Skrifter,

som udi

Det

Kiøbenhavnske Selskab

af

Lærdoms og Videnskabers Elskere

ere

fremlagte og oplæste

i Aaret 1745.

Med et fuldstændigt Register over den Første og Anden Deel.

Anden Deel.

KIOBENHAVN,
Udi det Kongelige Wäysenhuses Bogtrykkerie
og paa dets Forlag.
Trykt af Gottmann Friderich Kisel. Aar 1746.

Skrifter,

som udi det

Kiøbenhavnske Selskab

af Lærdoms og Videnskabers Elskere

ere
fremlagte og oplæste
i Aaret 1745.

Med et fuldstændigt Register over den Første og Anden Deel.

Anden Deel.

KIØBENHAVN,
Udi det Kongelige Waysenhuses Bogtrykkerie
og paa dets Forlag.
Trykt af Gottmann Friderich Kisel. Aar 1746.

Fortegnelse
paa de i denne Anden Deel afhandlede Materier.

8.

BERNDT MÔLMANNS Ti prægtige Vildfarelser, som Fremmede haver begaae udi Danmarks og Norges lærde Historie, rettede.

9.

HANS GRAM, om det gamle Ord Herremand.

10.

CHRISTIAN LUDVIG SCHEID om det Kongerige Norges ældgamle Frihed, saaledes som samme har været for og efter den Calmarske Union, med hosføyet Beviis, at dette Rige aldrig har været Danmark incorporeret som en Provinz, ud af den almindelige Staats-Rets Grund-Sætninger fremstillet.

11.

GEORG DETHARDINGS uforgribelige Tanker om de Steene, som ere fundne i Galle-Blæren hos det af denne Tids Sygdom henfaldne Horn-Qvæg, om og hvorvit samme have Deel i Sygdommen?

12.

LUDVIG HOLBERGS korte Betænkning over den nu regierende Qvæg-Syge, med nogle Oeconomiske Anmerkninger.

13.

BALTHAS. JOH. von BUCHWALD Beretning, hvad hand angaaende Qvæg-Sygen har kundet observere, samt sine Betænkninger om Sygdommens Oprindelse og Beskaffenhed, med hosføyede og derpaa sig grundende Midddeler eller Medicamenter, som hand agter, og til deels har funden tienlige derimod saavel præservative som curative.

M. W.

Efterretning
om
en meget gammel Dansk Bibel
som findes Manuscript
i Høyædle og Høy-Velbaarne Herr Conferentz-Raad
OTTO THOTTES
Bibliothek.

Det er et meget berømmeligt Arbeide som den lærde Presbyter Oratorii Jacob le Long har giort, at hand udi sin Bibliotheca sacra har opregnet alle de mærkelige Manuscripter og Editioner af den hellige Skrift, som hand har kundet opsporge, baade hvor Manuscripter af Grundsproggene og hvor Manuscripter af Versionerne findes, saavel hvilke Versioner der ere giorte over den heele Bibel, eller nogen Deel af Biblen, og hvor de ere trykte, som hvor der ere udkomne Editioner af Biblen i Grundsproggene.

De mange slags Oversættelser som der opregnes, kand man ansee som ligesaa mange Beviser paa at GUD har opfyldt og dagligen opfylder det hand ved Propheterne i det Gamle Testamente har ladet spaa om den christelige Kirkes Udbredelse iblant Hedninger, at Jorden skulde blive fuld af Herrens Kundskab. Es. XI. 9. at Hedningene skulde vandre i Israels Lys. Es. LX. 3. at fra Solens Opgang og indtil dens Nedgang skal Herrens Navn være stort iblant Hedningene. Mal. I. 11.

Men da de Efterretninger som gives i dette Skrift, dog ikke ere saa fuldkomne, at de jo her og der kunde forbedres eller forøges; saa anseer jeg det for min Lykke, at jeg har kundet finde Anledning til at give et Supplement i henseende til Danske Bibler. Nemlig le Long har temmelig vel opregnet de Danske Versioner som ere giorte efter Reformationen, og deres Editioner, men har ikke vidst at melde noget om nogen Dansk Version som haver været til for Reformationen, da hand dog anfører Italiænske, Spanske, Frandske, Engelske og Tydske Versioner, som ere giorte for den Tiid; med mindre man vilde didhen regne versionem Danico-Saxonicam og versionem Normanno-Saxonicam som nævnes iblant de Engelske Bibler. Hvad Kundskab jeg har om den gamle Danske Version som jeg denne stinde agter at tale om, den har jeg at tilskrive Høyædle og Høy-Velbaarne Herr Conferentz-Raad Thottes Godhed, hvis ulignelige Bibliothec er saa stor en Prydelse for Kiøbenhavn, som dens Eyere er studerende Folkes store Velyndere. Som hand ogsaa har beviist ved at laane mig dette kostbare Manuscript, i saa lang Tiid, som jeg behøvede til at samle den Efterretning som jeg hermed kand fremlegge.

Denne herlige Levning fra vore Forfædres Tiider, er meget høyt at agte, da den ikke allene kand tiene til Oplysning udi Sprogget frem for mange andre gamle Skrifter, saasom man alle Tider med Vished kand vide, hvad for et Latinsk Ord interpres har vildet exprimere med et hvert Dansk Ord som her forekommer, og derfor har ikke langt at søge efter, hvad et hvert Ord som nu er ubrugeligt skal have for en Bemerkelse; men i særdelished, fordi dette Arbeide vidner om GUDS gode Forsyn over sin christelige Kirke, at som hand stedse har vedligeholdet denne, saa har hand ogsaa vildet, at hans Ord hvorved den plantes og bygges skulde af alle læses og forstaaes: hvilken hans naadige Villie er bleven forhindret af dem som ikke vilde tillade at Oversættelser maatte være til, og forsømt af dem som ikke vilde bruge dem der vare til.

Hvo der har været den lærde Mand som har giort denne Oversættelse, er vel ikke at udfinde, saasom Titlen udi dette MSt. fattes, saavel som og Enden deraf, men dersom hans Navn havde været bekiendt, saa havde det i henseende til dette Arbeide været al Ære værd,

saasom

saasom hand derved har udviist en temmelig god Erudition efter sine Tiders Leilighed, og tillige havt den Skiønsomhed, at anvende sin Tiid og Fliid paa det alleredelste og nytteligste Verk som den kunde anvendes paa.

De første to Blade af denne Bog ere ved Ælde fortærede og forkomne, og noget af det tredie, saa at Manuscriptet først begyndes fra disse Ord Gen. II. 10. ok lifffens trææ mith *** ok godheetz ok ondheetz kwnnelses trææ, ok en flodh wtgik -- paa nogle andre faae Steder i Bogen fattes ogsaa enkelte Blade, og Manuscriptet gaaer ikke videre end indtil 4. Regg. XXIII. 18. ok hans been skulæ blive wrördhe mz prophetens ben: hvilket er stor Skade. Thi havde Begyndelsen og Enden været derved, saa havde man maaskee kundet der finde Efterretning om paa hvis Befaling, ved hvem og paa hvad Tiid denne Oversættelse er giort, saa og havt i det ringeste dette samme Stykke des fuldkomnere.

Af dette Manuscripts Størrelse kand man slutte, at der formodentlig maa have været to andre ligesaa store Volumina til, som have indbefattet de øvrige Bøger af den hellige Skrift, hvilke om de eengang ogsaa blive opdagede særdelis vilde fornøye deres Sind som elske Fædernelandets Antiquitæter.

Saavel Sproggets Beskaffenhed som Orthographien, og Bogstavernes Dannelse give Anledning til at tænke, at baade Oversættelsen er forferdiget og dette Exemplar skrevet i det fiortende Seculo, eller i Begyndelsen af det femtende. Det er skrevet paa Papiir in folio, ikke af een Skrivere, men af tre adskillige, hvilket ikke allene kand kiendes af den Forskiæl som er imellem disse tre Hænder, at nemlig den mellemste er ikke nær saa flydende som den første og den sidste, og noget meere gammeldags end de ere, ja endogsaa i somme Ord bruger en anden Orthographie f. E. i stæden for den første Haand skriver: Gud eller Gwdh, giffwe, iheel eller ihæl, skriver den anden Gwth, gifwe, ihiæl: saa sætter og den anden Haand ofte et i hvor den første og sidste bruger e, som landith, solins, ödkins, folkith, hwilkith, haffins, hofwith, arkin; Men det kand endogsaa gandske tydeligen kiendes deraf, at der er en Sides eller en halv Sides Rum imellem

hvor den første Haand slipper og den anden begynder Deut. V. 6. saa og hvor den anden Haand slipper og den tredie begynder 1 Sam. IIX. 1.

Om dette Exemplar er Originalen selv eller en Copie skulde man vel best kunde slutte, af de udi Skrivningen begangne og samme Tiid med samme Haand rettede Feil: Af disse ere somme saaledis beskafne at man deraf kunde fatte den Tanke, at det er Originalen, saasom Gen. XXXV. 22. Sin Fadærs tæktæqwynnæ, æller nærliggærskæ: der har først været skreven thiænæstæqwynnæ, men thiænæstæ er udslukt med en rød Stræg og in margine skrevet tæktæ. Denne Forandring synes at være giort efter den latinske Text selv, hvor der staaer: concubina Patris sui. Saaledis ogsaa cap. XLII. 27. hvor der staaer i Latinen: apertoqve unus sacco, ut daret jumento pabulum in diversorio: Oversættelsen lyder saaledis: ok jen aff thm lodh op sækkæn, at han skuldhæ giftwe öghz fodher j eth hws til hwilkæt samæm kommæ monghe weyæ. Skriveren har først vildet skrive affenet, men førend hand har skrevet Ordet til Ende, giort en Stræg over affe, og skrevet i samme Linie öghet, maaskee fordi hand har seet at i vulgata stod jumento. Saa og Gen. XLIII. 25. audierant enim qvod ibi comesturi essent panem, paa Dansk lyder det saa: forthy the hörde at the skuldhe ædhæ ther brödh, Skriveren har først skrevet han, men rettet i samme Linie og skrevet the. Ligeledis cap. XLV. 9. hæc mandat filius tuus Joseph. Thette bebudher thin Sön Joseph. Skriveren havde først skrevet hannom, men har igien udslettet det Ord og i stæden derfor skrevet thin. Af disse og slige Exempler kunde man tænke, at da Feilene synes at være rettede efter den Latinske Text, en blot Copiist havde maaskee ikke havt Anledning enten at begaae disse Feil eller at rette dem.

Men af andre Feil som ere rettede kand man være visse paa, at dette Exemplar er en Copie af et andet Manuscript, som enten har været færdigt og ældre end dette, eller ogsaa har været den første Elaboration hvorefter dette er reenskrevet. Nemlig dette er skrevet saa at paa hver Side staar to Piller, men det Exemplar hvorefter dette er udskrevet, har ikke været deelt i Pillere, men hver Linie har været skreven tvert over Siden, hvilket kand kiendes deraf, at nogle Stæder, som her først have været forskrevne, og strax igien af Skriveren ere blevne rettede, ere saaledes beskafne, at det som er skrevet feil, bør at staa, og rigtig staaer to Linier for eller to Linier efter det Sted hvor det har været uretteligen

ind-

indført, og igien er udslettet: hvoraf man kand slutte, at i den Original hvorefter dette Exemplar er skrevet, har een Linie indbefattet ligesaa meget som her to Linier, hvilket kand tydeligen kiendes af Exemplerne: Exod. III. 14. ait: sic dices filiis Israël: qui est misit me ad vos. 15. Dixitque iterum Deus ad Moysen: i Oversættelsen staaer: han sagdhe: swo skalt tw sighe Israëls Sönær, hwilken som ær han sændæ mik til edher. Ok gudh sagdhæ igæn til Moysen: Strax efter de Ord til edhr er anden gang skrevet, men ogsaa igien udslettet disse Ord: swo skalt tw sige Israëls Söner til edher, heraf kand man slutte at disse Ord har været Begyndelsen udi en Linie i Originalen og samme Linies Ende har været han sændæ mik, og Copiisten i stæden for at see til den følgende Linie som har begyndt af til edhr har seet til Begyndelsen af den som hand allerede havde skrevet, og derover skrevet halvdeelen deraf anden gang. Saaledis er det ogsaa skeet Ex. IX. 19. hvor de latinske Ord lyde saa: Mitte ergo jam nunc & congrega jumenta tua & omnia quæ habes in agro. Homines enim & jumenta & universa quæ fuerint foris, nec congregata de agris, cecideritque super ea grando morientur. Oversættelsen er denne: Forthy sænd nw ok sammensankæ thinæ öghæ æller fææ oc allæ thinghæ hwilke som tw haffwer i agheren. Forthy menniske ok öghæ ok allæ thinghæ, hwilke som skullæ wordhe pafwnnæ utæntil ok ikke wordhe sammensanknæ aff agheren, ok hawl skal fallæ paa thm the skullæ döö. Efter de Ord: som tw haffwer i agheren er forskrevet: forthy menniskæ ok öghæ ok alle thinghe, hwilke som tw haffwer i agheren. Hvilke Ord ogsaa paa saadan Maade ere sammenblandede af adskillige Linier. Ligesaadan og endnu tydeligere Skriverfeil staaer Exod. XIIX. 1. Cumqve audisset Jethro sacerdos Madian cognatus Moysi omnia quæ fecerat Deus Moysi & Israeli populo suo: Thæn tihd Jethro Madians præstMoysis frænde haffde hört allæ thinghæ hwilke som Gudh haffde giort Moysi ok Israel sith folk: efter det Ord Israel har staaet forskrevet og er udslet sin frænde, og i stæden derfor skrevet sith folk. Denne Skriverfeil kand ikke være begaaet af Oversætteren, men af Copiisten: den viser ogsaa hvor lange Linierne har været i det Exemplar hvorefter hand har skrevet, nemlig at det Ord frænde har været det første i den Linie som da var skrevet til Ende.

Oversættelsen er giort lige efter versionem vulgatam, hvilken Oversætteren, foruden at consulere Grundterten og andre Versioner, trolі-

gen har efterfulgt endogsaa hvor vulgata versio tager feil: saasom Gen. XLIX. 10. Konnynghens Wondh æller spiræ skal ikke borthæntes aff Jwda ok hertwgh æller leedher aff hans lændh, swo længhe til han skal kommæ, hwilken som skal sændes æller ær sændeskullenhdes, ok han skal wordhe folkens æller hedningens bythelse. Anledningen dertil at det Ord Silo er urigtig oversat har versio vulgata givet, i hvilken staaer: Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus, donec veniat qvi mittendus est & ipse erit exspectatio gentium. Saa har Oversætteren ogsaa efterfulgt vulgatam i at nævne Jethro i stæden for Reuel. Exodi II. 17. hwilkæ som thæn tidh the hafde igæn kommæt til Jetro sin Fader. Thi ligesaa staaer der paa Latiin, quæ cum revertissent ad Jethro Patrem suum. Saa og Exodi XXXII. 28. cecideruntque in die illa quasi triginta tria millia hominum: ok ther fiollæ æller the sloghe iheel thn Dagh sosom tree ok tredivæ twsende mænnæske. De tredive tusinde har vulgata tillagt, Texten siger ikkun tretusinde, som og LXXviralis versio lader det blive ved. Saadan en Feil findes ogsaa 3. Regg. XXII. 26. hvor vulgata versio lyder saaledis: maneat apud Amon principem civitatis, & apud Joas filium Amelech, der har den Danske Oversættere brugt disse Ord: ok han skal blyfwe hoos amon stadsyns höfding ok hoos Joas Amalechs Sön. Udi vulgata er det nomen appellativum Hammelech Kongen bleven til et nomen proprium; hvilken Vildfarelse er beholdet i Dansken, og desforuden endnu et Bogstav forandret, hvorover Joas kaldes Amalechs Sön, da hand skulde heede Kongens Søn.

Som det er med alle Oversættelser, saa og med vulgata i den Henseende, at den Interpres i visse Stykker har sine egne Meeninger, som andre Oversættere og Fortolkere ikke have. Disse beholder da vores Danske Oversættere gandske troligen: som Gen. XXX. 13. have de fleerste Oversættere meent at det var raadeligst at beholde det Hebraiske Ord Dudaim uforandret; men vulgatus interpres har meent, at det maatte være den i Troldfolkes Overtro saa navnkundige, som hos Medicos ubrugelige Urt mandragora: hvorfor ogsaa denne Danske Oversættere fordansker dette Vers saaledis: utæn Rwben gik wt j hwedæns skyrdens tidh, ok pafan mandragoras then yrt. Saaledis har ogsaa vulgata Gen. XXXV. 16. oversat de Ord: כברת דרך om Aarsens Tiid som da var, da det betyder en visse Længde af Veyen: egressus autem inde venit verno tem-

tempore ad terram quæ ducit Ephratam: ligeledis lyder den Danske Oversættelse: utæn han tædæn wtgonghen kom j worens tymæ j eth landh, hwilken som ledher til Effrata. Men Exodi II. 1. 2. viger vel ogsaa vulgata noget fra Textens Ord men ikke fra dens Mening, hvor det heder: egressus est posthæc vir de domo Levi, & accepit uxorem stirpis suæ. som ogsaa i den Danske Oversættelse: ther æfftær utgik en Man af Leuis hws, ok han thog hwsfrw aff sin eghen Slækt. Ved denne Oversættelse kand en Læsere spare mange unyttige speculationer som den kand giøre sig som læser i sin Version, at Jochebed var Levi Datter, nemlig, om dette Amrams Giftermaal var imod de forbudne Led, og hvorledis hand kunde have sin Faders Faster til Egte, item: hvor mange Aar Jochebed var ældre da hun uden Mirakel fødde Maria, Aharon og Mose, end Sara da hun ved et særdelis Mirakel fødde Isaac. o. s. f. Saa lykkelig har vulgata versio ikke været Ex. XXXIV. 29. hvor den tillegger Mosi Horn: & ignorabat quod cornuta esset facies sua; hvorudi ogsaa den Danske Oversættere følger hannem: han ikke wistæ ath hans anlath war hornet. Num. XX. 6. har vulgatus interpres giort et Tillæg som hverken staaer i den Hebraiske Text ikke heller i Lxxvir. versione: clamaruntqve ad Dominum atque dixerunt: Domine Deus, audi clamorem hujus populi, & aperi eis thesaurum tuum fontem aqvæ vivæ, ut satiati cesset murmuratio eorum. hvilke Ord ogsaa denne Danske Oversættelse ikke har gaaet forbi, men fordansker dem saaledis: ok reptæ til Hræn, ok the sagdhe: Hræ Gudh hör thettæ folkæns roop, ok opladh thm thit liggendhefææ leffwendhe watns kildhe ath the mættæ ther kwr afladhæ. At Adam er begravet i Hebron er en Meening som er grundet paa den Feil ved hvilken dette Ord Jos. XIV. 15. hvor det staaer som Appellativum er anseet for et nomen proprium, saaledis sætter vulgata: Adam maximus ibi inter Enacim situs est: hvilken Meening ogsaa forbemelte Danske Oversættelse beholder, og lyder saa: Storste Adam var lawt thær blant Enachim.

Kong Sauls første Krigstog var imod Nahas Ammoniternes Konge: hvor lang Tiid det skeede efter at Saul var bleven Konge staaer ikke i den Hebraiske Text, men i den Danske Oversættelse staaer: och thet war giort saasom, æfftær manith: hvilken Omstændighed ogsaa findes i vulgata, men Grund dertil er ikke at finde.

2 Sam.

2 Sam. IV. 6. er ogsaa tillagt i Latinen saa og i denne Danske Oversættelse en Omstændighed som ikke staaer i Texten, hvor der fortælles om Isboseths Død, nemlig: ok hwssæns dörwoghtirske rensænde hwedhe soft.

Denne Oversættere har ofte vildet vise sin Ferdighed udi sit eget Sprog ved at oversætte eet Latinsk Ord med mange Danske, og at sætte mange synonyma tilsammen, saasom Gen. XXXVII. 35. utæn allæ hans frælsæ söner sammensankedhe sigh, at the skuldhe smörie æller smidigh æller blidhgöræ Faderens sorgh. Paa Latiin staaer der ikkun det eeniste Ord lenirent, hvor det saaledis lyder: congregatis autem cunctis liberis ejus ut lenirent dolorem Patris.

Saaledis er ogsaa Potiphars Betiening ved Pharaos Hof beskrevet med fleere Ord v. 36. Pharaonis geldingh, ridderskaps mæster æller hofmæster da der paa Latin ikkun staaer eunucho Pharaonis magistro militum: Det Ord prosperè agens som er brugt om Joseph c. XXXIX. 2. oversættes paa to Maader som begge ikke ere ret beqvemme: Ok han war man j allæ thing lykkelighe æller salighe görendhe. Men det Ord locis palustribus som bruges hvor der tales om de syv deilige Køer som ginge i Græs er vel nok fordansket: ok the föddes i kærræs æller mosfæs stædher. c. XLI. 2. Den herlige Prydelse som Joseph blev given af Pharao beskrives saaledes paa Latin: vestivitque eum stola byssina & collo torquem aureum circumposuit. og paa Dansk: ok han klæddhe hannom j blialdzstol ok han omkringsættæ guldringher æller halsbondhæ æller guldkædher om hans hals. Gen. XLI. 42. Ex. XXI. 23. er den hebraismus som vulgatus interpres har beholdt: reddet animam pro anima gandske rigtig forklaret han skal igængiffwe siæl for siæl, thet ær Liff for Liff. Det Ord funiculum som staaer Jos. II. 22. appendit funiculum coccineum in fenestra, oversættes her: hon vthængdhe röödh strengx rep ællær cledhe j windwgeth. Jud. XIII. 20. proni acciderunt in terram: the fiöllæ redhebonæ æller pagrwe j jordin. J sær har Oversætteren brugt mange synonyma, hvor han enten har indført det Latinske Ord selv som staaer i Texten eller brugt noget andet fremmed Ord hvilket er skeet mange gange, hvorpaa jeg ogsaa vil anføre nogle exempler: Gen. XII. 3. jæk skal wælsignæ wælsignændhe thic, ok skal maledide them ther maledidhe æller forbanne thic, ok j thic skullæ benedidæs æller welsignes allæ jordens frenskap æller slektæ. Gen. XXIV. 67. siges

om

om Isaacs Kierlighed til sin Hustru Rebecca: ok swo möghz ælste han hænnæ at han tempereret æller mynder giordhe sorgen som hannom haffdæ tilfallet aff sin moders dôth. Gen. XLIX. 17. fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens ungulas eqvi, ut cadat ascensor ejus retro: Dan skal wordhe skoworm j weyæn ok cerastes so heten de orm pa latine j stiæn bittende hæstæns howæ, at hans opfarende man thet ær ridende man skal fallæ til baghæ. Exodi XXIIX. 24. Rationale & superhumerale, tunicam & lineam strictam, cidarim & balteum: dette fordansker Oversætteren saaledes: Rationale paa latine thz kledhe som var fæst pa eth kledhe pa biscopens axell som hether superhumerale pa latine, ok thet hether ephot paa greke, ok en kiortel linnyth ok trongh, ok biscopshat æller kronæ ok bæltæ: det er ikke fuldt rigtig at Oversætteren kalder den ypperste Prest Bisp, og endnu mindre at hand anseer ephod for et Grækisk Ord. cap. XXV. 3. 4. aurum & argentum & æs, hyacinthum & purpuram, coccumque bis tinctam: Guld, sylff ok eer, jacintum then gemsten ok purpuram, ok röth lyth æller kledhe tyswer lydhz ok blyalth. Den Forklaring then gemsten kunde Oversætteren vel ladet blive borte. Thi Gemsteenen hyacintus kunde hverken bruges til Rendegarn eller Islæt, men vel den Uld som havde samme Farve som denne Gemsteen eller Ædelsteen. Lev. VII. 12. collyridas olei admistione conspersas: colliridas pa latine, thz ær eth hondæ brôdh sprengdæ mz oliæns tilblandelsæ. 1 Sam. XX. 5. ecce calendæ sunt crastino. See kalænde ære morghen. Undertiden har Oversætteren vildet vise sin Lærdom ved at fremlede et latinsk Ord udaf sit primitivo, hvilket nogle faae stæder har kundet skikke sig, men paa de fleerste Stæder falder noget urimeligt. Saaledis vil hand endelig derivere cæremonia af det Ord cera d. e. Vox, som Gen. XXVI. 5. eo qvod obedierit Abraham voci meæ & custodierit præcepta et mandata mea et ceremonias legesqve servaverit: Forthy Abraham lyddhe min röst, ok gömde mine budh ok bydelse, ok han gömde höktide giordhe mz wox som ær woxlyws ok lowæ. Den samme derivation bruger Oversætteren ogsaa Lev. V. 15. IX. 3. Num. XV. 22. og 4. Regg. XVII. 37. fordansker hand de Ord: ceremonias qvoqve custodite saaledis: ok gömer woxelighe ok andre gudelighe Lowe. Gen. II. 23. plejer en hver Oversættere at beflitte sig paa i sit Sprog at finde eller selv at giøre et Ord, som kand bemerke Qvinde, og have nogen Liig-

hed, med det Ord som i samme Sprog betyder en Mand, saasom paa Hebraisk Isch en Mand og Ischa en Qvinde svarer til hverandre: saaledis har og den latiinske Oversættere, da hand i sit Sprog ikke fandt noget beqvemere, brugt det Ord virago: Dette latiinske Ord har da ogsaa vores Danske Oversættere villdet beholde og forklare saaledis: ok Adam sagdhe: Thz been ær nw af mynæ been, ok köth aff mith köth, hon skal kallæs virago pa latinæ, forthy hon ær taghæn aff man, forthy vir thz ær man, ok ago jæk giör, for hwilkæ thing mænnæskæn forladher fadhr ok modher ok skal tilhöre sin hustrw &c. Det Stæd hvor Abraham var født, og hvor hand først blev kaldet af Gud, havde det Navn Ur, og laae i Chaldæa; men da dette Ord Ur paa Hebraisk ogsaa betyder Ild, har ikke allene Jøderne opdigtet, men endog mange Christne antagen den Fabel, at Abraham og hans Broder Haran for den sande Religions skyld vare blevne af Chaldæerne kastede i en gloende Ovn, og at Haran derudi blev opbrændt, men Abraham af Gud ved Englen Michael udført derfra uskadt: Dette har ogsaa vores Oversættere villdet give tilkiende, og derover fordansker hand Texten saaledis: Gen. XI. 28. ok Aran dödhe for Thare sin fader i sin föthesels landh i Caldeins Ur thz ær eldh, men derimod om Thare selv Abraham og Loth heder det v. 31. ok han wtledhe thm aff Caldeinis lys æller jnnæntændelse. Ex. VII. 3. har Oversætteren villdet vise at ostentum kommer af ostendo, og derfor oversat disse Ord: multiplicabo signa & ostenta mea in terra Ægypti, saaledis: jæk skal manikfoldhgôræ mynæ jertegnæ, ok mynæ tilkommendhe tings tegnelse i egiptes landh: men paa dette Sted har denne Bemerkelse ikke egentlig Sted; og ligesaalidet passer den sig cap. XI. 10. hvor den ogsaa er anført:

At victima deriveris â vincendo og hostia ab hostibus har allerede Ovidius sagt Fast. l. 1.

> Victima qvæ dextra cecidit victrice vocatur,
> Hostibus a domitis hostia nomen habet.

saa det kand vel være sandt: Imidlertiid passer denne observation sig ikke alletiider i en Oversættelse, dog har vores interpres brugt den Deut. XII. 11. hvor hand verterer hostias: offær for fynændhe owerkompnæ æller forwinneskullændhe: saa og Jos. XXII. 29. victimas: offrel-

offrelse for findene öwærkomne. Hvad currus falcati betyder Jud. IV. 13. har hand ikke aldeelis vel exprimeret, naar hand sætter: nyhwndhrede hagedhe woghne ællr kroghedhe som sigle. Men endnu mindre beqvem er den Maade som hand bruger at derivere vestibulum af det Ord vestis, da hand oversætter de Ord Lev. III. 8. quæ immolabitur in vestibulo tabernaculi, saaledis: hwilkæt offer som skal offres j witnebyrdens boligæns wapnehws ællr klædehwsæth. Meeningen bliver snarere formørket end oplyst ved den Forklaring over det Ord Phase, som staar Jos. V. 10. hvor Texten: & fecerunt Phase quartadecima die mensis ad vesperum in campestribus Jericho, saaledis er oversat: ok the giorde fase thz ær gangh j manædæns fiortendhe dagh til aftenen j jhericos markelighe stedhe. Lev. XVI. 13. staaer om Aharons Forretning udi det Allerhelligste, med at legge Røgelse paa Gloderne: Nebula eorum & vapor operiat oraculum. Det er oversat: theres thoghæ ællr fugtugheet ællr rögh skal hölyæ bönæhwset i hwilket folket thog gudelighe swar: Det Ord Oraculum betyder her det samme som propitiatorium, men at Oversætteren kalder det Bønnehuus er ubeqvemt, hand har sigtet dertil at det kunde deriveres af orare. Jud. XI. 18. ere de Ord: Arnon qvippe confinium est terræ Moab oversatte: Sannelighæ arnon ær moabs næste Land, ællr næste lighende land: hvor Oversætteren har udaf det Ords confinium Brug taget Anledning til den Forseelse at hand har anseet Flodens Navn Arnon for et Lands Navn. Det Ord pulmentum kommer vel af puls som betyder Grød, men dog er den Oversættelse urigtig, naar Num. XV. 19. ita & de pulmentis dabitis primitiva Domino er saaledis fordansket: swo skulle j ok giffwe hren förmere delæ aff kræsnæ, ællr södhe madhe, ællr grödhe som man edhr utæn brödh: ihvormange variationer Oversætteren har brugt, saa har hand dog ikke ramt den rette Meening. Thi her forstaaes ved dette Ord Deig som Brød bliver giort af.

Mange steds har Oversætteren og taget feil, derved at hand ikke retteligen har forstaaet det Latiinske Ord som hand skulde oversætte; saaledis er det gaaet med det Ord perdere Deut. X. 10. & te perdere noluit, som er urigtig oversat: ok han vildæ ikkæ fortabæ thic: med det Ord cuneus Deut. XX. 9. unusqvisqve suos ad bellandum

cuneos præparabit, som er oversat: hwær theræ skal tilredhe sinæ spizæ til strideskwlænde: med det Ord tumulus Gen. XX. 51. en tumulus hic & lapis qvem erexi, som er oversat: See thene graff ok steen hwilken som jæk opreste. Jos. IIX. 28. Qui succendit urbem (Hai) fecitqve eam tumulum sempiternum, som er oversat: hwilkin som brændhæ stadin ok giordhe hannom til ewinnelighe graf. Med det Ord inclytus Gen. XXXIV. 19. & ipse erat inclitus in omni domo Patris sui, som er oversat: ok han (d. e. Sichem) var from ok ærligh i alt sith fadærs hws. Med det Ord titulus Gen. XXXV. 20. erexitqve Jacob titulum super sepulcrum ejus (i. e. Rachelis) som er fordansket saaledis: ok Jacob opræstæ Lofssens tegn ower hænnæ graff. Med det Ord circumduco: 1 Sam. V. 8. circumducatur arca Dei Israël, & circumduxerunt arcam Dei Israël, som er oversat: Isrls gudz ark skal omkringh kledhæs ællr föres, ok the omkringkleddæ Isrls gudz ark. Med det Ord hodiernus 2 Sam. XVII. 11. & reddat mihi Dominus bonum pro maledictione hodierna. Som er oversat: ok hren skal igeen giffwe mik goth for thænne dawlighe forbannelse. Med det Ord pueris mangesteds som Gen. XL. 20. qvi (Pharao) faciens grande convivium pueris suis, som er oversat saaledis: hwilkæn som görændhe sine börn stort gildhe. Saa og Ruth. II. 9. mandavi enim pueris meis, ut nemo molestus sit tibi: forthy jæk böödh mine börn, ath ængin skal ware thik mödheligh ællr wmaghelighe. 1. Sam. IX. 5. dixitqve Saul ad puerum qvi erat cum eo: Saul saghde til siit barn som war med hannom. Med det Ord ergastulum Ex. VI. 6. Qui eduxerim vos de ergastulo ægyptiorum, som er oversat: hwilkæn som jæk skal wtledhe edhr aff egypciis mæns mörke hws ællr fordömdhe mæns stæd; med det Ord messis 1 Sam. XII. 17. numquid non messis tritici est hodie, som er oversat: ær ey j dagh hwedhæns skyrdh ællær sææдh, da dog Sæd og Høst ikke er det samme. Med det Ord maleficus, hvilket Oversætteren har fordansket efter dets derivation og ikke efter vulgati interpretis Meening Ex. VII. 11. vocavit autem Pharao sapientes & maleficos som er oversat: uthæn Pharao kallede wise ok ond gernyngesmænn. Med det Ord nepotes hvilket fornemmeligen betyder Sønne- eller Daaters Sønner, men Oversætteren har best været den Bemerkelse bekiendt at det betyder

tyder Søster-Sønner, som hand ogsaa bruger samme Ex. X. 2. & narres in auribus filii tui & nepotum tuorum, som er oversat: ok tw skalt kwngiöræ j thin söns ok thin systersönners öræn. Med det Ord latrones, hvilket vel paa latiin kand bruges til at bemerke Soldater, men det gaaer ikke an at kalde dem paa Dansk Røvere, hvilket dog er skeet 2 Sam. IV. 2. hvor Principes latronum er oversat röffwernes höfthinghe. Med det Ord mutire hvilket Oversætteren har meent at skulde betyde at blive dum, fordi mutus betyder dum. Ex. XI. 7. apud omnes autem filios Israël non mutiet canis, hvilket er oversat, utæn jen hwnd skal ey wordhe dom hos Irls sönær. Med det Ord pupillus Ex. XXII. 22. viduæ & pupillo non nocebitis, som er oversat: ænker ok modherlöss börn skulle j ikke skadhe. Med det Ord sabbatum, som Oversætteren ikke har agtet paa at det hos Joderne betyder Løverdagen, naar hand oversætter de Ord: Exod. XXXI. 13. videte ut sabbatum meum custodiatis, saaledis: seer til at j skulle gömæ min hôktidhæ dag ællr syndaghen. Med det Ord initiati Num. XXV. 5. occidat unusqvisqve proximos suos, qvi initiati sunt Beelphegor, som er oversat: hwær man skal ihielslaae synæ nabo, hwilkæ som begyntæ belphegor. Med det Ord mansit Deut. I. 4. Og Regem Basan qvi mansit in Astaroth & in Edrei, som er oversat: Ogh basans konnyngh hwilkæn som bleff i Edrai. Med det Ord crabrones Deut. VII. 20. insuper & crabrones mittet Dominus Deus tuus in eos, som er oversat: ok Hræn thin gudh skal framledhæ ællær sændhæ paa thm ormæ flywendhe hwilkæ som hedhe eskarabei paa latinæ hwæpsæ ællær brymsæ. Her har Oversætteren enten havt et meget urigtigt Exemplar, eller hand har confunderet med hverandre to Ord, som har gandske adskilt Bemerkelse: med det Ord prævaricari som staaer 4 Regg. I. 1. prævaricatus autem est Moab in Israël, hvilket er saaledis fordansket: uthæn Moab öwergik ællær haltedhe i Israel.

Det synes mig ogsaa, at det latinske Exemplar som vores Oversættere har brugt og efterfulgt, ikke maa have i alle Maader været rigtigt, men havt en Deel Skriverfeil. f. E. Gen. XXXVI. 39. isto qvoqve (Balanan) mortuo, regnavit pro eo Adar: i denne Orden

 synes

synes Ordene ikke at have staaaet for Oversætteren: thi ellers havde hand vel ikke fordansket dem saaledis som hand har giort, nemlig: ok thn tidh han war dôth for hannem regnered ællr styrdhe Adad. Saaledis maa der ogsaa have været en Skriverfeil Jos. XIV. 6. hvor der staaer og bør staae: locutusqve est ad eum Caleb filius Jephone Cenezæus, men i Dansken staaer: ok caleph oc filophone Cenezeus taledhe til hannom. Saadan en Feil maae vel ogsaa have været Jud. II. 1. hvor disse Ord: ascenditqve angelus Domini de Galgalis ad locum flentium ere saaledis oversatte: ok Hræns ængil wpfoor af Galgala til flydendhe stæth, hvoraf man kand slutte at i Latinen haver staaet fluentium i stæden for flentium. Saa maa ogsaa Oversætteren i sit latinske Exemplar have fundet og læst gemini i stæden for Jemini, naar hand oversætter disse Ord 1 Sam. IX. 5. numqvid non ego filius Jemini? saaledis: ær jæk ey twillinghs sön? Det er og troligt at hand i stæden for det nomen proprium Machmas har læst machinas, og for den Aarsags skyld oversat de Ord. 1 Sam. XIII. 23. egressa est autem statio Philistiim ut transscenderet in Machmas, saaledis: wthæn Philistiims samlingh wtgik at the skulde öwerfare wærnæne ællær bygnyngene ællr plankene. Slig Anledning maa vel Oversætteren ogsaa havt til at forøge Azariæ Juda Konges Regierings Tid, som i sig selv var langvarig nok, og at legge endnu 40. Aar dertil. Thi omendskiønt nu staaer i vulgata versione 4 Regg. XV. 22. anno qvinquagesimo Azariæ Regis Judæ, saa maa der dog have staaet anderledis i det Exemplar, hvoraf der er sat paa Danske: i azaries Judas konnynghs halfftæmtæsintywe aar. Saadan Oprindelse maa vel ogsaa de mange urigtige og urimelige nomina propria have som findes i denne Oversættelse f. E. Ejula i stæden for Havila 1 Sam. XV. 7. ab Hevila donec venias ad Sur quæ est ê regione Ægypti er oversat: Fra ejula sa længhe han kom assur æmod egyptes righe. Det er ilde giort at Ejula er sat i stæden for Havila, og værre at assur staaer for Sur. Aharons Søns Navn Abihu er omdannet til abywth. Lev. X. Palthiels Navn til Phalaël, 2 Sam. III. 15. Deboræ Navn til Delbora. Jud. IV. og V. Dalilæ Navn til Dalida. Jud. XVI. Israëls Konge Jehu er overalt i den heele Historie kaldet Hyen f. E. 4. Regg. IX. 2. cumqve veneris illuc, videbis Jehu fil. Josaphat filii Namsi: nær thw kommær thiidh, tw skalt se Hyen Josaphatz Namsi söns sön.

Over-

Oversætteren har ikke forsømt, hvor hand kunde have Anledning dertil, at indføre om ikke de Papistiske Lærdommer, saa dog saadanne Gloser som kunde høre til den Kirkes egne Lærdommer eller Dyrkelser: Jeg har tilforn anført, hvad hand har brugt for Leilighed til at nævne Voxlyß, hvilke at forære til Kirker i den Papistiske Dyrkelse holdes for en stor Forthieniste. Ligesaa tvungen er den Maade paa hvilken hand anfører cognationis spiritualis Navn Lev. XIIX. 14. Thi der forbydes at bedrive Blodskam med sin Farbroders Hustru: Ordene ere her saaledis fordanskede: ok thu skalt ey gaa til hans hustrw hwilkæn som samænföyæs thic j swawerskap ællr andhelige frenskap. Kirkemessen er udi den Papistiske Kirke en meget profitable Dyrkelse: paa det nu denne ogsaa kunde findes i Biblen, har Oversætteren brugt Anledningen som hand fandt Num. VII. 11. og fortolket de Ord: in dedicationem altaris saaledis: i alterens wiælse ællr kirkemessæ. Den meget herlige Nytte som Faste har, til at giøre et Menniske meere og bedre disponeret til Andagt end han ellers kunde være, er i Papisternes Øyne ikke nok til at recommendere Faste, men de legge dette dertil, at man derved fortiener GUDS Naade og bliver retfærdiggiort; hvilket ogsaa vores Oversættere har vildet indføre, dog paa et meget ubeqvemt Stæd, nemlig hvor hand skulde oversætte disse Ord om Paaskefestens holdelse juxta omnes ceremonias & justificationes ejus, Num. IX. 3. hvilke hand fordansker saaledis: hoss ællær æfftær allæ thæs höktidhe mz Wox ok madens affholdelsæ ok rætwissæns görelsæ: det er, siger jeg, et meget ubeqvemt Sted. Thi til Paaskelammets Spisning hørte hverken Vox ey heller Afhold fra Mad; men det har vores Oversættere vildet sige, at justificatio d. e. Retferdiggiørelse skeer ved Faste og gode Gierningers Øvelse. Det er bekiendt hvor høyt at Pilegrims Reiser ere anseede i den Papistiske Kirke; men man skulde ikke lettelig giort sig Tanker om, at finde dem indført paa det Sted udi Ruths Bog, hvor vores Oversættere har nævnet dem, nemlig ved Elimelechs Reise: hvor hand har oversat de Ord: ut peregrinaretur in regione Moabitide Ruth. I. 1. saaledis: atn han skwlde fare pelegrims færdh j moabitides eighe.

Det Forsæt som Oversætteren har havt, nøyagteligen at efterfølge sin latiinske Text, har voldet, at hand har mange selvgiorte, og paa en

tvungen

tvungen Maade sammensatte Ord. f. E. hand har meent, at det brugelige Danske Ord at forhærde var ikke kraftigt nok til at exprimere det latiinske indurare, derfor har hand selv giort et andet nemlig inhærde, og Ex. IX. 21. oversat de Ord: ego indurabo cor ejus, saaledis: jæk skal inhærde ællr inentilhartgöre hans hierte. Saadan en Version findes og Lev. XXIV. 19. hvor de Ord: qvi irrogaverit maculam cuilibet civium suorum ere oversatte: hwo som innænförer noghn syn byman smittæ ællr Last. Det Ord Bymand indbefatter ikke alle dem som det Ord Næste skal betyde; men det Ord innænförer er selvgiort. Paa saadan Maade har hand ogsaa vildet exprimere det Ord conflatilis, naar hand oversætter de Ord Ex. IX. 16. & fecisse vobis vitulum conflatilem saaledis: ok haffde giorth edhr samblæsælighæ kalff. Saa og det Ord fusile som hand ogsaa fordansker Jud. XVII. 3. hvor der staaer sculptile atqve fusile saaledes: wdskorith ællr wthgröpt thingh ok samænblæsligt ællr gydheligt j eldin. Sligt uforstaaeligt Ord har hand ogsaa sat i stæden for irrigare Jos. XIII. 3. hvor der staaer: â fluvio turbido qvi irrigat Ægyptum, hvilket hand oversætter saa: af wclar ællr wren flodh hwilken jnnænwædhær Ægipten.

Der findes ogsaa her og der mange constructioner som ikke have Sted i det Danske Sprog, som lige saa lidet kand taale Latinismos, som det Latinske Sprog kand fordrage Danismos: Saaledis er den Talemaade majores natu exprimeret Ex. XIX. 7. & convocatis majoribus natu populi: ok thn tidh han haffdhe sammenkallet störrere Israëls folk af fötzell. Saa og Ex. XX. 15. Non furtum facies er oversat: thw skalt ey göre styld. saa ere de Ord: sanguinem qvoqve omnis animalis non sumetis in cibo: Lev. VII. 26. oversatte: ok j skullæ ey tage j math all dyres blodh: endnu mindre forstaaeligen ere de Ord arreptisqve Nadab & Abihu filii Aaron thuribulis, imposuerunt ignem & incensum desuper. Lev. X. 1. oversatte: Nadab ok Abywth Aarons sönær tiltagnæ rögælsekar the sættæ eldh ok brennendhe offer owenpa. Saadan Latinismus er og Lev. XI. 8. hvor de Ord: horum carnibus non vescemini ere oversatte: j skullæ ikke ædæ theres ködhæ saa og Num. XI. 4. hvor de Ord: quis dabit nobis ad vescendum carnes? ere oversatte: hvo skal giffwe oss ath ædhe ködhenæ. Thi det Ord Kiød har i det Danske Sprog ingen pluralem. Saa falder

og

og den Oversættelse ikke ret vel, naar de Ord Deut. XX. 10. Offeres ei primum pacem ere saaledis fordanskede: först skalt thw offre ællr byde hannom fridh. Lev. XIII. 11. staar contaminabit itaqve eum sacerdos, denne ubeqveme Oversættelse har den danske interpres formildet ved et Tillæg, saaledis: forthy skal prestæn smittæ hannom, thet ær at han skal döme hannom at ware swo. Men 2 Sam. XIII. 3. staaer en Latinismus, som slet ikke lader sig undskylde, da de Ord: erat autem Amnon amicus nomine Jonadab, ere saaledis oversatte: wthn Amnon war een win Jonadab aff Nastn. Ikke meget bedre er den som staar cap. XIIX. 11. hvor de Ord: quare non confodisti eum cum terra? ere oversatte: hwi sammængrost thw ikke hannom mz Jordin. og cap. XX. 5. hvor de Ord: & moratus est extra placitum, qvod ei constituerat Rex, ere saa oversatte: ok han dwaldhe wthn behaffwelighz hwilkith som konnynghn hafde skikkæth hannom. Saa er det ikke heller got dansk naar de Ord 3. Regg. VII. 14. artificem ærarium ere oversatte: ereligh konsteligh man; Ey heller kand det danske Sprogs Natur fordrage den Stiil, som er bleven brugt til at oversætte disse Ord 4. Regg. IV. 39. ut colligeret herbas agrestes, invenitqve quasi vitem sylvestrem: de ere saaledis fordanskede: ath han skulde sammensankæ agghærlighe yrtær, ok han pafan swo som skoweligh wynbærtræ.

Til Latinismos kand man ogsaa henføre de selvgiorte gerundia og participia futuri temporis baade activa og passiva, som vores Oversættere har indført i sin version, sammensatte af Ordet som skulde oversættes, og det danske verbo auxiliari at skulle. Exempler herpaa forekommer paa hver Side: jeg vil ikkun anføre nogle faa, saasom Ex. XXX. 18. facies & labium æneum cum basi sua ad lavandum hvilke Ord ere saaledis oversatte: ok tw skalt göre ereligh ællr aff eer watnkaar mz sin grwndel til at tooskullændæ: saaledis verteres Lev. XI. 13. vitanda: flyskullende. Num. IV. 16. concinnandus tilredheskullændhe.

Num. XX. 5. bibendum: drykkeskullendhe.
Num. XXXII. peccaturi: syndæskullænde.
Deut. IV. possessuri: æyeskulende.
Jos. XI. 6. vulnerandos: saargöreskulændes.
Jud. V. 14. ad bellandum: til at strideskulændhe.

Eftersom dette Skrift er saa gammelt, saa forekomme derudi mange Ord, som nu i vore Tider enten ere aldeelis eller næsten ubrugelige og forældede f. E. det Ord öghe betyder i denne version det som jumenta betyder paa latiin Gen. IIX. 1. Uthen hræn j hughkom noe ok dyren ok öghen som ware mz hannom j arkæn. Understaa betyder her det samme som nu omstunder at forstaae. v. 12. an han bidde æn framledhes andre syw daghe, ok han jgen wiste dwæn aff archen, ok hon kom til hannom at afftenæn bærendhe en oliebærtrææs green i sin mwndh, forthy tha wnderstodh noe at watnene haffdhe affladhz paa Jorden. At höde betyder her at true, som Gen. XXVII. 12. See thin brodher esaw höder at slaa thic j hiel. Om betyder Morbroder: som Gen. XXIIX. 2. Ok thw skalt thaghe thic thædn hwstrw aff Labans dötter thin Oms. Vi skrive nu en Kiortel, men vores Oversættere skriver undertiden Kiotel f. E. Gen. XXXVII. 31. tulerunt autem tunicam ejus, & in sanguine hædi quem occiderant tinxerunt: æn the thoghe hans kiotel ok döpthe hannom j kitsens blodh, hwilkæn som the haffdhe slaweth j heel. Det Ord hirseth er nu gandske ubrugeligt, men forekommer her ofte, saasom Gen. XXXIX. 4. a quo præpositus omnibus, gubernabat creditam sibi domum: aff hwilkæn han war foresæth allæ thinghe, han styrdhe hirseth sigh antwordhz ællr befalæt. Det Ord heel er ogsaa ikke meere brugeligt i den Bemerkelse som det har Gen. XLIII. 27. hvor de Ord: sanusne pater vester senex? ere oversatte: ær ædher gamlæ fader hel ællr karsk? Saa og det Ord tilnalke, som forekommer Gen. XLVII. 29. hvor de Ord cumqve appropinquare cerneret diem mortis suæ, ere saaledis oversatte: then tidh han saa tilstandhe ællr tilnalke dötzsens dagh, er ikke meere brugeligt. Desligeste og gyrnæs desiderare som staar Ex. XX. 17. Nec desiderabis uxorem ejus. Ok thw skalt ikke gyrnæs ællr æfftærstwndæ hans hustrw. Det Ord jætte som betyder en Kiempe er næsten uddød, men her bruges det, som Deut. II. 20. thet ær regnæth jættenæs landh ællær Jord, ok jættæ bodhe fordom j thet. Det Ord Aaraad, som betyder insidiæ, er nu lidet bekiendt, her forekommer det ofte, og skrives aræth, som Jud. IX. 25. posueruntqve insidias adversus eum: ok the sættæ aræth amoth hannom. Dersom man nu vilde sætte det Ord welling, hvor der skal forstaaes Gryn, saa var det meget urigtigt, men i vores Oversætteres Tiid, maa det dog have havt denne Bemerkelse, ligesom det tydske

Ord

Ord Grütze har indtil denne Dag: Saaledis er her oversat det som staar 1 Sam. XVII. 17. accipe fratribus tuis ephi polentæ. Tagh thyne brödhre ephy thet ær træ skyppæs mælælse wellinghæ. De Ord som Oversætteren bruger til at bemerke et Ordsprog ere ubrugelige, men ikke ubeqvemme 1 Sam. XIX. 24. ok wtgik bisprok ællær ordqwede proverbium pa latine. Det Ord samwidende som hos vores Oversættere betyder det samme som paa latiin conscius, kand man meget vel forstaae, det danske Sprog kunde og vel trænge dertil, men det er dog ubrugeligt. 3. Kong. II. 44. ere disse Ord: tu nosti omne malum cujus tibi conscium est cor tuum, saaledis oversatte: thw west alt wnt hwilkit som thit hiertæ ær thic samwidhende. At det Ord Loft kand betyde solium er nu hartad forglemt, her bruges det f. E. man skal ikke borthæntes af thin slekt af Israels Loft, paa Latiin lyder det saa: non auferetur vir de genere tuo de solio Israël. At det Ord mær ogsaa paa dansk betyder Havet eller Stranden er ellers ikke bekiendt, men her bruges det saaledis: 3 Regg. IX. 26. j röthe mærs strandbrinkæ j Idumea landh. Det Ord Syle eller Syletræ, er vel ikke aldelis udaf Brug, men dog ey heller meget gængs; her ere de Ord 3 Regg. XIV. 17. cumqve illa ingrederetur limen domus puer mortuus est, saaledis fordanskede: thn tiidh hwn ingik hwssens syld barnith dödhe. Det Ord rete betyder her det samme som nu at opirre. F. E. 3 Regg. XVI. 2. ut me irritares in peccatis eorum: at thw skwlde rete mik j theres synd: saaledis og v. 7. ad irritandum eum in operibus manuum suarum: til at reteskulænde hannom i sine hændærs giærnynghe.

Det Ord prisswn er Frandsk, som staaer 3 Regg. XXII. 27. mittite virum istum in carcerem: sændhær thænne man j prisswn. Det Ord töswer, som her betyder to gange, gaaer ogsaa efterhaanden af Moden; her ere de Ord: 4 Regg. VI. 10. non semel neqve bis, oversatte: ikke jen tiidh ok ey töswær. Det Ord bong bruger man ikke mere til at betyde Bulder, saasom det her forekommer cap. VII. 6. hvor Latinen lyder saa: Dominus sonitum audiri fecerat exercitus plurimi, og Dansken dertil er: Hræn lodh höre mögeth hærskabs lwdh ællr bongh. Saadanne gammeldags Ord ere ogsaa disse: jærn anbwth ferramentum, tholigh talis. Wæne putare.

Öthken, ödken, ötken eller ödhken desertum.
Samsæt, fœdus, êris.
Öbæ clamare. öbælsæ clamor.
Hylyæ vestire.
Kringlæ annulus.
bonedhe aulæum.
Bwghlere scutum, hvilket Ord ogsaa bruges paa Frandsk.
Dwnælighe gernyng opus polymitum.
Fæsten castra. uthæn eller utæn, sed, autem.
Dönælsæ suffitus. Skyrden messis.
Yrdelsæ supputatio, æstimatio.
Hion familia. Gænstæn statim.
Enktæ nihil. Brædhæ impetus.
Lwd tuba. Thærnæ ancilla.
Skirme dimicare.
Bratze monilia som ogsaa haver nogen Overeensstemelse med Fransken.
Forhære vastare. Wonstærk debilis.
Freythen fama.

Det vilde være uendeligt at opregne den Forskiel som er imellem den nu brugelige Skrivemaade og den som er brugt i denne Oversættelse, da der ikke allene er Forskiel imellem disse tre Skriveres Orthographie indbyrdes, men ogsaa een og den samme har ikke skrevet Ordene allestæds ligedan. Dog kand jeg ikke forbigaae at anføre nogle Exempler, saasom: rönses nu skriver man reenses.

Logh Lov. Engeledes ingenleedes.
Öghne eller Öwin Øyne. Ællær eller.
Eldh Ild. jæk jeg. Ok og. Mik mig.
Thic eller thik dig. Slekt Slegt.
Twsændhæ tusinde. Owennæ eller Wwinner Uvenner.
Ihwgkomme ihukomme. Monæth Maaned.
Tighe tie. Belete Billede.
Orene ureene. Skogh Skov.
Jeghen Egen. Atheniste aleniste.
Nær naar. Wnth ondt.

Ærff-

Ærffwedhe Arbeide. Thw gaft du gavst.
Tw waſt du varſt. Tw komt du komſt.
Wærlden Verden. Gemmen igiennem.
Aſkin Aſken. Tilforin tilforne.
Hwilkin hvilken. Ængelin Engelen. ꝛc.

Dog forekommer herudi megen Forandring, ſaa der findes ſkreven baade: hwilke og hwilkæ, preſtæn og preſten, paa og pa, brödh og bröth, at, att, og ath. &c.

Hieronymi præfationer ere ogſaa fordanſkede, og indførte paa deres Stæder: Som hvor femte Moſe Bog er til Ende, der ſtaaer ſkrevet med rød Farve: hær ær Dewtronomium then bogh ath ænde, ok fortalin begyndes öfwer Joſue ok andre tre bögher. Derpaa følger Hieronymi Fortale over Joſuæ, Dommernes, Ruth og Eſthers Bøger. Desforuden ſtaaer og forved Ruths Bog ſammes Indhold kortelig forfattet, dog vidtløftigere end i vulgata. Hieronymi præfation findes ogſaa forved første Samuels Bog.

Adſkillige Overſættere ſom for Reformationens Tiid have overſat den hellige Skrift i et eller andet Sprog, have her og der lagt noget til udaf hiſtoria ſcholaſtica. J ſær findes mange ſaadanne Tillæg i den Frandſke Overſættelſe ſom Guyart des Moulins haver giort, ſaa at den mangeſteds ſnarere kand anſees for en Commentarius end for en Verſion.

Saaledis er ogſaa Nic. Malermi Italiænſke Verſion beſkaffen, ſom Titlen ſelv udviſer ſom lyder ſaa: Biblia volgare hiſtoriata.

Ja endogſaa de tydſke Overſættelſer ſom ere giorte for Lutheri Tider, ere beſmittede med en Deel ſaadanne Tillæg, ved hvilke interpretes har forværret deres Arbeide, da de meente at forbedre det derved.

Denne gamle Danſke Overſættelſe er ogſaa ikke aldeles fri derfor; dog er Tallet af diſſe Tillæg ikkun lidet. Saadant et findes indført Ex. XIII. efter det 19de vers. Dog ſtaaer paa Bredden tegnet derved:

glossa: det lyder saa: thn tidh the skulde thagæ Joseps been mz thm tha haffde flodhn gonghz wp aff en flodh som hethr nilus ok hwlth Josephs graff, at the wiste ikke hwar hon war, tha sam et faar i watnæth mz ængelæns hiælp ok wiste thm graffwen.

Hvor det tolvte Capittel i fierde Mose Bog er til Ende, indføres en viidtløftig Fortællelse om Mosis Barndom og Ungdom, som er længere end at den er værd at udskrive; den begynder saaledes: forthy hær göres amynelse aff Maria Moyses systær, tha skriffwer jæk her tw mærkælighe thingh, som vor hræ giorde mz Moyse, eth j hans barndom, annæt i hans Ungdom, ok the staa j en bogh som hedhr scolastica hystoria, hwilkæ jæk kan ikke hittæ i biblia.

Efter det 25. Capittel i første Samuels Bog følger en Sammenligning imellem Kong Saul og Dievelen, saa og imellem David og en Mand som er stærk i Aanden: som sluttes saaledis O Sce Dauid bidh for oss. Derpaa en Sammenligning imellem David og Christum, Philisterne og Dievelen. Ved Titlen af det 31 Capittel staaer iligemaade saadan en Bøn: hiæl Sce Dauid.

Disse ere de Efterretninger som jeg har kundet give om dette ypperlige og uskatteerlige MSt.

H. G.

H. G.

Om SYBILLÆ mørke Tale,

eller

Ni Bogstavers Ord,

i Anledning af Hr. LEIBNITZES Oedipo Chymico.

Iblant de fortreffelige Afhandlinger, som den store og vidtbeberømte Mand Hr. Leibnitz haver beprydet den Samling af lærde Skrifter med, i det Kongelige Berlinske Societet, (til hvilket Societet hand selv, som bekiendt er, var den første Angiver,) haver een, som er just den anden i det første Bind, der udkom i Aaret 1710. og forekommer paa den 16. indtil den 22. Side, denne Titel: G. G. L. Oedipus Chymicus Ænigmatis Græci & Germanici. Derudi indeholdes Forklaring over tvende mørke Taler hos Alchymisterne; Den ene tagen af en Grækisk Chymico, den anden af de bekiendte Tydske Skrifter under Basilii Valentini Navn. Hvad dette sidste eller Tydske Stykke angaaer, da kunde man vel undre paa, hvorfore Hr. Leibnitz haver villet give dette ud for noget rart; helst det er temmelig vel bekiendt, og neppe nu om Dage mørkt, for saa mange som blade lidet udi Chymiske Bøger, endogsaa uden mindste Forsæt at øve sig i Kunsten. Ey at tale om, at Forklaringen paa bemeldte Tydske Ænigma staaer tydeligen trykt med store Bogstaver i een og anden Edition af Basilii Valentini Skrifter: Item, at Dr. Samuel Reyher, fordum Jurist og Mathematicus i Vniversitetet til Kiel, haver i sin Tractat *de Nummis ex Chymico metallo factis*, trykt i Aaret 1692. givet os selvsamme Forklaring derpaa, *Cap 3. p. 22.* Saa at Hr. Leibnitz ikke har havt videre at tilføye, end sin egen Latinske Oversættelse paa Vers, som hand havde giort i sine unge Aar.

Det Grækiske Stykke er af en anden Art og Beskaffenhed, og derom kand virkeligen falde en heel Deel at sige; ja meget mere, end hvad velbemældte Hr. Leibnitz derom heel korteligen har skrevet. Og saafremt denne store Mand haver havt føye til at udlade sig (*pag. 19.*) saaledes:

ledes: "Saltem ad doctrinam pertinebit, ænigmata qvædam Chy-"mica dissolvi;" Saa bliver vel ogsaa dette ret, at det hører til Lærdom og Videnskaber, det deslige Ænigmata, som man af vrang og gandske falsk Indbildning, efter en gammel og ugrundet Tradition, har givet ud for Chymiske, og ligesom indeholdende noget rart, vorde bedre opliuste, og at der bevises for Verden, at de intet mindre kunde betyde, end Chymisk.

Hand anfører af en gammel skreven Bog paa Grækisk, hvis Titel er i Latin: "Stephani Alexandrini Philosophi Magnæ & sacræ Artis "Praxes, ad Heraclium Augustum", sex Linier af Grækiske Vers, dem hand paa sin egen Maade oversætter saaledes:

"Literulis noscor quadrisyllabus ipse novenis,
"Syllaba habet binas, nisi quod tenet ultima ternas,
"Vocales quatuor, quinis non propria vox est.
"Bis septem vicibus numerum centuria totum
"Ingreditur, decadesqve novem, tum bis tria. Si me
"Noveris, hinc aditus ad sacra nostra patent."

Hvorpaa hand strax siger: "Hos versus mystice explicat Stephanus, "sensu proprio dissimulato. Sed constat significari *Arsenicon*, quod tali schemate patet": &c.

Udi dette Schemate viser hand da Beregningen paa saadan Maade, at A. skal betyde 1000. P. 100. Σ. 200. E. 5. N. 50. I. I. K. 10. O. 70. N. 50. Summa 1496. Item, at der ere 4. Vocaler og 5. Consonanter i Ordet, hvilket i de tre første Stavelser haver ikkun tu Bogstaver, og i den sidste trende Q. E. D.

For det øvrige melder hand om Æmari Ranconeti Beregning af samme Ords Bogstaver, hvorom Cardanus har berettet i sine Bøger *de Varietate Rerum*. Der findes disse samme Vers i Grækisk, men paa tre Stæder gandske anderledes, end Hr. Leibnitz har dem. Saa falder og Ranconets og Cardani Beregning, uanseet den ogsaa sigter til Ordet Arsenicon, heel anderledes ud, end Hr. Leibnitzes, som vi herefter paa sit beqvemmere Stæd skulle faae at høre.

Og er dette da Indholden af den saa kaldede *Oedipo Chymico*, som Hr. Leibnitz paa omtalte Stæd har indført. Hand taler ellers ikke med eeniste Ord om den rette Auctore til disse Vers, videre end at de haves i Stephani Alexandrini *Praxi sexta*; ikke at hand jo heel vel vidste, at de

vare

vare af en anden, meget ældere. Saa at hvis nogen nu, eller i Eftertiden, kom over *Miscellanea Berolinensia*, og saae disse Vers i bemeldte store Mands Dissertation, skulde hand tænke, at den Chymicus, Stephanus, som levede i Seculo Christiano VII. hand var og dertil Auctor; saafremt saadan Læsere ikke var desbedre erfaren i Grækiske Skrifters Kundskab; Eller og, om ikke dette, hand da motte have læst visse nye Skribentere, som samme sex Vers kunde have anført, og citeret deres rette gamle Hovedmand.

Saadan Eftertanke haver da fornemmeligen opvakt mig, til at forfatte nogle Anmærkninger til velbemeldte brave Mands Afhandling. Som jeg vil haabe, ikke at vorde regnet mig til værste; Helst det er udi en Sag, som egentligen ey var Mandens Hoved-Studium; (som det endnu meget mindre er mit, foruden saavidt deraf vedkommer det Grækiske Sprog;) Og om end saa havde været, saa siunes mig dog, at enhver Ting, som man tager sig for at opliuse i Skrifter og vil give ud i Verden, burde ikke behandles saa løseligen. Hr. Leibnitz, saafremt hand selv var endnu i Live, skulde ingenlunde taget sligt ilde op, af mig eller nogen. Hand havde, iblant andre sine store Dyder, ogsaa denne, at hand holdte sig i sin største Lærdoms Styrke ikke for bedre og visere Mand, end andre flittige og paa en fornuftig Maade studerende; Men hand censurerede alligevel andres Meninger, og forbedrede derpaa med stor Lykke og Berømmelse, saalænge hand var til, fodrende igien det samme Skiæl af andre.

Det Første CAPITEL.

Saa bliver nu her for det første at tilkiendegive, hvo den rette Auctor er til disse sex Vers, som Stephanus Alexandrinus i sin Chymiske Bog har anført: Og da er det een af de Skribentere, som har skrevet os de bekiendte *Oracula Sibyllina* paa Grækiske Vers; nemlig Auctor til den første Bog deraf, som under Sibyllæ Navn fortæller om Verdens Skabelse, om Syndfloden, og saa videre. (Thi at de 8. Bøger, vi have, ikke ere eens, men fleres Arbeide, og ere een udaf mange, deels ældere, deels nyere, Stumper tilhobeføyet Samling, troer jeg aldeles, med Cotelerio, vid. ejus *Judicium de 2. epistola S. Clementis.*) Derudi

di indføris Gud, naar hand taler til Noah, og befaler ham at bygge Arken, at sige om sig selv disse Ord; hvilke i Castalionis Oversættelse paa Latine lyde saaledes:

"Porro ego ſum, qui ſum, (memori quod mente teneto,)
"Cœlum veſtitum præbet mihi, pontus amictum:
"Terra mihi fulcitque pedes, & corpus amicit:
"Aër, aſtrorumque chorus me circuit omnem.
"Sunt elementa novem mihi, ſum tetraſyllabus autem,
"Percipe me,) primæ tres ſyllabæ efficiuntur
"Ex binis omnes elementis: cetera reſtant
"In reliquis: quorum ſunt non vocalia quinque.
"Totius numeri bis ſunt hecatontades octo,
"Et ter tres decades, cum ſeptem. Si ſcieris me,
"Non te, qua potior, ſapientia dia latebit".

Heraf vil jeg nu oplæse af den Grækiske Original de omhandlende sidste sex Vers:

Ἐννέα γράμματ᾽ ἔχω, τετρασύλλαβος ἔιμι, νόει με.
Ἁι τρεῖς ἁι πρῶται δύο γράμματ᾽ ἔχουσιν ἑκάστη,
Ἡ λοιπὴ δὲ τὰ λοιπὰ, καὶ ἐισὶν ἄφωνα τὰ πέντε.
Τοῦ παντὸς δ᾽ ἀριθμοῦ ἑκατοντάδες ἐισὶ δὶς ὀκτὼ,
Καὶ τρεῖς τρὶς δεκάδες, σὺν γ᾽ ἑπτά. Γνοὺς δὲ τίς ἐιμι,
Ὀυκ ἀμύητος ἔσῃ θείης παρ᾽ ἐμοίγε σοφίης.

Paa Dansk lyder dette Ord fra Ord: "Udi mig (eller i mit Navn,) er ni Bogstaver: Jeg har fire Stavelser. Giv vel agt paa mig. De tre første Stavelser have hver tvende Bogstaver: Den sidste har de øvrige; Og Consonanterne ere fem. Det gandske Tal er tu gange otte hundrede, og ni gange ti, og dertilmed syv. Og naar du kiender og forstaaer hvem jeg er, da skalt du blive ey ukyndig i den Guddommelige Viisdom (som boer) hos mig". Og der have vi den rette Kilde og Oprindelse til dette altsammen. Nu motte jeg vel spørge, hvorledes noget fornuftigt Menniske, uden den som var bleven slet fanatisk i Guldmageriet, kunde falde paa, at ved saadant et Navn, som Gud bliver indført at tillæage sig selv, skulde forstaaes *Arsenicum*, eller noget andet Alchymistisk Ord? Men hvorledes dette alligevel er skeet; ja fra heel gamle Tider af, da disse Sibyllinske Vers ey

endnu

endnu vare meget gamle, er bleven troet, vedligeholdet og propageret, skal herefter nogenledes vorde opliust: Naar vi først have igiennemgaaet de Meninger, man haver, paa et sundere Principio, giort sig om den rette Betydning af dette Enigme, som den forkappede Sibylla haver ikke undseet sig ved at legge GUD selv i Munden.

Den ærlige Sebastianus Castalio haver, udi sine Anmærkninger til denne Stæd, gandske givet sig tabt heri. Hand var i sin Tiid een af dem, som bar ingen Tvivl om disse Sibyllinske Oraklers Rigtighed, og som troede, (lige saavel som vores Evangeliske Erasmus Schmidt, Stephan Prætorius, Gottfried Arnold, Henr. Ludolph Benthem, J. C. Nehring, og flere, ja som endeel Engellænder, og visse Romersk-Catholske Skribentere,) at de vare, om ikke alle de vi nu have, dog den største Deel komne og inspirerede af GUD, snart paa samme Maade, som de hellige Propheters Skrifter. Castalio mener, at dette Navn, som Sibylla beskriver af de ni Bogstaver, maae vel have været Hebræisk, efterdi det sagdes til Noe, førend Sproggene ved Babel bleve adskilte. Men hvis Sibylla, der skrev paa Grækisk, har maattet havt en Grækisk Oversættelse deraf i Tankerne, da beder hand, at de, som maatte være lykkeligere end hand, til samme at udfinde, ville giøre det for flere bekiendt.

Michael Neander, en lærd, og af Studeringer og Ungdommen i sin Tiid vel fortient Mand, har udi et Skrift, som hand kalder *Apocrypha de Christo*, trykt til Basel an. 1564. in 8. villdet prøve det med Hebraisk. Hand sluttede, at GUDS Navn til Noe kunde rimeligen være det samme, som GUD sagde til Mosen, אהיה אשר אהיה *Ero qvi ero.* Det giøres vel ey fornøden, at jeg siger, det herudi ikke haves saadanne fire Stavelser, fem Consonanter og fire Vocaler, som Sibylla udfordrer. Og enten mand skriver det med Hebraiske eller Grækiske Bogstaver, kommer dog ikke det behørige Tal 1697. deraf. Samme Navn haver imidlertid adskillige fundet udi Evagrii og andres Fragmentis Græcis de *Nominibus Divinis*, skrevet i Grækisk saaledes, Ἰαιὲ Εσεϱιε eller Ἐιεεσεϱειέ. (See Jo. Croji *Specimen Conjecturar. ad Originem &c.* edit. Grab. *pag. 12.* Coteler. *Eccl. Græc. Monum. Tom. 3. p 116.* Martianay, *Hieronymi Opp. T. 12. p. 275. seq.* Men, som jeg sagde, det bringer alt for faae Tal ud, og har for mange Vocaler, til at have været i Sibyllæ Tanker. End mere, hun havde jo

 selv,

selv, i de foregaaende Ord af GUds Tale til Noe, udsagt bemeldte Navn, udi Grækisk fortolket, Ἐιμὶ δ' ἐγὼ ὁ ἐών, σὺ δ' ἐνὶ φρέσι σῆσι νόησον. saa at hun ikke kunde med føye nu straxen giøre et Enigme deraf.

Endnu en Hebræisk Prøve haver en anden Mand lagt for Dagen, der dog slet ingen Ven, som Castalio og Neander, har været af Sibylla. Det er den lærde David Blondel, som udi det bekiendte Skrift, hand udgav an. 1649. haver med de beste Beviser kuldkastet det hele Sibyllinske Systeme; saa at, i hvad end Beveregius, Bullus, Benthem og flere have havt at sige til dets Forsvar, lader det sig ey saa letteligen, hverken heelt eller halvt, igien opreise. Blondel haver da, strax i sin første Bogs 3. Capitel *pag. 7.* bemærket med faa Ord, og ligesom noget hand var sikker paa, at den falske Sibylla sigtede, med sit Navn af GUD, til det Hebraiske יה יהוה. Hvilket hand siger, dog ikke at kunde passe sig til det i Versene foreskrevet Tal 1697. med mindre man vil skrive det med Grækiske Bogstaver, og deraf giøre saaledes et Barbarisk Ord Ἰαχευωιάχ. Dette samme have andre skrevet hannem efter, uden at nævne ham; nemlig Du Pin i *Biblioth. des Auteurs Ecclesiastiques l. 1.* og Casimirus Oudin i sin første *Tomo de Scriptorib. Eccles. col. 156.* Men Blondel havde vigtigere Ting i Hovedet, og gav ey agt paa, at hans Barbariske Ord beløb til en meget for høy Summ i Tælningen, nemlig til 2427. Hand har og allene seet til de ni Bogstaver, men ikke taget i agt, at her skulde være fem Consonanter og fire Vocaler. Derimod er udi Ἰαχευωιαχ ikkun tu Consonanter og syv Vocaler.

Det Tredie Forsøg paa vores Sibyllæ Enigme, ligeledes i Hebraisk, haver man af en Tydsk Mand i vore Tider, ved Navn Hermann Friderich Brauns, Provst og Superintendent til Cløden ved Wittenberg, efter den Beretning, som derom findes i Unschuldigen Nachrichten af Aaret 1728. pag. 1275. hvor Titelen anføres saaledes: *Nodus Gordius Ænigmatis Sibyllini, de Nomine Dei* ἐννεαγραμμάτῳ τετρασυλλάβῳ, *præmissa de Sibyllis & Oraculorum earundem auctoritate brevi disquisitione, ab Hermanno Friderico Brauns.* Her siges ikke, at samme Skrift er udkommen i Tryk, men allene at det bestaaer af faae Ark, og indeholder, foruden hvad Titelen tilkiendegiver, adskillige Curiosa, saasom de bekiendte Malachiæ Prophetier om Paverne ꝛc. Denne Mands Tanke, om vores ni Bogstavers Navn skal være, at det haves i anden Mose Bogs XXXIV. Capitel,

Vers

Vers 6. hvor GUD kalder sig יְהֹוָה רַחוּם HErren den barmhiertige: og naar dette skrives med Græciske Bogstaver saaledes, Ἰαȣὲ ῥαχȣ͂μ, kommer deraf det Tal 1697. Ordene i Unschuld. Nachrichten ere disse: "Er meinet, daß man wohl keinen andern Nahmen besser finden "könne, der darunter verborgen, als den, womit sich GOtt dorten "Exod. XXXIV. 6. dem Mosi entdecket, יְהֹוָה רַחוּם Herr, Herr barm"hertzig, welchen er Griechisch schreibet Ἰαȣὲ ῥαχȣ͂μ, weil die Æoles der "Hebræer ו also exprimiret, und sonst der Nahme Jehovah durch Ἰαβὲ, "oder Ἰαȣὲ, oder auch durch Ἰαϝω, und bey den Gnosticis mit Ἰάω aus"gesprochen sey, und darinnen alle in dem Råthsel erforderte Requisita "antrift." Jeg tilstaaer, at udaf disse Græciske Bogstaver, i Ἰαȣὲ ῥαχȣ͂μ, udkommer rigtigen det fornævnte Tal; og den Fordeel allene har denne Mands Paafund frem for Neandri og Blondelli. Men denne er ogsaa den eniste: Alt det øvrige, som skulde paa-agtes, holder ingen Prøve, og haver gandske ikke, som dog foregives, de udfodrende Requisita. Her er Bogstaver, her er Vocaler alt for mange, og Consonanter for faae, og den sidste Stavelse er ikke tre Bogstaver, men fire. Den gode Mand har meent, at mand kunde befale de Græciske Bogstaver, smukt at skikke sig efter de Latinske, og ifore sig deres Natur paa dette Stæd. I og ȣ skulde lade sig giøre til Consonanter i Ἰαȣὲ, og derimod skulde udi ῥαχȣ͂μ samme ȣ være igien Vocal, med Vilkor at passere for en enkelt Bogstav. Hvo har nogen Tid hørt sligt? Det Græciske I kand jo ikke i Ords eller Stavelsers Begyndelser blive til et Hebræisk eller Latinsk Jod. Ἰάσων, Ἴακχος, Ἴωνες, ere ikke Ord af tvende Stavelser, men tre; Og Horatius eller Ovidius have endogsaa i Latinske Vers aldrig tænkt paa eller vovet at giøre Iambus til bisyllabum. Saa have og de Græciske Christne Poeter, Nonnus, Apollinarius, og andre, ikke vidst anderledes at behandle udi deres Vers de Hebræiske Navne, Ἰησȣ͂ς, Ἰȣδαῖοι, Ἰȣ́δας, Ἰωσὴφ, Ἰακὼβ, Ἰωάννης, end at I maatte stedse være og blive Vocalis. Ἰησȣ͂ς og Ἰωσὴφ ere hos dennem aldrig to Stavelser, men tre, ex. gr. Ἰησȣ͂ν, ὀσίοιο βοώμενον υἱὸν Ἰωσήφ, (Nonn. *cap. 1. v. 183.*) Ἰȣδαῖοι, Ἰάκωβος og Ἰωάννης, ere ingentid trisyllaba, men allevegne med fire rigtige Stavelser udførte, og Ἰȣ́δας med tre; Ligesom og Ἰακὼβ er trisyllab. i Ezechielis Tragici Vers: Ἀφ' ȣ͂ Ἰακὼβ γῆν λιπὼν χαναναίαν. Vid. & Terentian. Maurus p. 2394. Dernæst kand og ου aldrig blive til Consonant, og lige saa lidet til en enkelt Vocal. At male den med den sammendragne Figur ȣ, kand hand gierne

 giøre;

Men derved blive diſſe tvende Vocaler ikke til een Bogſtav, fordi mand ſætter υ oven paa ο. Sibylla haver ſelv regnet fire Vocaler, og ikkun tvende Conſonanter i Navnet, Ἰησȣ͂ς, Τέσσαρα φωνήεντα φέρει, τὰ δ' ἄφωνα δύ' αὐτῷ, nemlig ι, η, ο, υ, og tvende σ. I Latinernes Navne Valerius, Varro, Vejentini er V en Conſonant. Men hos Dionyſ. Halic. og Plutarchum heder de Ὀυαλέριος, Ὀυάῤῥων, Ὀυειεντινοὶ, og der er ȣ jo tvende Vocaler. Falder det bemeldte Skribentere ind undertiden, at begynde ſlige Navne med en Conſonant, da bruge de B, ex. gr. Βάῤῥων, Βολȣ́μνιος. Herr Brauns kand derimod ikke, i ſtæden for ȣ i Ἰαȣὲ, ſætte enten β eller det Æoliſke Digamma, ey heller υ allene, ſom i Δαυὶδ og Ἀυεντῖνος, thi ved ſaadanne Middel faaer hand ikke ſit fulde Tal. Af ȣ maae hand have ſine 470. og det paa begge Stæder: Dem naaer hand ikke til, uden ved ο ſom er 70., og υ, 400. Og da ſpørges, om dette ikke ſkeer ved tvende Bogſtaver? Med eet Ord, hans Hebræiſke Navn, ſaa ſnart det ſkrives med Grækiſke Characterer, finder man derudi ikke mindre end elleve Bogſtaver, hvoraf otte ere Vocaler og tre Conſonanter. Altſaa er Sibyllæ Nodus Gordius ikke løſt. Derforuden faaer hand mig ikke til at troe, at vores Poet, Autor til det Sibylliniſke Enigme, var ſaa lærd, at hand vidſte hvad דודים var, og hvor det ſtod i Bibelen. Hvorvidt hans Kundſkab i Hebræiſk har gaaet, deraf har hand, iblant andre, givet os en Prøve, i ſin artige Forklaring paa Navnet Ἀδὰμ, ſom hand kalder τετραγράμματον, nemlig at GUD gav Adam et Navn af fire Bogſtaver, til at betyde de fire Verdens Hiørner og Dele, hand ſkalde regere over; efterſom deres Navne begynde af ſamme Bogſtaver:

Ἀνατολήν τε, Δύσιν τε, Μεσημβρίαν τε, καὶ Ἄρκτον. Ikke ſkal jeg ſige til viſſe, om hand dertil er den førſte Auctor; Men om ſaa er, har hand dog havt adſkillige Efterfølgere, ſaaſom S. Auguſtinum *Tractat. IX & X. in Joan.* Severianum Gabalitanum, *de mundi Creatione*, Pſeudo-Cyprianum *de Montibus Sinæ & Sion*, Mich. Glycam, Bedam &c. foruden hvad de Barbariſke Etymologiſter i de ſildigere Tider have forbedret ſamme Artighed med. Jeg vil ikke tale om, at vores Sibylliſke Poet ſaa ofte bruger det Ord Σαβαὼθ, ſom et nom. propr. Dei: Thi dette har hand tilfælles med de Tiders ſaavel Kirke-Lærere, Irenæo og flere, ſom og de Kiættere, Baſilidianis, ja med Magis i deres Beſværelſer, ſaavelſom og nogle af Jødernes Rabbiner ſelv.

Dernæſt

Dernæst at komme til de Grækiske Forklaringer, da har, med de første, en Frantzos, Jean d'Orat, eller Joannes Auratus, giættet at Navnet motte være ΘΕΟΣ ΣΩΤΗΡ, helst det samme haves ogsaa i Sibyllæ Acrostichide. Men derimod falder at erindre, at her udkommer af disse tvende Ord ikkun det Tal 1692. og ikke 1697. Hvorfore hand gav sig den Frihed, at forandre i Texten, συν γ' ἑπτά, til συν διττά. Men deslige Frihed, imod hvad som læses i alle skrevne og trykte Exemplarier, er ey tilladelig. Alligevel har denne Mening ikke fattest paa Bifald af andre: som mand ogsaa erfarer af den Engellænder Henrici Hammonds Anmærkninger til N. T. ved det Sprog 1 Petr. 3. v. 19. Hvad ellers den Chymicus Jacobus Gohory, og flere, har havt derpaa at sige, gaaer jeg forbi, saasom deels nu sagt, deels af ringere Betydning.

En Tydsk Philologus, ved Navn Joannes Hartungus, som, ligeledes i Seculo XVI. giorde sig bekiændt ved een og anden Grækisk Autorem at udgive, saa og nogle sine *Varias Lectiones*, (der findes indrykte i Gruteri *Thesauro Critico*,) beretter om sig, at da hand havde længe studeret paa, og plaget sig med oftbemeldte Ænigmate, spurde hand sin forige gode Lærere, den berømte Theologum Joan. Brentium til Raads. Brentius gik hannem da tilhaande deri, og opløsede ham Knuden, med det Ord φαοσφόρος, af hvilket det Tal 1711. udkommer. Udi samme Tal er og endeligen intet til Hinder, naar mand vil tillade, at det sidste Syv-Tal, συν γ' ἑπτά, kand tydes og construeres paa saadan Maade, at det tripliceres, som henhørende ogsaa til det foregaaende τρεῖς. Καὶ τρεῖς τρὶς δεκάδες συν γ' ἑπτά, scil. καὶ συν τρὶς ἑπτά. Hvilken Construction Grammatici kalde repetitionem a communi. Den fortreffelige Joachim Camerarius havde og fundet samme Giætning god og rimelig, og berømmet den, (dog uden at nævne Hartungum eller Brentium,) i eet af sine Breve til Willem Canter; (See Camerar. *Epistoll. p. 531.*) Joannes Opsopœus anmærker alligevel derimod, at φαοσφόρος, for φωσφόρος, er ikke liigt til Sibyllæ Dialect. Jeg motte vel spørge, hvorledes hand kommer til at sige saadant? naar der findes udi Sibyllæ Vers mere end ti Stæder, φάος brugt for φῶς, og σαόφρων for σώφρων, med flere af samme Slags. Mig staaer dette allene i Veyen, at Ordet φαοσφόρος er ikke af høy Betydning nok, efter mit Tykke, saa at det

kunde

kunde tillægges Gud paa dette Stæd; helst eftersom det udi den almindeligste Brug bemærker de Guds Skabninger paa Himmelen, Solen og Morgenstiernen. Da jeg alligevel overlader dette til andres Paadømme, holdende fore, at det er een af smukkeste Forklaringer, der kunde paafindes.

Pierre Moreau, som levede ved samme Tider, eller kort derefter, nemlig ved an. 1570. og 1580. var ligeledes vel erfaren og kyndig i Grækiske Skribenteres Læsning, og fandt her ligeledes paa en artig Mening nok; naar man ikkuns ey vil være streng i at prøve den. Hannem faldt i Tanke det selvgiorte Ord Ἀνέκφωνος, der skulde være det selvsamme, som ἀνεκφώνητος, *ineffabilis.* Sandt er det, at dette Ord beqvæmmer sig særdelis vel til Guds høye og hellige Navn: Fornemmelig efter Jødernes og fleres Mening om det Navn יהוה som mand almindelig kalder ἀνεκφώνητον. (Ey at tale om Orpheo og Hermete Trismegisto, der sige at Guds Navn er u-udsigeligt.) De Tal, som Sibylla udfodrer, naar man forstaaer Versene reent og ligefrem, findes og just i ἀνέκφωνος paa Eet nær, nemlig 1696. Hvorfore Isaacus Vossius, som udi sin Tractat *de Oraculis Sibyllinis* haver samtykt og antaget denne Mening frem for andre, har fundet en egen Maade, til at hielpe derpaa med det Tal, som fattedes. Hans Ord ere disse: "Ego libenter eorum sequor "sententiam, qui de voce ἀνέκφωνος, idem quod ἀνεκφώνητος, accipiunt; "ut nempe septenarius fiat, more Pythagoricorum & Platonicorum "addatur *Vnitas.* Μονὰς enim, ut illi loquuntur, est περιεκτικὸς, ἀποκαταστατικὸς, καὶ προσλαμβανόμενος ἀριθμός. Vel potius Vnitas addatur, "ad declarandam Dei unitatem, ita ut numero illo significetur ineffabilis vnitas, ἀνέκφωνος Μονάς. Sic Mercurius Trismegistus, & ipse "Judæus, cujus verba apud Lactantium, *lib. I.* sic concipiuntur: "Ὁ δὲ Θεὸς εἷς, καὶ ὁ Εἷς ὀνόματος οὐ προσδέεται, ἔστι γὰρ ὁ Ὢν ἀνώνυμος. "Hoc posterius verissimum esse existimo." Af disse Vossii Ord, som jeg nu har oplæst, kand da kiændes, hvorledes Sal. Dr. Fabricius i sit *Biblioth. Gr. Vol. XII. pag. 696.* haver taget feil, og ikke givet sig Tiid til at betragte denne Vossii Forklaring, i det hand (Fabricius) saa skriver: "Isaci Vossii ἀνέκφωνος reddit numerum 1696. itaque & ille, (quemadmodum Leibnitius) probavit lectionem δὶς τρία in quinto versu." Vossius har jo ligesaalidet tænkt paa, som talt om, at sætte δὶς τρία, i stæden

stæden for σὺν γ'ἑπ]ά. Hand har vedtaget den gamle Lectionem ἑπ]ά, men til at giøre Tallet fyldest, lagt Vnitatem Dei dertil, og saa bliver det 1697.

Jeg for min Deel kand dog ikke finde denne Forklaring saa agtbar og værd at bifalde, som baade Vossius, saa og velbemeldte Sal. Dr. Fabricius, have holdet den for; nemlig denne sidste udi sit *Biblioth. Græcæ Vol.I.pag. 200.* ja og, før hannem, Jo. Markius i sin Tractat *de Oraculis sibyll. Disp. IV. p. 86.* Thi naar mand end vilde lade passere det Tillæg af Μόνος eller Ἑἷς, (endskiønt uden Sibyllæ Forlof, og til hendes Concepter, saameget jeg kiænder deraf, forhøyt,) saa falder dog meget at sige paa Ordet Ἀνέκφωνος, og dets Bemærkelse. Ikke mener jeg hermed, at det savnes i Grækiske Lexicis, og man saaledes ey er vis om, at nogen anden Autor har brugt det: Thi sligt hindrer aldrig det ringeste i det Grækiske Sprog, der er af den Art og Egenskab, at man endogsaa uden for Lexica kand selv giøre mange Nomina, adjectiva, & substantiva, ex verbis & nominibus receptis derivata, som kunde passere for gyldige, naar man i agt tager Analogiam. Alt saa lader jeg ἀνέκφωνος gierne være et got Ord. Men at det skal betyde *ineffabilis*, det samme nemlig som ἀνεκφώνητος. der siger jeg ney til. Aarsagen er, at alle Derivata i saadan Form af det Ord φωνὴ, bemerke ikke passive, men active. Ἄφωνος, er den som ey taler, ey lader høre sin Røst, Item: Ἀντίφωνος, tvertimod-liudende, talende eller siungende imod: Ἀλλόφωνος, den som taler et andet Sprog: Εὔφωνος, som giver en god Liud, smukt udtalende: Ἡδύφωνος, sød-eller liflig-liudende: Δύσφονως, som giver en ond eller ubehagelig Liud, ildeliudende: σύμφωνος, den som samtykker: πάμφωνος, som giver alleslags Liud. Og saaledes alle de andre af samme forma. Naar mand derimod vil have passivum significatum ind i noget af saadanne Ord, maae de ikke umiddelbar componeres af φωνῆ, men af dets Verbo φωνέω, og i særdeleshed af præterito passivo, nemlig componeres med φωνητὸς, saasom ἀνεκφώνητος, ἀναντιφώνήτος, ἀπροσφώνητος. Dette er da min Aarsage, til at forkaste denne Petri Morelli Giætning om Ἀνέκφωνος, u-agtet If. Vossii og J. A. Fabricii Bifald. Hvilken jeg gierne skal frafalde, naar nogen underviser mig bedre. Thi virkeligen kand jeg ikke fatte anderledes, end at ἀνέκφωνος maae efter Analogien betyde det samme, som ἄφωνος, *qui nullam vocem edit.* Hvis der-

 imod

imod det Ord ἀνέκφαντος havde kundet passet sig i Stavelser og Tal, (hvilket Ord, endskiønt det ey staaer i Lexicis, haves dog udi de ældste Orphei Vers hos de Grækiske Philosophos,) skulde jeg gierne have taget dette an med ald Approbation.

Den Jesuit P. Athanasius Kircherus, udi sin ellevte Bog af *Mundo Subterraneo, Sect. 2.* hvori hand strengeligen antaster og bespotter Alchymisterne med deres Lapide philosophico, haver ogsaa bragt sit Opfund for Dagen, til at opløse det Sibyllinske Ænigma. Hand siger, at det skal hede Ὁ Ἄνθρωπος Θεός. Men det siunes, at hand her haver drømmet for sig. Og denne Forklaring er slettere og urigtiger, end alle de man endnu haver seet. Udi Ἄνθρωπος er den anden Stavelse 3. Bogstaver, og skulde kuns være 2. Og Tallene blive af alle 3. Ord ikkun 1674. Ja det kand sees af hans Discours derover, som jeg holder uværdig at spilde Tiden med, at hand ikke har begrebet den Grækiske Text ret, (som det og er bekiendt, at hand som bildede Folk ind om sin Lærdom i mange rare Sprog, var kun maadelig kyndig i det Grækiske,) men hand har holdet sig blot til den Latinske Version af Sibylla, den hand dog har fordreyet efter sin Villie.

En anden i Philologia og Critica meget lærdere Jesuit, og af vore Tiders berømmelige Mænd, men for ligesaa mange urimelige ja afskyelige, som gode Paafund bekiendt, nemlig P. Joannes Hardouin, haver iblant mange andre sine Paradoxa, ikke ladet fattes paa eet besynderligt ogsaa at udstudere, til dette omtalte Ænigma. Ja hand haver, til at bestyrke den af sine kiereste Idrætte, som var at giøre et stort Antal af baade gamle og nye Skribentere til Atheister og Materialister, ligeledes af dette Stykke, eller de nu oplæste Vers, vildet gotgiøre, at Auctor til disse Sibyllina var en formelig Atheist. Derom handler hand i sin *Chronologia Vet. Testam.* Hvor hand ligesom fastsætter, at bemeldte Auctor indfører, under Sibyllæ Navn, Atheisternes Gud at tale om sig, ænigmatice og per prosopopœiam, i saadan Meening: "Jeg er det almindelige Væsen, som mand seer overalt, og er iklædet Himmelen, Jorden, Havet og Luften; som er at "sige, Jeg er den hele siunlige Natur. Jeg skal forderve Jorden

"med

"med en Flods Overskylning, og derefter skal jeg giøre min Klædning "til rette igien." I dette sidste, nemlig *Resarciam Vestimentum*, ligger da Ordet, som den Sibyllinske Auctor, efter Harduini Mening, vil have. Og dette skal hede ΜΑΔΑΡΑΨΩΝ, af מד Vestimentum, eller med ה paragogico מדה (ligesom i Hakeldama) og ῥάψων, a ῥάπτω, sarcio, concinno. Thi mand maae mærke, at Harduinus kommer just paa at tale om vores Enigme, ved Leylighed af en Observation, hand mener at have giort, at deslige Sphinges og mørke Talers Opfindere brugte undertiden selvgiorte og af adskillige Tungemaal sammensatte Ord, som dette Μαδαῤῥάψων, der er af Hebræisk og Grækisk tillige. Rigtig nok udkommer af samme galne Ord det af Sibylla udfodrede Tal 1697. Og hand tør end tilsidst fodre alle og enhver ud, at der med ingen Algebra skal paafindes noget beqvemmere Ord til denne Stæd. "Nec vero ulla possit Algebra aliam vocem extun-"dere, quæ sit huic loco opportuna, habeatqve has dotes," er hans Ord. Hand troer og, at Auctor til dette Ænigma har været en ligesaa ugudelig Kiætter, som (efter Harduini Tanker,) den Engellænder Thomas Burnet, i at statuere det Syndfloden var paakommen af blot naturlige, og efter Verdens Beskaffenhed paa den Tiid u-omgængelige Aarsager. Sl. Dr. Fabricius, i *Biblioth. Græc. Vol. XII.* mener, at Harduinus har optænkt dette, til at giække Folk, og at moquere sig over sine Læsere. Jeg lader dette være udømmet; efterdi jeg desforuden er forsikret om, at man skal finde udi denne vel meget lærde, men derhos fra Retsindigheds Vey meget vildfarende Mands Skrifter, andre langt underligere Meninger, dem hand dog har troet af Hiertet.

Flere af dette slags Udtydninger, end disse, ere mig hidindtil ey bekiendte, foruden de Chymiske, hvorom i det efterfølgende Capitel skal tales. Og maae jeg da vel ogsaa tilsidst mælde om det, som mig selv er faldet ind om Tingen: Saasom jeg ligeledes har havt den Svaghed, (da fornemme og lærde Mænds Exempler ere saa forforiske,) at spilde nogle Timers Tiid og Eftertanke paa dette Enigme. Mig kom endeligen i Sinde, at smidde et Ord dertil; som jeg nu vil overlade til andres Prøve og Omdømme. Dette Ord heder ΣΟΦΑΓΩΓΟΝ, som udgiør net op Tallet 1697. Er og ni Bogstaver,

 fire

fire Stavelser, fem Consonanter og fire Vocaler, ligesom Sibylla vil have det. Beregningen er denne:

Σ	Ο	Φ	Α	Γ	Ω	Γ	Ο	Ν	
200.	70.	500.	1.	3.	800.	3.	70.	50.	Summa 1697.

Og Ordet betyder det store Væsen, eller det Navn (τὸ Ὄν, eller τὸ Ὄνομα,) som leder og fører til Viisdom, eller, som lærer og underviser, drager og veyleder de Vise. Det er og efter samme Form og Ord-Regel, som παιδαγωγὸς, μυςαγωγὸς, ὀχλαγωγὸς, δημαγωγὸς, Φωταγωγὸς. &c. Skulde det og ikke være beqveimt nok, hvis GUd (i Sibyllæ Tanke, og efter hendes Poetiske Fiction,) kunde have sagt til Noah: Jeg er den, som er og som var, en HErre over Himmelen og Jorden; Og jeg er det Væsen (det Navn,) som fører til Viisdom, som leder og underviser de Vise; Saa at naar du kiender mig ret, skalt du vorde deelagtig i den Guddommelige Viisdom? Γνȣς δὲ τίς ἐιμι, ȣ̓κ ἀμύητος ἔσῃ θέιης παρ᾽ ἐμοίγε σοφίης. Dette er jo og samme Navn og Titel, som tillægges GUD i Viisdommens Bogs 7. Capitel, 15. Vers: Αὐτὸς καὶ τῆς Σοφίας ὁδηγός ἐςι, καὶ τῶν σοφῶν διορθωτής. Hand er den, som fører paa Viisdoms Vey, og regerer de Vise. Vel kunde mand reyse mig en liden Grammaticalsk Striid over tvende, men dog gandske smaae Ting. Den første, at mit Ord er neutrum, og burde vel være et masculinum. Men hertil har jeg alt svaret, at jeg forstaaer Ens supremum, vel Nomen Dei, (τὸ Ὄν, eller Ὄνομα.) Og hvad Stæd haver Genus grammaticum i Nominibus Divinis? Ere ikke τὸ Θεῖον, τὸ Ὄν ὄντων, Numen, Πνεῦμα ἅγιον, neutra? Ὀυδενος ἀφέςηκε τὸ θεῖον, ἀλλα πᾶσιν ἐξίσȣ πάρεςιν, GUD er ikke langt borte fra nogen, men hand er alle lige nærværende: sige de gamle Philosophi. Det andet er endnu meget ringere af Betydning, nemlig at, naar man staver Ordet σοφαγωγὸν, maa der tages tre Bogstaver til den første Stavelse, og eet til den anden; Thi saaledes lærer mand Børn i Skolerne, for at give agt paa Sammensættelsen af flere Ord til eet. Men jeg sporger, hvor staaer denne Regel skreven? Og hvi vil mand forbinde gamle Folk, som Sibylla og mig, til dette Børne-Verk? Maae mand ikke stave bemeldte Ord paa lige Maade, som σοφία og σοφιςής; Vores Auctor, der har skrevet

vet de Sibyllinske Vers, dem vi have, (enten hand er een eller flere,) regnede aldrig slige Ting saa nøye. Hand har givet sig en overmaadig Frihed, endogsaa i det, som var ulige mere magtpaaliggende. Stavelser i Vers at giøre korte eller lange, imod Prosodiens Regler og Sprogets Egenskab, er ham ikke usædvanligt. Et Adjectivum Masculinum føyet til et Substantivum fœmininum finder mand i hans Tredie Bog, hvor der staaer τρηχέες ὄχθαι. Hans αὐδήτει, i stæden for ἀκούτει, i den første Bog, giver og tilkiende, at hand, foruden sit Grækisk, har forstaaet noget Latin; Ey at tale om flere hans Elegantzer. Hvortil jeg dog ikke vil regne een, som Blondel beskylder ham for, at Keyser Antoninus bliver kaldet οἰκτρότατος βασιλεύς, (*lib. 8.*) der skulde hede det samme, som χρηστότατος, eller εὐσεβέστατος. Thi derudi, naar man ret overveyer Meningen af bemeldte Stæd, skal det befindes, at Blondel har giort ham for nær. Der falder ellers nok andet for her og der; saa at mand ikke har stor Aarsage til at vredes over Joseph Scaliger, for hans haarde Censur over disse Vers, der liuder ikke bedre end saaledes: "In sterquilinio versari mihi videor, quotiescun-"que ad ea legenda me confero." Sluttelig, den som ikke vil nøyes med mit Σοφαγωγὸν, hand kand lade det blive, og forsøge at finde noget bedre Ord, om saa behager. Jeg for min Part agter at skaane min Tiid, og ikke mere giøre noget Forsøg derpaa.

Da vi nu have hørt saa mange Forklaringer over dette Enigme med Bogstaver og Tal, og hvormegen Umage studerende Folk have giort sig for at treffe dets Opløsning; Saa motte man vel spørge, hvorfra haver man dette slags Kunstverk? og naar eller hvor er dette opkommet, at søge Mysteria udaf Tal, som ved Bogstaver betydes i Ord og Navne? Det hører dog til den almindelige Videnskabernes Historie, at vide saa vel de sletteste, som de beste Kunsters Oprindelse og Fremgang, og ikke saa løseligen at dømme og snakke derom hen i Væiret, efter Giætninger og Formodninger, men, saavidt muerligt er, nogenledes grundigen. Der ere de iblant lærde Folk, som derivere det fra Jødernes Cabbala litterali; hvor der og spilledes med Tal i Bogstaver og Navne. Nogle regne det til Pythagoræernes Lærdom om Tallene, hvilken Lærdom de Alexandrinske Jøder i Egypten havde vedtaget, da de studerede i den Grækiske Philosophie,

og, som menes, indbragte meget deraf i deres Cabbala. Fra Jøderne skulde da sligt være kommen til de Christne, ved de mange Jøder af Alexandrien, der bleve omvendte i det første Christi Hundred-Aar, og skulde saaledes bragt dette med sig ind i Christendommen. Jeg troer ikke, at det haver sig saaledes. Endnu har ingen beviist os, mig videndes, at Jødernes Cabbala litteralis & numeralis, som hos dennem heder Gematria, er saa gammel: Og hvad Pythagoræ og Platonis, eller deres Efterfølgeres Lærdom om Tal og Navne angaaer, da var den ingenlunde af samme Art eller Slags, som det vi nu tale om. Den var fuld af Daarligheder og Overtroe, men paa en anden Maade. Hos ingen Pythagoræer eller Platonisk Philosophum, være sig hvem det vil, skal man finde, at de have beregnet Bogstaver i Ord efter deres Tal-Betydning. Ey heller giør Philo Judæus saadant; ihvormeget hand ellers allegoriserer af Navne og deres Bogstaver, og ihvor flittigen hand bemøyer sig med Tal, efter Pythagoræiske Viis, og paaagter deres Mystiske Bemærkninger. Men af den saa kaldede Gematria treffer man i hans Skrifter ikke mindste Spor. Vil man foreholde mig den ærværdige Bog Zohar, som R. Simeon ben Jochai skal have skrevet i Begyndelsen af det andet Hundred-Aar efter Christum, da maae først udgieres, om denne Bog kand med Rette høre til saa høy en Alder, eller om den ey snarere er nogle Hundrede Aar yngere; eller i det mindste, (efter de lærdeste Folks Mening,) det meeste deraf ingenlunde skrevet af R. Simeon, men i langt sildigere Tider indflikket: hvorom kand læses i Jo. Christoph. Wolfii *Biblioth. Hebr. Tom. I. a pag. 1134. ad 1144.* Dernæst, naar end bemeldte Rabbi var Auctor til det deri indflikkede Tøy af Cabbala numerali & litterali, gaaer dog hans Alder ikke høyere, end at hand bliver lige gammel med vores Sibyllinske Poet, som er i Kæyser Hadriani Tiid. Derimod ere de nu omhandlende Ænigmata af Bogstaver og Tal meget ældere hos andre Folk, i sær hos Grækerne. Thi, kort sagt, det er et Grækisk Pedanterie, tillige med adskilligt andet deslige. De ældgamle Grækiske Poeter, og siden længere ned i Tiden de Grækiske Skolemestere eller Grammatici til Alexandrien og andenstæds, ere faldne paa meget sligt Giæk-ke-Tøy, til at fornøye sig i deres Selskaber, og at prale med deres Skarpsindighed. Pindarus den store Poet fornøyede sig eengang

med

med at giøre en gandske lang Ode, hvori ikke fandtes nogen eniste gang den Bogstav S. Og om saadanne flere Exempler kand man læse hos Athenæum *lib. X. cap. 16. 20.* og *21.* Anagrammata har man ogsaa villdet giøre til en Jødisk Kunst; i det mindste saadan Omsættelse af Bogstaver, som Julius Cæsar og Augustus betiente sig af i deres hemmelige Skrivelser; og som Rabbinerne, endogsaa før S. Hieronymi Tiid, har fingeret i Jeremiæ XXV, v. 26. Men hvor ugrundet, eller usikker, denne Forklaring er, have andre noksom viist: (See Poli *Synopf. & Commentaire* du P. Calmet, *ad h. l.*) Det samme er og at sige om den anden Stæd hos samme Prophete, Jerem. LI, v. 1. og hvor skulde Guds Aand binde sig til Jødernes ἀντίστοιχον eller Athbasch? Jeg holder saaledis Jac. Cappelli Anmærkning ad Jerem. LI, 1. for allerrettest, i hans *Observatt.* in Lud. & Jac. Cappellor. *Opp.p.478.* og at den eniste Bogstave-Kunst, som haves i Bibelen, ere Acrosticha, ex. gr. i de Alphabetiske Psalmer. Derimod har man Efterretning, at Anagrammata vare allerede i Moden hos Grækerne i Ptolemæi Philadelphi Tiid, da den bekiændte Poet Lycophron excellerede deri, og giorde disse paa Kongens og Dronningens Navne, Πτολεμαῖος, ἀπὸ μέλιτος. Ἀρσινόη, Ἴον Ἥρας, som Tzetzes fortæller *in Scholiis ad Alexandram.* Saadan er da ogsaa Oprindelsen af den Kunst med Tal udaf Ords og Navnes Bogstaver, og deraf at fingere Mysteria. Man veed, at de Grækiske Skolemesteres Forretning bestod fornemmelig i at forklare Homerum og andre Auctores classicos for deres Disciple. Her stræbte de nu at bringe idelig noget nyt og i deres Tanke dybsindigt frem, og paafunde ofte slige Hemmeligheder i Homero, som hand aldrig havde tænkt paa. Apion, den Navnkundige Grammaticus, hand som Kæyser Tiberius giorde den Ære at kalde ham Cymbalum mundi, udfandt, at Homerus havde med den allerførste Stavelse i sin første Bog givet tilkiænde, hvor mange Bøger hans gandske Verk, Ilias og Odyssea, skulde bestaae af. Thi ΜΗ i Μῆνιν betyder 48. Hvilket Seneca med ald Rette beleer, i hans 88. Epistel; Men viser os og tillige, hvorledes Apion troede, at bemældte Kunst med Tal i Bogstaver var endogsaa fra Homeri Tider af. Eustathius fortæller os om flere af disse Folkes unyttige og latterlige Paafund, i hans Forklaring til den sidste Bog af Iliade. Som og ligeledes Plutarchus *Quæst. Convival.* *IX.*

IX, § 3. Men intet er dog af dennem saa latterligt paafundet, som hvad man af samme Slags treffer hos de første Christne, saavel Kirke-Fædre, som Kiættere; siden disse finge fat derpaa, og anvendte det til deres mystiske Forklaringer. Deraf har man en Prøve i den falske Barnabæ Epistel, om Abrahams 318. Svenne; hvilket Tal skrives i Grækisk med TIH. Nemlig T skal betyde Christi Kaars, for dets Figurs skyld, (TAV *signum* σαυρὸν, *vel consummatio fertur*, staaer der i et gammelt Vers, som Montfaucon haver i *Palæogr. Gr. pag. 221.*) og IH er den første Stavelse af ΙΗΣΟΥΣ. Alligevel har det samme været meget afholdet og høytagtet af Tertulliano, Clemente Alexandrino, Augustino, Ambrosio, Prudentio &c. Skulde nu denne Skribent, eller andre paa de Tider, have lærdt saadant af Jøderne? Ney; ligesaa lidet, som S. Augustinus, der bemærker at i Navnet Adam, skrevet med Grækiske Bogstaver, indeholdes det Tal 46., som hand derpaa forklarer om Christo, den nye Adam, og bringer dette an ved den Text Joh. 2. hvor Jøderne sige: Denne Tempel har været bygt paa i 46. Aar. Skulde der end findes noget Beviis eller Spor til, at Jøderne havde havt saadant i Brug ligesaa tilligen, og fra saa gammel Tiid, som det findes hos Grækerne, da vilde jeg snart sige, at de havde begge lærdt det af Egypterne. Disse brugte i deres hemmelige Skrift, eller Hieroglyphicis, Tal (forstaae Tallenes Figurer) til at bemærke andre Ting; Saa brugte de og andre Tings Figurer til at bemærke Tal. Naar de skreve 1095. da bemærkede det Stiltiendhed; og hvorfor? fordi dette var Dagenes Tal i tre Aar, og det Barn, som endnu ikke talede, naar det var tre Aar gammelt, var som den der havde Tunge, og ikke brugte den. (Saaledes Horapollo *lib. I. § 28.*) Naar de malede en Stiærne, betydde den et Fem-Tal; og det fordi de fornemmeste Stiærner, hvis Løb de stædse paaagtede, vare fem, nemlig Planeterne, som ogsaa mange Grækiske og Latinske Auctores regne kun for fem; (Thi Solen og Maanen, saasom meget større Lius, kaldte de ikke Stiærner.) Og andet mere desliae. Grækerne, som bleve Borgere i Egypten, og antoge meget af Folkets Skikke, have siden rafineret derpaa med Tal af Navnes Bogstaver. Floden Nilus blev dyrket som en Gud, og betydede Solen: I dens Grækiske Navn Νεῖλος er just det Tal 365. som er Dagene i Sole-Aaret: hvilket anmærkes i Heliodori

Æthiop.

Æthiop. lib. 9. Den Afgud Mithras var ogsaa Solen; og naar hans Navn skreves saaledes, Μείθρας, komme ogsaa de 365. herud. Martianus Capella har været en egen Mester, og heel erfaren i disse Mysteriis; Thi hvor mange Guders Navne har hand ikke oploest Tallene af? (vid. *lib. I. pag. 15. lib. 2. p. 25. & p. 43. lib. 7. p. 236. &c.*) Grotius har ogsaa (i sine Anmærkninger ved Apocalyps. XIII.) beraabet sig paa Servium; Men dette er en Feyl af Hukommelse hos denne store Mand; Thi vel siger Servius, at man havde hemmelige Navne til Guderne, af visse Aarsager, foruden de bekiændte; Men ikke siger hand, at de vare giorte paa omtalte Maade, nemlig af Navne-eller Bogstave-Tal. De Kiættere, som man kaldte Basilidianer, have grovt nok imiteret dette Hedenskab, ey allene med deres Ἀβραξὰς der indeholder samme Tal 365. som Μείθρας og Νεῖλος, men endogsaa med at foregive, det Christus har kaldet sig A. og Ω. i Henseende til Duen, der kom ned over hannem i hans Daab; fordi udi Ordet περιστερὰ (en Due,) indeholdes 801. ligesom i A og Ω. Dette beretter Irenæus om de tvende Kiættere Marco og Colarbaso, og efter hannem Tertullianus og Epiphanius. De samme have og været Opfindere af det Tal 888. i Navnet ΙΗΣΟΥΣ. Hvilket Paafund er hoytideligen bleven antaget af den Sibyllinske Poet, og er, næst efter vores ni Bogstavers Enigme, den anden Prøve af hans Tal-og Bogstave-Spil. Hans eget Paafund kand det ikke være, saasom Irenæus tilskriver det forbemeldte Kiættere. Ja fra hvem det end er, bliver det et ælendigt Børne-og Spille-Verk, i hvor artigt nogle have fundet det at ligesom Antichristens Navn i Aabenbaringen bestaaer af et tredobbelt Sex, 666. saa haves i Christi Navn et høyere tredobbelt Tal, 888. Men om forbemeldte Kiættere, eller den Sibyllinske Auctor, hermed have henseet til Aabenbaringens Bog, skal jeg ikke sige for vist. Hvilket dog vel er troligt, og at de ingenlunde har havt den Allegorie i Tanke, som Beda *in Lucæ cap. 2.* har opdigtet, men snarere have vildet betyde, at Christus skulde overvinde og vorde Mester af Antichristen, formedelst det større Tal i Navnet Ἰησοῦς. Thi dette er en fuldkommen Efterabning af de Grækiske Skolemesteres Klygtighed, og deres lappiske Overtroe. Nemlig saaledes have disse forklaret Aarsagen, hvorfor Hector blev Mester af Patroclo, og fældede ham, og hvorfor Hector blev igien over-

vunden af Achille. Af Navnet Πάτροκλος udkommer ikkun det Tal 871. Ἕκτωρ er ulige stærkere, og giør 1225. Achilles har endnu flere Tal i sit Navn Ἀχιλλεύς, nemlig 1276. Dette Giække-Toy var alt en gandske bekiendt Ting i den Latinske Grammatici Terentiani Mauri Tiid, (der har levet i det tredie Seculo,) og hans Vers liude derom saaledes (*pag. 2389. edit. Putsch.*)

"Hinc & numeri non similes habere summas:
"Et nomina tradunt ita litteris peracta,
"Hæc ut numeris pluribus, illa sint minutis;
"Quandoque subibunt dubiæ pericula pugnæ,
"Major numerus qua steterit, favere palmam,
"Præsagia lethi minima patere summa.
"Sic Patroclon olim Hectorea manu perisse,
"Sic Hectora tradunt cecidisse mox Achilli."

Hvad Under da, at deslige Overtroe holdte ved, og havde Gænge i de sildigere Tider, da Lærdommen stædse formindskedes? og at man finder deraf hos de Byzantinske Skribentere: Saasom naar Nicetas Choniates skriver, (i sin 7de Bog,) at Køyser Manuel regerede 138. Aar; som var betegnet ved de tu sidste Bogstaver i hans Navn H.Λ. Jeg forbigaaer de Exempler, som Fabricius har anmærket i Biblioth. Græc. Tom. I. pag. 209. Spaadommes, Oraklers og Drømmes Fortolkere toge og derfra endeel af deres Regler: Saadanne forekommer hos Artemidorum, i hans 2. Bogs 75. Capitel, 3. Bogs 34. Cap., 4. Bogs 25. og 26. Capitler, for Exempel: Naar een stod i Tvivl, om hand skulde reyse eller blive hiemme, og hand drømmede imidlertid om den Bogstav ρ, motte hand ikke reyse; Thi med ρ svarer det imperativum μένε (bliv tilbage,) eftersom det Tal 100. er i dem begge. Var hand i Tvivl, om hand skulde reyse til Lands eller til Søes, og samme Bogstav ρ kom ham for, motte hand vælge det første; thi her betydedes da πεζῇ, (til Fods,) som ogsaa giør 100. Var det en Røvere eller Ugiernings-Mand, der drømde om bemeldte Bogstav, motte hand være vis paa at vorde greben; Thi her tiente ham til Forklaring Ordet πέδαι, hvori ligeledes er 100. og som er Bolter og Stock om Benene. Saadanne kalder man i

Græ-

Grækisk Ἰσόψηφα, d. e. Ord af lige Tal; nemlig hvoraf Bogstavernes Tal-Bemærkelse udgiør den samme Sum; saaledes som i אסתר og שושנה, og som i flere Exempler af Gematria, hos Buxtorf. in *Lexico Rabbin. p. 446. seq.* hos Petrum Galatinum in *Arcanis Cathol. Verit.* hos Hackspan. de *Cabbala Judaica*, Petr. Possin. *Spicileg. Evang. §. 73.* og mange andre. Men hos Grækerne bliver det vel, som jeg sagde, en lang Tiid ældre. Alexander Polyhistor levede i Sullæ Tiid; Af hannem har Syncellus i sin Krønike indført et Stykke af Chaldæernes Fabeler, hvor der tales om den Qvinde Omorca, hvis Navn betyder det samme i Tallene, som Grækernes Σελήνη (Maanen,) nemlig af Ὀμόρκα udkommer det samme Tal 301. I *Anthologia Epigr. lib. 2.* har man et Satyrisk Vers paa een som hedde Damagoras, hvor Poeten har udfundet, at af Navnet udkommer det samme Tal, som af λοιμός (Pestilentz,) nemlig 420. ergo er Damagoras en Pestilentz, ja saa meget værre endda, som hans Navn er længere, og af flere Bogstaver, end λοιμός. (See herom Mureti *Varias Lect. lib. 14. c. 13.*) Hos Cedrenum læses, at Kæyser Basilisci Navn haver det samme Tal som Ἐμπρησμός (Ildebrand,) nemlig 743. ergo skulde hand blive en Ulykke for Regieringen, og den store Ildebrand i Constantinopel skulde paakomme i hans Tiid, som skeede an. Chr. 475. Saavidt kunde da dette slags Daarlighed og Urimelighed gaae; Efterat Grammatici, de første Opfindere til sligt, (som siden blev brugt, nu til Satirer og Skandskrifter, nu til Ære-Digter og Hyklerier, nu til den skændigste Overtroe,) havde i Begyndelsen prøvet det med enkelte Ord i deres Homero: Indtil der bleve saadanne Daarer og Tids-Forsvendere iblant dem, der forsøgte det med mange Vers tillige. At vilde giøre det med et par Ord engang til Tiidsfordriv, kunde man endelig holde dem til gode, der intet bedre vidste at skaffe sig at bestille. Men at blade den gandske Homerum igiennem, for at udsøge hele Vers, hvis Tal i Bogstaverne just komme lige ud og til samme Facit med hverandre, sligt hører ikke til Mennisker, der ere ved fuld Fornuft, men fortiener at sættes i Daare-Kisten. Gellius fortæller, at hand haver havt en Bog i Hænder, hvor saadanne Vers vare optegnede: Og i de lærde Mænds Anmærkninger ved denne Artikel i Gellio (*lib. 14. c. 6*) læser man Prøver af deslige hele Vers, der ere fundne i Grækiske Manuscripter. Derpaa

paa har og andre Grillenfængere af Poeter foretaget sig, at pine deres Hierner med at giøre hele Epigrammata, paa samme Viis: Hvoriblant var een ved Navn Leonidas, hvis Vers haves i *Anthologia Epigrammatum Græcorum lib. 6.* Og hannem har det i saa Maade ikke kostet lidet, at efterlade sig et Minde af en stor Kunst-Fantast og fuldkommen Giæk. Huetius er den, som har tilgavns opdaget og bekiændtgiort denne Leonidæ Artigheder; og det er billigt, at man ikke forglemmer bemældte lærde Biskops Fortieneste herudi, helst hand selv saaofte erindrer derom, ligesom det motte være een af hans kiæreste Paafindninger; Nemlig ey allene i sine *Notis* til *Anthologiam, pag. 40.* (hvilke Grævius lod trykke, bag ved den fierde Edition af Huetii Latinske Vers, til Utrecht 1700. in 12.) Men end og siden in *Huetianis* §. 101. og endelig i sit Levnets Beskrivelse, eller *Commentario de rebus suis lib. 3. pag. 146.*

Den skikkeligste, og, i mine Tanker, uskyldigste Brug af den nu omtalte Kunst med Tal i Bogstaver, var den, som de gamle Biskoper, i det femte Seculo, som man mener, indførte, og brugte, til at forekomme Svig og Forfalskning, i deres Breve, som de kaldte Literas Formatas. Først skreve de oven i Brevne fire store Bogstaver, som vare Begyndelse-Bogstaverne af de Ord, Πατὴρ, Ὑιὸς, Ἅγιον Πνεῦμα, og i Enden af Brevet, enten det hele Ord ΑΜΗΝ, eller i dets stæd det Hebræiske ל og det Grækiske Θ, saaledes לΘ. Disse samtlige Bogstaver, motte findes i alle slige Breve, og udgiøre det Tal, naar man regnede dem tilsammen, 660. Nemlig Π 80. Υ 400. Α 1. Π 80. לΘ 99. (ΑΜΗΝ er ligeledes 99.) Summa 660. Derforuden skrev man inden i Brevet fem andre Bogstaver, som vedkommende Læsere ogsaa motte beregne: Disse vare 1.) Af dens Navn, der skrev Brevet, den første Bogstav, 2.) Af dens Navn, som Brevet var til, den anden Bogstav; 3. Af dens, som det handlede om og angik, den tredie Bogstav; 4.) Af Stædets Navn, hvor det blev skrevet, den fierde Bogstav; 5.) Indictions-Tallet, som var Brevets Datum. Til allersidst satte man undertiden Nøgelen, nemlig med disse Ord: *Continet hæc epistola summam numeri* . . Og saaledes meente mand, at den som regnede alle disse Bogstaver tilsammen, da man fornemmeligen havde at agte paa de fem sidste

eller

eller mobiles, kunde strax see, om Brevet var rigtigt. Men hvo seer ikke, at der hørde liden Kunst til for en Bedragere, at giøre dette efter? Til nærmere Opliusning, finder man Prøver af deslige Breve i Sirmondi *Notis* ad Sidonii Apollinaris *lib. VI. epist. 8.* ja flere endnu hos Ferrarium *de antiquo Eccles. epistolar. genere lib. I. c. 5.* som, endskiønt hand er vidtløftiger, giver dog ikke saa god Forklaring derom, som Sirmondus. Og er ret ærgerligt, at Philippus Priorius udi sin Tractat *de Literis Canonicis*, da hand har taget alt hvad hand haver, om dette Kunst-Verk in litteris formatis, af bemeldte Sirmondi *Notis*, hand dog ikke eengang nævner ham, og dermed vil skiule sit plagium. Ellers finder man og herom hos Baronium *Annall. Tomo V.* Du Cange *in Glossar.* Jac. Goar. in fine *Euchologii Gr. pag. 935.* og i Thomæ Brunonis *Judicio de Canonibus & Constitutt. Apostol.* §. 34.

At vilde nu ogsaa didhen føre, efter den almindelige Viis, og saa mange Exempler, den Stæd i Aabenbaringens Bog, *Cap. XIII. v. 17. 18.* hvor der tales om Diurets Navn og dets Tal, holder jeg at være alt for dristigt, ja, hvis det ikke var saa mange gode og lærde Mænd for nær talt, formasteligt. Der staaer jo ikke, at det er Bogstaverne i Diurets Navn mand skal beregne efter deres Tal-Betydning, eller at Tallene, de 666, skulle søges i Bogstaverne af Diurets Navn. **Man beregne Diurets Tal; Thi det er et Menniskes Tal; og dets Tal er 666.** Disse ere allene Ordene. Jeg bekiender, at denne Stæd er overmaade mørk og vanskelig, saavel som mange flere i bemeldte Bog. Men skal det komme an paa, at finde et Ord eller Navn, hvis Bogstaver udbringe det Tal 666. da bliver dette langt fra ikke vanskeligt. Sligt har mand nokso m erfaret, da en saadan Mængde af Fortolkere, de middelmaadige med de beste, i alle Seculis, og i alle Parter af Christendommen, have bragt os et anseeligt Antal af Ord tilveye, og paa een og den samme Viis ligesom grebet i Luften. Men hvad siger den hellige Skribent: ὧδε ἡ σοφία ἐστιν. ὁ ἔχων νοῦν, ψηφισάτω. Her er Viisdommen, den som haver Forstand, hand regne. Mon dette være Jødernes Cabbala, eller den saa kaldede Gematria, som hand herved forstaaer? Jeg veed vel, hvad for Lærde, der saaledes have meent og skrevet. Men hverken de eller deres Læremestere have endnu kundet gotgiøre, at Cabbala

er saa gammel, som Aabenbaringens Bog. P. Massuet i sin *Dissertatione prævia in Irenæum §. 21. pag. XX.* tør sige, at ingen skal bevise den at være over 5 a 600. Aar gammel. Og en anden lærd Frantzos, Mr. de la Nauze, har i sine *Remarques sur l' Antiquité de la Cabale* paastaaet, at den er først opkommen i det Tiende Hundret Aar efter Christum: (See *Memoires de l' Academie des Belles Lettres* af det Aar 1731. hvor disse Remarques staae indførte.) Men dette lader jeg være, ikke min, men disse lærde Mænds Thesis, som de maae udfegte med dem der giøre stort Væsen af denne Kunst. Nok er det, at Σοφία og Νῦς bør derfor ikke strax være Cabbalistiske Ord, fordi חכמה og בינה staae malede i Arbore Cabalistica. Thi hvem er den første Malere og Opdigtere af denne Barbariske Figur? Og fra hvad Alder skriver den sig? Ordene ere meget smukke, og ere de end af Bibelen, saa ere de jo ogsaa almindelige hos Hedenske Skribentere. Thi hvor ofte nævner ikke Plato dennem, og hvor ofte forekommer de ey hos de Platoniske Fortolkere, der ere saa fulde af Overtroe? Skal man da holde Aabenbaringens Bog for et Platonisk Verk, ligesom mange have dømt om Cabbala? kalde ikke ogsaa Chymici, Astrologi, ja Magi selv deres Videnskaber Σοφίαν; Alt saa bevise disse tvende Ord slet intet. Endnu paastaaes, at Aabenbaringens Bog haver endogsaa flerestæds meget tilfælles med Cabbala, i Ord og Talemaader. Men mon ikke mange andre Bøger i Bibelen have Ord, Talemaader og Sententzer tilfælles med Platone, M. Antonino, Arriano, Maximo Tyrio &c? Cabbalisterne skulle i Sandhed længe lede, inden de bringe os saa mange Parallelismos og Ligheder tilsammen imellem Aabenbaringens Bog og Cabbalam, som Jacobus Du Port, den fordums lærde Professor til Cambridge, har viist os i sin *Gnomologia Homerica*, imellem andre Bøger i Bibelen og Homerum. Jeg kommer til S. Johannis Σοφίαν og Νῦν igien, og jeg siger reent ud, at til at treffe et Navn, hvoraf det Tal 666. kand calculeres paa den hidindtil brugte Maade, behøves ingen stor Viisdom og Forstand. En maadelig lærd, og i guddommelige Ting saare lidet viis, der ikkun forstaaer lidt Grækisk og Hebræisk, samt veed noget i Kirke-Historien, kand vel finde saadanne Ord i Snese-Tal, uden at anvende meget lang Tiid derpaa. Dertil er ey Σοφία (eller Viisdom fra GUD) fornøden, men allene en miserabel Umage, Taalmodighed, og Tiids-Spilde.

Spilde. Man bør langt mere slutte, at ved Σοφίαν og Νȣν paa dette Stæd, ligesom paa flere i den hellige Skrift, forstaaes ey allene det Talent, som enhver er medfødt og som ved Menniskelig Fliid forbedres, men en høyere Opliusning, der ikkun til faae meddeles her oven fra. Buxtorfius i sit *Lexico Talmudico pag. 447.* citerer et Sprog af *Pirke Abboth,* som mig siunes her falder vel tilpas: *Rationem Gematricam nosse res minutula est ad sapientiam, at rationem rituum Legis nosse, corpus est sapientiæ.* Og en andenstæds har jeg læst, anført af Aben Esra, ad *Gen. XIV. Non loquitur scriptura per Gematriam, quia tali modo quisque pro lubitu transferre nomen aliquod potest in sensum bonum aut malum.* Saa kand mand og eftersee, hvad Hackspanius, der ellers ingen Fiende var af Cabbala, siger i sin første Disputation *de Nominibus Divinis §. 52.* og *53.*

Hvis de fleeste Fortolkere af bemeldte Stæd i Aabenbaringen havde eftertænkt Sagen ret, da havde de lætteligen fundet, at deres Methode grundede sig meest paa Menniskelig Autoritet, nemlig paa de mange Forgængeres Exempler, fra de første Christenhedens Tider af. De ældste og første Christne er dette Præjudicium kommen fra, og har siden holdet ved hele Veyen igiennem. Aarsagen er, at den Tiid Aabenbarings-Bogen blev bekiendt og antagen i Kirken, da var allerede denne Lusus arithmetico-literalis i Brug og i sin fulde Flor, som vi alt have hørt. Intet kunde da siunes rimeliger for de eenfoldige første Christne, end hvad de her funde i bemeldte Vers, om Diurets Navn, dets Navns Tal, og at beregne dets Tal, ja end og Tallet 666. derhos nævnt, jo maatte plat høre til deres Grammaticaliske Kunst-Spil med Tal i Navne. At komme paa andre Tanker, tilstaaer jeg, ikke at have været dennem saa læt mueligt i de Tider. Den havde spildt sin Umage, som vilde have talet dennem andet for, og var vel neppe bleven hørt, hvis hand havde bedet dem at overveye følgende Argumenter: 1. At Diurets Navn, er jo ikke det selvsamme, som Bogstavernes Tal-Betydning i Navnet; Men kand have sin Hensigt til langt ander, enten til deres Tal, som bære Diurets Navn og Mærke, tvert imod dem der bleve beseglede med GUds Navn og Mærke, Apoc. VII. Eller til Tallet af Diurets Ophøyelses Tiid, dets Opkomstes eller Regimentes og Vældes Aar, eller

eller andre særdeles Omstændigheder. 2. At beregne Diurets Tal, det heder jo ikke, efter Ordene, at summere Bogstaverne i dets Navn, efter deres Tal-Bemærkning. 3. Et Menniskes Tal, bliver jo vel at forstaae om Menniskers i Almindelighed, eller paa saadan Maade, som et Menniskes Maal, i det *XXI. Cap. v. 17.* og ikke at det skal betyde Grammaticorum Maade at giøre Tal af Ord. En Græfisk Skolemester er jo ikke Menniske per excellentiam, som GUDS Aand skulde ville giøre Forskiel paa, og udi Prophetier betiene sig af hans Invention, frem for andet mere grundigt. Thi fra andre slags Mennisker, end de omtalte Grammaticis og deres Disciplер, er denne Lulus ikke kommen. 4. At de 666. kunde langt rimeliger betyde Prophetiske Tider, eller Aarene af Diurets Navn, forstaae dets Vælde og Regimente, enten naar samme skulde begynde og aabenbares, eller hvor længe det skulde blive ved. 5. At ey allene Diuret skulde have saadant Navn, men endogsaa alle dets Tilhængere, saa at ingen kunde sælge eller kiøbe, som ey havde Diurets Navn, og dets Navns Tal. Thi skal dette forstaaes ikkun figurate & improprie, hvorfore da ikke ogsaa det øvrige? Hvis nogen, siger jeg, vilde have giort slige Erindringer til de ældste Christne, havde det dog ingen Stæd fundet, eller kunde bestaaet imod de allerede indgroede Meninger. Endnu i denne Dag, da Critica baade sacra og profana er, des GUD være æret! bragt saa vidt, hvor faae ere dog de, der agte at giøre sig løs fra selvsamme Præjudiciis ved denne Stæd? Henricus Morus tør end giøre sig ret for Alvore vred paa alle dem, der ikke ville følge den gemene Viis, i at udstudere Ord, som disse 666. ere at finde udi, men heller vende sig til Chronologiam med bemeldte Tal. (See hans *Operum Philosophicorum Tom. 2. pag. 501.*) Jeg sparer at nævne mange flere, baade gamle og nye. Een udaf disse sidste har endogsaa et ligedan urimeligt Indfald om S. Povel, nemlig at hand i Epistelen til de Galater, i det IV. Cap. 25. Vers, skulde have betient sig af Jødernes Gematria i den Dispute imod Jøderne, og deraf taget et slags Argument, som den gode Mand ikke selv kand negte, jo i saa Maader at blive heel slet og lidet bevendt. At jeg ey skal tale om hans nye Forklaring af det Ord συςοιχεῖν, som enhver dog bør vide, at være, lige saavel som σύςοιχος og συςοιχία, gandske brugeligt; og at forekomme

me mange huudrede gange, i den bekiendte Bemærkning, udi de Græ-
kiske Philosophers Skrifter, men aldrig saaledes, at det betyder det
samme som Jødernes Gematrica. Samme Mand har og ikke giort
sig mindre Umage, for at indbilde os, at GUds Aand i Aabenbarin-
gens XIII. Cap. havde aabenbaret S. Joanni de Ting, som allerede vare
forbi og tilforne bekiændte; saasom det eene Dyr med de 7. Hoveder
var, efter hans Mening, Kong Herodes Agrippa, og det andet Rab-
bi Simeon II. i hvis Navn, naar mand sætter ר (eller R) der forved,
hand finder 666. Det er at sige, hand giør Aabenbaringen af en
Prophetisk Bog til en Emblematisk Historie. Min Slutning bliver
da tilsidst, at ved alle de Prøver, der foretages paa den sædvanlige
Maade, og som hidindtil ere foretagne, naaer man til gandske ingen
Opliusning af denne Stæd; eftersom Maaden er urigtig og falsk.
Den Respect, som jeg ellers haver for S. Irenæo, kand og slet ikke
bringe mig paa anden Tanke; endskiønt hand tillige beraaber sig paa
Fornuften, saa og paa deres Vidnesbyrd, der havde kiendt S. Jo-
hannem personligen, og havde sagt, at Tallet af Diurets Navn
skulde udfindes ved de Grækers Beregnings Maade udaf Bog-
staverne i Navnet. (Saaledes taler hand i sin 5. Bogs 30. Ca-
pitel.) Ja! ligesom de der havde seet og kiendt S. Johannem, skulde
ogsaa just have forspurt sig hos ham, om denne passage i hans Aaben-
baring, og hand da skulde henviist dem til den gemene Viis i at op-
løse slige Ænigmata af Bogstaver! Men hvo sligt vil troe, hand faaer
da ligeledes at troe, hvad mere de samme got Folk fortalte efter den-
ne hellige Apostels Mund, nemlig at vor Frelsere CHristus levede her
paa Jorden i et halvhundrede Aar: foruden anden mere urimelig
Snak, som denne ærlige Irenæus fortæller os, efter deres Beretning,
der havde kiendt S. Johannem personligen. (See hans 2. Bog *contra
Hæreses cap. 22.* og den 5. Bogs 33. Capitel &c.) Langt fornuftiger og
sundere er det, som meerbemeldte Irenæus selv af sin egen Mening
har dømt og raisonneret om Sagen, naar hand siger, i den 5. Bogs
30. Cap. Ἀσφαλέστερον καὶ ἀκινδυνότερον, τὸ περιμένειν τὴν ἔκβασιν τῆς προφητεί-
ας, ἢ τὸ καταστοχάζεσθαι, καὶ καταμαντεύεσθαι ὀνόματος. som heder: "Sikrere
"og mindre farligt er det, at oppebie Prophetiens Opfyldning,
"end at vilde ved Giætning slumpe til at udfinde et Navn (til

Tallet 666.) Ongefær ligedan er S. Hippolyti Mening, i hans Bog om *Antichristo, pag. 25. edit. Fabric.*

Det Andet Capitel.

Efterat vi have nu hørt de adskillige Meninger om Navnet med de ni Bogstaver i fire Stavelser, dets Hentydning paa GUD selv; saa bliver udi det Andet Capitel at vise, hvorledes Chymisterne ere komne i færd dermed, for derudi, efter deres Indbildning, at finde et saadant Ord, som kunde henhøre til deres Kunst.

Mand maae da her først for alting erindre sig, at saa snart disse Sibyllinske Vers, som vi endnu have, (endskiønt derudi her og der fattes meget,) de vare komne ud i Verden, have de strax vundet en utrolig stor Credit, og ere af godtroende og enfoldige Christne, der meente at de vare ægte, og just de selvsamme som Romerne havde holdet i Lukke og Forvaring, bleven vel saa meget afholdne, som det sande GUds Ord i Bibelen: Paa samme Maade, som Helgenes Legender ere endnu om Dage, hos visse Folk, udi lige, om ikke i større Agt og Værdie, end CHristi og hans Apostlers Lærdom. Dette gik og saa vidt, at de andre klogere Christne, saavel som og Christendommens Fiender, giorde Skiæmt deraf, og kaldede hine Spotteviis Sibyllister; som mand finder hos Origenem *contra Celsum lib. 5.* Ja mand havde, i det andet Seculo, Skrifter digtede under Apostelens S. Povels Navn, hvori Sibyllæ Prophetier bleve recommenderede til Læsning; hvilket er klart at kiende af en vis Stæd hos Clementem Alexandrinum *Stromateôn lib. 6.* Den Jesuit P. Laubrusseau (eller, som hand kalder sig, Honorius à S. Maria,) udi hans Bog om Critiqvens Misbrug *P. 2, pag. 49.* og den Spanske Benedictiner D. Feijo, i hans *Demonstracion Critico-Apologetical Tom. 2. p. 16.*, (ey at tale om den saa oprigtigen og vel menende, som i denne Sag slet grundet Joh. Christian Nehring,) giøre sig forgiæves Umage, med at ville bevise, det S. Paulus havde dog vel enten skrevet eller sagt sligt: Ret ligesom denne var den eneste Vildfarelse, man havde mærket hos Clem. Alexandrinum; Ja ligesom det var troeligt, at hvad GUd havde betegnet for sit eget Folk i det gamle Testamente, langt fra ikke saa

klarli-

klarligen, men under Skygger, Forbilleder, og ved forblummede Prophetier, dette skulde hand for Hedningene, ved disse Spaaqvinder, have aabenbaret ulige fuldkomnere, og i alle Maader lige saa klart, som man vidste det efter Tiden, forstaae efter Christi Opstandelse. Thomas Hyde, i hans Værk *de Religione Persarum, c. 32.* har (at jeg ey skal tale om en Mængde andre) nævnt Tingen med sit rette Navn i disse faae Ord: "Ea, quæ hodie sub nomine Oraculorum Sibyllæ "extant, nullum Oraculum continent, sed tantum Historiam Bibli-"cam, ab aliquo Christiano ex Bibliis & Patribus collectam, & car-"mine Græco conscriptam." Man kunde lægge dertil, at de Spaadomme som deri findes indstrøede uden for Bibelen, og angaaer de Tider efter Antoninorum Regiering, ere hver og een befunden falske. Jeg forbigaaer, hvad derom er sagt af Casaubono, Jo. Opsopœo, Jacobo Capello, Dav. Blondello, Jo. Alb. Fabricio, og meget mange flere, saasom noksom bekiendt. Men Skade er det, at vores ypperlige Dr. Jesper Brochmands fem Dissertationes, som hand kalder *Specimen Scriptorum Ecclesiasticorum Seculi I.* ere saa rare, og ikke mere at finde, da de ere endogsaa meget faae af vore Landsmænd bekiendte; Thi ellers kunde jeg henvise mine Læsere til den første deraf, hvor de skulde finde dette Sibyllinske Bedragerie gandske vel opliust, og at denne Danske Theologus, 16. Aar forend Blondelli Skrift kom for Liuset, haver i et Arbeide af 24. Sider in 4to med megen Grundighed til intet giort alle disse Sibyllinske Oracula, som vi have i disse 8. Bøger. Men at komme igien til Sagen, om de gamle Christnes Hoyagtning for bemeldte Bøger, vilde jeg sige, at det var saaledes ingen Under, at, efterdi Folk fulde saa stærk derpaa, og vare saa vel fornøyede ved at finde CHristum ulige aabenbarliger i dennem beskreven, end i Mose, Psalmerne og Propheterne, de da ogsaa bleve særdeles curieux, om at finde Meningen af dette ene Stæd, ved hvilket de motte standse, nemlig det *Enigme* af ni Bogstaver; Allerhelst derudi lovedes saadan Belonning til den, som fandt det, at hand skulde vorde deelagtig i GUds Viisdom.

Mand haver da, udaf slig Drift givet sig i Arbeide dermed, og giættet hver paa sin Maade. De som gave agt paa Fortælningen om GUds Tale til Noe, og paa Sammenhængen i Sibyllæ Ord,

 kunde

kunde vel see, at derudi laae ikke noget Philosophisk Ord, eller nogen Chymisk Mening forborgen; Men at det motte være et Navn, der passede til GUD selv og hans Egenskaber. Men derhos kunde de Alexandrinske Philosophi (forstaae de af dennem, som vare Christne, og som studerede i Chymien) ikke bare sig, for at tænke og giøre saadan Slutning, at naar de først havde indseet og penetreret, hvad for et Navn der laae skiult under bemeldte Enigme af de ni Bogstaver, skulde GUd, i følge af hans Løfte, skenke dennem den Guddommelige Viisdom af det Høye; Menende herved den slags Viisdom, som de meest attraaede, som var at indsee i Naturens dybe Hemmeligheder, forvandle de ringere Ertzer til de dyrebare, med eet Ord, at giøre Lapidem Philosophorum. Thi hvorledes (tænkte de,) kunde nogen Viisdom være fuldkommen, og kaldes θεία eller Guddommelig i Sibyllæ Vers, uden denne Opliusning i Naturens Hemmeligheder var derhos? Og mand maae vide, at i Egypten og i sær til Alexandrien vare disse Sibyllifke Bøger meest afholdne, og bleve almindeligen læste. Saa var og sammestæds, iblant Christne saavel som Hedninger, en stor Deel, der endnu studerede og laborerede i Chymien, ventende at komme efter de gamle Egyptiers Kunstgreb, som man var fast i Indbildning om at have giort Guld, Edelstene, og andre dyrebare Rariteter.

Den samme Alchymisternes Drukkenskab, (jeg mener deres fanatiske Tanke, de have giort sig om Viisdommen, at den fornemmelig bestod i Naturens Hemmeligheders Kundskab,) have de Christne som til Kunsten vare hengivne søgt endogsaa at legitimere og bestyrke med GUds eget Ord, og grundet sig paa visse Sprog i Bibelen, for Exempel: HErrens Frygt er Viisdommens Begyndelse, Prov. I. Dersom du søger efter Viisdommen, som efter Sølv, og randsager efter hende, som efter dyrebare Ting, da skalt du forstaae HErrens frygt, og finde GUds Viisdom; Thi HErren giver Viisdom; Hand lader det vel lykkes for de redelige ꝛc. Prov. 2. Og mange deslige hellige Texter. Thi saa længe denne Indbildning var her, at ingen Viisdom i dette Liv kunde komme nær i Lignelse med den, som Chymisterne eftertragtede, og at ingen herliger Anledning kunde haves til at prise GUds Under-

Verk

Verk i dette Jordiske, saa motte alt andet, hvad Folk regnede for Viisdom uden for Guldmageriet, agtes for gandske ringe Ting. Fra denne selvsamme Kilde er da deriveret den Indbildning om Gudsfrygtes og Helligheds Fornødenhed til at vorde Adeptus; Nemlig allene fra bemeldte Udtydning af den Hellige Skriftes Sprog, hvori Viisdom nævnes; Og hertil er da ogsaa kommet vores Sibyilæ mørke Tale om Navnet af de ni Bogstaver, med sin tilføyede Forjættelse. Hvad sig de ældere Hedenske Chymister anbelanger, og dem, hvis mangfoldige Bøger om Guldmageriet Kæyser Diocletianus lod ødelægge og opbrænde, da hand havde indtaget Alexandrien, (hvilket ikke Suidas allene, som Conringius med en ubeskeden Heftighed forekastede vores Borrichio, men endogsaa de, der ere nogle hundrede Aar ældere, have talt om,) Hvad angaaer, siger jeg, disse saa gamle Chymister, da skal ingen bilde mig ind, at Kunsten hos dennem har været forselskabet med stor Hellighed, i hvad den er bleven siden, forstaae efter Christendommen. Thi at der nu, endogsaa i de allerældste Chymiske Skrifter, som ere bekiendte, findes en heel Deel, der smager af Gudsfrygt, kommer deraf, at de samme, omendskiønt under gamle Hedenske Skribenteres Navne, saasom Hermetis, Ostanis, Democriti, Aristotelis og Theophrasti, ere dog hvert og eet digtede af Christne Folk, fra det Tredie Hundret-Aar af, og siden udi længe efterfølgende Tider. Sært nok er det, at vores ypperlige Dr. Borrichius ikke har vildet troe dette om dennem alle, som hand dog selv vedgik og tilstod om de fleeste, naar hand saa siger i *Sapientia Hermetis & Ægyptior. vindicata, pag. 86.* "Et vero profitebantur libri "Chemici plerique doctrinam Christianam, quemadmodum ex Ar-"chelai, Hierothei, Theophrasti aliorumque Chemicorum scriptis "clarissimum est."

Men at komme igien til vores Sibyllinske Enigme, da have, som før er mældet, de første Christne Chymici været nogenledes skikkelige og forsigtige, og forsøgt at udtyde det ligesom andre, nemlig som noget til Gud selv henhørende; havende imidlertid den Troe og Tillid, at naar de havde bearbeidet dette Guds Navn, som Sibylla pægede paa, og lærdt ham at kiænde, skulde de nyde Forjættelsens Frugt, som derved hæftede, og gelange til Viisdommen, som de

 attraade.

attraade. De yngre og sildigere Laboranter ere faldne til en større Daarlighed, og have tabt den rette Hensigt; som det gierne pleyer at gaae. Og da man eengang var bleven fast i dette Præjudicio, at bemeldte Sibyllæ Enigme hørde Chymisterne og Guldmageriet til; Saa blev deres Slutning omsider denne, at det motte være et Philosophisk Ord, som herudi var betydet, enten Materien til den Philosophiske Steen at giøre, eller noget saadant som aabnede Dørren til det store Verk. Thi det siunes at disse got Folk nu ingen mere Kundskab havde til Sibyllæ Bøger, ja vidste vel intet mere deraf, end dette eniste Stykke, nemlig de sex Vers, hvori oftbemældte Enigme er befattet: ligesom de, der intet vide mere af Guds Ord, end som det blotte Pater noster eller Ave Maria, og vide dog ikke engang, hvorfra det haves, nemlig om det staar i Bibelen eller ikke.

Til det første og meget skikkelige Slags siunes vel at kunde henhøre den Skribent, der har forfattet een eller flere Chymiske Tractater, under den ældgamle Philosophi Democriti Abderitæ Navn: Ligesom at Democritus, den Tiid hand var udi Persien, i Kong Xerxis Tiid, skulde da sammestæds have lærdt den hemmelige Chymiske Videnskab af en Mago, som hedde Ostanes; Og man har bemærket, at Ostanes var et tilfælles Navn for alle Persiske Magis. Af disse Chymiske og Democrito paadigtete Tractater er ikkun lidet nu tilovers i Bibliothekerne, og forekommer iblant andre Grækiske Chymicos, (hvoraf den allermindste Deel haves paa Tryk,) udi visse Samlinger; ja, som det ofte skeer, noget mere udi een Samling, end i de andre. Dominicus Pizimentus, en Italiænsk Medicus, har oversat paa Latine noget af disse Stumper, samt af faae flere Grækiske Chymicis, og udgivet det an. 1570. Men ikke findes enten i hans, eller i saamange Grækiske manuscripter, man nu om Dage afveed, den mærkelige Prædiken og Lærdom, som visse Grækiske Historie-skrivere, fra det 8de Hundred-Aar af, have talt om, og tillagt bemældte Democrito. Og hvis saadant haver staaet i de Chymiske Skrifter under hans Navn, maae man sige, at Skribenten er gaaen høyt med sin Gudelighed, og har indført Democritum saaledes at tale om Dyd, samt at prophetere om Christi Aabenbarelse i Kiødet, at det lætteligen kiændes, det hand ey allene har vidst af

disse

disse sex Vers og vores ni Bogstavers Enigme, men hand har læst den hele Sibyllam med Fliid. Den Krønikeskriver Joannes Malala, der har levet i det niende Seculo, fortæller dette saaledes, i hans fierde Bog, (*pag. 104. edit. Oxon.*) Ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς χρόνοις ἦν ὁ Δημόκριτος, φιλοσοφούμενα διδάσκων, ὅστις καὶ ἐν τῇ φιλοσόφῳ αὐτοῦ συγγραφῇ ἐξέθετο ταῦτα, ὅτι δεῖ τὸν θέλοντα φιλόσοφον γενέσθαι, ἀσκεῖν σωφρονεῖν, πάντων ἀπέχεσθαι κακῶν, πάντα δὲ ὀρθῶς νοεῖν καὶ πράττειν, καὶ ὅτε ὅλως φιλοσοφήσει, τότε μαθήσεται τὸ Ἐννεάγραμμον Ὄνομα, καὶ ὄψεται τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, λόγον τὸν ἀπαθῆ, παθητὸν μελλοφανῆ. Φέρεται δὲ ταῦτα εἰς τὸ σύγγραμμα Θεοφίλου τοῦ σοφωτάτου χρονογράφου. Hvilket liuder i Dansk: "Ved disse samme Tider, (d. e. Pelopis og Atrei Tider, efter Malalæ Regning,) "levede den Viisdoms Lærere De-"mocritus, som udi sine Philosophiske Skrifter ogsaa haver lærdt dette, at "den som vil blive en Philosophus, (saa kaldte man i de Tider meest allene "Chymicos,) hand bør at øve og lægge Vind paa Maadeligheds Dyd, "holde sig fra alt Ondt, og stædse tænke og arbeide paa det som retsin-"digt er, og naar hand paa saadan Maade vil beflitte sig paa Viisdom, "(og i sær paa Chymien,) da skal hand lære at begribe Navnet med de "ni Bogstaver, og hand skal faae Guds Søn at see, som er Ordet u-"den Lidelse, og som skal aabenbares til at lide. Og dette er taget af "den lærde og vise Krønikeskrivers Theophili Historie." Saavidt gaaer herom denne Malalæ Ord. Hvad hans Auctor og Vidne, som her kaldes den Krønikeskriver Theophilus, sig anbelanger, og hvis Skrifter nu ikke mere ere til, da beviser Humfrey Hody, at denne har levet i det næst-foregaaende, eller 8de Seculo. Georgius Cedrenus, som er ved 300. Aar yngere, har og udskrevet dette selvsamme om Democrito i sin Krønike; undtagen, at hand hverken nævner Theophilum, eller nogen anden Auctorem. Cedreni passage haver Conringius ikke vidst af eller givet agt paa, i den Strid med Borrichio, om Alchymien og de dertil hørende Skrifters Ælde. Thi ellers skulde man have seet, hvorledes hand dermed vilde have triumferet. Men Morhof, der var af Borrichii Partie, og gierne vilde forsvare hans Meninger, saa meget mueligt var, har virkeligen paaagtet og anført Ord fra Ord bemeldte Stæd af Cedreno, (i sin *Polyhist. P. I. lib. 1. c. XI.*) har og ikke vidst hvorledes hand vilde snoe og vende sig deri; indtil endogsaa at mistænke denne Grækiske Stymper, for at have selv digtet saadant om Democrito. Malalæ Bøger vare endnu ikke udkommen for Liuset, imedens Con-

ring,

ring, Borrichius og Morhof levede. Og Striden kunde dog ey bleven endet, hvad denne Artikel angaaer, med at sige, det Malala, Cedrenus, eller en anden havde digtet sligt om den gamle Democrito Abderita. Helst man paa den anden Side kunde sige med vel saa god Føye, at Democriti Chymiske Skrifter vare ogsaa opdigtede reent tilhobe. Conring, der burde have været vidende om Cedreni Passage, lige saa vel som Morhof, kunde med al Føye have forekastet Borrichio den samme, og paastaaet, i disse Democriti Chymiske Skrifter, hvorom her trættedes, og hvoraf man nu ikkun havde nogle faae Fragmenta. Borrichius, iblant andet, til at forsvare sin ilde-grundede Mening om Democriti Chymisteries Rigtighed, støttede sig meget paa et Vidnesbyrd af Eusebii Pamphili *Chronico*, saadan som bemeldte Chronicon var af Scaligero udgivet; ligesom dette kunde have givet stort til Sagen, hvad man end havde troet af sligt end ogsaa i Eusebii Tiid, der end selv ingen stor Criticus var. Conring herimod, som nødigen vilde unde sin Vederpart eet saa gammelt Vidnesbyrd, slumpede til at giætte, at det omtalte Stykke hos Eusebium, kunde vel maaskee, ligesom flere, være indslikket af den langt yngere Græker Georgio Syncello. Scaliger havde tilforne giættet, at det var af den Munk Panodoro: Men Conring giættede rettest. Thi nu, da man har faaet Syncelli eget Verk for Dagen, og trykt for sig selv, seer man, at det omtvistede Stykke om Democrito, hører hannem, og ikke Eusebio, til. Og haver da end Borrichius taget feil, og tabt dette Stykke af sin Sag imod Conringium, saa haver jo ogsaa en anden lærd Mand, som er Petrus Daniel Huetius, havt ligesaa liden Grund, i sine *Animadverss.* ad Manil. *lib. 4. v. 248.* til at paastaae imod Jos. Scaligerum, at ommældte Stykke var af Eusebio selv: Ja hand haver i sine sidste Aar igientaget detsamme in Huetianis, og i en lang Artikel, som er den 129de erklæret sig ligesaa stærk for Alchymiens Elde hos Egyptierne, som nogensinde vores Borrichius, foruden dog at nævne hannem, ja foruden maaskee at have vidst om Borrichii og Conringii Dispute; alleneste for at have den Fornøyelse at imodsige Scaliger og Bochart. Men for at komme til Slutning om Democtito, da kand man være sikker paa, at alt hvad man enten haver havt, eller som endnu findes, under bemeldte Philosophi Navn, til Chymien hørende, deraf var aldrig den mindste Toddel den gamle Democrito Abderitæ tilhørende, men digtet under hans Navn, af Grækiske Chymister,

et

et par Hundrede Aar, og maaskee tre, efter Christendommens Begyndelse.

Zosimus Panopolita, ligeledes en Chymisk Skribent af Egypten, men hvis Alder ey er tilfulde bekiendt, (da dog nogle fører ham til det 5. Seculum.) haver ey viist sig saa stor Christen, som den nu omtalte, i at opløse Sibyllæ Enigme; saafremt det er sandt, hvad Dr. Wedel, fordum Professor Med. til Jena, i sin *Oedipo Chymico Sibyllino* beretter, at det Ord, som hand derudi forstod, var Ειμαρμένη, *Fatum*. Hans Tanke har, maaskee, været, at ingen fandt Lapidem Philosoph. uden den, som Fatum eller Guds Beskikkelse havde dertil udvaldt. Men baade er dette Ord urigtigt i den anden og fierde Stavelser, og Tallene blive alt for faae, ikkun 259.

Stephanus, en Philosophus af Alexandrien, i det 7de Seculo, under Kæyser Heraclio, har i sit Skrift til samme Kæyser om Chymien, indført, som før er omtalt, Sibyllæ sex Vers gandske. Titelen af Skriftet, der findes i de haand-skrevne Samlinger i Bibliothekerne, er, paa Dansk oversatt: *Stephani* af Alexandrien, den almindelige Viisміsteres og Læreres, adskillige Maader at arbeide paa i den høye og hellige Kunst. I moxen alle bekiendte Exemplarier deraf, findes intet vist Ord bestemt til Forklaring af Sibyllæ Enigme. Vel siger uys benævnte Dr. Wedel, at Stephanus haver meent det Ord Κιννάβαρις. Men Wedelius er vist nok bleven forført af Nicolai Flamelli Anmærkninger over Dionysium Zacharium; som kand sees, naar mand i *Theatro Chemico, Tom. I.* confererer den 781. Side med den næstfølgende, (*edit. Argentor. an. 1659.*) Hr. Leibnitz, saavelsom Dr. Fabricius i Hamborg have havt skrevne Codices af bemeldte Stephano, (og Fabricius havde bekommet sit Exemplar til Foræring af vores Sal. Povel Vinding, fordum Kongel. Etats-Raad og Professor her i Kiøbenhavn;) Men i ingen af disse Copier var nogen anden Forklaring, end hvad der haves næsten i alle andre; Nemlig en lang Sammelsurium af den Mystiske Natur-Kundskab, om Elementer, om Planeter, de syv Metaller, Dampen, Luften, Ilden, Røgen, og deslige. Hr. Leibnitz har derfore havt Aarsage til at sige: *Hos versus mysticè explicat Stephanus, sensu proprio dissimulato.* Morhof in *Polyhist. P. I. lib. 1. c. XI.* haver

heller ikke vidst om andet. Men, at der jo har været, og maaskee vel endnu findes, andre og fuldkomnere Copier af denne Stephano, bærer jeg næsten ingen Tvivl om; og saadanne, hvori Materien til Forklaring paa Sibyllæ Enigme, ja til den høye og hellige Kunst, som Auctor kalder den, er nævnt. Derom er jeg bleven opliust af Blaise Vigenere hans Anmærkninger over Tite Live, som liude om denne Post saaledes, *col.982.* "Quelques autres ne s' arrestans qu' aux trois premiers "vers (*de l' endroit de Sibylle*) ont pensé d' avoir trouvé la febue au gasteau, "de presupposer que ce fust Αρσενικὸν, comme si cela fust parti de leur "invention, il n' y a pas 30. ou 40. ans. Mais outre ce que le nombre n' "y convient nullement, il y a plus de 800. ans, qu' un Philosophe chy-"mique, appellé Estienne, de la ville d' Alexandrie en Egypte, en ses "livres περὶ τῆς ἱεροτέχνης χρυσοποιΐας, a escrit, qu' un quidam s' estant opi-"niastré sur la Pierre Philosophale, & ne pouvant venir à bout d' en "trouver le subject, fit conjurer un esprit pour le sçavoir: lequel fit re-"sponse, qu' à tel jour, à telle heure il en trouveroit des nouvelles en "une colonne du temple de Serapis, où estoient escrits les vers dessus "dits. Et estant à poinct nommé survenu un fort gros orage, dont la "colonne se brisa, audedans se descouvrit le mot dessus dict ΑΡΣΕΝΙ-"ΚΟΝ escrit en grosses lettres." Alt saa seer mand, at Blaise Vigenere har havt et Exemplar i Hænde af Stephano, hvori der har staaet mere, end i de almindelige Copier; Og saadant et har ufeilbarligen det Exemplar været, hvoraf Æmar Ranconet lærdte og treffede paa sit Arsenicon. Ellers er Eventyret hos Stephanum, (Arsenicum undtaget,) temmelig liigt til det, som Democritus Abderita, (forstaae den forhen omtalte Chymist under hans Navn,) udi visse Manuscripter af hans Chymiske Optegnelser, har berettet om sig selv: Nemlig, hvorledes, da hans Læremester var død, og hand selv var i nogen Vilderede med sit Laboratorio og sine Materier at formænge, kaldede hand hannem ved Besværinger op fra de Døde: fik ham ogsaa op, og bragte det saavidt, at hand svarede, det hans efterladte Skrifter vare at finde i Templet. Democritus, tillige med den afdødes Søn, søgte saa hen til Templet, og leedte længe efter Skrifterne, men forgiæves. Endeligen komme de ved Leylighed en anden Dag i Templet; Hvor de da bleve vaer, at en Statue bevægede sig, og begyndte at spadsere frem imod dem. Sønnen kiendte, at det var hans Faders Statue, og sagde strax, at Skrifterne maatte

være forvarede og indelukte i den samme; hvilket ogsaa rigtigen fandt sig. Dette Stykke treffer man ikke heller i alle Manuscripter af Democrito, og ey heller i de Latinske Versioner mand haver. Lambecius er den, som har fundet det udi det Wienske Manuscript, og har indført det paa Grækisk i *Comment. de Biblioth. Cæsar. lib. VI. P. 2. p. 170.* Og saavidt om Stephano Alexandrino.

Olympiodorus, ligeledes en Egyptisk Philosophus, skal, efter den rimeligste Mening, være langt ældre end bemeldte Stephanus; og ikke saa ung, som Salmasius in *Exercitt. Plin.* mener, men maae vist nok høre til Kæyser Theodosii junioris Tiid. Hvilket den lærde Th. Reinesius, i den bekiendte og af mange citerede Dissertation om de Chymiske Skribentere, (som mand nu finder heel og gandske paa Tydsk indført af Dr. Cypriano i Catalogo *Manuscriptor. Biblioth. Gothanæ, p. 88. ff.*) haver beviist med gode Skiæl og Argumenter; og de samme have efter hannem igientaget Lambecius *Biblioth. Vindob. Tom. VI. pag 183. ff.* og Fabricius *Biblioth. Gr. Vol. XII. p. 754.* og *756.* I det Stykke, som endnu haves af denne Olympiodoro om den store Kunst, nævnes det Ord λιθάργυρος, (*spuma argenti,*) saasom den Materie, hvori man skal finde καὶ τὸ τετρασύλλαβον καὶ τὸ ἐννεάγραμμον, d. e. Ordet af de fire Stavelser og de ni Bogstaver. Thi saaledes, siger hand, pleyede de gamle Vise at skiule Sandheden, og deres dyrebare Kunster under forblummede Ord og Taler 2c. Men i hvad hand end siger, passer λιθάργυρος sig ingenlunde til Sibyllæ Forskrift. Det er ikke ἐννεάγραμμον, af ni, men δεκάγραμμον af 10. Bogstaver, og den forste Stavelse har een Bogstav for mange. I Tallene blive og ikkun 824. Ellers maae mig tillades, herved at bemærke, at udi det Exemplar af Olympiodori Chymicis, som Du Cange har havt, (v. *Glossar. Græc. p. 1772.*) haver staaet om Kæyser Diocletiano, hvorledes hand lod opbrænde de Chymiske Bøger i Alexandrien, den selvsamme Fortælning, som ellers findes hos Joannem Antiochenum in *Excerptis Valesianis,* og hos Suidam. Conring, der vilde med al Magt have Ret, da hand eengang havde paastaaet, at Alchymien først var opkommen under Kæyser Constantino M. eller strax for hans Tiid, og at man intet vidste derom tilforn, tracterede denne Fortælning om Diocletiano for en Fabel, og saa got som insulterede Borrichio, fordi hand ey kunde skaffe et bedre og ældere Vidne derom,

 end

end Suidas. Ingen af de tu gode Mænd havde givet agt paa, at det samme stod hos Joannem Antiochenum, der har skrevet dette 300. Aar førend Suidas, nemlig i Begyndelsen af det 7de Seculo. Og denne Historici Excerpta vare dog allerede udkomne i Trykken, næsten 30. Aar førend Borrichii og Conringii Striid begyndtes. Küster haver i sin Edition af Suida henviist til bemældte Stæd hos Joannem Antiochenum. Men Olympiodorus, som Du Cange har ogsaa fundet det hos, naar hand er af Theodosii junioris Tiid, bliver ikkun 150. Aar yngere end Diocletianus; som er virkeligen ey en ringe Ting, til Suidæ, og følgeligen Borrichii Forsvar, og til at igiendrive disse Conringii stormodige Ord: *Quæ de majori illius historiæ antiquitate produntur, non nisi figmenta sunt Borrichiana. Præter Suidam memorasse idem alios, & vetustiores quidem, debuisset Olaus probare.* Men deraf følger endda ikke, at Historien er paalidelig og sandfærdig; da der ogsaa i kortere Tiid, end 150. Aar, kand digtes meget. Der findes i det Udtog, som Photius har giort os af denne Olympiodori andet Skrift, nemlig hans Historie, (*Cod. LXXX*) een og anden Fortælning, som jeg endnu meget mindre troer, end den bemældte om Diocletiano. Thi at det er den samme Olympiodorus, er ingen Tvivl paa, da hand i samme Historie giver sig selv ud for en Chymist, (fordi saaledes, som Reinesius rettelig har bemærket, betyder ποιητής, paa dette stæd, som kommer overeens med vores nu brugelige Ord, Laborant;) Ja hand fortæller ogsaa om de fornemme Mestere i Chymien, hand havde besøgt i Egypten, (*pag. 194.*) og dem kolder hand προφήτας. Thi at ogsaa Guldmagerne eller Adepti bleve kaldte Propheter, haver Du Cange beviist, in voc. προφήτης.

En anden Grækisk, men ubenævnt Chymist, yngere end Stephanus Alexandrinus, som hand foruden andre flere citerer, har, i det Skrift, der er bekiendt under saadan Titel: *Philosophus anepigraphus de modo dealbandæ aquæ divinæ, & cetero Chrysopæiæ artificio,* gaaet en anden Vey, med Tallene i Sibyllæ Enigme, og forvendet dem hen til at betyde, hvor mange gange man skal ved Ilden resolvere, varme og opkoge sin Materie, indtil man faaer hende i fuldkommen Stand. Jeg eyer af dette Manuscript, saavelsom af fire andre (som ere Theophrastus, Hierotheus, Archelaus, og Heliodorus,) en Latinsk Oversættelse, skreven efter en Copie, som Churfyrsten af Cøln fordum meddeelte til den berømte Kenelme Digby. Derudi liuder ommældte Stæd saaledes: §. 28. "Præ-

"terea

"terea illi œcumenici seu universales atque celeberrimi artis hujus in-"terpretes atque philosophi numerum omnem resolutionum & in-"flammationum chymicarum, ad hanc rem necessarium, velut in "compendium redigentes, palam mentionem faciunt *hecatontadum bis* "*trium & octo*, item *decadum ter quaternarum*, videlicet demonstrantes hoc "modo, quod decies centies & novies centies reciprocatur atque dis-"solvitur synthema seu tessera chymica, donec perfectam albedinem "induat, unaque perfectionem ultimam a flavedine consummata ac "stabili sumat." At herudi stikker en Allusion til Tallene hos Sibyllam, er ingen Tvivl om. Men denne Auctor anepigraphus haver vel ikke kiendt videre til hendes Enigme, end allene læst det hos Stephanum Alé-xandrinum eller andre Chymister; havt ogsaa ikkun en confuse Hu-kommelse deraf, og endelig forvildet sig i dets Mystiske Forklaringer. Ja, hvorledes de af ham opregnede *hecatondates bis tres & octo*, item *deca-des ter quaternæ*, kunde passe sig til *decies centum, & novies centum*, veed jeg ikke om nogen Regnemester skal kunde forklare.

Endnu forekommer en anden Auctor Anonymus i de Grækiske Chymisters Samlinger, hvis Skrift fører denne Titel: "Αἰνιγμα τȣ̃ φι-λοσοφικȣ̃ λίθȣ, Ἑρμȣ̃ καὶ Ἀγαθοδαίμονος, Ἐννέα γράμματ᾽ ἔχω. D. e. Den mørke Tale om de Vises Steen, ved Hermes og Agathodæmon, efter Ordet af de ni Bogstaver. Hvorledes denne har skilt sig ved Tingen, lader jeg være usagt; saasom ingen af disse Haandskrevne Samlinger findes nu her i vore Kiøbenhavnske Bibliotheker. Saa-meget jeg ellers har erfaret, deels af andres Citationer, deels af de O-versættelser mig ere faldne i Hænder, da har ingen af disse Grækiske været meget bekymret om et Ord at finde, der kunde i Tal og Bogsta-ver beqvæmme sig til Sibyllæ Forskrift, uagtet de have holdet den i saa stor Ære og Veneration, og med al Magt vildet trække hendes Enigme til deres Haandverk.

Den bekiændte Frantzos Nicolaus Flamellus, som levede sidst i det 14de og i Begyndelsen af det 15de Hundred-Aar, havde heel flittigen læst disse Grækere; hvilket noksom lader sig kiænde af hans Tillæg og Anmærkninger til Dionysii Zacharii lidet Verk. Derudi anfører hand adskilligt af Democrito, Synesio og Stephano Alexandrino, hand bli-

ver endogsaa ved denne sidstes Mystiske og kiædsommelige Forklaring af Sibyllæ Vers, uden at bemøye sig om noget Ord, saadant som i Versene foreskrives.

Siden udi de følgende Tider, da de nyttige og grundige Videnskaber begyndte at komme igien paa Fode, haver deres Paa-arbeidning dog ikke skadet Daarligheden, (som man siger,) nemlig ikke været meget til Hinder for det Alchymistiske Studio, ligesaalidet som for Astrologien, saavelsom andre, udi de Barbariske Tider, fra Saracener og Araber indkomne, hemmelige og overtroiske Kunster. Der fandtes, af og til, store Mænd, som have været ivrige Befordrere af den gode og sande Lærdom, og tillige dog anvendt meget af deres Tiid paa de ommældte Elendigheder og Lappalier. Italien, Tydskland, og Frankerige vise os derpaa ikke faae Exempler. Der levede, iblant andre, i Frankerige, under Kong Francisci I. og K. Henrici II. Regering, een af de Tiders lærde Mænd, ved Navn Aimar Ranconet, en stor Jurist, god Philologus i Latine og Grækisk, ja derhos Philosophus og Chymicus. Samme Mand var, fra meget ringe Begyndelser, opstegen til anseelige Embeder, og var tilsidst President de la quatrieme Chambre des Enquêtes til Paris. Mange Lærde havde stor Hielp af hannem til deres Skrifter, og til gode Editioner af gamle Skribentere at udfærdige. Iblant andre, ere de Carmina Sibyllina, som man haver, meest udaf hans Manuscripter, og ved hans lærde Anviisninger, komne i den Stand, som Joannes Opsopœus siden gav dem ud. Saa haver hand og givet sig ud for, at have opfundet den retteste Forklaring af Alchymien til det Sibyllinske Enigme, formedelst det Ord Arsenicon: Og hand har fremviist dette sit Paafund til den berømte Italiænske Medico og Philosopho Hieronymo Cardano, som admirerede og bifaldt det i alle Maader. Men ikke kand jeg troe andet, end at hand maae have havt et Exemplar af Stephano Alexandrino i Hænder, hvorudi den Fabel har staaet om Pillen i Serapis Tempel med Sibyllæ Enigme paaskrevet, og hvor Ordet ΑΡΣΕΝΙΚΟΝ fandtes inden i, da den sloges i tu. Altsaa har hand havt læt ved at finde Ordet, nemlig i en saadan Codice af bemeldte Grækiske Chymico. Men her giældte det nu, om at bringe samme Ord i en riatig Lighed og Overeensstemmelse med Sibyllæ Forskrift. Thi, som Blaise Vigenere retteligen har paaagtet, kommer

mer Arsenicon ikkun overeens med de tre første Vers af Sibylla, hvor der staaer, at Ordet skal være af ni Bogstaver og fire Stavelser, hvoraf de tre første har kun hver tu Bogstaver, den fierde har Resten; og at Consonanterne i Ordet ere fem. Men Ranconet vilde endnu gaae videre, og vilde have Ordet endogsaa regel-rigtigt og velpasset til Tallene hos Sibylla. Og hvorledes skulde nu dette kunde mages, naar den naturlige Ords-Følge og Construction viser os til det Tal 1697. og i Arsenicon er kuns 506? Hannem kom da i Sinde, (efter megen og lang Speculeren, som det siunes,) 1. at lukke de fire Vocaler ude fra Tælningen, og allene holde sig til Tallene af Consonanterne; 2. Ligeledes at udelukke det sidste ν i Ordet, i Formening, at det var nok, naar denne Bogstav blev eengang regnet; 3. At sætte Comma imellem δὶς og ὀκτὼ, saa at ὀκτὼ skulde høre til de efterfølgende Decadas, og ikke til de foregaaende hecatontadas eller Centurias. Saaledes kom da udaf de fire Consonanter i ΑΡΣΕΝΙΚΟΝ, Ρ. 100. Σ. 200. Ν. 50. og Κ. 20. Summa 370. Og af Sibyllæ Ord, naar man adskiller og sætter dem saaledes; Ἑκατοντάδες δὶς, 200. Ὀκτὼ καὶ τρεῖς τρὶς δεκάδες, d. e. otte og ni gange Ti, 170., ligeledes den Summa 370. Men hvad bliver nu af de siden paafølgende Ord, σύν γ' ἑπτά; Her motte hand nu til at bryde sin Hierne paa nye, indtil hand fik i Tanke, at Γ' var forskrevet i Texten, og burde være Τ'., hvilken Bogstav motte paa dette stæd betyde sit hele Tal, nemlig 300.; Og ved ἑπτὰ burde man atter forstaae det Ord Decadas, nemlig syv Decadas, eller 70. Saa at her udi συν τ' ἑπτὰ blev endnu igientaget det forrige Tal 370. Maae man dog ikke baade lee, og tillige hierteligen ynkes over denne ærlige Mands Hierne-Brud, og, at jeg skal tale paa det mildeste, hans ilde spildte og daarlige Arbeide? Ja maae man ikke forundre sig over, at saa stor en Mand, som Cardanus var, har vildet fortælle os sligt med et særdeles Bifald, i hans tiende Bog, *de Varietate Rerum, cap. 51.*?

Jeg vil alligevel her forbigaae det, som ellers kunde falde at sige paa denne saa irreguliere Beregning, med saamange Bogstavers, nemlig fire Vocalers og en Consonanters, Udelukkelse, med mere; og allene holde mig ved de grove grammaticalske Feil i bemældte Forklaring. Jeg spørger da, om dette er ikke at giøre Sibyllæ, eller hendes forkappede Auctori, en stor Spot, naar man digter og statuerer i disse

fatti-

fattige Vers tvende saa liderlige barbarismos, imod Sproggets naturlige Construction, samt dets uforanderlige Skrive-Maade, at der ikke findes lige til i de slettestе Grækiske Skribentere? Ranconet vil, at Ἑκατοντάδες δὶς skal høre tilsammen, og hede det samme, som ἑκατοντάδες δύο, Jeg vil troe, at ἑκατοντὰς δὶς kunde nogenledes taales, ligesom og i Latinen bis centuria. Men in Plurali er det lige saa urimeligt, som naar jeg vilde sige, νῆες δὶς, eller naves bis, i stæden for naves duæ, og ἄνθρωποι δὶς, homines bis, i stæden for duo homines. Dernæst, naar Ranconet for ved Ἑπτὰ sætter T' i stæden for Γ', giver hand ikke Agt paa, at det bliver en plump Feyl imod Skrive-Maaden; Thi formedelst aspirationen i Ἑπτὰ kand der jo umueligen staae T', men maae være θ, som ex. gr. udi Homeri Φόρκυν θ' Ἱππομέδοντά τε, og i alle de Grækiske Bøger, som findes i Verden. Og dette er alligevel den Ranconet, om hvilken Thuanus skriver i sin 23. Bog, quod humaniores litteras ex utriusque lingvæ scriptoribus illustravit, & quod Græce & Latine elegantissime scribebat: Og her indvikler hand sig saaledes, blot forblindet af sit præjudicio om Arsenicon i Sibyllæ Vers, at hand ikke kand see de Feyl, som enhver Skole-Dreng kunde advaret ham om. Hvad ere dog vi Mennisker!

Kircherus i sin *Mundo subterraneo*, der hvor hand handler om Lapide Philos. (som er i den XI. Bogs 2den Section,) haver vel taget sig for, at refutere denne Ranconets og Cardani Mening: Men saa stor Kunstner og Regnemester hand var, har hand dog ingen Umage vildet give sig, i at forstaae deres Regning ret, og derfore fremsætter den gandske vrangeligen og imod deres Mening. Tilmed er det falskt, hvad hand siger, at Paracelsus har havt samme Mening om Sibyllæ Vers; Thi denne har aldrig nogenstæds nævnt derom, jeg tør og sige ikke tænkt derpaa, eller maaskee vidst at saadanne Ord i Sibyllæ Vers vare til. Saavidt er allene ret i Kircheri Observation, at af Arsenicon kand ikke udkomme et andet Tal, end 506. Skulde nu Sibylla have vildet betegne os just dette Ord, mon hun da ey lige saavel skulde fundet paa med Grækiske Vers at exprimere 506., som at opregne de mange flere Centurias og Decadas, dem vi nu læse?

Jacques

Jacques Gohory en Frantzøsk Medicus og Chymicus, er længe efter Ranconet, nemlig an. 1575. fremkommen med den selvsamme Mening om Arsenico, udi sit Skrift imod Theophrasti Paracelsi Tractat *de Vita longa*; (og maaskee det torde være af dette Skriftes Titel at Kircherus er bleven bedragen, til at skylde Paracelsum derfor.) Gohory har i dette Verk givet sig, som og andensteds, det fordekte Navn Leo Suavius Solitarius. Nogle have meent, at hand var den første Opfindere af bemeldte Forklaring; helst hand og ingen anden nævner. Men Cardani Vidnesbyrd laae allerede klart for Dagen, om Ranconet, vel tyve Aar tilforne. Forklaringen havde imidlertid den Lykke, saa slet den end var, at vinde megen Roes hos Chymisterne i Almindelighed; endogsaa af een, navnlig Gerhard Dorne, der dog var en stor Vederpart af bemældte Gohory, meest for Paracelsi skyld, som Dorne var en ivrig Forsvarere af.

Ingen Tvivl paa, at jo den Franske Chymicus Claude Germain, der opholdte sig paa nogle Aars Tiid hos Dronning Lovise Marie Gonzague i Polen som Medicus, og forestod tillige hendes Chymiske Laboratorio, hand ogsaa havde giort meget af bemeldte Forklaring, hvis hand derom havde læst: helst efterdi hand, siden Dronningens Død og sin Hiemkomst til Frankerige, udgav et Skrift med denne Titel: *Icon Philosophiæ occultæ, sive vera Methodus componendi magnum antiquorum Philosophorum Lapidem*: hvorudi hand paastod, at Arsenicum var den rette Materie til det store Verk. Men ikke finder jeg, at hand haver nogensteds anført Sibyllæ Vers i benævnte sit Skrift, der siden er indført i Mangeti *Biblioth. Chymicæ Tomo 2.*

Vores berømmelige og af sit Fæderneland samt Boglige Kunster høyfortiente Dr. Olaus Borrichius haver noksom udtrykkeligen givet sit Samtykke tilkiende, i sit Skrift *de Ortu & progr. Chemiæ, pag. 98. f.* hvor hand siger: "Certum quidem est, illud antiquæ Sibyllæ:
"Ἐννέα γράμματ' ἔχω, τετρασύλλαβός εἰμι, νόει με, nulli convenientius apta-
"ri, quam *Arsenico*, auripigmenti soboli, quicquid etiam obturbet
"sive Jo. Auratus, sive Kircherus." Og siden lægger hand megen Roes paa Gohory, fordi hand haver igiendrevet Jo. Aurati Mening om Θεὸς Σωτήρ. Ja, at den ellers brave Borrichius er bleven bestan-

dig i denne Mening, lærer mand end og af det sidste Skrift, hand efterlod sig, nemlig hans *Conspectu Chemicorum illustriorum*, i den 79. Artikel. Dr. Morhof i sin *Polyhistore (Tom. I. pag. 104.)* er og hermed eens, og siger, at Aimarus Ranconet har ikke ilde udtydet Sibyllæ Enigme, og henført det til Arsenicum. Man kunde vel meget undre paa, at saa ypperlige lærde Mænd, som Dr. Borch og Morhof vare, kunde lade sig heraf indtage, dersom man ikke havde noksom andre Exempler paa, hvilken Fortryllings Kraft der følger med denne saa kaldede Høye Kunst, som disse gode Mænd vare forelskte udi; Og de, som saaledes ere, beflitte sig ikke gierne paa, at examinere til nøye, naar de høre eller læse noget til Kunstens Fordeel og Berømmelse. Thi og hvorledes de har forstaaet det Ord Arsenicon, skulle vi siden faae at høre.

Johannes Chrysippus Fannianus, under hvilket Navn en Tractat, *de Jure Artis Alchemiæ*, forekommer i Mangeti *Biblioth. Tom. I.* haver slet intet sagt os af sit eget, men allene anført de oft-bemeldte Vers, med Cardani Ord og Forklaring uforandret. Paa samme Maade ogsaa Dr. Samuel Reyher i sit Skrift *de Numis Chymicis, cap. 3. pag. 20.* Dog lader hand sig til Slutning sammestæds vel befalde Borrichii nærmere Udtydning, hvad man egentlig bør forstaae ved Arsenicon: hvorom jeg siden skal tale.

Den Alchymistiske Skribent, som kalder sig Salomon de Blauenstein, hand som med stor Alvorlighed har satt sig imod Kircheri skarpe Censur over Guldmageriet, gaaer denne Artikel hos sin Vederpart, saavelsom de Sibylliske Vers selv, reent forbi; hvad heller hand har meent, at samme gav hverken til eller fra, og var Hoved-Spørsmaalet, (nemlig om den Philosophiske Steens Mulighed og Existentz i Verden,) u-vedkommende, eller ogsaa af anden Aarsage. Dr. Zwelffer, som ligeledes tog sig for, udi sin *Mantissa Spagyrica*, at refutere P. Kircher, haver alligevel berørt denne Post, men heel korteligen. Hand erklærer fornuftig nok, at hand er slet ikke i den Mening, at der sigtes til Guldmageriet i Sibyllæ Vers: Ja, hand mener, at saadant var en Svaghed hos de Grækiske Chymister, og at Kircher haver for saavidt Ret. Men derhos legger ogsaa den gode

Mand

Mand sin Mening for Dagen, og vil lade see, at hand langt bedre forstod Sibyllam, sigende at her betegnes Θεὸς σωτήρ. Men denne er Jo. Aurati gamle Forklaring, hvorom længe siden er bleven talt.

Tilsidst er den lærde Medicus i Jena Dr. Georg Wolfgang Wedel ogsaa indtrædet i dette Laug, med en gandske nye, og ligeledes Alchymistisk Mening, som hand fremsætter, under Titel af *Oedipo Chymico Sibyllino*, i sin niende *Decuria Exercitationum Medico-Philologicarum, Differt. VII.* Sært nok er det, om hand har kundet mene det for Alvore, at der laae noget Chymistisk forborget udi oft-bemeldte Sibyllæ Vers. Thi hans fornemmeste Argument, som er dette (*pag. 50.*) "Alii, & potiores quidem, ipsique veteres cumprimis, ad magnæ & "sacræ artis arcanum pertinere, sibi persuasum potius habent," synes mig ikke at smage af nogen stor Philosopho. Og ligesaa sært er det, at den brave Mand har villdet sætte i Tvivl, og giort Problema deraf (*pag. 52.*) enten Auctor til disse Vers har været heel- eller halv-Hedning: Da det er saa klart, som Dagens Lius, at hand hverken har været dette, og ey heller, som If. Vossius har bildet sig ind, en Jøde; men gandske vist en Christen af Religion, og derhos en Bedragere paa sit Haandverk, endskiønt ikke af de allerfineste.

Hvad er da Dr. Wedels Forklaring af vores ni Bogstavers Ord? Jeg svarer: Hand mener, at det skal hede κασσίτερος, som er paa Dansk fiint Tin. Men som hand blev vaer, at derudi blev en dobbelt Feyl imod Sibyllæ Regel; eftersom (1.) Κασσίτερος er 10. Bogstaver, og (2.) er der tre Bogstaver i den første Stavelse; Saa greb hand til og tog det ene σ bort, som hand har forsøgt at forsvare, men med meget maadelige Skiæl. Jeg sætter dog, at mand derudi kunde føye ham; Saa staaer dog tilbage, om Regningen, nemlig Taller, kunde staae Prøve, i det Ord Κασίτερος. Dr. Wedel tæller disse Bogstaver paa saadan Maade:

20.	1.	200.	10.	300.	5.	100.	70	200.	Summa
Κ	α	σ	ι	τ	ε	ϱ	ο	σ	906.

For nu at faae dette ringe Tal passet til Sibyllæ Verses Mening, bærer hand sig saaledes ad: Hand skiller Ordene ad, og interpungerer

gerer dem paa sin egen Maade, udi disse halvandet Vers, som følger:

> Τȣ̃ παντὸς δ' ἀριθμȣ̃ ἑκατοντάδες εἰσὶ, δὶς ὀκτὼ,
> Καὶ τρεῖς τρὶς δεκάδες.

Her mener hand, at ὀκτὼ skal først høre til ἑκατοντάδες, eller til Centurias, saa at her bliver 800. Og dernæst skal samme ὀκτὼ høre til δὶς, som giør da 16. De tre gange tre Decades giør hand siden ret nok til 90. Da Summen bliver 906. Men her maae man spørge, (ligesom tilforne ved Ranconets Beregning,) hvad skal der blive af σύν γ' ἑπτά? Wedelius svarer, at disse syv faaer at blive til hvad de ville eller kunde; og at de har intet at giøre med Hoved-Ordet, som Sibylla har havt i Tanker; Thi ellers havde hun vel skrevet, καὶ ἑπτά. Hun har derfor snarere vildet have herved forstaaet de syv Planeter, eller de syv Metaller. "*Cum septem videlicet*, subandi seu planetis, seu "metallis, ut innueret non solum omnia in omnibus existere, sul"phur & Mercurium, & quicquid quærunt sapientes; sed non in "omnibus tam bene scopo qvadrare, inprimis vero Κασσίτερον." Jeg lader dette sidste være urørt, saa ildestemmende som jeg holder det for at være, og siger allene om det første, (jeg mener den Construction af *Octo*, først med *Centuriis*, og siden med *bis*,) at naar hand derudi faaer Medhold af nogen, der forstaaer Grækisk tilgavns, skal jeg ogsaa være færdig til at troe, det Dr. Wedel kunde giøre Lapidem Philosophorum af sit Cassitero.

Saa kand jeg og herved ikke forbigaae, at dette er ingenlunde det første Forsøg, som Hr. Dr. Wedel har giort, for at bringe Tinnet i stor Anseelse hos Alchymisterne; saa at jeg snart skulde troe, det hans Forklaring, som vi nu have hørt paa Sibyllæ Enigme, er kommen til sidst, og kand ansees, som et Subsidium til en hans forud fattede Mening, som Sibylla haver mottet favorisere, enten hun vilde eller ikke. Thi virkeligen udi en næstforegaaende Exercitation, (nemlig den 6te i den 9de *Decade*,) har hand bemøyet sig med at giøre det Probleme troligt, at Tin var den rette Mercurius Philosophorum, eller Materie til Guldmageriet, og at Jupiter saaledes burde, (som hans Ord liude,) sættes paa denne Throne. Dertil har hand ey allene henført nogle bekiændte

sildige Chymisters Ænigmata og Gryphos, for Exempel dette af Basilio Valentino: *Ad metallorum generationem Jupiter nullo modo exesse potest:* Item af Paracelso: *Recipe Aquilam, & solve eam sicut scis, gela & congela* &c. Men endogsaa haver hand derhen tvunget hvis de ældste Poeter og Philosophi kunde have sagt om Jove, foruden at tænke paa noget Metall; saasom naar Orpheus og Plato have philosopheret om de Hedenske Guder, at Solen og Jupiter vare een og den samme; og naar Jupiter i de almindelige gamle Fabeler beskrives at være Fader til Apollo og Diana, hvilke tvende bemærke Solen og Maanen, og følgeligen Guld og Sølv: og Jupiter, som de fødes af, bemærker jo Tin. Alt dette vilde jeg gierne holde den gode Mand, som et slags Artighed eller en Lusum ingenii, til gode, naarsomhelst hand eller nogen havde kundet bevise, at Jupiter udi saa gamle Tider, som hand henter sine Argumenter fra, havde betydet Tin. Hos Alchymisterne ey allene i de sidste Seculis, men ogsaa fra 1000. ja vel mange flere Aar af, tilstaaer jeg ham gandske, at denne daarlige, absurde og med al Fornuft stridende Fordeeling imellem Planeterne og Metallerne har været saaledes brugelig og gængse, som vi endnu have den. Ja jeg giver magt, at den er ældere, og haver, med flere Urimeligheder, sin Oprindelse fra Egypten, og er maaskee optænkt sidst i Ptolemæernes Tider. Men derimod er dette vist, at Fordeelingen var i Førstningen ey den samme, eller saadan som den nu haves; Og at Jupiter er gaaen adskillige bedre Metaller igiennem, forend hand omsider af de Grækiske Chymister er uskyldig bleven degraderet til Tin. Solen og Saturnus ere de eniste, der bestandigen og stædse have beholdet deres Bemærkelse i Metallerne, nemlig hin at betyde Guldet, og denne Blyet: De andre have skrækkeligen varieret. Hos de Egyptiske Astrologos var Jupiter parret med Sølv, Venus med Tin, Maanen med Glas, og Mercurius med Kobber: hvilket forekommer tvende gange hos Salmas. *de Annis Climacter. pag. 623.* og *pag. 769.* Celsus, hos Origenem *(lib. 6. §. 22.)* taler om en anden Inddeeling, hvorudi Venus er ogsaa Tin, men Jupiter det fine og beste Kobber, Mercurius Jern, Mars er Manggods af Kobber, eller Mynt-Alliage (κέρας τȣ̃ νομίσματος,) og Maanen Sølv. Hos andre Skribentere præsiderer Mercurius for Tin, og Jupiter har i den stæd faaet Electrum. Dette har en Tiidlang været en Hoved-Mening. Man læser det hos Pindari Scholiasten *ad Oden 5. Isthm.* (som er just den

 Ode,

Ode, hvoraf man vil bevise, at Pindarus har ogsaa været Chymist og vidst at giøre Guld.) Platonici have ligeledes statueret, at Electrum og Jupiter høre tilsammen, og Mercurio derimod bør tilegnes Tin; Marsilius Ficinus siger in *Commentar. ad Critiam Platon.* "Electrum Jo-"vi, Ferrum & Æs Marti, Veneri Orichalcum, Mercurio Stannum, "Platonici tribuunt". Man maae vide, at Electrum var et Slags Blandning af Guld og Sølv, hvori Guldet prævalerede, saa at deri vare 3 eller 4 Parter Guld, og den fierde eller kuns femte Deel Sølv. I saadan Henseende er det, at Julianus, i hans Satire over de forige Kæysere, fingerer, at Jupiter sad paa en Throne, som skinnede klarere end Sølv, men var dog blegere end Guld; om det var Electrum eller ikke, kunde hand ey sige. Og af Martiano Capella forestilles Jupiter med et Guld-Æble i den høyre, og eet af Electro i den venstre Haand. Hvor Cardanus (*lib. 6. de Subtilit.*) og Brodæus (*Miscellan. lib. 6. cap. 23.*) have taget deres Inddeeling fra, veed jeg ikke; men der haver Mercurius Electrum, og Jupiter Æs cyprium. Scaliger laster Cardanum derfor mere, end dette Lapperie er værd; og mælder ved samme Leylighed, at Chaldæerne, i sær en Astrologus ved Navn Raziel, tilskrive Jovi Orichalcum, og Marti Kobber, (*Exercitat. 106. §. 1.*) Men jeg troer, at Cardanus kiændte saa vel som Scaliger, at Tingen var i sig selv en Daarlighed: Og Brodæus har ogsaa viist det samme tilstrækkeligen paa ommældte Stæd. I Vettii Valentis *Florilegio*, (eller rettere i de faae Blade af ham, som ere trykte tilsidst i de *Astrologicis Græcis*, som udkomme med Camerarii Fortale til Nürnberg 1532.) der bemærker baade Mercurius og Venus Kobber, Maanen Glas, og Jupiter haver hos hannem endelig bekommet Tinnet til Deel. Benævnte Vettius Valens var en Astrologus og Medicus under Kæyser Constantino M. Og sært nok er det, at Julius Firmicus, der levede just i selvsamme Tiid, ikke haver talt med noget eniste Ord om dette Planeternes og Metallernes Slegtskab, hverken andenstæds, ey heller i sin 2. Bogs 10. Capitel, hvor det egentligen burde hørt hen. Min Mening er imidlertid, at det maae være skeet noget silderе, omtrent i det siette eller syvende Seculo, at den Inddeeling, man siden og indtil denne Dag har havt, og in notis eller characteribus metallorum betient sig af, er bleven vedtagen af Chymicis, hvor Jupiter har beholdet Tinnet,

Glas er gandske bleven udmunstret, og derimod Qvæg-Sølv indsat, og tillagt den Planet Mercurio. Men nok om dette.

Her staaer endnu til Rest, at prøve Hr. Leibnitzes Beregning, og Forklaring af det ni Bogstavers Ord: Og det giør ingen Gode, at jeg dølger, det hand fortiener snart lige saa liden Roes for sin Paafindning, som nogen af de Foregaaende. Hand har angrebet Texten selv i Sibyllæ Vers, og forandret den, for at komme til sit Maal, efter eget Tykke. En utilladelig Dristighed af en lærd Mand, saaledes at behandle gamle Skrifter, uden al Aarsage, og imod alle baade skrevne og trykte Exemplarers eenstemmige Text. Alle Codices MSS. Editioner, og Citationer, ihvor de findes, af bemeldte sex Vers, have i det fierde Vers: ἑκατοντάδες εἰσὶ δὶς ὀκτώ. Hr. Leibnitz skriver δὶς ἑπτά. Alle have i det femte Vers: σὺν γ᾽ ἑπτὰ, undtagen Stephanus Alexandrinus, der skriver καὶ τέσσαρα, for at passe det til sine 4 Elementer: Hr. Leibnitz forandrer det dristigen til, καὶ δὶς τρία. Man kand sige: hvad ligger der magt paa? Det er jo ikke om Guds Ord at giøre, men er et Pedanterie, og angaaer et lumpen falsk og opdigtet Skrift? Lad saa være: Men er ikke Leibnitz den Mand, som burde tiene andre studerende til Exempel, hvorledes det bør dem at omgaaes med gamle Skrifter, i at bruge og anvende Critiske Regler saavel til verdslige som til Geistlige Autores med al Sømmelighed og Respect? Og naar som een saa alvorlig og ærbar Mand bemænger sig med endogsaa det allersletteste Skrift af Antiquitæten at forklare, bør hand da at giøre det med mindre Undseelse, end hvis det var een af Ciceronis eller S. Augustini Bøger? Ingenlunde. Endelig i det siette Vers, hvor Stephanus Alexandr. havde et urigtigt hemistichium eller Halv-Vers, τῆς παρ᾽ ἐμοῦ ὠφελείας, som ikke gaaer an efter Verse-Regler, der haver Leibnitz antaget det gamle Pentametrum, som staar i Xysti Betuleji Edition, og siden i *Monumentis Patrum Orthodoxographis*, Οὐκ ἀμύητος ἔσῃ τῆς παρ᾽ ἐμοῦ σοφίης. I den stæd at Castalio, Opsopœus og flere skrive efter rigtigere Manuscripter: Οὐκ ἀμύητος ἔσῃ θείης παρ᾽ ἔμοιγε σοφίης. Thi at ι er naturligen kort i σοφίης, det regnes ikke saa nøye af den Sibyllinske Versemager. Hand vover og sligt flere Stæder, naar hand, uden Tvil henseende til de endnu brugelige Accenter, som alt den Tiid og længe

for

før bleve i agt tagne, giør ι lang i θυσίης, ε lang i μέσος og i ἀγγέλων, ο lang i ἀνόμους, og andre flere hans Licentzer.

Dernæst hvad Hr. Leibnitzes Regning angaaer, da seer jeg ikke med hvad føye hand kand bringe ind i Sibyllæ Text tvende saa ulige slags Maader at betegne Tallene paa, som hand har giort. Først vil hand, at A skal betyde 1000, og siden skal I være eet. Begge ere for saavidt ret, men høre til tvende adskilte Maader at skrive Grækiske Tal paa; hvoraf den ene er meget gammel, og kaldes Arithmetica Attica, den anden heel nyere; og bør disse tu ligesaa lidet blandes tilsammen, som at jeg bør skrive dette nærværende Aars Tal saaledes: M74V. eller 17XL5. Sibylla har dog vel ikke vildet giøre sit Enigme dobbelt, og vildet at mand skulde giætte paa flere end et slags Tal i Bogstaverne. I det ældste eller Attiske slags, hvor I bemærkede eet, der blev aldrig 1000. skrevet med A. men med X. (af χίλιοι,) og 2000. XX, 500. med |X|. 6000. med |X|X. o. s. f. Derudi blev og ikke fem skreven med E. men med Π, og Δ var ikke fire, som siden, men bemærkede Ti, (af Πέντε og Δέκα.) Paa slig Maade var de ældste Grækers og i lang Tiid Athenienfernes Tal-Skriven; som vi see endnu i Marmoribus Arundellianis. Derimod i de nyere notis numerorum, (som nogle mene at være komne af Alphabeto Phœnicio; See Montfaucon *Palæogr. Gr. pag. 572.*) Derudi bemerkede A. Eet: Men 1000. skrev man saaledes, ͵α eller ά. At vilde giøre α udi et heelt Ord eller et Navn til 1000. gaaer aldrig an; Thi hertil fattes jo den tilhørende Stræg eller Virgula, og hvem giver os Magt til at fingere den ved α eller noget andet Bogstav, naar den ikke staaer tegnet derved? Jeg veed vel, at Paul Felgenhauer, den bekiendte Fanaticus, haver vovet det saaledes, at giøre α til 1000. naar hand beregner Aars-Tal af Menighederne i Aabenbaringens Bog, Sardis, Laodicea og Philadelphia, i sit *Speculo Temporis.* Men hand er vel ingen Auctor at efterfølge. Petrus Nannius (*Miscellan. lib. X. c. 4.*) bemærker, at et Tusinde skrives med de smaa Bogstaver af Grækerne saaledes: χα, og 2000. χχβ, 3000. χχγ. Uden Tvivl har den gode Mand taget feil: Thi hvortil skulle disse α. β. γ. naar χ. χχ. χχχ. skreves? Jeg kunde fatte, hvis hand vilde sige os, at den Stræg eller Virgula var afskaaren fra χ', og at man i førstningen havde skrevet χα, χβ, χγ.

χβ, χγ. Men siden efter ͵α. ͵β. ͵γ. endskiønt jeg ikke veed, om noget sligt Exempel er fundet, nemlig til χα &c. da der i alle Bøger med de smaae Bogstaver forekommer ͵α, eller ά. En gammel Theologus af det VII. Seculo, ved Navn Aponius, der har skrevet en Forklaring over Høye-Sangen, siger ved det 4. Cap. hvor hand allegoriserer over de 1000. Skiolde: "Sicut unum per solam litteram primam "(Græcorum) *sine apice* ductam, ita millenarius numerus tracto apice "demonstratur." (*Biblioth. Patrum Tom. XIV. p. 126.*) Men hvor er nu enten denne apex eller virgula betegnet i Sibyllæ Vers? Eller hvorledes kand den komme at staae ved α i Αρσενικόν? Saa bemærkede ogsaa i de nye Notis numerorum, I aldrig Eet, men Ti: Og derimod skal ingenstæds hos nogen Autorem findes Exempel. I de gamle Slags Tal har det sin Rigtighed, som sagt er. Hvorved jeg ikke kand efterlade at mælde om en Mistanke, som det kunde siunes at Sal. Dr. Fabricius havde kastet paa Hr. Leibnitz, ligesom hand ey skulde have havt Exempler for sig, i at giøre I til notam Vnitatis. Sagen er saaledes: Fabricius haver indført næsten den hele Leibnitzes Dissertation eller *Oedipum Chymicum* i sit Tolvte Bind af *Biblioth. Græc. pag. 696. seqq.* Og naar Leibnitz sammestæds skriver om Tallene disse Ord: "Satis-"faciunt autem litteræ pro numeris sumtæ, si α significat 1000, & "I unitatem, ut nonnunquam usurpari Grammatici notant:" da sætter Fabricius, neden under i sin Anmærkning, *pag. 698.* disse Ord om den Bogstav I. "Hujus rei exenipla & testimonia idonea optem "vir eruditissimus addidisset; uti certum est, Σ interdum pro Sena-"rio usurpari, sicut in Codice Mediceo Manethonis liber sextus, "*Βιβλίον Σ &c.*" Jeg skulde mene, at Hr. Leibnitz havde slet ikke fornøden at anføre Vidnesbyrd om en Ting, der var for Fabricio og andre lærde Folk saa vel bekiendt. Det staaer jo hos den Grækiske Grammaticum Herodianum de *Numeris*, hos Priscianum *de Figuris Numerorum*, hos Seldenum in *Commentar. ad Marmora Arundell.* Vossium *de scientiis Mathematicis*, Jo. Wallis in *Math. Univ. cap. 8.* Jo. Nicolai *de siglis Veterum &c.* Altsaa haver Fabricius, der vidste dette ligesaa vel som andre, og mere derom end de fleeste Lærde, aldrig havt anden Mening med foranførte sin Anmærkning, end denne, at Leibnitz skulde have gotgiort med dygtige Exempler og Vidnesbyrd, det I kunde i de

nyere Tal hos Grækerne betyde Eet, ligesom A betyder. Men saadant kand vel aldrig gotgiøres.

Skulde nogen, som har givet agt paa samtlige Ordene i den anførte Fabricii Annotation, vilde maaskee spørge, hvad det øvrige har at betyde, som hand dertil føyer angaaende den Bogstav Σ, og hvad denne lærde Mand vil sige hermed, efterdi dette er jo Leibnitzes Regning uvedkommende? Da svares, at hand hensigter dermed til en anden Sag, der har været i stor Tvivlsmaal, og havt Modsigelse af lærde Folk. Jos. Scaliger havde i sin Tiid bemærket (i sine *Animadverss. ad Chron. Eusebii,*) at paa en gammel Pillere i Rom stod skrevet KC. hvilket betydde XXVI. Nemlig C (som mand ellers skriver Σ,) stod i stæden for episemo eller ϛ. Dette har P. Montfaucon i sin *Palæographia Græca* (*pag. 568. b.*) stærk imodsagt, formenende, at man ey har læst ret, da der har vel staaet enten KG eller Kϛ. "Nec enim unquam C litera pro numeri VI. nota fuit usurpata. Verius est igi-"tur in saxo sculptum fuisse KG vel Kϛ. Quod exscriptor in KC fa-"cile mutavit," ere Montfaucons Ord. Derforuden er Grotius i sine Annotationer til *Apocalypsin cap. XIII.* fremkommen med samme Mening, efterat hand var falden paa at giøre Kæyser Trajanum til Diuret eller Antichrist, og at bringe de 666. ud af hans Fornavn ΟΥΛΠΙΟC. Hvilket ikke kunde gaae an, saa længe det Grækiske C eller Σ skulde, som almindeligt, betyde 200. Denne Tanke giorde hand bekiendt mange Aar førend hans Commentarii over den sidste Deel af Novo Testam. udkomme. Især, for at indhente flere Beviis, at Σ kunde betyde Sex, end de meget faae og ringe som hand selv vidste, spurde hand sig for hos de lærdeste Folk: hvorom Sarravius beretter i eet af sine Breve til Jo. Fred. Gronovium. Hos Salmasium fik hand ingen Trøst, men et vidtløftigt Svar, og Fraraadelse fra at tænke paa sligt. Ikke desmindre blev hand ved, og udgav, saasom til et Forsøg, en liden Piece af faae Ark, kaldet *Commentatio ad loca quædam N. Test. quæ de Antichristo agunt, aut agere putantur, expendenda eruditis,* og lod samme, uden sit Navn, trykke til Amsterdam tvende gange, først an. 1640. og siden Aaret derefter. Dette lidet Skrift blev strax antastet og skarpeligen igiennemgaaet i bemeldte Aar 1640. af tvende Reforme-

rede Theologis, som vare Pierre du Moulin den yngre, (under det Navn af Hippolyto Frontone Caracotta,) og Samuel des Marets: Og blev derudi bemeldte Stæd om Trajano ikke forglemt. Maresius skrev ogsaa iblant andet dette *(pag. 164.)*: "Σ in arithmeticis valere semper ducenta certissimum est sive in medio nomine, sive in illius fine extiterit: Scit Grotius, quid sibi responderit nobilissimus Salmasius, Phœnix ille nostri seculi, quem super hac re antea consuluit; cujus judicio si stetisset, hunc numerum alibi quam in *Vlpio* quæsiisset." Men at Grotius slet intet agtede om alle disse Critiquer, lod sig kiende, da hans hele Commentarius in Apocalypsin kom for Liuset, til Paris an. 1650. som var nogle Aar efter hans Død. Hvorudi dog, hvad ommældte Sag angaaer, med Σ for Sex-Tal, ikke findes mere tillagt af Beviser til det forige, end dette allene, at Isaac Vossius havde givet hannem Kundskab om mange flere Inscriptioner, hvori det fandtes ligeledes, som i de tvende hand selv havde af Grutero. Og til denne Controvers er det da, saavelsom og til Montfaucons Imodsigelse mod Scaligerum, at Dr. Fabricius sigter med sin Anmærkning om Σ for Sex, af den gamle haandskrevne Manethone i det Mediceiske Bibliothec til Florentz.

Efter slig Beskaffenhed, faaer da vel Sibyllæ Vers at forblive i deres gamle Stand, uforandrede, med deres tu gange otte hundrede i det fierde Vers, og med syv til sidst i det femte. Og saa fremt det da skulde være Umagen værdt, (som det sandeligen ikke er,) at have hendes Mening treffet, maae der endelig opledes et Ord, der kand svare til hendes rene og tydelige Anviisning, og hvoraf kand udkomme just 1697. og dette af ni Bogstaver i fire Stavelser, med fem Consonanter og fire Vocaler. Skal dette nu ogsaa være et Chymisk Ord, (hvortil her dog ingen større Grund er, end at vilde trække Høye-Sangens Bog, Ezechiel Prophetes 37. Capitel, Homeri Odysseam, Ovidii Metamorphoses &c. til Guldmageriet) da troer jeg neppe, at Alchymisterne ville finde saadant Ord, iblant alle dem der høre til deres Kunst, naar de end ville støve alle Grækiske Lexica igiennem, og tage derforuden deres egne Dictionaria Chymica til Hielp.

Hvad ellers deres Arsenicum anbelanger, da negtes ikke, at jo samme er i stor Agt og Ære hos visse af deres Skribentere, som en Hoved-Sag og Materie til Lapidem Philosophicum. Jeg vil ikke tale om, at de Gamles Arsenicum var ofteſt eet og det samme som Auripigmentum. Kæyser Cajus Caligula forsøgte at giøre Guld deraf; fik ogsaa noget; men lod strax denne Kunst fare, da det kostede ham langt over Værdien, som Plinius beretter. Thi det bestod ikkuns i at trække det lidet Guld ud, som indeholdes i en Mængde af Auripigment. Synesius, Zosimus, Olympiodorus, Anepigraphus *de modo dealbandæ aquæ divinæ*, og fornemmeligen Geber Arabs, ere de, som legge den største Priis paa Arsenico. Hos Democritum læser mand og dette: "Ascende in supremum tectum, in montem arbo-"ribus consitum, & videbis lapidem in veritate: Ex lapide hoc sume "*Arsenicum*, & dealba divine." Og udi *Testamento* Arnaldi de Villa nova staaer der: "Alii faciunt Lapidem Philosophorum de *Arsenico* "*sublimato*, & de succo unius herbæ, quæ vocatur Virga auri; ista her-"ba crescit juxta Romam, & habet unum folium longum figuratum "ad modum petrosilli, & habet florem croceum & succum album, "& conglutinant istam herbam cum *Arsenico*, & congelant Mercu-"rium, & sic fit bona Vnio." Saa feyler det dog vel ikke paa de nyeres Recommendation, saasom Gerhard Dornes, Claude Germain, og fleres. Men derimod findes andre, maaskee ligesaa giæve Mestere i Guld-Kunsten, der foragte Arsenicum gandske, og enten tie reent stille dermed, eller og laste det og tale ilde derom, som en unyttig og til det store Verk heel utienlig Species. Deriblant er Archipresbyter Antonius de Abbatia, i hans første Epistel. Og, at jeg skal ikke spilde Tiden med flere at opregne, da har Theophrastus Paracelsus advaret enhver, ikke at sætte nogen Troe dertil, forsikrende, at hvosomhelst der fanger noget Chymistisk Arbeide an med Arsenico, at figere det, eller giøre Guld og Sølv deraf, hand vil finde sig skammelig bedragen, og løber Fare for at spilde sin Velfærd: Da gehet der Alchymisten Verderben an, und ihr Jammer und leere Hofnung; ere hans Ord: Jeg troer, at Paracelsus haver herudi talt som en ærlig Mand, og at Sibylla selv kunde ikke sige en større Sandhed paa dette Capitel.

Man

Man motte spørge, hvoraf denne Stridighed i Meninger kommer, imellem disse Philosophos, om Arsenico til Lapidem Philosophicum? Hvortil svares, at de siunes vel stridige, men ere det ikke, undtagen for Ignoranter, og for de smaae og næsevise Læsere, der ville indkige i deres Hemmeligheder, og som mene, ved at blade i Bøgerne at ville løbe af med Kunsten. Forskiællen bestaaer, kort at sige, ikkun i Navnet af Arsenico, og dets Bemærkelse. Thi hvo veed ikke, at de rette Viisdommens Besiddere og Adepti spille med Navne, og forklæde deres meestmagtpaaliggende og dyrebareste Materier, nu i een nu i en anden Gestalt, til at forstikke dem for de Vanhellige og U-værdige, og skaffe deres udvalde Tilhængere noget at gruble paa, og desto flere vaagne Nætter? *Nam tantum sacris hæc sacra nostra patent*, er deres Symbolum. Basilius Valentinus skriver i sit Testamentes tredie Deel: "Es haben die Alten aus Befelch und "Eingeben des Höchsten allein dahin gesehen, und ihren Händen ein "gewisses Ziel gesetzet, von denen Heimlichkeiten dergestalt zu schrei-"ben, daß es die Unwürdigen nicht verstehen, die Würdigen aber "mercken können, biß nach der Erleuchtung, die doch ohne den Wil-"len Gottes nicht geschicht; Und sie haben oft von einem Ding allein "geschrieben, und viel andere Dinge zugleich darmit gemeinet und "verstanden; Wie dann oft ingleichen von vielen, und doch nur al-"lein von einem verstanden haben wollen". Ligeledes Antonius de Abbatia Archipresbyter *Epist. I.* "Sunt multi, qui secundum litte-"ram Philosophorum diversas materias tractant & laborant; nihilo-"minus errant, & errabunt, quia vocabula philosophorum non in-"telligunt, nec eorum intelligentiam aperire possunt. Non enim "licet omnibus arcana cœlorum cognoscere; quia hæc tantummodo "Deum timentibus data sunt." Saaledes skrive disse og mange flere af deres Kunst-Forvandte, ja deres ældste Grækiske Lærere, fra den allerførste af, og selv tilstaae de, at deres Skrifter ere λοξαὶ γραφαὶ, og ἀλληγορικαὶ, d. e. mørke, forblummede og under anden slags Tale forborgene. Andre udaf et andet slags Lærde tør dog imidlertid forklare Sagen meget anderledes. Og iblant dennem er den lærde Mr. du Cange, naar hand, i Fortalen til sit *Glossarium mediæ & infimæ Græcitatis*, udlader sig om disse Chymister (*pag. 15.*) med saadanne Ord: "Affectata "ubique in scriptis suis peculiari quadam loquendi ratione, novis,

"ſuo arbitratu confictis, & aliunde petitis, verbis ac phraſibus ſem-"per utuntur, ut forte legentium animos miſerabiliter torqueant, "vel ſaltem ut vanitate ac pompa quadam mixtæ orationis fallant, "magnarumque rerum ſpe paſcant; dum chimærica quævis & fabu-"loſa intermiſcent, veluti myſteria quædam incognita, ac dictioni-"bus ambiguis miſerum mortale genus, viam potius obſtruendo re-"bus inveniendis, quam aperiendo, ludificant." Det ſiunes, at du Cange har været vreed, og jeg lader derfore til andre at dømme, om hans Cenſure ikke fald er noget for haard imod diſſe got Folk, hvis Øyemærke er vel ikke juſt, at trække det menniſkelige Kiøn op, og ſaa hesligen at bedrage Verden. Men i det mindſte er det ſandt, og kand ikke negtes, hvad Salmaſius ſiger om dennem, *Exercitat. Plin. pag.* 772. (*edit. Traj*) "Omnium rerum, quæ ad hanc ſcientiam pertinent, "vocabula ab uſu & conſuetudine communi ſubmoverunt auctores "ſui, & peculiarem ſibi dialectum vindicarunt, ſolis myſtis tanti ar-"cani intellectam". Saaledes, naar de ærværdige gamle Chymici, ſom jeg før opregnede, nævne Arſenicon, ſom en Hoved-Materie til Guld-Kunſten, ſige deres Fortolkere, at det er langt fra her menes det gemene Rotte Krud, ſom man kiøber i Urteboden, ja hverken det hvide, det røde, det gule Arſenicum, hverken Auripigment, eller Sandarach, eller hvad der end i ſaa Maade kand nævnes eller tænkes. Det er noget langt høyere op. Og hvo der ikke haver lærdt lidt Græ-kiſk, (det Sprog, ſom de ældſte Chymiſke Bøger ere ſkrevne udi,) hand giør beſt at lade det være ugiættet. Ja, naar hand var bleven ſaa lærd i Grækiſk, ſom Ariſtoteles og Plato ſelv, mon hand dog ikke endda, naar hand havde læſt alle Chymiſke Bøger, ſkulde ſøge længe ef-ter Tingen ſelv, ſom ved Ordet betydes, og med al ſin Søgning omſi-der døe ud af Verden den ſamme Ignorant og Velfærds-Fordærvere i Guldmageriet, ſom ſaa mange Hundrede tilforne? Men hvad er det da? Arſenicon, ſige de, betyder i Grækiſken Virile & maſculum ali-quid. Der have vi det! Og til denne Bemærkning henſigte de rette Chymici; ikke til den gemene og ringe Species. Jeg maae ſige, at dette kommer mig næſten for, ligeſom hos Artemidorum med den Ko-ne, der havde en Byld paa hendes Bryſt, og drømde at hun ſkulde lade et Lam patte ſig: Da hun nu fortalde derom til Docteren, blev hende ſvaret, at det var ey ſaaledes at forſtaae, men hun ſkulde legge den Urt

Arno-

Arnoglossum derpaa, som skulde sue og trække det Onde her ud; Thi Ἀρνόγλωσσον betyder Lamme-Tunge. Som nu denne Urt ikke heder saaledes i andre Sprog, men Plantago paa Latin, og Veybred paa Dansk, hvad skulde saadan Drøm da nyttet, uden hvor Grækisk brugtes? Paa samme Maade med Arsenico: Naar man læser derom hos Chymicos, de maae være i Latinske, Tydske eller Franske Sprog, maae der ey tænkes lige frem, nemlig paa hvad det betyder technice, hos Materialister; men man skal lade sig henvise, ligesom Konen med Lamme-Tungen, til hvad det heder etymologice, og som et nomen adject. i de Grækiske Lexicis. Synesius er een med de ældste Chymiske Lærere, man haver: og hos hannem finder man, at hand giør Forskiæl imellem visse Materier, som hand kalder ἀρσενικὰ ξανθά, *masculina flava*, og andre, som hand befaler at føye dertil og bemænge dermed, og disse heder hos hannem τὰ θηλυκά, h. e. *fæminina*. Hans Grækiske Text, som man tilforne ikke havde paa Tryk, har Sal. Dr. Fabricius udgivet i *Biblioth. Græcæ Vol. VIII.* hvor dette nu omtalte kand læses *pag. 242. seq.* Ja, om *Mare* og *Fæmina* veed man at der snakkes en heel Hob af mange Chymister, som vel den mindste Deel af dem selv forstaaer, og deriblant er og dette Enigme, som Mich. Mayer iblant sine Emblemata har malet os fore: "Fac ex *mare & fœmina* circulum, inde quadrangulum, "hinc triangulum, fac circulum, & habebis Lapidem philosophorum". Hvis Forklaring skal findes i Jo. Conr. Barchusen, Prof. Med. & Chem. til Utrecht, hans *Acroam. Dissert. VIII.* Vores Dr. Borrichius har ogsaa forklaret Sagen, naar hand i sin Tractat *de ortu & progressu Chemiæ, pag. 98.* kalder Arsenicon, *masculum illud sulphur*, quo cogitur in obedientiam Mercurius. Og *pag. 100.* "Sulphur quoddam igni-"bus omnibus infatigabile; siquidem metalla nobiliora ex sulphure, "tanquam *masculo*, & Mercurio, tanquam *fæmella*, in Chemicorum "schola componantur." Endeligen, i hans *Conspectu Chemicorum*, §. 79. bebreyder hand Claudio Germain, som en stor U kyndighed og Vildfarelse, at denne laborerede i Mercurio Arsenici, og slutter saa: „Sed nimirum „*Arsenicum, & Sibyllæ*, & antiquorum aliorum, designat non fugax „illud minerale, sed ἀρσενικόν τι, hoc est, *masculum quiddam*, quod „*Mercurium*, sive *vulgi*, sive *corporum*, cogat in obsequium.„ Udi hvilke Ord man agter, at hand ogsaa giør Forskiæl imellem Mercu-„rium vulgi, og Mercurium corporum, som ellers heder Mercurius

„Phi-

„Philoſophorum. „ Thi derimellem er en ſtor Difference, ligeſom i Arſenico. Vel er ſandt, at ved Navnet af Mercurio betegnes ofte hos de ſtørſte Scriptores Chymicos ikke andet, end det gemene Qvæg-Sølv. Og udi ſaadan Mening haver og en god Deel af deres Diſciple uſkyldig-viis taget det i Arbeide, ja arbeidet ſig til Skamme og fra alle deres gode Dage, paa dette flygtige Metall: Maa vel ſkee, fordi de have ſat alt formegen Troe og Tillid til de fire ſkionne Vers, ſom man læſer i *Practica* Magiſtri Arnaldi de Villa nova, og hvoraf mig ſiunes det kunde være nok at troe ikkun halvparten:

„Si quæris in merdis ſecreta Philoſophorum,
„Expenſas perdis, operam, ſumtusque laborum:
„Eſt in *Mercurio*, quicquid quærunt Sapientes,
„Corpus abhinc, tincturam, animam, ſpiritumque trahentes.

Men utallige flere gange bemærker Mercurius en langt høyere og ulige ſubtilere Materie; nemlig den Sæd, den Qvinteſſentz og Tinctur, ſom Chymiſterne udtrække af Metallerne, af Mineralier, af den gemene Mercurio ſelv, og af andre flere Ting. Edmundus Dickinſon ſiger, i ſin Tractat om *Chryſopœïa ſeu Quint-eſſentia, pag. 68.* „*Mercurii* „vocem arbitror fere ſemper apud Hermeticos, non argentum vi- „vum vulgare, (quod etiam eſt metallum, & eget reductione, „non minus quam aurum,) denotare; ſed *Aquam* quandam *igneam* „atque *viſcoſam*, quæ in viſceribus ſuis geſtat Lunam Solemque „Chemicorum, albam ſcilicet atque rubram tincturam. Quas „quidem tincturas non ſolum metalla atque mineralia, ſed & „omnes res, quæcunque ſunt, quæ ex elementis conſtant, imo „elementa omnia, (quia ſunt compoſita, & nulla arte unquam „fiunt ſimplicia,) plus minus habent. „ Hvo ſom vil vide endnu mere herom, og være nøyere underrettet, hand kand læſe det derefter i ſelvſamme Bog, nemlig i Theodori Mundani Svar paa bemeldte Dickinſons Sporsmaale, fra den 181. Side af, og fremdeles; hvor der opregnes indtil femten ſlags Forſkiæl imellem den gemene Mercurium, og den Philoſophiſke eller Chymiſke; og der ſeer man noget gandſke andet, end hvad Kircherus (*Oedip. Ægypt. Vol. III. pag. 415.*) eller

eller andre hans lige, Ignoranter i Alchymien, kunde fortælle os derom. Ligeledes maae det vel og have sig med det Philosophiske Arsenico.

Hr. Leibnitz giver ogsaa selv tilkiende, imod Enden af sin *Oedipo Chymico*, at ved Arsenicon forstaaes noget andet hos Chymisterne, end det almindelige Slags. Hand har bemærket, at disse vise Mestere kalde een og den samme Ting, nu Arsenicum, nu Vitriolum, og at begge Ord, ihvor adskilte og langt fra hinanden de ellers ere, have alligevel hos dennem een Betydning. Thi hvad man i Sibyllæ Vers har forstaaet ved Arsenicum, det samme kaldes Vitriolum af Fr. Basilio Valentino. Leibnitzes Ord ere: "Erunt tamen fortasse, "qui conciliationem comminiscentur. *Nostrum* Vitriolum, *nostrum* "Arsenicum clamant illi, qui se unos philosophos appellandos con-"tendunt. Nempe est in arcanis eorum schedis, ad quas aliquan-"do, tanquam ad Eleusinia sacra, admissus sum, materia quædam, "cui utrumque nomen non inepte attribui possit." Hvor hand uden tvivl giver at forstaae den Adgang, hand havde i sine unge Dage til disse Hemmeligheder, udi Nürnberg, hos det sig der opholdende Chymiske Selskab: hvorom Fontenelle og andre, i hans Levnets Beskrivelse, mælde. Hvad nu den Materie angaaer, som hand ikke navngiver, der kunde ikke ubeqvæmmeligen kaldes baade Arsenicum og Vitriolum, da er den, om ikke alletider, dog de fleeste gange, ikke nogen anden end Lapis Philosophorum selv. Det er vitterligt, at de Chymiske Skribentere betiene sig af mangfoldige andre Tings Navne til deres Lapidem Philos. at betegne. Og derpaa treffer man lange Registere i de bekiændte Samlinger, *Vellere Aureo*, *Penu Artis auriferæ*, *Theatro Chemico &c.* nemlig Registere paa Ord og Navne i bemældte eniste Betydning, sammensankede af Guil. Gratarolo, Gerhardo Dorneo, Laurentio Ventura, Theobaldo de Hoghelande, Dav. Lagneo &c. Iblant disse Synonyma forekomme baade Arsenicum og Vitriolum, samt mange flere; nemlig at de paa sine Stæder i Bogerne betyde een og den samme Lapidem Philosophicum: Eller og, (som gaaer næsten ud paa det samme,) den Qvintessentz, hvormed man tingerer til Guld og Sølv. Mag. Antonius de Abbatia siger in *Epistola 2.* "Operatio *nostra* nihil est aliud, quam aquam

"*noſtram* noſcere, quia qui eam noſcit, etiam operationem noſcit.
"- - - Et *noſtrum* Sal vegetabile factum videbitis, etiamque aurum
"*noſtrum*, argentum *noſtrum*, plumbum *noſtrum*, ſtannum *noſtrum*,
" - - - arſenicum *noſtrum*, Vitriolum *noſtrum*, ſulphur *noſtrum* &c.
"& multa alia nomina. quibus Philoſophi utuntur, quæ ex iſta a-
"qua compoſita deriuantur, & ab origine ſua radicaliter extrahun-
"tur." Og Joannes Braceſchus Brixianus ſkriver, i *Dialogo de Alchemia*, ſaaledes: „Hermes dixit, *Ventum portare in ventre ſuo animam*,
„quando materia *noſtra* vaſi imponitur, & diſtillando elicitur ex a-
„lembico liquor aqueus, aut oleum potius, cum omnibus ele-
„mentorum viribus. *Vento* enim ſignificatur *fumus albus*, qui intra
„ſe portat *fumum rubrum*; qui Anima dicitur, & Aurum, Æs, Ve-
„nus, *Arſenicum*, *Vitriolum*, Ignis, Oleum, Sulphur, Aqua viridis,
„Viride æris, Vinum, Sanguis humanus, Sanguis draconis, Au-
„ripigmentum, Aqua permanens, & aliis diverſis nominibus.„
Skulde man vel forſynde ſig meget, hvis man blev vred med Du Cange, og tænkte, at herudi ſtak et fuldkomment Charlatannerie, til at ſkiule deſto bedre ſin egen Vankundighed, og til at underholde andre, ja ſig ſelv med, i et ſlags beſtandig Uvished, og tillige i en Høyagtning og Forundring?

Omnia enim ſtolidi magis admirantur amantque,
Inverſis quæ ſub verbis latitantia cernunt.

TANTVM.

Til-

Tilgift.

Det skulde vel ikke synes ubeqvæmt paa dette Stæd, om jeg tilføyede en ringe, men besynderlig Anmærkning om det Ord Arsenico, som er mig forekommen, efter at jeg havde giort denne Afhandling færdig. Det hendede sig, at jeg bekom fra Engelland, iblant andre Bøger, det nyligen an. 1743. til Oxford i Theatro Sheldoniano trykte Francisci Junii *Etymologicon Anglicanum.* Hvilken Bog da jeg igiennembladede, treffede jeg ogsaa det Ord *Arsenike.* Junius anfører der først ikke videre, end hvad Vossius haver i sit *Etymologico*, som hand og citerer. Men strax derpaa skriver hand disse Ord: *Hujus tamen* (scil. Gerhardi Jo. Vossii) *non degener filius Isaacus suspicabatur*, Arsenicum *dictum quasi* Arsinoïcum *ab* Arsinoë *Regina.* Jeg kand ikke sige, hvor forundret jeg blev. Thi, uagtet alle de Beviser, man haver om Isaaci Vossii sære Genie og Tilbøyelighed til rare, usædvanlige, ja ofte urimelige Indfald, saa kom dette mig dog plat og aldeles utroligt for. Thi hvor skulde en Mand af saa stor Lærdom og saa vidtløftig Læsning drømme sligt om Arsenico? der hedde saaledes hos Grækerne fra de allerældste Tider, ja blev af Hippocrate og andre gamle skrevet Ἀῤῥενικὸν, hvilket Galenus med Fliid bemærker, og siger, at hand følger heller den Maade, som i hans Tiid var brugelig, at kalde det Ἀρσενικὸν, (ligesom og Dioscorides,) og ikke, som de der ville have alting efter den Attiske Mund-Art, Ἀῤῥενικόν. Kort sagt, det hedde baade Arrhenicum og Arsenicum i mange Tider, førend man vidste at nogen Dronning Arsinoë skulde blive til i Verden. Men jeg fandt strax i samme Stund, hvad det var, der havde bedraget og forført den ærlige Junium til at paadigte sin egen Søster-Søn en saa grov og latterlig Feyl. Det er gaaen til saaledes: Hand har havt for Øyne et Exemplar af

Gerh. Vossii *Etymologico*, hvor Isaacus havde tilskrevet i Bredden sine egne Anmærkninger og Forbedringer; (Jeg troer, det samme Exemplar, som Bogtrykkerne i Holland siden finge til Brug, at indføre det i Samlingen af Vossii Opera;) Og der haver Junius ikke paaagtet at skille fra hinanden de tvende Ord, der følge strax efter hver andre, nemlig *Arsenicum*, og siden *Arsineum*. Ved det første havde Isaacus slet intet annoteret. Men ved *Arsineum*, som hos Pompejum Festum forklares at være et slags Fruentimmer-Hoved-Smykke, og som den gamle Vossius havde giættet, at kunde maaskee være *ἀπὸ τῆς ἄρσεως, quia attolleret & relevaret capillos &c.* der havde Sønnen skrevet i Bredden: *Forte ex Arsinoïum, ab Arsinoë Regina.* Som er til Anseende en artig Giætning nok, og ey urimelig, naar man betragter Arsinoës Hoved paa Medaillerne. Jeg spørger nu, om en Studerende ey har Aarsage at være mistroende og forsigtig i sin Læsning, og vare sig for de Citationer, som hannem forekommer i Bøger, i hvor de end findes? Naar som end ogsaa Isaacus Vossius ikke har kundet være sikker for sin egen Morbroder, der elskede og ærede ham saa høyt, at hand jo skulde vorde af hannem paaløyet, og ham tillagt en saa urimelig, og (ihvor ringe en Ting det end kand siunes for ustuderede Folk,) for en saa navnkundig og lærd Mand meget haanlig Sag?

H. G.

H. G.

Om de Ord,
Skriftemaal, at skrifte, gaae til Skrifte.

Den Møye, som endeel Studerende anvende paa at efterforske Ords Herkomst og Oprindelse, i deres eget eller i andre Tungemaal, er vel ikke ret stort omladt af de fleeste; Ey saa meget for sine Feyl og Mangelers skyld, nemlig fordi at een og anden lærd Mand har iblant snublet, og yttret sig med urigtige Giætninger; Men meget mere, fordi der ey begribes, hvad Gavn man haver deraf, at vide, enten et Ord, som nu af hver Mand tales og forstaaes, skriver sig fra Øster eller Vester, enten det er kommen af Tydsk eller af Latin, enten det er gammel Scythisk, Celtisk, Norsk, eller og nyt hiemme-giort Dansk, Svensk, eller af andet Sprog. Mon man deraf kand vorde for et eniste Haar klogere; ikke at tale om anden magtpaaliggende Nytte? Saaledes spørge ey allene Lærdommens Fiender, men endogsaa undertiden mange af dens beste Venner. Andre derimod mene, maaskee med ulige bedre Skiæl, at man ingen Grændser eller Giærder bør sætte for Lærdommen, og ikke ved nogen slags Forhaanelse eller Ringe-agtning legge Hinder i Veyen for de Studerende, naar de end ogsaa bemøye sig med et slags Studio, hvoraf Nytten ikke just er saa skinnende, at den hastigen kand begribes, eller strax falde enhver i Øynene. Thi med saadanne forud-fældede Domme har man undertiden qvalt de ædelste Paafindinger, i Fødselen, og forend de kunde geraade til deres Modenhed. Hvilket vel kunde forklares med Exempler af allehaande Ting, hvis det ikke skulde trække mig for langt ud fra mit Forsæt, der nu allene er at tale om Nytten af Studio Etymologico. Langt fra, at jeg vil prise dette Studium som noget i alle Maader sikkert, eller sigtende til en sær Fuldkommenhed; Ja langt fra, at jeg tænker, det endogsaa de allerbeste, som derudi forsøge sig, være sig i Latin, Fransk, Tydsk, eller andre Tun-

gemaal, jo heel ofte maae tage feil. Jeg kiender, ligesaavel som andre, hvad der paa mange stæder falder at dadle hos Geo. Jo. Vossium, Matth. Martinium, Gilles Menage, Jo. Georg Wächter, og deslige flere. Men ere deres Bøger, maatte jeg vel spørge, ikke derfor ypperlige? Og saa meget man har Aarsag at lee af endeel iblant Menages Derivationer, saa bliver alligevel hans Verk *Dictionaire Etymologique de la Langue Françoise*, saasom en riig Lærdoms Skat, elsket og i Agt og Ære holdet af enhver retskaffen Kiændere. Ja, hvor ere de mange Videnskaber og Studeringer, og hvem kand nævne mig dem, der ikke ere samme Svagheder underkastede? Er det maaskee vore Tiders Jurister, Politici, Medici, Physici, Astronomi, Metaphysici, eller andre, der ere komne saavidt, at de nu kunde trodse paa deres kostelige Systemata, og at de have overvundet alt hvad man i forrige Tider havde at sætte ud derpaa? Jeg mener ney; og at sligt faaer de ingen til at troe, førend de holde op med at skrive den ene imod den anden, og forekaste hverandre indbyrdes deres Feyltagelser og Ufuldkommenheder; paa samme Maade som det gaaer med de stakkels Grammaticis og Etymologister. Dernæst kand det ikke være nogen af disse høye Videnskabers Lærde ubekiendt, (jeg mener Juristerne, Medicos, ja Theologos selv,) hvad Nytte dette Grammaticalske og Ords-Oprindelses Studium har endogsaa bragt til deres nu omtalte Professioner, og hvor meget det haver tilhiulpet, at de udaf et græseligt Barbarie ere komne til den Glands, Ære og Hæder, de nu besidder. De have kun at sammenligne de Etymologier, som i Legendis Sanctorum, og Vocabulario Breviloquo, saavelsom i de gamle Juristers, og i Medicorum medii ævi Skrifter overflødigen forekomme, med den Opliusning, som nu om Dage haves: Og dernæst maae de sige os, om de iblant deres Stands- og Ordens-Brødre, være sig Theologi, Jurister eller Medici, der, paa 200. Aar at regne indtil nu, allermeest have excelleret, ikke have just været dem, der have selv lagt besynderlig Vind paa Philologien, ja lagt Grunden til deres herligste Forklaringer med sunde og rigtigen udsøgte Etymologier? Saadant kalder man da, at legge Grundvolden til Sandhed; eftersom det Ord Etymologia bemærker egentlig en Sandheds Tale eller Forklaring, nemlig af det Grækiske Ord Ἔτυμος, verus; Hvorfore og Cicero kalder saadan Ordenes Forklaring *Veriloquium*. Thi

den

den aabner os den første Dør til en sand Videnskab om Tingen, som ved Ordet eller Navnet betegnes, efter det som vi lære i vor Skolegang: *Scire, est rem per causam cognoscere.* Vil man nu tilmure denne Dør, eller ved Ringe-agtning afskrække andre derfra, ligesom det ey skulde være Umagen værdt at udføre bemeldte Studium i et hvert levende Sprog, lige saavel som i Latin og Grækisk, da vil gandske vist mangen Sandhed blive fordult, mangen Passage i vore Aandelige og Verdslige Love blive fremdeles skiult og formørket, endogsaa for de allerskarpsindigste: Og vores Ostersons Glossarium paa nogle visse stæder ingen bedre Trøstere blive for vores Danske Juris Studiosis, end Accursius for de Latinske. I saadan henseende er det, at jeg haver foretaget mig eet og andet Dansk Ord, fornemmelig til vores endnu brugelige Lov og Ret henhørende, af sin Oprindelse at udsøge og forklare; og vil for denne gang giøre en Begyndelse med det Ord Skrifte og Skriftemaal, som hos os bruges til at betyde Synds-Bekiendelse for Præsten, saavelsom Afløsningen. Hvilket naar jeg haver giort, vil jeg indstille til enhver Lærdoms Elskere og retskaffens Kiendere, om det Etymologiske Studium er saa magert og lidet bevendt, som det af nogle holdes for, og om det ikke er værdt at legge nogen Fliid paa i vores Dansk, lige saavel som i andre Tungemaale.

§. 1.

Skrift og Skriftemaal, at skrifte, skriftes, gaae til Skrifte, staae Skrift, aabenbare Skrift, Skrifte fader, Skriftestoel, og des tilhørige, ere saa brugelige og bekiendte Ord hos alle og enhver iblant os, at snart ikke andre haves til Brug i vores Dansk, til at betegne disse samme Ting med. Imidlertid er det dog læt at kiende, at de ikke ere af Dansk Oprindelse, men lige saavel som det Ord, at Skrifve, komne af det Latinske *Scribo.* Her spørges nu: Hvor have vi bekommet disse Ord fra, just til denne Ting, hvorved intet forrettes skriftligt? Og hvorledes er sligt et Ord om bemeldte Ting kommen ind i disse Nordiske Riger, da det baade i Tydskland, Frankrige og Italien heder gandske anderledes? Christen Osterson skal ikke sige os noget til denne Sags Opliusning; Og hans Autor

er

er her allenifte Kong Christiani IV. Recess; ligesom samme Ord stode ikke ogsaa, et hundrede Aar og mere tilforne, i Kong Christiani III. Ordinantz, samt ligeledes i den Norske Kirke-Ordinantz af 1607. I Ordinantzerne haver man beholdet dennem uforandrede fra Pavedømmet af; da man og ingentid har havt synderlig andre Ord dertil, saavit som Dansk Tungemaal gaaer, og saa langt i Tiden som vi have nogen Efterretning, fra Christendommens Begyndelse af her i Norden. Sligt maae da komme dennem sært for, som betænke at vore første Apostler, og Omvendere fra Hedenskabet til Christendommen, vare dog Tydske, og man finder slet ingenstæds, det Ordene ere i saadan Bemerkelse bleven brugte hos dennem; men i den stæd allene disse, Bigehen, Bigicht, Bicht, Beicht, ligesom endnu i denne Dag. Og disse sidste treffer mand ey ringeste Spor til hos os Danske, at samme her have været antagne. End ogsaa i den gamle Christen Ret, som Erke-Biskop Eskild i Lund har sammenskrevet midt i det Tolvte Seculo, læser man: Thæt skulu oc witi alli Men, at um man gør lønlika Synd, oc tackær thærfore Scrift, før æn han wardær sægtædær, oc hauir han thær til Prest Vitni, tha vare Orsakæ. Saaledes læses langt rettere i den Edit. som Hadorphius har ladet trykke, end i den Danske, som findes bag ved Siælands Lov, hvor der staaer: for hver lønlige Synd, som mand gør og skryther sig fore. I den Jydske Lovs 3. Bog §. 37. om den der fanger Saar i Hore-Seng ere Ordene: Vorder hand skriftet og fanger sit Formaal, da haver hand Kirkegaarden, om hand døer. I den Norske Hirdskraa, cap. 27. formanes til ad bøta vid GUd, med synum Skriptagange. Men, at jeg skal giøre kort, giver jeg mig den Frihed at sige, det bemældte Ord, ja uden al Tvivl Tingen selv heel og gandske, er kommen her ind fra Engelland, og det med de Engelske Biskoper og Præster, i det Ellevte Seculo, under Kong Knud den Stores og Kong Svend Estridsøns Regeringer. Thi hos de Engelske vare de selvsamme Ord og Talemaader saaledes udi Brug, i en meget lang Tiid, førend Christendommen blev vedtagen af os Danske. Man haver kun at slaae efter i Somneri og Bensons Glossariis, hvor strax forekommer: *Scrifan*, delictorum confessiones exigere vel audire, item, pœnas imponere, pœnitentiam exigere. *Scrift*, confessio, censura, pœna; *Scrift-spræce*, confessio;

Scrifte

Scrifte, pœnitentiarius, confessarius; *Scrift-boc*, confessionale, seu pœnitentiale; *Scrift-scyre*, parœcia, pœnitentiarii munus. Beda siger i sin *Hist. Eccl. l. 4. p. m. 341.* "Qui se ipsum pro peccatis suis accusat ad pœnitentiarium "suum, haud poterit illum diabolus in die judicii accusare." Dette oversætter Kong Ælfred: *The the hine sylfue wregeth to his Scrifte for his Synnane mot hine eft Deofol wregen on Domes dage.* I Kong Æthelred den Andens Kirke-Love, skrevne i Aaret 994. staaer: *Ælce Synne mon sceal his Scrifte andettan.* Og siden, udi samme: *Se Scrift him sceal æt gehwylcum thingum da Bote sæcgan,* h. e. Quodlibet peccatum quivis pœnitentiario suo confiteri debet. Et pœnitentiarius pro quibuslibet rebus ei pœnitentiam, vel censuram imponat. Ligeledes i Kong Knud den Stores Love §. 10. og hundrede andre Stæder i bemeldte Sprogs gamle Bøger. Søger man nu hos de Engelske Glossatores, Lexicographos, og Etymologister; item hos deres Antiquarios, deres lærde Theologos, end ogsaa hos deres Jurister, om Oprindelse og Rede dertil, da finder man sig slet hiulpen. Af Theologis have end de beste, der have skrevet *de Ritibus Ecclesiæ Anglicanæ*, eller *de Politia Ecclesiastica*, slaget mig feil, og nævne ikke engang disse Ord. John Johnson i hans *Collection of all the Ecclesiasticall Laws, Canons &c.* nævner dem vel, i den Oversættelse hand har giort af *the Penitential-Canons* under an. Chr. 963. ja og flere stæder; Men aldrig sætter hand i sine Notis nogen mindste Forklaring derover. Giles Jacobs i sit Juridiske *Lexico* skiller sig kun slet af dermed. Hand siger, at "den Bodfærdiges Antagelse "til Confession blev i gammel Engelsk kaldet *Shreve* eller *Shrive* (med "Sh) hvoraf siden skal være kommen det endnu brugelige Ord *beshrieved,* "der betyder bandsatt; fordi saadan een seer ud, som den der er "skriftet, og som man har lagt en utaalelig Poenitentz paa." Jeg maatte sporge, om vel noget kunde siges slettere? Confessio, med alle sine tilhorende Ord, blev jo aldrig i de Engel-Saxiske Bøger skrevet med *Sh*; men bestandigen, som det endnu findes i dem alle med *Sc*; *Scrift* og *Scrifan*: *Shrive* og *Shrift* er en heel nye Skrive-Maade, ikke mange 100. Aar gammel. Og at parre *Shreve*, maledicere, malum imprecari, med Skriftemaal, er ligesaa klogt, som at derivere *Cœlum*, Himmel, af *Celo, celare*, at skiule, quia cœlum omnia infra se celat. Skinner i hans *Etymologico L. Anglicæ* har og seet denne Urimelighed, og derfore erklærer sig, endskiønt ikke med fuld Vished, saaledes:

M "Credo

"Credo esse à Latino *Scribere*, quoniam scil. eorum, qui confite-"bantur, nomina olim in Catalogo *scribebantur*." Hans Giætning om Oprindelsen af *Scribere* er aldeles ret; Men Aarsagen, hand anfører, giør Tingen ikke af, som herefter skal vises. Minshæi *Ductor in Linguas* er vel af alle Fortolkere her den sletteste; i det hand mener, at det kommer à *Scrinio*, quasi revelare peccata *ex intimo pectoris scrinio*. Sligt er ikke værdt at igiendrive, ja end ikke værdt at lee af. Hand har og ikke engang vidst, at *Scrifan* betyder ingenstæds *Confiteri* i gammel Engelsk, men confessionem excipere vel audire, item pœnitentiam imponere. Confiteri heder *gecythan*, men oftest og almindeligen *andettan*; hvoraf *Andetnesse* er Confessio.

§. 2.

Gaae vi nu fra de Engelske, og til vore Nordiske Lexicographos, da finde vi hos een af dennem, som er den fordums lærde Svenske Mand Olaus Verelius, en Forklaring i hans *Lexico Linguæ Veteris*, forfattet med disse Ord: "Skript (i Kyrkio-Laghen) est *Discip-"lina ecclesiastica peccatoribus præscripta & subeunda*." Hvilket er aldeles vel treffet, og har sin fuldkommen Rigtighed. Saa at her nu ikkun staaer tilbage, og vil komme an paa, at udfinde, om det og saaledes er gaaen til, at man egentligen, og proprie at tale, foreskrev Disciplinen; eller tydeliger, om man paalagde Poenitentz eller den saa kaldede Pligt og Bod med nogen Skrift, i de Dage, da saa faae Mennisker, Geistligheden fast allene undtagen, kunde engang læse Skrift, eller kiende noget Bogstav. Jeg siger ja, at Oprindelsen haver vel saaledes dertil været; Og omendskiønt de som Boden blev paalagt, ikke vidste at læse hvad der blev skrevet, blev den dog givet skriftligen, deels til Øvrighedens, deels til vedkommende Præsters og Siælesørgeres Efterretning. Herom vil jeg da nu fortælle den gandske Sags Sammenhæng fra Begyndelsen, saa at noksom skal kiendes, med hvad Føye *Scrifan* og *Scrift* have bekommet slig Betydning. Det er bekiendt, at Christendommen blev ikke almindeligen vedtagen af Engel-Saxene, forend imod Enden af det Siette og Begyndelsen af det Syvende Seculo, den Tiid Pave Gregorius M. skikkede den Munk Augustinum derhen, hvilken siden blev den første Erke-Biskop til Canterburg.

terburg. Hand, med sine 40. Staldbrødre, ligeledes Munke, blev saa lykkelig at faae overtalt Kong Ethelbert af Kent, som havde en Christen Dronning, fød i Frankerige, til Ægte, ved Navn Bertha, og siden at bringe en stor Deel af Folket til at antage den salige Lærdom. Derpaa blev Christendommens Fremgang Aar efter Aar større, Biskoper til adskillige Stifter ordinerede, Kirker og Klostere byg-de, og Kirke-Skikke indrettede. Hvorledes det i de Tider gik til med Synders Bekiendelse og Afløsning, kunde jeg vel her vidtløftigen omtale, hvis jeg ikke holdte det for en bekiendt Sag, at man derudi var meget streng og intet mindre end eftergiven. Thi efter at de gamle Biskoper baade i den Grækiske og den Latinske Kirke, udi deres Kirke-Moder, og Paverne i deres Breve havde forordnet, hvad for Poenitentze, Bod og Fyldestgiørelse der skulde giøres for Synder, blev der skarpt holdet over, af de Geistlige, og sielden givet nogen Afløsning, eller nogen Synder og Confitent tilstædet til HErrens Nadvere, førend den hannem paalagde Poenitents og Bod var fuldgiort. Hvilken Strenghed varede ved i den Vestlige eller Latinske Kirke næsten indtil det ottende hundrede Aar efter CHristi Fødsel; Men tog siden mere og mere af, og fik en gandske anden Skik. Britannien giorde en Deel af samme Vestlige Kirke, saasom Christendommen alt længe tilforne var indført hos de gamle Britter, næsten fra midt i Seculo 2. af, eller, som man regner, fra an. chr. 176. da Kong Lucius skal være bleven Christen. Den bemeldte gamle Skik har altsaa havt sin Gænge hos dem; indtil deres Regimente gik til Grunde, da Engel-Saxerne bleve Herrer af Landet, og de Christne Biskoper og Præster rømde ind i det Land Wales: hvor der endnu var fuldt af Christne Præster og Biskoper, den Tiid Munken Augustinus kom over til Britannien. Ved hannem blev nu, som jeg sagde, alt i Begyndelsen af det syvende Hundret Aar Christendommen plantet hos Engel-Saxerne. Dette haarde Folk, som fra Hedenskabet saa nys var overganget, kunde ey finde sig i denne skarpe Tugt, og for de Synder, som de tilforne havde holdet saa ringe, underkaste sig saadan Plage, som Biskoper og Præster paalagde dem. Tvangen faldt mange af dennem alt for haard. De skulde være Christne, og naar de vare faldne i nogen Misgierning, være udelukte fra de andre i saare lang Tiid, indtil de havde udstaaet visse Straffer og Byrder. Satte de sig imod, og negtede

slig Lydighed, bleve de med alle udelukte, som man kaldte at excommuniceres eller bandsættes. Ingen Tvivl om, at de Geistligheds Strænghed jo har, som oftest, været for stor, og at de ey have vidst at giøre Forskiæl paa Synd og Synd, og deres større eller mindre Affsonelser. Endeligen skeede det siden i selvsamme syvende Hundret Aar, omtrent ved an. Chr. 664. at en Erke-Bisp af Canterburg døde, een af forbemeldte Augustini Eftermænd; og derefter bleve de tvende Konger, den af Kent og den af Northumber-Land enige om en vis Engelsk Præst at kalde i hans stæd. Hannem sendte de an. 668. til Rom, med Recommendation til Paven. Samme Præst blev syg i Rom, og døde: Og Paven paatog sig den Omsorg, at faae en anden Mand opsøgt, som hand strax kunde ordinere, paa det at Embedet ey skulde staae for længe ledigt. Hand tilbød denne Erke-Biskop-Stoel til tvende, som begge undskyldte sig. Endelig foreslog een af disse tvende for Paven (som var den Tiid Vitalianus og døde kort efter,) en gammel Grækisk Munk, som opholdte sig samme Tid i Rom ved Navn Theodorus, fød til Tarsus i Cilicien, S. Povels Føde-Stad. Paven vilde ey gierne samtykke dette Forslag, i Henseende til den Forskiæl og de Stridigheder, som da alt længe havde været imellem den Romerske og den Grækiske Kirke, i hvilken sidste Theodorus var opdragen. Abbed Adrianus (saa hedde hand, der giorde Forslaget,) bød sig til at cavere for Mandens Orthodoxie: men dette var ikke nok. Hand maatte love, at vilde følge med Theodoro til Engelland, allene for at blive hos og tage vare paa denne Græker, at hand ingen Grækisk Surdey skulde blande i Lærdommen, eller indføre nye Skikke i Kirken. Saaledes kom da denne Theodorus til Engeland, og havde da næsten sine 66. Aar paa Bagen; men var derhos begavet med et hyrtigt Hoved, en kostelig Lærdom, og en u-gemeen Klogskab og Fermeté. Hand blev der i Landet meget velkommen, og levede i stor Anseelse i 22. Aar, og døde an. chr. 690. da 88. Aar gammel. Hand udrettede der skiønne Ting, anlagde et Academie, forskrev lærde Mænd, lod indkomme mange Grækiske og Latinske Bøger, foruden dem hand havde bragt med sig, og in Summa var en Stiftere af hvad som herligt og nyttigt var. I sær lod hand sig være anliggaende, at oprette den forfaldne Kirke-Disciplin, og at sætte Poenitents-Væsenet, med Afløsning og Communion paa en bedre Fod. Og herudi viiste hand sig at være Mand. Thi u-agtet, hand vel vidste, at Paven havde sat hannem en

Spion

Spion ved Siden, lod hand dog som intet var, gik sin Vey fort, og tog til Hielp af sin Grækiske Kirkes Skikke, saa meget ham siuntes Behov at være, til at forbedre paa de Latinske med. Og dermed ey allene opreyste hand Disciplinen, som tilforne laae herunder, men end ogsaa bragte Poenitentz-Verket i en rigtiger Orden, end det hidindtil havde været ey allene i Engelland, men endogsaa i den hele øvrige Deel af den Latinske eller Vester-Deel af Christendommen. Hand fik sine Medbrødre Biskoperne til, at giøre nøyagtiger Forskiæl paa større og mindre Synder, paa hemmelige Synder og aabenbare. For de aabenbare og store, lod hand det blive ved det forrige, med stræng Poenitentz og offentlig paalagt Bod: Dog med saadan Forskiæl, at i stæden for det at en bodfærdig Syndere kunde i forrige Tid ingen Deel nyde i Kirkens Gode, førend hand havde fuldbyrdet sin Bod og Poenitentz til Punct og Prikke, som undertiden kunde vare i mange Aar tillige: (Ja man veed jo, at i de ældste Seculis blev saadanne Syndere, u-agtet deres Synds-Bekiændelse og Bod, ikke forundet Sacramentet førend paa deres Død-Seng;) da forandrede nu Theodorus dette saaledes, at saadanne kunde dog, efter et Aars Forløb, andre efter sex Maaneder, stædes til Guds Bord, omendskiønt de ikke bekomme deres fulde Afløsning fra Boden, førend den var fuldgiort. Herhos giorde hand og denne Anstalt, at naar nogen mærkelig Bod for store Synder, eller mange Synder tillige, blev paalagt, skulde Præsten, eller og Biskopen i sine Tilfælde, give den beskreven, hvorefter der siden kunde paaagtes, hvorledes den blev efterkommet. Men til dette var nu her fornøden, at Biskoper og Præster motte have en rigtig Instruction, og et slags Directorium, at examinere Confitenterne efter, og til at passe den rette slags Poenitents, Pligt og Bod til enhver Synd. Theodorus forsiunede dem og herudi, og selv foretog sig at skrive dennem et saadant Directorium eller Poenitentz-Instrux, som blev siden kaldet Theodori Pœnitentiale, og paa Landets Sprog, Biscop Theodor's Scrift-Boc. Og var denne den allerførste af det slags Bøger, som man nogensinde har havt i den hele Vestlige Kirke af Europa. Derudi var foreskrevet Maaden, hvorledes man skulde til nøye udspørge Confitenterne om hver Synd, med sine Omstændigheder, og prøve deres Hierters og Sinds Beskaffenheder, og deres Anger og Ruelse, med videre; Saa og hvorledes Boden skulde efter alle Ting lem-

 pes

pes og de Bodfærdige paalægges; tillige med Formularer af Trøst, Formaning, Afløsning, og deslige mere: det meeste paa samme Viis, som det findes i de Grækiske Canonariis. Man motte nu spørge, hvorledes Paven fandt sig i dette, og hvorledes man tog saadanne Novitæter op til Rom? Jeg mener, ikke anderledes end vel. Pave Vitalianus var alt død an. 669. Hans Efterkommere lod sig vel og nøye med, at intet nyt udi Lærdommen foretoges af Theodoro, men allene i den omtalte Disciplin. Den kloge Pave Gregorius M. havde endogsaa i sin Tiid forklaret sin Mening om deslige Ting, i eet af sine Svar til Biskop Augustin, der liuder saaledes: "Mihi placet, ut sive in sancta Roma-"na, sive in Galliarum, sive in qualibet Ecclesia aliquid invenisti, "quod plus omnipotenti Deo possit placere, solicite eligas, & in An-"glorum Ecclesia infundas. Ex singulis ergo quibusque Ecclesiis, "quæ pia, quæ religiosa, quæ recta sunt, elige, & hæc quasi in fasci-"culum collecta, apud Anglorum mentes in consuetudinem depone." Saa havde og Theodorus ikke nogen ringeste Correspondentz med Patriarchen i Constantinopel eller sine forrige Medbrødre i Grækeland; men var tvert imod lige saa ivrig i at handthæve den Romerske Kirkes Myndighed og Hoved-Lærdomme, som nogen anden Biskop af Roms Tilhængere.

§. 3.

Ja det er bekiændt, at efterat man fornam, hvormegen Frugt og Nytte denne Erke-Biskop udrettede i Engelland med sin Scrift-Boc eller Pœnitentiali, saa bleve andre uden for begierlige derefter, anskaffede sig det, og indførde det i deres Stifter, saa at det ikke længe derefter varede, førend man, uden Tvivl efter Pavens egen Ordre eller Samtykke, saae at udkomme et ligedan Skrift fra Rom selv, som endnu er til, og kaldes Pœnitentiale Romanum. Beda giorde ligeledes eet i Engelland, som har den Titel, *de Remediis Peccatorum*, skrevet circa an. 730. Endeligen haver Ecbert, Erke-Biskop til Jork, som levede midt i det Ottende Hundret-Aar, i Henseende at Theodori Bog var for kort, og ey just indbefattede alle forekommende Casus, forfattet et vidtløftiger Pœnitentiale, hvilket man haver endnu i Engel-Saxisk Sprog, og er at finde i den første *Tomo Conciliorum M. Britanniæ.* Alle disse og flere

Directo-

Directoria eller Libri Pœnitentiales vare imidlertid ikke grundede paa deres Autorers, eller nogle faae Læreres og Biskopers Gotfindende, men først paa de gamle Kirke-Fædres Skrifter, meest de Grækiske, hvoraf end og nogle ere ældere end det store Kirke-Mode til Nicæa, som Antonius Augustinus viser udi Fortalen til den af hannem udgivne Samling af deslige Bøger; Dernæst vare de grundede paa Pavernes Responsa og Resolutioner, og endelig paa Canones Conciliorum og Kirke-Moders Beslutninger, fornemmelig af den Grækiske Kirke; foruden hvad som Skribenterne selv, Theodorus, Ecbricht, og saadanne, have, af egen Erfarenhed og Eftertanke, samt vel overlagt Raad, her og der tillagt. Og blev derfore den Bod, som paalagdes, undertiden kaldet med det Grækiske Ord Canon, undertiden med det Latinske Regula, undertiden Pœnitentia canonice mensurata; men oftest, og saa got som almindeligen, med det bare Ord Pœnitentia. At paalægge Bod, heder nu Pœnitentiam imponere, indicere, injungere, eller præscribere, nu Canonem dare, *vel* facere, og paa Grækisk κανονίζειν. Andenstæds kaldes det, dare alicui regulam. Ligesom og de andre *phrases passivæ*, Canonem, regulam, *vel* pœnitentiam accipere, hørde til Confitenterne.

§. 4.

Efter denne Forklaring om Tingen selv, og dens Latinske og Grækske Navne, begiver jeg mig nu til Ordet at undersøge, som den har bekommet i det Engelske Sprog, nemlig Scrift. Jeg har alt sagt, at Biskop Theodori Pœnitentiale blev kaldet Scrift-Boc. Men hvoraf dette? Haver hand selv, motte man spørge, kaldet den saaledes, maaskee, fordi den var samlet af de gamle Kirke-Fædres, Grækernes, Pavernes og deslige andre Skrifter? Eller er Ordet giort efter hans Tiid, og hans Bog har siden bekommet slig Titel? Og af hvad Oprindelse er det da? Jeg mener, at Bogen er kaldet saaledes i hans Tiid, og at Tingen, hvorom den handlede, hedde den Tiid Skrift, og saaledes Ordet at have været til i det Engelske Sprog, længe førend hans Ankomst der til Landet. Ja, saasnart Synds Bekiændelse, Poenitents og Absolution ere ved Christendommen der i Landet blevne indførte, mener jeg at Scrifan er kommen til at betyde det, som det alt siden er kaldet i alle Engel-

gel-Saxiske Bøger og Kirke-Love, nemlig, at foreskrive Bod og Poenitents, pœnitentiam præscribere, vel imponere, og Scrift har betydet Bods Paalæggelse, som jeg vilde sige en skreven Bod, præscripta pœnitentia. Visseligen ere de af det Latinske, Scribere og Scriptum. Jeg er og forsikret om, at disse Ord ere i sig selv ældere i Landets Sprog end nogen Christendom i Engelland, og følgelig meget ældere end Engel-Saxernes Tider. Det er af de Ord, som Romerne, i de Tider da de vare Mester af Britannien, have indført. Vore Jyder og Saxerne have derefter indført deres endnu i Engelsken ved Magt blevne Ord Writan, som er det gamle Tydske Rizan og reizan, vores af Brug komne Rite, og det endnu i denne Dag hos Islænderne overblevne Ritan, som heder at skrive. Men hvad kaldtes da at skrive hos de gamle Britter? Udentvivl hedde det saaledes, ligesom det endnu findes i det Walliske eller Cambriske Sprog, som det heder i Bas-breton, ja som det endnu kaldes i det Irlændske Tungemaal. Thi hvorledes skulde Ordet være indkommen og forblevet, saa rigtigen overeensstemmende i alle disse tre Grene og Forvandte af det gamle Brittiske Sprog, med mindre det ogsaa havde været i Stammen? I det Aremoriske, som nu kaldes Bas-Breton, i det Stift Treguier, heder at Skrive, just med alle de samme Bogstaver, som det Engel-Saxiske, *Scrifan.* I Dictionnaire Breton-François du Diocese de Vannes, *Scribvein*, ecrire. I det Cambriske eller Walliske, er Scribere, *Ysgrifenny;* Scriptum, *Ysgrifen;* scriptor, *Ysgrifennydd.* I det Irlændske Sprog, heder Scribere, Scrjn, og Scriptum kaldes *Scrjbjn.* Hvad det Tydske anbelanger, da tænker jeg ikke at regne samme saa nær i Slegtskab med det Brittiske, for et par Hundrede Ords Skyld meer eller mindre, som de kunde have havt tilfælles. Men *Scriban* og *Scrifan, Scribare* og *Scrifte* have de Tydske lige saavel havt i Brug, for scribere og scriptore; som er klart af Otfrido, og Tatiano, ja flere. Det staaer og derhen, enten de Tydske have faaet dem umiddelbar af Romerne, ligesom Britterne; eller og de have bekommet disse Ord siden efter, med en Deel af den øvrige Lærdom og Boglige Kunster, fra Britannien. Imidlertid synes det, at udi den Egn af Tydskland, hvor Codex Evangeliorum argenteus, der forvares endnu til Upsal, er skreven, har *scrifan* og *geschriban* ey været saa brugelige; eftersom Scribere heder der stædse *mæljan* og *gemæljan,* som er, pingere, at male.

§. 5.

§. 5.

Hernæst haver jeg denne Tanke, som jeg hermed vil have indstillet til lærdere Folkes Paadømme, at bemældte Ord, Scrifan og Scrift, eller hvorledes de ere end bleven udtalte af de gamle Britter, have hos dennem havt i Hedenskabets Tider en Religions Bemærkning, henhørende til Afguderiet, Orakler, Tegns Udlæaning, Præsternes Giensvar, og slig deres Overtroe. Thi udi saadan Bemærkning vare endogsaa Romernes Scribere og Scriptura; og bleve i Besynderlighed brugte om de Hedenske Præsters Svar, og deres Udtydninger paa de Tegn som gaves af Guderne. Man finder dette saaledes hos de Latinske Auctores, man finder det og hos Grækerne om deres Γράφειν. Sophoclis Scholiastes giver Forklaring herom, i sine Anmærkninger til den Tragedie *Trachiniæ*. Hand siger, at det var sædvanligt, at de som spurdte Oraklerne til Raads, de pleyede at tegne og opskrive hvad Svar de fik, i samme Øjeblik, paa det jo ikke noget Ord eller Bogstav deraf skulde gaae dem af Glemme. "Ἔθος ἦν τοὺς χρησμὸν δεχομένους παραχρῆμα γράφειν, ἵνα μὴ λάθωνται, heder det hos bemeldte Skribent. *ad vers. 1183.* Cicero betiener sig af Scribere næsten i lige Bemærkelse, i den *Oration de Haruspicum Responsis*, *cap. 5.* "Responsum haruspicum hoc recens "in concione recitavit; in quo cum aliis multis *scriptum* etiam illud "est, loca sacra & religiosa profana haberi." Og i det 10. Capitel i samme *Oration*: "De ea re *scriptum est*, postulationes esse Jovi, Saturno, "Telluri, Diis cœlestibus." Disse benævnte Stæder haver og den lærde Jacobus Gothofredus anført, til at opliuse den Lov af Kæyser Constantino M. som er udgiven Anno Chr. 321. og liuder saaledes: "Si quid de Palatio nostro aut ceteris operibus publicis, degustatum "fulgore esse constiterit, retento more veteris observantiæ, quic"quid portendat, ab Haruspicibus requiratur, & diligentissime "*scriptura* collecta ad nostram scientiam referatur: ceteris etiam u"surpandæ hujus consuetudinis licentia tribuenda; dum modo sacri"ficiis domesticis abstineant, quæ specialiter prohibita sunt." Maae man ikke undre paa, at denne slags Overtroe og pur Hedenske Skik var i saadan Estime i det fierde Hundret Aar af Christendommen og at Kæyser Constantinus M. motte endnu taale, ja holde den selv ved lige,

gandske 9. Aar, efterat hand var bleven Christen, og arbeidede ivrigen paa Christendommens Fortplantning? som sees af den nu oplæste Forordning, der staaer i *Codice Theodosiano, lib. XVI. Tit. X. de Paganis, Sacrificiis & Templis* §. 1. Meget mindre er det da Under, om den blev noget længere ved hos Almuen i Britannien, og andenstæds. Vil man blade de gamle Kirke-Love, Concilia, og Capitularia, igiennem, skal man finde hvorofte Biskoperne, ja de høyeste Regentere have advaret om og forbødet samme og deslige slags Superstitioner og Hedenskabs Levninger. Min Mening er derfore, og min Hensigt med denne Anmærkning, saaledes, at i Britannien har, efter Remernes og Grækernes Viis, Scribere og Scriptura, (eller efter Brittisk Mund-Art Scrifan og Scrift,) været til den Hedenske Overtroe egnede og approprierede; De Hedenske Præsters og Spaamænds Giensvar er bleven kaldede Scripta og Scripturæ. Siden har man transfereret dem fra Hedenskabet til Christendommen; ja end ogsaa med den Christne Geistligheds gode Villie og Connivence; saa at de her ere komne til, at betyde de Christne Præsters og Biskopers Raad og Giensvar, til dem som bekiændte deres Synder imod Gud, søgte at faae Naade, samt at vorde underrettet om hvorledes det skulde skee. Det er da slet ikke gaaet anderledes til med Scribere og Scriptum, end med en heel Deel andre Ord, for Exempel: Hostia, Libamina, Vigiliæ, Aqua lustralis, Consecratio, Inauguratio, Lituus, Infula, Sacerdos, Pontifex, og flere, alle samtlige ikke udi Christendommen opfundne, men fra Hedenskabet til Christendommen hvert og eet overbragte. Ja er det ey ligeledes skeet med de Ord Templum, Fanum, profanus? Saa vidt endogsaa, at de selvsamme Templer undertiden, der havde været bygte til Hedenske Afguder, og i lang Tiid giort Ofringer derhos til Afguderne, bleve siden til Kirker, og indviede til den sande Guds-Tieneste. Herved kand jeg ikke undlade at anføre et gandske mærkeligt Brev, som Pave Gregorius Magnus har skrevet, til at raadføre Biskop Augustinum, (den samme som jeg tilforne har mældet om der omvendte Engel-Saxerne til Christendommen;) baade fordi samme Brev just betreffer Engelland, saa og handler om hvorledes det er gaaen til, at eet og andet er af Hedenskabet bleven beholdet, og er indkommet i Christendommen. I Brevet, som man treffer i bemeldte Paves Registrants 9. Bog, *num. 71.* og er ikke til Biskop Augustinum selv, men til den

Frantzo-

Frantzoske Abbed Mellitum, (som da reyste over til Engelland, hvor hand og siden blev Biskop,) haves disse Ord: "Cum vero vos Deus "omnipotens ad reuerendissimum Virum fratrem nostrum Augusti-"num Episcopum perduxerit, dicite, quod diu mecum de causa "Anglorum cogitans tractaui, uidelicet quia fana idolorum destrui "in eadem gente minime debeant; sed ipsa, quæ in eis sunt, idola "destruantur. Aqua benedicta fiat, in eisdem fanis aspergatur, al-"taria construantur, reliquiæ ponantur: quia si fana eadem bene "constructa sunt, necesse est a cultu dæmonum in obsequium veri "Dei debeant commutari: ut dum gens ipsa eadem fana sua non "videt destrui, de corde errorem deponat, & Deum verum cogno-"scens & adorans, ad loca quæ consueuit, familiarius concurrat. "Et, qui boues solent in sacrificio dæmonum multos occidere, de-"bet his etiam hac de re aliqua solennitas immutari: ut die dedica-"tionis vel natalitio sanctorum Martyrum, quorum illic reliquiæ "ponuntur, tabernacula sibi, circa easdem Ecclesias, quæ ex fanis "commutatæ sunt, de ramis arborum faciant, & religiosis conviviis "solennitatem celebrent. Nec diabolo jam animalia immolent, sed "ad laudem Dei in esu suo animalia occidant, & donatori omnium "de satietate sua gratias referant: ut dum eis aliqua exterius gaudia "reseruantur, ad interiora gaudia consentire facilius valeant. Nam "duris mentibus simul omnia abscindere, impossibile esse non du-"bium est &c." Og paa saadan Viis er det at jeg tænker (dog uden at paanøde andre min Mening, eller stride stærk derfor,) at endogsaa fra de første Tider af, da Christendommen i Seculo 2. blev vedtagen af Britterne, ere disse Ord, Scribere og Scriptum, bleven beholdne, og tilegnede den Deel af Kirke-Disciplinen, hvorudi Synds Bekiændelse for sin Siælesørger, med tilhørende Bods Paalægning var befattet. Og hvorfore skulle ikke Scrifan og Scrift være af Latinen? naar der haves i samme Engelske Kirke saamange andre Kirke-Ord, ligeledes af Latinsken, fra de ældste Tider, saasom Absolution, Sacerd, Prest, Diacon, Munnuc, Biscop, Reps eller Responsorium og flere? I det Cambriske eller Walliske Sprog heder en Præst, Offeiriad; Offer, eller sacrificium, *Offrwm*, og Sacrificare, *Offrymmu*, nemlig af offerre. I det samme Cambriske finder jeg

ogsaa Peccatum kaldet *Pechod*, som det dog ingentid kaldes hos Engel-Saxerne, men stædse *Synne*, ligesom i Tydsk og Dansk.

§. 6.

Jeg kand ikke negte, at det er jo kommet mig sært for, at de Engelskes saavel Geistlige som Verdslige Skribentere, Theologi, Jurister og Antiquarii, saa og deres forhen opregnede Lexicographi, Glossatores og deres lige, ikke have bemærket noget om denne Ting. Ingen har vildet tænke paa, at Scrifen og Scrifte havde nogen Forvandskab med det Latinske Scribere, undtagen den eniste Skinner, der har giættet til, at Scrifan var *confiteri*, maaskee fordi Confitenternes Navne bleve skrevne i et Register. Men hvorfore have de brave Mænd ey paaagtet, at de havde desforuden i deres Sprog, Scrivener. som er en Notarius, og the holy Scripture? Dette sidste veed jeg ey om Engel-Saxerne have nævnt saaledes; thi mig er ikke andet forekommet end the halige Gewrite. Endeligen, efter at jeg havde udført og sluttet min Afhandling, ja oplæst den samme i vores Forsamling, er mig faldet i Hænder Francisci Junii *Etymologicum Anglicanum*, som nyligen, efter mange Aars Forventning, er udkommet, og trykt til Oxford an. 1743. Og i denne Bog, kand jeg da sige, at have fundet noget retskaffent paaagtet og sammensøgt, baade om bemældte Ords Brug i de gamle Engel-Saxiske Skrifter, saa og om deres Herkomst af det Latinske *Scribere*: Hvilken Herkomst Junius ey allene troer, men beviser, med en Deel af Exemplerne, hand af gamle haandskrevne Glossariis anfører. Jeg mener derfor ey at kunde giøre bedre, end at indføre her hans hele didhen hørende Artikel; Samme er forfattet, som følger: „SHRIVE Chaucero est *Fateri, confiteri*. Al my secrete to you J plaine „and *schrive*. (Ch. Dr. 2206.) *Shrift*, Confessarius. *Shrift-Silver*, „Argentum Confessario datum. Ceremonias, *Gescrifu*. Censuram, „*the Gescrif*. Edictis, *Gebennum oththe gescrifum*. Abdictis, *Forscrife-„num*. Jurisconsultus, Jurisperitus, *Rihtscrifend and Dom settend*. (ista „pleraque ex Glossis ineditis desumpta.) *Sodome forleton thone Bridels „thæs eges, tha hi ne scrifon hvæther hit være the dæg the niht thonne hi syngodon*, „h. e. Viri Sodomitæ excusserunt frænum timoris, quum non con-

„fite-

"fiterentur crimina diurnis nocturnisque horis perpetrata. (ex Gre-
"gor. Pastoral. LV,1.) *Sva Bisceop him tæce and his Scrift him visige.* h. e.
"Sicut Episcopus docebit & Pœnitentiarius consulet. (ex Edmundi
"Regis Legib. Eccles.) *Scryft-Scire,* parochia, (ex Canuti Regis Legi-
"bus Eccles.) *Scrift-sprace,* Confessio. (ex Canuti R. Legib. Polit.)
"Neque est quod ullam nobis moveat admirationem, patres nostros
"olim *Scribendi* verbo esse usos, in rebus scriptam plerumque eccle-
"siasticorum aut jurisperitorum decisionem postulantibus. De Ale-
"mannico interim *Scriben* multa diximus in annotat. ad comma 3.
"procemii Tatiano præmissi." Og saavidt har Junius om dette Ord. Hans Raisonnement i Slutningen er og rigtigt; Men Skade, at hans Arbeide og Anmærkninger over Tatianum ikke ere, saavidt mig er bekiendt, nogen Tiid komne for Dagens Lius.

§. 7.

Hvad nu samme lærde Mand Franciscus Junius vilde, saafremt hand havde levet, have dømt om mit Indfald, forstaae om Anledningen til disse Ords Scrifan og Scrift deres Brug udi Bigte- og Poenitents-Væsenet, lader jeg staae derhen. Hand kunde maaskee have samtykt deri og givet mig Ret. Ja maaskee ikke: Thi hvorofte skeer det ey i deslige Undersøgninger, at endogsaa de allerrimeligste Paafund finde Modsigelser, og ikke fornøye enhver? Men ikke kunde hand have sagt med føye, at bemeldte mit Indfald var hans Forklaring imod. Vi komme begge overeens udi (1. At Ordene ere af det Latinske Scribere; (2. At de hensee med deres Bemærkning til en skriftlig Decision, eller, som min Forklaring liuder, til Svar og Erklæring paa det omspurte. Hand har observeret, (hvorpaa hand og grunder sit Raisonnement,) at udi de gamle haandskrevne Glossis af Cottons Bibliothek bruges samme slags Ord om Ceremoniis, Edictis, og Jurisconsultis; Altsaa slutter hand, at det skeer i lige saadan Henseende med Confessione og Confessariis. Jeg har intet endeligen at sige paa denne Slutning. Jeg legger dog dette dertil, at naar vi tage for os at examinere de Latinske Ord, Scribere, Scriptum, og Scriptura, da maae jo tilstaaes, at disse bruges ligeledes om mangehaande Ting, nu om Love og Forordninger, nu om Borgen og

 Caution,

Caution, nu om Vexler og Penge-Forskrivelser, nu om Testamenter, nu om Spaadommes og Tegns Udtydning, nu om Krigs-folks Værving, nu om Told og Accise: Og altsaa haver hver af disse saa adskilte Bemærkninger sin særdeles Henseende, som dog allesammen convenere til Eet, nemlig de endes og løbe ud paa Skriverie, just fordi der i Begyndelsen blev skrevet i enhver af disse opregnede Forretninger. Ligesaa i det gamle Engelske: Ceremonia blev kaldet Gescrifen, fordi man derudi rettede sig efter Forskrift. Ligeledes havde det sig med Love, Domme, og med Raadføring i Processer. Men hvad Synds Bekiendelse og hvad Bod for Synd angaaer, da mener jeg, at dertil ere de samme Ord tagne i Brug, just fordi de havde været brugte i nogenledes lige Forretninger hos Hedningene førend Christendommen.

§. 8.

Imidlertid vil jeg nu anstille mig, som den, der allene vedbliver og gandske antager Junii Forklaring, uden at tænke i mindste Maade paa min egen. Jeg kand og giøre dette saa meget des oprigtiger, som det samme har eengang været min egen og første Tanke, førend jeg nogentiid saae hans Bog. Derpaa har jeg og Folk til Vidne. Hans Ord liude, som vi have hørt, saaledes: "Non est quod "ullam nobis moveat admirationem, patres nostros olim *scribendi* "verbo esse usos, in rebus *scriptam* plerumque ecclesiasticorum aut "jurisperitorum *decisionem* postulantibus." Men hvi har hand ikke udført os dette videre og forklaret det med flere Ord, ja og med Beviser og Exempler? Dette om Jurisperitorum decisione vil jeg gierne skienke ham, og gaaer vel an som oftest. Men hvorledes kand hand sige, at Ecclesiasticorum decisio skeede skriftlig, naarsomhelst Scrifan bemærker ikkuns Confiteri, og Scrift en Bigt-Fader eller Bods-Paaleggere? Var det en Provste-Modes, en Consistorii, en Tamper-Rets, eller anden Geistlig Dom her betydedes, da var Sagen klar, og behøvede intet Beviis eller Exempel. Men hvad skriftligt passerer der imellem en Confitent og hans Bigt-Fader? Det skulde de gode Mænd, (ja ey allene Junius, men ogsaa de mange andre, jeg har nævnet,) opliust, og sagt os hvorudi slig Skriven bestod; paa det

ingen

ingen skulde tænke, med Skinnero, at det var fordi Klokkeren skrev deres Navne op der gik til Skriste. Jeg vil da forsøge, hvorvidt jeg kand komme i Tingen, eller og jeg vil stræbe derhen, at faae andre opvakt, til at sige os noget rigtiger og bevisliger. Det er allerede sagt og bemærket i det foregaaende, hvem det var, der satte Poenitentz- og Afløsnings-Væsenet i sin rette og bedre Skik i Engelland, og som skrev det første Directorium for Bigt-Hørere, eller første Librum pœnitentialem, man har nogen tid havt i den hele Vestlige Christenhed; Nemlig det var Theodorus Erke-Biskop til Canterborg, som døde i det Aar Christi 690. Jeg har og tilforne sagt om ham iblant andet, at hand forordnede, at naar nogen mærkelig Bod for stor Synd, eller for mange Synder tillige, blev paalagt, skulde man give den beskreven, paa det der siden kunde paa-agtes, om og hvorledes den blev efterkommet. Der have vi nu Skriveriet. Saadant havde Theodorus, der var en Græker, lærdt af sine Landsmænd, og at hand skrev en Poenitents-eller Scrift-Boc, var ikke hans Paafund, men efter deres Exempel. Hos Grækerne vare slige Directoria Confessariorum, og Libri Canonarii eller Pœnitentiales i Brug, længe før end Theodorus blev fød. Der stod ogsaa i de samme befalet, at Præsten skulde give den Bod skriftlig til Confitenten, som hand lagde ham paa for de Synder hand havde bigtet. Der er endnu til af samme slags Grækiske Bøger; og den Frantzøske Presbyter Oratorii Joannes Morinus har, udi Anhanget til sit lærde Verk *de Administratione Sacramenti Pœnitentiæ*, udgivet nogle deraf. Deriblant er een, med denne Titel, Τάξις τῶν Ἐξομολογȣμένων (det er, en Skriftemaals Ordinantz,) hvis Forfattere, ved Navn Joannes Jejunator, levede midt i Seculo VI. og blev længe efter, under Kæyser Mauritio, giort til Patriarch i Constantinopel. Udi denne Bog befales udtrykkelig, at, "naar Præsten har hørt den Bodfærdiges Bekiendelse, og har paa-"lagt hannem Straf og Bod for hver Synd, skal hand og give ham "samme Paalæg og Bod beskreven:" Hvilket heder i Originalen, *δώσει αὐτῷ ἐγγράφως τὴν ἐντολὴν αὐτȣ͂, ἤγȣν τὴν ἐπιτίμησιν.* Ligeledes et andet Pœnitentiale, af yngere Alder, kaldet Joannis Monachi *Canonarius*, som befaler det selvsamme, med disse Ord, i Dansk oversatte: "Naar "nu Siælesørgeren haver udsvurt alt dette af den Bodfærdige, da, i "henseende til, og efter nøye Betragtning af hans Kræfter, men end-

"nu

"nu mere i henseende til hans Anger og Ruelse, og hans ydmyge og "væmodige Hiertes Graad, samt til de Almisser, som hand erklærer "sig til at give, eller har Evne at give, og endeligen eftersom hand "befinder hans Troe brændende og hans Forsæt ivrigt, skal hand paa"lægge ham Poenitentzen, og meddele ham den skriftlig." Og dette sidste heder og der i Texten: διδόναι αὐτῷ ἔγγραφον τὴν ἐπιτίμησιν. Her haver man jo klare og rene Ord. Og lad nu være, at min først-anførte Tanke om Tingens Elde og Brug fra de gamle Britter, ey var rigtig; Saa behoves dog nu ikke længere at spørge, hvoraf Poenitents og Bod er bleven kaldet Scrift i Engelland; naar man veed at Theodorus skrev der i Landet sin Poenitentz-Bog efter de Grækiske; og man dernæst fastsætter, at hand forordnede, efter Grækernes Viis, at give Boden beskreven.

§. 9.

Denne ommældte Viis havde vel ikke alle Tider, og hos enhver Confitent, men dog mange gange et slags Fornødenhed i sig, naarsomhelst man skulde følge de omtalte Poenitents-Bøger og Canonaria; hvor der ved alle Synder stod anskreven, hvad slags og hvor megen Bod og Forsoning der hørde til hver af dennem, ligesom man kunde forestille sig en Taxte-Bog eller Told-Rulle. Jeg sætter, en Confitent bigtede paa eengang en halv Snees Synder, flere eller færre, ikke seer jeg, hvorledes hand kunde saa just beholde i sin Hukommelse, hvor mange Dages og undertiden hele Aars Faste paa visse Dage, hvor mange Reiser eller Spadsere-gange med bare Fødder, paa de eller de Tider, hvor mange Psalmer at bede, hvad for slags Ede-Vahre at holde sig fra, og det mere paa een Tiid om Aaret, eller paa Søgne-Dage, og mindre paa visse hellige Dage, med meget andet deslige, som hannem blev anbefalet for hver Synd i særdeleshed? Og hvorledes kunde hans Sogne-Præst have Øye med ham, og passe paa, at Poenitentzen (som ofte blev paalagt ikke af ham, men af en saa kaldet Pœnitentiario, eller af Biskopens Vicario,) blev opfyldt, saa at den Vedkommende kunde siden agtes forligt med GUD? Derfore fik mand vel i saa Maader at have noget skriftligt. Vel troer jeg, at den mindste Deel af Confitenterne vare saa kyndige, at de kunde læse Seddelen,

len, helst i de Seculis, da det var ey saa gemeent at kunde læse og skrive. Men hertil var Præsten, som de boede hos, forpligtet, at læse den iblant over med dem, og erfare, paaminde og raadføre dem, om hvad der var fuldbyrdet af Boden, og hvad der stod til Rest. Og til den Ende besøgte man ham i det mindste tre gange om Aaret: Saaledes var det forordnet i den Grækiske Kirke. Jeg bekiender imidlertid, at der forekommer saare lidet, enten i gamle eller nye Bøger, om dette slags Skriverie: Og man kunde see sig temmelig vel forsynet med hvad som hører til en god Samling af Theologiske, Kirke-Antiqvitæts- og mange til Poenitents og Disciplinam Ecclesiasticam hørende Skribentere, og dog ikke have fundet det ringeste derom mældet. Thi hvad angaaer den saa bekiendte og mangestæds citerede Pave Leonis M. 80de Epistel til Biskoperne i Campanien, om Folkes Skriftemaal og Bekiendelser ikke at tage skriftlig, og læse dem offentlig op i Kirkerne, da kommer den ikke ved vores Materie. Her tales ikke om en skriftlig Bekiendelse, men en skriftlig Bods Paalegning, og det efter en gandske hemmelig Bekiændelse. Morino maae man lade det Lof, at hand ey gandske har gaaet det forbi, men i sin fierde Bog *de Pœnitentiæ Sacramento cap. 19. §. 2.* skrevet dette: "Cum "varia esset pœnitentia, & per multos annos varie exercenda, cer- "tisque festis pro magna parte remittenda, *illius agendæ ratio scriptis tra-* "*debatur*, ne lapsu temporis e memoria elaberetur." Item tilforne, i samme Bogs 17. Cap. §. 3. siger hand: "Cetera Presbyter, cui cu- "ræ erat Pœnitens, ex libro pœnitentiali *edocebat, & scriptis plerumque* "*tradebat.*" Men denne Skik er temmelig tiligen bleven afskaffet, ja gandske geraaden i Forglemmelse, ligesom den aldrig havde været til. Den er og ikke eengang bleven nævnt i den Dispute, som i de sildigere Seculis er af de Romersk Catholske Casuister bleven bragt paa Banen om denne Qvæstion: Hvad den Poenitent skal giøre, der haver forglemt noget af Poenitentzen, som Præsten havde paalagt ham? Hvortil nogle have svaret, saasom Richardus og Silvester, at hand fik at gaae til Præsten igien, bigte paa nye, og hugse sin foresatte Bod desbedre siden. Men flere, nemlig Nauarrus, Soto, Rodericus og fast alle nye, sige ney, og det med saadan Grund (efter Mariani Costeni Beretning i hans *Tabula Naufragii, pag. 193.*), at Afløsningen, der forkyndes af Præsten tillige med Bodens Paalegning, er altid

kraftig i henseende til den aandelige og evige Straf, omendskiønt man forseer sig uforsætligen i den timelig paatagne Straf og Pligt: Man kand (sige de,) paalegge sig selv nogen anden der i stæden, eller naar man en anden gang bigter, bekiænde saadan sin Forglemmelses Synd. De gamle vare mere omhyggelige, og have i deres Canonariis ikke efterladt at formane Præsterne, at komme de Bigtendes Ihukommelse til Hielp, paa det de ey skulde have fornøden at komme oftere igien, og spørge sig for om hvad de havde glemt. Biskop Ecbricht siger i sit *Pœnitentiali*: "Quotiescunque dederis consilium peccanti, "toties da illi pœnitentiam, & dic ei statim, quantum debeat jeju-"nare & redimere peccata sua; ne forte obliuiscatur, quantum eum "oporteat pro suis peccatis jejunare, & necesse sit tibi, ut iterum "exquiras ab eo peccata ejus, ille autem forsan erubescet peccata "sua iterum confiteri, ut inveniatur jam amplius judicari a te." Her kunde spørges, om det ey havde været vel saa got, at giøre disse Poenitentze-Bøger, (eller, rettere at sige, Synde-Taxationer) almindelige, og ladet dem komme i hver Mands Hænder? Derved kunde Præstens Arbeide være lettet, Synderne kunde selv vidst deres Dom, og saa snart nogen Synd var begaaet, kunde den timelige Straf eller Forsoning været tilrede, og ikke være underkastet Forglemmelse? Ney, langt fra at dette blev tilladt; som og ikke havde tient, uden til des mere Forargelse; ey at tale om den Inconvenientz, det fører med sig, naar hver Leigmand skulde være lige saa klog som Præsten. Der blev end ikke alle Klerker eller studerte Folk tilstædet saadan Kundskab. Derfore skriver og Biskop Ecbricht, næst efter de nyligen anførte Ord: "Non omnes Clerici, qui inveniunt hanc scripturam, usurpare de-"bent, aut legere, nisi soli illi, quibus necesse est, Presbyteri. Si "autem necessitas euenerit, & Presbyter non fuerit præsens, Diaco-"nus suscipiat pœnitentem." Derimod findes alligevel en gammel Grækisk Nomocanon, som er at sige, et Udtog eller Samling af mange Kirke-Forordninger, udgiven ex MS. ved Cotelerium i hans første Tomo *Monumentorum Ecclesiæ Græcæ*; udi hvilken haves disse tre mærkelige Artikler, som ere §. 176. 177. og 178. og liude saaledes: Διατάσσομεν ὖν, ἵνα τὺς ἱερεῖς ἀγράφως τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν ἐξομολογεῖσθαι. καὶ πάντας τὺς μεμαθηκότας. Ὁμοίως καὶ τὰς ἐντολὰς, παρὰ τῶν πατέρων ἐγγράφως παραδέχεσθαι, ἵνα μὴ ἀγνοίᾳ προσλάβωμεν καὶ λήθην τῶν ἡμαρτημένων. Τὺς δὲ

κοσμικὺς

κοσμικȣ̀ς ἐκ τȣ̃ κατ' ὀλίγȣς θεραπέυειν. ϗ τρὶς τȣ̃ ἐνιαυτȣ̃ τȣ́τȣς ἐπισκέπτεσθαι, ϗ ὑπομνήσειν ἀυτῶν τῶν δοθέντων ὅρων, ϗ ποθεῖν μὴ ἀντιλέγειν τοῖς ἱερεῦσι, ϗ τοῖς διακόνοις, ϗ πᾶσι τοῖς ἐμβαθμίοις. Paa Dansk heder dette: "Vi forord-"ne hermed, at Præsterne maae have Tilladelse, at bigte foruden "nogen Skrift, saavelsom og alle de der have studeret. Ligeledes at de "maae af deres aandelige Fædre tage Befalningerne om Bod og "Pligt beskrevne, paa det man ey skal være ukyndig om sine Synder, "eller og forglemme dem. Leigfolk bør dem ogsaa at drage en aan-"delig Omsorg for, og det for hver i sær, eller faae af gangen; Item "at besøge dem tre gange om Aaret, og da paaminde og erindre om "de Ting, der ere dem foreskrevne at fuldbyrde; formanende dem der-"hos til at elske deres Præster, og Capellaner, og alle som staae i no-"get Geistligt Embede, og at de ey sige dennem imod." Af disse Ord lærer man, at de omtalte Poenitentz-Bøger maatte ikke komme i Leig-folks Hænder; Men til de Geistlige (nemlig, de der ey vare Pœnitentiarii eller aandelige Fædre,) maatte man vel give et Udtog deraf; I saa Maade behøvede disse ikke, naar de confiterede, at tage Boden beskreven. Fremdeles, paa det at Pœnitentiarius, eller Præsten som hørde Bigten, ikke skulde i noget Stykke tage feil, ja til at forekom-me ald ond Tanke og Mistroe til hannem af Confitenten, maatte hand hver gang tage med sig i Skrifte-Stolen sit Directorium eller Pœnitentiale. Saaledes naar hand havde det ved haanden, kunde hand strax see efter, hvad slags Bod der hørde til hver Synd. Naar nu Confitenten var saa vidt, at hand kunde selv læse, lagde Præsten ham Bo-gen for Øynene, at hand derudi kunde see sin Dom, og at ham ey skeede nogen Uret. Saaledes staaer der udi eet af de Grækiske Canonariis, in *Append. Morini*, *pag.* 120. Καὶ μετὰ τὸ ἐρωτῆσαι ἀυτὸν κατὰ λεπτὸν, πιάσαι τὸν πίνακα, καὶ ἐρεύνησον ὁποῖον ἁμάρτημά ἐςι, ϗ κατάλαβε ἀυτὸν ἔμπροσθεν τῆς βίβλȣ ταύτης, ἢ ὁποῖον ἁμάρτημά ἐςι. Som er i Dansk oversatt: "Naar "du saa haver udspurt ham til det allernøyeste, (om hvert af fornævn-"te Stykker,) da tag dit Register fat, og eftersøg, hvad for et slags "Synd det er, og lad saa ham (Confitenten) gaae selv frem for "Bogen, at hand kand see hvad for Synd det er, og hvad Bod der hø-"rer til."

§. 10.

Saa var endogsaa i flere henseende denne Maade nyttig, (jeg taler efter de Tiders Viis,) ja det var undertiden fornøden, at meddele Poenitentzen skriftlig. Thi baade kunde det hende sig, at den som havde bigtet og taget imod Poenitentzen, maatte begive sig udaf Districtet, førend den var tilfulde efterkommet. Saa hendedes og sommetider, at der forekom een eller anden vanskelig Casus, som den ordentlige Bigtfader ikke maatte, eller trøstede sig til at dømme paa, men maatte henvise den til Biskopen eller hans Vicarium. Til det første slags Tilfælde henhører denne Artikel i *Concilio Toletano XI. cap. 7.* "Si exilio vel retrusione dignum eum esse, qui deliquit, judicium "peculiare decreuerit, modus pœnitentiæ, quam coram tribus fra-"tribus sacerdos transgressori indixerit, speciali debet ejus, qui sen-"tentiam protulit, manus propriæ subscriptione notari. Sic fiet, ut "nec transgressores sine testimonio excidia vitæ suæ incurrant, nec "rectores accusatos se de quorumlibet interemptionibus erubescant." Dog hvor Øvrighedens Dom ey havde dømt til Landflygtighed, der pleyede man gierne at holde til Maade med slige Poenitenter, og lod dennem ingensteds reyse bort uden høy Fornødenhed, førend de havde udholdet Poenitentzen i Sognet eller Menigheden, hvor de hørde hiemme. Derom er bekiendt den Artikel af *Concilio Salugenstadiensi, cap. 19.* som Burchardus, og Ivo Carnotensis har anført i deres Decretaler: "Decretum est, ut omnis pœnitens, dum Carinam suam jejunat, de "loco in locum non migret, sed ibi permaneat, ubi suam acceperit "pœnitentiam, ut proprius sacerdos sibi præbeat testimonium: Si "autem ibi propter hostiles insidias jejunare non poterit, suus sacerdos "eum confratrum suorum alicui, ubi pacifice possit jejunare, diligen-"tissime commendet." Hertil hører ikke egentligen, at tale om det slags skrevne Beviser eller Passer, som man kaldte Litteras communicatorias, og endnu mindre om de saa kaldede Confessoriis litteris. Thi ingen af dem kommer just ved vores Materie, og kand der om begge fornemmeligen læses Phil. Priorii Tractat *de Literis Canonicis*, der haver med god Skiæl rettet og viist een og anden Feyl hos Ferrarium *de antiquo Epistolar. Eccles. genere.* See og Du Cange *Glossar.* in

voc.

voc. *Communicatoriæ.* Pacificæ og Commendatitiæ vare ligeledes et andet slags, og bevidnede om, at den Reysende eller Bortflyttende havde fyldestgiort sin Bod, og kunde frit tages til Communion paa et andet Stæd: noget nær som vores Skrifte-Sedler; der ey heller i nogen Maade angaaer vores Afhandling. Men dette hører virkelig derhen, naar en Syndere enten blev landflygtig, eller hannem blev paalagt af Biskopen at gaae Pilegrims-gang, og hans Misgierninger dertilmed saa grove, at de ey kunde bødes uden med mange Aars Plage: Thi da gav Biskopen hannem, tillige med Poenitentzens Forskrift, ogsaa udi samme Brev en Recommendation, til hvem hand maatte forekomme, og indstillede til deres Mildhed og beste Skiøn, som sligt formaaede, om de kunde finde at noget maatte ham eftergives af Poenitentzen. Et saadant Brev er Jo. Bollandus fordum kommen over, og har indført det i en Anmærkning, in *Actis Sanctorum*, ad *d. XIX. April. p. 675.* som jeg for dets Mærkeligheds skyld har afskrevet; og er saaledes: "Johannes Dei gratia Magalonensis Episcopus, "omnibus Ecclesiæ Catholicæ rectoribus subjectis æternam in Do-"no salutem. Notum sit omnibus vobis, quod Bernardo, præsen-"tium latori, talem pœnitentiam pro peccatis suis horribilibus in-"junximus; quod usque ad septem annos nudis pedibus incedat, "camisiam non ferat omnibus diebus vitæ suæ, qvadraginta dies ante "Natale Domini in cibis quadragesimalibus jejunet, quarta feria a car-"ne & sagimine abstineat, sexta feria præter panem & vinum nihil co-"medat, in omni sexta feria quadragesimæ & quatuor temporum præ-"ter aquam nihil bibat; omni sabbato, exceptis solennibus diebus, & "nisi ægritudo intecesserit, a carne & a sagimine abstineat. Quapro-"pter clementiam vestram in Christo suppliciter exoramus, quatenus "pro redemtione animarum vestrarum, præfatum pœnitentem, quia "pauperrimus est, in victualibus & vestibus misericorditer sustente-"tis, orationibus sublevetis, de pœnitentia etiam sibi injuncta, secun-"dum quod ratio exigit, benigne relaxetis. Data Magalonæ, anno "ab incarnatione Domini M.C.LXX. mense Octobri. Vsque ad "septem annos tantum valeat."

§. 11.

Det andet Tilfælde, som jeg mældede om, betreffer de Synder, som den ordentlige Siælesørger ikke understod sig at dømme paa, og derfore maatte henvise Confitenten til Biskopen, eller hans Vicarium, givende ham en Skrivelse med, hvorfor det skeede. Men som dette er en noksom bekiendt Sag, vil jeg ikke meget bemøye mig dermed: Thi om Casibus Episcopalibus og reservatis finder man allevegne. Alleneste maae jeg erindre, at man i de gamle Tider, (ligesom i Grækeland, efter Socratis Vidnesbyrd in *Histor. Eccles.*) ikke gav hver Præst den Magt og Myndighed, eller betroede ham til at paalegge Folk Poenitentz, men havde ikkun til slig Forretning een Mand i et hvert Stift, eller i en Part af Stiftet. Saadanne Pœnitentiarii bleve udsøgte med besynderlig Fliid iblant de lærdeste Præster, og som havde den behøvende Forstand og Discretion. Og til dennem sendte de andre Præster deres Confitenter, naar dennem forekom i Skriftestolen nogen Synd af stor Betydning. Confitenten maatte bringe ham et Brev fra sin Præst, Archidiacono eller Diacono, og naar hand havde bigtet for Pœnitentiario, og faaet sin Bod paalagt, maatte hand bringe et skriftligt Beviis tilbage, hvorefter hans rette Præst siden havde at passe paa, at Boden som i samme Beviis stod beskreven, blev opfyldt. Herom er en klar passage udi Gilberti Cestriensis *Synodalibus* (hand levede under Kong Eduardo I.) forfattet i disse Ord: "Nullus ad Pœnitentiarios pro aliquo delicto mittatur, de quo non "interim confessus fuerit, vel convictus. . . . . Litteras autem "Archidiaconi, Decani, vel officiariorum ad Pœnitentiarium gratis "concedi volumus pœnitenti. Et ut liqueat, qualis fuerit pœniten-"tentia, & pro quo crimine specialiter injuncta, pœnitens literas "Pœnitentiarii referat ad mittentem." Jeg motte sporge, om dette ikke kunde hede proprie at bekomme sin Scrift, det er, sin Bod og Poenitents beskreven. Paa selvsamme Viis skeede det udi Casibus Episcopalibus; hvor og vedkommende motte have noget skriftligt med sig, frem og tilbage: "Semper qui mittuntur, deferant li-"teras secum, continentes genus peccati & circumstantias suffi-"cienter; vel ipse sacerdos veniat." staaer der i Richardi Episc. Saru-

Sarumensis *Constitutionibus cap. 28.* (Hvilke Constitutioner, samt og de næst tilforne citerede Synodalia af Exeter, item den ofte ommældte Biskop Ecbrichts Skrifte-Bog, ere at finde i den Samling af Conciliis Magnæ Brittanniæ, som den lærde og velfortiente Dr. David Wilkins har for faae Aar siden udgivet i 4. store Bind in folio.) Saaledes er det og at forstaae i de gamle Engelske Kongers Love, naar der staaer, at den som begaaer Meen-Eed, eller anden slig Misgiærning, hand skal straffes med Fængsel i 40. Dage, og bøde ellers derfor saaledes, som Biskopen eller Pœnitentiarius foreskriver, swa Biscop him scrife, eller swa him his Scrift scrife. Derfore kalder Beda disse tvendes Forretning: *describere peccatori mensuram pœnitendi*, i hans Histories fierde Bogs 25. Cap. Endeligen skeede og det samme, udi Casibus soli Papæ reservatis, hvor Pœnitentiarii eller Biskoperne selv gave slige Syndere Breve og Recommendationer med til Paven: hvorom, iblant andre, Martene handler, *de antiquis Ecclesiæ Ritibus lib. I. c. 6. art. 6.* Det hendede sig ogsaa undertiden, at naar Biskopen eller hans Official havde været for streng, og skrevet Synderne en større og ulideliger Poenitents for, end sædvanlig, løb denne hen til Rom, beklagede sig for Paven, og bragte med sig tilbage, om ikke just en Relaxation, dog en Forskrift af Paven til vedkommende Biskop. Herpaa haves et Exempel i efterfølgende Pave-Brev (af hvad for en Pave, vides ikke,) som Baluzius har af en gammel Bog afcopieret, og sat bag udi *Tomo 2. Capitularium, col. 1563.*
„Episcopo N. M. latrix præsentium lacrymabili insinuatione mon-„strauit, quod Officialis vester olim, pro lubricitatis reatu, quam „misera fragilitate commisit, inter alias disciplinæ asperitates, man-„dauit eidem, ut quadraginta diebus per communia fora uestræ „diœcesis nudo corpore usque ad umbilicum incedens, cedulam „sui delicti conscriptam deferret in capite manifeste. Quare sup-„plicauit humiliter, sibi per Sedem Apostolicam salubriter rigorem „hujusmodi mitigari. Quia sic debemus decenti animaduersione „corrigere delinquentes, ut publice non debeat exponere, sed po-„tius occultare; auctoritate &c. committimus, quatenus, conside-„ratis laboribus & expensis, quas dicta mulier sustulit, vel sustinuit, „vel subiit, propter hoc ad Sedem Apostolicam veniendo, tempe-

„retis

„retis dictam Pœnitentiam circa ipsam, prout secundum Deum &c.„ Virkeligen burde denne Skriftefader at være bleven selv skriftet tilgavns, som havde paalagt denne fattige Synderinde slig Poenitents, der var intet mindre end Canonisk, og ey efter noget Pœnitentiale, være sig Græfisk eller Latinsk, indrettet: Paven har og havt stor Ret at betee sin Mishag deri. Imidlertid saae Biskoperne ikke gierne denne Reysen og Løben til Rom, naar den skeede af Poenitenterne uden deres Forlov, ja de agtede lidet om den Relaxation, Aflad, eller Forskrift, som de bragte med sig tilbage. Hvorfore de udi *Concilio Saligenstadensi*, an. Chr. 1022. giorde denne Forordning: „Nullus Romam eat sine licentia sui Episcopi, vel ejus Vicarii; & „ne capitalis criminis rei, propriis sacerdotibus prætermissis, Ro„mam ad Apostolicum adeant indulgentiæ percipiendæ causa, quæ „illis non proderit, nisi prius pœnitentiam, a suis sacerdotibus im„positam adimpleuerint.„ Men Aflad eller Afløsnings-Breve, som man meddeelte undertiden langt-fraværende Confitenter, naar de havde fremskikket deres Bekiændelse og Begiering skriftlig, hører ikke til min Materie, og har intet med Ordet Skrifte at bestille. Et Afløsnings-Brev (Absolutoriæ litteræ,) saadant som Alcuinus begierede af Pave Adriano, („Presbyterum tuum ad me mittens, „breviculum Confessionis tuæ mihi remisisti, petens ut absoluto„rias literas tibi transmittam; „ Adr. PP. I. *Epist. 63.*) eller saadant, som Hildeboldus Biskop til Soissons bekom paa sin Dod-Seng af Hincmaro Remensi, (Hincmari *Opp. Tom. 2. p. 686.*) er ikke de Ting vedkommende, som vi nu omhandle, saalænge der ingen vis slags Poenitents, Pligt og Bod foreskreves i deslige Breve.

§. 12.

Mere synes mig ikke at giøres Behov, til denne, i mine Tanker, allerede klargiorte Sag. Thi hvad heller nu Ordet *Scrifte* er i

Brit-

Brittannien ældere end Engel-Saxernes Tider, og haver havt den omtalte geistlige Bemærkning fra Christendommens Begyndelse hos de gamle Britter, eller og det er først opkommet formedelst den Græ-kiske Erke-Biskops til Canterburg Theodori Foranstaltning ved Bigte- og Poenitens-Væsenet, troer jeg at have giort Rede for begge Dele. Den liden Forskiæl i Skrifningen, imellem de gamle og nye Tider, med c og h, (scrift og shrift) giør intet til Sagen; saavelsom ikke heller den Translation i Betydningen: Nemlig, at Scrifan, som bemærkede i gamle Tider, allene *pœnitentiam imponere*, er siden bleven brugt for *confiteri;* Scrifte og Scrift, som i gamle Tider bemærkede *Pœnitentiarium*, Præsten eller Bigt-Faderen, ja vel ogsaa Seddelen, som Boden stod skreven, har og siden betydet Bekiendelsen eller Skrifte-maalet, som ellers kaldtes Scriftspræce eller Andetnesse. I det Danske Sprog, hvor bemældte Ord visseligen ere indkomne fra det Engelske, er det jo gaaen paa samme Maade. Skrift siges i vores daglig Tale, baade om Confitentens og om Præstens Forretning. Hin skrifter for Præsten, og Præsten skrifter Confitenten. At gaae til Skrifte, er egentligst efter den gamle Engelske Tale-Maade, adire confessarium; Og saaledes begynder Biskop Ecbrichts *Scrift-Boc:* Thonne man to his Scrifte gange, i. e. *Cum quis Confessarium suum accedat.* At staae Skrift, siges hos os om aabenbare Skriftemaal; fordi slige Syndere stode fordum uden for Kirke-Døren, og komme ey ind førend de vare afløste. Jeg har faaet Skrift og Afløsning derfor, svarer undertiden den, som af andre bebreydes sit Fald. Ja ligesom Shrive hos de Engelske er siden transfereret til en almindelig og verdslig Bemærkning, og er det samme som at bekiænde, saa er det jo ogsaa i Dansk. Jeg vil skrifte reent ud for Eder alt hvad jeg veed om denne Sag, siger man, ligesom det Junius anfører af Chau-

cer:

eer: Al my secrete to you J plaine and shrive. Endeligen skal og scrifan i det Engel-Saxiske, (som Thomas Benson siger i sit *Vocabulario,*) hede i metaphorisk og almindelig Brug, *severiter cum aliquo agere.* Saaledes jo ogsaa i vores Tungemaal: Jeg skriftede ham tilgavns, i. e. Jeg skændede paa ham, toede ham hans Hoved &c. Tage een i Skrift, i. e. *corripere aliquem, ut resipiscat,* skriver Haquinus Spegel i sit Svenske *Glossario.* Bemærkningen er vel den samme, som i det Franske Chapitrer. Men der er Forskiæl paa Ordenes Herkomst. Thi Chapitreren hørde ey til Confitenter eller Skrifte-Stolen, men allene til Munkene, i Capitelet. Capitulum kaldtes den fornemmeste Stue i Klosteret, hvor Abbeden og Munkene pleyede at forsamles, for at handle om deres Kloster-Sager: Navnet er, som Papias anmærker, deraf, at man pleyede derinde at oplæse et Capitel om Dagen af Munke-Regelen. Den kaldtes ogsaa Stuba conventualis, og undertiden Pyrale. Derinde hang en skiøn stor Pidsk, og naar nogen af Munkene havde syndet, blev hand straffet dermed. Naar Forseelsen var grov, bandt man ham til en Pille, og slog ham erbarmligen. Dette kaldtes, capitulare nocentem, eller capitulariter aliquem cædere. Foruden hvad Du Cange *in Glossario mediæ & inf. Latinitatis*, og Menage i *Dictionnaire Etymologique de la Langve Françoise*, derom have, findes det udførliger forklaret af Alteserra, i hans *Asceticis*, eller *Originibus rei monasticæ*, lib. 6. cap. 4. *de Correctione fratrum in Capitulo.*

Herr

Herr PEDER SCRAM

Af sin Mandighed og mange store Bedrifter kaldet

Vove-Hals for Dannemark

Hans Levnets-Historie

Fædrene-Landet til Ære og andre til Opmuntring paa Dydens Vey,

i korteste Begreb samlet og af adskillige troeværdige Documenter uddraget ved

E. P.

Forberetning.

Dersom Ihukommelsen af de Mænd, der har havt stor Dyd foreenet med en rar Skiæbne, bør ophielpes af den dybe Forglemmelse, som alle menniskelige Ting ved Tidens Længde nedsiunke udi, da meener jeg, denne Efterretning om Hr. Peder Skram, kand tilfulde fortiene saadant Ære-Minde. Det ham tillagde Navn, Vove-Hals for Dannemark, opliuses bedst ved efterfølgende Blades Giennemlæsning, da man seer, at hand saa længe, saa ofte og saa yderlig har vovet Liv og Blood for sit Fædrene-Land, som neppe nogen anden af vore øvrige priisværdige Helte: at jeg ey skal tale om, hans martialske Gemyt drev ham endogsaa udenlands til at opsøge Fiender og Farlighed, naar her hiemme intet af det Slags forefaldt. Dette sidste priser jeg vel ikke, i Henseende til Samvittigheden, som aldrig gaaer sikker uden paa den Grund af et lovligt Kald. Men i Betragtning af de Tiiders slette Kundskab om

Herrens Villie, lader man dette staae derhen. For Resten siunes denne rare Helt at fortiene al Berømmelse. Særdeeles rart og selvsomt er dette, at hand baade til Lands og Vands har været lige good og færdig Soldat. Under de trende store Konger Frid. I. Christ. III. og Frid. II. har hand ført Floden som Admiral, og een gang Armeen som General, stedse med ønskelig Fordeel. Og som hand var stoor i Landet, saa var hand ey mindre i sit eget Huus, da Gud giorde ham til Fader af atten Børn, hvis Blood paa moderne Side, endnu er til overs i nogle af vore giæveste gamle Adels-Huse. Saa rar en Mand lood Guds Forsiun ogsaa opnaae en rar og usædvanlig høy Alder, nemlig halvfemtesindstive Aar og fem Maaneder, uanseet de mange deels dødelige Saar, hand af Ungdom op havde faaet og de store Besværligheder hand giennemgik. Grunden til denne Efterretning er fornemmelig tagen af et MSS. som Hoyædl. og Velb. Hr. Etatz-Raad Foss gunstigst har tilladet mig at ud-copiere: Men da samme er meget mangelfuldt og til deels urigtigt, har jeg af andre trykte og utrykte Documenter rettet, formeeret og udarbeydet det, saa got som min Tiid og Evne ville tillade.

Den priisværdige Helt Peder Skram var fød paa Urup Gaard, et Navnkundigt Herre-Sæde i Nørre-Jylland, Aarhuus-Stift, 1 Miil Norden for Horsens, Aar 1491. af en ældgammel berømmelig Stamme. Hans Fader var Hr. Christen Skram, og Moderen Anna Reventlow, Knud Reventlows Daatter af Søeboe i Fyen. Døbe-Navnet bar hand efter sin Farfader Hr. Peder Skram den ældre, Herre til Urup, Skovgaard og Rüsagger, hvilken ogsaa skal have været en særdeeles drabelig Mand, efter dette Ords egentligste Bemerkelse; Thi om ham (*) læses i gamle Haandskrevne Bøger dette, at da hand i sine unge Aar fik Trette med Ebbe Mogensen af Tielle (**) saa de undsagde hinanden paa Livet, blev hand af denne sin

(*) Her med rettes den Feil som jeg finder mig at have begaaet. Marm. Dan. Tom II. p. 180. hvor det Drab paa Ebbe Mogensen tillegges den yngere Peder Skram. At Tiids Regningen ikke tillood det, saae jeg nok den gang: og meente derfor, det Navn Christoph af Bayern, burde hede Christoph Greve af Oldenborg, som jeg har satt i en Note. Men ved at holde alle Documenter nøyere mod hver andre, findes hiin Meening ugrundet.

(**) Andre MSS. have Tyrestrup og atter andre Tommerup.

sin Avinds-Mand og Efterstræbere oppasset, da hand en gang kom fra Horsens og ville til Urup, havende efter den Tiids Maade, nogle bevæbnede Borge-Stue-Karle ridende efter sig, dog ikke saa mange som hans Modstandere, thi denne havde beredet sig her paa, og det var fordum den Danske, ligesom indtil Ludwig den 14des strenge Forbud, den Fransøske Adels meget syndige Maade, at man ikke holt Dueller, men smaa Feldslag med al det Mandskab som paa begge Sider kunde opbringes. De møttes ved Hansted Huulvey, og der brød det ud til en haard Feide. Ebbe Mogensen blev nedlagt paa Stedet, og Peder Skram maatte søge sin Frelse i Landflygtighed. Siden gaves ham Anledning at komme ind igien med Kong Christoffer af Bæyern hans Krigsfolk, og at vinde denne Herres særdeeles Naade; Thi da Høybemeldte Konge, Aar 1441. landede ved Gedsøer og ville træde af Skibet paa Broen, falt hand i Vandet og var ikke uden Livs Fare. Nu var der ingen af hans Følgeskab, de Bæyerske Herre-Mænd, saa lidet bange for dette Element, som Peder Skram. Denne som en lang og før Mand betænkte sig ey længe før hand sprang i Søen til sine Skuldre, fik fat ved Kiortelen, og droog Kongen uskadet op. Saadan Troeskab bevægede Kongen til at forespørge sig nøyere om Skrams Person og Omstændigheder, saa og at udsone ham med den Aflivedes Venner, samt skienke ham sin Fred og Frelse, ja bestandig at ære og elske ham, saa hand endog døede Rigens-Marskalk.

Denne sin Farfader som en tapper Mand, slegtede vores yngre Peder Skram rettelig paa. I et stort og stærkt Legem, som til høyeste Alderdom udholt hart ad mageløse Fatiguer, havde hand alt det man kand kalde Mood og Mands-Hierte, og at ham ey heller har manglet god Forstand eller Færdighed til at finde sig i allehaande Vanskeligheder, sluttes noksom af hans Bedrifter. Udi Boglige Kunster havde hand vel ikke fordybet sig, thi Naturen drev ham til en anden Side. Alt det jeg finder om hans Videnskab er, at hand havde lært at læse og skrive, hvilket var nok for en Helt i de Dage, da mange som holtes for Boglærde, vidste lidet mere. (*) I hans Alders tolvte

 Aar

(*) P. Jo Resenius skriver i sin Fortale til Kong Wald. Jydske Lov, at en Peder Skram skal have oversatt bemeldte Løvbog paa bedre Latin end Biskop Knud af Viborg hans Version. Hvem denne Peder Skram er, vides ikke. Maaskee een af vor Heltes Sønner, hvis Navn siden forekommer.

Aar blev hand Faderløs, og som den store Soldat der sad i ham, allerede begyndte at ytre sig, fandt hans Venner for got, at sette ham hos Herr Henrich Gøye, der at lære og øve sig i Hoffmands-verk. Saa kaldtes i de Dage ey at giøre Hoff Reverentzer og Complimenter, men at ride Dyst og bryde Glavind. Dette begyndte hand i sit fiortende Aar, og tiente siden under bemeldte Herre, indtil det 27ende. Da fandt hand først Leylighed at giøre Alvor deraf; Thi Aar 1518. var hand med i Stokholms Beleyring, saa og i det ulykkelige Slag ved Brende-Kirke, hvor hans ældre Broder Knud Skram, og mange flere Adels-Mænd, som stode i det fremmerste Geled, omkomme. Efter dette første Forsøg kom hand med Resten af Kong Christierns Folk hiem, og holt paa sin Fæderne Gaard Urup, Skifte med sine tvende Syster-Mænd, Iver Dyre og Korsids Hardenberg. Saa snart hand havde bragt den Sag til Endelighed, reed hand atter med tvende Heste til Herr Henrich Gøye, og tiente under hans Banneer i neste Feide, som Kong Christiern førte i Sverrig, Aar 1520. Dette Tog lykkedes bedre end forrige, da den Danske Felt-Herre Otto Krumpen paa St. Sebastians Aften nedlagde Herr Steen Sture og det meeste af den Svenske Magt, ved Bovesund, hvor Peder Skram holdt sig som en Mand. Ligeledes lagde hand strax derpaa Ære ind ved Slaget i Tyvede-Skov. Der fik vel mange Danske deres Bane-Saar, i det de stormede til en Braade, som Svensken havde hugget for sig. Men de trængde igiennem og sloge Fienden fuldkommen ud ved en haard Fegtning, i hvilken Peder Skrams venstre Skulder blev saaret af en Piil, saa at Arret blev meget kiendeligt til hans Døds-dag. Nestfølgende Langfredag, stod det store Slag for Opsall, hvor meer end 10000 Svenske Bønder bleve dræbte, dog ey uden at værge sig mandelig, saa at og den Danske Felt-Herre Otto Krumpen med mange flere navnkundige Mænd der satte Livet til. Herr Mogens Gyldenstierne blev skutt med en Piil i sit Laar, saa hand halv besvimet knap blev hengende paa sin Hest. Denne reddede Peder Skram, som saae at 3 Svenske vare bemøyede med at føre ham hen til en Side. Een af disse stak Skram igiennem Livet, da de andre toge Flugten, og Gyldenstiern blev hiulpen til rette. Ikke mindre var hand med udi Stokholms anden Beleiring, indtil Staden blev opgiven og denne haarde Krig fuldendet ved det bekiendte Stokholmske Bloodbad,

for

for hvilket Peder Skram, saavel som flere, siunes at have havt en billig Afskye, thi strax efter finder jeg at hand toeg sin Forlov fra Kongens Hoffmester Herr Henrich Gøye, hvilken hand hidindtil havde fulgt med tvende Heste, som før er meldt.

Saa snart der fandtes Leylighed til at søge Krigs-Tieneste paa nye, forsømte Peder Skram sig ikke, nemlig i Aaret 1524. da den undvigede Kong Christ. II. Tilhængere vægrede sig ved at opgive Kiøbenhavn for Kong Frid. I. hvilken af den samtlige Jydske Adel var bleven hyldet i Viborg, og særdeles af Biskopperne fik et vist Antall Folk til Hielp. Blant disse var Peder Skram, paa Biskop Owe Bilde af Aarhuus hans vegne med nogle Heste, og hialp af al sin Evne til bemeldte Hoved-Stads Indtagelse, hvilken kostede ham tvende Saar i sin Arm, men den som gav ham dem, støtte hand strax igiennem Livet med sit Glavind. Saa snart Kiøbenhavn var opgiven, og Peder Skram hørte at Erke-Bisp Christopher i Bremen søgte Krigs-folk til at dempe sine uroelige Undersaatters Oprør med, drog hand derhen, giorde god Tieneste, og kom efter velforrettet Sag tilbage. Da hand saaledes havde giort Krigs-Tieneste under tvende Biskopper, fik hand Lyst og Leylighed til at tiene den tredie af samme Stand, nemlig Churførste og Erke-Bisp Albert af Maynts, en i Reformations-Historien meget merkværdig Herre. Der hen droog hand tillige med Herr Knud Henrichsen af Klagerup, og hialp at dæmpe de oprørske Bønder, af hvilke 90000. siges at være omkomne. Sidst bemeldte Erke-Bisp ærede og lønnede ham rigelig, da hand var meget vel fornøyet med hans Tieneste. Hvor lang samme har været, vides ikke. Aar 1531. da Kong Christ. II. var indfalden i Norge, blev Peder Skram atter brugt som en duelig Mand af sin egen Herre, Kong Frid. I. som hørte Rygtet om hans Begiærlighed efter Krigs-Tieneste paa fremmede Stæder, og derfor selv vidste at bruge ham hiemme. Det som jeg herved finder merkeligst, er, at Skram nu forlod Landjorden, og gav sig til Søes. Kongen som kiendte hans Tapperhed og Forstand, betroede ham, uden Tvivl i Mangel af nogen bedre Admiral, et Antall Orlogs-Skibe, og det hand selv førte, heed Nøgelen. Paa dette nye Element var vor Helt en mindre lykkelig i sine Gierninger end tilforn. Udi den Havn Bofftøe ved Marstrand, fik hand spoer paa Kong Christians Skibe, hvilke hand opsøgte og fandt

Palme-

Palme-Søndag, under Jersøe ved Tonsberg. Torsdagen derefter greb hand dem an, og tilredde dem saaledes, at de ey kunde udrette deres Erende, hvilket var at belegge Aggers-Huus til Vands, ligesom det til Lands allerede var beleyret af den undvigte Konge. Denne fandt stort Tilhæng i Norge og ængstede Mogens Gyldenstiern Slots-Herre paa Aggershuus saaledes, at hand høylig trængte til den Forstærkning af Mandskab, Krud og anden Fornødenhed, som Skram undsatte ham med. Til Lands ville vor Helt vel ogsaa forsøge at svække det fiendtlige Parthie, men fandt sig alt for svag paa Mandskab, hvorfor hand nøyedes med at falde her og der i Land, og Brand-skatte sin Herres Fiender, eller utroe Undersaatter, for hvilken Brandskatt hand giorde Kongens Rentmæster Herr Anders Glob rigtig Regnskab, og fik Qvittering som endnu er tilovers. Da hand kort efter Paaske løb til Kiøbenhavn med sine Skibe, og berettede Kongen alle Omstændigheder, blev besluttet at antage sig Norges Forsvar med mere Alvorlighed, og altsaa at sende didhen, ey allene ald den Danske Søe-Magt, som kunde bringes tilveye, men ogsaa endeel Skibe, som Hansee-Stæderne laante Kongen til Hielp. Denne Tallrige Flode torde man ey betroe Peder Skram, som var alt for ung Søe-Mand, dog den som i hans Sted blev Admiral-General og alting, siuntes det endnu mindre, nemlig Knud Gyldenstiern, som allerede var udvalt, dog ey viet, Biskop til Odense. Under hannem stod Peder Skram, og førte sit forrige Skib Nøggelen. Ved denne Flodes Ankomst, gik Kong Christ. II. Haab over styre, saa at hand begyndte en venlig Forhandling med bemeldte halv-geistlige General. Denne, som ey vidste hvor vidt, eller paa hvad for Vilkaar hand torde indlade sig i slige Tractater, maatte først hente nærmere Beskeed fra Kongen sin Herre, og udvaldte til det Erende Peder Skram, uden tvivl fordi hand vidste Mandens Skiønsomhed og Forstand i Stats-Sager, var ey mindre end hans Tapperhed at lide paa. Dog blev med ham tillige sendt en anden Herre, navnlig Wilcken Stede. De reiste igiennem Sverrig med al Hast, og fandt Kong Frid. I. paa Gundersløf i Stevens-Herret. Saa snart Skram havde røgtet sit Erende, og faaet skriftlig saavel som muntdlig Giensvar af Kongen, begav hand sig paa Veyen tilbage, men kom med sin første Beskeed ey længer end til Helsingøer, thi der naaede hand Kongens Secretair Axel Juul, med den forandrede Ordre, at Knud Gyldenstiern ikke maatte indlade sig i no-

gen

gen venlig Tractat med Kong Christ. men hannem fiendtlig angribe, uden saa var, at hand ville give sig paa Naade og Unaade. Her af sluttes, at den første Befalning har lydet gandske anderledes, og været saadan, som Knud Gyldenstiern alt for dristig giettede sig til at den ville blive. Dog det kunde ikke undskylde ham, thi hand fik hverken den første eller sidste Ordre at see, forend det var for sildig, da hand, allerede og uden at oppebie Sendebudenes Tilbagekomst, havde tilstaaet Kong Christ. det som man siden ikke ville være ham gestændig, nemlig sikker Leyde. Denne Accord ville Knud Gyldenstiern have Skram til at underskrive med, saasnart hand var ankommen. Men hand var alt for klog dertil, og protesterede meget mere mod alt det som var skeet, fremvisende det hand havde i Lommen, nemlig en Befalning, som lydde gandske anderledes, hvilket Gyldenstiern selv tilstod, og dermed friede Skram, som undskyldte sig for Kongen og Rigens Raad, paa Kiøbenhavns Raadhuus. Lige saadant Vidnesbyrd om sin Troeskab og fuldkomne Lydighed i at efterleve sin Konges givne Befalning, fik hand længe derefter, nemlig anno 1542. da samme Sag paa offentlig Herredag blev lagt Knud Gyldenstiern, som den gang var en affatt Biskop, til Last.

Efter Høylovlig Kong Frid. I. Død, indfandt sig Peder Skram hos hans Søn Kong Christ. III. i Kolding, hvor hand og flere af den Jydske Adel svore den unge Herre Huldskabs-Eed, saa og strax viiste Virkning deraf; Thi da Grev Christopher af Oldenborg, med de Lübeckers Hielp, var indfalden i Fyen, og havde oprørt Allmuen til at holde den gamle Kong Christians Parthie, og hente ham af Fængslet for at sette ham paa Thronen igien, saa var Peder Skram ey seen til at indfinde sig i det store Feldt-Slag som blev holdet paa Oxebierg ved Assens, hvor Erke-Biskop Gustav Trolle, og mange store Herrer satte Livet til. Dette kostede vores mandige Helt meget Blod; thi hand fik i Hovedet og andensteds, ey mindre end syv Saar, som alle holdtes for ulivis eller dødelige. Men hand, som havde endnu meget ulevet og ugiort; lod sig føre til Odense, hvor hand i Jomfrue Anna Nielsdaatters Huus blev vel cureret. Imidlertid var hand bleven betænkt paa at gifte sig med Jomfrue Elsebe Krabbe, Hr. Tygge Krabbe til Bustrup og Frue Anna Rosencranz deres Daatter. I dette Ægteskab blev Peder Skram Fader til atten Børn, nemlig syv Sønner og elleve Døttre: Af Sønnerne findes ingen navnkundig uden Christen Skram, som faldt for Fiendens

Sværd paa Guldborg Enge, Aar 1566. den 12. Julii, Peder Skram, som samme Aar døde paa Laugholm den 25. Nov. (*) og Niels Skram, som havde Frue Cirsten Rosencrands, og beboede sin Fæderne Gaard Urup Aar 1598, da hand loed opbygge et Taarn og Vaabenhuus ved Birk-Kirke. Af Døtterne vides disse: Margreta Skram døde ugiftet, Birgitta Skram, Herr Peder Tottes til Baltinggaard, Anna Skram, Herr Henning Giöes til Kielstrup, Karen Skram, Herr Lauritz Brockenhuses til Brangstrup og Egeskow. Johanna Skram, Herr Hans Langes til Bregning og Kiærgaard, Elsebe Skram, Herr Owe Bildes, Oliva Skram, Herr Johann Dues til Gredsholm.

Ret længe fik Peder Skram ey Forlov at blive hiemme hos sin unge Brud, thi Fæderne-Landets Tilstand udkrævede hans Tieneste, og det var hans Sag, hvor hand kunde komme til Slags. Kong Christian overlagde med ham, hvorledes man skulde dempe de Lybeckers Søe-Magt, som idelig styrkede Greven og den afsatte Konges Parthie. Men gode Raad vare her dyre, efterdi Fienden havde Kiøbenhavn, og tillige de bedste Kongelige Orlogs-Skibe i sin Vold. Det gode Venskab imellem Kong Christian og hans Naboe Kong Gøste i Sverrig, skaffede Raad mod dette Uraad, og sidstbemeldte Konge fandtes villig til at laane sine Skibe, men undskyldte tillige, at hand ikke havde en Admiral (**) hvilken man selv maatte see sig om. Nu, at man i Dannemark heller ingen Overflødighed har havt af Admiraler paa de Tider, sluttes ey allene af det som tilforn er meldet, i Anledning af den Norske Krig, men ogsaa deraf, at Peder Skram, som ellers af Ungdom op, havde fulgt Krigen til Lands, baade inden og uden for Dannemark, maatte nu for Allvor vise at hand var et amphibium, og det med ald ønskelig Lykke. Efter den Svenske Konges Indbydelse, reed han Anno 1535, med fem Heste op til Stockholm, og da hand havde ladet de laante 10. Orlogs-Skibe udtackle og bemande, seylede hand derfra til Gulland. Her samlede hand sig en større Flode, da Henrich Rosencrantz, Lehnsmand paa bemeldte Gulland, havde skaffet ham fem Skibe, Hertug Albert af Preussen sendt ham ligesaa mange, og nogle Jydske Bisver, samt

(*) Disse tvende Sønner udelades af P. Joh. Resenio som i sin Fortale til Kong. Wald. Jydske Lov, ellers temmelig vel oplyser de Skrammers Slægt-Register.

(**) Totius autem classis sub Gothlandiam in unum collectæ summus Præfectus erat Petrus Skrammius, Eqves Danus. Nam Gustavo ipso indicante, non habuit tum Svecia, qvi idoneus esset ut classi præficeretur, qvare Skrammius, rogatu Regis, hoc muneris acceptans, in Sveciam commearat, relicta apud fratrem Tuchonem Crabbam, nova nupta, qvum recentis conjugii gaudia vix semestri percepisset. Nic. Cragii Hist. Christ. III. p. 95.

samt andre af Adelen bragt iligemaade nogle Orlogs=Skibe og Jagter til Veye. Endnu opbragte hand 4 Hollandske Skibe, som vare Rigets Fiender, og bemandede dem med sit Folk, saa hans Flode blev endelig 37 store og smaae Skibe sterk. Derimod havde den oprørske Grev Christopher af Oldenborg ladet udruste den rette Danske Flode ved Kiøbenhavn, hvilken foreenede sig med de Lybske, Rostokske, Stralsundske og flere Hanse=Stæders smaae Floder, og møtte Peder Skram under Bornholm. Der kom det 9. Junii til et Søeslag, i hvilket Peder Skram mist 74. Mand paa sit Skib, men dræbte den fiendtlige Admiral, adspredde hans Flode og fik fuldkommen Seyervinding, skiønt ham ikke gaves Tiid til at fortsette den, som hand havde ønsket, efterdi hand fik Kongelig Befalning at seyle med sin Flode til det lille Belt, og hindre Fienden, som ville giøre en nye Landgang. Siden kom hand til Slags med 9. Lybske Skibe, som hand bemæstrede sig allesammen, og fik got Bytte, skiønt Mandskabet største deels undflyede paa Baade, og kom til Siellaud, hvor det af de Kongelige blev slaget. Derpaa belagde hand de tvende Slotte Corsøer og Tranekær, vandt dem fra Grevens Parthie, og satte Laalland, Langeland, Falster og Møen i Brandskatt, hvormed hand paa nye fik sin Flode provianteret og forsiunet.

Strax efter St. Hansdag, da Kiøbenhavn til Lands blev beleyret af den Kongelige Armee, fik Skram Befalning at inslutte den ligeledes til Vands, og forhindre Hanse=Stædernes Flode at giøre dem nogen Undsætning. Dette udrettede Skram ret troelig, saa længe hand kunde røre sig, og var hand ey ved en farlig Blessure bleven nødet til at forlade Floden, da maatte de Beleyrede allerede for Vinter have givet Byen op; Thi som den Lübske Flode ved Mortensdags Tiid kom og ville slaae sig igieunem, med adskillige Proviant=Skibe, da giorde de Beleyrede et Udfald, deres Hielpere til Hielp. Her kom Peder Skram i Knibe, men holt sig vel, og forsvarede sin Post som en Mand, dog blev hand tillige skutt i sit venstre Been med et dobbelt Hagelod, saa hand neste Dag maatte forlade Floden, og begive sig hen i Leyren til Hans Kongel. Majest. som sørgede meget for denne troe Tieneres Skade, og ved sin egen Chirurgum, Mæster Michel, lod ham curere. Saa snart Fienden fik Nyß om, at Peder Skram var skutt, fik hand Mood til at forsøge sin Lykke paa nye. Den Preußiske Amiral Johan Preen, som imidlertiid havde Commando over den foreenede Flode, blev strax angreben, og da hand ragede paa Grund under Dragoe, fik Fienden Forlov at bry-

de igiennem og udføre sit Forsett til de Beleyredes store Hielp. Kongen, som hørte dette, gik hen i Telten til den siuge Skram og sagde: Min Søn, GUD bedre mig at du varst ikke der, da den Ulykke nok var bleven afværget. Siden fik Michel Brockenhuus Floden i Befalning, indtil Skram kom sig saa vidt, at hand kunde kaste den ene Krykke, da hand atter indfandt sig paa sit Amiral-Skib. Men som det var allerede efter Juul, nødde Vinteren ham til at søge sit Vinterleye lige over for, i Landscrone; Imidlertiid ville hand ikke være ørkeløs, og foretog sig paa Kongens Befalning, at beleire med sit Mandskab Ørekraags-Slot, hvor Cronborg nu er. Til denne Fæstning at beskyde, lod hand sit grove Skytt føre fra Skibene, og brugte det saa vel, at Grevens Commendant, Henrich Barschund, inden faae Uger maatte give sig. Mod Foraaret fik hand Kongelig Befalning, atter at indfinde sig paa sin Post, paa Reden for Kiøbenhavn, efterdi man spurte, at en nye Fiendtlig Undsetning var i vente. Hand giorde sit bedste med at ise sig ud af Lands-Crone Havn. Men som Isen var endnu tyk, faldt det ham umueligt at komme ud, førend vor Frue Dag i Faste. Hertil brugte hand stort og besværligt Arbeyd, i saadan Kuld, at Herr Ulrich Pentz froos ihiel inden Borde hos ham. Da hand omsider slap ud, løb hand hen under den Femerske Side, og optog der 16. Skibe, som skulle have været til Kiøbenhavn med Proviant. Philippi Jacobi Dag lagde hand sig igien for bemeldte Residentz-Stad, og blev der liggende indtil Byen blev opgiven. Paa denne og anden troe Tieneste skiønnede hans Herrre fuldkommelig, og ærede ham frem for andre ved sin Crønings-Fest, da Skram og nogle fleere bleve slagne til Riddere, hvorved Kongen brugte disse Ord, da hand kom til Peder Skram: Du dyrebare Helt est vel værd at slaae til Ridder; Saa blev hand og kort efter forleenet med Helsingborg i Skaane. Derhos forblev hand i sit Amirals-Embed, og gik ofte selv til Søes, at rense de Danske Faervande for Søerøvere. Een gang var hand i saadant Ærende udløben med et Skib, kaldet Svanen, og da havde hand nær sat sit kostbare Liv til; thi under Stevns-Klint overfalt ham saa haard Storm, at hand maatte lade alle sine Maste kappe, og omsider søge Frelsning med nogle fleere i sin Skibs-Baad. Denne førte ham noget nær til Landet, men der blev den af en stor Bølge kastet omkuld, saa en Deel af dem derfore med ham, druknede, dog var Guds synderlige Forsiun over ham, thi en anden Bølge kastede ham op paa Strandbredden, og

da

da den tredie Bølge kom, for at tage ham med sig ud igien, havde hand den Besindighed, at drage sin Daggert af Skeden, og stikke den betimelig i Sandet, saa han kunde holde sig derved, indtil Søen var udløben.

Som Peder Skram før havde været sendt til Sverrig at agere Amiral, saa blev hand en anden gang sendt did at giøre Generals Tieneste til Lands. Anledningen var den Borgerlige Kriig, opvakt ved en Bonde, navnlig Niels Tacke. Denne tillige med fleere uroelige Hoveder, som satte sig op mod deres Herre Kong Gøste, fik et stort Tilløb af Almuens Folk, som var Adelen vreed. De toge ilde af Sted, særdeeles i Smaalandene, hvor Herregaardene allevegne bleve indtagne og plyndrede, ja mangen Adels-Mand ihielslagen for sin Bord Ende. Kong Gøste skrev sin Ven og Naboe i Dannemark til om Undsetning, hvilken ham og strax blev tilsendt, under Peder Skrams Anførsel. Kongen forærede Skram sin egen Ride-Hest, og bad ham sanke overald Dannemark de Krigsfolk som ham siuntes dueligst hertil. Dette skeede i en Hast, og af Adelen toog hand med sig, som Anførere, Byrge Ulfstand til Glimminge, Tage Tot og Jacob Mauridsen. Da de komme inden Sverrigs Grendser, møtte dem Hr. Laurids Sigesen Rigens Marskalk Grev Peder Brahe, Hr. Ture Trolle, Hr. Börge Niellen, Hr. Johan Turesen, Hr. Gresse Olsen, og Hr. Årved Trolle, med det Folk de havde sanket. Alle disse havde ved Røgte fattet saadan Høyagtelse for Peder Skram, at de betroede ham som Anførere til at giøre Anstalt. Smaalandene vare den gang giorde saa blaatte for alle Levnets-Midler, at begge Armeerne lidde stor Mangel paa alle fornødne Ting, og fik i lang Tiid intet uden Vand at drikke. Da Tacke hørte, man ville til at tage saa alvorlig imod ham, holt hand ey Food, men flyede længer og længer op i Landet. Dog satte man efter ham, og nedlagde i mange smaa Træfninger et og andet Parti, særdeeles eet under hans Lieutenant ved Navn Lille Niels, som ellers var stoor nok, og havde sex Tæer paa hver Food. Denne blev lagt paa Steile, med fleere af hans Lige. Mod Vinteren begav Peder Skram sig hiem igien, efter at de Svenske høylig havde betakket sig for hans Hiælp, og meente nu nok paa egen Haand at blive ferdig med Niels Tacke, skiønt denne Skalk forstærkede sig paa nye, og sloog mange af sin Konges Fogeder ihiel, hvorover Kong Christian følgende Sommer anden gang maatte sende Hielpe-Tropper, men da finder jeg ey at Skram har været med.

Da Kong Christian Aar 1548. lood sin Søn, Printz Fridrich, hylde til Norges Rige, blev udredet en stattelig Flode, hvilken førtes af Peder Skram som Amiral. Hand havde med sig nogle af de fornemmeste Riddere i Dannemark, hvis Navne jeg ved denne Leylighed vil anføre, efterdie de ikke nævnes enten af Hvitfeld eller Resenio. Anthonius Bryske til Langesøe, Rigens Cantzler, Byrge Ulfstand til Glimminge, som Printzens Skenk, Otto Brahe til Knudstrup, som Marskalk, Axel Brahe til Krogholm, Claus Bilde til Lungsgaard, Knud Rud til Vedbye, Marcus Tidemand, Mogens Krabbe, Claus Daae til Raunstrup, Peder Rud til Vognstrup.

Da Peder Skram begyndte at ældes, og uden Tvivl at føle noget til de mange fatiguer og Saar, som hand i sin Ungdoms Tiid havde hentet baade uden og indenlands, skiønt hans udenlandske Bedrifter og Lidelser ey synderlig ere blevne bekiendte, saa trettedes hand omsider ved sit Amirals-Embed, og bad Kongen om sin Afskeed, den hand og endelig fik i Naade, Aar 1555. Dog varede den Hvile ikkun 8. Aar. Thi da den Svenske Feide gik an, i Aaret 1563. og Amiralen Jacob Brockenhuus, tillige med nogle Orlogs-Skibe kort derefter var tagen af de Svenske under Bornholm, saa savnedes den gamle Skram. Kong Fridrich forskrev ham til sig i Kiøbenhavn, og overtalte ham til at antage sig paa nye sit Fædrene-Lands Tieneste. Herved vegrede hand sig ikke, uanseet den høye Alderdom vel havde tilladt ham det. Floden fik hand strax satt i behørig Stand, saa og forsterket med 6 Lybske Skibe, saa hand i alt blev 33 Orlogs-Seylere sterk. Dermed løb hand den 5. Aug. i Søen, for at opsøge sin Fiende, den Svenske Amiral Bagge (*). Denne toog

(*) Denne var en Dansk Mand, som af Misfornøyelse gik i Svensk Tieneste efter E. M. Læti Beretning Rer. danic L. VI. p. 286.

Hunc Ammiraldi jam pridem Svecus honore
Ornarat: qvod consiliis usuqve valeret
Plurimum, & audaci spectaret ad ardua motu.
Venerat a nostris olim regionibus, hisce
In terris natus, qva sese Hallandia ripis
Objicit, ac lato prospectat in æqvora cursu.
Is Christiano igitur cum operam fidemqve Monarchæ
Obtulerit, cuperetqve aliqvo tum forsan haberi
Censeriqve loco, rebus præesse marinis,
Non ita jam generis celeber splendore, repulsam
Pertulit. Ad Svecos igitur cum forte profectus
Esset, & his opera studiumqve fidemqve probasset,
Gostao placuit - - -

toog Flugten saa snart hand saae vor Flode, og seylede for Vinden i en heel Døgn. Peder Skram var ey seen at giøre jagt efter ham, og naaede ham endelig den 11. Sept. imellem Gulland og Modelsteen. Der sloges de den gandske Dag. Under-Amiralen Frantz Bilde til Søeholm blev dræbt, tillige med mange fleere brave Mænd. Peder Skrams eget Amiral-Skib, kaldet Fortuna, blev saa forskudt, at det neppe kunde holde Søen, og inden Borde mistede hand de tvende Riddere Eske Brock og Jens Juul til Alsted, men selv fik hand ingen Skade, og indlagde en herlig Seyer, da hans Fiende maatte romme Søen og det Danske Farevand blev satt i Sikkerhed. Da dette Tog var vel endet, blev denne gamle Helt nødet til at tage Afskeed fra Floden paa nye, og begive sig til Laugholms Slot, som hand den Tiid havde i Forlehning. Dog, her blev hand ikke heller i Fred, thi som hand i sin Ungdom havde søgt Krigen, maaskee med alt for stoor Begiærlighed, saa søgte Krigen omsider ham, i hvor hand var. Amiral og General havde hand længe siden været. Nu maatte hand agere Commendant, og forsvare bemeldte Slott Laugholm efter Mulighed i adskillige fiendtlige Anløb, skiønt Byen og Ladegaarden blev afbrendt. For sliig og anden troe Tieneste, blev ham denne Forlehnings aarlige Afgift af Kongen skienket, ligesom hans Mayestæt gierne saae denne venerable gamle Mand ofte hos sig i Kiøbenhavn, hvor Hoffet og Byen havde al den Høyagtelse for ham, som hans store Fortienester udkrævede. Det Aar 1566 var uden Tvivl eet af de sørgeligste for denne gode gamle Herre, da hand i det samme mistede tvende af sine Sønner, Christen og Peder Skram, den første ved Fiendens Haand, den anden ved Straa-Død, som tilforn er meldet.

Ao. 1578. den 8. Martii blev ham hans kiære Hustrue, Frue Elsebe Krabbe ved Døden berøvet. Siden den Tiid faldt Alderdommen ham daabelt tung, saa hand for Alvor længtes efter et bedre Liv. Hand forlood Laugholm, og begav sig til sin Fæderne Gaard Urup i Jylland, hvilken hand med stattelig Bygning havde ladet forbedre, som den og sees endnu at være eet af de skiønneste Herre-Sæder i Dannemark. Her fuldendte hand de øvrige Aar af et langvarigt og ligesaa priisværdigt Levnet, da Gud kaldede ham til sig, Aar 1581. den 11. Julii, altsaa i hans Alders 90ende og der over

5 Maa-

5 Maaneder. Hans saa vel som hans Frues Liig bleve begravede i Stedets Sogne-Kirke kaldet Birck.

Hvad Hr. Peder Skrams Personlige Character angaaer, da synes det at have været ey alleene den saa tit beviiste Tapperhed, Troeskab og Iver for sit Fædernelands Tieneste, men ogsaa en Stræben efter Borgerlig Retfærdighed og et upaaanket Røgte, thi da hand, saa vel i den Norske som siden i den saakaldte Grev Christofs Krig oppebar mange Penge, og satte snart een, snart den anden Provintz i Brandskatt, ja endskiønt dette skeede paa en Tiid da Landet ey endnu havde nogen vis Herre, saa enhvær toog for sig selv, efter som hand var stærk og snedig til, ville denne Mand dog aldrig mage det saa at man skulle beskylde ham for Egennøttighed. Thi jeg finder at hand for alle oppebaarne Penge har giort rigtig Regenskab og nøye forsiunet sig med Qvitteringer, som udvise at al hans oppebørsel er bleven rigtig anvendt til Floden og anden Hans Mayst. Tieneste. Angaaende denne Mands Religion, da viser Tiiden at hand var fød Papist og døde Protestant, dog findes ikke noget særdeeles om hans Overgang fra Pavedommet. At samme ey er skeet ret tidlig eller under Kong Frid. I. Regiering, sluttes deraf, at hand tiente den Aarhusiske Biskop Owe Bilde med nogle Heste, saa og siden tvende udenlandske Herrer af samme Stand, og altsaa uden Tvivl har været en nidkiær Tilhængere af hiin Kirkes Geistlige, indtil hvær Mand i disse Riger fik Øynene nogenlunde oplukte. Den Gravskrift som findes over ham og hans Frue i bemeldte Birk-Kirke, er efter de Tiiders eenfoldige og almindelige Formular saaledes lydende:

Her ligger begrafven erlig oc velbyrdig Mand, Herr Peder Schram til Urop, Ridder, som udi sin Thid hafver veret 4. Kongers Admeral udi Oester oc Wester Söen, Mod Rigens Fiender, oc döde Aar 1581. then 11. Dag Julii. Med sin kiere Hustru, erlig oc velbyrdig Frue Elsabe Krabbe, som var Tygge Krabbes Daatter af Bustrup, oc döde paa Lauholm Aar 1578. then 8. Martii. Gud gifve dennem baade med alle throe Christne en gledelig Opstandelse paa den yderste Dag.

Amen.

M. W.

Betænkning
Om det
Grønlandske Sprogs
Oprindelse og Liighed med andre Sprog.

Forfattet af
M. W.

Da GUD i den næstforbigangne Vinter har beviist Grønlands Indbyggere en meget stor Naade, nemlig, at de fire Evangelister ere blevne oversatte udi det Grønlandske Sprog, og trykte udi det Kongel. Wåysenhuus, saa at Grønlænderne nu kunde læse GUds hellige Ord paa deres eget Maal, hvilken Herlighed dette Sprog vel aldrig tilforne har havt, saa kand dette Arbeide ogsaa ansees for en uforvisnelig Frugt af Hans Kongelige Majestæts Gudelige Omhu for disse blinde Hedningers Oplysning, og for en gandske nye Prove af den Velsignelse, med hvilken GUD kroner saa høypriselig en Nidkierhed for sin Ære og sit Riges Udbredelse.

Oversætteren er den retsindige og flittige GUds Mand Herr Poul Egede, forhen Missionarius udi Grønland, nu GUds Ords Tiener ved Hell. Geistes Hospital her i Staden, hvilken har baade havt Leylighed og Nemme til at fatte det Grønlandske Sprog saa vel som nogen af de indfødde, saasom hand udi sin første Ungdom var kommen til Grønland a. 1721., da hans Fader høyærværdige Superintendent Herr Hans Egede var reist derhen for at plante GUds Meenighed i det Land, og denne hans Søn, i de Aar da man allerbest fatter Sprog er

bleven tillige med sine Sødskende tilholdet og tilvandt at tale og høre mere Grønlandsk end Dansk: da hand var voxen til, blev hand vel sendt hid til Kiøbenhavn for at absolvere sine Studia ved Skolen og Universitætet, men inden faae Aars Forløb er hand atter bleven sendt til Grønland som Missionarius, og der forblevet fra Aar 1734. til 1740., hvor hand deels har været sin Herr Faders Medarbeydere ved det Colonie Gothaab, deels ogsaa med meget kiendelig GUds Bistand plantet den Menighed, som fremspirer ved Christianshaabs Colonie, hvilken GUD fremdeles naadeligen vilde forøge og opholde indtil Verdens Ende! Begge Steds har hand været anseet endogsaa af Grønlænderne selv ikke allene som den der forstod Sproget, men end og som den, der udi Sprogget havde større Accuratesse og Veltalenhed, end de selv, hvis Moders Maal det var.

Da nu saaledes dette Sprog er blevet et af dem, i hvilke vor HErres JEsu Navn, hvorudi allene os bør at blive salige, paakaldes og bekiendes, og et af dem, i hvilke Hans Kongelige Majestæts naadige Regiering og Omhyggelighed for sine Undersaatters Velfærd prises, saa mener jeg at det er ogsaa værd at anstille en almindelig Betragtning over dets Natur, og den Forskiæl, der er imellem dette Sprog og andre, om hvilke jeg har kundet faae nogen Kundskab.

At jeg nogenlunde kand være i Stand til at anstille slig en Betragtning, dertil har bemeldte Herr Poul Egede hiulpet mig, ved at laane mig den Grammatica og det Lexicon, som hand har forfattet over dette Sprog, hvilke Bøger ogsaa af hans Herr Fader bruges til de Studiosorum Underviisning, som præpareres her i Staden til den Grønlandske Mission. Man kand vel tænke, at det maae være et vanskeligt Arbeide at giøre den første Grammatica og Lexicon udi et Sprog, som aldrig før har vidst af slige Ting at sige, da det er tungt at lære et Sprog, endogsaa, naar man har en Grammatica og Lexicon til at lære det af, men dette Arbeyde bliver endnu tungere, naar Sprogets Natur og Beskaffenheder saa meget fremmed og anderledes end de Sprog ere som bruges i Europa. Det er formodentlig ikke saa snart at vente, at denne Grammatica og Lexicon kand ved Trykken blive publiceret, saasom ingen lettelig

drister

drister sig til at giøre denne Bekostning, hvor det er øyensiunligt, at Exemplarierne ikke kunde blive afsatte; Men dog kand det vel være, at een eller anden her udi vores Fæderneland er begierlig at vide, hvorledes dette Sprog er beskaffen: hvilken Kundskab ogsaa maaskee i fremtiden kand give nogen Oplysning om den Grønlandske Nations Oprindelse.

Det er vist, at det heele Menniskelige Kiøns Forfædre ere blevne i Syndfloden bevarede udi den efter GUds Befalning af Noah bygte Ark, og at da Syndfloden var til Ende, ere de saavel som de umælende Creaturer udgangne af Arken og ned af Ararats Bierg, men paa hvad Maade de og Dyrene ere udbredede over alt i Verden, det er efter saa mange hundrede ja tusinde Aars Forløb ikke at opdage: saasom den eneste Scribent, paa hvilken man i dette stykke kand forlade sig nemlig Moses, ikke om alle nu værende Nationer har givet omstændelig Forklaring. Det er ogsaa vist, at da Menniskene begyndte at bygge det Babyloniske Taarn, saa havde de alle et Tungemaal og forstode hverandres Sprog, og at den Forskiel, som endnu er og bliver paa de adskillige Sprog i Verden, har sin første Oprindelse fra Babel, og har givet Babel dette sit Navn, i hvorvel samme Forskiæl daglig forøges, formedelst adskillige Aarsager; Men paa hvad Vey et hvert Sprog er kommet til det Land, hvor det nu bruges, er ikke allene ligesaa tungt at forklare som hvorledes Indbyggerne ere komne did, men endnu vanskeligere.

Da den Verdens Part, som kaldes America har ikke været Indbyggerne Synden i Europa bekiendt eller af dem beseglet uden paa halvtredie hundrede Aar, og dog da den blev opdaget af Christophoro Columbo blev fundet vel bebygt og fuld af Mennesker, hvilke dog maa have deres Oprindelse af Noæ Ark, og faaet deres Sprog fra Babel, saa er det fornødent, at de maa være komne didhen enten fra Euroqa eller fra Asia: Har der fra Syndfloden af været ligesaa stort Skillerom imellem Europa og America som der nu er, da Spanien, Norge og Irland, som ere de nærmeste Europæiske Lande til America ere langt nok derfra beliggende, saa er det ikke vel troeligt, at America er bleven bebygt af Europæiske Colonier. Men ingen kand

 sige,

sige, om der ikke kand have ligget faste Lande eller Øer imellem, som kand være forgangne ved Jordskelv, Vandflod eller andre GUds Domme.

Det er os ikke bekiendt hvor nær de Øer og Lande, som ligge øster for Kamzdalia den østerligste Provintz af nørre Tartarie naaer til den vestre deel af America, hvor der maaskee kand findes lidet eller intet Skillerum; men at der Sønden for America ligge Øer og faste Lande som ikkun ved smale Sunde ere skilte derfra, det er vel bekiendt; hvor nær disse igien naaer til de Lande og Øer, som ligge Sønden og Østen for Java, Timor og de Molukkiske Øer er atter ubekiendt: Den berømmelige lærde Philologus Adrianus Relandus har giort en meget curieux Dissertation de lingvis Americanis, som er den XII. af hans tilsammen udgivne Dissertationer, hvorudi hand har denne meget rimelige og troelige Gisning §. XI. at Mennesker og Dyr i nørre America ere komne af nørre Asia, og i søndre America af søndre Asia: Denne Tanke kunde meget bestyrkes, hvis man havde noget nøyagtigere Kundskab om Sprogene, saavel udi America som udi forbemeldte Deele af Asia, hvortil denne lærde Mand har givet meget god Anledning baade udi bemeldte Dissertation og i den næstforegaaende, som handler de lingvis insularum orientalium. Og til at videre fortsætte denne Slutning kand ogsaa nærværende min liden Afhandling giøre nogen Tieneste, i hvor ringe den end bliver.

Hverken Grønland ey heller Nørre America har faaet sit Sprog eller sine nu værende Indbyggere fra Island; thi baade Grønland og Nørre America har været bebygt og af Mennesker beboet førend Island blev beboet: hvilket meget tilforladeligen kand kiendes deraf, at da Islands første Indbyggere Ingulf a. 870. satte sig need til at boe paa den store Øe, fandt hand hverken Mennesker derpaa, ey heller noget Tegn til, at Mennesker før havde der havt deres Boelig. Torf. Hist. Norv. P. II. l. 2. Men da et hundrede Aar derefter Röde Eric omtrent 982. førte sit Colonie til Grønland, fandt hand og hans Følgeskab allerede andre Indbyggere i Landet for sig, i sær paa den vestre Side, hvor nu de Danske Colonier ere beliggende, hvilke Indbyg-

Indbyggere de kaldte Skrælinger, som skulde være et foragteligt Navn, enten i den Bemærkelse, at de skulde være slette Striidsmænd eller frygtagtige Folk, eller fordi de pleyede med stort Skraal at komme til de Norskes Skibe, eller fordi de flakke omkring og have ingen visse Boepæle. Thi Skroltt betyder paa Islandsk vagationem, og Grønlænderne ere vagabundi. Herr Poul Egede fortæller i sit Lexico ved det Ord Karalek en indfød Grønlænder: Saaledes sige de, at de ere kaldte af de Christne, som i fordum Tiid have beboet deres Land: det maae uden Tvivl være det samme Ord som Skrælinger, hvilket Grønlænderne hermed vilde sige og ikke kunde pronnunciere, saasom i det Grønlandske Sprog intet Ord begyndes af to, langt mindre af tre Consonanter, hvorfore de udi dette Ord har udelukt det første Bogstav S, og imellem det andet Bogstav K og det tredie R sat en Vocal nemlig A. saa er udaf Skræling bleven Karalek. Af dette Ord og det Ord Okausek Tale, som deriveres af Okak Tunge, er sammensat Karalit-okausiet d. e. Paa Grønlandsk; thi Grønlænderne holde ikke det Ord Karalek for noget Skieldsord. De ville selv gierne kaldes og kalde Folk af deres egen Nation Innuk, hvilket Ord betyder et Menneske, da de anseer sig selv for at være Mennisker κατ᾽ ἐξοχὴν, men da andre Folk ikke kunde tilstaae dem herudi nogen Prærogativ, saa kand det ikke ansees for et Ord, der distingverer denne Nation fra andre.

Forbenævnte røde Erics Søn Leif opdagede det Land i Nørre America, som hand kaldte Viinland, fordi hand der havde fundet Viintræer, enten det maae have været vilde Viinranker eller Ribstræer, hvis Frugt man pleyer ogsaa paa Dansk at kalde Viinbær, eller det har været Bedbende. Havde Leif ført den hele Colonie til Viinland, som hans Fader havde plantet i Grønland, saa havde hand forbedret deres Tilstand meget i henseende til deres Boepæl. Men da hand opdagede dette Land, saa fandt hand ogsaa der Indbyggere, hvilke de Norske ligeledes kaldte Skrælinger: dette skeede omtrent anno 1000. Torf. in Viinland.

Den Tiid har været til at det Islandske eller gamle Norske Sprog har været brugt udi den østre Deel af Grønland og i endeel af den

vestre, hvilke begge Egne har været temmelig vel peuplerede af Islandske og Norske Folk, saa at i Øster-Bøygden vare 190. Bøyder og i Vester-Bøygden 90, som Torfæus anfører Beviis for Grönl. Antiqv. p. 39. hvilket i det ringeste maa forstaaes saa, at der har været saa mange Familier. Men uagtet at de Norske saaledes har boet i Grønland hos Landets gamle Indbyggere henved 400 Aar, saa er der dog neppeligen noget Fodspor af det Islandske Sprog at finde udi det Grønlandske, hvilket maa været kommet deels deraf, at disse Sprog ere af saa gandske adskillig Natur, at de ikke vel kunde beblandes med hverandre, deels ogsaa at formodentlig de Norske har havt saare lidet med de indfødde Grønlænder at bestille, men ladet sig nøye med den Omgængelse de kunde have med hverandre indbyrdes, og med den Handel de kunde have med Norge og Island.

Om det Grønlandske har nogen Overeensstemmelse med noget af de Tartariske kunde man da best skiønne paa, dersom man havde saa meget Kundskab om et hvert af de Tartariske Sprog, som Herr Egedes Grammatica og Lexicon giver om det Grønlandske.

Det er troeligere, at den Nation, fra hvilken Grønlænderne ere komne, kand have forandret sit Sprog end Grønlænderne selv. Thi disse have hverken kundet foretage sig noget Tog udaf dette Land til andre Lande, ey heller ved Giftermaal med andre Nationer eller Handel forandre deres Sprog, saasom de boe i saadan en Verdens Afkrog, som ingen misundte dem, og hvor de ikke engang kunde faae at vide, at der vare andre og bedre Lande til i Verden end deres Land er. Ved Tidens Længde pleyer Sprogene ofte at forandres meget, i sær hvor der intet skrives eller skreven læses; men den Prøve, som det Grønlandske Sprog har udstaaet, da det ikke er beblandet med det Norske, giør det temmelig troeligt, at det ikke heller ved de Talendes Uagtsomhed og Skiødesløshed maae være forandret, i sær da det for sig selv ikke kand taale nogen Feyl i Udtalen, at saa snart som man sætter tonum paa en anden Stavelse end den skulde være, eller et Bogstav i stæden for det andet, saa er Ordets hele Bemærkelse forandret, ja man taler ofte tvertimod det man vilde sige. Uagtsomhed og Skiødesløshed giør Sprogene lettere end de vare,

den

den borttager terminationes personarum in verbis og casuum in nominibus, og overalt formindsker Reglernes Tal, men derimod er det Grønlandske Sprog et af de allerregulaireste som kand være til, hvor baade numerorum og casuum og personarum Forandringer og characteres saa nøyagtig forekommer som i noget andet Sprog, og til alle disse Forandringer, saavelsom og naar noget viger fra Reglerne, kand gives gandske fuldkommen Raison, intet som kand giøre et Sprog tungt fattes i det Grønlandske, og intet findes derudi som kand giøre et Sprog let, uden det allene, at der hverken i Nominibus eller Pronominibus eller verbis er noget discrimen generis, men de ere alle generis omnis.

Imellem Grønlænderne og Indbyggerne i Canada eller ny Frankrige, som ligger tvert over for dem paa det faste Land i America er der nogen Liighed i henseende til begges Væsen og Levemaade, nemlig Indbyggerne i Canada have ingen Love, ingen Øvrighed, ingen Prester, som Baron Lahontan fortæller i sin Reysebeskrivelse T. I. p. 249. saa og T. 2. p. 98 og 102. og dog leve de indbyrdes saa, at de iagttage ald Billighed imod hverandre, de hverken kives eller slaaes eller stiæler fra hverandre, eller bagtale hverandre. item pag. 98. Saaledes er det og med Grønlænderne, de hverken have Øvrighed eller Prester, hverken Guds Ord ey heller af Mennesken givne Love, og dog iagttage de med ald Fiiid de bemeldte og fleere Pligter imod hinanden, og give dermed et tydeligt Exempel paa det, som Apostelen bruger til Beviis paa, at der er en naturlig Guds Kundskab og en naturlig Lov til: efterdi Hedningene som ikke have Lov, giöre af Naturen nogle Lovens Gierninger, da ere de samme, dog de ikke have Loven, dem selv en Lov. Rom. II. 14. thi hverken Ærbødighed for Guds aabenbarede Villie ey heller Frygt for den straffende Øvrighed holder dem fra onde Gierninger, men alleene den naturlige Kundskab om deres Pligter. Indbyggerne i Canada bruge intet Salt, kunde ogsaa ikke taale at smage det, som Lahontan fortæller l. c. p. 99. Grønlænderne bruge ogsaa for sig selv intet Salt i deres egen Huusholdning, dog spise de gierne den af Danske Folk tillavede Mad, i sær Brød og Smør, endskiont Coloniernes Kokke bruge Salt til at lave deres Mad. Indbyggerne

i Canada have aldeles intet Skiæg, hvorudi ingen Nation i Europa er dem liig: De Grønlandske Mandfolk ere herudi dem hverken aldeles lige ey heller gandske ulige; thi de have gandske lidet og tyndt Haar paa Hagen, som aldrig bliver længere end i det høyeste en Tomme, og saaledes maa vel ogsaa somme Folkes i Tartariet Beskaffenhed være: Les Tartares tant Nagayens que Czeremisses ont tres peu de poil au menton siger Jean Struys i sine Voyages pag. 168. Saa findes der ogsaa i Nørre America i det ringeste een Nation nemlig de Mozeemleks, som baade have langt Haar og tykt Skiæg. Men om end Indbyggerne i Canada og Grønlænderne ere hverandre temmelig lige i disse Stykker, og saaledes maaskee kunde være komne af et Land i Tartariet, saa ere de dog aldeles ikke af een Nation; Thi den Forskiæl, som er imellem begges Sprog, er saa stor og kiendelig, at den ikke kand have sin Oprindelse af Tidens Længde, men er i Sprogenes egen Natur. Fra den store Flod Missisippi og indtil Hudsons Bay ere der ikkun to Hoved-Sprog i Brug, nemlig det Algonkiniske og det Huroniske, som Lahontan fortæller Tom. II. p. 36, som ogsaa har sat en liden Efterretning om Grammatica og en Glosebog angaaende begge Sprog ved Enden af Tom. II. men i Henseende til begge Deele er der meget stor Førskiel imellem disse og det Grønlandske Sprog. Saa er der ogsaa aldeles ingen Liighed imellem de Europæiske Sprog, som bruges i de nærmest imod America beliggende Lande, som det Cambriske, det Irlandske, det Islandske og det Finmarkiske og imellem det Grønlandske: hvilket er meget kiendeligt enten man anseer Grammaticam eller man anseer Gloserne; thi begge disse Deele maa man agte paa, naar man vil betragte adskillige Sprogers Cognation f. E. det danske Sprog og det Islandske Sprog komme nær overeens med hverandre, dog meere i Henseende til Gloserne end i Henseende til Grammaticam, det Danske og Engelske Sprog ere ogsaa meget nær beslægtede, dog endnu meere i Henseende til Grammaticam end til Gloserne.

Den første Ting, som Grammatica handler om, ere Bogstaverne. Den Kunst at skrive have Grønlænderne ikke vidst førend de lærte den af Hr. Superintendent Egede og Hr. Poul Egede og deres Efterfølgere og Collegis, hvilke have holdt det tienligere at vænne

dem

dem til de Bogstaver, som vi bruge til at skrive Latin, end dem vi bruge til at skrive Dansk, og saaledes er allereede baade ABCedet og Lutheri Catechismus med en Deel Bønner og paa pedes og Riim udsatte 18 Psalmer, og nu tilsidst ogsaa de fire Evangelister trykte. Imidlertiid er dog ved Grønlændernes Bogstaver noget besynderligt, nemlig at de Bogstaver C, D og F aldeles ikke ere til i det Grønlandske Sprog, H forekommer ikkun i 4re Interjectionibus, men ikke i andre Ord, den Lyd som X og Z har, forekommer sommestæds midt i Ordet, hvor de to Consonanter ks og ts findes, men det vilde dog ikke skikke sig, om man paa saadanne Stæder skrev x eller z, saavel for pronunciationens som for derivationens Skyld; thi k og s, og ligeledes t og s hører ikke til een, men til adskillige Stavelser: Herudi ere alle Europæiske Sprog det Grønlandske ulige, saasom de har og bruger allesammen disse Bogstaver, ja somme af dem har disse Bogstavers Lyd paa fleere end een Maade, saasom det Slavoniske Sprog har ikke allene z, men sammensætter ogsaa dette Bogstav med andre sibilantibus, saa at Lyden bliver desstærkere. I det Cambriske Sprog bruges der ikke alleene F, men ogsaa Ff og Ph, hvilke de indfødde endogsaa i Ordenes Begyndelse kunde pronunciere saaledes, at de kunde høre nogen Forskiel paa Lyden: I Henseende til den Aspiration H er der og stor Forskiel imellem det Grønlandske Sprog og det udi Canada brugelige Huroniske. Thi da Grønlænderne saa got som aldeles intet H bruger, saa bruger Huronerne det i de allerfleeste Ord: presque tous les mots (des Hurons) ont des aspirations l'H devant être prononcée le plus qu'il est possible, som Lahontan fortæller i sine Memoires T. II. p. 218. Men at det Bogstav F ikke bruges i det Grønlandske Sprog, derudi ligner dette det Finniske i Europa, og en heel Deel Sprog i America. I det Huroniske Sprog ere der slet ingen literæ labiales hverken b eller f eller m eller p, saa de kunde tale foruden at behøve at lukke deres Læber sammen, og dog skal det være et behageligt og vellydende Sprog, som Lahontan melder T. II. p. 217. men det er dem umueligt at lære fransk eller andre Sprog hvor labiales bruges. Især hvad det Bogstav F anlanger, da bruges det ikke udi noget Sprog i Canada. Je ne sçache point, siger hand, qu' aucune langue sauvage de Canada ait de F. Tom. II. p. 219. Ja endogsaa i den søndre Deel af America bruger

Indbyggerne i Brasilien det Bogstav F ikke. Thi forbemeldte Adr. Relandus anfører af Jos. d' Anchieta Grammat. Brasil. at i dette Sprog bruges de Bogstaver F, L, S, Z aldeles ikke, og R pronuncieres ikke dobbelt: i foranført Diss. p. 179. En anden Ting er ogsaa meget mærkelig ved Bogstaverne i det Grønlandske Sprog, nemlig denne, at der findes i heele Sproget ikke noget Ord som begyndes med to eller fleere Consonanter, hvorfore det vil falde dem meget tungt, endogsaa at udsige i deres nye Oversættelse saadanne Ord som Christus, Prophet, Stater &c. men de nødes til at sætte en Lyd som et Schva mobile imellem slige Consonanter: hvilket vel kand have nogen Liighed med det Hebraiske Sprog, men aldeles ikke med de fleeste Europæiske; thi baade i det Grækiske og Latinske, Danske, Slavoniske, Finniske og andre Sprog forekommer i Ordenes Begyndelse slige sammensatte Consonanter i Mangfoldighed, som bl, br, cl, cr, dr, fl, fr, gl, gn, gr, mn, pl, pn, pr, sc, sl, sm, st, str &c. Men det Hungariske Sprog alleene kommer derudi overeens med det Grønlandske saasom ogsaa paa Hungarisk intet Ord begynder med to eller flere Consonanter, uden de alleene som ere udaf det Latinske eller andre fremmede Sprog laante og antagne i Brug, ja endogsaa de selvsamme fremmede Ord giøre Hungarerne beqvemmere til deres pronunciation ved at sætte en Vocal foran eller imellem slige Consonanter: Den berømmelige lærde Mand Matth. Bel giver denne Regel derom: Vox apud Hungaros duas ab initio habens consonas peregrina est. Meletem. de peregrinitate Lingvæ Hungar. Miscell. Berolin. p. 198. og dette Raad lærer vel ogsaa Naturen Grønlænderne at bruge.

Grønlænderne bruge ingen articulum hverken for eller efter Ordet, hvorudi deres Sprog kommer overeens med det Latinske, men ikke med de fleeste andre Sprog i Europa, ey heller med det Hungariske, som har sine tre Artikler indefinitum Az, definitum Ez, demonstrativum AMAZ.

Grønlænderne have vel nogle Adjectiva men meget faa, saasom de exprimere adjectivum ved at sætte i stæden derfor 3 pers. præteriti, som f. E. erngusck aupillartok en rød Kande nemlig aupillar-

pillartok er præteritum verbi aupillarpok er rød. At Grønlænderne sætter adjectivum bagefter substantivum, derudi kommer det Hebraiske og Cambriske Sprog overeens med deres, men det Danske og Tydske ingenlunde.

Grønlænderne bruge hverken i substantivis eller adjectivis ey heller i pronominibus eller verbis nogen Forskiel paa genus masc. fœm. eller neutrum: herudi differerer deres Sprog fra de fleeste i Europa saavel som fra de fleeste Orientaliske. Disse 3 genera bruges i Latin, Grækisk, Slavonisk, Islandsk og andre Sprog masc. fœm. og commune i det Cambriske og Irlandske og commune og neutrum i Dansk og Engelsk; Men herudi kom̃er det Finniske, Tyrkiske, Persiske, saa og atter det Hungariske Sprog overeens med det Grønlandske, og maaskee ikke mange ellers; Saaledes siger Franc. Foris Otrokocsi: Genera grammaticorum per sexus distinctionem nulla agnoscimus: Origg. Hungar. P. I. p. 317. Forbemeldte Matth. Belius taler saaledes derom: Genus in lingva Hungarica nullum, idque in nominibus cum substantivis tum adjectivis, qvod in idiomatibus Europæ secus est: - - - fallor an istud est aliqvid qvod vix in alio idiomate facile reperias, tantum vero abest, ut confundat lingvam, ut ornet etiam faciatque expeditiorem, ibid. p. 210. Det hand siger, at det ingen Ufuldkommenhed er udi et Sprog, at der er ingen Forskiel paa genera, det viiser Fornuften at være sandt; Thi da Mennisker derfor have Mæle og Tale, at de kunde give hverandre deres Meening tilkiende, saa kand sligt Ojemed gierne naaes foruden differentia generum, hvilken giør Sprogene meget tungere, men slet ikke hielper Forstanden, og hvortil man af Fornuften ikke kand give nogen Raison f. E. Fornuften kand ikke sige, hvorfor oculus er generis masculini og auris fœminini, hvorfor mensa er fœmininum og orbis masculinum, hvorfor domus er fœm. og paries masculinum, hvorfor aqvila er fœm. og passer masculin. saa jeg vilde sige at differentia generum henhøre til det Babyloniske Taarn-Byggeries Straf, dersom den ikke ogsaa fandtes i det Hebraiske Sprog: Men har end baade det Hungariske og det Grønlandske Sprog i dette Stykke noget Fortrin og Lethed frem for mange andre, saa ere dog begge i mangfoldige andre Ting meget vanskeligere end andre Sprog.

Grønlænderne har baade i nominibus, pronominibus og verbis tre numeros, nemlig singularem, dualem og pluralem, hvorudi de meest komme overeens med det Grækiske og Slavoniske Sprog, dog udi det Slavoniske bruges ogsaa dualis naar der tales om tre eller fire, og bruges først pluralis, naar der tales om fem eller flere. Thi omendskiønt der ogsaa bruges dualis i det Hebraiske og i det Cambriske, saa forekommer den dog ikkun om saadanne Ting, som af Naturen eller Kunsten ere parrede, som Hænder og Handsker, Fødder og Skoe. I det Latinske, Danske og andre Sprog kand man meget vel nøjes, og hielpe sig med to numeris. Disse tre numerorum formation er i det Grønlandske Sprog meget adskillig, hvorfor ogsaa Hr. Egede i sin Grammatica har indbefattet alle disse Forandringer i visse Regler, eftersom Forskiellen dependerer deels af terminatione diversa singularis numeri, deels af euphonia f. E. at i et Ord ikke bliver for haarde eller for mange eller for faae Consonanter.

Sing.	Dual.	Plur.
Nuia en Skye	nuiek	nuiet
Tullugak en Ravn	tullukek	tulluket
Ulloriak en Stierne	ullorirsek	ullorirset
Tume et Fodspor	tumik	tumit
Pillo et Blad	pilluk	pillut og pilluit.

Hvad Casus anlanger, da have Grønlænderne vel ikke fleere, som have egne Terminationer end som Genitivum, hvilken ante consonantem endes paa B, og ante vocalem paa M; som: af Iglo et Huus, Iglub torksub Husets Indgang, tullukam irsa Ravnens Øje, og vocativum, som endes paa a eller na; men Dativus, Accusativus og Ablativi (som her ere ligesaamange og adskillige som i det Hungariske Sprog) blive giorte ved at sætte particulas inseparabiles til Enden af Ordet, lige paa saadan en Maade, som det skeer i det Hungariske Sprog: f. E. mut betyder motum ad locum som: killagmut til Himmelen: til pluralia sættes nut som: innugnut til Folket. me og ne betyder in loco, som killagme i Himmelen. nuname paa Jorden.

den. Mit og mik, nit og nik betyder af, fra, med, formedelst, Gut og ut bemærke ved, omkring, uden, inden, oven. Nut betyder propter, f. E. nunamit af Jorden, siellumit formedelst Regnen, Signagut, ved Stranden. Kongisiagut omkring Halsen, attorminut fordi den er brugt; Disse terminationer ere vel ikke de samme som sættes til Ordene i det Hungariske Sprog for at giøre accusativos og ablativos, men Maaden er dog den samme. Jeg vil ikke anføre alle de af M. Belio opregnede Hungariske ablativos, men ikkun nævne for Exempels Skyld disse accusativos: varos *urbs*, varosba *in urbem*, mezo *campus*, mezoben *in campum*, Roka *vulpes*, rokahoz *ad vulpem*; hvoraf ogsaa det er at kiende at det som i andre Sprog kaldes præpositiones kand hverken paa Hungarsk eller paa Grønlandsk kaldes præpositiones, saasom det sættes bag efter Ord, hvilket dog endelig ogsaa skeer med somme præpositioner og med terminationibus adverbiorum localium i det Grædske Sprog: Præpositiones, sættes ogsaa bagefter nomina udi det Finmarkiske Sprog, men blive dog Ord for sig selv.

Da Grønlænderne ingen distincta genera have, saa forstaaer det sig af sig selv, at deres adjectiva have ingen motionem.

Gradus comparationis have de ogsaa ikke paa saadan Maade som de fleeste Europæiske Sprog, nemlig med at forandre terminationem positivi til comparativi og superlativi termination, som det skeer i det Latinske, Grækiske, Danske, Cambriske og mange andre Sprog, men de beskrive disse Gradus ved at ligne Tingene med hinanden, ligesom det skeer udi det Hebraiske Sprog. F. E. iglomit angekou større end et Huus, ligesom man vilde sige paa Latin: magnus præ domo. Saaledes beskrive ogsaa Slavonierne deres superlativum, men til comparativum have de en egen termination.

Er der end i det Stykke nogen Liighed med det Hebraiske Sprog, saa er der dessto større Forskiel i Henseende til figuram nominum. Thi da der i det Hebraisk Sprog ere gandske faae eller saa got som slet ingen composita, saa ere der i det Grønlandske mangfoldige og paa mange Maader sammensatte nomina, ligesom i det Grækiske, Latinske, Danske og andre Europæiske Sprog f. E. af Savik en Kniv, og Pisiok kiøber, er sammensat saviaksiak

siak en kiøbt Kniv, af Iglo et Huus og pekarpok haver, bliver, er compositum iglokatak den som boer med i Huuset 2c. og i saadanne Compositioner saavelsom og i derivationer bruger det Grønlandske Sprog saa særdeles nøyagtig analogie, at naar man end giør et gandske nyt og tilforne aldrig brugt Ord ved Composition eller derivation, saa forstaaer dog enhver Grønlænder det, naar ikkun den rette analogie ved sammes formation er bleven iagttaget. Hvorpaa der af Nødvendighed har maat giøres mange Prøver, da Grønlændere skulde underviises i den Christelige Religion, og da Catechismus og Evangelisterne skulde oversættes, hvor der forekom saa mange Ting at exprimere med Ord, som vare Grønlænderne deels som blinde Hedninger, deels som en Nation der fattedes mange til Livets Nytte hos andre Folk tienende Sager, aldeles ubekiendte: hvilke de dog nu gandske vel forstaaer, thi saadanne nye Ord indbefatter saasom en definition eller description f. E. en Herre nævnes ved denne Beskrivelse: Den hvilken der skal beviises Lydighed 2c. dog har Hr. Superintendent Egede og Hr. Poul Egede havt gandske gode Raisons til at indføre eendeel Danske Ord f. E. Gud, Synd, Synder, Tolder, Skat 2c. hvilke blive efterhaanden saaledes naturaliserede, at ikke alleene de som ere Christne, men endog Hedninger forstaae dem; saa at vore Missionarii har i 24 Aar indført flere Danske Ord i det Grønlandske Sprog, end de gamle Norske i heele 400 Aar, i hvilke de har levet i Grønland.

Der findes vel nogle nomina, som ere Radices eller Themata i det Grønlandske Sprog, hvoraf endogsaa verba deriveres, som af Irse et Øye kand man derivere Irsigau hand seer paa, af okak en Tunge, kand man derivere okallukpok hand taler; men i Almindelighed er tertia persona singul. præsentis indicativi den Radix eller Thema, hvorfra baade alle modi, tempora, numeri, personæ i verbo og iligemaade de fleeste nomina deriveres: hvorudi det Grønlandske Sprog har stor Overeensstemmelse med det Hebraiske og dem som ere sammes lingvæ cognatæ. Ihvorvel nu de fleeste nomina ere verbalia, saa kand dog af dem atter deriveres denominativa, og ligeledes ere der denominativa, hvor Radix er et nomen, som: Kangermiok den som er fra det Land kangek d. e. fra Gothaab. Kangek betyder en Hoved-Pande, thi den peninsel hvor Gothaab ligger, seer et Hovedpandebeen nogen-

genlunde liig. Grønlænderne bruge i deres Sprog ligesaavel augmentativa som diminutiva, hvilket ogsaa hos Italienerne er brugeligt; Diminutiva endes alle paa ngvoak, som: mattu en Dør, mattungvoak en liden Dør, augmentativa endes paa rsoak, som: Tullugak en Ravn, Tullugarsoak en stor Ravn, utokkak en gammel Mand utokkarsoak en ældgammel Mand. Om denne terminatio diminutivorum har nogen Overeensstemmelse med det Algonkinske Sprog i Canada kand jeg ikke tilfulde kiende, thi der endes de paa ons som Lahontan skriver f. E. agakouet en Øxe, agakouetons en liden Øxe, alim en Hund, alimons en liden Hund. Iblant verbalia ere i sær at mærke baade i det Hebraiske, Arabiske og andre Orientaliske Sprog, saa og i det Hungariste, de som bemærke den Sted eller det Redskab, hvormed den Gierning skeer, som verbum betyder, og disse have ogsaa i det Grønlandske deres visse og gandske kiendelige formas, nemlig de som betyder locum actionis endes paa bik eller vik f. E. af ingipok at sidde, kommer ingibik en Sted hvor man sidder, af neriok at spise, kommer nerivik en Sted hvor man spiser. De som betyder instrumentum actionis endes paa aut eller ut; som af uglimavok hand hugger, kommer uglimaut en Øxe.

I Henseende til Numeralia har det Grønlandske Sprog noget gandske sært og besynderligt, nemlig at numeri monadici ikke gaaer til 10, ej heller decadici til 100 og disse til 1000; Men monadici gaaer ikkun til Sex, siden har Grønlænderne vel et Ord til at betegne ti, og et til at betyde tydive eller en Snees, men ikke fleere Ord til at betyde andre Tall, men dem bemærke de med circumlocution. Denne Maade at tælle er saavel for Europæiske som for andre Americaniske Sprog ligesaa fremmed, som Ordene, som betyde disse Tall, ere fremmede.

Cardinalia	Ordinalia
atausek een	siurlek den første.
marluk to	aipet den anden.
pingasut tre	pingaiuet den tredie.
sissamat fire	sissamæt den fierde.
tellimat fem	tellimaetz den femte.

arbanget sex er baade cardinale og ordinale.

og

og saavidt gaar numeri monadici, og endes paa det Tall, som hos de gamle blev kaldet numerus perfectus; Naar de skulle nævne Syv sige de arbanget aipa som de vilde sige alter senarius, og otte kalde de arbangetpingajuet, det er det tredie sex Tall. Ni har sit Navn af Ti-tallet og heder kollin illoet det er: Ti-Tallets Forløbere. Thi kollit heder Ti: ungna er tydive eller een Snees; de andre Tall sammensætte de paa mange Maader af forbemeldte, saa heder 12 to gange sex, 18. tre gange sex, et Hundrede er fem Sneese, 200 ti Sneese, 400 tydive Sneese; høyere gaaer Grønlændernes Arithmetica ikke, hvorfor det bliver fornødent, at indføre de Danske Ord hundrede og tusinde.

De fleeste Europæiske Sprogs Numeralia komme af Latinen og Grækisk i hvormeget de end ere forandrede i Lyden, som for E. det Islandske og Cambriske.

Men en meget stor Forskiel imellem det Grønlandske og andre Sprog er at kiende i pronominibus, af hvilke Personalia ere efterfølgende:

Sing.	Dual.	Plural.
Uanga jeg.	Uaguk vi to.	Uagut vi mange.
Iblit du.	Illiplik I to.	Illipse I mange.
Oma] hand, Uma] hun, det	Okko de to.	Okko de mange ut dual.

Forskiellen imellem disse og Europæiske Sprogs pronomina er strax at høre, men endogsaa komme de ikke overeens med andre Americaniske, som:

	Algonkinice:	Virginice:
Sing.	Nir jeg	Neen
	Kir du	Ken
	Ouir hand	Noh vel nagum

Plural.

Plural.	Niraoueint	de	Neenawun.
	Kiraoua	I	Kenaau.
	Kiraoueint	I og vi	- - -
	Ouiraoua	de	Nahoh eller nagoh.

Af Pronominibus personalibus komme baade aftormativæ terminationes verborum og den Forskiel som der er imellem numeros og personas: og ligeledes ere suffixa intet andet end terminationes pronominum personalium. Suffixa nominum betyde possessive og suffixa verborum betyde personaliter: suffixa nominum ere enten singularium, dualium eller pluralium. Alle disse Omstændigheder ere saa lige efter det Hebraiske Sprogs Natur, som nogen Ting kand være, undtagen at Hebræerne bruge samme suffixa til dualiä som til pluralia: Af de vidtløftige Exempler som Herr Egede giver paa disse mange slags suffixa og deres Forandringer vil jeg ikkun nævne fire:

	Sing.	Dual.	Plur.
	Nuna Land.	Nunek to Lande.	Nunet mange Lande
mit	Nunaga.	Nuneka.	Nunaka.
vores dual.	Nunarpuk.	Nunaguk.	Nunavuk.
vores plur.	Nunarput.	Nunagut.	Nunavut.

I det Cambriske Sprog ere der ogsaa suffixa, som ligeledes ere terminationes pronominum personalium, men de sættes ikke til verba og nomina, men allene til præpositiones, og saaledes er denne Liighed ikkun liden.

I det Caraibiske Sprog ere der vel ogsaa visse Bogstaver, som sættes til Ordet for at betegne personam possidentem, saa og i det Brasiliske, men i begge disse Sprog sættes slige Bogstaver for ved og ikke bag efter Ordet, som er at kiende udaf de Exempler, som Relandus i bemeldte Dissertation anfører, nemlig, af det Caraibiske *Nari* dens meus, *Bari* dens tuus, *Lari* dens ejus: af det Brasiliske *acan* caput, *cheacan* caput meum, *deacan* caput tuum, *Yacan* caput suum, *oreacan* caput nostrum.

Men her er atter en stor Liighed imellem det Hungariske og Grønlandske Sprog: Om de Hungariske suffixis fortæller M. Bel. l. c. p. 221. at af pronominibus possessivis *enim* meus, *tied* tuus, *ove* ejus bruges ultimæ literæ til suffixa, nemlig til den første person M, til den anden D, og til den tredie E, og disse sættes ikke allene til præpositiones, men og til verba og nomina, som: *Kes* culter, *Kesem* culter meus, *Kesed* culter tuus, *Kese* culter ejus, *Ker* rogat, *Kerem* ego rogo, *Kered* tu rogas. *Keri* ille rogat; *Fölött* super, *Föröttem* super me, *fölötted* super te, *Fölötte* super eo. Det Exempel, som hand har anført til suffixa verborum, er ikke rigtigt, thi derudi har hand confunderet suffixa med affornativis, men ikke desmindre er Sagen rigtig, at suffixa ogsaa sættes til verba udi det Hungariske Sprog, hvilket kand kiendes af de Exempler, som findes i Otrokocsi origg. Hung. P. I. p. 311.

Bag efter suffixa sættes paa Grønlandsk de Stavelser, som svare til de Latinske præpositioner, hvorved skeer mange Forandringer, f. E. om man vil sætte den Stavelse *nit* som betyder af til det Ord nunarput vores Land, som staaer med suffixo primæ personæ plurali nominis singularis, saa bliver det nunautivnit af vores Land, sætter man det til nunagut vores to Lande, bliver det nunautignit af vores to Lande, sætter man det til nunavut vore mange Lande saa bliver det nunautivnit af vore mange Lande. Hvilken Formation er meget tungere end i det Hebraiske, hvor Præpositiones sættes forved Ordet, og ere præfixa, og aldeles ingen Forandring giøre udi suffixis.

Verbi Radix er tertia persona sing. præs. indicativi, ligesaa er det og i det Hungariske Sprog. Radix s. thema verboruum omnium sive primitiva sint sive derivata est tertia persona præsent. sing. indicativi: Det haver nogen Overeensstemmelse med Hebraisken, hvor Radix er tertia persona sing. præteriti: Men aldeles ikke med det Cambriske Sprog. Thi der er Radix nomen substantivum, quod quidem nomen substantivum plerumque idem est cum 3. pers. sing. fut. indic. Men i det Cambriske Sprog er tempus præsens ikke engang til, uden allene i verbo substantivo.

Verbum

Verbum er enten positivum eller negativum. Positivum har fem Conjugationer, den 1. endes paa kpok, 2. paa rpok. 3. paa pok purum d. e. hvor der er en Vocal for ved pok, den 4. paa ok eller vok. den 5. paa au.

Negativum endes paa ngilak.

Forma verborum negativa giør megen Forandring i de Irlandske Verbis, men dog sættes nota negationis for ved Verbum, og ikke ind i Verbum selv, som her skeer i det Grønlandske; men herudi har det Tyrkiske Sprog nogen Liighed med Grønlandsk, saasom det sætter notam negationis ind midt imellem literas radicales og literas afformativas verbi.

Tempora i det Grønlandske Sprog ere tre, nemlig: Præsens, Præteritum og Futurum. Præteritum forandrer terminationem præsentis, saa det i 3. perf. sing. endes enten paa sok eller tok, hvilket Herr Egede i sit Lexico nøyagtig har i agt taget, at tegne ved et hvert Verbum om Characteristica præteriti er S. eller T.

Modi ere sex, nemlig: indicativus, interrogativus, imperativus, permissivus, conjunctivus, og infinitivus. Modus interrogativus endes in præsenti paa pa, som: ermikpa toer hand sig? imperativus er to slags, een de re præsenti, som: ermigit toe dig sc. strax. en anden de re posthac futura, som erminna toe dig sc. in posterum.

Numeri ere tre: Singularis, dualis og pluralis, f. E. Præsens indicativi af verbo Ermikpok hand toer sit Ansigt.

Sing.		Dual.		Plur.
Jeg	ermikpunga.	Vi to	ermikpoguk.	Vi ermikpogut.
Du	ermikpotit.	I to	ermikpotik.	I ermikpose.
Hand	ermikpok.	De to	ermikpuk.	De ermikput.

Passivum er ikke egentlig i det Grønlandske Sprog, men circumscriberes paa denne Maade, at for ved Verbum sættes for E. Uamnit af mig, illingnit af dig, omunga af ham: og i Verbo selv insereres den Stavelse si eller ti, eftersom Characteristica præteriti er enten S.

 eller

eller T. ſom omunga ermiſipok af ham toes hans Anſigt, eller, vorder toet.

Men een af de allermærkeligſte Ting i den Grønlandſke Grammatica ere verba compoſita. Nemlig Verba kunde udi det Grønlandſke Sprog faae en ſtor Forandring eller et mærkeligt Tillæg i deres ſignification ved diſſe Bogſtaver, ſom blive inſererede imellem literas radicales og afformativas, og viſſe Bogſtaver ere tagne udaf andre Verbis, hvis ſignification ſaaledes legges til det Verbi ſignification ſom paa denne Maade forøges, f. E. auliſariartoraſuarpok hand ſkyndte ſig og forud at fiſke: her komme tilſammen diſſe 3. Verba: auliſarpok hand fiſker, piartorpok farer hen at giøre noget, pinneſuarpok ſkynder ſig at giøre. Item: agglekkiniarit beflit dig paa at ſkrive bedre: her komme ogſaa tre Verba ſammen, nemlig aglekpok hand ſkriver eller maler, pekipok hand giør bedre, pinniarpok hand beflitter ſig paa. Og deraf kommer det at Verba og nomina i det Grønlandſke Sprog kunde indbefatte heele propoſitiones og blive undertiden elleve, tolv eller flere Stavelſer lange. Herr Poul Egede opregner i ſin Grammatica 66. ſlige epentheſes, ſom alle paa een eller anden Maade forøger eller forandrer Verbi ſignification, ſaa og af hvad for Verbis de have deres Oprindelſe, og Forandringerne, ſom for deres ſkyld ſkeer i alle fem Conjugationer; for Exempel:

Pleyer at giøre.
Begynder at giøre.
Giør noget førſt.
Kommer for at giøre.
Lader noget giøre.
Giør ikkun.
Giør næſten.
Formaaer at giøre.
Giør meget.
Maaſkee giør.
Skynder ſig at giøre.
Holder op at giøre.
Lader ſom man giør.
Giør paa nye.

Giør

Giør med Fliid.
Giør ilde.
Er i Verk med at giøre ꝛc. ꝛc.

Noget liigt til disse Forandringer og tillagde Bemærkelser er i det Hebraiske Sprog i Conjugationibus Piel, Hiphil og Hithpaël, men endnu større Liighed er der i de epenthesibus som skee i det Tyrkiske Sprog, hvor der ogsaa kand sættes et eller andet Bogstav imellem Literas radicales og afformativas, hvorved Verbum faaer en Bemærkelse, som det uden det Bogstavs Tillæg ikke havde, f. E. سومك at elske: naar ش sættes for ved mek saa det bliver سوشمك sewschemek saa betyder det at elske hinanden, sættes ن imellem saa det bliver سونمك sewinmek, saa betyder det at elske sig selv; sættes den Stavelse در imellem saa det bliver سودرمك sewdurmek, saa betyder det at giøre at man elsker; sættes م imellem, saa det lyder سوممك sewmemek saa betyder det at ikke elske, men endnu den største Liighed er ogsaa herudi imellem det Hungariske og det Grønlandske Sprog, den forbemældte ypperlige lærde Mand Math. Belius forklarer det Hungariske Sprogs Beskaffenhed og Natur i dette stykke saa tydelig og udførlig, at mig synes, jeg kand ikke udelukke noget af hans Ord, men maa indføre dem for at giøre Sagen tydelig: Voces verborum (siger hand loc. c. p. 216.) f. significatio multum sua fœcunditate discrepat ab Europæis. Sic vox activa gemina est, qvarum alteram docendi causa *activum primum* dicunt grammatici, estque ipsa Radix verbi activi simpliciter significans, ut: *Lat.* videt, *ir* scribit, *tart*, servat, *tanit* docet: alteram *activum secundum* vocant, qvæ activi primi significationem cum auget, tum varie determinat, ut nunc *mandative*, nunc *potentialiter* significet. Sic ex activo primo *Lat* fit secundum mandativum *lattat* mandat vel facit videre, & potentiale *lathat* potest videre. Utrumque illud activum aut *directe* significat aut *indirecte*, unde nova ejus divisio nascitur, ut: *lat* videt, *lattat* videre facit, ubi nullo rei seu personæ objectu verbi significatio terminatur: aliud *directum* qvod relate seu determinate significat, & vel ad rem vel ad personam refertur, ut: *Latja* videt hoc, illud, hunc, illum, & *Lathatja* videre potest hoc, illud, hunc, istum: unde patet qvam inusitata sit verborum Hungaricorum significatio. - - - Committere autem haud possumus qvin promamus id qvod maxime stupen-

 dum

dum est in verbis Hungaricis: nimirum unum idemqve verbum significationes induit, certe si usus sermonis ferat induere potest viginti, triginta, imo qvinqvaginta, septuaginta aut plane octoginta.

Hand sætter til Exempel derpaa Verbum *ver* verberat med 80. Variationer: Af dette Tal er en heel deel ikke nye slags activa secunda, men de selvsamme activa secunda med adskillige suffixis; thi hvad hand taler om activis directis er ikke gandske accurat, saasom det ikke kand giøre et nyt Verbum eller Conjugation at der legges suffixa dertil; dog er visseligen en stor Deel af dem som hand opregner rette activa secunda. Men i dette Stykke kand det Grønlandske Sprog ikke allene agtes det Hungariske liigt, men endogsaa overgaae det meget. Thi det har baade flere suffixa og flere activa secunda; Af disse allene opregner Herr Egede 66; men dersom man ville ogsaa tælle hvor mange slags suffixa der kunde legges til, saa blev det ikke ved 80, men kunde tælles nogle 100, som allerede staae anførte i Grammatica.

I det Hungariske Sprog, anseer velbemeldte Herr Bel disse activa secunda ikke for composita ex diversis verbis, men holder disse Tillæg for literas serviles formativas, men Herr Egede anseer dem i det Grønlandske for composita, og forklarer om de fleste, hvad for et Verbum det er, hvis signification er lagt til activi primi signification, og hvad for Bogstav eller Bogstaver deraf i hvert verbo secundo ere beholdne; Maaskee Hungariske Grammatici kunde finde det samme i deres Sprog, dersom de faldt paa den Tanke; dog maaskee det ikke lader sig ikke saa demonstrativ viise i det Hungariske Sprog, hvor Radices ere monosyllabicæ, som i det Grønlandske, hvor de ere polysyllabicæ; men jeg kand ikke andet end ogsaa herudi admirere Herr Poul Egedes Fliid og Ingenium.

Adverbia, conjunctiones, præpositiones, interjectiones ere i det Grønlandske Sprog til deels heele og egne Ord, som mane eller tamane her, sume hvorsomhelst, kamane, derinde, jæ eller hi eya; til deels ere de particulæ connexæ, som den termination anga i det Ord teikanga derfra, den termination unga i det Ord teikunga derhen, den termination aunga i det Ord tamaunga herigiennem. Saa sættes

ogsaa

ogsaa Conjunctiones ved Enden af Ordet, copulativæ ere lo og Tog, som unnalo eller unnatog og hand: adversativa er le som unnale men hand.

Hvorledes præpositiones sættes ved Enden af Ordet har jeg tilforne meldet om, ved at tale om casibus, og viist det Hungariske Sprogs Lighed med det Grønlandske derudi. Udi det Hebraiske og udi det Cambriske Sprog er det vel og saaledes, at præpositiones ere enten heele Ord eller particulæ inseparabiles, men saadanne particler sættes i disse Sprog for ved Ordet og ikke bag efter.

Saa findes der da i henseende til Grammaticam saare liden Overeensstemmelse imellem det Grønlandske og de Europæiske Sprog, undtagen det Hungariske, og det er gandske besynderligt og mærkeligt, at just i de Poster, hvorudi det Hungariske Sprog differerer fra de andre Europæiske, derudi kommer det overeens med det Grønlandske, nemlig: at intet Ord begyndes af to eller flere Consonanter, at der er ingen Forskiel paa Genera, at der bruges suffixa, og disse saavel som affirmativa verborum ere terminationes pronominum, at Radix er 3. pers. præsentis, at verba kand i deres Bemærkelse faae et Tillæg ved literas epentheticas, at præpositiones sættes til Enden af Ordet. Men heraf tør jeg dog ingenlunde giøre den Slutning, at det Hungariske og Grønlandske Sprog nogensinde har været et og det samme, saasom der er alt for stor Forskiel imellem Gloserne i begge disse Sprog, men ikkun det, at de maa være komne fra en Egn eller fra en deel i Verden, som jeg mener at skulle være det store Tartarie. Den Nation, som vi saavel som Tydskerne, Grækerne og Italiænerne kalde Hungarer, kalder sig selv ikke saaledes, ey heller kaldes de saa af deres næste Naboer; Thi Slovakerne eller de Slaviske Nationer, som boe imellem Hungarerne og rundt omkring dem, kalder dem Juri eller Uhri som Otrokocsi melder Origg. Hugg. P. I. pag. 155. og i den nørre Deel af Tartariet skal findes en Nation af samme Navn og Sprog. Alexander Gwagninus taler saaledes derom in descriptione Moscoviæ p. 167. edit. Frf. 1600. Jugra s. Juhra Regio, cujus incolæ Juhri vel Jugrici appellantur, ad oceanum septentrionalem sita est, - -eodemqve idiomate cum Hungaris loqvuntur, saa og p. 209. sunt ejusdem sermonis & loqvelæ præcisæ, nisi qvod addiderunt, nostri

Hunga-

Hungari aliqva vocabula ex Slavonico idiomate, earum rerum qvæ in Scythia & Juhra non reperiuntur. Samme Efterretning giver ogſaa Paulus Oderbornius in vita Johannis Baſilidæ l. I. p. 244. Jugrii in hodiernum diem idem cum Hungaris idioma uſurpant. Paa Hungariſk kaldes en Hungarer Magyar, ſaaledes ogſaa paa Tyrkiſk مجار magjar: om dette Navn viiſer nogen cognation med den Mangiuriſke Nation i ſtore Tartarie hvis Bogſtaver afgangne Herr Prof. Bayer i Petersborg har ladet ſtikke i Kaaber og indført i Comment. Academ. Petropol. Tom. VI. kand jeg lige ſaa lidet ſige ſom om ſamme Navn viſer noget Slegtſkab med den Mingreliſke Nation, hvorom bemeldte Otrokocſi anfører ſin Gisning Origg. Hung. P. I. p. 360. J det ringeſte hindrer det intet, at Mangiurerne ſkriver fra øverſt til nederſt paa Siden, og derimod Hungarerne, førend de antoge de Latinſke Bogſtaver, ſkreve deres egne Bogſtaver ſom de andre Orientaliſke Folk fra den høyre til den venſtre Haand: Thi Mangiurerne maae viſſeligen fordum have ſkrevet ligeſaa, da det er kiendeligt, at deres Skrift er oprunden af de Syriſke Bogſtaver.

Den anden Ting i hvilken adſkillige Sprog kunde have nogen Liighed med hinanden er Gloſerne eller Ordene; men i henſeende til dem har det Grønlandſke Sprog endnu mindre Overeensſtemmelſe med de i Europa bekiendte, end i henſeende til Grammaticam: Jeg har confereret nogle hundrede Grønlandſke Gloſer med hvad for Europæiſke Sprog jeg har kundet: og at jeg ogſaa kunde conferere dem med de Cambriſke, Irlandſke og Bretagneſke, dertil har Høy-ædle Herr Juſtitz-Raad Grams Godhed hiulpet mig, ved at laane mig baade Grammaticas og Lexica til diſſe ellers iblant andre Nationer lidet bekiendte Sprog. Ved at anſtille ſlig en Sammenligning ſkal man meeſt agte paa ſaadanne Verba, der betyde de Gierninger, ſom et Menneſke idelig giør, enten de ere naturales eller morales, Elementernes og dertil hørende Tings Navne, fremdeles det Menne-

ſkelige

skelige Legems Parters og de meest almindelige Dyrs og Fugles, saa og de umisteligste Redskabers og andre slige daglig forekommende Tings Navne; thi da slige Ord i et hvert Sprog ideligen bruges, saa kunde de ikke letteligen forgaae eller forandres; Af saadanne Gloser har jeg udtegnet nogle hundrede udaf det Grønlandske Lexico, og siden lignet dermed Gloserne i andre Sprog, og i saadan comparation i agt taget de fornødne Regler, at literæ unius organi, saa og visse lingvales og dentales kunde omskiftes med hinanden, at consonanternes Orden kand transponeres, og andre fleere, og med alt dette har jeg sammenbragt et saare lidet Tal af saadanne som kunde siges at være de Ord lige, som have samme Bemærkelse i andre Sprog, hvad som jeg paa den Maade har udfundet, er det som herefter følger:

Ailorpok, hand sveder, paa Irlandsk betyder Allus Sveed.
Aissaa, nok. Ital. assai.
Alla, en anden Gr. ἄλλος, Lat. alius, Cambr. all.
Alliegau, glæder sig. Gr. ἀγαλλιάω.
Ananak, Moder. Brasil. nenque, Turc. ana.
Angekou, stor. Hung. Nagy. Cambr. ang. breed.
Apersorpok, Dan. spørger.
Areit, see! Chald. הרי.
Arkseit, Haand, Gr. χεὶρ. Slav. Ruka.
Assavok, Elsker. Turc. Sewmek. Algonkin. Sakia.
Atatak, Fader. Turc. ata. Cambr. Tad. Hibern. atair.
Atorpok bruger. Lat. utor.
Aviok, henter. Hebr. הָבִיא.
Auma, Glød. cognatæ signific. Dan. Emmer.
Erina, Maal sermo, cognatæ signific. Gr. ῥῆμα.
Erkane, Nærværelse. cognatæ sign. Hebr. קרה occurrit.
Iglarpok, Leer. Gr. γελάω.

Iktu, Knald. Gr. κλύπος.
Imak, Hav. Hebr. יָם.
Imek, Vand. Hebr. מַיִם.
Ingnek, Ild. lat. ignis.
Inne, Sted, Kammer. Hung. Honnya.
Innuk, et Menneske. Pocomanice Vinak, Ebr. אנש
Isek, Røg. Hebr. עָשָׁן.
Ituet, Bestefader. Cambr. Taid.
Kallerpok, Tordner cognatæ signif. קוֹקוֹת.
Kalleripok, hører. Hung. Hall.
Kamaja, Arrighed. Hebr. חֵמָה.
Kamipok, slukker. Hebr. כבה.
Kejavok, græder. Irl. do caoid.
Keripok, fryser. Hebr. קרר.
Kernektok, sort. lat. niger.
Kesa, paa det sidste. Hebr. קץ.
Ketek, Ryg. Hung. Hat.
Kigut, en Tand. Malaice Kiki.
Killak, Himmelen. lat. cœlum.
Kirksoviarsuk, en Falk. Gr. κίρκος.
Kongisek, Hals, Hung. Nyak. Turc. Unk.
Gutte, Draabe. Lat. Gutta.
Kuannek. Dan. Qvanne. Angelica Major.
Mato, en Dør. Hebr. פתח.
Meke, en Hund. Norveg. Bikke. Angl. Bitch.
Millek, en Plet. Turc. Pul.
Naga. Dan. Ney.
Nejorpok. Dan. er nær. Germ. nahe.
Nenneraut, et Lys. Hebr. נר.
Nerksuk. Dan. Isl. Germ. Horn. Lat. Cornu. Cambr. corn. Hebr. קֶרֶן.
Nerryok, æder, cognatæ signif. nærer. Næring.

Niakok,

Niakok, Hoved. Irland. cean.
Nipe, Røst. Gr. φωνή.
Nio, Fod. Slav. Noha.
Nuia, en Skye. Lat. Nubes.
Nutak, lat. novus. Dan. nye. Cambr. newgdd. Irl. nuag.
Orpik, et Træ. cognatæ signif. ὄρπηξ ramus, stolo.
Pillo Dan. et Blad, vel Løv. Lat. folium. Gr. φύλλον.
Pisukpok, gaar. Ital. passare.
Pook. Dan. Pose. Gall. poche.
Pue, en Byld. cognatæ signif. pus lat.
Peet, Eyendom. cognatæ signif. Fæ.
Sebiak, en Hofte. Hung. Czomb.
Sekko, Gevær cognatæ signific. lat. sica.
Sinne. Dan. Søvn.
Sissekpok, er haard. cognatæ signif. saxum.
Takak, en Blod-Aare. Brasil. Tagica.
Tarajak, Salt. cognatæ signif. ταριχεύειν.
Time, Legeme. Turc. Ten.
Uanga, jeg. Turc. ben.
Uerrovoc, er gierrig. cognatæ signif. avarus.
Unnuak, Nat. lat. nox.

Disse ere de faae Grønlandske Ord, i hvilke jeg har kundet finde nogen Liighed med andre Sprog, og disse samme ere dog saa vidtløftig sammensøgte, og paa hvad Maade skee kunde lignede med hverandre, at de samme Exempler noksom kunde viise, at det Grønlandske Sprog haver saare liden Liighed i Gloser med de Europæiske Sprog, i hvad det kand have med et eller andet Tartarisk Sprog: og er da ald den Oplysning, som nærværende ringe Dissertation kand

 give

give denne, at det Grønlandske Sprog, i hvorvel det er fremmed og bruges af en upoleret Nation, som ikke veed af Grammatica at sige, dog har sin egen Grammaticam og sine Regler: Saa at ikke allene det Ojemeed kand dermed naaes, som alle Sprog have tilfælles, nemlig at et Menneske kand give det andet sine Tanker tilkiende, men og dette, som GUD under alle Nationer, men ikke alle Nationer bruge og benytte sig af, nemlig at i det kand forkyndes Omvendelse og Syndernes Forladelse i vor HErres JESU Navn. GUD lade sin Aand arbeide med dem, som prædike hans Ord: Hand selv udfrie de arme Hedninger af Mørkhedens Magt, og oversætte dem i sin elskelige Søns Rige.

A M E N.

H. G.

Om Dimmel-Uge.

§. 1.

Den Uge næst for Paaske kalder man i Dansk Tale, og i alle tre Nordiske Kongeriger, med det Navn Dimmel-Uge; hvilket ogsaa forekommer i vore Kirke-Love, nemlig i Kong Christiani III. Kirke-Ordinantz, i det Capitel om hellige Dages Hold; i Kong Christiani IV. Norske Ordinantz; saavelsom i de Svenskes Love. Og er derforuden saa bekiændt, og i sær hos den gemene Mand i Danmark almindelig brugeligt, at man ikke har andet Navn til bemeldte Uge. Jeg erindrer mig, at have hørt i min Ungdom meget tales og spørges, om Oprindelsen til dette Ord, baade af Lærde og Ulærde. Deriblant vare de, der vilde mene, at man havde i gammel Dansk havt det Ord at dimle, af samme Bemærkelse, som at sysle, eller have travelt, have meget at pønse paa og bestille; forstaae, imod den store forestaaende Høytid, nemlig Paasken. Ja denne Giætning har og andre siden vildet bestyrke, med at forsikre mig, at man havde endogsaa her og der i Provintzerne for Skik, at kalde Ugen før Juel Dimmel-Uge. Men naar dette nu saa er, er det ufeilbarligen en Misbrug, og i nye Tider af Børn eller uvittige Folk saaledes indført og i Talen vedtaget. Ey at tale om, at der vel aldrig har været noget verbum, at dimle, til i Dansken, eller maaskee i noget andet bekiændt Sprog.

§. 2.

Den lærde Danske Philologus Peder Syv haver en langt bedre Giætning om Ordets Herkomst, af Dimmer, Mørkhed, naar hand saaledes skriver i sine Betænkninger om det Cimbriske Sprog, §. XLIX. p. 60. "Dimmer, ɔ: Mørkhed. Maaskee heraf Dim-

 "mel-

"mel-Uge, som holdes for at have mørkt og ondt Vejrlig, og i hvil-
"ken det usædvanlige Mørke skeede udi Christi Lidelse." Haquinus
Spegel, fordum Erke-Biskop i Upsal, har i sit *Glossario Sveo-Gothico*
ligeledes Dimmer, mørk; og, efter at have anført Loccenii For-
klaring om Dymbil-Weka, (hvorom jeg ret nu skal tale) siger hand:
"*Sed alii* Dymbil-Weka *derivant* ab Angl. voce *Dimmy* vel *dimme* ɔ:
"obscurus, nubilus, lugubris." Jeg for min Deel er og gandske e-
nig med disse tvende gode Mænd, for saa vidt, at Dimmel-Uge
kommer af Dimmer, Mørke, eller Mørkhed: Men hvad Peder
Syvs Forklaring anbelanger, om det mørke og onde Væjrligt, da
haver den ingenstæds hiemme; Hvilket jeg herefter skal vise, og da
indstille til Læserens gode Paadømme en gandske anden Aarsage til
bemeldte Navn. Imidlertid er det saa billigt og ret, som til Sa-
gens Opliusning fornødent, at jeg ey bør dølge eller forbigaae an-
dre Skribenteres Meninger, men dennem med al muelig Flid rand-
sage, forend jeg med behørige Argumenter fastsætter den, som jeg
holder for rettest. Hos Gudmundum Andreæ i hans *Lexico Islandico*
bemærker man tvende-haande Ting, til at kunde vælge iblant, og
giøre rede for Ordet med; og begge saa rimelige tilsiune, at hvilken
af dennem man vilde antage, skulde der langt fra ikke fattes paa lær-
de Skiæl og Argumenter til at pynte dennem ud med: Saaledes,
at det vilde blive ey af de sletteste Problémes, at skille imellem deres
Rigtighed. Hans Ord lyde saaledes *pag. 56.* "Dymbil-Dagur &
"Dymbil-Veka, à *dumbe*, mutus. Dies ante Paschatos festum, á
"silentio Campanæ, diebus Christi passionis apud Pontificios indictis,
"quo tacere oportuit Æra & clangores Campanarum. Instrumenta
"porro lignea, quibus tunc pulsare licuit, *Thombul* vocarunt. Lu-
"cretio instrumentum, quo pulsatur, Tudes est." Herudi forekom-
mer nu en dobbelt Derivation; den første af *Dumbe* mutus, fordi
Klokkerne motte tie, være dumme, og ey lade sig høre ved Ringen
i Dimmel-Ugen: Den anden af Thombul, som skal have været det
stykke Træe, man pinkede imidlertid med, i stæden for at ringe med
Klokker, og vil jeg da nu tale om hver i Særdeleshed.

§. 3.

§. 3.

At Klokkerne have været dumme, og ey ere bleven ringede i den halve Uge for Paasken, nemlig fra Onsdagen næst for Skiær-Torsdag, og indtil Paaske-Morgen tilig, er gandske klart og rigtigt, omskiønt det end aldrig stod i den Svenske Christen-Rett, hvor Ordene ere disse: "Nu ganger in Paskafrider a Odinßdaginum i "Dymbil-Wiku, ta upbindis Kluckur." Og er i Latin, efter Magni Celsii Oversættelse, udi hans *Computo Ecclesiastico, pag. 51.* "Die "Mercurii hebdomadis, quæ vocatur *Dymbilwicku*, Paschalis init se-"curitas. Tunc Campanæ adstringuntur." Den berømte Historicus Joannes Loccenius, udi sine *Antiquitatibus Sueo Gothicis, lib. I. cap. 5.* havde i de første Editioner, (hvoraf jeg haver den af an. 1654. in 8.) allene anført verba vernacula: Nu ganger in Paskafridar &c. Men i den af Aar 1676. (som kaldes Editio quarta & aucta, trykt i Tydskland in 4to,) ere bemældte Originalens Ord udeladte, og deristæden satt en Latinsk Version, hvor *Dymbilwicku* er kaldet *muta hebdomas*: "Nunc ingreditur Pax Paschalis die Mercurii, *muta hebdomade*, "quando Campanæ adstringuntur." Derpaa giver Loccenius sig til Sagen at opliuse, sigende: "Ex his verbis intelligimus, quod illa "hebdomas, quæ præcedit festum Paschatis, dicta sit & adhuc dica-"tur *Dymbilwicka*, quod Campanæ tunc essent quasi mutæ, (domb, "dumb,) & tacitæ. Nam olim æris campani sonus in templorum "turribus a die Mercurii usque ad ferias Paschales per illam septima-"nam non audiebatur; sed inflato cornu vocabantur auditores "ad sacra, velut in Chronico quodam Suecico MS. me legisse me-"mini. Cujus rei veterem quandam superstitionem fuisse, sunt qui "notant, quasi lamiæ illis noctibus ferro campanas raderent." Dette er da altsammen af Loccenii sidste Edition. I den første staaer intet mældet om Lamiis, hvilket og noksom tilkiændegiver, at hand haver siden efter hørt og lærd dette af de Svenske; *Sunt qui notant.* Jeg troer, at hand dermed sigter til Magnum Celsium, som jeg nys nævnte, der var fordum Professor Matheseos i Upsal, og hvis begge Editioner af *Computo Eccles.* ere ældere end Loccenii sidste af Antiquitatibus. Virkeligen haver og hand, Celsius, bragt os denne Forklaring for Dagen

om

om Troldkonerne, som jeg nu vil anføre med hans egne Ord: "Causam "legis (ta upbindes Kluckur,) hanc fuisse puto, quod veteri qua-"dam superstitione nostri Lamias crediderunt noctibus istis campa-"nas radere, ut & collectis ramentis in veneficiis uterentur, & "campanarum e sordibus repurgatarum sonus longius latiusque dif-"fundi posset. Nempe gliscentibus illa ætate, quasi in cinere, pa-"ganismi reliquiis, pari fide traditum acceptumque erat multis, sa-"gas ea re per tantum circumquaque tractum nocendi potestatem "consequi, quousque æris hac hebdomade pulsati sonus pertingeret. "Ideoque ad hoc malum declinandum, Campanæ ut suspecto tem-"pore impedirentur, atque immotæ consisterent, temporum illo-"rum vanitas obtinuit: Quæ tam alte insedit rudis vulgi mentibus, "ut etiam opinio sit quibusdam ex simplicioribus, sagas post rasas "per has noctes in turribus campanas, ad visitandum diverticulum "suum in alicujus longissime dissiti montis altissimique jugo, ex "longinquo, ut fit, cœruleum referente colorem, cui inde nomen "Blåkull hæserit, convolare. Det giør mig ondt for denne gode Mand at hand har fordærvet saa megen Umage og Tiid med saadant Kiærlinge-Sladder. Hvilket er klart at see, at det er opdigtet i de nyere Tider af nogle ulærde Munke og Præster, der ingen Beskaffenhed have vidst om de gamle Kirke-Skikke, og derfore, naar de bleve spurte derom, have mottet gribe til slige heslige Digter. Jeg vil lade staae, om man ikke ogsaa kand have bragt nogle ulykſalige Hexer til at giøre saadan Bekiændelse paa sig selv, at de skrabede Klokker i Dimmel Ugen, for at giøre dem høylydende, og for at ride desto mageliger til Blaakullen, eller Bloksberg. Ja saameget vil jeg endnu indrømme, (efter den liden Kundskab jeg kand have i det saakaldede Hexerie,) at iblant adskillige Stykker af disse arme Folkes Overtroe var og dette, at skrabe eller file Klokker i Dimmel-Ugen, og at stiæle sig dertil om Natten, som lod sig og mere mageligen giøre, naar Klokkerne eller Knæbelen i den hellige Uge vare bundne, end som ellers. Men hvorfore giorde de da sligt? Jeg svarer, for at bruge det som de skrabede af, til visse slags Lægedomme, eller Magiske Curer, naar de skulde hielpe paa dem, der vare fortryllede eller, som det kaldtes, forgiorte. Thi Klokke-Skrab (Campanarum ramentum) var antidotum contra obsessiones diabolicas & morbos dæmoniacos. Langt fra, at det skee-

de

de, for at skaffe Klokkerne en bedre Lyd; thi dermed var hverken de Troldkoner, der skulde ride til Bloksberg, ey heller den, som skulde føre dennem frem, i nogen Maade tient. Og burde saa kloge Mænd, som Loccenius og Celsius, i det mindste have vidst, at saadant var aabenbare absurd, og tvertimod det rette Hexe-Systema; Hvorudi man lærer, at der er ingen Ting, Troldkoner og deres Herre og Mestere ere saa bange for, som for Klokke-Liud. Man haver kun at slaae op i Del-Rio, (ey at tale om flere,) paa det Ord *Campana* i Registeret; da man skal finde de artigste Historier, hvorledes den onde Aand pleyer at forskrækkes og jages paa Flugten ved een eniste Kirke-Klokke; Item, hvorledes, naar hand har skuldet føre Hexerne til Bloksberg, har hand mottet tabe dem underveys, og ladet dem dratte ned i elændige Maader, naar de ikkun hørde noget Slag af Klokker ved een eller anden Kirke underveys. Ja skriver ikke Durandus, *Rational. lib. I. c. 4.* "Campanæ in proces-"sionibus pulsantur, ut Dæmones timentes fugiant. Timent enim, "auditis tubis Ecclesiæ militantis, scil. campanis, sicut aliquis ty-"rannus timet audiens in terra sua tubas alicujus potentis Regis inimici sui?" Og i *Concilio III. Coloniensi*, naar der tales om, hvorfore Klokker maae vies og velsignes, heder det iblant andet, *ut dæmones tinnitu earum terreantur, ut spiritus procellarum & aëreæ potestates prosternantur.* Hvor urimeligt er det ikke da, at Lamiæ, dæmonum & malorum spirituum ministræ, skulde skure og skrabe dennem, for at give dem en høyere Lyd, og at Hexeriet skulde bekomme en større Kraft til at fordærve og giøre Skade, jo bedre Klokkernes Ringen hørdes? Man veed jo den Inscription, som er funden paa endeel Klokker fra gamle Tider: *Vox mea est Bamban, possum depellere Satan.*

§. 4.

Men overalt, naar man nu skal tale alvorligen og uden Skiempt, da ere Celsius og Loccenius ingenlunde at undskylde, at naar de endeligen vilde anføre denne taabelige Digt om Lamiis og Sagis, de da ikke ogsaa have tillige meddeelt nogen sund og sandfærdig Raison til Klokkernes Opbindelse i Dimmel-Ugen, om hvilken Skik deres gamle Kirkelov taler. Dog hvad vil jeg sige? Magnus Celsius, omendskiønt hand var en lærd Mand, (saasom og andre flere efter hannem af samme berømmelige Slegt,) og var derhos et Ledemod i Antiquitets-Collegio,

fra det første det blev oprettet, haver hand dog ingen bedre Raison vidst til bemeldte Ting, efterdi hand skriver: *Causam Legis hanc fuisse puto.* Men om Jo. Loccenio, der var in utroqve Jure erfaren og vidtløftigen belæst, skulde jeg aldrig have troet det. Thi, at man bandt Klokkerne op, og holdte op at ringe dermed om Onsdagen før Paaske, og indtil Paaske-Morgen, er ikke nogen fremmed, men en gandske bekiendt Sag. Og hvis saadant var allene skeet udi Sverrige, og her omkring i Norden, kunde det maaskee taales, at man søgte om Aarsagen i vore gemene Folkes Traditioner, saa u-rimelige som de endda motte være. Men det skeede jo, og var i Brug, den hele gandske Christenhed over, i alle de Lande, hvor man havde Klokker ved Kirkerne: Ja det skeede, førend nogen Kirke i Sverrige eller i Danmark blev bygt, eller nogen Klokke saaes eller hørdes i vores Norden. Thi endogsaa førend Kæyser Caroli M. Tid var Tingen alt bekiændt og brugelig; som kand bevises af Alcuino. Man kaldte det *succingere campanas* in septimana sancta. Og Onsdagen for Skiær-Torsdag kaldtes deraf *Succinctio Campanarum*; hvilket man finder i gamle Skrifter, saasom hos Galbertum, i den Historie hand haver efterladt om S. Carolo Græve af Flandern, den Hellige Kong Knuds i Danmark, der blev ihielslagen i Odense-Kirke, hans Søn; hvilken Historie eller Levnets-Beskrivning staaer indført i Bollandi *Actis Sanctorum*, a. d. 2. Martii, der heder det *no. 84. pag. 198.* "Tertio Calendarum Aprilis, feria quarta, in *Succinctione Campanarum*." Her i Danmark blev deraf samme Onsdag kaldet Klokker-Onsdag; Og jeg haver et Brev af an. 1442. som er et Tings-Vidne af Asnes Byeting, hvori der staaer: "kungiøre vi alle &c. at vi "under vors HErres Fødilse Aar Thusend firæhundrædе, føretiuve oc "pa thet annet Aar, Klocker Odensdagh paa Asnes Byting have nærværendes været" &c. Thi Religionen, ihvormeget den bestod i udvortes Ting i de Dage, hindrede dog ikke her i Riget fra Ting og Stevne at søge, saa nær mod Høytiden, da man endogsaa søgte dem ofte anden og tredie Paaskedag; indtil K. Christian III. strengelig forbød det i Recessen, samt at man ey heller motte holde Ting de tre Dage for Paaske, saa at Onsdagen kom end ikke heller i dette Forbud. Aarsagen til disse bemeldte Navne, *Succinctio Campanar.* og Klokker-Onsdag, er og ikke vanskelig at giætte; den bliver endogsaa noksom forklaret baade af gamle og nye Skribentere. Hospinianus, in opere

de Festis, skriver om samme Dag: "Non pulsant (Pontificii) campa-"nas hoc die & sequentibus diebus, ad declarandam tristitiam suam." Og hans Vederpart Jac. Gretserus S. J. *lib. de Festis* cap. 16. "Cam-"panæ si in signum tristitiæ, ex cruciatibus & morte Redemptoris "nostri conceptæ, conquiescant, quid mirum? Luxerunt olim "Christi mortem terra & astra. Lugeant & æra, eo quo possunt "modo, nempe silendo, & ab editione soni abstinendo." Man begyndte endog, strax fra Faste Tiden gik an, ja lige fra Septuagesima, at bruge Klokkerne mere maadeligen, end i den øvrige Tiid om Aaret. Saaledes lærer os Durandus, *lib. I. c. 4.* "Sane in tota septuagesima, "sub qua quadragesima continetur, in diebus profestis, non debet "*compulsari*, nec *depulsari*, sed *simpulsari*, id est, simpliciter pulsari, "ad horas diei vel matutinas." De gamle Scriptores *Officiorum divinorum*, nemlig Alcuinus, Amalarius, og Rupertus, Abbas Tuitiensis, give os en mystisk Forklaring paa forommældte Klokkernes Stiltienhed i Dimmel-Ugen. Og af dennem er det at Durandus har taget, hvad hand skriver, *Rational. lib. 6. cap. 72.* "In his vero tribus diebus "silent Campanæ, quia tunc siluerunt Apostoli & prædicatores, & "alii, qui per Campanas intelliguntur." Og dette er, hvad Celsius og Loccenius burde allene have sagt, naar de vilde forklare deres Svenske Kirke-Lov om Klokkernes Opbindelse, og ikke den ælendige Tradition om Troldkoner.

§. 5.

Hernæst til Hoved-Sagen, og til dette Spørsmaal: Er det da af saadan Klokkernes Tavshed og Dumhed at det Ord *Dymbil wicka*, eller Dimmel-Uge, kommer? quasi den Dumme Uge, efter Gudmundi Andreæ Mening: (Ligesom man fordum udi Svitzerland kaldte Fastelavns Uge, den Døve Uge, die Taube Woche, wegen des vielen Unwesens, welches von vermumten und beynahe unsinnigen Leuten zu der Zeit verübt worden, som Hottinger bemærker i sin Schweitzerske Kirchen-Historie.) Jeg mener Ney. Og at jeg ikke kand troe det, er tildeels fordi man haver en anden rigtiger Opkomst til Navnet, som jeg herefter skal komme frem med; tildeels ogsaa, fordi det gaaer imod regulas etymologicas, ey allene at see o eller u i Dum, forandret til y eller i, (som alligevel kunde gaae an,) men at see den Bogstav l tilsatt i

Enden. Hvilken Bogstav l endeligen henviser os til en anden Radicem, end det Ord Dum. Udi ingen Derivato af Dum, muto, troer jeg at man lætteligen finder l. Thi naar *Glossæ Veteres German.* og det ældgamle *Rhythmus* de S. Annone, have *Tumlice*, af *Dumb* eller *Tumbe*, stolido, fatuo, da er at agte, at samme Ord ikke egentligen er derivatum, men et Compositum, sammensatt af vende, *Tumb* og *lice*, quasi *stolido similis*; ligesom i Dansken, menniskelig, folkelig, rødlig &c. Saa at ligesom rødlig, ikke bemærker perfectum colorem rubrum, saa ey heller *tumlice* perfectam stoliditatem, sed fatuitatem ei vicinam. Og paa slig Maade kunde *Dymbilwicka* jo ikke kaldes eller hede, quasi *Dymblice-Wicka*, allerhelst da Klokkerne vare fuldkommen og aldeles dumme, og lode ikke det allermindste Lyd høre, i alle de fire Dage før Paasken, som sagt er.

§. 6.

Altsaa forføyer jeg mig nu til den anden Etymologie, hvilken vores forbenævnte Islænder Gudmundus Andreæ ogsaa paa samme stæd har tilføyet med disse Ord: "Instrumenta porro lignea, quibus "tunc pulsare licuit, *Thombul* vocarunt; quale instrumentum Lu-"cretio *Tudes* est. Jeg maae bekiænde, at denne Raison lader sig meget vel høre; saafremt ikkun Observationen er i alle Maader rigtig, at det stykke Træe, som man pinkede med i stæden for Klokke, blev virkeligen kaldet *Thombul.* Men ingen andenstæds har jeg treffet dette Ord, hverken i vores Nordiske eller andet Tungemaal. I Tydsk er verbum Dumpeln, rühren, jactare: Butter ausdümpeln, lactis jactatu butyrum facere; Dümpel-Milch, suur Melk med Fløde, i Geo. Henischii *Thesauro.* Ligeledes et andet verbum Dümmeln, agitare, movere; som Wachter og haver in v. Daumel. I Dansk og Svensk kalder man en Navle, eller Spiger, af Jern eller Træe, en Dømling, clavus grandis, ligneus seu ferreus. v. Haq. Speg. I Engel-Saxisk er Dumle, onocrotalus; ligesom og Rohr-Dommel i Lutheri Bibel. Om hvilke alle jeg ikke veed, om de kunde være beslegtede med *Thombul;* eller og om *Thombul* muligens motte være af *Tympano?* Imidlertid er det aldeles vist og rigtigt, at man i tre Dage før Paaske, saalænge Klokkerne ikke

brug-

brugtes, betiente sig af sligt et stykke Træe. Nemlig man havde en Fiæl, og paa denne slog man med en Træe-Kolle, og saaledes kaldte Folket sammen til Kirke. *Non pulsant campanas*, siger Hospinianus, *sed signum tamen datur cum tabula.* Hos Alcuinum og Amalarium, som jeg tilforne citerede, haver man og dette. Den første siger: "Reti-"cetur sonus campanarum; pro hoc enim humilior sonus *lignorum* "ad congregandum populum assumitur." Den anden: "Altitudo "signorum, quæ fiebat per vasa ærea, deponitur, & lignorum so-"nus, usquequaque humilior æris sono, necessario pulsatur, ut "conveniat populus ad Ecclesiam." Og Rupertus Abbas end vide-"re, *lib. 5. cap. 29.* "Igitur in ea hora, qua Dominus traditus est, "recte signis Ecclesiæ silentium indicimus, Christumque solum "torcular calcantem, solum in ligno crucis extenso corpore tym-"panizantem, testimonium veritati, humili & solitaria voce perhi-"bentem, *ligneo malleolo in tabula suspenso & personante*, populumque ad "Ecclesiam invitante, significamus." Durandi vitløftigere Forkla-ring, hvor hand ligeledes kalder det signum quod fit cum tabula, saa og pulsationem cum ligno, giøres ikke fornøden det jeg tillægger, da Tingen er noksom opliust. Alleniste hvo vil bekræfte os Gud-mundi Sigende, med nogen sikker auctoritet, at ommældte stykke Træe eller Kølle blev kaldet *Thombul?* Omendskiønt det dermed ikke blev afgiort eller u-paatvivleligt, at Dimmel-Ugen motte være ble-ven saaledes kaldet af *Thombul.* En Liighed og Probabilitet, med endogsaa en klar Overeensstemmelse af Omstændigheder tilsiune, gior os ikke straxen en rigtig Etymologie. Ikke veed jeg, om de Tydske endnu kunde være visse paa, hvoraf deres Char-Woche og Char-Freytag er kommen. Nogle mene, at dette *Car* er af *Carena*, og dette af *Quadragena.* Andre, at fordi *Kar* betyder curam anxiam, sollicitudinem, i Engel-Saxisk, item querimoniam, luctum; hvoraf vores Danske, at kære og klage, kæremaal &c. saa skulde *Kar-woche* være septimana luctuosa. Igien andre, af *Kar*, amicus, et gammelt Celtisk Ord, hvoraf de Latiners *charus*, og vores kiær. Og endeligen at *Kar* haver, i gammel Tydsk, ogsaa bemærket Skades Erstatning og Fyllestgiørelse, eller Bod; ex. gr. Der schuldige hat seinem Anklagern einen Abtrag, Kar oder Wandel gethan; og saaledes udaf Christi Kar og Fyllestgiørelse for Syndere

 skulde

skulde *Kar freitag* have faaet Navn; som Dilherrus troer, *Disputatt. Tom. I. n. XIII. p. 401.* Men længe før hannem, haver Mart. Chemnitius, (som hand ikke nævner,) in *Examine Concilii Tridentini*, i det Capitel *de Indulgentiis*, anført selvsamme Etymologie, ved Leylighed af det Ord *Carina*. Alt dette har jeg allene nu mældet, til Exempel at give paa deslige Tings Vanskelighed, og at man ikke hastigen bør sætte Troe til, eller giøre sig fast ved Apparences, d. e. hvad som siunes rimeligt, men er ey noksom beviist. Og, saasom vi nu have hørt, om den Maade at samle Folk til Kirke med en Træ-Kølle og et Bret eller Fiæl, saa bliver vel det andet, som Loccenius fortæller om Horn, at tude Menigheden tilsammen med i Dimmel Ugen, ikke værdt at holde sig op ved. Saadant har man vel hørt sige, at være skeet i Landsbyer, hvor deres Klokke har været i stykker, at de have da i Nødsfald betient dem af et Horn. Og sligt har det maaskee været, som Loccenius har fundet i den haandskrevne Chrønike. Thi udi Dimmel-Ugen at bruge Horn for Klokke, er contra officiorum sacrorum regulas. Og hvor kunde man fattes Træe i Sverrige til at pinke med?

§. 7.

Endeligen og paa det sidste kommer jeg nu igien til min første Etymologie, af *Dimmer*: Hvoraf *Dimmel*-Uge bliver det samme, som Mørke Uge. Hvilket jeg er forsikret om at være rettest. *Dima* heder endnu paa Islandsk tenebræ, og *Dimur*, tenebrosus. *Demmer* er gammel Tydsk, fra de ældste Tider. Hos Notkerum in *Psalterio* heder Tenebræ nogle gange *Timberu*; hvoraf siden er bleven *Demmer*: og deraf haves endnu Demmerung. I Engel-Saxisken er det *Dimner*; og adjectiva *Dym*, *Dymlic*, caliginosus. Maaskee af det Cambro-Britiske *Du* eller *Dy*, som ogsaa bemærker Mørk og Sort. I Dansk have vi havt, om ikke maaskee endnu, det Ord *Dimling*, pro crepusculo; saa at i visse Provintzer siger man, i *Dimlingen*, som andenstæds heder i Skumlingen; hvilket sidste kommer af Skummer, ɔ: tenebræ suborientes. *Dimlingen*, i Dansk er det selvsamme Ord, som de Tydskes die Demmerung: og man veed jo, hvor ofte og gierne R. og L. forvexles med hinanden. *Demmer-Dimmel* eller

Dymlik-

Dymlik-Weka, blive da alt det samme; og derudi støder ikke det allerringeste. Men hvorfor heder denne Uge da Dimmel- eller Mørke-Uge? Hertil svares, at det er jo bekiendt, at fra Onsdagen i bemeldte Uge bør, efter alle gamle Regler i den Catholske Kirke, slukkes de store Lius i Kirkerne, som ikke tændes igien, forend om Løverdag-Aften. Derom er ufornødent at nævne eller anføre noget Vidnesbyrd af enten gamle eller nye Skribentere; efterdi det findes hos alle og enhver af dennem, forstaae alle dem som have skrevet de *Festis,* de *Ritibus,* de *Officiis* &c. Betydningen derpaa lader jeg ogsaa være uberørt, hvilken, foruden Chrysostomum i hans *Homilia XXX. in Genesin,* og mange flere Grækiske Patres, endogsaa de forhen benævnte, Alcuinus, Amalarius og flere, tilstrækkeligen give. Men hvad ikke nær saa almindeligen forekommer, og som jeg ikke veed, om de nye, der pleye af vore Studiosis Theologiæ at bruges, saasom Hospinianus, Hildebrandus, Calvörius og J. A. Schmidius, have, som de vel burde, givet agt paa og erindret om, er dette, at Kirke-Tienesten, lige fra Dimmel-Onsdagen indtil Paaske-Aften eller Løver-Dagen, blev kaldet i Latin *Tenebræ.* Imidlertid har dog Hofmannus in *Lexico Universali* ikke forglemt at bemærke det, og indføre derom Durandi Ord ex *Rationali.* I Du Cangii *Glossario* er Artiklen fuldstændiger, og lyder saaledes: "TENEBRÆ, *Officium Ecclesiasticum* ita appellatum, "quod peragitur feria quarta, quinta & sexta majoris hebdomadæ. "*His enim diebus Ecclesia Tenebras colit, & matutinas finit,* inquit Durandus "*Rational. lib. 6. c. 72. n. 2. primo quia in luctu & moerore est propter Domini* "*passionem, & propter ejus triduanam mortem exequias celebrat triduanas.* "*Secundo Officium Tenebrarum significat Tenebras, quæ fuerunt super faciem* "*terræ, dum pendebat Sol Justitiæ in cruce.* Adde Beletum *c. 100.* Liber "Ordinis S. Victoris Parisiensis MS. c. 10. *Ad Tenebras in Parasceve per* "*tres dies 13. cerei accenduntur.* Hugo Flaviniac. *pag. 170. Vbi vero ventum* "*est ad Tenebras, miser ille, dum Kyrie eleyson cum versibus cantaretur, corde* "*compunctus genibus patris advolutus est.*" Saa vidt haver da Du Cange om bemeldte Ting. Hvad nu den sidst anførte passage angaaer af Hugone Flaviniacensi, da er samme tagen af hans *Chronico Virdunensi,* som staaer i Labbei *Bibliotheca Manuscriptor. Tom. I.* hvori denne Hugo haver indført Vitam B. Richardi Abbatis S. Vitoni Virdunensis;

og

og samme Vitam har P. Mabillon siden indrykket i sine *Acta Sanctor. Ordinis S. Bened. Sec. VI. P. I. a p. 473. ad 496.* Udi bemeldte Historia Vitæ B. Richardi fortælles om en Conspiration af nogle Munke imod Abbed Richard, da de havde overlagt med hinanden, at vilde myrde ham just paa en Skiær-Torsdag. Men den, som havde paataget sig at fuldbyrde Mordet, blev i det selvsamme slagen med Banghed og Samvittigheds Angest, og da heder det: *Ubi vero ventum est ad Tenebras &c.* som bør oversættes i Dansk saaledes: **Der man nu kom i Kirken til GUds-Tieneste om Skiær-Torsdags Morgen før Dag.** Nu haver man bag udi hver Tomo af bemeldte Mabillonii *Actis Sanctorum Benedictinorum* et lidet *Indicem Onomasticum Vocum barbararum & exoticarum;* ligesom i *Actis Sanctor. Antverpiensibus,* samt i Martene & Durandi, og slige fleres Collectioner. Og her i denne nu omtalte Tomo Mabilloniano (som er den ottende i Tallet) dens *Indice Onomast.* forklares Ordet *Tenebræ* ikke videre end saaledes: *Tenebræ,* matutinæ. Hvilket haver givet de Benedictiner-Munke, der have forbedret Du Cangii Glossarium i den nye Edition af an. 1736. Anledning til denne skarpe Critique over deres store Ordens-Broder Mabillon: "Ad hunc (Hugonis Flaviniacensis) locum non satis at-"tendisse videtur Mabillonius, cum *Tenebras* generatim *matutinas* in-"terpretatur in Onomastico ad calcem partis I. Seculi VI. SS. Be-"nedict. Verum quidem est de *Matutinis* hic agi; sed de *Matutinis* nocte "Cœnæ Domini celebratis, unde a Cœna Domini dictæ sunt *Tenebræ,* non "a tenebroso noctis tempore, ut intellexisse videtur Vir doctissimus." Mig siunes, at de got Folk vel kunde have sparet denne ypperlige Mand for slig Mistanke, ligesom hand ey skulde have vidst og forstaaet denne Ting, fuldkommen saavel som de og andre. Ey heller troer jeg, at hand just selv er Auctor til disse Registere, men haver vel givet een af sine Munke og unge Medhielpere saadant smaat Arbeide at forrette.

§. 8.

§. 8.

Og hvad behøves videre at randsage? naar end ogsaa *Tenebræ* bruges saaledes og i selvsamme Betydning den Dag i Dag er, baade paa Latin og Frantzosk. De Franske Dictionnaires sige jo, que *Tenebres* sont *les Matines, ou l'office divin, qui se dit dans l' Eglise, le Mecredi, le Jeudi & le Vendredi Saint &c.* Deraf siger man: *Les Tenebres ne sont pas encore commencées. Aller aux Tenebres. Assister aux Tenebres.*(*) Og i *Lutrin* de Mr. Boileau haves: *L' autre, encore agité de vapeurs plus funebres, Pense être au Jeudi Saint, croit que l' on dit Tenebres.* Aldrig skal man finde, at nogen anden Tiids Kirke-Tieneste er bleven saaledes kaldet, det heele Aar igiennem, den maatte holdes om Aftenen, Natten, eller Morgenen. Som er og klart at bevise af den Bog, som den Pavelige Ceremonie-mester, under Innocentio VIII. Augustinus Patricius Picolomineus har skreven, og er udkommen i Leonis X. Tiid, under Christoph. Marcelli, Episc. Cor-

(*) Mr. de la Monnoye i den 3die *Tome* af *Menag.* haver, iblant andre lystige smaae Fortælninger, ogsaa denne: "Nicolas Bourbon de l' Academie Françoise, s'etant retiré aux Peres de l' Oratoi-"re, assista un jour par bienséance aux Tenébres du grand Vendredi, où il s' endormoit jusqu' "à la fin du Service. Vraiment, lui dit un des Peres, quand il le vit s' éveiller, le sommeil vous "a bien accourci les Tenebres. Oui, c'est justement, dit-il, suivant Martial: *Somnus, qui faciat breves tenebras.*" Men u-agtet dette skiemtsomme Svar, synes mig, at man vel kunde holdet denne lærde Mand sin Skrobelighed til gode, at hand nød nogen Søvn endogsaa paa dette Stæd: eftersom saadan Lykke hannem sielden vederfores. Thi hand var i de fleeste Aar i sin Livs-Tiid immerhen plaget med Aarvaagenhed, og saae faae Nætter Søvn i sine Øyne; hvilket og endelig en foraarsagede hans Død. Hvorfore een af hans Venner, den lærde François Guyet, giorde hannem tvende smukke Epitaphia, hensigtende til bemeldte hans Svaghed. Hvoraf det eene lyder saaledes:

"Traxit in angusta qui tot quinquennia cella,
"Pervigil infirmo corpore Borbonius,
"Extremum media gustans in morte soporem,
"O bene! ait, tandem dormio: Vita vale."

Corcyrensis, Navn, med denne Titel: *Rituum Ecclesiasticorum, sive Sacrarum Ceremoniarum SS. Ecclesiæ Romanæ libri tres.* Derudi forekommer aldrig andenstæds, end allene in majore hebdomada, eller i Dimmel-Ugen, at noget Officium divinum kaldes Tenebræ. Men paa bemeldte Uges Tenebris, Matutinis Tenebrarum, og Matutinis tenebrosis in sero, treffer man der mange Exempler, *Lib. 2. c. 42.* cap. 43. cap. 52. og libr. 3. cap. 11. &c. Hos de Romersk-Catholske i Tydskland kaldes bemeldte Tieneste, i samme Uge, die dunckele Mette. Og efter saadanne mange Beviser og Opliusninger, veed jeg ikke, hvorledes man kand tvivle om, det jo bemeldte Uge har hos os i gamle Dage været holdet for den Mørke Uge, og udaf Dimmer, Dima, Dimlic, som jeg før opregnede, kaldet Dimmel-Uge? kand og vel være, at de Engelske Geistlige, som i det ellevte Seculo bragte en Deel af slige Kirke-Ord med sig til Danmark og Sverrige, (som tilforne er anmærket om det Ord, Skrifte,) kunde ogsaa have indført dette; Eller og, eftersom man ikke mere finder det i Engelland, ja ikke engang i Engel Saxiske gamle Skrifter, (saavidt jeg deraf har læst,) man da haver giort det af nyt her i Danmark; beholdet det og siden, efter Reformationen, som sees af forhen citerede Høyst-priselige Kongers Christiani III. og Christiani IV. Kirke-Ordinantzer; ja i gemeen Mands Tale indtil denne Dag.

Fortsettelse

af

C. L. S. Beviis, at Danmark ikke nogensinde har været et Lehn af det Tydske Rige.

§. 31.

Om Kong Sven Estrithsøn har foret de Tydske Kæysere *Henrico III.* eller *Henrico IV.* Troskabs Eed?

Fra Kayser Conradi II. Tider af indtil Kayser Lotharii Saxonis Regiering skal endog efter de allervigtigste Tydske Skribenteres egen Tilstaaelse intet videre være forefaldet imellem den Danske Crone og det Tydske Kayserdom, hvoraf en *Submission* eller Lehn-Forbindelse i Henseende til dette Kongerige kunde sluttes eller giøres beviislig: Dog er det at undre paa, at twende af vore anseeligste indfødde Skribentere (jeg veed ikke ved hvad for en Forseelse,) have her lagt os en Steen i Veyen, som jeg vel for alle Ting maae remme bort, for ikke at lade den allermindste Mistanke blive tilbage imod mig, ligesom jeg havde ladet mig indtage mere af en utidig Kierlighed til det Land, hvorudi Guds Godhed har anviist mig mit Brød og Underholdning, end af Begierlighed til at prøve og paa en lemfældig Maade at undersøge Sandheden, ja vel med alle havde ladet Hyklerie faae saa viit Indpas hos mig, at samme i disse Blade havde ført Pennen. Jeg vil da denne sinde søge mig en anden Modstandere, end CONRING, og oprigtig bekiende, at disse twende indfødde Skribentere ere, den i Henseende til sit Fædernelands Historie velfortiente Cantzler HVITFELD, og vores ellers meget lærde Herr Etats-Raad HOJER. Den Frihed, som billig bør have Herredømme i den lærde Verden, og da det allerede hos os er blevet til en Sædvane, offentlig at refutere HVITFELD, gior, at jeg venter, det denne Dissensus ey tages mig ilde op. Ligesom derimod, hvad Herr Etats-Raad HOJER anlanger, jeg sanctissime kand forsikre, at jeg paa ingen Maade skriver dette til hans Fornærmelse. Jeg har den største Høyagtelse for denne lærde

Mands Aske, og holder mig det for en særdeles Ære, at Hans Kongel. Maj. har agtet mig værdig til at følge en saa vel fortient Mand in Munere Professorio ved dette Academie; og saaledes har intet andet end Kierlighed til Sandhed bevæget mig til at melde om nærværende passage af hans kurtzgefaste Dånnemarckische Geschichten p. 31. Dets uden er det iblant os en bekiendt Sag, at Herr HOJER har skrevet dette lille Verk i hans gandske unge Aar, følgelig aldrig har kundet udgive det for saadan et Chef d' œuvre, i hvilket hand vel skulde have fundet meget at corrigere, hvis hand det endnu engang for sit Endeligt skulde have revideret og paa nye udgivet. Samme Steds heder det udtrykkelig: Daß König *Sveno Estrithsön* dem Kayser Heinrich dem IV. als ein Vasall geschwohren habe, doch weiß man nicht, wegen welcher Lande. Jeg ønskede gierne at udfinde den Authorem, af hvilken Herr Etats-Raad HOJER havde ladet sig forlede til saa frit at skrive et saa dristigt Foregivende. Thi endskiønt det hos os i Almindelighed er in historicis ikke anderledes gaaet med Rigens Canzeler HVITFELD, end som det pleyer at gaae med en god Postill, som maae lade sig ride af 100. Prædikantere paa adskillige Steder, og man følgelig kunde formode, at hand og her kunde være den samme, som denne habile Mand havde rettet sit Øyemerke paa: saa er der dog imellem HVITFELDS og Hr. HOJERS Fortellelse en merkelig Forskiel; saasom hin vel i sin Rigs-Krønike f. 81. sq. ligeledes taler om Kong Svends Vasallagio, men siden for at *modificere* det saaledes, at der udaf ikke maatte drages nogen Følge til Danmarkes Riges *Præjudiz*, setter hand strax dertil, at dette maae have betroffen de Lande, som tilhørte Kongen paa hin Side af Eyder-Strømmen; og detsuden afviger hand derudi fra Herr HOJER, som foregiver, at denne vores Konge Svends Underkastelse er skeet a. 1049. og saaledes endnu under Kayser Henrich den III. Regiering; men om Kayser Henrico IV. forteller hand vel *f. 96.* at Kong Svend haver holdt en mundtlig Samtale med ham i Lyneborg, dog melder hand

ikke med et eeneste Ord, at derhos videre er bleven handlet om en Lehns-Eed; og man i saa Maade ikke kand sige, at Herr Etats-Raad HOJER siunes i dette Stykke at corrigere ham (a). Det er altsaa ufeilbarligen tvende diverse Historier, til hvilke disse tvende Historie-Skrivere har havt Hensigt, og fortiener altsaa hver i sær at refuteris. Endskiønt jeg nu ikke fordrister mig til egentlig at forsvare, at Kong Svend aldrig har holdt en mundtlig Samtale med Kayser Henrico III., saa veed jeg dog ikke een eeneste Tydsk Skribent, der kunde underrette os, hvorvit det er sandt, hvad HVITFELD foregiver, derhos at være skeet. Og dog alligevel, saa fremt der skulde være noget om dette heele facto: saa maatte HVITFELD have lært det af Tydske Skribentere, siden hos vore egne i den Fald ingen Oplysning findes. Nu beretter vel SPANGENBERG, i den Meisniske Krønik *c. 174.* at Kong Svend har været til Achen hos Kayseren, og tillige med Pave Leone IX. hiulpet til at forsone Hertug Gottfried af Lothringen med ham; Saa finde vi og i MEIERI *Annalib. Flandricis L. III. f. 24. ad a. 1049.* den Omstændighed, at Kong Svend paa den Tiid har været hos Kayseren med et stort Følgeskab: men en langt ældere Skribent, nemlig HERMANNUS CONTRACTUS, ihvorvel hand *ad dict. a. 1049. f 330. ap.* URSTISIUM, melder om Hertug Gotfrieds Forsoning med Kayseren, veed dog intet deraf at sige, at Kong Svend af Dannemark samme Tiid har været

 nær-

(a) Ikke heller har Herr HOJER kundet tage det af MEURSIO; Thi om endskiønt hand i saavit er afviget fra HVITFELDS Fodspor, naar hand Histor. Dan. L. III. f. 60. fortæller os noget om en Striid, som Kong Svend skal have haft med Kayser *Henrico* IV. om Hertugdommet Nordalbingien eller Holsten, og det Vendiske Rige, hvilken hand formener at være bilagt paa en *Congres* til Hamborg ved den Bremiske Erke-Bispops *Adalberti* Imellemhandling: saa finde vi dog intet hos ham om en Lehns-Eed. Saasom ey heller noget mere er meldet af PONTANO *rer. Danic. histor. l. V. f. 10.* hvilken vel iligemaade beretter, at den Bremiske Erke-Bispop Adalbertus har meglet det saa vel, at Kong Svend er bleven inviteret af Kayser Henr. IV. til en mundtlig Congress i Sachsen; *Postremo rebus feliciter gestis domum reversus Pontifex* (Bremensis Adalbertus) *Cæsari* (Henrico IV) *auctor fuit, ut evocatus in Saxoniam Daniæ Rex perpetuum uterque societatis fœdus iniret*, og *f. 190.* udtrykkelig gior Erindring om en til Lyneborg holden Congress, uden at melde noget derhos om et Vasallagio.

nærværende. Dog lad være, at JACOBUS MEYERUS og SPANGENBERG have Ræt i dette Stykke, saa siger os dog ingen af dem, at ved denne Leilighed skal være aflagt en Troskabs Eed, og har derfor enten HVIT-FELD ex ingenio sat dette til, hvilket ved hans ellers udviiste patriotiske Nidkierhed neppe er troligt, eller denne fornemme Mand, som ved mangfoldige andre Forretninger ikke har haft den Tiid, som behøves til at skrive en Historie, har maaskee, i det hans Hukommelse har slaget ham feil, confunderet Navnene, og tilskrevet denne Svend Estrithsen og Kayser Henrico III. det, som har tildraget sig med en anden Kong Svend og Kayser Friderico Barbarossa paa Rigsdagen til Merseborg, hvorom vi siden ville finde Anledning videre at tale, (b) endskiønt jeg ikke veed, hvor vit denne Undskylding formedelst de tillige indløbne Fortællelser om Grev Balduin i Flandern kand finde Sted hos mine Læsere. Dog det maae være dermed, hvordan det vil, saa kand HVITFELDS Beretning ved de ældere Skribenteres almindelige Taushed ikke *præjudicere* os. Og dette er det samme Svar, som Herr HOJERS Relation fortiener. Thi ihvorvel adskillige Tydske Skribentere forsikre os, at Kong Svend Estrithsøn har holdt en mundtlig Samtale med Kayser *Henrico IV.* og derhos med Eed tilsagt ham noget; saa er dog vel ikke en eeneste iblant dem, som har tort udgive denne Eed for en Lehns-Eed; saa at Herr HOJER her forgieves bekymrer sig om, hvad det maae have været for Provinzer, for hvis skyld Kong Svend skal have føret Kayseren som Vasall. Vi ville

(b) Imidlertiid har dog FONTANUS, som i flere andre urigtige Ting, saa og i dette Stykke, *L.V. Rer. Dan. f. 181.* udskrevet efter *HVITFELD: Circa idem fere tempus,* siger hand, *valido cum exercitu adversus Flandricos ac Comitem Balduinum perrexit Imperator Henricus III - - - Cæsari erat associatus multis cum Præsulibus aliisqve diversarum gentium Principibus Leo Romanus Pontifex. Aderat & Sveno Danorum Rex ingenti ac regio plane comitatu. Volunt aliqui non tantum ob bellum hoc Flandricum, sed idcirco etiam eo vocatum venisse, ut Imperatori ob certas circa Eideram aliasque in vicino sitas provincias sacramentum diceret.*

ville derfore noget nøyere berette vore gunstige Læsere, og det atter med de troværdigste Tydske Historicorum egne Ord, hvad d:n Eed, om hvilken nogle af dem melde, har havt at betyde. Nemlig Kayser Henrich den IV. havde fattet et uslukkeligt Had imod Sachserne, og var betænkt paa at bringe dem gandske under Fode og skille dem ved alle deres Friheder. Til den Ende holdt hand, efter hans Mignons, den Hamborgiske eller Bremiske Erke-Bispkops Adelberti Tilskyndelse, en Samtale med den Danske Konge til Lyneborg, som *ADAMUS BREMENS. L. IV. c. 5.* siger: *Famosum illud colloqvium Cæsaris cum Rege Danorum habitum est in Luneburg, ubi sub obtentu fæderis contra Saxones arma laudata sunt;* hvormed og *Chronic. Bremense ap. LINDENBROG.* og *CRANZIUS in Metrop. L. IV. c. 6.* istemmer, endskiønt ellers *BRUNO in histor. belli Saxonici p. 106, ap. FREHER.* heller vil, at denne Samtale skal være gaaet for sig til Bardewik, naar hand skriver: *Henricus Legatos ad Regem Danorum misit ultra mare, eumqve sibi ad Bardanwik rogavit occurrere, qvo & ipse cum paucis perrexit - - - Regem illum ibi obvium habuit, cum eo secretum colloqvium fecit, cui colloqvio præter Episcopum Adelbertum & unum de Regis Consiliatoribus nemo interfuit.* Dog det kand være os lige got, enten dette Mode er holdt til Lyneborg eller Bardevik, eller og maaskee i Hamborg, som der staaer udi de ældste Editioner af ADAMO BREMENSI, og af PONTANO og MEURSIO er foregivet, i det allene saa meget henhører til vores Forset at bevise imod Herr HOJER, at man paa den Tiid har tænkt paa intet mindre, end paa Danmarks Crones Lehnbarhed, men den heele Conferenz er gaaet der ud paa, at Kong Svend skulde paa den eene Side fiendtlig anfalde Sachserne, hvilke Kayseren da paa den anden Side med al sin Magt vilde angribe og saaledes bringe under Aaget, at de begge som Seyervindere kunde deele Landet imellem sig. Dette lærer os LAMBERTUS SCHAFNABURGICUS med tydelige Ord, *ad a. 1073. f. 744.* og *MONACHUS HERVELDENSIS f. 398.* som *SCHARDIUS T. I. Script. Rer. Germ.* har udgivet. Begge have skrevet med eet slags Ord, og altsaa er det lige meget, hvilken af dem vi ville opkaste og efterlæse. Men det heder der saaledes: *Rex* (Henricus IV.) *machinari cæpit, ut omnes Saxones & Thuringos in servi-*

servitutem redigeret, & prædia horum fisco publico addiceret. Cavebat tamen, ne consilium hoc immature vulgatum & effectu careret, & Principibus Regni justæ murmurationis causam præberet. Itaqve secreto cum Rege Danorum (Svenone) *colloqvium facit, & cum eo de magna qvadam parte Saxoniæ, qvæ Udoni Marchioni pertinebat, paciscitur, ut in conficiendis rebus, qvas animo agitabat, auxilio sibi foret, & se Saxonibus ex uno latere bellum inferente, ipse eos ex alio latere adoriretur.* Ligesom nu alle Allianzer fordum pleyede med en korporlig Eed at stadfæstes: saa besoer og Kong Svend denne Allianz, som atter *BRUNO l. c.* siger os: *Rex Danorum Regi Henrico JURAVIT, ut ei contra omnes inimicos suos, & nominatim contra Saxones, qvantum posset, terra mariqve auxilium ferret.* Men hvo vilde vel giøre en Lehns-Eed deraf? eller ikkun indbilde sig, at imellem disse tvende cronede Hoveder det allermindste var passeret, hvoraf et *pactum inæqvalis fæderis,* eller og vel en Underdanighed kunde bevises? Da dog formodentlig Kayser Henricus IV. paa sin Side har giort lige det samme, at hand eedelig har forsikret Kong Svend denne Allianzes uryggelige Holdelse; Det efterfølgende af denne Fortællelse hos BRUNONEM udviser det i det mindste ikke utydelig, naar det heder: *Et Rex Henricus etiam illi* (Danorum Regi) *promisit, ut ei cunctas regiones suo Regno contiguas in proprium daret;* hvorudi *AUCTOR ANONYMUS Chronici Magdeburgens. f. 293. ap. MEIBOM,* og *LAMBERT. SCHAFNABURG. ad a 1073.* saavel som *MEIBOMIUS* selv *in histor. Bardevic. f. 60. sq.* over alt ere samtydige. Hvorledes vil da Herr HOJER *rebus sic stantibus* fortolke dette *Juramentum* til Kong Svend Estrithsøns Forkleinelse? Sandelig man maae aldrig have læst *BRUNONEM*, eller alleneste have hort noget sige om en Eed, uden at vide, hvilke der have været capita juramenti, hvis man lader sig forvilde af denne Herr HOJERS Fortællelse. Men vilde nogen sige, at Herr HOJER, som ingen locum allegerer, har maaskee havt andre Auctores for sig, af hvilke hand har taget denne Relation: den maae være saa god, først at viise os slige Steder, i det, al Eftersøgning uagtet, ingen Skribent er forekommen, paa hvilken vi os i dette Fald kun-

de

de beraabe. (c) I det øvrige hører denne Kriigs Udgang vel ikke herhid, saasom det kand være os nok, hermed at have beviist, at den Eed, som Kong Svend har giort Kayser Henrich den IV. gandske urigtig udgives for en Lehns-Eed; dog kunde vi med et par Ord endnu erindre dette, at Kong Svend Estrithsön kort derefter er død, og at de Danske ey have vildet fægte imod Saxerne, som deres gamle Venner og Allierte, følgelig intet er bleven af det afftalte Negotio. Hvorved dette maaske kand tiene til Nationens Berømmelse, at da Kayseren vilde forære deres Konge, som vi nu have hørt, et anseeligt Stykke, og, efter *LAMBERTI SCHAFNABURG. l. c.* Beretning, Marggrevens af Stade, Udonis, Lande, (hvilke hvor anseelige de have været, kand man lære af *ADAMO BREMENSI L. IV. c. 5.*) til Eyendom, har deres gamle Naboers Venskab alligevel været dem kierere, end den ellers hos frie Folk alt for stærk herskende Begierlighed efter at formere deres Magt, og at tvinge andre, det maae koste hvad det vil, under deres Aag.

§. 32.

Om de Danske under *Lothario Saxone* ere blevne det Tydske Rige underkastede?

Dog naar vi komme til Kayser Lotharii Saxonis Tider, saa falder os atter paa eengang samtlige de Tydske Herrer Publicister paa Halsen; I det mindste er mig ingen af dem bekiendt, som ey skulde foregive, at Danmarkes Riges Lehnbarhed under denne Kayser paa nye, og det omtrent a. 1130. har jo begyndt at *reviviscere.* Nu er vel intet

(c) GVILIELMUS Pictaviensis, Lexoviorum Archi Diaconus, som har levet til Gvilielmi Conqvæstoris Tider, og har beskrevet denne Konges Bedrifter, men er vel i det endnu deraf overblevne *Fragmento,* som ANDR. DU CHESNE har indlemmet sine *Scriptoribus Rer. Normannic. f. 197* om denne selvsamme Sag, naar hand siger: *Rex qvoqve Danorum Sveinus fidem legationibus ei* (Henrico IV. Imp.) *spopondit, sed inimicis ejus amicum exhibebat se fidelem.* Men at fidem spondere ey betyder andet, end at slutte en Allianz, viser den hele Context, hvoraf man kand see, at Skribenten her fornemmelig vil tale om, hvad for Venner og Allierte Kayser Henrich den IV. har havt i sine Krige, imod hans rebelliske Undersaatter og de Tydske Fyrster.

tet vanskeligere, end at bevise reviviscentiam jurium sepultorum, og jeg, hvad mig angaaer, endskiønt jeg ikke venter, at nogen skal holde mig for en vantroe Thomas, maae dog oprigtig tilstaae, at jeg ikke lettelig troer slig Juristisk Resurrectionem mortuorum, saasom den derelictio, der forekommer ved al Præscription, synes kraftig nok til at applicere herpaa cum effectu legali det axioma juris: qvod ad jura renunciata non detur regressus. Dog efterdi vi hidindtil fornødentlig fuldkommen have beviist, at det Tydske Rige indtil nærværende Tiid endnu ingen Over-Herredømme har havt over Danmarkes Rige: saa maae vi nu svare paa de Tydske Herrer Publicisters og Historicorum følgende Argumenter, ikke saa meget for at igiendrive disse igien oplivede Jura, af hvilke de her formedelst en falsk hypothesin giøre saa megen Ophævelse, som meget mere for at viise dem øyensynlig, at dette Riges med saa stor Paastand foregivne Lehnbarhed har til alle Tider været et *non ens*, og følgelig at Kayser *Lotharius Saxo* ey har forhvervet sig større Rettighed paa disse Lande, end den har været, hvoraf hans Formænd har kundet rose sig; men om hvilke vi allerede have hørt, at ingen af dennem har havt den mindste *Prætextum juris* for sig, hvorudaf en de Danskes Underkastelse under det Tydske Rige kunde bevises. Høre vi nu atter CONRINGIUM, saa vil denne lærde Mand forsvare, at Anledningen til at forbinde Danmark paa ny til det Tydske Rige, skal have reist sig deraf, fordi Kong Nielses Søn, Magnus, har dræbt sin Fætter Hertug Knud af Slesvig, da Kayser Lotharius, hos hvilken Hertug Knud stod i saa stor Anseelse, at hand giorde ham til de Venders Konge, har erlanget tilstrekkelig Ret, at hevne dette Parricidium med en blodig Kriig, hvis Udgang skal endelig have været denne, at den Kongelige Prinz Magnus igien er bleven forsonet med den seyerrige Kayser paa det Vilkor: *ut Romani Imperii militem, id est, Vasallum agat.* d. e. at hand efterdags vilde blive det Tydske Rige med Lehns-Pligt og Troskab forbunden. Men hvor meget tager ikke den gode CONRINGIUS feil i

denne

denne Fortællelse? thi endskiønt det vel ikke kand negtes, at den Kongelige Prinz Magnus har lagt voldsom Haand paa sin Fætter Knud, Kong Eric Eyegods retmæssige Søn og Arving, den vi kunde kalde Vendernes Konge og Hertug af Slesvig, og paa en underfundig Maade skilt ham ved Livet, ikke langt fra Ringsted i en aftalt Sammenkomst, saasom dette factum alt for tydelig bekræftes ved vore indfødde og udenlandske Historicorum samtydige Vidnesbyrd, og man derom iblant andre hos *SAXONEM GRAMMATICUM f. 215. sq. ERICUM in histor. gent. Danor. f. 269. ap. LINDENBROG. HELMOLDUM Chron. Slav. L. I. c. 50.* saa og udi *Excerptis ex HERMANNI CORNERI Chron. inedito ap. LEIBNIT. T. II. Scriptor. Rer. Brunsvic. f. 749.* kand faae fuldkommen Underretning; vi og fremdeles ikke præcise ville fragaae, at maaskee Magni Fader, den Danske Konge Niels har havt stor Deel, i det ringeste connivendo, i dette Mord, som *ALBERIC. P. II. Chron. ad. a. 1030. f. 265.* udtrykkelig siger; thi det er gandske vist, at Kong Niels med største Føye kunde giøre sig den Regning, at Knud, den hand maaskee paa en uretfærdig, eller dog paa en underfundig Maade havde skilt ved Scepter og Crone, ingenlunde vilde lade ham rolig besidde Danmarkes Rige, og det følgelig let er at præsumere, at hand har været, om ikke just causa moralis, som Moralisterne tale, dog causa minus principalis, eller, hvis man vil give det paa det nøyeste, causa collateralis, til denne skammelige og uforsvarlige Gierning; ja vi og detsuden gierne ville tilstaae, at Kayser Lotharius har været berettiget til at gribe til Vaaben imod den Danske Konge, i det, ikke allene efter adskillige af de ypperligste Juristers Meening, Naturens Ret giver enhver Frihed at hielpe uforskyldt undertrykte Personer imod deres Fiender og Forfølgere, men endog overalt den dræbte Kong *Canutus*, i henseende til det Vendiske Rige, har været en Vasall af det Tydske Kayserdom, følgelig hans Blod med rette har kundet raabe om Hevn hos Kayseren, som hans *Dominum directum*; Saa kunde vi dog efter alle disse Præmissis ikke endnu begribe, hvorledes en saa høylærdt

 Mand,

Mand, som CONRINGIUS har været, af det, som imellem Kayser Lotharium og den Danske Prinz Magnum er foregaaet, har vildet inferere en Lehn-Nexum, og kundet indbilde sig og andre, at denne Prinz har antaget Danmarkes Crone af Kayseren *sub lege fidelitatis.* Thi da, efter den sunde Fornuftes allereenfoldigste Grund-Sætninger og Natur-Rettens almindelige Regler dette først og fremmest hører til et hvert Fordrag, Pagt eller Contract, at den, som lover noget, end og physice og moraliter maae have facultatem sive jus promittendi: saa maatte jeg nu vel vide, hvorledes Prinz Magnus, som jo aldrig nogensinde har besteget den Kongelige Throne i Danmark, har ved sit Løfte kundet bringe en Lehn-Forbindelse paa en Crone, der ikke har tilhørt ham, og fortplante samme paa Fyrster, der hverken have agtet ham som deres Formand, eller sig for hans Efterfølgere? Vilde nogen her indvende og sige, at Danmark dog alligevel har været et Arve-Rige, følgelig maatte man *considere*re Prinz Magnum som en Cron- og Arve-Prinz, saa kunde dog dette ikke heller beviise, at Magnus har været beføyet til at indgaae sligt et Pactum; Thi efter alle den almindelige Staats-Rettes Læreres Tilstaaelse, bliver en Kongelig Cron- og Arve-Prinz, i henseende til hans Herr Fader, en persona privata, og kand følgelig ey paciscere valide om de Ting, som angaae statum publicum hos det Folk og Rige, i hvilket hand ikkun har spem succedendi. Lader dog ikke nogen gemeen Mand sig indbilde, at hand er skyldig at holde en Kiøbe-Contract, dersom hans Søn, imedens hand endnu er i Live, havde understaaet sig at afhænde sit Fæderne Gods, endskiønt man kunde sige, at Sønnen er hæres præsumtivus af Faderens heele Formue og reede Midler; og hvorledes skulde da frie Folk agtes pligtige ob solam spem succedendi, som de tilstaae deres Cron- og Arve-Printz, at ratificere slige Pacta, af hvilke deres Ære, Rettigheder og naturlige Frihed henger? Tilmed er det ey andet at sige: Danmark har i de ældre Tider været et Arve-Rige, og et andet at statuere: Danmark har været et

Eene-

Eenevolds- eller og vel et *Patrimonial*-Rige. Thi endskiønt vi ere fuldkommen overbeviiste om den første thesis Sandhed, saa kunde dog Kongerne, endog i et Arve-Rige, ansees allene som Usufructuarii, eller, rettere at sige, som fidei commissarii, følgelig paa ingen Maade være berettiget til, uden deres Folkes Minde at afhænde Riget, eller paaføre samme en Lehns-Nexum og anden slags Underkastelse. Lad da være, at det er skeet, hvad *HELMOLDUS in Chron. Slav. L. I. c. 5.* siger: *Magnus virtute Teutonici militis territus apud Cæsarem immenso auro & HOMINIO impunitatem adeptus est*: Lader os fæste troende til TRITHEMIUM, at hand fortæller Sagen gandske ret, naar hand *c. 17.* skriver: *Rex Danorum Magnus se IN POTESTATEM IMPERATORIS TRADIDIT, obsides dedit, JURAMENTUM FECIT, SE SUCCESSORESQVE SUOS non nisi Imperatoris & Successorum ejus permissu REGNUM ACCEPTUROS*: af alt dette Foregivende kand dog intet andet flyde, end at Kayser *Lotharius* her har oprettet et *Pactum* med en Dansk Prinz, der strax i sin første Begyndelse har været *ipso jure nullum* og ugyldig. Ligesom man nu i det Borgerlige Selskab holder den for daarlig og i høyeste Grad taabelig, der tager et Løfte af nogen paa det, som hand forud kand vide, at det ikke staaer i den andens Magt at fyldestgiøre og at holde samme uryggelig; og om hand end bag efter tusind gange kunde gotgiøre, at ham ved dette Pacti Brydelse var tilføyet en ubodelig Skade, kand man dog med rette forekaste ham den Regulam juris: damnum, qvod qvis sua culpa sentit, sentire non videtur; saasom man fornufteligen maa præsumere, at det ey har været dens rette Alvor valide at paciscere, som over slig rem secundum qvid & pro substrata materia impossibilem har oprettet et Pactum; og saaledes overlade vi det til alle fornuftige Læsere at paaskiønne, hvad for stridige Slutninger man kand giøre imod Kayser *Lotharium Saxonem*, hvis de Tydske *Historici* have Ret *in facto*, og saadant et *Pactum*, som her angives, af ham er giort om Dannarkes Crones Lehnbarhed.

§. 33.

Svar paa den Anmerkning, som Hr. Hof Raad *Gæbel* har giort over dette *factum*.

Denne Inconvenientz har og Herr Hof-Raad GÖBEL, som en fornuftig Mand og lærd Jurist, meget vel indseet, og derfore i sine *Notis ad CONRINGIUM* giort den billige Anmerkning, man kunde ikke begribe, hvad dette *Pactum* har skullet betyde: *Qvid autem juramentum illud præstitum complexum sit, dubium est, qvoniam non Magnus, sed Nicolaus, Pater Ejus, Danicis præerat rebus* (d). Vi vilde ikke heller undslaae os for med skyldig Høyagtelse at berømme denne lærde Mands Kierlighed til Billighed, hvis hand ikke havde handlet som tredske Advocater, hvilke, for at skade deres Modstandere, paatage sig ofte et Skin, ligesom de vilde undskylde samme, og til den Ende fremføre saadanne Argumenter, som paa nogen maade kunde tiene til hans Forsvar, men siden kun med dets større Heftighed bestride og igiendrive samme. J det mindste, som denne gode Mand, jeg veed ikke af hvad for en utidig Eenfoldighed, har ladet sig saa vit forleede, at hand allevegne teer sig meget umild imod den Danske Nation, ikke anderledes, end som hand af det Tydske Rige med et anseeligt Salario var leyet dertil, at hand skulde sette en Vox-Næse paa Retten og forsvare qvid pro qvo: saa sætter hand strax disse søde og fornuftige Ord et dristigt, men i Sandhed urimeligt Svar imod, for jo ogsaa da, naar hand vil

(d) Des Aarsage kaldes og Prinz Magnus hos de Skribentere, som ville tale accurat, ikke Konge af Danmark, men Kongens Søn; Thi saaledes giver f. E. *Chron. Bigaugiense ad a. 1134. f. 258.* ham ud for intet andet, end en Kongelig Prinz, naar det heder: *Magnus, filius Nicolai Regis Danorum, gratiam invenit pœnitens, & coronam Regni suscepit ab Imperatore.* Og *Chronicon Montis Serini ad. a. 1134. f. 12. sq.* kalder ham en Dansk Fyrste: *Imperator celebrat Pascha Halverstadii, ubi qvidam de Principibus Danorum, Magnus nomine, hominium ei faciens, Regnum Daniæ ab ipso suscepit.* Hvorfore *Annales Hildesheimenses ad a. 1133. & 34.* uden Modsigelse tage feil, naar de kalde ham en Konge af Danmark: *Rex Danorum pluribus advenis Teutonicis terram suam incolentibus truncationes membrorum facit. Hac de causa Imperator super eum expeditionem movere intendit. - - - Imperator Pascha Halverstad peragit, ibi Rex Danorum veniens sese in potestatem ejus tradit.* Og i samme Vildfarelse staaer *OTTO FRISINGENSIS L. VII. c. 19. f. 149. ap. URSTISIUM*, naar hand skriver: *Regem Daciæ in signum subjectionis ad decorem imperialis reverentiæ gladium sibi sub corona deferre fecit* (Lotharius Imperator.)

vil ansees for at forsvare den Danske Nation, at beholde tillige det berømmelige Navn af en heftig Forfægtere for sammes formeente Lehnbarhed. *Forte*, siger hand, *Lotharius sibi sufficere putavit, habere vasallum, qvem Dani, ut credebatur, mox habituri essent Regem.* Men dette er, efter vore i foregaaende §. anførte Grunde, at giøre Kayser Lotharium i hans Grav til en eenfoldig og taabelig Fyrste. Og siden Herr Hof-Raad von GOBEL, som det synes, ey trøster sig til at kunde bestaae med dette magre Argument, føyer hand endnu til: *nisi dicendum, Magnum PATRIS NOMINE, QVI ITIDEM LOTHARIO SUPPLEX FACTUS EST, ad fiduciarium, MANDANTE ILLO, se obstrinxisse obseqvium.* Allene denne ypperlige Mand supponerer her vissélig noget, som hand ey kand beviise. Thi omendskiønt det maatte være saaledes, at den Danske Konge Niels, hvis Throne, ved de da værende Omstændigheder, og da det heele Folk formedelst den Vendiske Konges Canuti Mord var fortrydelig, langt fra ikke saaledes var befæstet, at hand havde kundet binde an med den Tydske Kayser, havde givet sit Minde til, at hans Printz Magnus maatte udbetale en anseelig Summ Penge til Kayser Lothario pro redimenda vexa, for paa denne Maade lykkelig at declinere den Kriig, hvormed hand blev truct, saasom *ALBERIC. P.II. Chron. ad a. 1130. p. 265.* udtrykkelig siger: *Rex Lotharius, qvi Canutum exaltaverat, audiens de Ejus nece, contra Daniam tendit, sed NICOLAUS CUM FILIO SUO MAGNO ipsum pecunia placaverunt, & pacem cum eo fecerunt;* saa følger dog deraf ikke, at hand ogsaa haver bevilget at Prinzen skulde svære Kayseren Troskabs Eed. Thi hvor let kunde hand giøre sig den Regning, at hans Undersaatters Gemytter, som dets uden allereede vare irriterede imod ham, kunde ved slig nederdrægtig Føyelighed nu først ret jages i Harnisk imod ham. En stor Summ Penge kand vel hemmelig udbetales, men en Lehns-Eed er ikke en Ting der kand skee i en Krog eller i Skiul, og Kong Niels kunde vel fornuftig viis forestille sig, at det var ude med hans Regimente, saa snart hand vilde *resolvere* sig til at udviise saa stor en Høyagtelse for en fremmed Crone. Foruden dette var jo Kong Niels ikke en gang nærvæ-

ren-

rende i Leyren, at Herr Hof-Raad von GÖBEL med ret kunde have sagt om ham: *qvod itidem Imperatori supplex factus sit.* Thi endskiønt ALBERTUS STADENSIS skriver: *Cæde Canuti audita Lotharius Imperator, uxorqve ejus Richenza contristati sunt, venitqve cum gravi exercitu prope civitatem Schleswik ad vallum Dannewirk, ulturus mortem Canuti. Territi igitur Reges, PATER ET FILIUS, VENERUNT SUPPLICITER AD PRÆSENTIAM IMPERATORIS, datoqve sibi immenso auro justitiam faciendam de interfectione Canuti promittunt*, saa melder dog HELMOLDUS, en langt ældre Skribent, hvilken ALBERTUS STADENSIS ellers pleyer flittig at udskrive, ikke det ringeste om denne Omstændighed, men, efter hans Beretning, førte baade Printz Magnus gandske allene Commando over den Danske Armée, og var tillige allene den, som med den foregivne store Summ Penge skal have bemøyet sig at formilde Kayserens Brede. Thi *L. I. c. 49. p. 581.* heder det derom omstændelig: *Lotharius venit cum grandi exercitu prope civitatem Sleswich, ad vallum illud notissimum Dannewerch, ulturus mortem funestam optumi Viri Canuti. Consederat e regione Magnus cum immenso Danorum exercitu, defensurus terram suam. Sed territus virtute Teutonici militis apud Cæsarem immenso auro & hominio impunitatem adeptus est.* Og lad være, som dog ey kand bevises, at Kong Niels havde og givet sit Minde dertil, hvorledes kunde det dog være muligt, at en *Rex fideicommissarius*, som denne Fyrste var, kunde paabyrde sit Folk, om hvis Samtykke Hr. Hof-Raad von GÖBEL ey fordrister sig til at give Forsikring, en saadan *durissimam conditionem*, som dets Frihedds Forliis er? Vi maatte kuldkaste alle det borgerlige Selskabs Grund-Støtter, hvis vi vilde indbilde os, at det, uden i det Tilfælde, da en Regent kand trøste sig ved et dominio absoluto og jure patrimoniali, eller, rettere at sige, poteſtate herili over sit Folk, kunde være Kongerne tilladt, at forkomme noget af deres Riger og Stater, eller underkaste sig en fremmed Magt, og derved sette deres Crone og Land af sin naturlige Liigheds og Friheds i et andet Lands Trældoms og Uliigheds Stand.

§. 34.

§. 34.

Saxonis Grammatici unødig giorde Udflugter og begangne Forseelse i at fortælle denne Sag.

Vilde nogen indvende og sige, at jo vores egen ældste og indfødde Skribent SAXO GRAMMATICUS selv alt for tydelig melder om denne Omstændighed, at Printz *Magnus* er bleven en Vasall af det Tydske Rige, og vi altsaa stride imod Sandheden, hvis vi ville have den allermindste Tvivl om dette facto: hand tillade mig, at jeg oprigtig tilstaaer, det Saxo vel er en ziirlig Skribent, der iblant Historicos medii ævi fortiener den første Rang, saasom ikke mange Europæiske Riger skal kunde rose sig at have havt paa de Tider en Mand, der i Henseende til reen Latin og munter Poesie har overgaaet denne Soraisk Munk: Men at jeg skulde holde SAXONEM for en skiønsom Historico, dertil har jeg hidindtil ikke kundet overtale mig. I det mindste confunderer hand oftest facta med hinanden, af Mangel paa nøyagtig Prøvelse af alle derved forefaldende Omstændigheder, og søger tit at sette en anden Farve paa Ting, som virkelig have tildraget sig, hvilket ellers neppe en Mand, der tilbørlig har øvet sig i Staats-Rættens Lærdom eller Natur-Rettens uforanderlige Love og en fornuftig Politic vilde have giort, om hand skulde have beskrevet slige *facta*. Dog disse ere saadanne Feyl, der lade sig undskylde formedelst hans Stand og Leve-Maade, og ikke ere præcaverede i nogen Historie, som er forfattet af Munke og Klerker, hvis Stand jo disuden, dersom den skulde være stiftet af Gud, dog ikke er indsat, for at skrive Historien, men for at lære Evangelium om Christo, og altsaa ville vi ikke opholde os med samme vitløftig at igiennemhegle, men meget mere ved at fortælle det, som SAXO GRAMMATICUS har antegnet om Uddraget af den Samtale imellem den Kongelige Printz Magnum og Kayser Lotharium, strax klarlig beviise, at vi med denne *Critiqve* ey have giort ham Fortred; hans Ord ere da *fol. 242.* disse: *Magnus cupide conditione* (ut Romani imperii militem agat,) *usus, SUPPLEX LOTHARIUM VENERATUS EST; sed insidias parabat obseqvio:*

Og derpaa forklarer hand *f. 243.* hvorudi disse insidiæ have bestaaet, som Printz Magnus under sine Caresser, hand giorde Kayseren, skal have søgt at skiule, i det hand melder, hvorledes Printzen faldt den Kayserlige Armée, da den drog ud af Slesvig, i Ryggen, og tilføyede Grev Adolph af Holsten en vældig Afbrek: *Imperatore Eidoram remenso Adolphum extraneos ab eo curare jussum Magnus per insidias adortus non solum copiis spoliavit, sed etiam arma deformiter abjectantem nando fugam capessere coëgit.* Men dersom Sagen saaledes forholdt sig, havde de Danske sandelig ikkun en slet Ære at vente af denne Seyer over de Tydske, og disse vare ret skammelig, og imod al Folke-Ræt blevne anfaldne; Thi efter hvilkes, end og barbariske Folkes Overeensstemmelse, kunde det lade sig undskylde, først paa Skrømt at giøre Fred med sin Fiende, og siden, naar samme post publicatam pacem intet ont forseer sig af den anden Part, følgelig agter at høste fructus pacis, og har lagt Sverdet af Haanden, da hemmelig at overfalde og hugge ham ned? Saadan en heslig Blame hænger SAXO her sine Landsmænd paa, for efter sin geistlige Eenfoldighed og u-cultiverede Munke Judicio at frie dem fra Blame, som efter hans Meening vilde hvile paa dem, saafremt det var sandt, at deres Kongelige Printz var bleven en Vasall af det Tydske Rige. Dog vi have ikke nødig at betænke os længe paa, hvorledes vi skulle udslette denne vores Nation paasatte Skamflek, i det SAXO har øyensynlig taget feil i sin Beretning; Thi det, som her fortælles om Grev Adolph af Holsteen, har, som CONRINGIUS allerede rettelig *l. c.* §. *12.* har erindret, tildraget sig noget sildigere, end denne Krig med Kayser Lothario, nemlig da Grev Adolph, som HELMOLDUS siger, enten tvistede med Prinz Magno om Erici Formynderskab, eller da hand, Slesvigerne til Gefall, ved en anden Leilighed med en Armée giorde et fiendtlig Indfald i Kong Nielses Lande, hvilket sidste udi *Chronic. Comit. Schawenburg.* hos MEIBOM. f. 499. gandske rimelig foregives, naar det heder: *Tandem Slesvicenses miserunt nuncios ad Comitem Adolphum, offerentes ei C. Marcas, ut cum gente Nordalbingorum civitati præsidio foret. Sed & Magnus totidem obtulit,*

ut

ut a bello abstineret. Inter hæc Comes Adolphus incertus qvid ageret, consuluit majores provinciæ. Illi consuluerunt civitati subveniendum, eo qvod mercibus ejus potirentur. Congregato igitur exercitu Adolphus transiit Egdoram fluvium, visumqve ei fuit paululum subsistendum, qvousqve conveniret universus exercitus, eundumqve in terram hostium diligenti cautione. Sed populus prædarum avidus retineri non potuit, tanta festinatione prolapsi sunt, ut venientibus primis ad sylvulam Thevel, novissimi Egdoram fluvium vix attingerent. Audito ergo Magnus Comitis adventu elegit de exercitu mille loricatos, abiitqve in occursum exercitus, qvi exierat de Holsatia, & commisit cum eis prælium, & fugatus est Comes, percussiqve populi Nordalbingorum attritione maxima. Comes autem, & qvotqvot fugerant de acie, REVERSI PER EGDORAM (i. e. nando) *SALVATI SUNT.* Som det nu af denne Beretning er klart, at SAXO GRAMMATICUS har confunderet tvende gandske diverse Feldtoge, som ingen Connexion have med hinanden, følgelig at hans infallibilitas historica henfalder: saa har det ikke heller nogen Grund, naar hand vil indbilde Verden, at Prinz *Magnus* vel har lovet Kayseren meget, men aldrig havt i Sinde at holde det; Thi dette troer jeg er den væsentlige Indhold af hans Ord: *Sed insidias parabat obseqvio.* Meget mere, naar man betænker, at den Kongelige Prinz *Magnus* har igientaget det, hvad hand paa den Tiid lovede og tilsagde Kayser *Lothario,* førend hand førte sin *Armée* tilbage igien fra Slesvig, nogen Tiid derefter paa en *solenn* Rigs-*Convent* til Halberstadt, og hvorledes hand ved den Leilighed saa saare har ydmyget sig for Kayseren, at hand endog har giort Hof-Tieneste hos ham som Marskal; thi hand er den selvsamme, (e) om hvilken OTTO FRISINGENSIS og *Chronicon*

 Mon-

(e) Man tør ikkun noye samle alle de Omstændigheder, som fortælles os om denne Sag, saa skal Sandhed er selv vise sig. Thi da den Hendelse, med at bære Sverdet for Kayseren, har tildraget sig imellem Lotharii første og anden Italiænske Expedition, som Contexten hos OTTONEM FR SINGENSEM udviser: men Lotharius første gang er kommen tilbage fra Italien a. 1133., og a. 1136. anden gang draget derhen, følger det gandske naturlig, at denne Sag har tildraget sig i Aaret 1134. eller 1135. Foruden alt dette melder endnu nogle Skribenter denne Omstændighed, at det skal være passeret paa en Rigs-Dag i Halberstadt; og det er u-imodsigelig, at Kayseren paa Paaske-Høytid 1134. har holdt en Rigs-Dag i Halberstadt; at jeg altsaa uden videre Betænkning tør fastsette dette Aar, som den egentlige Tiid, paa hvilken dette har tildraget

Montis Serini samt *Annales Hildesheimenses* taler, paa de §. 33. nota d. anførte Steder: saa er det let at bevise, at det hverken er kommen Kong Niels og hans Prinz i Tanker at skuffe Kayser *Lotharium*, ey heller at *Lotharius* har været saa eenfoldig en Herre, der saa let lod sig sette en Vox-Næse paa. Kayser Lotharii Saxonis store Egenskaber ere nok som bekiendte i Verden, (f) og om Kong Niels have vi allereede erindret, at hand efter den Vendiske Konges Canuti Mord har været forhadt hos sine Undersaatter. Saa udraabte og den dræbte Canuti Broder Eric Emund eller Harefood ham som en Usurpatorem af den Danske Crone, og giorde sig al Umage for at ophize al Verden imod ham; Men i slige Tilfælde pleyer man ikke meere at opirre en mægtig udenlandsk Fyrste til Hevn, hvilket dog havde været den visseste Frugt af dette Bedragerie, der som Prinz Magnus ikke havde holdet Kayseren sit Løfte. Følgelig maae SAXO skrive, hvad hand vil, saa bliver det dog sandt: Magnus er ikke med Svig falden Kayseren til Fode, men har af ramme Alvor angivet sig som en Vasall af det Tydske Rige, og Skribenterne tager allene Feyl derudi, at de ansee Dannemarkes Rige som Objectum af denne Lehnbarhed;

get sig, eftersom Prinz Magnus 1135. i det med Eric Emund holdne Feldslag er bleven dræbt.

(f) Lad være, at den udi Kirken saa navnkundige Hell. BERNHARDUS flatterer, naar hand *in Epistola ad Lotharium n. 139. p. 145. Vol. I. T. I. Oper.* udbryder i disse Ord: *Benedictus DEUS qvi vos elegit, & erexit cornu salutis nobis ad laudem & gloriam nominis sui & reparandum imperii Decus. - - Ipsius est enim opus, qvod corona gloriæ Vestræ ita indies ampliatur & sublimatur, mirabiliter crescens ac proficiens in omni decore & magnificentia apud DEUM & homines;* saa er det dog vist, Kayser Lotharius var alt for klog en Herre, end at hand skulde have ladet sig saa skammelig giekke. Man betænke ikkun, hvad *PETRUS DIACONUS L. IV. Chronici Cassiniens. c. 108 p. 114. 537.* og *p. 558.* fortæller om ham, at hand ved vaagne Nætter har ladet sig forelæse sine Formænds og andre Kongers Historier, og ladet i sær antegne det, hvad merkværdigt derudi forekom: saa skal man snart see, at her ikke tales om en vellystig Sardanapalo eller en doven Wenceslao, og at det altsaa falder meget eenfoldigt ud, naar man vil fingere, at hand i alle Poster skulle have ladet sig trekke ved Næsen.

hed; (g) og dette er det, som vi med GUds Bistand have foretaget os nærmere at bevise.

§. 35.

Vi have nemlig allerede nogle gange giort Erindring om den dræbte Canuto, og hver gang tilføyet, at hand har været Vendernes Konge. Dette Kongerige indbefattede, foruden Landskabet Vagrien, heele Meklenborg og Pommern, (h) og de Tydske Kaysere tilegnede sig det øverste Herredømme, enten formedelst de mange Seyervindinger, som de allerede fra Caroli M. Tider af i adskillige Tilfælde imod disse Folk havde tilfegtet sig, eller fordi de holdte disse Provinzer for en udisputeerlig Appertinenz til det Tydske Riges Bund, og, som man efter Jus feudale Longobardicum pley-

Egentlig Beviis, at det, som imellem Kayser *Lotharium Saxonem* og den Danske Prinz Magnum er forhandlet, har angaaet det Vendiske Konge-Rige.

 er

(g) Iblant de gamle Historicos giør GOBELINUS PERSONA dette paa den meest expressive Maade *in Cosmodromio ætate VI. c. 59. f. 269. ap. MEIBOM.* naar hand skriver: *Anno regni Luithgeri* (Lotharii) *decimo Rex Danorum venit ad eum in Halverstadt pro pace firmanda, quia multos Teutonicos in regno Daciæ viventes truncavit. Qvare Imperator commotus contra eum in Regnum ejus valida manu conferre se voluit. Rex igitur futura pericula cavere desiderans, in potestatem Imperatoris se dat, tradit obsides, & juramentum præstat, qvod ipse & successores sui non nisi permissu Imperatoris & Successorum suorum REGNUM DANORUM adipisci deberent. Et sic ipse Rex sancto die Paschæ Regio more coronatus coram Imperatore de more coronato gladium ipsius portat, & sic in gratiam Imperatoris reversus est.* Men da denne Skribent er halvtredie hundrede Aar yngere, end Sagen, om hvilken hand skriver, saa fortiener hand ikke engang i besynderlighed at refuteris.

(h) Hvorvit dette Kongeriges Grendser have strakt sig, læres best, efter mit Tykke, naar vi tage *HELMOLDUM L. I. Chron. Slavor. c. 36. p. 569.* i Raad med; Thi naar hand nævner de Folk, som have staaet under den Vendiske Konge Henrico, siger hand: *Servierunt Regnorum populi Henrico sub tributo, qvemadmodum Wagiri, Polabi, Obotriti, Kycini, Circipani, Lutici, Pomerani, & universæ Slavorum nationes, qvæ sunt inter Albiam & Mare Balticum, & longissimo tractu protenduntur usqve ad terram Polonorum. Super omnes hos regnavit Henricus, vocatusqve est Rex in omni Slavorum & Nordalbingorum provincia.* Da nu Canutus siden, som vi atter erfare af *HELMOLDO c. 49.* havde kiøbt alt dette Land af Kayseren for en stor Sum Penge: *Adiit ergo Lotharium Imperatorem* (Cnuto, Canutus,) *emitque multa pecunia Regnum Obotritorum, omnem scilicet potestatem, qva præditus fuerat Henricus. Et posuit Imperator coronam in caput ejus, ut esset Rex Obotritorum, recepitqve eum in hominium,* og da denne Canutus var en Prinz af Kongelig Dansk Blod, nemlig Kong Eric Eyegods Søn: saa er i Eftertiden ved ham Prætensionen paa det Vendiske Kongerige falden til Kongerne af Danmark og har, som det følgende af disse Fortællelser skal udviise, i lang Tiid bestandig været et pomum Eridos imellem Prinzerne af Kongelig Blod.

er at tale, tilskreve sig et dominium directum over disse Lande, endskiønt de endnu ikke actu havde undertvunget alle disse Folk og indlemmet det i det Tydske Staats-Corpus. Paa dette Fundament af den øverste Lehns Herlighed bekom nu Canutus af Kayser Lothario Saxone den Vendiske Crone formedelst en stor Summe Penges Erleggelse til Kayseren, og endskiønt der fattedes endnu meget derudi, at hand skulde have kundet trøste sig ved heele Vendenlands rolige Besiddelse: saa troer jeg dog, at Prinz Magnus heller paa dette Fundament vilde bringe Følge-Rettigheden i dette Rige paa sig, end hand havde tilstædt, at enten en anden skulde rive ham dens Eyendom af Hænderne, eller hand for dets skyld skulde bleven indviklet i en bestandig Krig med de Tydske Kaysere. Og dette er det nu egentlig, som jeg formoder, at der er handlet om i det *pacto* med Kayser Lothario og den Danske Prinz Magno, og hvad hand med det immenso auri pondere, som Skribenterne sige, skal have tilkiøbt. Thi som jeg ikke (1.) har den Tanke om Kayser Lothario, at hand har vildet beholde det Vendiske Rige for sig selv, til hvilket hand ex lege contractus venditionis med den dræbte Canuto ey havde nogen videre Rettighed, saa er det (2.) ikke saa ubilligt, naar man vilde betænke, det Kayseren havde saaledes raisonneret hos sig selv, at, da dog alligevel det Vendiske Rige var bleven kiøbt for Danske Penge, og, da in dubio ved Alienationer den Conditio, som har været ante factam alienationem, bliver, og de Venders sidste Konge, Henricus, som af *HELMOLDO L. I. c. 36. & 37.* erfares, har besiddet dette Rige som sit Arve-Rige, følgelig Alienationen eengang var skeet til Canutum og alle hans Arvinger jure perpetuo & hæreditario, at, siger jeg, da Omstændighederne forholdte sig saaledes, var det raadeligere, at sette dette Riges Crone paa Prinz Magni Hoved, end tillade, at dette Folk ved indvortes Splid aldeles skulde ødelegge sig selv, eller og, ved at slaae sig til en fremmed Crone, gandske giore sig løs fra Lydigheds Nexu med det Tydske Rige. Efterdi (3.) af den gamle Vendiske Konge-Stammes Levninger, saafremt samme havde kundet endnu giore nogen Prætension paa dette

Rige,

Rige, dog saa lidet got var at vente, at ikke allene Prinzerne Prebizlaus og Niclotus (hvis ellers den sidste fortiener at ansees som en Prinz af Kongelig Blod) have været de Christnes grummeste Fiender og Sandhedens Forfølgere, (i) men man og i Forveyen kunde giøre sig den Regning om dem, at de aldrig vilde blive det Tydske Rige hulde og troe, fordi de eengang i Successionen vare forbigangne, og af Kayseren udelukte fra deres Fæderne Crone. Og om man endskiønt maatte indvende og sige, at Canutus dog havde efterladt sig en Søn, hvilken i saa Maader det af hans Fader tilkiøbte Vendiske Rige *de jure* var hiemfalden: saa var det dog (4.) en umyndig Prinz, der, fordi hand selv behøvede en Formynder, umuelig havde været i Stand at holde et Folk i Tømme, som paa det ivrigste var hengiven til Afguders Dyrkelse, og derimod opfyldt med det bitterste Fiendskab imod de Tydske; da derimod (5.) denne kloge Kayser kunde haabe ved slig Forleening stedse at beholde de Venders Kongerige i den gamle *Nexu* med det Tydske Rige, ja, da Prinz Magnus, som en Arve-Prinz til Danmark, var i Agt og Anseelse hos alle, endnu derforuden (6.) at forbinde den Danske Nation dertil, at den bestandig skulde rekke de Tydske Haanden, for at tæmme denne af sig selv vilde Nation og giøre den beqvem til det Borgerlige Selskab. Ey at melde om, at (7.) Kayser Lotharius kunde vente paa denne Maade merkelig at forøge det Tydske Riges Anseelse. Thi da man rimelig maatte befrygte det Vendiske Riges totale Undergang og Forliis, med mindre det saaledes blev forleent:

(i) Vi lære dette af de bittre Klagemaale, som vi derom forefinde hos Skribenterne. Thi høre vi ikkun den eeniste HELMOLDUM, da siger hand os *L. I. c. 52. Postqvam ergo mortuus est Canutus, cognomento Lowardus, Rex Obotritorum, successerunt in locum ejus Pribizlaus atque Niclotus, bipartito principatu, uno scilicet Wagriensium atque Poliborum, altero Obotritorum provinciam gubernante. Fuerunt hi duo truculentæ bestiæ, Christianis valde infesti, invaluitqve in diebus illis per universam Slaviam multiplex idolorum cultura errorqve superstitionum.* Saa at man maatte til intet giøre Kaysers Lotharii Berømmelse i hans Grav, dersom man vilde troe, at hand havde kundet tilstæde, at slige Prinzer skulde bestige den Vendiske Throne.

leent: saa har Kayseren ved denne Staats-Politic formeent at forbinde den Danske Nation saa nær med sin *Interesse*, at hand i Fremtiden ved hver Leilighed kunde betiene sig af deres Hielp og Bistand, og *prævale*re imod sine Fiender; I hvilket Fald da og (8.) dersom man vilde raisonnere af Machiavellistiske Principiis, saafremt endelig nogen Uret i henseende til den af Canuto efterladte Prinz og Arving Waldemarum var skeet, kunde man lettelig undskylde det med principiis rationis status og arcanis dominationis & imperii. Det maae derfore være sandt eller falskt, hvad *BROTTUF in Chron. Anhalt. L. II. c. 4.* og *MANLIUS in Comment. Rer. Lusatic. L. IV. c. 5.*, dog uden noget de ældere Skribenters Bifald, foregive, at Kayser Lotharius virkelig har udjaget af sit Rige den prætenderte Vendiske Konge Pribezlaum, saa er dog denne thesis vis og unegtelig, at Lotharius aldrig har erkiendt Pribezlaum for de Venders retmæssige Konge; hvilket vi iblant andet og deraf kunde slutte, naar vi læse hos *HELMOLDUM l. c. c. 53.*, at hand endnu langt sildigere har ladet ham formane at antage sig Vicelinum, Biskoppen af Oldenborg, saafremt hand ellers vilde nyde hans Kayserlige Naade. *Lotharius Imp. præcepit Pribislawo sub obtentu gratiæ suæ, ut memorati sacerdotis Vicelini, vel qvi vicem ejus egisset, plenam gereret diligentiam;* hvilket alt dog Pribizlaus aldrig har giort, og er derover tilsidst fordrevet af sit Rige og tvungen til at romme den største Deel af sine Lande, saasom hand og a. 1142. er som en Exulant død i Brandenborg, efter at hand endnu for sit Endeligt havde ladet sig døbe og omskiftet sit Hedenske Navn Pribizlaus med det Navn Henrich, men forært sine Brandenborgske Lande til Marggreven af Soltvedel Albrecht, Biørnen kaldet, enten per donationem inter vivos, eller per testamentum; hvilken ogsaa fra denne sidste Vendiske Konges Dødedag af maae have begyndt at kalde sig en Marggreve til Brandenborg, men aldrig har understaaet sig at føre Titel af de Venders Konge; hvilken Sags videre Undersøgning dog ikke hører herhid, men

fortie-

fortiener vel i en særdeles Afhandling at legges Verden for Øyne. (*)

§. 36.

Nærmere Formodning, hvoraf dette Foregivende meere bestyrkes.

Vi finde og, naar vi nøye ville give agt paa denne Sag, endnu mange slags Argumenter, hvoraf det klarligen lader sig beviise, at vi med denne vores Formodning temmelig nær maae have truffen Maalet; Thi da (1.) den Kongelige Danske Prinz Magnus aldrig er bleven Konge i Danmark, hand derimod veyen igiennem hos de Tydske Skribenter forekommer under det Kongelige Navn, da dog disse, som vi nyelig have hørt, ellers vel have vidst, at hans Herr Fader endnu var i Live, og hand følgelig, om man end vilde drive Sagen til det yderste, ey kunde holdes for meere, end en *hæres præsumtivus* til Riget, saa synes mig visselig, at det lader sig fornuftig og med et stort Skin af Sandhed præsumere, at man i Tydskland aldeles maae have antaget ham for de Venders Konge: Thi om man endskiønt, som vi allerede §. 13. *not. y.* have bemerket, hos de Frankiske Skribentere her og der finder, at Kongelige Prinzer kaldes Reges og de Kongelige Prinzesser Reginæ, saa har dog denne Skrive-Maade paa disse Tider ikke meere været brugelig. Hvortil (2.) kommer endnu, at Kayser Lotharius selv har ladet Sverdet bære for sig af ham, og det paa en offentlig Rigs-Samling til Halberstadt, men derhos tilladt ham, at hand maatte bære en Crone paa Hovedet, hvilket dog, i fald Magnus ikke virkelig havde været en Konge, havde giort Kayseren latterlig hos sine egne Betienter, efterdi jo i følge af Regulis decori inter gentes recepti en Cron- og Arve-Prinz til et Rige, saa længe hand bare er saadan een, ikke pleyer at bære en Crone paa Hove-

(*) Dette er og, efter at dette var skrevet, kommen for Lyset i tvende Dissertationibus Academicis, under den Titel: *Schediasma ex Jure Publico Danico de Regii Vandalorum tituli AUGUSTISSIMIS DANIÆ REGIBUS jam pridem familiaris origine & causa*; og kunde vi nu herefter i mange Stykker beraabe os derpaa.

Hovedet. Har det da været Kayser Lotharii rette Alvor at giøre sig for Fyrsterne og Stænderne i Riget en Ære og Anseelse deraf, at hand har sat den Kongelige Danske Prinz Magno en Crone paa Hovedet, eller ladet sig betiene af ham, som en kronet Konge, som *OTTO FRISINGENSIS L. VII. c. 19. f. 149. ap. URSTIS.* skriver, *Regem Daciæ in signum subjectionis AD DECOREM IMPERIALIS REVERENTIÆ gladium sibi sub corona deferre fecit*: saa har hand (3.) uforbigængelig maattet være betænkt paa, hvorledes man ogsaa kunde skaffe og til veye bringe denne Prinz enten et Kongeriges virkelige Besiddelse, eller dog et for Verden gyldig jus, titulum vel prætensionem til et Kongerige; Og da nu det Vendiske Rige i saa vit var ham hiemfaldet, som et de Tydske Kaysere tilstændig aaben Lehn; det og paa de Tider maaskee ikke syntes saa ubilligt at forbigaae en umyndig Prinz, og overdrage det til en nær Agnat af den sidst afdøde Konge, i sær da og ratio status her concurrerte, og, som allerede er sagt, det ved en utæmmet Nation var uforbigængelig nødvendig at have en Konge, der var over sine Børne-Aar: saa kand jeg (4.) ikke indbilde mig andet, end at Kayser Lotharius her har sat den Vendiske Crone paa den Kongelige Prinz Magni Hoved, førend af de Tydske Herrer Publicister med bedre Grunde, end hidindtil skeet er, Danmarkes Crones Lehnbarhed gotgiøres, og at følgelig denne af Kayseren foretagne Actus har havt Hensigt til dette Rige. I det mindste da fra den Tiid af, efter at Canutus var dræbt, indtil den Tiid, at hans Prinz Waldemar besteeg den Kongelige Throne i Danmark, og i saa Maade kunde tvinge de rebelliske Vender til Lydighed, den Danske Nation idelig har ligget i Haare med Venderne, (k) men man aldrig kand angive nogen nærmere Aarsag

(k) Dette er ogsaa deraf klart, at da under Kayser Conradi III. Regiering en stor Deel af Sachserne lod sig overtale at paatage sig et saa kaldet Kors-Tog og hellig Krig (Passagium, expeditionem cruciatam) imod de vantroe Vender, siger HELMOLDUS *in Chron Slavor. L. I. c. 62. f. 588.* udtrykkelig, at de have giort det, for at hevne den Utroskab, som den Vendiske Nation hafde begaaet imod de Danske: *Ulturi mortes & exterminia, quæ intulerunt Christicolis, maxime vero DANIS.* Thi da, som vi

sag til disse Kriger, end at de maae være førdte i henseende til Over-Herskabet over samme: saa er det saa meget lettere at formode, at Kongerne af Danmark paa deres Side ikke mere have anseet denne til Prinz Magno overdragne *Investitur* for et blot *pactum personale*, men have troet, at derved en evig og uryggelig Rettighed var bragt paa den Danske Konge-Stamme, hvoraf følgelig alle og enhver af den Danske Thrones Besiddere burde høste Frugten.

§. 37.

Oprigtig Tilstaaelse, hvor slet hidtil den *Objection*, at Kong *Peder* i Danmark er bleven Kayser *Friderico I.* Lehnskyldig, er igiendreven.

Man merker ikke heller, at Kayser Lotharius har troet, at hand formedelst den Lehns-Eed, som den Danske Prinz Magnus har giort ham, havde naaet nogen Rettighed til Kongeriget Danmark i sig selv, i det hand ikke allene har siddet gandske stille, da denne Prinz i Aaret 1135. af den siden værende Konge Eric Harefod eller Emund, blev med Krig overfalden og dræbt, men har og ladet denne Eric, (der efter Kong Nielses ligeledes paafulgte Massacre havde sat sig paa sin Fæderne Throne, fra hvilken Niels paa en ubillig Maade, som det synes, havde fordrevet ham, eller hans ældre Broder, den meer omtalte Vendiske Konge Canutum,) regiere gandske rolig og uden Paa-Anke i Danmark, og dermed givet tilkiende, at de Stridigheder, der i henseende til den Danske Arve-*Succession* kunde yppes, vare af en gandske anden Natur, end om de reiste sig i hensigt til det Vendiske Rige, eller om nogen vilde tilføye denne Crones Eyere Vold og Uret, uden videre at hensee paa hans Rettigheds Forsvar. Alleene, sige vore Modstandere, hvis Tydskland ikke havde noget for sig, hvoraf man kunde bevise den Danske Crones Lehns-*Nexus*: saa vare dog de mange *Actus superioritatis*, som under *Friderici Barbarossæ* Regiering ere foretagne, alt nok, for at betage en

vi have hørt, Pribizlaus og Niclotus tilegnede sig det Vendiske Rige strax efter Canuti Død: saa havde de Danske nok at stride, naar de cum effectu juris vilde forsvare den af Kayseren bekomne Rettighed.

hver al den derom bærende Tvivl, af hvad Navn den og maatte være, og derimod at gotgiøre, at Danmark, i det mindste til den Tiid, er bleven en *portio & accessio imperii Germanici.* Thi hos *OTTONEM FRISINGENSEM, de gestis Friderici I. Imp. L. II. c. 21. fol. 463. ap. URSTISIUM* forefinde vi ikke allene Kayser Friderici I. egne Ord, hvor hand siger til Romerne: *Experta hoc est DANIA, nuper SUBACTA, ROMANOQVE REDDITA ORBI*; men denne selvsamme *OTTO FRISINGENSIS* er det, der *l. c. cap. 6. f. 448.* udtrykkelig siger om Kong Petro: *PETRUS ACCEPTO AB IPSIUS* (Friderici Imp.) *MANU REGNO fidelitate & HOMINIO ei obligatur.* Nu negte vi ikke, at denne Indvending er af stor Vigtighed, og det factum, paa hvilket man her beraaber sig, er bleven fortalt af saa mange Historicis, at det vel er værd, nøyere at oplyses, efterdi det ey kand imodsiges, at hverken de, som *in favorem* af den Danske Crone have formeent at ville *refute*re det, eller de Tydske Publicister, der saa mange gange pleye at igientage det *in favorem* af det Tydske Rige, have brugt den i saa Fald nødige *Circumspection*, eller foredraget det saaledes, som det sømmer Sandheden, og Sagens Beskaffenhed det udkræver. Thi saaledes strider f. E. den Franske Skribent *JO. BODINUS* ikke med de behørige Vaaben, naar hand *L. II. de Republ. c. 3.* foregiver, at Kong Petrus havde handlet heel uret derudi, at hand havde ladet sine Øyen blinde ved den Kongelige Værdighed, og ikke allene for sig, men og for sine Efterkommere sat sig af Majestætens herlige Stand, Frihed og *Independenz* i Underdanigheds og Lehnbarheds elendige Tilstand, ja at hand ikke engang havde kundet giøre sligt et *Pactum* eller forbinde sine Undersaatter til dets uryggelige Holdelse, i det hand jo ikke havde havt *imperium absolutum* eller *herile* over dem, men staaet i en *forma regiminis adducta* med dem, udi hvilket Fald en Konge *sine consensu Procerum suorum* ingen Forbindtlighed kand hefte eller forplante paa sit Land. Derimod kunde vi ey heller lægge der berømmelige Tydske Publicist *JOH. LIMNÆO* dette til Roos, at hand

giver

giver os tilstrekkelig Satisfaction, naar hand T. I. *Juris publici c. 9. n. 28.* formener, at dette jo ikke har været et nyt Pactum, efterdi Tydskland allerede tilforn har havt Kongerne af Danmark under sin Lehn-Rettighed, følgelig har Kong Peder dermed intet bortgivet af sin Majestæt, fordi hand jo ikkun har beqvemmet sig til at giøre det, hvad hand *de jure* var skyldig at giøre, og hans Formænd allerede *in simili casu* havde giort, hvorfor dertil ey heller behøvedes hans Folkes Samtykke, saasom dette ikke var en nye Forbindtligheds Indførelse, men ikkun en gammel Obligations Fornyelse. Thi begge disse Mænd stride her om et Factum, hvis Existenz enhver af dem paa sin Maade forestiller sig saaledes, som hand efter sit forhen fattede præjudicio ønskede, at det maatte være skeet: følgelig vil den sidste af en falsk Meening og Præjudice af denne loco absolute uddrage Danmarkes Riges Lehn-Pligtighed til det Tydske Rige; men den første, da hand desuden bestandig giør sig en Fornøyelse af at tale paa det foragteligste om det Tydske Riges Majestæt og Kaysernes Høyhed, negter og kuldkaster dette Pacti Virkninger, af blotte Affecter, uden at have ret indseet dets sande Natur og Beskaffenhed. Den ellers lærde Danske Rigens Raad OTTO KRAG har i denne Post ikke været meget lykkeligere; Thi da hand i sin Ungdom studerte i min Fødeby Straßborg, har hand under den og sammesteds da værende berømte Juristes JOH. OTTO TABORIS Præsidio ventileret Disputationem II. *selectarum juris quæstionum ad faciliorem Paratitlorum WESENBECII intellectum directarum*, som i de af ANDREA MYLIO ederte *Operibus TABORIS T. II. f. 61. sq.* forefindes, og tilføyet samme et Corollarium, hvorudi hand forkaster dette hele factum som en Digt, og det af følgende Aarsager, fordi man (1.) hos ingen dygtig Skribent af den Danske Historie finder nogen Kong Peder, og det (2.) er latterligt, omendskiønt nogen Kong Peder havde levet paa de Tider, at troe om ham, at hand ved en Kongelig Værdigheds Glands skulde have ladet sig forblinde, at giøre sig den

Tydske Kayser Friderico I. Lehnpligtig, da jo Danmarks Beherskere mange hundrede Aar forhen, og, jeg vil ikke sige, førend det Romerske Kayserdom er kommet til de Tydske, men end og vel paa den Tiid, da Tydskland endnu, hvad den største Deel angaaer, var et i det Frankiske Monarchie indlemmet Land, allerede have været respecteret i Verden som Konger. Omendskiønt jeg nu formoder, at endog de, hvilke det ellers synes noget fabelagtig, naar vores SAXO GRAMMATICUS opramser en Mængde Konger, der længe for Christi Fødsel skal have ført det Kongelige Scepter i Danmark, ville tilstaae det sidste: Saa veed jeg dog ikke, hvorvit den i denne Konges Navn søgte Udflugt kand finde Bifald hos dem, der noget nøyere have seet ind i Historien; Thi at forbigaae, at BIRCHERODIUS *in Specimine antiqvæ rei monetariæ Danorum p. 78. sq.* allerede ikke urimeligt har beviist, at Kong Sveno Grathe og haver heedt Petrus, saa vide de Tydske Skribentere ved denne Leylighed meget omhyggelig at berøre dette Navns Variation, saa man umuelig paa denne Side kand vinde noget imod dem, eller derudaf giøre et Indicium falsitatis imod deres Fortællelse. Vi ville allene høre OTTONEM FRISINGENSEM, en Scriptorem coævum, saa skulle vi strax finde, at man i Tydskland vel har vidst, at denne Kong Peder ellers og har heedt Sveno: *Erat*, siger hand *l. c. L. II. c. 5. fol. 488. in Regno Danorum inter duos consangvineos, Petrum scilicet, qvi & Sveno* (nogle Exemplarier læse Svevus, men som er Copiistens Forseelse,) *& Cnutonem* (den man atter finder corrupte kaldet Gunotonem,) *de Regno gravis controversia.* Vi ville derfor for slige ringe Aarsagers Skyld ikke fatte nogen videre Mistanke til de Tydske Skribenteres Relation, men ret naturlig foredrage factum quæstionis; Thi hvis vi ikke ellers smigre for os selv med et forgieves Haab, skal Danmarks Crones Ære og Frihed ikke i mindste Maade derved forulempes.

§. 38.

§. 38.

Relation om den sig imellem de trende Danske Printzer *Svend* og *Canuto* reiste Tvistighed.

Nemlig Eric Lam eller Spag, hvilken nogle Skribentere udgive for en Rigets Forstander, andre for en virkelig Konge i Danmark, havde, da hand døde, for at forebygge al Striid om Arve-Succesfionen i Danmarks Kongerige imellem sine trende Fættere Svend, Eric Emunds Søn, Knud, den oft ommeldte Printz Magni Søn, og Woldemar, den af Magno ihielslagne Vendiske Konges Canuti Søn, maaskee af egen gode Meening, eller maaskee med de Fornemmeste i Riget deres Samtykke, giort denne Anordning, at *Sveno* skulde have Cronen, men *Canutus* og *Waldemarus* skulde bekomme deres Fæderne Arvedeel. (l) Men

(l) Til denne Controverses Oplysning ville vi hosføye nærværende Schema Genealogicum, hvorudi vi dog ikke ville melde om nogen anden Person, end allene om dem, om hvilke i denne Afhandling er giort Erindring:

Sveno Estrithson Rex Daniæ, † 1074.

Oluf Hunger, Rex Daniæ † 1095.		Eric Eyegod, Rex Daniæ, † 1102.	Nicolaus Rex Daniæ † 1135.
Anna, maritus Hagen.	Canutus S. Rex Venedorum † 1130.	Eric Emund, ell. Harefod, Rex Daniæ † 1139.	Magnus Rex Venedorum, † 1135.
Eric Lam, eller Spag Administrator regni Danici.	Waldemarus, idem qvi Ducatum Regni Danici accepisse dicitur, postea Rex Daniæ.	Sveno s. Petrus Rex Daniæ & Venedorum, Merseburgi in Comitiis investitus.	Canutus affectavit Regnum Daniæ & Venedorum, sed sine effectu.

dog bliver det derhos uvist, hveden det er kommet, at saavel Eric Spag i Hensigt til Arve-Succesfionen i Danmarkes Rige, som siden Kayser Fridericus I. saa vidt de Vendiske Landes Succesfion angaaer, have foredraget Prinz Svenonem den anden Prinz Waldemaro, da dog denne i Ligning med hinn, stammede ned fra den ældre Broder, og maaskee kand denne Tvivl ikke hæves, med mindre vi simpliciter tilstaae, at da Canutus aldrig havde været virkelig Konge i Danmark, hans Broder Kong Eric Emund derimod har besteget denne Throne, man i dette Rige har indrømmet Svenoni et Fortrin; men i Henseende til det Vendiske Rige har man holdt derfor, at Canuti Prinz, som en eengang fra Arve-Succesfionen udelukt Prinz, ingen Tiltale havde til dette Rige, saa længe nogen af dem var i Live, af hvilke, eller af hvis Forfædre hand i førstningen var bleven forbigaaet.

Men fordi det meget vel kand være, at nogle af de Store i Riget ikke have fundet deres Regning ved denne Disposition: saa blev, som ERICUS *in histor. gentis Danor. f. 269. ap. LINDENBROG.* siger, Canutus udraabt for Konge af Jyderne. Herover reiste sig nu en blodig Krig imellem Kong Svenonem og Canutum, hvilken HELMOLDUS *in Chron. Slav. L. I. c. 80.* og INCERTUS AUCTOR *Chronici Slavici c. 21. f. 197.* vitløftig fortælle. Da nu Canutus tabte, og maatte retirere sig ud af Danmark til den Bremiske Erke-Biskop Hartvig, om hvilken det dog er meget uvist, om hand har været hans Ven eller ikke: saa betiente hand sig a. 1151. af denne Leilighed, og vendte sig ved en ydmyg Skrivelse til Kayser Conradum, hvilken *ex epistolis* WIBALDI Abbatis Stabulensis & Corbejensis, MARTENE og DURANDUS i deres skiønne *Collectione Monument. T. II. f. 496.* have indlemmet, hvor den findes under No. 319. Skrivelsen er kort, og vi haabe, vi giøre ikke uret, at vi anføre samme her heel og holden: *Conrado DEI gratia Romanorum Imperatori Augusto, Kanutus Rex Danorum salutem. Qvoniam Vos Rex Regum ad hoc constituit, & unum ex multis elegit, Nominisqve sui gloria decoravit, ut pater justitiæ filiusqve pacis fieretis, merito debetis in omnibus justitiam corroborare, & injuste afflictis solatia exhibere. Privati igitur non solum Regno, verum etiam patrimonio,* (m) *Christo & Vobis conqverimur, ut justitia dictante nobis exulibus condescendatis & compatiamini: Ad imperium enim Romanorum expulsi confugimus, qvia ibi consilium & auxilium invenire speramus. Vestram igitur Regiam potestatem suppliciter exoramus, qvod nobis subveniatis, & pro Vestro honore nobiscum paterne agatis, ut, qvæ injuste amisimus, gladii Vestri severitate rehabeamus. Nos vero Vestra præcepta in omnibus veluti filii constanter seqvemur.* Den som er faldet i et

dybt

(m) Det er merkeligt, at denne landflygtige Fyrste giør her Forskiel imellem sit Rige og Patrimonium; Under hvilket sidste ikke med Føye kand forstaaes Jordegods, der skulde ligge i Danmark; Thi om end Prinzerne af Danmark i fordum Tiid vare blevne aflagte med noget Land- eller Jordegods, eller Magnus havde efterladt denne sin Son noget Patrimonial-Gods til Arv: saa kunde dog hans Samvittighed sige ham, at hand havde forbrudt samme derved, at hand havde indladt sig i en Krig imod den a majori parte stadfæstede Konge. Vi forstaae altsaa der under den Andeel, som hand skulde have havt i det Vendiske Rige, efter Eric Lams forbemeldte Uddeling; følgelig giver dette et nyt Beviis, at hans Fader Magnus virkelig har været forleent med det Vendiske Rige.

dybt Vand, betænker sig ikke længe paa, ved hvad Middel hand vil redde sig; men Angesten og Nøden lærer ham begierlig at udstrekke Hænderne til hver Busk og Green hand kand see ved Aae-Bredden, var det end skarpe Hekker og Torne, paa hvilke, om hand greeb fat, hand paa det smerteligste vilde saare sig; Ligesaa er den arme Canutus ikke at fortænke, om hand end maatte synes at have ydmyget sig alt for dybt for Kayseren. Hvo vender vel gierne Nakken til et Kongerige? og hvo griber ikke til de allerydderligste Middeler, for at befæste paa sit Hoved en vaklende Crone? Dog kand man, dersom man overveyer dette Brevs Indhold, ikke præcise sige, at *Canutus* er gaaet hans indbildte Kongelige Værdighed eller hans Fædernelands Ære saa overmaade meget for nær. Vi have i andre Riger fundet Exempler paa landflygtige Konger, som vel endnu ydmygeligere have bedet om Hielp. Dog det maae være dermed hvordan det vil: saa kand det vel være, at Kong Sveno har faaet Efterretning om denne hans Modstanderes Addresse; og efterdi hand har, som det synes, været meget vel bekiendt ved det Kayserlige Hof: saa meldede hand sig ligeledes i dette Aar 1151. med en høflig Skrivelse hos denne Monarch. Vi finde samme, som det 318. Brev iblant de forberørte *Epistolas WIBALDI T. II. Collect. MARTENE & DURANDI f. 495.* og haabe, vi giøre ikke Uret, at vi og sette det herhos, saaledes lydende: *Conrado DEI gratia Romanorum Imperatori glorioso & semper Augusto, Sveno ejusdem nutu Danorum Rex filialem dilectionem & debitam subjectionem. Impensi beneficii haut immemor Paternitatis Vestræ clementiæ semper gratias agimus, omniumqve remuneratorem DEUM jugiter exoramus, ut ubi nostræ parvitatis vicissitudo defecerit, summa sua misericordia retribuere dignetur. Serenitatis autem Vestræ experta dulcedo accipiat, qvoniam in Vestra Majestate manutenentionis nostræ anchoram a primævæ juventutis flore fiximus, & immutabiliter esse fixam post DEUM semper exoptamus, Eiqve vita comite decenter - - - usqve desideramus. Convenit igitur Paternitati Vestræ filii honori providere, & si qvi ad nostri destructionem emerserint, eorum temeritatem compescere. Curiæ autem decorem & desiderabilem Celsitudinis Vestræ vultum videre cupientes intime precamur, qvatenus & locum adeundi commodum & tempus apparatus idoneum designetis, & securum ductum nobis procuretis.*

His vero amicis nostris fidelibus, videlicet Domino Bremensi Archi-Episcopo, & O. Marchioni legationem nostram commisimus, ut Ducis insidias (n) *declinemus. Valete, & Principes Vestros ad Slavorum depressionem excitate, & super his, qvæ digna videntur, rescribite.* Nu seer man ogsaa meget klarlig herudaf, at Kong Svend iligemaade meget kunstig har vidst at smigre for Kayseren. Dog kand det og pardonneris ham, at hand har lært at snoe sig efter de Omstændigheder, hand var udi; Især siden udi alle disse *Complimenter* atter aldeles intet forekommer, der kand *præjudicere* hans Fædernelands Høyhed, eller hans Folkes Ære. Thi maatte man ikke forundre sig over, dersom Danmark havde været et Lehn af det Tydske Rige, hvorledes det har kundet skee, at ingen af disse tvende Prinzer, ihvormeget de end synes at smigre for Kayseren, har dog med et eeneste Ord meldet om denne Lehns-*Nexus?* Sandelig, dersom sligt noget havde nogensinde været til: da havde det ikke allene været favorable for dem, at forelegge Kayseren samme som et argumentum movens, hvorfor hand burde melere sig i disse Tvistigheder, men de havde endog let kundet giøre sig den Regning, at det vilde udfalde til deres egen Ulempe, hvis de vilde dissimulere det, og at sligt ufeilbarligen vilde drage dem Kayserens Unaade paa Halsen. Fornemmelig havde dette været et Hoved-Argument for Canuto, til ret at sværte hans Modstandere hos Kayseren, at hand egenmægtig, non exspectata Domini directi sententia, havde sat

(n) Herunder forstaaer hand Hertug Henric, kaldet Løven, med hvilken hand havde meen Striid om det Slaviske Rige, saa jeg snart maatte falde paa de Tanker, at Kong Svend har ey kiert sig meget om den døende Kong Eric Lams Disposition, og ligeledes beholdt det Vendiske Rige for sig. Hvilket da og de sidste Ord i dette Brev udviise, hvormed hand giør Ansøgning om Assistenz imod Venderne; og af anden Grund kand man ey beviise, hvorfore hand kalder Erke-Bispen af Bremen og Marggreve O. sine kiere og troe Venner, og skikker disse Tydske Herrer og ikke Danske, som Mellemhandlere og Gesandter til Kayseren, end fordi at de har hørt med til det Vendiske Kongerige, og der i den Henseende vare ham Tro og Pligt skyldige. Naar da Kong Svend her tilbyder sig at ville møde paa Rigs-Dagen, saa er det let at formode, at det maae være skeet i Henseende til at faae dette Kongerige i Forleening, eller at fornye og ydermere stadfæste Nexum submissionis i Hensigt til samme.

sat sig i Besiddelse af dette Lehn-Rige. (o) Nu kand jeg vel ikke præcise sige, hvad for en Virkning disse Skrivelser have giort i Kayser Conradi II. Sindelaug; men saa meget er vist, at denne Monarch har levet alt for kort til at kunne blande sig i de Danske Stridigheder. Thi hand er allerede a. 1152. den 15. Feb. gaaen alt Kiøds Vey, som *OTTO FRISINGENSIS de gest. Friderici I. L. I. c. 63. f. 446. OTTO DE S. BLASIO in Append. ad Chronic. Ott. Frising. c. 4. f. 198. CONRAD URSPERGENS. Chron. f. 282. DODECHINUS in Appendice ad Marian. Scot. ad. an. 1152. f. 474.* og flere troværdige Skribentere berette, og som man seer af Sviten, at Canutus længe efter den Tiid har stridet med Svenone herom, og Tiid efter anden hvervet mange nye Krigs-Tropper i Sachsen; men imidlertiid Conradi III. Efterfølgere Kayser Fridericus Barbarossa formedelst hans forehavende Italiæniske Tog gierne vilde have Ro og Fred i Tydskland: saa gav det ham Anledning til, deels at agere en Dommere, deels en Mediateur imellem disse tvende Fyrster. (p).

(o) Vilde nogen indvende og sige, at man kunde retorqvere dette Argument paa os selv, i det ligeledes heller intet meldes om det Vendiske Rige: Da har denne Indvending i den foregaaende Note tilstrekkelig Svar, i det Sveno indirecte noksom erklærer sig, at hand ey ville gaae Kayseren forbi i dette Fald, ey heller disputere det Tydske Rige sine Jura paa det Wendiske Rige. Men Canutus maae vel forud have seet, at sligt et Argument ikke kunde hielpe ham meget, fordi Sveno enten kunde have anseet ham som en Rebell, eller dog undskyldt sig hos Kayseren, at hand forholdt ham det Vendiske Rige ex jure victoriæ og in satisfactionem belli injuste moti.

(p) Den Relation man finder om denne Krig og hvorledes den blev bilagt *L. IV. f. 468. Chronic. CARIONIS*, er, i Ligning imod de nyere Tydske Skribenteres Fortællelse, overmaade billig, og fortiener bar i den Henseende her et Sted. Men det heder sammesteds saaledes: *Composuit* (Fridericus I.) *& controversias inter Svenonem, Canutum & Waldemarum Reges Danicos Merseburgum evocatos, qvi de Regno inter se dimicarunt aliqvot annos magno cum detrimento vicinarum terrarum qvæ erant imperii. Sunt qvi tradunt, Danos, occupata Lubeca exercitus toto illo littore habuisse firmissimos; Fridericum vero, qvod versaret animo expeditionem Italicam, ne implicaretur domi longo bello, & ut averteret omnes motuum domesticorum occasiones, Lubeca recepta, cum Danis certis conditionibus transegisse in castris ad Lubecam in eam sententiam, ut gentem fortissimam, qvæ diuturnis & difficilibus bellis Imperatores exercuerat, societate atqve amicitia Germaniæ devinxerit.*

§. 39.

Om Kayser *Fridericus Barbarossa* i disse Tvistigheder har *ageret* en Dommere eller allene en *Mediateur*?

Naar da Kayser Fridericus Barbarossa har budet de tvende Fyrster Peder og Canutum til sig, og disse gode Herrer have ladet sig det befalde, at, fordi just samme Tiid blev holdet en Tydsk Rigsdag til Merseborg, deres Tvistighed ogsaa ved denne Leilighed i Kayserens Nærværelse maatte undersøges og indstilles til hans Paaskion: saa have vi ingenlunde at ansee dette som en Actum judicialem, hvor de uden Indsigelse havde erkiendt Kayseren som Judicem competentem: men denne Monarch, om vi end tilstaae, at der tilligemed kand være bleven meldet om Prinz *Canuti Prætension* paa Danmarkes Rige, var intet andet end en Arbiter, Underhandler eller Mediateur, som enten interponerte sine gode officia ad amicabilem compositionem, eller, saasom begge stridige Partier havde voldgivet ham Sagen, afsagde en endelig Decision, paa selvsamme Maade, som endnu den Dag i Dag er pleyer at skee af kronede Hoveder i andre frie Folkes Tvistigheder, over hvilke de ellers intet have at befale. Endskiønt det er neppe troligt, at den Danske *Nation* skulde have tilstaaet disse Printzer, at slig en *Controvers*, hvorudi fornemmelig de Store i Riget vare *interesserede*, maatte foredrages en fremmed *Puissance*, som derved *per indirectum* kunde tilskyndes at *melere* sig i deres *negotia domestica*: og under det Paaskud at hielpe den eene eller den anden, *assistere* ham med en anseelig Krigs-Magt. Især da det foruden dette er efter Fornuften billigt, at in regnis usufructuariis vel fideicommissariis Tvistighederne de successione arbitrio populi afgiøres. Saa er det ikke heller troligt, at Kong Peder, som den der *ex jure victoriæ* besad Danmarkes Rige, og hvilken det Vendiske Riges Beholdelse laae saa nær paa Hiertet, som vi af Slutningen udaf hans Brev til Kayser Conrad have fornummet, skulde have teet sig saa eenfoldig, at hand endnu skulde have overladt til Kayserens Kiendelse dette vigtige Spørsmaal: hvo der skulde være Konge

i Danmark? hvilket hand allerede, foruden at hand havde den største Deel af sine Undersaatters Medhold og Eric Lams Anordning paa sin Side, med Kaarden i Haanden havde decideret. Har det dog altid iblant frie Folk været Brug at troe, fortium virorum jus omne in armis esse, og derfore med Pompejo Magno at forundre sig over, naar man har villet anmode dem, ut armati leges cogitent. Jeg er altsaa formedelst alle disse Slutninger meere og meere overbeviist, at al den Striid, hvorom her tales, har angaaet det Vendiske Rige, og i saa vit holder jeg fore, at Kayseren, som sammes øverste Lehns Herre derudi har været judex competens. (q) J saa vit er det og rigtig, at Sagen har henhort til en Rigsdag, fordi alle Tvistigheder over feuda Regalia, og altsaa meget meere over Kongeriger selv, maae afgiøres, efter de Tydskes ældgamle Rigs-Vedtægt, for judicio Parium Curiæ. Naar man setter dette forud, og tager saa de Tydske Skribentere til haande, som fortæller os, hvorledes Petrus derhos er forleent af Kayseren med et Kongerige, men Canutus med et Hertugdom: saa skal man finde, at ingen af Deelene rimer sig paa Danmark, men begge Deele meget beqvem paa Vendenland. Thi herudi havde Kayseren frie Hænder, da atter derimod de Danske aldrig havde tilstædt, at deres Rige ved at fraskille et Hertugdom derfra, var bleven svækket. Thi om endog Kayseren vilde have tilkiendt Canuto et Dansk Hertugdom: saa havde det dog ikke skikket sig, at hand selv havde forleent

(q) Naar altsaa den oft anførde lærde Forfattere af Anmærkningerne over CONRING formeener at give de Danske Skribentere et uventet Hierte-Stød dermed, at hand paastaaer, det er et forgieves og ubeviisligt Foregivende af Vore, at de ville ansee Kayser Fridericum Barbarossam allene blot og bar som en Meglere i denne Controvers, og derfore meget expressiv siger: *Judicem egisse Imperatorem tot probatorum auctorum aut coætaneorum aut propius ad Friderici tempora, qvam SAXO, accedentium constat testimoniis. Qvis crederet, Svenonem victorem Friderici effato causæ decisionem permittere voluisse, nisi juris religione se ad hoc obstrictum scivisset?* saa er dette et Argument, for hvilket vi ingen Aarsag have videre at frygte, saasom vi paa den eene Side gierne tilstaae Kayseren sit Dommer-Embede *in præsenti controversia*, men paa den anden Side tydelig nok gotgiøre, det vi med Føye kunde sige, at hand har været baade Judex og Mediateur: og Kong Sveno, endskiønt hand ellers har hersket over de Danske, som over et frit Folk, har alligevel havt Aarsag nok til at underkaste sig Kayserens Kiendelse, ved all sine Vaabens lykkelige Fremgang.

forleent ham dermed, men Forleeningen havde nødvendig tilfaldet Kong Peder, som den, hvis Undersaat og Vasall hand dog havde blevet; og at giøre noget derimod, strider gandske mod *naturam Subfeudorum Imperii.* Vi tør derfor frit lade Scriptores coævos, paa hvilke de Tydske Publicister hidindtil have beraabt sig, træde frem imod os, forsikrede, at ingen af dem meere skal kunde skade os. Vi giøre Begyndelsen med *OTTONE FRISINGENSI cit. L. II. c. 5. de rebus gestis Friderici I. f. 448. sq.* hvor hand saaledes skriver: *Erat illo tempore in Regno Danorum* (r) *inter duos consangvineos, Petrum scilicet, qvi & Svenus, & Gunotonem* (Cnutonem, vel Canutum) *de regno* (s) *gravis controversia, qvos Rex* (Fridericus I.) *ad se venire præcipiens, curiam magnam in civitate Saxoniæ Martinopoli, qvæ & Merseburg, cum multa Principum freqventia habuit. Et præfati juuenes venientes Ejus mandato humiliter supposuerunt, eorumqve ad ultimum causa judicio seu consilio Primatum sic decisa fuisse dicitur. Gunoto relictis sibi quibusdam provinciis Regium nomen per porrectum gladium abdicaret. (Est enim consvetudo, ut Regna per gladium, provinciæ per vexillum a Principe tradantur vel recipiantur,) Petrus vero, accepto ab ipsius manu Regno, fidelitate & hominio se ei obligaret.* (t) *Ita corona Regni per manum Principis sibi imposita in die Sanctæ Pentecostes ipse coronatus gladium Regis* (Friderici I.) *sub corona incedentis portavit.*

(r.) Det er vissselig ikke uden Aarsag, at denne Skribent her siger, at Controversen har været *in Regno Danorum*, og ikke *de Regno Danorum*, efterdi saafremt samme, saa viit den var indstevnt til Kayserens, som Dommeres, Kiendelse, maatte i Allmindelighed have angaaet Kongeriget Dannemarks Eyendom, den nestfølgende Repetition, *de Regno*, i saa Maader havde kundet udelukkes.

(s) Skribenten nævner uden Tvivl Kongeriget selv ikke, i det hand har formodet, at enhver af sig selv skulde giette, at hand ey kunde meene noget andet, end det Vendiske Rige, i det der ikke har kundet certeris imellem disse Prinzer coram throno Cæsaris om noget andet, der havde hørt til den Tydske Jurisdiction.

(t.) Sveno kunde meget vel beqvemme sig til denne Condition; thi 1. vare de Tydske Kaysere u imodsigelig Leens-Herrer over det Vendiske Rige: 2. havde hand allerede udi sit forberørte Brev til Kayser Conrad ikke utydelig erkiendt denne Monarch pro judice competente, følgelig var ingen Aarsag, hvorfor hand ikke ogsaa skulde tilstaae hans Successori Rettighed til samme Over-Leens Herlighed; 3. Da ham efter Eric Lams Disposition, intet var tilfalden af Vendenland, men hand havde maattet overlade det til Canuto og Waldemar: saa tabte hand intet ved den heele Proceß, i fald Dommen var gaaen ham imod, og nu, da hand erholdte en saa favorabel Kiendelse, vandt hand et anseeligt Rige.

portavit. Gualdemarus etiam, qvi ejusdem ſangvinis Princeps fuit, Ducatum qvendam Daniæ (u) *accepit.* Og den ypperlige Poet GUNTHERUS fortæller os dette factum med ſamme Omſtændigheder i hans muntre Helte-Digt *Ligurino L. I.* allene med den Forſkiæl, at hand har taget feil af Prinz Canuti Navn, og giort Guidonem deraf. Hans Vers fortiene her et Sted, fordi de ere et Meſter-ſtykke af de Tiders Poeſie: Men hand ſkriver, talende om Rigs-Dagen til Merſeborg, ſaaledes:

Huc etiam geminos, Petrum ſimul atqve Gvidonem
Danorum Proceres, qvos inter ſangvine junctos
Moverat ejusdem Regni ſucceſſio litem,
Evocat, ac tali cauſam ratione diremtam
Terminat, ut qvædam provincia tota Guidoni
Cederet, at Regnum cum nomine Petrus haberet.
Ergo ubi vexillo partem, qvam diximus, ille,
Hic autem gladio Regnum ſuſcepit ab ipſo:
(Hunc etenim longo ſervatum tempore morem
Curia noſtra tenet,) poſito diademate Petrus
Regali dextra tulit alti Cæſaris enſem,
Præceſſitqve ſacram brevius diadema coronam.

Nu

(u.) Dette var ufeilbarligen et Vederlag, efterdi Waldemar, efter Eric Lams meerbemeldte Anordning, ſkulde have havt den halve Deel af Vendenland. Men det ſynes, at Kayſer Fridericus Barbaroſſa ikke har erkiendt denne giorte Diſpoſition for gyldig, men meget meere lagt diſſe tvende Printzer Canuto og Waldemaro det til Laſt, ſom en Felonie, at de ey havde oppebiet Over-Lehns-Herrens Sententz, og efter en u-vedkommendes Affigt tragtet efter at bemægtige ſig det Vendiſke Rige. I det mindſte er det her merkværdigt, at, da Skribenten nu udtrykkelig melder om et Danſk Hertugdom, hand ikke ſetter dertil, at ſamme for den Kayſerlige Throne hannem formedelſt et Symbolum er bleven overleveret og forleenet, hvilken Omſtændighed hand dog ey forgietter at melde ved det Hertugdom, ſom blev Canuto tilkiendt. Og dette beſtyrker vores allerede fremſatte Meening, nemlig at det Hertugdom, ſom Canutus fik, var af en gandſke anden Natur, end ſom dette, og er bleven agtet ſom et Stykke af det Vendiſke Rige. Naar derfore CONRINGIUS gier denne Anmerkning herover: *Fridericus Imperator itaqve etiam Ducatum illum Waldemaro contulit*, ſaa er det atter haandgribelig, at denne lærde Mand ikke ſaa driſtig havde, ſom man pleyer at ſige, forvendt og fordreyet en gammel Skribents Ordene i Munden, derſom hand havde ſkrevet uden Affect. Thi OTTONIS FRISINGENSIS Ord taale ingen anden Forklaring, end denne, at Kayſer *Fridericus* har formaaet Kong *Sveno* til, at hand har afſtaaet dette Hertugdom til *Waldemaro*, og *Waldemar* har *acceptert* det, og dermed ladet ſig nøye: *Ducatum accepit*, id eſt, *acceptavit.*

Nu vente vi ikke, at nogen skal yppe en Grammaticalisk Dispute over denne Poetes Ord: *ejusdem regni successio*, og absolute paastaae, at samme ere verba relativa, der referere sig til de foregaaende Ord: *Danorum Proceres*, og følgelig skulde bevise saa meget, at controversia qvæstionis skulde have angaaet Successionen i det Kongerige Danmark. Thi ligesom man rettelig kand sige: Peder og Canutus havde stridet med hverandre de eodem Regno, naar man supponerer, at begge havde tilegnet sig Successionen i det Vendiske Kongerige, hiin, fordi hand meente, at dette Rige burde agtes som et Accessorium til Danmarks Kongerige, følgelig tilhøre den, der skulde være retmæssig Ejere af Kongeriget Danmark, men denne, fordi hand havde den tit mentionerede Eric Lamms Disposition for sig; saa tilføyes nu den Poetes GUNTHERI Ord ikke mere nogen Tvang, naar man rotunde nægter, at paa Rigsdagen til Merseborg er bleven tvistet om noget andet, end det Vendiske Kongeriges, og de deraf *dependerende* Provinzers Eyendom. Er dette nu saaledes: saa begaae sandelig de Tydske Herrer Publicister en fallaciam argumentationis a causa non causa ut causa, som Logici pleyer at tale, naar de slutter og siger: Kong *Sveno* har bekommet sit Riges Crone af Kayser *Friderico Barbarossa*, *Ergo* var det den Kongelige Danske Crone. See vi ham dog nu malet for Øynene, som en Herre, der har været prydet med tvende Croner, nemlig den Danske og Vendiske, og at hand, naar hand har taget den sidste til Lehn af Kayseren, har i henseende til same fremstillet sig paa de Tydske Rigs-dage som en Vasall, og beviist de Tydske Kaysere alle signa af en ydmyg Underkastelse; saa kand sligt saa lidet komme Kongeriget Danmark til nogen Nakdeel i sin Majestæt og *Independenz*, som det den Dag i Dag er ikke i ringeste Maader regnes Kongerigerne Engeland, Polen, Preussen ꝛc. til nogen Forkleinelse, at deres stormægtigste Beherskere, i henseende til deres i Tydskland havende Lande, indfinde sig paa Rigs-Dagene, *litige*re for de Tydske høyeste Rette, lade sig forleene

coram

coram throno Cæſareo, og ved den Kayſerlige Croning forrette deres Erz-Embeder.

§. 40.

Meere, end allerede er ſagt, lære vi ikke heller af *Epiſtola Imperatoris Friderici ad Ottonem Friſingenſem*, (x) ſom vi finde hos *URSTISIUM T. I. Script. Rer. Germ. f. 403.* Thi ey at melde om, at ſamme efter en upartiiſk Rets fornuftige Slutninger intet kand beviſe in præjudicium tertii, der aldrig har ſeet det, følgelig ey har kundet modſige dets Indhold, og desuden ingen kand fuldkommen love for, at Kayſer *Fridericus Barbaroſſa* ikke har rooſt ſig af meere, end ſom hand paa den Tiid virkelig havde udrettet, (y) ſaa er det ikke eengang nødig at forekaſte

Beviis paa, at ingen af de gamle Skribentere er ſtridig mod denne vores Forklaring.

(x.) Ja meere ſiger ikke heller ellers en eeniſte af de gamle Skribentere, af hvad Navn hand være kand; Thi, at jeg endnu ſkal nævne een af dem, ſaa heder det f. E. hos *ALBERTUM STADENSEM, ad a. 1152. fol. 286. Fridericus Kanutum parte Regni* (Vandaliæ) *& poſſeſſionibus ſuis propriis contentum eſſe fecit.* Altſaa lærer Herr Hofraad VON GOEBEL i ſine lærde Anmerkninger over CONRING os noget, ſom endnu ingen for ham har drømt, meget mindre talt om, naar hand *f. 222. litt. e.* foregiver, at, endog de tvende Printzer *Canutus* og *Waldemarus* vare blevne Kong *Svenoni ſubſtitue*rede i *Succeſſionen* udi Regieringen af Kayſer *Friderico I.* Saa meget nemlig kand man aabenbare og bringe for Lyſet in hiſtoricis, naar man er lykkelig i at fingere. Men vinder man ogſaa noget derved? Sandelig, intet andet, end at man aabner Dørre og Porte for Scepticismo, og giver ſine Læſere Anledning til, naar de har grebet nogen een og anden gang i ſlige Fictioner, at de end og fatte Miſtanke til ſandſærdige Tildragelſers Fortællelſe, og efterdags intet troe og antage anderledes, end cum formidine oppoſiti.

(y) At Kayſer Fridericus Barbaroſſa ellers ikke har været ſaa gandſke frie for all Vanitæt og Roes Syge, var vel en let Sag at beviiſe. Poeten GUNTHERUS, der endnu medens denne Monarch var i Live, har beſkrevet hans Bedrifter med en munter og fyrig Geiſt, tilſtaaer udtrykkelig i hans *Ligurino L. I. v. 124. ſq.* at hand vil ſaaledes fortælle alle Ting i ſine Skrifter, at hand for heele Verden kand afmale hans Kayſer ret ſtor, hvilket ey havde ladet ſig giøre ved en Sandhed elſkende Fyrſte. Lader os høre ham ſelv talende, thi det kand tiene til et Beviis, hvor meget man kand bygge paa hans Fortællelſer:

Qvi ſcripſere prius, ſiger hand, *cupientes ordine certo*
Hiſtoriæ ſervare fidem, non pauca videntur
Inſeruiſſe ſuis, liceat modo dicere, chartis,
Qvæ neqve Cæſareos augent vehementer honores,
Nec contexta rei, ſed tanqvam adſuta cohærent.

At

kaste den modige Kayser noget i dette Stykke, siden hand jo paa anførte Sted ikke melder med et Ord, at det har været den Danske Crone, som hand havde tildømt Kong Peder, men det heder ikkun slet hen: *Post primam unctionem Aqvisgrani & acceptam coronam Teutonici Regni generalem curiam Merseburgi in Pentecoste celebravimus, ubi Rex Danorum Petrus ad curiam nostram vocatus venit, & hominio ac fidelitate nobis facta coronam Regni de manu nostra accepit.* Hvilke Ord, lige saavel som de foregaaende Skribenteres Vidnesbyrd, lade sig restringere og forklare om det Vendiske Rige. Men den lærde Herr Commentator over CONRINGIUM farer fremdeles fort og siger, at det jo dog er vist, at Kayser *Fridericus I.* har anmodet den Danske Prinz Canutum og virkelig formaaet ham til, at hand a. 1152. ordentlig har opladt Kongeriget for ham, hvilket hand siden igien har overdraget Kong Peder eller *Sveno* som et Leen, hvilket alt ikke havde kundet skee, hvis ikke Danmark havde været et gammel Leen af det Tydske Rige: *Si Daniæ Regnum antiqvo fidelitatis vinculo Germaniæ Imperatoribus non fuisset obnoxium, dici non potuisset, Canutum illud in manus Friderici*

At nos, si qvid erit pulchrum minus eximiumqve,
Vel qvod ad egregios non multum Cæsaris actus
Pertineat, veri nihil adjectura decoris,
Sponte relinqventes tantum potiora secuti,
De multis modicam nitemur condere summam.

Og paa det ingen skal forekaste os, at en Poetes Hykler og Smigren er ingen Beviis imod en Fyrstes Modestie, saasom jo ingen kand tvinge en sulten Vers mager, at forskaane ham med sin utidige Roos; saa ville vi allene melde, at vi i dette selvsamme Brev, hvorom vi tilforn have talt, finde de kiendeligste Fodspor dertil: *Ea vero,* skriver Kayseren i Begyndelsen, til vores Otto, Biskop til Freysingen, *qvæ ab ingressu regni a Nobis gesta sunt, ad petitionem tuam breviter compilata notitiæ tuæ libenter commendaremus, nisi qvod ad similitudinem priorum gestorum, qvæ ab excellentissimis viris edita sunt, magis dici possunt umbra, qvam facta. Tamen qvia tuum præclarum ingenium humilia extollere, & de parva materia multa scribere novit, plus confisi tuis laudibus, qvam nostris meritis, tantillum hoc, qvod in Romano orbe per qvinqvennium fecimus, paucis perstringere curamus.* Og in fine hujus epistolæ heder det: *Hæc pauca paucis comprehensa illustri ingenio tuo dilatanda & multiplicanda porrigimus:* Allene da Fridericus Barbarossa ellers har været en ypperlig Fyrste, saa tilstaae vi dog gierne, at det vilde falde tungt strax at beviise af disse Ord, at hand præcise endog skulle have fundet Behag derudi, dersom nogen havde agtet høyere og skrevet meere om ham, end hand i Sandhed havde udrettet i Verden. Er dog ikke en hver Begierlighed efter Roes lastværdig for Verden, som meget meere holder ambitionem laudabilem convenable med det menniskelige Selskabs Regler.

rici refutasse; nam per Fridericum de eo nondum investitus erat: saa er dette nu paa Herr Hof-Raad VON GOBELS Side intet andet, end petitio principii, og fortiener ingen videre Refutation fra vor Side. Hand beraaber sig vel paa et Document, hvorudi der skal forefindes en nærmere Bestyrkelse for hans Meening; Og dette er just det samme Document, som findes i den, for den lærde Verden høy meriterte, Herr Cantzeler *VON LUDEVIGS Reliquiis MSCtor. medii æui T. II. n. 11.* og hos *SCHATEN in annalib. Paderborn. P. I. L. 8. p. 793.* saa og i *PAULLINI Dissertationibus historicis Diss. II. §. 2. p. 24. sq.* J dette nu seer man, at iblant andre Vidner har ogsaa Kong Peder af Danmark og Hertug Canutus underskreven; hvor formula subscriptionis er denne: *Testes vero hi adfuerunt, Sveno, Rex Danorum, qvi ibidem* (Merseburgi) *Regnum suscepit de manu Regis* (Friderici I.) *Knut, alter Danus, qvi ibidem Regnum in manus Domini Regis refutavit, Hartwichus, Bremensis Archi-Episcopus, &c.* Men man maa billig forundre sig over, at Herr VON GOBEL, og endnu meere, at Herr Cantzler VON LUDEWJG have villet giore saa megen Ophævelse med dette Argument, at og den sidste i sin Erleuterung der güldenen Bull *P. II. p. 979.* der aldrig nok kand roses, har foregivet, at dette infallible Document allene er tilstrækkelig til at decidere det Spørsmaal: Om Danmark har været et Leen af det Tydske Rige? Thi, siger hand, det er klart deraf, at (1.) Kong Canutus selv har holdt sig for en Leen-Mand af Riget, (2.) at hand har *refuter*et Kayseren sit Kongerige, og til den Ende opladt det, at hand (3.) igien kunde faae det af ham i Forleening, og det (4.) efter de Tiders Tilstand, da man ikke saa meget har fornyet det annammede Leen, som virkelig har taget det, følgelig blev det alletider eragtet fornøden, at Leens-Herren i Forveyen skulde bekomme det i sine Hænder, og Vasallen igien annamme det af ham, hvorfor i overdragne Leene ogsaa *Refutatio feudi* eller dets Overladelse til Leens-Herren har været nødvendig. (5.) At dette Lehn ey har strakt sig bar til et Stykke af Danmark eller *Cimbriam*, eller til de Pom-

merske, Vendiske eller Mærkiske Lande, men til det heele Kongerige Danmark. (z) Thi saa meget som jeg ellers venererer Herr Cantzler VON LUDEWIG, som min forrige Præceptor og hidtil gode Velyndere, saa kand jeg dog ikke undslaae mig for at dissentere i dette Stykke fra denne store Mand, fordi jeg al min Lives-Tiid har holdt derfore, at i den lærde Verden er enhver Med-Borgeres billigste Pligt, at hand kand sige: Amicus Plato, amicus Aristoteles, magis tamen amica veritas. Nemlig dette Document beviser lige saa lidet det, hvad Herr Cantzlern og Herr Hof-Raaden deraf ville bevise, som det er sandt, at samme af Herr Canzelern først er bragt frem for Lyset udi hans *Reliqviis MSCtorum medii ævi*, der ellers ere opfyldte med saa mange herlige Documenter; saasom det allerede tilforn paa forbenævnte Steder er trykt. Og maae det saaledes være os tilladt, endogsaa ved dette Document, at blive saa længe ved vores forrige Meening, nemlig, at det Kongerige, som her er bleven Kayseren *refute*ret som et Leen, og siden af ham igien taget i Forleening, har ikke været andet, end det ved Kiøb til Kongerne i Danmark komne Vendiske Kongerige: saa længe, siger jeg, som de ikke ved nærmere Beviis have kuldkastet de af os i den henseende lagte Fundamenter, og bestyrket deres Meening med bedre Argumen-

(z) Den ypperlige Auctor *Chronici Gotwicensis*, anseer dette af Schatenio ederte Diploma med samme Øyen, naar hand *T. I. f. 387.* siger: *Hæc SATIS FIRMUM nobis præbent fundamentum asserendi, Regnum Daniæ temporibus Fridericianis vinculo hominii Imperio subjectum fuisse, & inde etiam Superioritatem ejus agnovisse.* Lige Høyagtelse synes og den skarpsindige Forfattere af forrige til Halle udgivne Neue *Bibliothec* at have havt for dette Document, derfor skriver hand *P. XX. c. 4. p. 802.* ved at recensere det Schwederiske *Theatrum historicum Prætensionum* saaledes: Das 30. Capitel ist mit der *Prætension* (des Teutschen Reichs) auf Dännemarck beschäftiget. Der *Auctor* hat Recht, wann er mit vielen andern behauptet, daß diese Könige ehedessen Vasallen des Römischen Reichs gewesen. Nur wil ich ihme annoch ein *Diploma* anzeigen, alwo beyde Dänische Printzen, welche *Fridericus Barbarossa* aus einander gesetzt, mit nachfolgenden Worten unter andern Vasallen sollen unterschrieben haben: *Sveno Rex Danorum, qvi ibidem Regnum suscepit de manu Domini Regis, Knut alter Danus, qvi ibidem Regnum in magnum Domini Regis refutavit.* Selbiges hat *NICOL. SCHATEN* in seinen *Annal. Paderbornens. T. I. p. 737. sq.* aus dem Archiv zu Corvey drucken lassen. Der Lehns-*Nexus* aber hat sich mit dem *Interregno* verlohren; der Kayser und das Reich dencken nicht mehr daran.

Argumenter; Thi den Formular allene, at disse Prinzer have kaldet sig Danos, men ikke meldet noget om det Vendiske Rige, det maae ikke komme nogen fremmed for, saasom det med mange hundrede Diplomatibus kunde bevises, at det for det 15. Seculo er skeet meget sielden, at Konger og Fyrster i deres Tituler have ved Navn specificeret alle de Kongeriger og Lande, som de besadde, men allene have kaldet sig a Regno digniori; Nu er det u-imodsigelig, at Kongeriget Danmark har været langt høyere agtet, end det Vendiske Rige, ikke allene fordi det var et ældere Rige, men og fordi de Danske havde antaget den Christelige Tro længe forend Venderne; hvilket Argument, efter den ringe Indsigt man i de Tider havde i frie Folkes og Staters Rettigheder, var ikke af liden Vigtighed; og derfor er det ingen Under, at Kongen ligeledes kalder sig af hiint, endskiønt actus investituræ, hvorom her handles, angik dette. Meere *Præcaution* giortes ikke heller nødig, i det paa den Tiid ingen kunde indbilde sig, at der efter nogle hundrede Aars Forløb skulde findes Folk, som det skulde falde i Tanker at paadigte denne Handling et gandske andet *Object*; og saaledes er det gaaet de gamle i mange andre Ting, at de ikkun saa løselig have fortaldt os samme, fordi de have havt de beste Tanker om deres Læseres Discretion, i Formodning, at enhver skulde indsee og paaskiønne Sagen saaledes, saasom den er i sin Natur og var dennem bekiendt.

§. 41.

Men fordrer nogen af mig, at jeg skal beviise, det denne Forleening ingenlunde har været Dannemarkes Rige vedkommende, men meget meere sigtet til det Vendiske Rige; saa er jeg vel erbødig at gotgiøre det, endskiønt jeg ellers de stricto jure kunde excipere, at det modsigende Partie har ey tilstrekkelig beviist Fundamentum actionis suæ, følgelig ex diffidentia causæ skyde Onus probandi fra sig og kaste os det paa Halsen. Thi som jeg altid har været en Hadere af rabulistiske Stræger, saa negter jeg ikke, at exceptio deficien-

Ja at samme meget mere kommer aldeles overeens med deres Udsigende.

 tis

tis probationis a parte actoris ofte efter æqvitatem naturalem er kommet mig gandske urimelig for; i det mindste synes det mig i de lærdes Republique en afgiort Sag, at den, som bestrider en communem opinionem, den maae være affirmativa eller negativa, maae fremføre sine Beviiser; Og altsaa vil jeg, uden at oppebie den gunstige Læsers Interlocutorium, friit aabne mine Tanker, og blot overlade det til hans gode Skion, om jeg efter Logicam naturalem eller artificialem, eller efter begge tillige, har giort rette eller falske Slutninger. Sagen er saa meget mere Umagen værd, som vi her forefinder en Ager, den ingen for os har pløyet. Nemlig *AUCTOR Chronici Comitum Schauenburg. HERMANNUS DE LERBEKE f. 501. ap. MEIBOM. T. I. Scriptor: Rer. Germ.* beretter os den store Umage, som saavel Kong Sveno, som Canutus, efter Kong Erics Død, have giort sig for at bringe Grev Adolph af Holsteen paa deres Side, men hand beretter og strax det derhos, at Lykken har allene føyet Kong Canuto herudi at naae sit forønskte Øyemeed, og at bevæge Greven til at svære ham Troskabs Eed. *Occiso Erico Danorum Rege remanserunt tria genimina Regum, videlicet Sveno, Waldemarus & Kanutus. Nec mora Kanutus conatus est accipere regnum, & movit contra Svenonem prælia multa. Porro Waldemarus partes Svenonis adjuvabat.* (a) *Certabat ergo uterqve Regum adsciscere sibi Comitem Adolphum, miseruntqve nuncios cum donariis, plura offerentes & ampliora promittentes. Complacuitqve Comiti ad Canutum, habitoqve colloqvio fecit ei HOMAGIUM.* Nu spørger jeg en hver: dersom denne Trvistighed havde ey angaaet noget andet, end Dannemarkes Rige, hvorledes da Grev Adolph af Holsteen havde havt nødig at sværge een af de krigende Fyrster Troskabs og Underdanigheds Eed? (thi

(a) End og dette, om vi ellers slutte retteligen, giver tilkiende, at denne Krig fornemmelig har angaaet det Vendiske Rige. Thi udi dette skulde *W*aldemarus og Canutus, efter Eric Lams Assiat, hver have sin halve Deel; da det er let at eragte, at *W*aldemar aldrig med ligegyldige Øyen kunde ansee et Rige at deeles imellem ham og Søn af den, der ikke allene havde myrdt hans Fader, men havde og brugt all optænkelig List og Svig for at fortrænge ham selv fra sin Fæderne Throne. Derimod var Sveno hans kiødelige Sødskendebarn, og hans Fader havde, saa at tale, ikke kundet legge sit Hoved til Hvile, førend hand havde hævnet den Vendiske Konges Canuti Død paa Magno.

(thi det er egentlig det, som homagium i sin rette Bemerkelse vil sige,) da dog hidindtil Holsteen aldrig havde været en Provinz af Danmarkes Rige, men alletider agtet og anseet, som en Deel af det Tydske Rige, og paa dette Fundament af Kayser Lothario Saxone givet til Greve Adolph af Schaumburg, som et til Riget hiemfalden Lehn; hvorom den forhen benævnte *HERMANNUS DE LERBEKE, in Chronico Com. Schauenburgens. Tom. I. MEIBOM. Script. Rer. Germ. fol. 498., CHRONIC. HOLSATIÆ, c. XII. P. I. Accession. Historic. LEIBNITII. p. 21.* og HELMOLDUS, den vi billig skulde have først nævnt, *L. I. Chron. Slavor. c. 36.* kunde eftersees. Men efter vores Hypothesin ligger Sagen klarlig for Lyset; **Thi Grev Adolph var en mægtig Herre udi de til det Vendiske Rige hørende Lande;** hvilket førstbemeldte *Chronicon Comit. Schauenburg. p. 502.* sige om ham: *Fuerunt parentes mandatis ejus plebes Holsatorum, Stormariorum & Marcomannorum. Vocantur autem usitato nomine Marcomanni plebes undicumqve collectæ, qvæ Marcam incolunt. Sunt autem IN TERRA SLAVORUM marcæ qvam plures, qvarum non infima Wagriensis est provincia, habens viros fortes tam Danorum, qvam Slavorum; Super hos omnes functus est Comes honore Cometiæ.* Hand havde i den Striid, som hand havde ført med Grev Henrich af Badewide, anlangende en stor Deel af de til det Vendiske Kongerige hørende Lande, bekommet Landskabet Vagrien, ligesom denne derimod tilfaldt terra Polaborum, det er, det som i eftertiden er kaldet Stiftet Raceborg, som *HELMOLDUS L. l. c. 56.* melder: *Dissensiones ergo, qvæ fuerunt inter Adolphum & Henricum, taliter compacatæ sunt, ut Adolphus Sigeberg & omni Wagriorum terra potiretur, Henricus in recompensationem acciperet Raceburg & terram Polaborum,* og for denne Aarsags skyld nu søgte disse Prinzer at drage ham, hver paa sin Side. Tage vi og Sagens videre Uddrag i nøyere Overveyelse, finde vi derudi et nyt Beviis, til at bestyrke vor Meening. Kong Svend tog Grev Adolphs Forhold meget ilde op, og ødelagde derfor de Stæder Oldenborg og Segeberg i Vagrien med Ild og Sverd, ja hand tænkte aldeles at skille det Land Vagrien fra det Tydske Riges Systéme, og at forbinde det med det Kongerige Danmark; hvorom den tilforn anførte *Chronicon Comit. Schauenburgens. l. c.* siger

siger atter saaledes: *Qvod factum zelotus Sveno omnem terram Wagriensium transiit, demolitusqve maritima Aldenburg & suburbium Segeberg succendit, & qvæcunqve in circuitu ejus erant, flamma vorax absumsit. Hujus autem mali fuit auctor Ethelerus de Dethmarcia natus, qvi divitiis Danorum sublevatus factus est ductor Regis, volebatqve Comitem patria expellere, terramqve ejus Danorum Regno addere.* Da Omstændighederne vare nu af den Beskaffenhed, at et anseeligt Stykke Land stood i Fare for at blive afrevet fra det Tydske Kayserdom og indlemmet under en udenlandsk Krone, kunde Kayser Fridericus Barbarossa visselig ikke sidde stille. Hand tog sig derfor, som Over-Lehns-Herre af de Venders Rige, denne Sag alvorlig an, og paadømte den, som før er sagt, paa Rigsdagen til Merseborg. Da nu alting indtil denne Tiid var gaaet Svenoni efter Ønske, og forbenævnte Greve Adolph selv igien, som det forhen paaberaabte *Chronicon Schauenburgense* udtrykkelig fortæller, var falden fra Canuto og til hans Parti: saa blev det Vendiske Kongeriges Ejendom, til hvilket hand dets uden *ex jure victoriæ* var berettiget, hannem af Kayseren paa Rigsdagen til Merseborg tilkiendt, enten *ex ratione Status*, (for dets bedre alt holde Venderne under Ave, og at bringe de Gienstridige igien til Lydighed, naar man tillige *engagerte* en mægtig Naboe-*Nation* i lige *Interesse*, som det Tydske Rige herudi havde,) eller *ex ratione juris*, fordi man havde kundet legge *Canuto* det til Last, som en *Felonie*, at hand *inexspectata Cæsaris sententia*, havde tilegnet sig Riget, og maaskee derved givet Anledning til Krigen. Og er det især merkværdigt, at da Skribenterne saa tydelig sige, at hand af Kayseren er stadfæstet i sit Riges Besiddelse, *HELMOLD. L. I. c. 84. p. 608. Svein, Danorum Rex, & victoriarum prosperis successibus & Cæsaris auctoritate firmatus est in Regnum. ALBERT. STADENS. ad a. 1152. Fridericus Pentecosten Merseburgi celebravit, ubi Regi Danorum Suenoni Regnum confirmavit*; af hvilke dog ikke en eeneste, end ikke Kayser Fridericus Barbarossa selv i den forallegerte Epistel til Biskop Otto af Freysingen, har tillagt Danmarks Riges Navn, hvilket OTTO FRISINGENSIS dog vel har bemerket, da hand, som vi tilforn have hørt, har for-

fortalt om Waldemar, at hand havde bekommet og erholdet et udi Danmark beliggende Stykke Land, under Titel af et Hertugdom, i Steden for hans paa det Vendiske Rige, efter den af Eric Lamm giorte Disposition, havende Prætension: *Gualdemarus etiam, qvi ejusdem sangvinis particeps fuit, Ducatum qvendam Daniæ accepit*, men derhos ikke melder med et eeneste Ord om nogen ydermere Lehns Overdragelse, det hand dog, som vi oven for have hørt, gandske egentlig og nøyagtig har berørt med alle sine Solennitæter, i Henseende saavel til Kong Svends, som Hertug Knuds Investitur; Alt til et klart Beviis, at Sagen har hængt saaledes sammen, som hidindtil af os er bleven fortalt, og at Kayser *Fridericus* blot og bar i *Qvalitæt* af en *Arbiter* og *Mediateur*, har tilkiendt den Kongelige Prinz Waldemar dette i Danmark beliggende Hertugdom, men som en Over-Dommere og Lehns-Herre tillagt Svend og Knud Vendernes Kongerige med et deraf hengende Hertugdom; hvorfore det, i Henseende til hiint, var nødig at circumscribere Sagen, for at give Læseren et tydeligt Kiendemerke, hvortil hand havde at rette sine Tanker, men i Henseende til dette, kunde det være nok, simpliciter at melde om et lehnbahr Kongerige og Hertugdom, fordi det har været, paa den Tiid, en hvermand bekiendt Sag, at det har angaaet de Vendiske Lande, og man, som allerede er sagt, ikke kunde indbilde sig, at der med Tiden skulde findes de, som skulde paadigte deres Ord en anden Meening, og applicere det paa Dannemark, hvad de havde skrevet om det Vendiske Rige.

§. 42.

Nødvendig *Critique* over vores indenlandske Skribentere.

Dog jeg maa ogsaa oprigtig tilstaae, hveden det kommer, at de yngere Tydske Herrer Publicisters Mod og Dristighed er steget til den Høyde, at de saa formastelig og uden Undseelse tør tale haant om den Danske Crone. Nemlig, vore egne indenlandske Skribentere have visselig givet den første Anledning til at tale mere friit om slige Passager, end de maa-

ſkee nogenſinde ellers havde underſtaaet ſig at giøre, efter de gamle Tydſke Hiſtoricorum Beretninger, hvilke vi hidindtil have hørt talende med deres egne Ord. SAXO GRAMMATICUS har ventelig allerførſt overilet ſig, naar hand *L. XIV. hiſt. Dan. f 262.* meener, at Kayſeren paa en ſnedig Maade har taget *Svenonem* med Fordeel, og ikke allene under et gandſke andet Skin lokket ham til Merſeborg, men og ſammeſteds med Magt tvunget ham til at giøre ham Troſkabs- og Underdanigheds-Eed; Kong *Sveno* havde derfor, ſaa ſnart hand var kommen hiem, igien opſagt ham all Huldſkab: *Reverſus in regnum Sveno, deqve æmulo,* (Canuto) *comitem nactus remisſis e veſtigio litteris, fidem Cæſaris aperta fraudis exprobratione damnavit, initasqve cum eo pactiones obſeqvii negatione ſubvertit, in eas ſe conditiones fallaciter adductum affirmans, in qvas Danicorum adhuc Regum nemo conceſſerit.* (b)

J

(b) CONRING har her i Sandhed glemt baade ſig ſelv og ſin ellers ſtore Indſigt, naar hand endnu paa følgende Maade vil beviſe Kong Svends Lehns-Pligtighed og SAXONIS urigtige Foregivende: *at veriſimilius eſt reverenter magis cultum a Svenone Cæſarem, cum ex aula reverſus, ſpreto Danico ritu, Germanicum amplexus ſit, cultuqve Saxonico aſſumto, & in omnem militiam ſuam pertracto, uxorem etiam ex Saxonia duxerit, & Regno pulſus reſtitui meruerit per Henricum Leonem.* Thi hvad kand vel denne Slutning beviſe, og hvo kand deraf, at et Folk antager det anders Sæder, eller ſammes Regent tager en Gemalinde af det Land gotgiøre hans Underkaſtelſe under Landets Herſkab? Men jeg agter ikke præciſe at underſøge om den Sachſiſke Nations Sæder have været bedre end de gamle Danſkes? ſaaſom videre deraf dependerer det Spørsmaal: Om Kong Svend har giort ret eller uret derudi, at hand har omſkiftet diſſe med hine? Jeg vil allene anføre den unge Monarch, Kayſer Ottonis III. Bekiendelſe, ſom ikke er ſynderlig favorable. Hand ſkriver nemlig til ſin forige Læremeiſter, den berømmelige Gerbertus, hvilken hand, ſom af *HUGONE FLAVINIACENSI P. I. Chron. Virdunenſ. p. 157.* og *GLABRO RODULPHO L I. hiſtor. Francor. c. 4. p 7.* er bekiendt, til Taknemmelighed ſiden har giort til Pave, paa denne Maade: *Volumus Vos SAXONICAM RUSTICITATEM abhorrere, ſed Græciſcam noſtram ſubtilitatem ad id ſtudii magis vos provocare, qvoniam ſi eſt, qvi ſuſcitet illam apud nos invenietur Græcorum induſtriæ aliqva ſcintilla, cujus rei gratia huic noſtro igniculo veſtræ ſcientiæ flamma abundanter appoſita humili prece depoſcimus.* Kayſerens Skrivelſe ſelv finde vi i *Epiſtolis GERBERTI ep. 153 p. 689.* Men er det nu maaſkee i de følgende Tider, fra Ottone III. af indtil Fridericum I. da imedens halvandet hundrede Aar ere forløbne, kommet ſaavit, at Sachſen har fortient at regnes iblant de beſt civiliſerede Lande, og ved ſin Politeſſe beveget en Danſk Monarch til Efterfølgelſe: Saa er det vel en Ære for den Sachſiſke Nation, men hvo vilde vel deraf tage et Beviis til at *inferere* en Lehns-Pligt til den Danſke Crones *Præjudiz*?

I hvilken Beretning vore nyere Danske Skribentere trolig have skrevet ud efter denne udi Jure publico og fundamentis decidendi controversias liberarum gentium gandske uvidende Munk af Sorøe: Ligesom det var lige saa let en Sag, at rette for sig efter Naturens og Folke Retten med Exceptione doli mali eller metus incussi, som det er gient efter de borgerlige Love, at sette samme imod den, som i dette Stykke har handlet imod Billighed med os. Vi kunde altsaa ligesom med Hænderne tage paa og øyensynlig see dette eenfoldige Foretagende, dersom vi ville giøre os den Umage at kaste op hos *MEURSIUM histor. Dan. L. V. f. 89. sq. PONTANUM Rer. Dan. histor. L. V. f. 221. sq. VITUM BERINGIUM in Floro Danic. f. 299. sq.* Og er det merkeligt, at MEURSIUS især, saasom hand var en Mand, der mere var skikket til at forklare en Grækisk eller Latinsk Auctorem, end til at beskrive et Folkes Historie, hvis Bedrifter hand meestendeels maatte samle af Barbariske og imod det Latinske Sprogs Nethed mangfoldig peccerende Skribentere, har understaaet sig at amplificere en Sag af saa stor Vigtighed med opdigtede Tillæg af flere Omstændigheder, som ingen af hans Forgængere udi den Danske Historie har giort for ham; Thi saaledes foregiver hand f. E. meget latterlig, hvorledes Kong Svend ab initio paa Rigsdagen til Merseborg (ret ligesom Churfyrsternes Durchleuchtigste Collegium i det Tydske Rige paa den Tiid havde været allerede bekandt og stadfæstet i sine høye Rettigheder, hvilke i de sildigere Tider allerførst ere komne i Observanz, og ved Med-Stændernes stilletiende Bevilgning samme meddeelt) havde udbedet sig, at denne Tvistighed i deres Nærværelse maatte afhandles: *Uti causa utriusqve in imperii tribunali ab ipso Cæsare & Septemviris cognoscatur, ubi palam sit futurum, neqve Regem Daniæ superiorem ullum agnoscere, neqve se aut in majorum consvetudinem, aut in jura Regni Danici, adeoqve ipsum Cæsarem, aut Canutum qvidpiam admisisse;* og da hand ikke kunde erholde dette, havde hand dog brugt denne Forsigtighed, at hand ikke anderledes havde tilstaaet den ham anmodede Lehns-Pligt, end saa fremt samme af Danmarkes Riges fraværende Stænder maatte vorde

samtykt; men da dette ikke var skeet, havde hand tilskrevet Kayseren forbemeldte Brev, og igien opsagt ham Lydighed. (c) Thi siden Kong Svend, da hand i de følgende Tider for sin grumme Regierings skyld af de tvende Prinzer Canuto og Waldemaro blev fordrevet fra Thronen, har havt det Hierte at flye til Tydskland, hvilket saavel *HELMOLDUS l. c. p. 609. ALBERTUS STADENSIS ad a. 1155. fol. 1288. CHRONOGRAPHUS SAXO, ad a. 1156.* som den gemeenlig under Kong ERICI POMERANI Navn skiulte ubekiendte Auctor ap. LINDENBROG *ad a. 1154. f. 270.* foregive, følgelig og der har søgt den behøvende Undsetning: saa er det ikke at formode, at nogensinde tilforn har været tænkt paa saadant et Brev, langt mindre skal nogen, efter denne af os giorte Forklaring indbilde sig, at denne Herre, efterat hand, som allerede er viist, ved Kayserens Kiendelse var bleven Ejere af de Venders Rige, skulde have havt Aarsag at skrive slige Breve til Kayseren. Jeg vil altsaa heller oprigtig sige min Meening om vore Danske Historicis. Danmark, det lærde Danmark, udi hvilket Guds Forsyn hidindtil har ladet alle Konster og Videnskaber blomstre, kand dog neppe, i Ligning med andre Riger, berømme sig, at det har født een eller to saadanne dygtige Mænd, der have havt tilstrekkelig Beqvemhed til at beskrive dets politiske Historie. Nogle have havt Mangel paa Tiid, andre paa den udfodrende Fliid til at lære de udenlandske Historier, andre paa Indsigt i Staats-Lærdommen og Natur- samt Folke-Rætten: og saa længe een af disse Hoved-Feyl existerer, saa kand man vel

(c) Naar derfor Hr. Hof-Raad GOEBEL, for at til intet giore dette Meursii Foregivende, om dette af Svenone forud betingede sit Riges Stænders Samtykke, tilsetter denne Anmerkning: *Et si qvid tale factum, inde tamen Regnum a vinculo, qvo Germaniæ tenebatur, non fuisset liberatum. Restauratum enim erat imperante Friderico, ad qvod Dani imperio Germanico OPTUMO MAXUMO JURE ab antiqviori tenebantur tempore*, saa klinger dette vel meget oratorisk; Men siden slige Exclamationes homileticæ overalt in jure ikke ere af nogen videre Betydenhed, behøver dette ey heller nogen ydermere Refutation; Thi der maaskee finder sig herefter een eller anden uparthiisk Læser, som af sig selv begriber, at det, som har siuntes Herr Hof-Raaden at være *optumum maximum jus*, neppe fortiener at kaldes *umbra juris.*

vel giøre dem fyldest, der alleue legge sig efter Fæderne-Landets Historie, til den Ende, at de i en Viin-Kielder kunde have Materie til en Discurs; men kand ingenlunde giøre dem fuldkommen Satisfaction, som med Iver og Alvor bekymre sig om at udforske Sandheden. Hvilken Lykke vilde det derfor være, dersom vores høy-fortiente Herr Justitz-Raad GRAMM, en Mand, der ved sin utrættelige Fliid har forhvervet sig den Forfarenhed og Force i Fæderne-Landets og udenlandske Historier, og derhos besidder den største Skiønsomhed og skarpeste Judicium, in controversiis Juris gentium & publici, vilde giøre eet med vores høyst-flittige Herr Assessor HOLBERG, (hvis politiske Historie for nærværende Tiid er den eeniste, ved hvilken vi ey have at skamme os i Danmark, saasom der med Rette kand siges om ham, qvod primus in historia patria nugari desierit,) og endnu behageligst bevise sit Fæderneland den særdeles Velgierning, at legge Verden en Historiam Daniæ Diplomaticam, hvortil hand allerede eyer større Forraad, end som nogen efter ham maaskee kand naae, for Øynene, eftersom dette Verk allene var i Stand at give os nærmere Oplysning i mange af det Slags qvæstionibus dubiis, og lykkelig at giøre til intet en mægtig Mangfoldighed af forefattede ugrundede Meeninger.

§. 43.

Nye Indvending tagen af den af Kong Waldemaro I. hos Kayser Fridericum I. søgte Lehns Investitur.

Men saa lidet som de Tydske Herrer Publicister formaae med nogen Skin af Ret, at giøre en fast Slutning imod Danmarks Crone, og dens formeente Underkastelse, med det Argument, som de have laant af Kong Svends Lehns-Forbindelse, (thi om deres hidindtil prøvede Beviisnings-Grundes Gyldighed, lade vi, uden videre Bekymring, enhver, hos hvilken meere en sand Oprigtighed end en blind patriotisk Kierlighed hersker, dømme,) med lige saa liden Føye kand de og slutte noget, der kand staae sin Prøve, af det, som er forhandlet imellem denne Kayser *Fridericum I.* og den i Danmark efter *Svenonem* fulgte Konges *Waldemari* Gesandter, da de, efter nogle Skribenteres Beretning, i deres høye

Herr *Principals* Navn skal have giort Ansøgning hos ham, om dette Riges Lehns Fornyelse. CONRINGIUS henviser os vel i den henseende til Continuatorem af denne store Kaysers Levnets Beskrivelse, som OTTO FRISINGENSIS havde begyndt, jeg meener den Freysingiske Dom-Herre RADEVICUM. Men efterlæse vi denne Auctorem selv, da fortæller hand vel, at Kongens af Danmark Gesandter a. 1158. ere komne til Kayseren i Augsborg, som da just stod færdig at gaae til Italien, og paa bemeldte Maade have søgt Lehns-*Renovation*, med Løfte, at deres høye Herr *Committens*, efter Kayserens Tilbagekomst fra Italien, ligeledes i egen Person vilde indstille sig og vedbørlig svære hannem Troskabs Eed. Vi ville, efter vores eengang vedtagne Maade, herhos føye denne Skribentes egne Ord, af hans *L. I. de Reb. gestis Friderici I. c. 24. f. 491. ap. URSTISIUM*, efterdi ikke enhver Læseres Tiid og Leylighed tillader ham, selv at eftersee denne kostbare Samling af Scriptoribus Rerum Germanicarum: *Eodem loco*, skriver hand, *iisdemqve diebus nuntii Regis Daniæ nuper electi, Principis* (Friderici I.) *adeunt præsentiam, postulantes, qvatenus investituram de Regno suo Regi mitteret, ac electionem de ipso factam ratihabitione confirmare dignaretur. Exaudivit eos Imperator, præbito & accepto ab eis sacramento jurisjurandi, post reditum suum de Italia infra XL. dies REGEM AD CURIAM VENTURUM, ET REGNI ADMINISTRATIONEM DE MANU PRINCIPIS INTERPOSITA DEBITÆ FIDELITATIS SECURITATE SUSCEPTURUM.* (d) Allene hvo kand heraf bevise, at det, som er bleven afgiort imellem Kayseren og

(d) Meere siger os ikke heller GUNTHERUS, der dog er en Poet, og paa adskillige Steder af hans Helte-Digt gandske tydelig giver tilkiende, det hand veed:

- - - Pictoribus atqve Poëtis
Qvidlibet audendi semper fuit æqva potestas.

CONRINGIUS beraaber sig vel gandske dristig paa ham, men vi ville herhos sette hans egne Ord *ex Ligurino L. VII. v. 194. sq.* og saa indstille det til vore uparthiske Læsere, om det er Umagen værd at giøre saa megen Ophævelse af dette Vidnesbyrd: De lyde saaledes:

Jamqve precatores aderant a Rege Danorum
Electo nuper populiqve favore creato (Waldemaro,)
Principis (Friderici I.) *arbitrio sceptrorum jura petentes.*
Annuit hoc pacto Rex, (Fridericus I.) *ut post bella reversum*
Ante qvater denos properaret Regulus illum
Cautus adire dies; REGNUM SUMTURUS AB IPSO,
OBSEQVIIQUE FIDEM JURANDO JURE DATURUS.

og de Kongelige Danske Gesandter, har i og for sig selv egentlig angaaet Danmarkes Rige, og ikke mere sigtet til de Wenders Rige? Dette, da det eengang var kiøbt for Danske Penge, og ved adskillige Lehn-Renovationer var tilkiendt Kongerne i Dannemark af de Tydske Kaysere, og, som det af Rigsdagens til Merseborg oven anførte Actis synes, blev holdet og agtet for dens Eyendom, hvilken Stænderne i Danmark overdroge deres Riges Crone, kunde lige saavel kaldes Waldemari Rige, som Kongeriget Danmark. Vel seer jeg forud, at man imod dette mit Foregivende og søgte Udflugt vil indvende, at RADEVICUS giver alt for tydelig at forstaae, at hand ikke taler om det Vendiske Rige, men om den Danske Crone, i det hand udtrykkelig melder, at Kong Waldemar ved et Val var sat af sine Undersaatter paa Thronen, og begierte nu, at Kayseren ex plenitudine potestatis vilde confirmere samme, *ut electionem de ipso factam ratihabitione confirmare dignaretur Imperator;* hvorimod det er ikke at formode eller kand siges om Venderne og Slaverne, at dem, efterdi de bleve holdte og anseete af det Tydske Rige som et overvunden Folk, tilkom nogen Val-Rettighed, men det var meget meere klart af det, som vi selv hidindtil have fortalt og forebragt, at Kayserne havde frie Hænder udi disse Lande, og ikke allene tilegnede sig Rettighed til Ober-Lehns-Rettigheden, men prætenderte og, at det stod i deres frie Magt og Behag, at sette den Vendiske Crone paa hvilket Hoved dem selv lystede. Jeg nægter ikke heller, at denne Indvending er af større Vigtighed, end at den dermed skulde kunde hæves, hvis jeg simpliciter vilde svare, man kunde jo paa ingen Maade bevise af disse Ord, at de ikke vare uden ett bar Compliment, hvormed Waldemari Gesandter ikkun vilde sige dette, at efter deres Konge havde vundet den lykkelige Seyer paa Grathe Heede ved Wiborg, vare saa mange Vendiske Herrer falden ham til Fode, og havde saaledes ikke utydelig givet tilkiende, at de ønskede at leve under hans Scepter: Dog veed jeg ikke, om jeg ikke torde finde nogles af mine Læseres Bifald, dersom jeg vilde sige, at det Ord, Electio, naar det forekommer hos Skribentere i de midlere Tider, betyder ikke

præcise

præcise et Val, men ofte den Hylding, som et Folk beviser deres Konge; hvorom HERTIUS allerede har meldet i sin Notitia Veterum Francorum Regni, Saa at Ordene, som Radevicus her legger de Danske Gesandter i Munden, indbefattede dog ikke meere, end om de havde sagt: Kong Waldemar var af de Danske Rigs-Stænder kaaret til Konge, og udbad sig altsaa af Kayseren, at, da hidindtil den Danske Crones Eyere tillige havde besiddet de Vendiske Lande, Kayseren ligeledes vilde forleene ham samme, og for saa viit samtykke den af det Danske Rigens-Raad fuldførte Val, at hand i henseende til disse vigtige Provintzer ikke maatte være *deterioris conditionis*, end hans Formænd. Thi omendskiønt Canutus, denne Waldemari Fader, allerførst for en stor Summ Penge havde tilkiøbt sig det Vendiske Kongerige, som vi have hørt, af Kayser Lothario Saxone, og endnu dets foruden havde kundet grunde sine Jura successionis, om vi ville troe SAXONI GRAMMATICO, paa et med den sidste Vendiske Konge Henrico oprettet Pacto successionis, og man altsaa maatte formeene, at Kong Waldemar ey havde behøvet at bruge mange gode Ord, saa synes mig dog virkelig, at denne Fyrste ved dette Gesandskab har giort alt det, hvad en klog Regent burde i agt tage, uden at giøre den Danske Nation mindste Skaar i sin Frihed. Hand begreb nemlig meget vel, hvor nødvendig det var for den Danske Crone, at den aldrig mere maatte lade sig fordrive af de Slaviske Landes Besiddelse: Endskiønt nu Kong Svend var død, saa maatte hand dog befrygte, at det ey vilde fattes paa Beylere til Over-Herskabet af dette Folk, fornemmelig da ved disse Tider de Tydske Fyrster Henricus Leo og Albertus Ursus begyndte at merke, at deres Forfædre visselig derudi havde begaaet en stor Staats-Feyl, at de ey bedre havde passet paa denne Nation og disse Lande, men havde ladet dem komme til en Udenlandsk Crone, der i dag eller morgen eftertrykkelig kunde tugte Tydskland ved at hielpe dets Fiender i paakommende Tilfælde. Lehnene vare og paa de Tider langt fra ikke indistincte arvelige, mindre Kaysernes Hænder saaledes bund-

ne,

ne, at de jo frit kunde disponere over Tvistighederne i Lehnbare Førstendømmer, særdeles saadanne, der ikke ex spontanea conventione vare coalesceret med det Tydske Rige, følgelig vare at ansee, som feuda oblata: men betragtedes som Lande, der ved Sverdet vare undertvungne; og som man alle Tider, naar man ikke vil een vel, lettelig kand finde en Prætext til, ob levissimas causas sub specioso feloniæ obtentu at unddrage Eyerne, ja endogsaa vel ved foregaaende Dom og Ret at frakiende dem samme igien; hvad Under var det da, at Kong Waldemar gav Kayser *Friderico Barbarossæ* de sødeste og behageligste Ord, for desto lettere at naae sit Øyemerke?

§. 44.

De Tydskes Beviiser og Grunde, hvorpaa denne Indvending beroer.

Allene, sige de Tydske Herrer Publicister, den heele Sag, hvorom imellem Kayseren og Kong Waldemari Gesandter er bleven handlet, lader sig allerbest dijudicere, naar vi tillige ansee det, der efter Kayserens Hiemkomst fra Italien, imellem disse tvende Fyrster er passeret; Thi da de Kongelige Gesandter havde lovet, at deres Herre inden 40. Dages Forløb efter Kayserens Hiemkomst i egen Person vilde indfinde sig ved hans Hof, saa kommer det nu fornemmelig derpaa an, enten hand har giort dette, eller ikke? Men vi svare, at Kong Waldemar, i følge af hans Gesandters Løfte, vel har kundet fremstille sig *coram throno Cæsareo*, uden at man deraf kand uddrage et Beviis til at gotgiøre, at hand derved har fornærmet sit Folkes naturlige Frihed, og formindsket det allerringeste af dets Høyhed og Majestæt. Thi kiære! kunde hand ikke have indfundet sig der, som en Vasall, i henseende til det tit omtalte Vendiske Kongerige? og tilkommer det dennem ikke nu selv, eftersom dette Foregivendes Probabilitæt tilfulde af os er viist og bekræftet, at de med nye og grundige Beviisninger stadfæste contrarium? Dog vi ville giøre endnu meere, end Procuratorer i Rettergange almindelig pleyer at giøre: Vi ville nemlig gaae oprigtig til Verks, og betragte, hvor disse Fyrsters Samling skeede, og

 hvad

hvad der fornemmelig blev afhandlet? Vel ere Skribenterne i Almindelighed derudi ikke eenige, hvor det egentlig skal være skeet, at disse tvende Monarcher have talt med hverandre, i det nogle nævne Leon, en liden Kiøbstæd ikke langt fra Besançon, hvorom vi finde et Beviis i GOTFRIDO, Monacho S. Pantaleonis, *in Chronico ap. FREHER. T. I. p. 239.* Andre derimod, som f. E. OTTO DE S. BLASIO *in Append. Chronici OTTONIS FRISINGENSIS c. 28. f. 211. ap. URSTISIUM*, foregive, at det har været Dole; og endnu andre med ALBERTO STADENSI *ad a. 1163.* sette Besançon selv; Men SAXO GRAMMATICUS, og den under ERICI POMERANI Navn af LINDENBROGIO publicerte og allerede ofte anførte Auctor *historiæ gentis Danorum f. 270.* angive Mez, som det rette Sted, hvor dette Mode skal være holdet. Dog vi ville ikke meget bryde vore Hoveder denne gang med at conciliere denne Variation, efterdi det giør aldeles intet til Hoved-Sagen at vide, hvo af disse Skribentere haver Ret eller Uret; Thi det kand være os nok at have sagt, at ikke en eniste iblant disse Historicos, naar vi undtage Abbeden af Stade, (e) siger os egentlig noget positiv om det Kongerige, hvormed Kong Waldemar af den Tydske Kayser Friderico Barbarossa skal paa den Tiid være bleven forleent. Den først benævnte Munk GOTFRIDUS skriver *l. c. Adfuit huic Synodo Rex Danorum Waldemarus, qvi ibidem coronam de manibus Imperatoris suscipiens, homo ejus factus est.* Hos OTTONEM DE S. BLASIO *dict. fol. 211.* heder det: *Præterea ante hæc omnia in curia Tholensi*

(e) Vi kalde her ALBERTUM STADENSEM et eeneste Vidne; Thi endskiønt AUCTOR INCERTUS *historiæ Archi-Episcoporum Bremens. f. 92. ap. LINDENBROG.* fortæller lige det samme totidem verbis, naar hand siger: Anno Domini *clↄ CLXIII. Imperator tam Rolandum, qvam Octavianum vocat ad judicium, curiam indicens Bizuntiæ. Venit Imperator, venit Rex Daciæ Waldemarus, in cujus comitatu Dux Dorius erat, qvem ipse postea submersit, qvia Regnum affectavit. IBI WALDEMARUS DUO REGNA, DACIÆ ET SVECIÆ, AB IMPERATORE SUSCEPIT:* Saa er hand dog ikke saavel et nyt Vidne, som meget meere en grov Plagiarius, der har udskrevet denne heele Passage, som flere andre, Ord til andet af ALBERTO STADENSI, uden i ringeste Maader at reflectere paa, enten hand skrev sandt eller ikke: Naar derfor ALBERTI STADENSIS Vidnesbyrd kuldkastes, saa falder ogsaa denne utilforladelige historiographi Udsigende af sig selv bort, i sær da denne desforuden har skrevet sin Historie næsten 150. Aar sildigere, end Abbeden til Stade sin.

lensi juxta Bisuntium Regi Danorum corona imposita Regnum sub hominio concessit (Fridericus Imp.). ALBERTUS STADENSIS er altsaa, som før er meldt, den eeneste som udtrykkelig har erklæret sig, at denne paa Waldemari Hoved af Kayser Friderico I. satte Crone, har været corona regni Danici: *Ibi*, siger han, forstaae i Staden Besançon, *Waldemarus duo Regna, Daciæ & Svetiæ, suscepit ab Imperatore.* Alleene ALBERTUS STADENSIS vidner her om en Ting, der er skeet vel 100. Aar førend hand har skrevet sin Chronicon, og røber des foruden sin Uagtsomhed og slette Judicium historicum, i det hand foregiver, at Kong Waldemar har og taget Sverriges Rige af Kayseren i Forleening, (f.) da dog Waldemarus aldrig har været Konge i Sverrig, men Kong Carl den VII. beherskede paa den Tiid dette Rige. Vi ville derfor see til, om vi kunde giøre Sagens Grund klar og tydelig for vore Læsere, ved at fortælle den oprigtig, og dette er det, hvortil vi paa deres Side udbede os en liden Taalmodighed. Det er nemlig en almindelig Tradition hos de Tydske Historicos og Staats-Rets Lærere, at Kong Waldemarus i Danmark mødte paa det offentlige Concilio til Leon eller Besançon, efter Kayserens, Friderici Barbarossæ, Begiering, og der annammede sit Riges Crone af hans Hænder. Ved denne Fortællelse nu kommer det fornemmelig an paa tvende Spørsmaale, som ere af en gandske diverse Natur, af hvilke det første er: Om Kong Waldemar efter Kayserens egentlige *Invitation* og Udskrivning er mødt paa *Concilio* til *Besançon?* Men det andet: Om hand samme Tiid har annam-

(f.) Men det er muesigt ikke skeet af ungefehr, at ALBERTUS STADENSIS melder om tvende Kongeriger, og troe vi visselig, at denne Skribent har vel hørt det ringe, som man siger for et Ordsprog, men ey vidst i hvilken Bye det var. Vi ville ikke præcise beskylde ALBERTUM, at hand af U-agtsomhed af *Slavorum* eller *Sclaviæ* har giort det Ord Sveciæ, men hvo vil være god for, at hand ikke har havt en Copie af en Historie for sig, hvorudi en halvdrømmende Munk og Skriver havde begaaet slig grov Oscitantz? Vilde man nu sette, at det i Original-Texten havde hedt, *Waldemarus Daciæ, Sclaviæ Regnum suscepit ab Imperatore*, hvor let har det da kundet skee, at en eenfoldig Copiist, da hand hørte tvende Navne nævnes, har formeent at ville forbedre dem ex arte Critica, og sat *Regna* i steden for Regnum, formeenende, at fordi *Waldemar* var en Herre over tvende Kongeriger, hand da og med begge af Kayseren maatte være bleven forleent.

annammet Danmarks Crone af Kayserens Hænder? Det førstes Rigtighed ville vi ikke nægte, endskiønt vi, hvad det sidste er angaaende, endnu ikke have kundet overtale os selv til at troe det allerringeste deraf, og i den henseende endnu denne Time agte denne Sag en nærmere Prøvelse værd, den vi i GUds Navn ville paatage os.

§. 45.

Omstændelig Oplysning af det herhos *in quæstione verserende factum.*

Vi formeene nemlig, at det er en i Historien gandske bekiendt Sag, at der efter Pave Hadriani IV. Død har reist sig en stor Spliid i den Catholske Kirke, i det en Deel af Cardinalerne vare Alexandri III. der fordum som Cardinal havde været bekiendt under det Navn af Rolandus af Siena; det andet Parti hængte paa det ivrigste ved een af Navn Octavianus, der efter Vallet havde antaget det Navn Victor III. som *RADEVICUS de gestis Friderici I. Imp. L. II. c. 43. f. 531. ap. URSTIS.* vitløftigere forklarer. Begge disse søgte nu at beholde og besidde den Pavelige Stoel, end og, om det ey anderledes var giørligt, med Vold og Magt. Med den sidstes Parti holdte efter OTTONIS DE S. BLASIO og CONRADI URSPERGENSIS Vidnesbyrd, Kayser Fridericus Barbarossa, men den første favoriserede i sær Franzoserne, som sees af GOTHOFREDO Monacho S. Pantaleonis, adskillige JOH. SARISBERIENSIS Epistolis og *Actis Alexandri III. MSCtis* hos *BARONIUM T. XII. Annal. ad a. 1159.* Da nu dette Schisma foraarsagede ikke ringe Forargelse i den heele Christenhed: saa tænkte den gode Kayser Fridericus Barbarossa at raade Bod paa dette Onde, i det han, for desto bedre at paadømme, hvilken af disse tvende Candidatis til det Pavelige Sæde, eller, rettere at sige, hvilken af disse tvende Prætendenter paa Christi Stadtholderskab, skulde i Fremtiden være det formeentlig almindelige øverste Hoved af den Christelige Kirke? sammenkaldte et almindeligt Kirke-Mode til Pavia. Men da Pave Alexander III. ikke agtede dette Concilii Kiendelse, men meget meere paa det heftigste excommunicerede saavel Kayseren, som sin Med-Pave Victorem III. med alle hans Tilhængere og Hielpers Hielpere, og

derimod samlede et Concilium til Tours, paa hvilket Patres Concilii Papiensis bleve forkastede og deres Dom som falsk og vildfarende underkiendt: Saa foranledigede dette Kayseren til en nye Convent til Lodi, og om denne heder det allerede hos *MORENAM in hist. Rer. Laudensium ap. LEIBNIT. T. I. Script. Rer. Brunsvic. p. 834.* at samme Tiid er indløbet til Kayseren en Undskyldings Skrivelse fra Kongen i Danmark: *Fuerunt in ipso concilio recitatæ litteræ excusatoriæ REGIS DACIÆ, Regis Norvegiæ, Regis Ungariæ & Regis Bohemiæ, & VI. Archi-Episcoporum & XX. Episcoporum multorumqve Abbatum - - - in qvibus omnibus litteris continebatur, ipsos Reges cum universis eorum provinciis prædictos Archi-Episcopos, Episcopos & Abbates & Præpositos velle tenere præfatum Victorem pro Papa & Domino, & se velle ratum habere non solum, qvod Victor statuit in ipso concilio cum aliis ibi præsentibus.* Men eftersom Conventets til Lodi afsagte Dom endnu ikke kunde bringe den urolige og opblæste Pave Alexandrum III. til Raison: saa forordnede Kayser Fridericus Barbarossa en Kirke-Forsamling i Leon, i Haab, at hand i en mundtlig Conferentz med Kongen af Frankrige, der, som sagt er, meest protegerte Pave Alexandrum III., endelig vilde give ham det sidste Hierte-Stød. Munken af St. Pantaleon GOTHFRIDUS siger os *l. c.* følgende derom: *Eodem tempore Ludovicus Rex Franciæ Legatos ad Imperatorem pro componenda pace & unitate S. ecclesiæ misit, qvos ipse gratanter suscepit: Igitur generali Synodo indicta in municipio, qvod Leona dicitur, super fluvium Pœnam in Episcopatu Bisontino Imperator cum Papa Victore multisqve Archi-Episcopis, Episcopis, Abbatibusqve adfuit in die decollationis S. Johannis Baptistæ. Rex autem Franciæ ex altera parte fluminis pridie advenerat, sed ex consilio Papæ Alexandri & sibi parentium in proximo castro resedit, nec ad Imperatorem pervenit.* Fordi nu Kayseren af forbemeldte paa Synodo til Lodi indløbne Skrivelse, hvorudi Kong Waldemar havde erklæret sig saa favorable for Victorem III. nok forud kunde see, hvormeget denne Konges Nærværelse kunde contribuere til deñe forehavende Forretnings lykkelige Udfald, saa kand det vel være, at hand paa det indstændigste har anmodet denne Konge, at hand jo ikke maatte blive ude, men ved sin Nærværelse hielpe at bringe saa vigtig en Handling, hvoraf den heele Christenheds Flor og Velstand dependerede,

desto før til Ende. Kong Waldemarus mødte og virkelig i egen Person; Men dersom vi ville giøre alle de Fyrster, der have indfundet sig paa dette og andre af de Tydske Kaysere foranledigede og udskrevne Kirke-Moder, til det Tydske Riges Vasaller og Undersaatter, saa vil der vel blive saare faae Konger til overs i Christenheden, som man ikke skal kunde sette i Lehns-Nexum med det Tydske Rige. (g) Men hvor latterlig vilde vi

(g.) *OTTO DE S. BLASIO in Appendice ad Librum VII. Chronici OTTONIS FRISINGENSIS c. 13. f. 202. ap. URSTISIUM*, siger os det udtrykkelig, at nesten alle Konger have været indbudne til Concilium Papiense: *Imperator, missis litteris suis omnibus cismarinis Regibus, utpote Regi Ungariæ, Angliæ, DACIÆ, & omnibus Regibus Hispaniæ, ut Episcopos suorum regnorum ad hoc concilium pro status Ecclesiæ necessitate dirigerent, ROGAVIT. Extant diversæ ad diversos utriusqve partis de hac causa epistolæ, suum qvæqve pars electum canonizare cupientium, sicut in gestis ad Ottonem Frisingensem Episcopum plenarie describitur. Igitur EX OMNIBUS MUNDI PARTIBUS Ecclesiasticorum & SÆCULARIUM PRINCIPUM PERSONIS cum infinita multitudine Clericorum, Laicorum, Nobilium sive Ignobilium ad hanc curiam Papiam CONFLUENTIBUS, concilio ab Episcopis habito, exclusis primum cum Imperatore Laicis, Octavianus, qvi & Victor, cum sua parte judicio istius Concilii se præsentavit, seqve judicium Ecclesiæ humiliter subire profitetur. Ruolandus autem, qvi & Alexander, cum sua parte se canonice, utpote a majori & saniori parte electum affirmans, nec Summum Pontificem a Laico citari, omnesqve ejus judicio subjacere, & ipsum a nemine judicari debere contestans, huic concilio se absentavit, nec responsales aliqvos pro se destinavit.* Og i Kayse Friderici I. Brev, som hand om dette Concilio har skreven til bemeldte Cardinal Rolandum, heder det apud *RADEVICUM de gestis Friderici I. Imper. L. II. c. 55. religiosorum virorum consilio generalem curiam & conventum in octava Epiphaniæ Papiæ indicimus celebrandam. Ad qvam etiam evocavimus TOTIUS IMPERII NOSTRI ET ALIORUM REGNORUM, scilicet Angliæ, Franciæ, Ungariæ, DACIÆ Archi Episcopos, Episcopos, Abbates, & viros religiosos ac DEUM timentes &c.* Hvoraf man klarlig seer, at Kayseren aldeles ikke har været sindet, at agte Danmark som en Part af det Tydske Rige, thi hand taler udtrykkelig om samme saaledes, at hand *separerer* det fra de Lande, som vare indlemmede i det Tydske Staats-Corpus. Hvorfore der ogsaa *in Rescripto generali a Synodo præsentibus per partes mundi directo* ap. *RADEVICUM f. 551.* ey siges meere om Kong Waldemaro i Danmark, end man finder sagt sammesteds om andre Konger, der ey vare det Tydske Rige med nogen Lehns-Pligt forbunden, naar det nemlig heder i Underskriften: *Henricus Rex Anglorum per litteras & Legatos suos consensit. Rex Ungarorum per litteras & Legatos suos consensit. Rex Boëmorum consensit. Rex Danorum consensit.* Som da og samme *AUCTOR* beretter os *f. 556.* at Kayseren har ladet giøre disse gesta concilii nesten alle kronede Hoveder i Verden bekiendt ved sine Gesandter: *Misit Legatos ad Reges Hispaniæ, Angliæ, Franciæ, DACIÆ, Bohemiæ, & Hungariæ, ad Imperatorem qvoqve Græcorum Manuel nuncios direxit.* Vilde man altsaa herudaf *inferere* noget imod

vi vel giore os ved sligt Foregivende? og paa hvor svage Fødder vilde saadan de Tydske Kayseres Høyhed og Over-Herskab beroe? Veed man jo dog hvorlidet fordum andre Fyrster og Konger have vegret sig at tilstaae Kayserne et særdeles Fortrin i Henseende til den Rettighed at sammenkalde almindelige Kirke-Forsamlinger? Det maae da være enten sandt eller falskt, hvad *SAXO GRAMMATICUS L. XIV. histor. Dan. f. 300. sq.* foregiver, at Kayseren skal have giort Kong Waldemari Favorit Radulpho, da hand opholdt sig som Gesandt ved hans Hof, utallige Caresser, og tilbudet Kongen selv en Provinz i Italien, og det heele Vendiske Kongerige til Vederlag for denne Reise; (h) saa bliver dette dog vist, at Kong *Waldemarus*, da Sagen var af den Beskaffenhed, har, uden at tabe det mindste af sin Kongelige *Independenz*, eller sit Riges Høyhed

imod det Danske Riges Høyhed, saa maatte lige det samme ogsaa gielde i Henseende til Engellænder, Spanier, Frantzoser *&c.* ja end og til den Grækiske Kayser selv.

(h) Ordene, med hvilke SAXO beskriver denne Kayserens Underhandling med den Danske Gesandt, ere meget merkværdige, naar Kayseren forestilles saaledes talende: *Se magnopere prudentissimi Danorum Regis alloqvium affectare, partium suarum moderationem, ejus potissimum sententiæ crediturum, qvippe qvem animi virtus & generis sanctitas tantæ rei judicem deposcant. Præterea attendendum esse, qvantum pietatis opus ederet, si tot animarum salutem ancipiti judicio fluctuantem sententiæ suæ sagacitate servaret. Super hæc omnia si tam religiosi itineris laborem suscipiat, se ei in præmium fatigationis unam ex Italiæ provinciis CUM TOTIUS SLAVIÆ PRÆFECTURA daturum.* Vilde nogen fortolke de sidste Ord saaledes, at hand deraf vilde uddrage den Slutning, at Kong Waldemar paa den Tiid endnu ey havde det Vendiske Rige udi Eye, siden Kayseren nu først lover at give ham det, følgelig kunde den oven for *§.* 43. giorte Forklaring om hans Forleening med det Vendiske Kongerige ved Gesandter ikke verificeris: hand betænker ikke, hvor mange Vendiske Nationer der paa den Tiid negtede, baade de Tydske og Danske, Lydighed, følgelig var dette ligesaa meget, som om Kayseren havde lovet, at hand vilde hielpe ham at tvinge Venderne under Aaget. Dog kand det og være, at Kong Waldemar den Tiid har været indviklet i en besværlig Proces for det Kayserlige Lehn-Hof med nogle Tydske Fyrster, i sær Henrico Leone og Alberto Urso, hvilke, som før er sagt, det smertede, at saa anseelig et Land var faldet til en fremmed Crone, og derfor søgte sub qvovis prætextu igien at tilegne sig det; i saa Fald kunde Ordenes Mening være denne: Kayseren vilde affige Dommen i *faveur* af Kongen, og derved forbinde disse tvende mægtige Fyrster til, at de fremdeles skulde lade ham blive i disse Vendiske Landes rolige og ukrænket Besiddelse og Eyendom.

hed og Majestæt, med Føye kundet indfinde sig paa et *Concilio*, hvor der blev *delibereret* over saa betydelig en Sag, som denne var, hvilken der af tvende hinanden *excommunicerende* Kirke-Hoveder *de jure* kunde tilegne sig den af Sanct Peder forleente Binde- og Løse-Nøgel. Vi tilstaae i saa Maade hiertelig gierne, at Kong Waldemar kom paa Concilium, for at fyldestgiøre Kayserens Begiering. (i) Men fordi han mødte her ikke allene som en Vendisk Lehn-Konge, men fornemmelig som Konge af Danmark, der skulde forestille et mægtigt og friit Folk, hvis Crone ey tages i Forleening af nogen, uden af Gud; saa skeede og hans Optog i meer end Kongelig Pragt; thi hand kom frem med et saa talriigt Følgeskab, ikke allene af sine egne Tienere og Drabanter, men end ogsaa andre fornemme Tydske Fyrster og Herrer, der frivillig, og formodentlig af en særdeles Høyagtelse, havde begivet sig i hans Selskab, at SAXO GRAMMATICUS, en Mand, der har levet nesten ved samme Tider, *l. c. f. 302.* beretter, at Indbyggerne i Kiøbstæder og Landsbyer, igiennem hvilke hand reiste, af Forskrekkelse for den store Mængde af hans Folk og anseelige Svite, lode Huus og Hiem staae tomme, og allevegne krøbe i Skiul udi Kirker og Klostere: *Crescente ejus comitatu, cum multitudo speciem hostilis exer-*

(i) Kayser Fridericus I. var dets uden en Herre, der i heele Europa stod i største Anseelse; Thi endskiønt man noegenledes kunde excipere imod RADEVICUM, som en i: dfødt Skribent, saa troer jeg dog, at det er ikke aldeles usandt, naar hand *L. II. c. 76. f. 557. ap. URSTISIUM* siger: *Reges Hispaniæ, Angliæ, Franciæ, Daciæ, Bœmiæ atqve Hungariæ, qvamvis suspectam semper ejus haberent potentiam, sibi adeo per amicitiam & societatem devinxit, & ad suam voluntatem sic inclinatos habet, ut qvoties ad eum litteras vel Legatos miserint, sibi cedere auctoritatem imperandi, illis non deesse voluntatem obseqvendi denuncient. Imperatorem Constantinopolitanum Manuel ultro amicitiam & societatem ejus expetentem um sese, sicut antecessores sui, Romanorum appellaret Imperatorem, flexit, ut se non Romæ, sed Neo-Romæ vocet Imperatorem. Et ne multis morer, toto Regni sui tempore nihil unqvam duxit melius, nihil jucundius, qvam ut imperium urbis Romæ sua opera, suo labore, pristina polleret & vigeret auctoritate.* Dog maae man ikke extendere slige faure Ord over Complimenters naturlige Grendser. Thi hvad skeer der ikke i Menneskenes daglige Omgængelse, end og iblant kronede Hoveder ex regulis decori & prudentiæ, som vel maatte blive tilbage, dersom man vilde tvinge dem dertil ex præceptis juris, eller paabyrde dem sligt, som et slags Virkning af en Obligatione perfecta.

exercitus reddere videretur, perterrefacti incolæ cum uxoribus ac liberis divinis semet penatibus intulerunt, a sacrarum ædium hospitiis auxilium qvæsituri. Eo comperto Rex præmisit, qvi gentis trepidationem pacis denunciatione corrigerent. Hvo skulde da vel troe det om saa mægtig en Fyrste, at hand saa let skulle lade sig skille ved sin Frihed, som hans Crones skiønneste Prydelse og Glands?

§. 46.

Vilde de Tydske Skribentere nu indvende, at vores egen nys bemeldte Saxo tilstaaer ikke utydelig, at noget sligt var passeret: saa forraader de vísselig dermed, at de ikke have fattet SAXONIS rette Meening: Thi hand taler jo ikke et Ord om Kongeriget Danmark, men i det hand siger, at Kayseren havde forekastet Kong Waldemar, fordi hand kom noget sildig, sin Forhaling og lange Udeblivelse, med det Tillæg, at hand havde ventet af ham, som en det Tydske Rige med Lehns-Pligt forbunden Prinz større Villighed og Færdighed, *eum ob Regnum, qvod Romani Imperii beneficio gerat, sibi servitiorum debitorem existere;* saa kand man dog altid, uden paa nogen Maade at fordreye og tvinge hans Ord, forsvare, at hand under dette *Beneficio Romani Imperii* har meent og forstaaet det Vendiske Rige. Ja, fare de fort, var der intet videre bleven handlet imellem Kong *Waldemar* og Kayser *Fridericum Barbarossam*, end om det Vendiske Riges Forleening, hvad var det da nødig, at denne indlandske *Historicus* skulde være saa ilde tilfreds med sin egen Konge, at hand ey har undseet sig ved at skrive: *qvod supplices Cæsari manus DEFORMITER dederit?* og hvorledes skulde det vel rime sig sammen, at Kayseren, der som Over-Lehns-Herre vel kunde have disponeret anderledes over det Vendiske Rige, og med sammes Investitur giort sig en anden mægtig Fyrste til Vens, dog har givet Kong Waldemar saa gode Ord, blot i den Afsigt, at hand vilde overtale ham til, at hand maatte beqvemme sig til Lehnets Modtagelse? thi det er jo noget gandske uhørt, naar det heder hos *SAXONEM l. c.*

Om de Tydskes Misbrug i Henseende til det paaberaabte Vidnesbyrd af *SAXONE.*

l. c. f. 303. *Cæsar vim Regi inferre veritus, cum ejus famulatum coactionibus impetrare neqviret, beneficio eundem mercari tentavit. Universos qvippe Germaniæ principes sacramento adactos jurare compulit, se ejus ditioni Sclaviam substraturos. Qvod si parum perficerent, se ipsum id, cum primum ex Italia reverteretur, executurum spopondit, eaqve fraude ad obseqvia sibi paciscenda ambas Regis manus pertraxit. Cæterum ei non curiam communi Principum more petere, non in Romani Imperii præsidium copias ductare, solaqve specie, non re, Cæsari parere concessum. Filio vero post eum regnaturo liberum fore promisit, paternas conditiones abjicere, ne ad omnem Danorum gentem hæreditarium maneret obseqvium:* Ja, sette de til, hvis der en blev talt om andet, end de Vendiske Lande: hvor gandske ubegribelig vilde det være, at Kong *Waldemar* kunde studse ved Kayserens Foredragende om Lehns-Pligt, ligesom det havde været en nye og uventet Sag, hvortil dog saavel hand selv *a. 1158.* da hand begyndte sin Regiering i Danmark, ved sine Gesandter havde erbudet sig, som hans Formand Kong Peder eller Svend, allerede tilforn paa Rigsdagen til Merseborg havde beqvemmet sig til? hvilket og havde sin første Oprindelse fra hans Herr Fader, den hellige Canuto. Og taber ikke SAXO end og efter de allergemeenste Probabilitæts-Regler all Troværdighed, da hand *f. 303.* understaaer sig at skrive om ham: *Qvo agnito Rex moniti salutaris spreti pœnitentia afflictus, tametsi mucronem cervici suæ applicatum adspiceret, ante se eum ferro, qvam patriam servituti subjecturum asseverabat?* Dog alle disse Indvendniger lade sig ikke dets mindre meget let afvise og besvare; Thi, efter vort Skiøn, kand det meget vel staae tilsammen, at Kong Waldemar tilforn har lovet Kayseren Lehns-Pligt i Henseende til det Vendiske Rige, og dog alligevel nu har søgt at declinere samme, som en overflødig Ting, hvoraf ingen videre Nytte til ham eller hans Efterfølgere kunde ventes; I sær efter at hand havde merket, hvor megen Møye Hertug Henric, kaldet Løven, og Marggrev Albrecht, med Tilnavn Biørnen, giorde sig for at drage det Vendiske Rige til sig, og hand derved let kunde giøre sig den Regning, at denne i saa fald af disse tvende Fyrster yppede Tvistighed dog til sidst med Kaarden i Næven maatte decideres. Thi hans Løfte skeede a. 1158., følgelig paa en Tiid, da hand

kort

kort tilforn (som vi oven til have sagt,) havde besteget Thronen, og skilt hans Formand, Kong Svend, i det forbemeldte Slag paa Grathe-Heede ikke langt fra Viborg, ved Liv og Rige. Men siden den Tiid havde Bladet mægtig vendt sig. Kong Waldemar besad nu sin Throne i Roe. Hand nød sine Undersaatters Kierlighed. Hand havde den Lykke formedelst adskillige over Venderne befægtede Seyervindinger at udvide sit Riges Grendser, og kunde efterhaanden vente, ved den indvortes Rolighed, som hand saae blomstre i sit Rige, at være i Stand til, end og uden det Tydske Riges Hielp, baade aldeles at dæmpe de striidbare Slaver og Vender, og bringe dem gandske under sit Herredømme, og at byde Hertug Henric Løven, og Marggrev Albrecht, Biørnen kaldet, Spitzen. Denne forandrede Scene kunde altsaa nok foraarsage, at Kong Waldemar maaskee den Tiid har haabet, at besidde Venden Land i Fremtiden ligesaa frie og *independent*, som Kongeriget Danmark var frie og *independent*. Men er det saaledes, hvad Under da, at denne store Fyrste begyndte at studse, da hand merkte, at disse hans Concepter saa vældig vare ham forrykkede? Og dette er den Fare, som Staats-forfarne Mænd havde forud seet og spaaet, at den vilde møde Kongen. I sær maae den kloge Biskop Absalon fornemmelig have sigtet dertil, da hand saa eftertrykkelig fraraadde Kongen denne Reise. Thi da hand var en tro Tilhængere af Pave Alexandro III. hvilken Kayseren gav sig al optænkelig Umage for at skille ved den Pavelige Værdighed, og hand dog alligevel kunde giøre sig den visse Regning, at, naar Kongen, hans Herre, skulde tage Lehnet for det Vendiske Rige, saa vilde hand af Respect for Kayseren og det Tydske Rige nødes til at erkiende Anti-Paven Victorem III. hvorefter det siden ey vilde blive giørligt, at hand i hans frie og independente Kongerige skulde nægte den Lydighed og de Rettigheder, hvilke ham, som Christi Statholder, kunde tilkomme, for hvilken hand eengang, i Henseende til et andet Land, havde erklæret sig, at hand vilde holde ham for den hellige Apostels Petri Efterfølgere; Thi hvad som heldst man end ellers lærer og philosopherer i Ethica om at temporise-

re, simulere, dissimulere, om den Konst at forstille sig og skiære Kaaben efter Vinden: saa er dette dog unægtelig, at alt sligt aldrig finder Sted i de Ting, der angaae Religionen, hvor man har at bestille med Gud, der prøver Hierter og Nyrer. Af denne Grund nu søgte først Biskop Absalon at vende Kongen fra denne Reise, under Religionens Paaskud: *Tunc Absalon,* siger SAXO *l. c. f. 301. fidem Cæsaris astutiamqve damnando fallaces ejus promissiones fideli spe excipiendas negabat. Qvin etiam sine religionis violatu familiaritatis ejus usum haberi non posse, qvod schismaticæ factionis acrior, qvam justior defensor existeret;* Og da det ikke kunde hielpe, tilskyndte hand maaskee andre, der med rationibus politicis skulde hindre denne Kongen anmodede Reise; hvorhen den af Esberno holdne Tale sigter, derom det hos SAXONEM *f. 301.* saaledes lyder: *Tunc Esbernus mirari se, inqvit, qvo impetu Rex tantum iter, duce vacuus, ingrederetur, suam autem patriæqve salutem in unius Cæsaris perfidis præcordiis depositurus. Videri enim, qvod liberam gentis suæ cervicem, nullisqve Barbarorum obseqviis assvetam, per fœdam & ignobilem servitutem miserabili Teutonicorum jugo subigere cupiat. Qvid autem stultius esse, qvam, nullo impendente periculo, ultro ad deditionem procurrere, summamqve libertatem extrema servitute mutare, insuper Regno precario, qvam potenter, præesse malle? Itaqve Cæsarem, cum Daniam suæ ditionis effecerit, miraturum, qvod tam validam gentem ante promissis superaverit, qvam armis tentaverit.* Men seer man paa den sande Grund, hvorpaa disse Skin-Grunde beroer, da er det ingen anden, end denne, at man maaskee ikke har vidst at giøre sig et ret Begreb, i hvorvit slig Lehn-Forbinding, i henseende til det Vendiske Kongerige, kunde forulempe en Konges af Danmark Majestet, eller ikke? Thi da hverken Kong Waldemars Fader, Knud den Hellige, som var primus acqvirens af disse Lande, eller Magnus, der efter vores ovenanførte hypothesin er fulgt ham i samme Rige, have tillige nogensinde besteget den Kongelige Throne i Danmark; men Kong Peder, eller, som hand kaldes af vore Skribentere, Sveno Grathe, der, som før er bleven beviist, ligeledes af den Tydske Kayser Friderico Barbarossa var erklæret for Vendernes Konge, men regierede ikkun stakket i Dan-

mark

mark, og det endda ved stedsevarende indvortes Uroligheder, saa var denne Sag endnu saa nye og ubevandt, at man billig maae holde det et Folk til gode, der har gandske andre Love og Instituta, at det ey saa strax har kundet giøre sig det rette Begreb derom, men have anseet en Konges Beskaffenhed, der i henseende til et vist Rige stood under Lehn-Ret, med saadanne Øyen, at hans andre Staaters Frihed derved nødvendig maatte lide Tort. Hertil kom endnu, foruden de af os allerede anførte, andre politiske Aarsager: De fornemme Herrer i Danmark saae af Svenonis og Canuti Exempler, at en fremmed Magt lettelig i Fremtiden kunde deraf tage sig den Frihed, per indirectum at blande sig i deres Riges Succession; Men Geistligheden derimod befrygtede, at dette med Tiden kunde blive et Middel til at drage dem efter haanden tilbage igien under en udenlandsk Kirke-Jurisdiction og Erke-Bispens til Bremen hans Opsigt, (k) og hvad deslige Inconvenienzer meere vare, hvilke Kayseren da paa slig Maade maatte være betænkt paa med Lempe at romme af Veyen. Kong Waldemar selv manglede ey heller Aarsager til at *declinere* Lehnbarheden i henseende til det Vendiske Rige: hans Fader Canutus havde, som meldt er, forhvervet det, deels ex pacto med den sidste Slaviske Konge Henrico, deels ogsaa anvendt store Penge-Summer paa den Kayserlige Confirmation: De Tydske havde handlet imod den Pligt, som en Dominus directus er sine Vasaller skyldig, i det Kayser Lotharius ikke havde hævnet det paa ham, Canuto, begangne Mord, men meget meere, efter vores foranførte Formeening, forleent hans Drabsmand, den Danske Prinz Magnum, med dette

(k) At den Danske Clerus ey uden Aarsag har frygtet derfor, har strax Sagens Udgang viist; Thi *AVCTOR INCERTUS historiæ Archi Episcopor. Bremens. ap. LINDENBROG. f. 92.* tilstaaer, at Waldemarus aldrig saa snart var bleven investeret, førend Erke-Bispen af Bremen atter fremkom med sin Klage over de ham unddraane Danske Biskopper: *Venit Hartvicus, Bremensis Archi-Episcopus, conqverens ibidem*, (sc. in conventu Vesuntino) *qvod tria Regna, DACIÆ, Seciæ, Norwegiæ*, SE DE SUA SEDE ABSTRAXERINT VIOLENTER, CUM JURE DEBERENT SUAM SYNODUM OBSERVARE.

Kongerige, til Waldemari merkelige Præjudiz: Denne Gierning var allene nok til at betage det Tydske Rige Over-Leensherligheden over de Vendiske Lande. Over alt besad Kong Waldemarus nu, efterat hand lykkelig havde overvundet sin Æmulum, den meer benævnte Kong Svenonem, sit Rige ex jure victoriæ, og syntes altsaa ikke at handle imod Natur-Rettens Grund-Regler, naar hand nu fandt for got at declinere Leens-Pligten. Men Kayseren var det en høy Magt paaliggende Ting, at det ikke maatte skee, fordi hand forud kunde see, at naar saa mægtig en Fyrste ville skille sig fra det Tydske Riges Corpore, vilde hans Respect derved mægtig blive svækket: Desforuden stod denne Store og i Sandhed Staats-kloge Monarch (l.) i en meget betænkelig Crisi,

(l) Vi have ingen Betænkning om at tillægge Kayser Friderico I. dette Prædicat; Thi endskiønt vores SAXO GRAMMATICUS *l. c. f.* 303. siger om ham, at hand ikke har forstaaet Latin: *Latinæ vocis admodum rudis*, hvilket ey heller sy es aldeles uden Grund, i det RADEVICUS *L. II. de gestis Friderici I. c. 70. f.* 557. bekræfter nesten det samme, dog med noget finere Ord, naar hand skriver: *In patria lingva Fridericus admodum facundus, Latinam vero melius intelligere potest, qvam pronunciare*: Saa er dog Latinen en stor Herre saa lidet nødvendig til at regiere hans Folk og Lande, at det vilde være et slags Pædanterie, hvis man for dets skyld vilde sværte Kayser Friderici I. Ihukommelse hos Efterkommerne. Alle andre Skribentere ere ogsaa derudi fuldkommen eenstemmige, at hand har været en Herre af ypperlige Qvalitæter, der saavel i Krigs- som Freds-Tider vel vidste, hvad en Regenter egner og anstaaer. Selv JOANNES SARISBERIENSIS, der dog ellers i sine Skrifter pleyer at tractere ham temmelig haart, maae *in epist. 178. p.* 475. sige om ham: *Qvis similis erat Friderico in filiis hominum, anteqvam in tyrannum verteretur ex Principe, & ex catholico Imperatore schismaticus & hæreticus fieret?* og CONRADUS URSPERGENSIS *p.* 282. berømmer hos ham hans igiennemtrængende Forstand og ugemeene Hukommelse: *ingenium subtile & memoriam excellentissimam.* Derfor er det aldrig kommen mig smigrende eller alt for hykkelsk for, naar jeg har lignet denne Monarches store Bedrifter med den Berømmelse, Poeten GUNTHERUS *L. I. v. 28. sqq. p.* 2. legger paa ham:

Nec solum nostri, Vir maxume! temporis omnes
Prægrederis virtute viros, sed cuncta retrorsum
(Pace loqvar veterum,) cedunt Tibi nomina Regum.
Solus ab Augusto consorti gaudet honore
Et socium claris admittit Carolus actis.

Man betragte alleene denne store Fyrstes Kierlighed til lærde Folk, saa skal man finde, at, dersom Ordsproget: ars non habet osorem, nisi ignorantem, skal forklares

Crisi, ikke allene formedelst Pave Alexandri III. Haardnakkenhed, men og, fordi Italiænerne viiste sig overmaade gienstridige, saa at hand vel havde Kong Waldemars Venskab nødig: Og for den Aarsags skyld brugte hand saa stor Lemfældighed og saa mange eftertrykkelige Forestillinger, for at bevæge Kongen paa det venligste til at annamme Leenet. Men hvo vilde vel nu troe, at der ved slig Sagens Situation skulde være talt eller handlet noget om det heele Kongerige Danmarks Leenbarhed? Sandelig ingen, der ikkun nogenledes kand skielne imellem det, der er rimeligt og urimeligt.

§. 47.

Sandske specielle Beviis, at SAXO taler her om det Vendiske Kongerige.

Dog lader os høre, hvad siger vores SAXO videre derom? Thi da CONRINGIUS og den meer bemeldte Herr Forfattere af de ved hans nye Edition tilføyede lærde Anmerkninger, selv producere denne Skribent som et for deres formeentlige gode Sag tienligt Vidne: saa tabe de paa deres Side den Rettighed, i fald hans Vidnesbyrd skulde gaae dem imod, at excipere imod ham, under Paaskud, at hand er partiisk; Thi det er en gammel Juristisk Regel, hvilken ikke saa meget den ærlige Procurator-Trøstere MARANTA i hans *Speculo*

res e contrario, at Kunster og Videnskaber aldrig finder større Høyagtelse og Kierlighed, end hos forstandige og kloge Folk, saa er visselig Fridericus I. at regne iblant de i Sandhed kloge og store Fyrster for den Godhed, hand har beviist imod lærde Mænd. Hand var det, som gav de Studerende de herligste Privilegier, dem vi endnu finde i Cod. Justin. under den Titul: *ne filius pro patre*, udi den bekiendte Autentica Habita. SIGON. *de regno Ital. L. XII. f.* 302. *CONRING. in Dissert. V. Antiqvit. academ.* Hannem, hos hvilken de 4. i hans Tiid lærdeste Jurister Bulgarus, Martinus, Jacobus, og Hugo, som RADEVICUS *l. II. c. 5. f.* 508. siger, have havt frie Adgang, haver Jus civile Romanum sin første Skiønhed, hvilken det Tiid efter anden igien har bekommet, at takke, hvorved man i de sildigere Tider er blevet opmuntret til at undersøge det Borgerlige Levnets Rettigheder og Pligter, efter den sunde Fornuftes Lys og Ret, efterat det af de Pavelige Lærdomme forfærdelig var formørket; og hand har i visse Maader ikke sagt for meget, naar hand hos RADEVICUM *l. II. c. 3. f.* 507. roser sig selv saaledes: *Nostis, qvod Jura civilia nostris beneficiis in summum provecta, firmata, ac moribus utentium approbata satis habent roboris.* Som vi da alletider ønske, at der maatte blomstres lutter Lilier og Roser paa alle de Fyrsters Graver, som have giort sig vel fortiente ved denne Deel af Eruditionen: ligesaa ønske vi ogsaa denne store Kaysers Been en sød Hvile i deres Grav.

Speculo P. VI. tit. de testium repulsa, n. 10. & 12., som meget meere den sig selv forsvarende Billighed understøtter: *Qvod, qvi produxit testem, contra ejus personam excipere neqveat, qvippe qvem producendo approbavit.* SAXONIS Ord lyde da *f. 303.* saaledes: *Hujus servitii pudorem minuere videbatur Gallorum ditioni IN CONSIMILI FAMULATUS GENERE Britanniæ Regis inclinata majestas.* Altsaa vil SAXO lære os med dette Exempel, hvad for en Leen-Pligt Kong Waldemar har paataget og beviist imod det Tydske Rige, nemlig lige saadan een, som Kong Henricus II. i Engeland ikkun faae Aar tilforn, nemlig a. 1155. havde beviist Kong Ludovico VII. i Frankrige, om hvilken ROGERUS DE HOVEDEN *Annal. Parte poster.* siger: *Deinde transfretavit, in Normanniam, & homagium fecit Ludovico Regi Francorum de Normannia, & Aqvitania, & Andegavia, & Cenomannia, & Turonia, & de omnibus earum pertinentiis.* Hvad kunde siges tydeligere, end dette *Simile*, om Indholden af den Lehns-Eed, som Kong Waldemar har soret Kayser *Friderico I.*? har dog aldrig nogen Engelsk Konge, som Konge af Engeland, faldet den Franske Konge til Fode, men naar de ydmygede sig for de Franske Lilier, saa skeede det af den Aarsag, fordi disse Regentere forestillede duplicem personam, først saa vit de vare Konger af Engelland, siden saa vit de, som Hertuger, besadde Normandien og andre anseelige Provinzer i Frankrige, hvilken sidste Respectus forbandt dem til Leens-Pligt. Hvo vil da længer staae i Beraad, om SAXO har talt om en anden Forleening, end i henseende til de Venders Kongerige? Thi at hand af den Aarsag er saa ilde tilfreds med Kong Waldemar, gior intet til Sagen, saasom det Præjudicium, at en Konge kunde ingen i Verden være Leen pligtig, om det endskiønt ikke præcise angik hans Hoved-Rige, har ligget den gode SAXONI, der som en Munk og Klerk havde liden Indsigt i Staats-Sager, og desuden hans Lives-Tiid havde meere omgaaet med Latinske Auctoribus, end med Scriptoribus Politicis og Juris Publici, saa dybt i Sindet, at den eenfoldige Mand stod i den faste Tanke, at Kongen, hans Herre, maatte skammelig være giækket

ket af Kayseren, fordi hand havde maattet svære ham en Leens-Eed for det Vendiske Riges skyld: Men efter at slige af den almindelige Staats-Ret hængende Sager i vore Tider ere satte i et større Lys, og man nu ikke meere er saa eenfoldig, at man skulde legge Danmarks gamle Beherskere det til Last, at de i henseende til det Vendiske Rige have beqvemmet sig til Leens-Pligt imod de Tydske Kaysere: saa lade vi det nu paa vor Side blive uden videre Undersøgning, om Kayser Fridericus Barbarossa har lokket den Danske Konge Waldemarum I. med Svig til sig paa Concilium, for at faae ham i Snaren, følgelig paa en underfundig Maade overtalt ham til at aflegge sin Leens-Eed? Vi ville end ikke heller indlade os med den lærde Herr Hof-Raad VON GØBEL i en Dispute, om slig List, som hand formeener, kand kaldes en dolus bonus, og ansees som tilladelig efter Naturens og Folke-Retten? men vi lade os nøye dermed, at Kongeriget Danmark selv derved intet har tabt af sin Frihed, men dets Konger derimod bekommet derved en u-disputerlig Rettighed til at giøre Paastand paa et anseeligt Stykke Land i det Tydske Rige, hvilket CONRINGIUS selv og andre Tydske Staats-Rets Lærere ikke pleyer at agte saa ringe, at de ikke allerede, saa vitt det staaer i deres Magt, formedelst adskillige af dem selv opspundne Grunde have tragtet at underminere samme, om hvilkes Gyldighed eller Ugyldighed dog ikke egentlig her kand handles.

§. 48.

Kong Waldemari og hans Efterfølgeres Canuti VI. videre Forhold imod det Tydske Rige.

Under Kong Waldemari I. Regiering har i det mindste Kayser Fridericus Barbarossa ikke erlanget noget Over-Herskab over den Danske Nation, og endskiønt denne Konge er bleven Kayseren Lehnpligtig, saa vidste hand dog saa nøye at erindre sig, at hand, Venden-Land undtagen, herskede over et frit Folk, at LIMNÆUS selv, som er en stor Forfægtere af det Tydske Riges Rettigheder,

 im

in Jure publico L. I. c. 9. n. 28. har maaet tilstaae, at Kayseren vel atter havde stevnet Kong *Waldemar a. 1166.* til en Rigsdag, men Kongen var ikke mødt, uden Tvivl af den Aarsag, efterdi hand vidste vel at erindre sig, at hand vel besad de Venders Rige som et Leen af det Tydske Rige, men og at samme var et *feudum francum*, hvilket ved den første *Investitur* strax var givet det *Privilegium, qvod Rex ejus, utut Imperii Vasallus, communi tamen Principum more, curiam Cæsaris petere non debeat.* Meere haver den Tydske Kayser ikke heller erholdet under denne store Konges Søn og Efterfølgere Canuto VI.; Thi omendskiønt vores SAXO GRAMMATICUS i denne Konges Levnets-Beskrivelse melder, at hand ofte af Kayseren er bleven inviteret til at møde paa Rigsdagene, men at hand altid havde undskyldt sin Udeblivelse dermed, at hand ikke med Foye kunde forlade sit Rige, efterdi mange Forhindringer stode ham ved hans Regierings Begyndelse i Veyen; saa kand dog af disse og andre Complimenter, med hvad Navn de nævnes maae, ikke det allermindste *infereris* Danmarks Crone til Præjudiz. Og skiønt jeg ikke vil negte, at Kayser Fridericus som en Fyrste, der gik frugtsommelig med et Universal Monarchie, jo maaskee kand have havt i Sinde med Tiden nærmere at forbinde sig Danmarks Rige, og vel har staaet i den Indbilding, at denne Sag lod sig mageligst sette i Verk, medens Kong Canutus VI. endnu var mindreaarig: saa fordrister jeg mig dog ikke til, ved de andre Skribenteres almindelige Taushed, præcise at affirmere det, men allermindst understaaer jeg mig deraf at drage nogen Slutning til den Danske Crones Præjudiz; Thi foruden det, at den gemeene Regel staaer ved Magt: qvod propositio in mente retenta nihil operetur: saa er det jo GUds Forsyn, og ikke Menneskenes Ambition, som disponerer over frie Folkes Scepter og Croner; Og samme er det, der ved slig Sagens Beskaffenhed saaledes har føyet det med vores kiere Danmark, at det ligesom en Klippe, der staaer midt i Havet, og maae taale, at uro-

lige

lige Bølger støde og storme an derpaa, men kand dog deraf ey kuldkastes, vel har været mange slags Farligheder underkast, men er dog igien vældig bleven reddet derudaf. I det mindste fortæller os vores nys benævnte gamle Historiographus, SAXO GRAMMATICUS, at, efter at Kong Canutus VI. havde oppebiet den Tiid, da hand holdt det for beleiligt at aflegge den paatagne Masqve, skal frimodig have svaret Kayseren, da hand truede, at hand vilde angribe ham med Krig, og sette ham fra sit Kongerige Danmark: *Qværendum Cæsari esse prius, qvam sibi Regnum adimat, qvi Daniam in Ejus beneficio reponere cupiat;* og da Kayseren derefter a. 1184. sendte Landgreven Siegfried af Thyringen, der havde Kong Canuti VI. Søster til Ægte, til Danmark, for at bringe en nærmere Forbindelse i Stand imellem de Danske Konger og det Tydske Rige, saa har den da værende Rigets Forstandere, den stormodige Biskop Absalon, ikke givet ham andet Svar, end dette: At Kong Canutus var lige saa vel, som Kayseren, en fri og ingen underkastet Fyrste, og at hand derfor aldrig vilde beqvemme sig til at giøre det mindste, der kunde have Skin af Underdanighed: *Canuto, Cæsariqve æqvum regnandi jus esse, nec minori cum libertate hunc Danici Regni, qvam illum Romani Imperii gubernacula continere; proinde abiret, Imperatoriqve suo referret, Danorum Regem ne in minimam qvidem obseqvii partem dignitati ejus ac nomini delaturum.* Og paa det vi ikke skulle tvivle paa SAXONIS, som en Indenlandsk Skribenters, Vidnesbyrd: saa ville vi lade en Udenlandsk fortælle os Sagen: og det skal være ARNOLDUS LUBECENSIS, som *L. III. hist. Slavor. c. 2.* siger: *Jam inter Imperatorem* (Fridericum I.) *& ipsum* (Regem Daniæ Canutum VI.) *discordia erat, qvia Imperator ab ipso hominium exigebat, qvod ei Rex negabat.* Ja hand legger dertil, at det meget har fortrødt Kayseren, og at hand derfor har ophidset den Pommerske Fyrste Bogislaum imod Kong Canutum, der vel yppede Krig imod ham til Søes, men var derhos saa ulykkelig, at, da hand saae sig overvunden af den store og i Historien høyberømte Danske Biskop Absalon, maatte hand falde

Kongen til Fode; hvorudover Kayseren vel atter blev meget fortørnet, og, som Ordene hos forbenævnte *ARNOLDUM l. c. C. VII.* lyde, skal have beklaget: *Dupliciter se a Canuto Rege injuriatum, & qvod ab eo coronari noluerit, & qvod Slavos, imperio subditos, suo dominio per tributum & hominium subdiderit.* Men det heedte denne sinde hos denne ellers store Kayser: vana est sine viribus ira.

§. 49.

Om den Nytte, som kand ventes af denne Afhandling.

Efter den Tiid, er, som CONRINGIUS selv tilstaaer, intet videre tenteret af de Tydske Kaysere imod den Danske Crones Frihed; og endskiønt der i de følgende Tider have reist sig adskillige Tvistigheder imellem Kongerne af Danmark og de Tydske, i henseende til det Vendiske Kongerige, saa er det dog en Sag, der ey hører herhid, men fortiener, som sagt er, en egen Afhandling. Vi kunde altsaa med god Foye legge Pennen ned, naar vi ikkun først kortelig have undersøgt: Om det Spørsmaal, som vi have foretaget os at opløse og forklare, har og været Umagen værd at undersøges med saa vitløftig en Forhandling? De, som negte det, ville maaskee beraabe sig derpaa, at det synes af saare liden Betydenhed, enten Danmark fordum har været et Leen af det Tydske Rige, eller ikke? efterdi paa nærværende Tiid, om vi end ville tilstaae sligt, det kunde være os nok, at dette Kongerige er et friit, og ingen, uden GUD, underkastet Land, hvilken alle cronede Hoveder tilstaae denne Ære, Høyhed og *Independenz*, hvorfore man kunde belee nogle miserable Grillefængeres *Pædanterie*, hvis de understode sig at mokke noget derimod. Nu er det sandt, at endog den heftigste Forfægtere af det andet Parthies Meening, vi meene den oft anførte CONRINGIUM, ikke kand negte, at man jo her med Foye kunde sige med Poeten, mutatis mutandis:

Hæc fuerant sub Rege Numa, sub Consule Bruto,
Nunc ætas alia - - -

Thi,

Thi, efter at hand har forebragt alle de Tydskes Grunde og Argumenter, tilstaaer hand endelig rotunde den Danske Crones Frihed og Independenz.(m) Allene jeg befrygter, maaskee ikke uden Aarsag, at lige de samme, der saaledes ville tænke ved sig selv, vilde derved meget forraade deres Uvidenhed om frie Folkes Stridigheder. Thi ey at tale om, at det ikke kand være et Folk lige meget, om samme har forsvart sin Frihed til alle Tider, eller har staaet under et anders Lehn-Pligt; (da ikke engang en Person af borgerlig Stand pleyer at ansee det for lige meget, enten hand er født af frie Forældre, og følgelig kand nyde Jura ingenuitatis, eller hand har sin Frihed at

 tilskrive

(m) Thi saaledes har hand ikke allene sat Overskriften over det hidindtil bestridede XIV. Capitel i den første Bog *de finibus imperii: Regnum Daniæ binis per intervalla vicibus Imperio Germanico fuisse obnoxium, SED LIBERTATEM RECUPERASSE*; men og i den første §. af samme Capitel, ligeledes strax tilstaaet, *pleraqve Regna extera* (scilicet Daniam, Hungariam, Poloniam, Cyprum, Armeniam,) *MINUS FIRMA POSSESSIONE Reges Cæsaresqve Germanicos tenuisse.* Og endnu tydeliger lader hand sig forlyde §. 17. at i de bedrøvelige Tider, der siden overfaldt det Tydske Rige, har Danmark gandske unddraget sig fra all Lehn-Pligt: *Misera tempora,* inqvit, *mox Germaniam exceperunt, ut Dani qvidem ausi fuerint aliqvamdiu Slaviam & Nordalbingicam Saxoniam redigere in ditionem suam, nemo autem Cæsarum ex eo jus aliqvod in Daniam prætenderit, multo minus armis vindicaverit, ac proinde per annos qvadringentos septuaginta amplius Dania nexu clientelari soluta, pristinam suam majestatis libertatem constanter tenuerit, & Imperii Germanici legibus subducta sit.* Hvormed da og de øvrige Tydske Herrer Historici og Staats-Rets Lærere stemme overeens, undtagen, at de til Deels med den Wittenbergiske Herr Professor SPENER in dem Teutschen Staats-Recht *L. II. c. 1. §. 12. litt. e. p. 42. Partis II.* og *L. III. c. 7. §. 2. litt. d. p. 208.* og alle Tydske Publicisters Oldefader *DOMINICO ARUMÆO, Vol. III. discursuum Academicorum de Jure publico. discursu XIV. p. 468.* ansee Danmarks Crones Frihed som en Ting, der, af sin første Begyndelse, ikke har differert meget fra en Usurpation; men til Deels tilskrive Paverne den, som de, der af Had til Kayserne, ved deres Tilskyndelse skal have ligesom egget de forrige Konger i Danmark til Rebellion imod det Tydske Rige. Af hvilken Meening *LIMNÆUS in Jure Publ. German. Vol. I. c. 9. n. 28.* synes at have været, naar hand skriver: *Reges Daniæ, post Waldemarum, in hac fide non diu permanserunt, sed INSTINCTU PAPÆ ab Imperio secesserunt, atqve a. 1166. ad comitia Herbipolensia vocati, neqve per se, neqve per legatos comparuerunt, idqve & hodie stricte observant, ita ut, qvod attinet Regnum, liberum illud prætendant, nec ullo vinculo Imperatori adstrictum.* Allene, saa lidet som vi ellers pleye at forsvare Pavens Sag, saasom det af det Tydske Riges Historie er alt for klart, at hand, ved idelig at ophidse fremmede Magter, haver røvet Kayserne een Edelsteen efter den anden af deres Crone: saa er det dog aabenbart af det foregaaende, at den hellige Fader skeer stor Uret i denne Post.

tilskrive en Losladelse af Trældom, og altsaa ikkun kand vinte Jura libertorum vel libertinorum:) Saa har det med det Tydske Rige endnu en anden Beskaffenhed, for hvilken det er andre Staater og Riger meget Magt paaliggende, at de, naar de ere saa visse paa deres Frihed, som vi, Gud skee Lov! i Danmark, forsvare den med yderste Iver og Alvor imod al Over-Herskab, som nogen maatte tilegne sig over dem, om den end ellers ingen andensteds, end i de længst forløbne Tider og allerældste Seculis skulde have sin Grund. Thi om vi endskiønt vilde troe, at den mindste Deel af de Tydske Staats-Rætts Lærere bifalder den lærde Frantzos DU PUY hans Meening, at ingen Hævd finder Sted iblant frie Folk, i det denne forvovne Regel var i Stand til paa eengang at fordrive al Fred og Roe af alle Kongeriger og frie Staater: saa skal man dog maaskee forefinde meget faae iblant dem, der ikke med fuldkommen Alvor og uden Undseelse ville paastaae, at, da de Tydske Kaysere ikke allene i deres Tituler tillegge sig selv det prægtige Navn: allezeit Mehrere des Reichs, og dermed ligesom protestere for den heele Verden, at de ey have animum derelinqvendi, end ikke i henseende til de allerringeste og mindste af de det Tydske Rige tilliggende Lande og Rettigheder, paa hvilket det dog allene i Præscriptions-Rætten iblant frie Folk ankommer; men og foruden dette ved deres Capitulationer in facie totius Europæ paa det allerkraftigste og solenneste forpligtes, at de ville anvende al Evne og Magt, at de igien maae skaffe tilbage de fra Rigets Corpore skilte Lande og Provinzer, og forhielpe den Tydske Kayser-Crone til sin gamle Splendeur og Anseelse, at, siger jeg, rebus sic stantibus, Hævd umuelig kand allegeris imod det Tydske Rige. Og endskiønt man derimod igien vilde indvende, at slige Meeninger, eller, bedre at sige, slige Juristiske Drømme ingensteds kunde have mindre Myndighed, end i frie Folkes Tvistigheder, da og vel Konger og Republiqver vilde blive ulykkelige, dersom deres Rettigheder skulde dependere af en usel Rabulistes og Ting-Studs Afsigt og Dom; saa veed man

man dog ogsaa, hvor ofte en løs og gandske uvis Sag har givet den første Anledning til de største Uroligheder og blodigste Krige, og at det derfor er saa meget desmere nødvendigt, i Tide at modsige alt det, hvoraf det andet Parthi ved vores Taushed kunde tage, end og kun et Skin af Ræt, umbram juris pro roboranda sententia sua. Frie Folk have dets uden her i Verden ingen Dommer over sig, og Kaarden maae skille alle deres Tretter. Er det da ikke bedre betids at afverge og forekomme alle Tvist-Materier af det Slags, end da allerførst at sette sig imod dem, naar de ere komne i Svang? Og sandelig, saa længe det skal regnes for en Ære iblant de Lærde i Tydskland at fegte med Pennen for dette mægtige Kayserdoms Høyhed og Grendser: saa længe maae det ikke være fremmede Riger uanstændigt at forsvare sig imod slige *Prætensioner*, og legge Verden deres slette Grund for Øynene; Især naarsomheldst der iblant dem findes Folk, hvilke med Herr Hof-Raad von GOEBEL (n) sette alle Ting paa Skruer, eller med JOA-

(n) At det synes denne gode Mand uret, det Danmark skal være et frit Rige, seer man meget tydelig, i det hand af yderste Formue lader sig det være angelegen at contestere for den hele Verden, at hand aldrig kand give sit Minde dertil; Thi naar hand ved den forhen allegerte 17. §. *in nota d.* formerer den Objection: *Non deesse fœdera, aliarumqve conventionum tabulas, ex qvibus constet, cum Daniæ Regibus, ut talibus, tamqvam liberæ plane gentis capitibus ab Imperatore & Imperio actum, atqve ita factis & non factis juri suo renunciatum esse*, og til den Ende anfører den A. 1629. imellem den glorværdige Konge Christianum IV. og Kayser Ferdinandum II sluttede Fred til Lybek: saa viser hand os strax derpaa, at det er ham en let Sag, hvis hand vilde handle skarp med os, at giøre end og disse os af ham indrømmede Fordeele til intet. *Sed forte dixeris*, siger hand, *pacem hanc ad Imperium non attinuisse, sed particulare inter Ferdinandum & Christianum fuisse negotium, deinde & imperii Principes fiduciario nexu Imperatori & Imperio obligatos titulo Souveraine* Fürsten *uti.* Men den lærde Herr Hofraad, da vi hidindtil i alle Stykker have dissenteret fra ham, maae endnu tilsidst holde os til gode, at vi og i dette vildfarende Indfald, hvorudi hans muntre Ingenium har større Deel, end den reene Sandhed, tør sige ham imod. Vi behøve ikke hans formeente Støtte og Fundament til at beviise vores Frihed. Vi have i foregaaende demonstreret, at de Tydske Herrer Publicister hidtil med falske Grunde og Argumenter have anfægtet Danmarks Crones Ære og Frihed. Efter at vi nu ved at refutere de urigtige theses, som de i dette Capitel i stor Mængde have anført, nøyagtig have beviist, at det Tydske Rige aldrig har kundet rose sig af en *Superioritat* over Danmarks Crone, følgelig Kongerne i Danmark ingenlunde

JOACHIMO CLUTENIO med fuld Hals udraabe det som dummt, eller ufornuftigt og usandfærdigt, naar man ikke vil troe i Almindelighed, at alle Verdens Riger ere Kayseren underdanige, (o) eller vil isærdeleshed frikiende Danmark fra

de have havt nødig, for sig og deres Folk, at agtes for en *Souverain* Staat af det Tydske Rige og dets øverste Hoved: saa maatte vi forsee os imod Logicam, og begaae fallaciam plurium interrogationum, hvis vi vilde befatte os med det Spørsmaal: om? og paa hvad Tiid Danmark var bleven af det Tydske Rige erkiendt som et frit og *independent* Kongerige? Man betænke ikkun, hvor latterligt det vilde klinge, der som en Tydsk Staats-Rets-Lærer i det capite de finibus imperii vilde indbilde sig, og drømme, at det endnu ikke var saa gandske vist, at den store Mogul ikke var det Tydske Riges Vasall, efterdi man ingensteds finder Spor deraf, at dette mægtige Kayserdom har frasagt sig sin Ret til Indien.

(o) JOACHIM CLUTEN hører vissselig til de Tydske Lærdes Tal, hvilke Kierligheden til deres Fæderneland har giort halv-taabelige; thi saa længe et Menniske endnu har en sund Hierne, kand man umuelig vente saa latterlige Theses af ham, som denne Mand i sin *Sylloge Rerum quotidianarum de Statu Romani Imperii* forsvarer. Derhen hører, for Exempel, naar hand thes. 3. vil udføre denne Sats: *Antiquissimi Romani Imperii spolia opima, exuvias nitidas, triumphos splendidos, titulos innumeros Germania sola excepit. Quæ & sola unica monarchica, eaque divina præeminentia omnia alia regna longo post se intervallo relinquit.* Af lige Indhold er thesis 9. hvor det heder saaledes: *Solus summus Germanorum Princeps est dominus Orientis, Occidentis, Meridiei, Septentrionis, qui & inter Principes mundi maxume refulget, tamquam sanctissimus & nobilissimus, ut & Christianissimus, immo corporalis mundi Deus, eminens super omnes tamquam stella matutina in medio nebulæ meridionalis.* Hos de gamle Skribentere er alting opfyldt med slige skionne flosculis, af hvilke vi kunde frembringe en stor Mængde, dersom vi vilde spilde Tid dermed: Og hvordan kand det være anderledes, da jo den berømmelige Jurist BARTHOLUS a SAXOFERATO beskylder den for Kiætterie, der ikke vilde erkiende Kayseren som Verdens Herre? *Et si forte qvis diceret,* skriver hand *ad l. 24. ff. de Captiv. & postlim. reverf. Dominum Imperatorem non esse Dominum & Monarcham totius orbis, esset hæreticus, qvia diceret contra determinationem ecclesiæ.* Ja Kayserne selv have giort sig al muelig Umage for at bekræfte en saa deylig Troens Artikel med de i den lærde Verden anseeligste Mænds Bifald, i det mindste har Kayser Fridericus I. taget det saa naadigt op, da den Jurist MARTINUS ham til Gefall havde forsvaret den forderørte Thesin: At hand var en

fra denne *Nexu.* Man høre kun engang denne behiertede Helt, i Henseende til denne sidste Satz, og sige saa, om der kunde siges og læres noget meere præjudicerlig imod den Danske Nations Frihed, end naar hand siger: *Italiam, Galliam, Hispaniam, Angliam, DANIAM, Mediolanum, Sabuudiam, Burgundiam nullo modo Romani Imperii nexu contineri, sed perpetuæ libertatis beneficio gaudere, & superiorem non recognoscere simpliciter & indistincte affirmare, ABSONUM & minus tutum. In sylloge Rerum qvotidianarum de statu Romani imperii, thes. 10.* Ey heller skal nogen fornuftig Tydsk regne os denne dissensum til Onde. Thi som der for lang Tid siden har fundet sig Folk, der neppe har kundet bare sig for Latter, naar de have læst hos Herr von ANDLER *in Jurisprud. publ. & privat. L. I. T. 5. §. 4. p. 153.* at denne gode Mand kaster omkring sig med lutter Exclamationer, naar hand skriver: *Pareat Imperio Africa - - - Redeat ad Imperium Asia - - - Redeat Gallia, - - Redeat Britannia* &c. efterdi den daglige Forfarenhed jo lærer, at hverken Stæder indtages, eller Kongeriger og Lande lade sig betvinge med flosculis Rhteoricis, og den forbemeldte CLUTENIUS selv, har endelig *l. c. thes 11. litt. c.* maaet tilstaae: *Sed frustra sudamus, clamantes, alienas ditiones etiamnum ad Imperium pertinere; nam recuperatio non tam legibus armatis, ac armis decoratis demandanda videtur;* altsaa formode vi, at de i dette Stykke sette al Parthiiskhed til Side, og enten destruere alle vore forebragte Grunde, eller og lade den Danske Crones Frihed og Independenz i Fremtiden uanfægtet. Vel kand jeg erindre mig min egen Skrøbelighed, og anseer mig ingenlunde for den, der skulde eragte sig dygtig nok til at forhandle saa vigtigt et Argument efter sin Værdighed;

en Herre over den heele Verden, at hand ikke allene forærte ham sin Liv-Hest, som er at see af *MORENA de rebus Laudensib. in Collect. Script. Rer. Brunsvic. LEIBNITII T. 1 p. 818.* men har og ophøyet alle hans Agnater i Rigs-Fyrstelig Stand, efter CYNI Vidnesbyrd, *ad l. I. §. tacet. C. de rei uxoriæ action.*

hed; Thi dertil udkræves en langt lærdere Pen, end som min er: Men som det i en stor Deel af de menniskelige Forretninger kommer meere an paa en god Villie, end som paa Gierningen selv: saa haaber jeg at denne ogsaa hos mig skal erstatte Kræfternes Afgang og Mangel; Ligesom jeg og vil hiertelig glæde mig derover, saafremt jeg kand opnaae dette Maal, at, da den Allerhøyestes Forsyn og Godhed i dette Kongerige og Land allerede har skienket mig saa mange uforskyldte Velgierninger, jeg formedelst dette mit ringe Arbeide maatte komme i Stand paa nogen Maade at overbevise mine gunstige Læsere, at jeg af et oprigtigt Hierte og uhykkelsk Sind ønsker at være det, som Fødselen har forhindret mig at blive, nemlig, en ærlig Dansk Patriot. Jeg slutter med mit daglige Ønske, at den Høyestes Godhed og Miskundhed maae bestandig udbrede sig over Dannmark og det dermed foreenede Norge, og opholde begge disse mægtige Riger under det nu regierende Allerpriisværdigste Kongelige Arve-Huses Værn og Varetægt, saa længe Mennesker ere til, i uforanderlig Flor og Velstand.

Ti

Ti slags prægtige Vildfarelser,

som

Fremmede haver begaaet udi Danmarks og Norgis lærde Historie,

rettede ved

B. M.

Endskiønt den lærde Historie er ikkuns en Deel af den Videnskab, som handler i Almindelighed om alle slags vigtige Hændelser og Bedrifter fra Verdens Begyndelse indtil vore Tider: Saa findes dog samme Deel for sig selv at være af saa stor Vidtløftighed, og tit og ofte derved at møde saa mange Vanskeligheder, at ikke allene maadelige Skribenter, men endogsaa mange gange de ypperligste og lærdeste Mænd neppe haver noksom taget sig i agt for een og anden grov Forseelse. Til et u-imodsigelig Beviis herpaa tiene iblant andet heele Registere paa saadanne til deels prægtige og latterlige Vildfarelser, som adskillige berømmelige Mænd tiid efter anden med særdeles Fliid have antegnet, og, endskiønt de allerede ere bleven temmeligen vidtløftige, dog alligevel endnu med flere Exempler, end mand skulde tænke, maaskee af mig selv kunde forøges. Men siden saadant et Foretagende vilde gaae alt for langt fra det Hoved-Øyemeed, hvor denne Samling egentligen sigter til; Saa agter jeg mig derved forpligted for nærværende Tiid ikke at gaae uden for vores Fædernelands Grændser, og nøies derfore med at fremlægge denne gang ikkuns en halv Snees af deslige prægtige Vildfarelser, som Fremmede have begaaet alleneste udi Danmarks og Norgis lærde Historie. Kandskee følger ved en anden Leylighed flere;

 særdeles

særdeles dersom andre, paa hvis Skiønsomhed jeg haver den Ære at stole usigelig meer end paa mig selv, maatte behage at bifalde de uforgribelige Tanker, hvorved jeg er bleven foranlediget til at giøre denne Prøve: Nemmeligen at for saa vidt man ikke aldeles kand undvære fremmedes Hielp endogsaa til at oplyse vores egne Lærdes Bedrifter, for saa vidt ey heller deslige Feils Antegnelser burde agtes at være uden for dette Maal, hvorved ellers, om ikke andere, dog i det mindste de, som enten ikke ere i Stand, eller ey have Leylighed til at prøve alting, alt for letteligen kunde forføres.

I.

Jeg begynder altsaa ved Bøgerne, og siden deres Føde-sted, Oversættelse, Titel, Indhold, og flere deslige Omstændigheder tit og ofte ikke mindre ere merkværdige udi den lærde Historie, end de Personer, som baade ved Bøger og andre Fortienester sig haver forhvervet et udødeligt Navn; Saa meener jeg for det første, at det jo er en stor Feil, naar man anseer et Nordisk Skrift for Moscovitisk. Ikke desmindre vidner William Nicolson udi sin English Historical Library p. m. 53. at have seet henimod Enden af det forrige Seculo udi det Wolffenbüttelske Bibliothec et skrevet Exemplar af vores Edda, som efter hans Foregivende syntes at være fuldstændigere end den Resenius haver ladet trykke, men efter Hanisii, som den Tiid havde Tilsyn med samme Bibliotheque, uforgribelig Indsigt var bleven betitelt: Et gammelt Moscovitisk Manuscript. Er det saa, som jeg for min Deel neppe seer nogen Aarsag til at tvivle paa; saa maae ald Verden tilstaae, at den gode Hanisius haver forstaaet sig ligesaa slet paa Moscovitiske, som paa vores ældgamle Monumenter, siden hand ikke eengang vidste, at Moscoviterne bruge Characterem Cyrillicum, som er udspiiret af det Grækiske Alphabet, og ved den Grækiske Philosoph Constantinus, siden kaldet Cyrillus, allerede udi det Niende Seculo var bleven indført udi det Sclavoniske Sprog, hvoraf det Moscovitiske ikkuns er een Daatter; og tvertimod neppe kand nogen Tvivl bæres om, at jo forbemeldte Edda udi det Wolffenbüttelske Bibliotheqve visseligen maae være skrevet med selvsamme Latinske Munke-Bogstaver, som findes udi en Deel andre

Exempla-

Exemplarier hos os, og fordum overalt i Norden, saavel som i Tydskland vare brugelige; folgeligen alleneste for den Aarsags skyld ikke burde ansees for Moscovitisk.

II.

Gaaer jeg videre fra Skriften og Skrive-Maaden til Sproget; saa møder jeg en ny Vildfarelse, som bestaaer derudi, at man haver antaget en Oversættelse for det Hoved-Tungemaal, hvorudi Bogen fordum blev skreven. I særdeleshed kand jeg i henseende hertil ikke begribe, hvor i Verden den gode Rector Gymnasii udi Osnabrügg, Zacharias Goezius, havde sine Øyene, da hand Aar 1710. Excerptorum sive Locorum Communium Specim. 2. Tit. 5., som handler om Svendske Sager, fordristede sig til at skrive: "Nordens Kongernes Historie haver Snorro Sturleson fordum skrevet paa "Latin, som nu er udsatt paa Svensk af Johan Peringskiold Stockholm 1697." Thi havde det behaged hannem ikkuns losligen at læse det allerførste Blad af Bogen, saa havde hand allerede derudaf skinbarligen kundet overbeviises, at Snorronis Krønike for meer end 500. Aar siden blev sammenskreven udi Fædernelandets ældgamle Sprog, og ved Peringskiolds Omsorg trykt udi selvsamme Sprog tillige med tvende Oversættelser, hvoraf hand selv forfattede den Latinske, og Gudmund Olafson den Svenske. For Resten finder jeg mig beføyet til at rette ved denne Leylighed endnu en anden Vildelse, som findes udi Val. Ernst Löschers Literator Celta p. 62., og tilskriver Resenio, hvilken i Registeret kaldes Thomas, at have ladet trykke Skorronis (Snorronis) Sturlesons Krønike. I det mindste er mig aldeles ubekiendt, at nogensinde en Thomas Resenius haver været til, som ved lærde Skrifter havde giort sig fortient af sit Fædernelands ældgamle Bedrifter; og endnu mindre, at deslige Edition af Snorronis Krønike hverken er, eller nogen Tiid haver været seet af noget Menniske udi Danmark; men vel en anden, som Olaus Wormius Aar 1633. lod komme for Lyset, endskiønt ikke udi Verkets ældgamle Tungemaal, men mestendeels efter den nyere Fortolkning, som Pet. Clausen, fordum Sogne-Præst udi Undal havde forfærdiget.

III.

Hvorledes een og anden Titel, som Danske og Norske lærde Mænd have behaget at sætte for deres Bøger, formedelst fremmede Scribenters Vankundighed er bleven omskabte til Mennisker, eller egentligere til Spøgelser og Vidunder, som aldrig havde Dug og Disk hverken hos os, eller andensteds, derpaa haver min Landsmand Joh. Möller allerede anført et meget latterligt Exempel, og særdeles udi sin Homonymoscopia p. 11. viiset, hvor skammeligen Joh. Lud. Hannemann, fordum Professor udi Kiel, forløb sig, da hand Tract. de Auro p. 142. fordristede sig til at forøge det lærde Qvinde-Kiøns Tal med en Adepta, eller saadant et Fruentimmer, som forstod sig paa Guldmager-Konsten, og efter hans seldsomme Aabenbaring kaldedes Edda; i stæden for at hand burde og af Petri Joh. Resenii Fortale kunde vide, at denne Edda ey nogensinde havde havt hverken Kiød eller Been, men alleneste var Overskriften, som fordum Islænderne tillagde de Samlinger, hvorved fornemmeligen den ældgamle Nordiske Poësie maatte oplyses; og det efter de flestes Meening, fordi samme Ord bemærkede fordum en Olde-Moder, følgeligen i denne henseende ey syntes aldeles ubeqvem til at betegne det, hvor forommældte Samlingernes Hoved-Øyemeed egentligen sigtede til. Den skarpsigtige Christ. Aug. Heumann haver fremdeles opspurdt ligesaa daarligt et Spøgelse af en lærd Mands-Person, som Jo. Henr. Seyfried Medulla Mirabilium naturæ Lib. 2. Part. 3. p. 542. sq. haver navngivet Musæus Wormianus, efterdi hand ikke vidste, at Museum Wormianum var bare Overskriften til den Bog, som indeholder en Beskrivelse over de Raritæter, hvilke vores berømmelige Olaus Wormius fordum havde samlet udi sit Kunst- og Naturalien-Cabinet; og derfore meere end alt for vel fortiener den Skiemt, hvorved saa latterlig en Vildfarelse er bleven igiennemheglet Actor. Philosoph. Part. I. p. 6. saaledes: "Hvilken Cato "kunde blive Mester over sit alvorlige Ansigt, naar hand finder udi "Jo. Henr. Seyfrieds Medulla Mirab. Nat., at Musæus Wormianus "tvende gange citeres? Man haver Aarsag til at troe, at denne Scri-"bent, da hand fandt allegeret Museum Wormianum, haver indbil-

"det

"det sig, at det var Auctoris Navn, som for ikke at blive formænget "med den Jeniske Johannes Musæus, og hans Broder udi Kiel Petr. "Musæus, maaskee af sit Fæderneland Worms sig havde givet det Tilnavn Wormianus." Endeligen er jeg selv kommen efter en tredie Vanfødning af selvsamme Slag, hvortil en af de lærdeste Mænd stod Fadder, som Tydskland haver havt udi vore Tider. Omstændighederne ere korteligen disse: Landnama var udi forrige Tider og er endnu den Dag idag er et vel bekiendt Norsk Ord, sammensatt af Land (regio) og Nam (occupatio); hvoraf særdeles Islænderne have betient sig til en Titel for den Bog, som handler om deres Fædernelands første Opkomst, og hvorledes det samme fordum er bleven bebygt af Norske Mænd, trykt ved Bisp Thordur Thorlaksons Omsorg udi Skalholt 1688. med dette Paaskrift: Sagan Landnama um fyrstu Bygning Islands af Nordmonnum. Men fordi baade det eene og det andet var saa got som skiult for den ellers meget accurate Jo. Pet. Ludwigs Øyne, da hand Aar 1696. som Professor Philosophiæ udi Halle skrev Vitam æternam ex gentium concentu, som siden er bleven indført i hans Opuscula Miscella Tom. 2. n. 7., og for at beviise, at iblant andre særdeles Islænderne, endogsaa den Tiid de endnu vare Hedninger, have giort sig Haab om et andet Liv efter dette, udaf den ypperlige Thomæ Bartholini meget lærde Verk de Causis contemtæ a Danis adhuc gentilibus mortis laanede tvende betydelige Vidnesbyrd om Thorulf Mostrarskegg, hvoriblant det første og yngste findes udi Arngr. Jonæ Specimine Islandiæ, det sidste og ældste udi forbemældte Landnam; Saa haver denne store Mand derved ikke alleneste forføret sig selv §. 4. p. 411. gandske vrangeligen at kalde Landnama antiqvissimum præcipuumqve inter suos Scriptorem d. e. en ældgammel og fornemme Scribent iblant sine Landsmænd; men ogsaa været Aarsag til, at den, som haver forfærdiget Registeret til de Opuscula Miscella, og efter Ludwigs egen Anmærkning var Lazar. Heineman i blinde haver følgt hannem udi selvsamme Vildfarelse, naar hand i Bogstaven L. udtrykkeligen sætter: Landnamam antiqvissimus Scriptor Islandorum. d. e. Landnamam en ældgammel Islandsk Skribent.

IV.

Dersom fremdeles til en tilstrækkelig Kundskab om Bogerne udkræves at vide baade naar samme ere skrevne, og hvor deres Hoved-Oyemeede egentligen sigter til; Saa bør ligeledes med største Føye paatales den Vildfarelse, hvorved tvert derimod udi Thom. Hyde saa bekiendte Catalogo Bibliothecæ Bodlejanæ p. 266. en Dansk Søe-Ret tilskrives en Romersk Kayser, nemmeligen K. Friderich den Anden, hvilken allerede var meere end tre hundrede Aar død, da Danmarkes og Norges Konge, Friderich den Anden høylovlig Ihukommelse til begge Rigers saavelsom de underliggende Landes og Førstendommers Brug og Nytte lod forfatte bemeldte Søe-Rett, som først blev kundgiort Aar 1561. og efter den Tiid adskillige gange er bleven igien oplagt særdeles udi det af Hyde sammesteds anførte Aar 1572. I det øvrige giver mig denne Anmerkning tillige en onskelig Anledning til at rette endnu een prægtig Vildfarelse, som ellers vel kunde synes alleeneste at angaae de gamle Rhodiske og Wisbyiske Søe-Retters Historie, men dog ogsaa her bør at finde Stæd, for saavidt ingen, som maatte behage at holde det eene imod det andet, kand være uvidendes om, at en Deel af de Articler, som staaer udi foranførte Friderici 2. Søe-Ret, ere laante udaf den ældre Wisbyske, hvilken fordum overalt i Norden var bleven antagen under den Titel af Water-Retten. Samme Vildfarelse findes udi Sam. Stryckii Usu Moderno Pandectarum Tom. II. lib. 14. Tit. 2. p. 82. hvor denne store Jurist i Anledning af Lege Rhodia de Jactu iblant adskillige andre urigtige Efterretninger skriver: "Da den Oe Rhodus 1522. var bleven indta-"gen af Tyrkerne, saa blev denne (Rhodiske) Søe-Ret forflytted til en "Stadt paa Oen Gothland kaldet Wisby - - siden den Tiid be-"gyndte den Wisbyske Søe-Ret at blive bekiendt;" og ved slig Uagtsomhed alt for tydeligen giver tilkiende, at hand langt ikke saavel var dreven udi Historien og Geographien, som udi Lov- og Rettergangen. Thi hvad er det ikke først for et sældsomt Spring paa eengang fra Rhodis udi det Middellandske Hav mod den Asiatiske Küste til Gothland, som ligger snart midt udi Øster-Søen? Dernæst maatte billigen sporges, ved hvis Omhyggelighed en saa mærkværdig Forflyttelse

kunde

kunde være skeet? siden man vel veed, at Johanniterne Aar 1309. indtog Rhodus, men aldrig læses nogensteds, at de bekymrede sig særdeles om dens ældgamle Søe-Rett, hvis Levninger desforuden den Tiid maaskee allermindst sammestæds vare tilovers. Saa er det ogsaa vist nok, at da den Tyrkiske Kayser Solimann den Anden, Aar 1522. fordrev disse Riddere fra Rhodis, samme efter meer end Syv Aars Forløb tog deres Sæde igien paa Øen Malta; men at een eeniste af dem den Tiid skulde være kommen til Gothland, derom findes ikke mindste Fodspor hverken udi Johanniternes eller disse Nordiske Rigers Historie. Endeligen om dette endogsaa fandtes, saa er det dog alligevel ikke allene urimelig at troe, at den Visbyske Søe-Rett først den Tiid skulde have begyndt at blive bekiendt, da Visby allerede langt før havde tabt sin forrige Anseelse, men bliver ogsaa aldeles usandfærdig, saa længe de langt ældre Beviisligheder bør staae ved Magt, som andre udi denne Sag bedre oplyste Mænd haver anført om dens Søe-Rettes Navnkundighed.

V.

Men for at komme igien til de Vildfarelser, som Fremmede haver begaaet særdeles udi vores lærde Historie; Saa skulde maaskee neppe noget Menniske kunde troe, at et eeneste meget betydeligt og overalt bekiendt Dansk Verk var bleven omskabt til fire adskillige Bøger, dersom saa stor en Forseelse ikke alt for aabenbarligen laae for Øyene selv udi det nyeste Oplag af det compendieuse Gelehrten-Lexicon saavelsom af L. Moreri grand Dictionaire Historique. Thi paa begge Stæder tillegges vores ypperlige Historico, og fordum Rigets-Cantzler, Arrild Hvitfeld, først Opus Chronologicum, siden Historia Ecclesiastica, fremdeles Historia & Res gestæ Regum Daniæ, og endeligen Danmarks Riges Krønike; endskiønt vi her til Lands aldrig have vidst af flere end et saadant Historisk Værk, som udi Landsens Sprog først blev trykt udi tie Qvartanter, siden igien oplagt udi to Folianter, og begge gange indbefatter Bispe-Krøniken, hvilken ofte, særdeles af Latinske Scribenter bliver kaldet Historia Ecclesiastica, ligesom Hoved-Værket selv baade Opus Chronologicum, og Historia & Res gestæ Regum Daniæ.

VI.

Og hvad skal jeg sige om de Vildfarelser, som af fremmede udi Danmarks og Norges lærde Historie fremdeles ere begaaede i henseende til Personer &c.? Maae jeg med faae Ord vidne min Sandhed, saa tør jeg paastaae, at samme neppe ere mindre, og til deels lige saa prægtige, som de jeg hidindtil bare til en Prøve haver udmynstred alleeneste i Anledning af Danske og Norske Bøger. I særdeleshed kunde jeg (for at begynde igien, hvor jeg slap nyeligen) anføre nogle Sneese indfødde lærde Mænd, som alle haver havt det samme Skiæbne, nemmeligen at de af vankundige udenlandske Scribenter hver for sig ere blevne anseet i det mindste for to adskilte Personer. Men siden det vilde blive for vitløftig dennem her alle at opregne; saa beraaber jeg mig for denne gang alleeneste paa Joh. Francisci, som Aar 1532. blev født udi Ribe, og baade førend og efter hand blev Professor Medicinæ ved det Kongelige Academie, formedelst sine Poetiske saavelsom Medicinske Skrifter forhværvede sig et udødeligt Navn. Thi udi det nyeligen anførte Compendieuse Gelehrten-Lexico bliver udi Bogstaven F. Joh. Franciscus, og siden udi Bogstaven R. Joh. Franc. Ripensis anført som to lærde Mænd, hvoraf den eene ey vedkom den anden. Ligeledes bliver udi Nic. Hier. Gundlingii Vollständige Historie der Gelahrtheit Tom. II. p. 2910. talt om Ripensis med Fornavn Joh. Franc., som om en gandske anden Person, end Joh. Franciscus, hvilken siden p. 2976. opregnes iblant Medicos: Ja C. F. H., ved hvis Omsorg dette Verk efter Gundlings Død er bleven trykt, endskiønt Auctori til liden Roes, og den lærde Verden ikkuns til meget maadelig Nytte, lader sig ikke engang nøye derved, men vover sig udi sine Anmærkninger Tom. III. p. 3080. til at udfinde den tredie Joh. Franciscum, som havde været Poët og Medicus tillige, og beteer desforuden saa stor Omhyggelighed for at hindre, at man jo ikke skulde holde disse tre for een og den samme Person, som de i Sandhed ere, at hand atter igien udi Registeret hver for sig besynderligen opregner.

VII.

I hvor galt det ogsaa var, at her ovenfor en Engelsmand beteede een af de ældre Romerske Kayser den ufortiente Ære at tillegge hannem en Dansk Lov; Saa er det dog endnu verre, at een af hans Landsmænd i Anledning af en Dansk Scribent, hvilken hand ikke noksom kiendte, haver fordristet sig til at vanære en heel Nation, som visseligen maae tilstaaes store Fortienester selv imod England; og det saaledes: Jacobus Waræus havde 1654. udi London ladet trykke Disqvisitiones de Hibernia & Antiqvitatibus ejus, hvilke fire Aar derefter sammesteds bleve oplagt igien; og særdeles udi det 25. Capitel, som handler om Irrlands ældgamle Mynt, p. 151. anført hvad Saxo Grammaticus fortæller om en heel hob Penge, hvilke efter den giærige Irrlandske Konge Huglets Drab skulde være bleven fundet udi hans Skatt-Kammer til Dublin; dog med denne Forsigtighed, at hand egentligen ikke lider derpaa, og derfore udtrykkeligen tilsætter: sed Saxonis notissimæ sunt fabulæ d. e. Men Saxonis Fabler ere alt for bekiendt: En vis Elsker af deslige Skrifter oversatte samme Bog Aar 1705. paa Engelsk, og forøgede den tillige ikke allene med nogle nye Capitler, men ogsaa desforuden med en heel hob Feil og Vildfarelser; og da hand særdeles kommer til forbemældte Ord, saa fortolker hand de samme: but the Saxons we know are notorious for fictions d. e. Men vi vide, at Saxerne ere bekiendte for at elske Digt og Eventyr; ey tagendes vare paa, at Saxo ikke allene betyder det Folk, som fordum imod Enden af det tredie Seculo var bleven navnkundig udi Historien, og siden i det femte Seculo havde sendet en deel af deres Landsmænd til England, hvilke tiid efter anden sammesteds oprettede de bekiendte Syv Riger; men var ogsaa en Mands Navn, hvorved særdeles paa dette Sted betegnes den store Danske Scribent, hvis Æreminde aldrig bør uddøe, endskiønt den som vil være upartiisk, ikke kand nægte, at hand udi den allerældeste Historie ikke mere haver været fri fra Fabler, end andensteds andre hans Liigemænd af samme Alder for selvsamme Omstændigheder.

VIII.

Til Beviis, at de Titler, som lærde Mænd udi Danmark og Norge ere blevne tillagde efter en hvers Stand og Bestilling, ligesaavel som en Deel Titler, der findes for deres Bøger, haver forført Fremmede, og særdeles udi Landsens Sprog ukyndige Skribenter til Afveye og Vildfarelser, fremstiller jeg videre den bekiendte Norske Kong Olaf Tryggvasons Historie. Auctor til dette Skrift var visseligen nok Oddur, som levede udi det tolvte Seculo, og fordi hand var baade en vittig Mand, og tillige Munk og Præst udi Thingeyre i den Vestre-Fierding af Island, ofte kaldes Oddur Frode, Præst og Munk. Dog haver den sidste Titel allermeest været i Brug; hvorfor Olaus Verelius, da hand 1665. til Upsal lod trykke en Part af ommældte Bog, aldeles havde Føye til at forfatte dens Opskrift saaledes: "Et Stykke af Konung Olaf Tryggiasons "Saga, hvilken Oddur Munk beskrevet haver." Men siden Lenglet du Fresnoy ey forstod sig paa den egentlige Bemærkelse af det Nordiske Ord Munk, endskiønt samme ligesaa skinbarligen er udspiiret af det Latinske Monachus, som det ligelydende Tydske Ord Mönch, og det Frantzske Moine; saa er hand udi sin Catalogue des principaux Historiens, som findes bag ved den nyeste Parisiske Oplag af hans Methode pour etudier l' Histoire, derved bleven foranlediged T. IV. p. 287. til at oversætte forbemældte Verelii Opskrift paa Latin: Fragmentum Historiæ Olai Tryggiasons per Oddurum MVNCK; og tager saaledes den Titel eller det Bi-Navn, som Oddur tilkom, alleneste i henseende til den Munke-Stand hand fordum var udi, saavel paa dette Stæd, som endnu tydeliger siden udi Registeret, hvor hand udi Bogstaven M. setter: MVNK Hist. Tryggiasons, ligesaa vrangeligen for et ordentlig Til-og Stamme-Navn, som Thomas Hyde det Ord Postulatus, da hand in Catalogo Bibliothecæ Bodlejanæ Part. II. p. 74. anfører Henrici Julii POSTVLATI Decretum in causa Philosophica Academiæ Juliæ, qvæ est Helmstadii, contra Dan. Hoffmannum. Germ. & Lat. Wolffenb. 1601., ey videndes, at Postulatus, var ikkuns Begyndelsen af den sædvanlige Titel, som Henricus Julius, Hertug af Brunsvig i Anledning af Bispedommet

Halberstad brugte den Tiid saavel ellers overalt, som særdeles udi den Dom sammestæds anføres, og udi sin fulde Sammenhæng lyder saaledes: Henrici Julii, Postulati Episcopi Halberstadiensis, Ducis Brunsvicensis & Luneb. Decretum &c. Hvilken betydelige Forseelse, endskiønt det egentligen ikke hører til dette Stæd, jeg alligevel ikke kunde forbigaae ved saa god en Leylighed med faae Ord at rette, deels fordi, saavidt mig er vitterlig, endnu ingen haver bemærked det, deels ogsaa i henseende til at bemeldte Hertug Henricus Julius var gift med Høylovlig Ihukommelse Kong Friderich den Andens Princesse Elisabeth, som visseligen vilde tabe alt for meget af hendes medfødde Høyhed, dersom hun i Anledning af Catalogo Bibliothecæ Bodlejanæ ligeledes skulde aflegges ikkuns med den Stumpe af forbemeldte hendes Gemahls afbrudte og ufuldkomne Titel.

IX.

Saa meener jeg ogsaa, at den Omvexling der er skeet imellem en Oversættelse og Hoved-Verket, neppe kand ansees for at være af større Betydelighed end den, hvorved en udenlandsk og heel fremmed Person regnes iblant Indfødningerne; og holder mig derfor atter beføyed til at være saare ilde tilfreds med Gundlings foromtalte Vollständige Historie der Gelahrtheit; fordi Cunerus Petri, fordum Bisp udi Leuwarder, som maaskee aldrig haver seet Danmark, Tom. II. p. 2601. gandske falskeligen og aldeles uriimeligen regnes iblant de lærde Mænd, hvilke i det Sextende Seculo sig udi Danmark lagde efter Theologien: endskiønt der ikke behøves stor Konst til at udfinde det, som egentligen haver givet Anleedning til saa latterlig en Forseelse; nemmeligen at meerbemældte Frieslandske Bisp var bleven født udi den Neederlandske foreenede Provintz Zeeland, som Auctor alt for aabenbarligen blandede med vores Danske Øe af samme Navn.

X.

Men naar en anden fremmed Scribent udi Lettres serieuses & badines sur les Ouvrages des Savans Tom. IV. Lettre 27. paastaaer

at Udlændingerne ere bedre i Stand til at skrive et vist Lands Historie, end hiemfødde, og til Beviis derpaa særdeles p. 558. beraaber sig paa Thormodi Torfæi Historia Rerum Norvegicarum, med disse udtrykkelige Ord: "Troer I, at dette er et Verk af en Norman, som "var bleven født og opfødt udi Scandinavien? Ingenlunde! Auctor "var en Islænder:" Saa veed jeg aldeles ikke, hvad for et Begreb denne formodentlig Hollandsk Scribent haver giort sig om Scandinavia saavelsom om Norge? og indstiller til anderes Skiønsomhed, om og hvorvidt samme kunde synes rigtiger at være, end hin Tydskes Tanker om vores Forfædres Bogstaver, der ansaae et Nordisk Skrift for Moscovitisk? Det veed jeg, at Island imod Enden af det Niende Seculo først er bleven bebygt af Norske Folk: videre, at deres ældgamle Sprog, Viis, Skik og Love hart ad alletider haver været de samme, som fordum vare brugelige over heele Norge: endeligen Øen selv udi det trettende Seculo er bleven lagt under Kong Hagen af Norge, og endnu den Dag i Dag er hører til Norge: følgeligen hverken Thormodus Thorfæus bør ansees bare som en Udlænding, eller Norge, som et heelt fremmed Land, hvis ældre Bedrifter hand saa ypperligen haver oplyst særdeles udaf gamle Islandske Efterretninger.

H. G.

H. G.

Om det gamle Ord Herremand.

I.

Det Ord Herremand er ikke saa læt at giøre Rede for, som det lader sig ansee for de fleeste. Mangen een tænker, at det er upaatvifleligen udaf Herre, Dominus, paa een eller anden Maade. Enten at det har betydet en Mand af Herrestand, efter samme Analogie, som naar man siger Præstemand, Bondemand, af Præst og Bonde. I denne Meening haver, som det siunes, den Svenske Erke Biskop Haqvin Spegel været, efterdi hand sætter i sit Glossario: Herremand, *i. e. Dominus nobilis.* Eller og det skal hede Herrens Mand; som Christen Osterssøn det forklarer: Hvortil Biskop Knud i Viborg har givet Anledning udi hans Latinske Oversættelse af den Jydske Lov, i det hand verterer paa et par Stæder, *Homo Domini*, og *homines Dominorum.* Arrild Hvitfeld selv bekræfter nogenlunde samme Etymologie, naar hand udi Kong Canuti VI. Historie (*pag. 21. ed. in 4to.*) taler om Danmarkes Adel, og om Receptione in *hominem Regis.* Iver Hertzholm in *Parergis de Servitute personali & reali*, bruger og denne Talemaade, *pag. 100.* Herrens Mænds Vordnede. Nicolaus Heldwader er vel ikke nogen mærkelig Scribent, eller værdt at give agt paa udi ærbare og gamle Sager. Alligevel vil jeg anføre ey allene hans Autoritet for Herrens Mænd, men endogsaa hans heele Forklaring om de tvende slags Danske Adel, hvorudi det fornemmeste, (eller rettere, det latterligste,) er hans Etymologie til det Ord Adel (som dog ikke var hans egen, eller den Tiid nye, men vel 100. Aar tilforne bragt paa Banen af Sebast. Franck.) Saaledes lyder det da i Heldwaderi *Encolpodio. fol. 301. a.* "Der haver af Begyndelsen været tvende slags, som man kalder Adel "i Danmark. De første ere udsprungne og fødde af gammel Dansk

"Byrd

"Byrd og Blod, hvilke Kongerne for deres Ridderlige Gierninger og "Troskab, for deres Fæderneland at kæmpe og stride imod Rigens "Fiender, haver givet Hielm og Skiold, og disse kaldedes Herremænd, "qvasi Herrens Mænd eller Kongens Mænd; Deres Slegtinge og "Efterkommere kaldedes Fribaarne &c. De andre, som ere her ind-"komne af Kæyserens Lande, qvi militârunt sub vexillo Aqvilæ, "hvoraf de kaldes Adel af Aqvila, en Adeler paa Tydske Tungemaal, "ere nu incorporerede med disse forskrevne, regnes med dennem i "Blod og Byrd med Navnet og Titelen." Saavidt Heldwaderus. Men ikke er nogen af disse tvende Meeninger, enten om *Domino Nobili*, eller om *Homine Domini*, rigtig. Herremand har intet at skaffe med Herre, i henseende til Navnets Opkomst. Man haver at søge det fra langt ældere Tider, end eengang vore Danske nu tilovers-værende Historier, Love og gamle Skrifter ere. Da vi alligevel udi disse selvsamme Love og Skrifter, naar man ligner dennem med vore Naboers og andre Nationers Skikke, forefinde saa megen Underretning, som endeligen behøves til denne Ting at forklare.

2.

Den Inddeeling af Stænderne her i Riget, som man i lang Tiid har været vant til, fra nu og nogle hundrede Aar op ad eller tilbage, haver giort det rette Begreb om Sagen noget uklar. Man har deelt dennem i Adelstand, Geistlighed, Borgere og Bønder. Og Adelstanden haver nogle, i henseende til Herremands Navnet, meent at kunde og kaldes Herremands-Stand, eller Herrestand. Men af denne Inddeeling er det ikke, at mand skal lære det ældgamle Jus publicum regni Daniæ. Herrestands Navnet tilkom ingen her i Riget, uden Kongen og det Kongelige Huus. Dertil hørde Hertuger og Græver, som vare enten Kongelige Børn, eller Kongernes nær Forvandte og Svogre. Endeligen da og Biskopernes Magt og Myndighed opsteg til det høyeste, tilegnedes dem ligeledes Herre-Titel; De skreve sig af Guds Naade, kaldede sig Vi og Os, og kunde i deres Biskopsdømme øve visse Herligheder, som ellers ingen tilkom, uden Kongen i sit Rige, Hertugen i sit Hertugdom, og Kongens Børn eller Frender i deres Læne; hvilket sees af den Jydske Lovs

Tredie Bogs 8de Capitel. Med Adelen har det sin Rigtighed, at den var iblant Undersaatterne, og næst Kongens Huus og Forvandtskab, den fornemmeste Stand i Riget, og de ypperste deriblant blesve tagne i Kongens Raad, og forlæente med de anseeligste Embeder. Men Adel og Herremand var ey altid eet og det samme. Een kunde være Adel, og var dog ikke Herremand, (jeg taler om de ældgamle Tider.) Men en Herremand var Adel; hand blev det og, saasnart hand fik Herremands Navn, og fortplantede siden Adelskabet paa sin Ægte-Afkom. Adel betyder Fribaaren, og af fornemme Slegt. Herremand var en Kongens Krigsmand, og en Forlæningsmand af Kongen til at giøre Krigs-Tieneste: Af *Her*, eller *Hær*, exercitus, og *Man*, vasallus, homo; saa at hand kunde med Rette hede, Miles feudalis, eller homo aut vasallus militaris. En Adelsmand, som sad i Kongens Raad, som tiente bestandigen til Hove, som var i Justitz-, eller andet Krigen u-vedkommende Embede, havende ey noget Læn der forbandt ham til Krigs-Tieneste, hand var Nobilis & ingenuus Vir, men i de Tider ikke Herremand, i.e. homo exercitus aut miles. Begge slags Adel, Herremændene og de andre, ere af en u-tænkelig Alder. Nobilitas var i sin Flor og Herlighed hos de Tydske, længe før Taciti Tider, hand som skriver iblant andet derom: "Insignis nobilitas, aut magna patrum merita principis dignationem etiam adolescentulis adsignant." Og saaledes er ikke at tvivle paa, den jo ogsaa var hos os. Herremænd vare vel største Deelen Fribaarne og Adelfødde; Men kunde ogsaa indsættes og tages dertil af de Stænder, der ey vare Adel, naar de havde fortient saadan Ære ved Dyd og Mandhaftighed i Krigen. Hver Mand kunde følge Hæren, gaae i Krig og Leding; og var U-adel saavel som Adel dertil med visse Vilkor forbunden, naar Opbud var skeet, og det faldt ham til i sin Orden, undtagen ufrie Tienere og Træl; hvorom kand læses 3. Bogs første og andet Capitel i Loven. Men hver Krigs- eller Ledings-Mand var ikke derfor en Herremand, eller Hærsmand. Thi Mand i dette sidste Ord bemærker ey blot og simpliciter *Virum*, men Vasallum, seu *hominem*, som man kaldte det; nemlig en Mand, som enten selv, eller ved Byrd og Arv var i Besiddelse af visse Friheder, fordi hand stedse skulde følge Hæren selv personligen, med Skiold, Vaaben og alt tilhørige. Og denne slags Frihed, som følgede Herremandsstanden, hørde ikke til Adelstanden i Almindelighed i bemeldte Tider.

Det beste Begreb om Tingen bekommer man, næst vore gamle Historier, af den Jydske Lov: hvor Forskiællen imellem Bonde og Herremand er den samme, som jeg nu har bemærket imellem Herremand og Adelsmand. Men her maa man sætte tilside sit Præjudicium, og forglemme den Bemærkelse, som nu om Dage tilegnes, ja efter det trettende Hundred-Aar er bleven tillagt Bonde-Navnet. Bonde er, i vores Dansk og alle de Nordiske Dialecter, eet af de Ord, man ved Tidens Længde har degraderet; ligesom Tyrannus, fur, latro, i Latinen; i Tydsken Schalck, Theof eller *Thiw*, og deslige. Nu om Dage betyder det Rusticum, colonum, en Agerdyrkere af ringe Stand. I gamle Dage var Navnet almindeligt, for hver Mand som i Landet bygde og boede, og eyede Gaard og Gods. Den allerrigeste Jordegods-Eyere paa mange Marker Guld, ja den ypperste i Kongens Raad, naar hand ey var Herremand og giorde Krigs-Tieneste, hedde ligesaa vel Bonde, som den der ikkun havde en heel maadelig Jord, af en Mark Sølfs eller faae Ortugers Værd. Den enfoldige Leve-Maade paa de Tider førde saadant med sig; Thi en riig og fornemme Mand holdte sig for ingen Skam, at omgaaes selv med Bonde-Arbeide, og tage Haanden deri med. Hvilket har givet Adamo Bremensi Leylighed, til at skriver saaledes, *Hist. Eccl. c. 139. In multis Normanniæ & Suediæ locis pastores pecudum sunt etiam nobilissimi homines, ritu Patriarcharum, & labore manuum viventes.* Ligesom Varro skriver om de gamle Græker og Romere, *illustrissimus quisque pastor fuit.* Derfor ingen Under, at Bonde-Navnet er baade bleven almindeligt, og bleven saaledes længe ved; saa at Adel og Bonde ey bleve ret adskilte, førend ved en lang Tiid. Det sammensatte Ord Adelbonde nævnes vel i Loven, men ikkun faae gange; Hvor dette Navn dog ey tilkiendegiver noget større eller mere, end det bare Ord Bonde paa mange andre Stæder. Adelbonde, og ey Bryde, eller Landboe, staaer der i Lovens 3. Bogs 51. Cap. Adelkone, saa ofte det endogsaa forekommer, er intet andet, end en Dannemands Ægte-Hustrue. Og i samme Bemærkelse er Adhelman, i den gamle Uplands-Laghen hos de Svenske, nemlig simpliciter en Egtemand, vel *legitimus maritus*, "Hvilken Mö Mann taker mot Fadhurs Villia eller " Modhor, hvad hun taker ham til Adhelman, eller løske låghes &c." i. e. Hvad heller hun tager ham til ret Egte-Huusbonde, eller hun legger sig i Utugt med ham. Adelbye, er en fuldkommen Landsbye, og saaledes mere end Torp, der ikkun bestaaer af faa Boliger eller Gaarde.

Adel-

Adelvey, en Hoved-Vey, eller Lande-Vey; som og kaldes Adelfar-Vey, hvoraf siden per contractionem er bleven Alfar-Vey og Alvey; (Ostersøn forklarer det ved Allemands Vey). Ligeledes Adel-Aae, principalis alveus amnis. Adel-Ting, kaldtes fordum Herredagene eller Danne-Hof, der nu heder Høyeste Ret; hvilket var, ligesom nu, den yderste og sidste Appellation: Saaledes lyder det i K. Christophori II^di. Recess af Aar 1320. " Item, ingen skal strax stevnes til Kongens Ting, " men først til sit eget Herrets-Ting; og skiuder hand sig til Lands-Ting, " ved den Pligt som der ligger ved; Og vil hand ey staae til Rette, men " skiuder sig til Kongens Ting, da skal hans Sag der randsages" (NB. for Kongens Drost, Marsk, eller Kiøgemester,) " og fanger hand ikke " der Ret, da skal hand skiude sig til Adelting, som kaldes Rigens Raad." Og for at komme igien til Adelbonde, da er saadan een intet andet, end en riig og velhavende Bonde, eller Jordegods-Eyere. Schefferus mener, at det er af ADEL, eller ODEL, som har bemærket proprietatem omnimodam, nemlig af *Odh* proprietas, og *all*, totum, omne: Og at en Adelbonde, var den som havde Odel, hoc est, proprium & a majoribus per hereditatem acquisitum possidebat fundum. Men saavist som det er, at det Ord Odel har stedse fra gammel Tiid og fremdeles været i almindelig Brug i Sverrige og i Norrige; Saa vist er det ogsaa, at vi intet Spor finder dertil her i Dannemark, enten i den ene eller anden af vore gamle Love, eller i nogen Konges Reces, eller Constitution; ja ikke i noget gammel Dansk Brev, Dom eller andet Ting-Instrument, saa vit jeg veed mig at erindre; da vi derimod her hos os have havt det Ord Adel i mangfoldig Brug fra de ældste Tider af, (og maaskee længe førend hos enten de Svenske eller Norske,) til at bemærke tam homines, qvam res alias, insignes, nobiles & ceteris præstantiores: hvilket noksom lader sig kiende af de mange nys opregnede Ord, der med Adel ere componerede, og hvortil ingen Odel eller proprietas passer sig. Derfore haver man snarere at see hen til det gamle *Adal, Athal*, eller *Ethel*, der har været noksom gængse hos alle gamle og Sprog-forvandte Nationer, Franker, Longobarder, og Engel-Saxer, hvorom videre kand læses hos Schilter og Wachter i deres *Glossariis*. *Adhal Sangheri*, er i den Tydske Version af Isidoro *contra Judæos*, egregius vel excellens Psalmista. *Adal-erbi*, nobilis hæreditas vel possessio, kaldes, i henseende til vore første Forældre, Paradis hos Otfridum. Saaledes og Adel-

 bonde,

bonde, agricola eximius & honoratus. Den Jydske Lov tager allene den for Adelbonde, der har fuld Plogs Errie, eller Gaard og Gods til at opholde fuld Leding og Landværn af. Og saadan fuld Plogs Errie regnedes i de Dage til 3. Marker Guld, eller 24. Marker Sølvs Værd. Bonde var saaledes ikke, som nu, allene rusticus; Men herus, dominus fundi & familiæ, paterfamilias. I hvilken Bemærkning vi endnu have dets Compositum Husbonde. Nempe rustici antiqvis, non qvales nobis, sed qvicunqve deniqve colebant rus, etiam per servos, aut colonos, siger Scheffer *in Upsalia antiqua, cap. 18. p. 371.* Andreas Sunonis Archiepiscopus, udi sin Latinske Paraphrasi *Legum Scanicarum,* kalder Bondones, viros probos & honoratos. Og Dr. Hickes i sin *Dissertatione Epistolari ad Showerum pag. 38.* hvor hand taler om det Juducio duodecim Patrum approbatorum, som Kong Regner Lodbrog, efter Saxonis Grammatici Beretning, forordnede, mener at det har været Tolv Patres familiares i hver Provintz, qvos veteres Dani & Scani *Bondos* vocabant. Sveno Aggonis, vores ældste Danske Historieskriver, fortæller, at den Mand, der i K. Knud den førstes Ungdom, blev sat til Rigets Forstandere, (omtrent an. 870.) var en Siælandsk Bonde, ved Navn Ennignup; *Sialandansis Bondo.* Af samme Slags haver og været Ope Snialle af Siæland (som hos Svend Aggesön heder Opo Sialandensis, cognomento Sapiens,) og hans Søn Eskill; hvilke tvende Kong Knud den Store brugte til Witherlags-Retten at giøre; Item Boe Hethensøn af Vænla eller Vendsyssel, den Tiid Kong Knud tog ham til sin Mand og Tiener; hvorom der tales i bemældte Witherlags-Ret, ed. *Resen. pag. 698.* og Sven. Aggon. *pag. 182.* I Knytlinga-Saga fortælles om den Rigs-Dag, der holdtes efter Kong Svend Estridsøns Død, for at udvælge een af hans Sønner til Konge, at der da opstod en Jydsk Bonde, og haranguerede Forsamlingen, med stor Myndighed og Veltalenhed, paa samtlige Stænders Vegne. Ja saa mægtige Folk vare de Bønder, der i Begyndelsen af det 12te Seculo, under Kong Nicolai svage Regimente, satte sig op imod Kirken og Biskoperne: Hvilket skeede her i Siæland, hvor de forjoge Biskop Arnoldum af Roskilde i Landflygtighed, som hand omsider an. 1110. døde udi; men blevs endeligen til Rette satte af hans Eftermand, den behiertede Biskop Peder Bodilsson. Herom liuder et Excerptum, med Sl. Thomæ

Bar-

Bartholini Haand, af et gammelt Chronico membranaceo: "Arnoldus Episcopus anno seqventi post inceptionem *Bondonum* obiit: "Cui in sede Roskildensi suffectus Petrus, Capellanus Magni filii Nicolai. Is mox clericos ex persecutioue *Bondonum* liberavit, & qvod "prius non licuit, effecit, ut nullus laicus querimoniam super clericos faceret, sed in synodo." J en gammel Chronologie, fra an. 916. til 1263. som Sl. Erke-Bisskop Benzel har ladet trykke, staaer ad an. 1249. *Rex Ericus a bondonibus & rusticis a civitate Lundensi fugatus.* En lærd Jslænder, som har giort Anmærkninger ved et Jslandsk gammelt Vers, hvori staaer *Kurteis-Bonde,* skriver dette: "Vocabulum "*Bonde* non est in tanto contemptu apud nostrates, quanto apud exteros. Non enim in hac insula qvemvis rusticum dignamur nomine *Bonde*, sed præstantissimos qvosqve ordinis politici *Bönder* appellamus." J Vest-Gotha-Laghen staaer: *Biskop skal Bonda-Sun vera*; det er, hand skal være en fornemme ærlig Mands Søn i Landet. Jtem, om Lagmændene: Bonda-Sun skal Lagmadur vera; Hvilket Verelius oversætter: Judex provincialis parente indigena & honorato loco natus erit. See hans Anmerkning til Hervarar-Saga, *cap. 15. p. 152.* og videre hos Vexionium in *Descriptione Suecia*, lib. VIII. *cap. 1. de Antiqva Nobilitate.* Mig falder herved ind en Observation, som den brave Mand Ol. Wormius i sine *Fastis Danicis* har giort, *lib. 2. c. 9. p. 89.* at udi Maji-Maaned er en Fest, som mand her i Danmark kaldte Hellige Bønders Dag, som hand verterer *Sanctorum rusticorum*, og siger derom saaledes: "Hunc autem diem, "qvem nostrates *Hellig Bönders Dag* vocant, nec in Calendario Romano, nec in aliis Fastis reperire potui, ut suspicari liceat, agricolas "in hisce regionibus, ob maxime solemne agriculturæ opus, qvod "hisce diebus exercetur, propria auctoritate hunc diem sibi vendicasse." Men Wormii Giætning er i det uvisse; og jeg undres paa, hvorfor hand ey har examineret Maji-Maaneds Fester, imellem lille S.Hans Dag (Johannis ante portam Lat.) som er d. 6. Maji, og S. Erichs-Dag, d. 18. Maji, da hand læt kunde fundet den. J mine Hænder er falden et Tings-Vidne af Siælandsfars Lands-Ting an. 1425. da Herlug Nielssøn i Engletorp, Ridder, var Lands-Dommer, der staaer det udtrykkeligen: Then Othensdag næst fore Helghe Bønders Daagh *Nerei & Achillei.* Og mand veed jo, at denne Dag er den

 12. Maji

12. Maji. Men af hvad Aarsage, og efter hvad Tradition, mand har aldet disse tvende Martyrer Bønder, lader jeg denne gang være urandsaget. Mag. Jens Dolmer i sine Danske Anmerkninger til den Norske Hirdskraaes 9de Capitel treffer ey den rette Forskiæl, naar hand skriver, at ved Bonde forstaaes "alle i Almindelighed af nedrige "Stand, som boede og bygde i Landet, Laugmænd, Borgere, "Jordegne- og Fæste-Bønder." Hand burde have sagt, at ved Bonde forstaaes alle, som ey vare i høye Embeder hos Kongen, eller i Krigs- og Hof-Tienester; Alle de andre, fra den ædelste og rigeste i Landet boende, havde Bonde-Navn, saalænge hand havde noget ved at hette og værge for. Og de Exempler, hand siden fremfører *pag. 66.* af rige Bønder, der have buddet Kongerne til Giæst, og viist deres Magt og Myndighed i mange Maader, bekræfter, at det ikke altid var nedrige Stands Personer. I sine Latinske notis *pag. 418.* siger hand og ret: "Rusticorum magna qvondam potentia in Norvegia "fuit, qvippe qvi jus eligendi & constituendi Reges eisqve nomina "imponendi soli habebant. Nec Reges bella inchoare & suscipere, "illis invitis aut reluctantibus, audebant." Laugmændene i bemeldte gamle Tider, kunde M. Jens Dolmer vel ogsaa ladet blive at sætte udi nedrig Stand; Helst da de i Hirdskraaens femte Capitel opregnes iblant de fornemmeste, og skulde tillige med Biskoperne, Prælaterne, Hof-Marskalken og Lænsmændene, løfte Kongen op i Høy-Sædet naar hand blev kronet. Imidlertid sætter hand dem, uden Forskiæl, i een Classe med alle slags Bønder: "Sub hoc nomine (*Bondonum*) "Nomophylaces, cives & ruricolæ omnes comprehenduntur:" maaskee fordi mand i hans Tiid ikke mere tog Adelsfolk dertil. Slige Ting faaer udi nogle Seculis en stor Forandring: I fordum Dage vare udi Kiøbstæderne her i Danmark mange Borgemestere og Raadmænd af den beste Adel og ældste Familier. Bønders Magt og Myndighed i Norge burde have overbeviist ham om deres Stands Værdighed og Anseelse, ja end ogsaa deres Rigdom. Og efterdi hverken det Ord Adel, eller Herremand næfnes nogenstæds i den hele Norske Hirdskraa, da, (med mindre mand vil være saa urimelig, at negte det der var Adel og gode Familier i Norge, da dog samme Lov, *Cap. I p. 4.* taler om Velborne Mænd,) bliver det vel ingen anden, end de rige og anseelige Bønder. Mand læser i den Norske Historie, at de som

førde

førde Kong Oluf den Hellige hans Brud Dronning Astrid til, vare Hofmænd og rige Bønder-Sønner: Valit lith bædi af Hirdinni ok af rikom Bondasonum. Thi og gandske vist er det, at Rigdom og Formue nobiliterede i de gamle Tider, og gav Ære og Adelskab, tillige med en ærlig Fødsel og Herkomst. Dette var og hos Grækerne (*) ja og hos Romerne saaledes i deres Republiker. Muratorius siger i sin Dissertation om de Italiænske *Liberis hominibus, Antiqq. Ital. Tom. I.* "Potentia & opes erant illæ revera, qvæ unum supra alterum efferebant: publica qvoqve munera nobilitatem, sicut nostris qvoqve temporibus, augebant." Ja hos de gamle Celter, vidner Posidonius hos Athenæum, var og saaledes Skik, at den sad øverst i deres Giæstebudde, som enten var den tapperste Krigsmand, eller den beste i Byrd og Blod, eller den anseeligste i Formue og Rigdom, διαφέρων τῶν ἄλλων, ἢ κατὰ τὴν πολεμικὴν εὐχέρειαν, ἢ κατὰ τὸ γένος, ἢ κατὰ πλοῦτον. (Athenæi *Dipnosoph. l. 4. c. 13.*) Ligeledes og hos vore gamle Forfædre. Den beste Krigsmand var i best Anseelse hos Kongen og hos Folket. Og naar saadanne Mænds Afkom ey vanærede deres Byrd, vare de noksom adlede: Derefter de som besade Landsens Rigdom. Endelig, naar een end intet Gods havde, men bekom Tieneste hos Kongen, saa nobiliterede ogsaa Hof-Embedet, og tilbragte sin Mand Adels Værdighed. I Engelland, udi de gamle Engel-Saxiske Kongers Tider, var ligeledes stor Forskiæl paa en fornemme Bonde, af det slags, som her kaldtes Bondones, og paa en ringe og gemeen Landbo eller Leylænding, sive rusticum plebejum. Den første kaldtes Landrica eller Landagenda Man, Jord-eyende Mand. Den anden derimod Ceorl, Ceorlisc- eller Cyrlisc-Man, en Gemeen Karl, plebejus homo; item Tunesman, i. e. rusticus. Landrice vare i næste Værdighed efter Eorlcunde, Æthelinge og Thegenborne; som mand lærer af *Legibus Presbyterorum Northumbrensium*, der følge næst efter Kong Eadgars Love. I visse Forbrydelser skulde en Landrica betale lige fuld Bod med Cyninges Thegn, nemlig 10. halve mark; som der staaer in *Lege 58. (pag. 101. edit. Wilkins.)* I andre Tilfælde betalede Thanus Regis 10. halve Mark,

(*) Τί γὰρ ἄλλο νομίζομεν εἶναι τὴν εὐγένειαν, εἰ μὴ παλαιὸν πλοῦτον, ἢ παλαιὰν δόξαν; i. e. Thi hvad er vel Adelskab andet, end en gammel forhvervet enten Rigdom eller Ære? Plutarch. *de Nobilitate*, hos Stobæum *Serm. 218.*

Mark, Land-agende 6. halve Mark; Men Ceorl ikkun 12. Øre, v. *Leg.60.ibid.* Jeg regner da, og kand ikke andet end slutte, at til fornemme Stand i Danmark eller Adelstand have henhørt disse efterskrevne: 1.) Kongens ypperste Bestillings-Mænd, og Raad; Marskalk, Drost, Dapifer, Pincerna &c, 2.) Herremænd, eller Hærs mænd; 3.) De formuende og fribaarne Bondones, som opholdte Land-Værn og Leding af deres Jordegods; 4.) Kongens Hofmænd og Tienere; og siden 5.) Andre, som Kongen antog, og forlænte Frihed, lige ved dennem og ved Herremænd. At nu Kongens Lænsmænd, Hovedsmænd, Ombudsmænd, Styresmænd, hørde til samme Adelstand og Rang, forstaaer sig selv. Den gemene og nedrige Stand bestod af Land-Boer, Boe-Karle, Inde-Bønder, Indeste Mænd, Gaarsæder, Brydier, fattige og Origet Mænd. Siden vare Tienere, Rede-Svenne, Leye-Svenne, og Drenge, i Norge Værkmænd. Som tilsammen begribes under det Ord Hion og Bondens Leye-Hion, 2. Bogs 30. og 82. Capitler. Og endeligen Trælle; hvilken Stand blev siden her i Riget, ligesom og i Norge, og over ald Europa, afskaffet. En Landboe var det samme, som vi nu kalde en Landgilde-Bonde, eller Fæste-Bonde; thi i saadan Maade taler Loven om dennem, og siger, Bondens Landboer; hvilket vi nu kalder Proprietarii-Bønder: Ligeledes Boe-Karle, i de sildigere Love, Konning Eriks og andres. Inde-Bonde, var en Hoveries Bonde, der sad for Egt og Arbeide: At opholde Innæ, heder i den Skaanske Lov 17de Bogs 2. Cap. at giøre Hoverie, eller udrede Penge og Skyld derfor. Andreas Sunonis verterer det, debitas præstare operas. I Kong Erik Christophersons Forordning, som staaer sidst i den Jydske Lov-Bog, heder det: " En haver han 12. Øre Skyld i Jord " eller mynne, ther han saaer ey og slaaer ey, tha skal han inde for then Jord: En skær han og slaar, tha inne han for sin Jord, som førre er " sagt." At inde, er egentligen at indføre, bringe i Huus, som Indebonde motte giøre med Kongens eller Husbondens Korn, Høe, Træe og Ved, Torv &c, it. ved Bygninger. At errie, er at pløye; og for disse slags Hoverier, i Sæd- og Høst-Tiid, naar Inne, og Errie ikke giordes virkeligen, betaldes Penge eller andet Værd derfor; hvilket ogsaa kaldtes Inne, it. Erries-Penge; hvoraf man siden har giort Arbeids-Penge. En Kongens eller Biskops Mand, hvis hand ey vilde fare

selv

selv i Leding, med fuld Vaaben, paa egen Bekostning, som en anden Herremand, motte hand betale til Kongen, som en anden Skatte-Bonde, der sad hiemme; men vilde hand ey betale, eller kunde ikke, blev hand Inde-Bonde: efter Lovens 3. Bogs 7. Cap. Kong Erik Eriksøn, eller Menved gav Skaaningerne an. 1317. et Privilegium, at Kongens Indebønder i Skaane skulde være frie for Egt, uden naar de hørde Kongens særdeles Breve derom. Det Ord Indeste og Indeste-Mand kommer ikke ved denne Ting, men er en inqvilinus, og endnu i Brug; kaldtes ogsaa Gaarsæder, Huusfolk. Brydie, var den, som selv ingen Jord havde, i Eye, Fæste eller Leye, (og kunde saa ey være nogen Myndlings Værge, thi hand var end ey sin egen Værge, saavidt som hand var Brydie; See Lovens 1. Bogs 31. Cap.) men hand pløyede og saaede et stykke Jord til halvs med Bonde eller Landboe, imod at nyde en Part af Frugten. Deraf have nogle taget feil, saasom den lærde Loccenius, samt og Erich Krabbe i hans Tydske Version og Christen Ostersøn, og meent at det var allene Bondens Villicus & dispensator, Meyer, eller Aflskarl. Men det er virkeligen, (som Hadorphius har bemærket i sin Liste paa de gamle Ord i Skaanske Lov-Bog, og Iver Hertzholm *de Servit. p. 119. sqq.*) proprie en Colonus partiarius. Thi Bryta, er at skifte og dele. Og saadan en Partiarius redemptor var Aflskarlen ofte; hvorfore Canutus Episcopus kalder ogsaa Bryde, Villicum; og hos Erich Krabbe er hand der Meyer. Dog kunde een være enten Eyere eller Fæste-Bonde i een Gaard, og Brydie i en anden, som bemældte Hertzholm ret nok viser. Origet Mand, er en gandske forarmet Mand: "Den er Origet Mand, der ey "selv haver Huus eller Jord, og ey reder Leding eller Landvern," siger Loven 2. Bogs 24. Cap. conf. & *cap. 71.* Det siges af O, littera privativa, som vi nu kunde skrive Uriget, a divitiis ad inopiam redactus: ligesom Obota Menn, i Norske Love, ere de som ingen Bod kand skee for, men maae straffes paa Livet, Ubode.

3.

Men at komme igien til Adelstanden, da er noksom bekiændt, at Kongerne i Danmark, som og i alle Riger og Lande, udi alle Seculis, have taget sig undertiden Mænd af den gemene, u-ædle og ringe Stand, og forfremmet og ophøyet hvemsomhelst dem behagede til Ære og Værdighed. En gemeen Bondes eller Landboes Fortienester kunde Kon-

gen benaade og belønne, med at sette ham i Adelstand; og efter Prøver i Krigs-Tieneste give ham Herremands Frihed. See Jydske Lovs 3. Bogs XI. Capitel. En Tiener, Leye-Sven, ja en Træl mælte Kongen undertiden frels og frie. Dog var stor Forskiæl paa saadan en frigort Mand af dette sidste Slags, og en frifød Bonde i Landet, item en fornemmere fribaaren Mand: Til hvilken sidstes Værdighed at opnaae hørde endnu flere Trin og Trapper, baade i Byrd og Afkom, saa og i Fortienester og Midler. Ligesom der og hos Saxerne og andre Tydske var Forskiæl paa **Frie Mænd** og **Frigiorte**. Tacitus bevidner, at der var end ogsaa i hans Tider hos de Tydske *Ingenui, Nobiles, Liberti* & *Servi*. Nithardus, som lefvede under Kæyser Ludovico Pio, siger: " Gens Saxonum omnis in tribus ordinibus divisa consistit: Sunt " enim inter illos *Edlingi*; sunt qvi *Frilingi*; sunt qvi *Lazzi*, illorum lin- " gva dicuntur: Latina vero lingva hoc sunt, Nobiles, ingenui & ser- " viles." Men Adamus Bremensis, som er et par hundrede Aar og derover yngere end Nithardus, er herudi rigtiger, naar hand deler dem i fire Slags: " Qvatuor differentiis gens illa consistit: *Nobilium*, scili- " cet, & *Liberorum*, & *Libertorum*, atqve *Servorum*." Hos Engel-Saxerne vare ogsaa *Frigmen*; hvor Kongen iblant giorde af en *Theof-Man*, i. e. servo-homine, en *Frigman*; som deres Love taler: Ligesom og vore Konger, efter Jydske Lovs 3. Bogs 2det Cap. Og saadanne vare da Saxernes *Frilazzi* eller Liberti.

4.

For nu at opliuse klarere vore Danske Herremænds Stand og Vilkor, og at de har været en Levning og Overblivelse af den ældste og beste Adelstand, saa vel her, som i Tydskland, nemlig af Krigs-Standen, ville vi fremstille alle de Stæder, hvor Navnet forekommer i den Jydske Lov; som ere ikkun fire gange, alle udi den Tredie Bog. I dens Ellevte Capitel staaer saaledes: „Landbo, ehves som the ere, „Biscops, Presters, Closters, Kirkens, Bondens, eller Herremans, „ther ey førre vare frelse og undertagen med Privilegi, holde op Lething „og Landvern, om the errie rebdragen Jord, uthen at Konningen lader „them frelse.„ Hvoraf dette allene læres, at Herremænds Fæstebønder kunde af Kongen frietages fra deres ringe Stand, og giøres til Frie-

og

og Frelse-Mænd, ligesom en anden riig Bondes eller Proprietarii Tiener, eller Biskopens, Kirkens rc. Thi Kongen kunde tage sig Mænd, (recipere in homines suos,) hvilke hand vilde, over sit heele Rige; efter 3. Bogs 8. Cap. Siden læser man i det 14. Capitel: „ Hvilken „ Man boor o sin egen Jord, og tager annen Man Felleg til sig, hvat „ heller hin er Herreman eller ey, giøre so uth som han giorde førre. „ Og i det næstfølgende 15. Cap. „ Hvilken Herreman, som haver „ mynne, end ful Plogs Erri, tha mo han feste til sig Jord, e til han haver ful Plogs Erri, og giøre tha ey Lething af then Jord ther hand „ feste. „ Disse tvende Capitler, naar man ligner dem tilsammen, gaae ud derpaa, at vise og stadfæste Herremændenes Pligt og Frihed, hvorvidt begge strakte sig. De skulde, og vare forpligtede til at giøre Leding, men hvorledes? nemlig med deres egne Personer, Vaaben og Rustning, og saaledes gaae selv i Krig; Hvorimod de havde deres Jordegods fri for Skat, hvilken andre Bønder og Jords-Eyere motte udrede i Penge eller Vahre til Krigsfornødenhed. Det blev end ogsaa Herremanden tilladt, naar hand ey havde fuldkommen Sædegaard, paa 3. Mark Guld, som kaldes fuld Plogs Errie, da ey allene ved Kiøb, men ogsaa ved Fæste eller Leye, at lægge saa meget dertil, som hannem fattedes, og endda nyde samme Frihed for Skat og Udredsel, frem for andre Bønder og Landboer. Men hvis en Bonde, der boede paa sin egen Jord, vilde profitere deraf, med at tage en u-formuende Herremand i Fællig med sig, blev sligt hannem til ingen Nytte, efter det 14de Capitel, som nu er hørt; Thi hand motte alligevel betale, som forhen. Enhver Bonde, som havde i det mindste Tu Marks Sølv i Jord, (som er kuns Tolvte Deelen af fuld Plogs Errie,) motte giøre Leding, eller udrede af Eyedommen sin ansatte Deel til Ledingen, efter den Ligning, som staaer foreskreven i samme Tredie Bogs 12. og 13. Capitler. Og behøvedes saa ikke, at Ledingen giordes med Bondens egen Person, naar hand skaffede en Mand til Skibet, som hand vilde svare til, og Styersmanden vilde tage for god, og hand derforuden udgiorde, efter Jord-Taxten, sin Deel til Skiold, Pile og andet Vaaben, samt Skibs-Redskab, alt efter det 1. 2. 4. 5. og 6. Capitler i bemelte Bog. Derfore kaldes Bonden, i det 12. Capitel, Udgiærningsmand, fordi hand udgiør sin Deel til Ledningen (som Erich Krabbe i sin Tydske Version kalder, Heerfahrt halten.) En Havne-Bonde, som det

18. Capitel omtaler, var een af de fornemmeste i Havnelaget, som havde en fuld Plogs Errie, hvoraf hand motte giøre eller opholde fuld Land-Værn, (som det ogsaa heder om Adelbønder, af hvilke Nævninger skulde tages, efter 2. Bogs 51. Cap.) Hannem burde da, efter Loven, at giøre Leding, med Skiold, Jernhat, tre Folke-Vaaben, Sverd og Spiud: Ja hvis hand tilkiøbte sig eller eyede endnu mere Jord, da at udgiøre ligeledes deraf, efter Taxten. Herremand derimod var, enten hand havde megen, mindre, eller slet ingen Jord at errie, en Frie og af Adelkone baaren Mand, (hvoraf den Titel er, *Erlig og Velbyrdig*,) hvilken eller hvis Forfædre Kongen havde antaget til sin Krigs-Tieneste, og til Landets Værn og Beskiærmelse, og hannem, samt hans med frie Hustrue avlede Sønner og deres Mandlige Efterkommere, derved, med lige Vilkor, beholdte (nogenledes paa samme Viis, som de Tyrkiske Zaims og Timarioter.) Og saadanne Mænd blev det, efter en, her i Riget gammel og mange hundrede Aar tilforne indført Skik, fremdeles i den Jydske Lov tilladt og bekræftet, at de motte eye med Rette, og kiøbe saa megen Jord, som de kunde affstædkomme, foruden at svare saadan Skat og Udgiærsel deraf, som andre Jord-eyende Bønder: „ Forthi (siger Loven i det 18. Cap.) at the „ giøre ther fyllest af, i thet de hetthe (eller vove) therre Hals, for „ Konningen og for Landsens Fred. „ Af dennem bleve og Ombudsmænd beskikkede; saa og de saa ofte i samme Capitler omtalte Styresmænd, der vare Søe-Hovedsmænd eller Capiteiner i Styreshavnene. En Styreshavn vil Christen Ostersson paastaae at have været „ en synderlig og særdeles Gaard, som var tillagt den til Forlehning at „ besidde, der betiente Styresmands Embede. „ Men virkeligen betydede det Lænet tilsammen, hvorudi flere Jorder og Gaarde, end hans, omkring Havnen vare beliggende. Men i hans Havn, der kaldtes Styreshavn, skulde alle Skibe fra Havnelaget forsamle sig, til at segle ud i Leding. Havne-Lag (hvilket Ord Osterssøn ret nok har forklaret,) var i Danmark det, som i Norge kaldtes Skib-rede: Hvorom M. Jens Dolmer, ved det 48. Cap. af Hirdskraaen, *p.* 334. siger, sig at have fundet i en gammel Skrift, " at 42. Hafner giorde et Skibrede, og deraf giordes et Skib, som var " en Styresmand for, og havde hand 9. Skiepper Rug til Rente " af hver Hafn, hvert Aar naar Leding udgiordes." See og hans Latinske

tinske Notam, *pag. 525.* Men langt fra, at udi Danmark saa mange Hafne vare om eet Skib at udrede, naar der "af hver 24. Mark "Sølfs Jorder, som Self-eyere aatte, motte udgiøres en Jagt paa 12. Aarer," som Arrild Hvidtfeld retteligen har bemærket. Ved Styreshafnen havde da, som nu sagdes, Styresmanden sit Læn, og sin Gaard af Kongen. Og var sligt ingen besynderlig Ting, eller en Indrettning alene her i Rigerne; Helst mand finder end ogsaa in *Codice Theodosiano, lib. XIII.* tvende Titulos V. & VI. *de Naviculariis;* den ene om deres Embede, Friheder og Privilegier; den anden de Prædiis Naviculariorum, seu nauarchiæ functioni adscriptis; item de Fundis ad Naviculariorum dominium pertinentibus. Derimod hvad Gods her i Riget, der laae langt oppe i Landet, vidt fra Hafnene, eller, som Loven taler, uden for Skibene, det blev regnet til Qvær-Sæde; Et Ord, som betyder Stillesiddende, qvasi sedes militia exempta, saavelsom og det Paalæg, mand betalte for Qvær-Sæde eller hiemmesiddende. Og deraf udgiordes Stud og anden Skat, i sær og til Kongens Bord: Ligesom og blev regnet til Qvær-Sæde, og ey til Skibene, hver en Bonde, der eyede mindre, end Tu Mark Sølfs Jord; item Indebønder, som gave ikkun Inne og Stud, men giorde ey Leding. Steede det nu, at Herremanden efterloed friebaarne og ægte Arvinger af Mands Linie, da arvede de ogsaa Godset med samme Vilkor og Frihed, nemlig Søn efter Fader, Fader efter Søn, Broder efter anden; alt Qvindekiønnet udelukt, efter 3. Bogs 20. Capitel. Men naar ingen Mands-Arfving var, da faldt Godset til Skibene eller Styreshafnen, det er, til Kronen. Hvilket Loven vil sige i det 18. Capitel, med disse Ord: "Ofte vorder og so, at then "Jord, der Herreman køber, og then the hafve førre, ganger til Ski-"ben efter there Død." Item udi det 20. Capitel: "Hvor som ey er "Adelkone-Søn efter Fader, eller Fader efter Søn, tha arfver Kon-"ningen Styreshafn. The Styreshafne, som til Biscopsdom ligge, "the følge e Biscopsdom." Alt saa er denne Oprindelsen til Herremænds-Godset, nemlig at det har været i førstningen Mands-Læn, og ikke kunde arfves paa Døttre, som andre Jord-eyende Bønders Gods; undtagen det Gods, som Herremanden kunde eye uden for Skibene eller Hafne-laget, længer op i Landet. Og haver saa Arrild Hvidtfeld retteligen skrevet derom i K. *Canuti VI.* Historie, *p. 21.* „Vore Adel

 „her

„her i Danmark er siden første Valdemars Tide fast opstegen. Vi
„finder ikke udi gandske Lovbogen talet om Herremænd, det er de
„som gave dennem til Hofve, stædse at tiene udi Leding, fra Jord-
„egne Stafn, før i 3. Bog; Hvor dennem tillades at maae kiøbe
„Styreshafne, fordi de voge og jette deres Liv for Kongen og Riget.
„De vare under een Lov og Ret med andre her i Riget: og vores
„Adel, ligesom den udi Sverrige og Norge. Siden er Styres-Hafne
„forvendt under Adelen, og de giorde frie, dennem besade: Hvilke
„vare udi fordumme Dage ikkun forlæninger, som ginge paa Mands-
„Personer, ikke til Qvindfolk, eller U-ægte. Men nu ere de blevne til
„Arfve, og de dennem besidde, til Herremænd.„ See og videre, om
ald denne i dette Cap. omtalte Materie, velbemældte Sal. Rigs-
Cancellers Fortale til Kong *Christiani I.* Historie; saa og hans For-
tale til den Nordske Hirdskraa, af an. 1594. hvilken og findes til-
trykt udi M. Jens Dolmers og Peder Resens Editioner.

5.

Af dette, som nu er hørt af vore Love, haver mand endnu Ma-
terie til flere Observationer. Først til denne: at Herremands-Stan-
den haver og haft sin U-leylighed i de Dage, ved den Læns Omstæn-
dighed, som dermed var forbunden. Thi naar en Herremand hafde
mange Sønner og Døttre, og intet mere Gods, end det som hans Her-
remands-Frihed paaheftede, hvilket siden tilfaldt ikkun Mands-Perso-
ner; da kunde sligt ey andet, end falde besværligt for Familierne, og
formere Tallet paa fattige Herremænd i Riget; Ja Døttrenes Vilkor
blev den sletteste, hvor som ikke meget Gods uden for Hafne-lagene eller
Skibene, eller Sølf og Guld var til beste. I slig Maade motte den anden
Adelstand, de rige Bondones, komme til Hielp, nemlig med deres Søn-
ner til Herremænds Døttre, og deres Døttre til at giftes med Herre-
mænds Sønner. Saaledes blev da Adelstanden af begge Slags sam-
menblandet, og smæltet udi eet; dog saa, at en Herremand, der havde
giftet sig med en anden fornemme Mands Dotter, kunde altid efter
Loven beholde sin Frihed paa det Gods hand bekom, med Vilkor at
giøre Tieneste deraf; Men den, som ey var født Herremand, bekom
ikke slig Frihed ved Egteskab; men kunde dog vel naae dertil ved Kon-
gens

gens Naade og ved sin Dyds Fortieneste, blive giort til Herremand, og bekomme et Læn, eller een af de Kronen tilfaldne Styrshafne. Den anden Observation er, at Herremænd vare her i Landet de rette Riddere i de Dage. I den Nordske Hirdskraa staaer Riddere næfnte i det 23. Capitel. Men den Bog er et got Stykke nyere, end vore Danske Lovbøger, udi hvilke de aldrig findes næfnte. Saa at det er efter Kong Waldemar den Andens Tider, at mand her begyndte at giøre Forskiæl paa Herremænd og paa Riddere, da disse sidste, efter udenlandsk Viis, bleve af Kongen slagne og creerede. Og saasom Herremænd vare siden de, hvoraf Riddere bleve giorte, saa toge disse ogsaa Herremænd til deres Servientes, Vaaben- eller Skiold-Dragere, Scutigeros, Armigeros &c. som mand kaldte paa Dansk Svenne, Væbnere, eller af Vaaben: Som blev da en almindeligt Navn til Herremænd, der ikke endnu vare blevne Riddere. Men paa Ridderes og Svennes, eller Væbners Friheder og Herligheder var eller blev ingen Forskiæl: Som kand sees af Kong Christophori II. Haandfæstning, og mange andre Brefve. Og eftersom Væbnere vare Riddermæssige, og Riddernes Tienestemænd, indtil de selv kunde vorde optagne i samme Stand, kaldte mand dem Ridder-mændsmænd. Dette Ord finder mand i det fiortende Seculo, i Kong Waldemari IV. og Kong Magni Smeeks Brefve, og i Kong Olufs Haandfæstning. I Kong Christiani III. Recess bruges Ridder-mændsmænd for den hele Herremands- eller Adelstand. Her motte spørges, hvad mand da kaldte i de Tider den gemene Bonde eller Almues-Folk, naar hand som Soldat gik med i Krigen? Jeg svarer, at saadanne findes i vore Documenter undertiden at være næfnte Fattige Svenne, til Forskiæl fra de andre Svenne, der vare af Adel og kunde eye Jordegods med Herremands-Frihed. For det Tredie er at agte, at, saasom Arrild Hvidtfeld, ligesaa lidet som andre, har opliust, ved hvad Tiid ongefær denne Forvandling er skeet med Styreshafne at giøre Arfvelige for Adelen, saa kand dette dog nogenledes giættes til; Helst da det ikke er skeet straxen eller paa eengang, eller ved nogen særdeles Forordning og Constitution; thi ellers motte den være funden. Tingen er uden al Tvifl tilgaaen saaledes: Den stærke Søe-Rustning i Danmark, og Leding at giøre med nogle hundrede Skibe, (Kong Valdemar havde eengang ikke mindre end 1400. i eet Krigs-Tog,) formind-

mindskedes mærkeligen efter Høystbemeldte Konges Tiid. Hans trende Herrer-Sønner, som alle bleve Konger, een efter anden, vare ulykkelige Regentere. I den Førstes Tiid holdtes det dog ved lige; Og hand nemlig Konning Erik Valdemarssøn, var eengang færdig, til at giore en Hær-Fart paa Lifland, efter hans Herr Faders Exempel. Kong Abel varede det kun kort med. Den tredie Broder Kong Christopher I. faldt i Strid med Biskoperne og andre af sine Undersaatter, og havde ald Møye behov, at holde sig fast paa Thronen. Hvorledes Søe-Magten i hans Tiid kunde være bestilt, kand mand dømme af de Privilegier, som Biskopen af Roskilde Jacob Erlandssøn gav Kiøbenhafns Bye, Aar 1254. hvor iblant andre denne Artikel var: „Ingen Kiøbenhafns Borgere skal nødes at fare i Leding til Skibs, „Hest, vebnet, uden allene at forsvare Biskop-Sædet, om noget „paakom; dog ikke videre fra Byen, end at de samme Dag „kunde komme tilbage.„ Hvor ilde det siden gik samme Konges Søn, Kong Erik Christopherssøn, den man kalder Glipping, er bekiendt. I saadanne slette Tider, eller sidste halve Deel af det trettende Seculo, haver Adelen og Herremænd brugt sig. De som havde Styreshavne eller andre Læne inde, nu da ingen Skibs-Leding mere paatænktes, vare enten af Kongens Partie, eller imod ham. Hine forstrakte hannem Penge, og komme til Hielp med Landfolk og Heste, naar Nøden paakom. Derimod toge de Lænene til Forsikring og Pant, saavelsom andet Kongens Gods. De andre, der vare Kongen imodstridige, fattedes det ey heller paa Middel, til at beholde hvad de havde i Hænderne. I de efterkommende Kongers Tiid kunde Giælden langsomt eller aldrig betales, saa at Lænene bleve u-indløste. Ja Kong Erik Erikssøn, eller Menved, lod og megen Giæld efter sig. Endeligen eftersom Skibene og Søe-Rustninger ikke mere brugtes og havde stæd, som før, indgik Kongen og Herremændene med hinanden, at besørge Landsens Fred og Forsvar paa en anden og da mere brugelig Maade; nemlig at forskaffe desflere Heste og Ryttere i stæden for Skibe, saa vel af de forrige Læn og Styreshavne, hvilke dennem overgaves til Arv og Eye, som af alt deres førhen eyende Gods. Deraf kom Adelens Roß-Tieneste, og blev hos os indført, efter Tydsklands Viis, hvor den ufeilbarlig har været ulige meget ældere, end hos os. Herremændene fik endogsaa da deres egne Personer forskaanede: Og i stæden for, at en Herremand motte til-

tilforne selv gaae i Ledning og vove Livet, naar Kongen sagde til, saa vilde de nu ikke mere være dertil forbundne: Saa at de lode af at blive Hærs-Mænd, og forbunde saa Kong Christopher den Anden til at indgaae og besegle, Anno 1320. at, „naar de end ikke fore i Krig, skulde „deres Frihed alligevel være bevaret.„ Hvilket ogsaa blev stadfæstet i Kong Olufs Haandfæstning, An. 1376. Derfore er det og, at der staaer i Anmærkningerne ved Biskop Canuti Latinske Oversættelse af den Jydske Lov, at de otte første Capitler udi oftbenævnte Tredie Bog vare allerede længe siden afskaffede. Den fierde og sidste Anmærkning bliver, at, jo mere Herremændenes, der nu hedde Riddere og Svenne, deres Myndighed, Vælde og Riigdom tiltog, da de alt længe havde begyndt at giøre en Stand for sig selv allene, og affondre sig fra enhver uden for deres Classe, jo mere tog Adelbønders og Selveyeres Anseelse, ja og Velstand, af; helst da disse motte stedse bære den tunge Byrde, skatte og skylde, i Leding og uden Leding, samt i andre Maader besværes, jo større Kongernes og Rigets Trang blev; Hine derimod havde bekommet til bestandig Eye og Arv, hvad som tilforne var ikkun Læn, og forbedrede sig immer med flere Herligheder. Saaledes skede da den endelige og store Skismisse imellem Nobiles viros og Bondones, og Forskiællen paa en Bonde og en Herremand, (som man endnu bruger til Ordsprog) blev fuldkommen rigtig. Bonde-Navnet blev da omsider Tiid efter Tiid sat saa gandske ned og kom herunder, at det nu i vore Tider bruges snart ikke til andre, end til de Folk, man tilforne kaldte Landboer og Boekarle. Hvor ringe det allerede var blevet i Kong Waldemar Christopherssøns Tiid, kiender man af den Recess, som giordes Anno 1360. imellem Kongen og Adelen, hvor Bønder henregnes til den gemeneste Almue, og Stænderne opføres i denne Orden: „Rid„dere og Riddermændsmænd, Fruer og Jomfruer, Kiøbmænd, Giæ„ster, Bønder og Boekarle;„ Og siden efter i samme Document: „Torpere, Bymænd, Kiøbmænd, Giæster, Bønder, Boekarle, Tig„gemænd.„ Imidlertiid hafve dog Jord-egne og Adelbønder beholdet fremdeles et slags Distinction, og ere bleven i Rang næst efter Riddermændsmænd. Thi udi den Forordning, som Dronning Margrete giorde, til Justitiens Forbedring i Jylland Aar 1396. staaer, at „til Retter„Tingene at sidde paa Lands-Tingene, skulde tilnævnes 12. Danne„mænd, nemlig 6. Riddere, Svenne, og Adelbønder, tillige med Bi-

„ skopen i Biskopsdømmet og Landsdommeren i Jylland; og i Siæ-
„ land tillige med ogsaa Biskopen, og den som Rigens Canceller satte i
„ sit Stæd. „ Hvilket er at forstaae om 6. Ridderstands Folk, Riddere
og Svenne tillige, og de andre 6. af Bønder. Som ogsaa Exemplet
viser af den Rebstading, der siden i samme Aar blev holden til Lodisse,
hvor der vare 2. Riddere, 4. Svenne og 6. Bønder.

6.

Saa have vi da for saavidt Underretning om Herremands Nav-
net, at det ikke var nogen Herrestandsfolk, som samme tilhørde, og at
Herremand ikke er det samme som Dominus nobilis. End ikke i
Tydskland, hvor Hovmod og Overdaadighed udi sligt længe før var
gængse end i vores Norden, haver man givet nogen Adelsfolk Herre-
Navn, eller sat Dominus for ved Navnet, førend ongefær midt i det
Trettende Seculo; saavidt man endnu har kundet finde i gamle Breve.
Tilforne vidste man af ingen Herrer, uden Konger, Fyrster og Landes-
Herrer, og deres lige af høy Stand; Item, de Herrer Geistlige, paa
den hellige Kirkes Vegne. Men paa hvad Foed end Adelsmænd i
Tydskland vare, og i hvor mange slags de vare deelte, i henseende til de-
res Vilkor, og tilveye-bragte Friheder og Herlighed; saa at nogle kald-
tes Nobilissimi, andre Nobiles, og saa videre; ja Anthonius Matthæus
i sin Bog *de Nobilitate, cap. 3. pag. 18.* anfører af et gammelt Bref, de
Edele Luyde in Kennemerland, die Half-Edel syn; Saa vare dog
Herremænd udi Danmarkes Rige, i Kong Waldemar den Andens
Tiid, ikkun eet slags; aldenstund ingen Lov eller Skrift taler om flere.
Om deres Friheder og Herligheder have vi nu handlet. Herremand
var Miles; og i henseende til Godset, der var Mands-Læn, Miles feu-
dalis. Naar hand forsømmede sin Pligt, da, efter Forseelsens Beskaf-
fenhed, motte hand betale anseelig Straf, eller forbrød sit Læn. Paa
samme Maade var det med Adelen eller Frie-Mænd hos de Tydske, i
langt ældere Tiider; som vi see udaf Kæyser Caroli M. *Capitularibus.*
Der staaer i *Capitulari I.* anni 812. „ §. I. Ut omnis liber homo qvi
„ qvatuor mansos vestitos de proprio suo sive de alicujus beneficio ha-
„ bet, ipse se præparet, & ipse in hostem pergat, sive cum seniore suo. „
I det andet *Capitulari* af samme Aar lyder den første Artikel: „ Qvi-
„ cunqve

„ cunqve liber homo in hostem bannitus fuerit, & venire contempse-„ rit, plenum *heribannum*, id est solidos sexaginta persolvat. Aut si „ non habuerit, unde illam summam persolvat, semet ipsum pro wa-„ dio in servitium Principis tradat, donec per tempora ipse bannus ab „ eo fuerit persolutus: Et tunc iterum ad statum libertatis suæ rever-„ tatur „ &c. I den Fierde Artikel: „ Qvicunqve absqve licentia vel „ permissione Principis de hoste reversus fuerit, qvod factum Franci „ *Herisliz* dicunt, volumus ut antiqva constitutio, id est, capitalis sen-„ tentia, erga illum puniendum custodiatur. „ I den Femte: „ Qvi-„ cunqve ex iis, qvi beneficium Principis habent, parem suum, con-„ tra hostes communes in exercitum pergentem dimiserit, & cum eo „ stare aut ire noluerit, honorem suum & beneficium perdat. „ I den Ellevte eller sidste: „ Ut qvandoqvidem navigium mittere volu-„ mus, ipsi Seniores in ipsis navibus pergant, & ad hoc sint præpara-„ ti. „ Hvilke og flere de Frankiske Kongers Love, naar man ligner dem vore Danske Love og Historier, mærker man en stor Lighed. Nogenledes lige Vedtægter havdes ogsaa ved de Engelske; som erfares af *Concilio Ænhamensi*, holdet anno Chr. 1013. *(pag. 122.* edit. Wilkins.) og i store Kong Knuds Love §. 75. Hvad Arveskabet af Læne paa Mandskion anbelanger, da viser vor Lov os, at det her i Dannemark gik ikke videre, end til Søn, Fader, og Broder, og ey yderliger i Slegtskabet. Som var da vel mere indskrænket, end Kæyser Henrik den VI. forundte den Tydske Adel, efter Gervasii Tilberiensis Vidnesbyrd, in *Otiis Imperialibus, pag. 943.* ed. Leibn. „ Hic legem instituit apud Teutones, ut „ Militiæ, more Gallorum & Anglorum, successionis jure devolve-„ rentur ad proximiores cognationis gradus, cum antea magis pende-„ rent ex Principis gratia. „

7.

Nu at tale lidet om Biskop Canuti Viburgensis Mening, som Ostersson og flere efterfølge, nemlig at Herremand skulde være det samme, som Herrens Mand; da er at mærke, det bemældte Biskop har været noget ustadig i sin Fortolkning. Thi paa det første Stæd, som er i det Ellevte Capitel, hvor der staaer i Dansken: „ Landboe, ehves „ thee ere, Biskops, Presters, &c. eller Herremans „ &c. verterer hand

det fuldkommen ret og vel: „Coloni cujuscunqve, ſive Epiſcopi, ſive „Sacerdotis, ſive Clauſtri, ſive Bondonis, ſive *Militis* „&c. I det Fiortende, er Danſken: „Hvad heller hin er Herreman eller ey; „ og hans Latin: „Sive ſit ille *Homo alicujus Domini*, ſive non. „ I det Femtende overſetter hand det ikke engang, men beholder det Danſke Ord: „Qvicunqve ſit, qvi vocatur *Herreman*, & non habuerit plenum Plogs „æri. „ I det Attende, hvor det heder: „Herremæn mue købe ſaa „møghen (Jord) ſom the kunne orke; „ giver hand det: „*Homines Do-„minorum* poſſunt emere, qvantum ſufficiunt. „ Hans Slutning og Idée har da været, det en Herreman var Miles aut homo alicujus Domini; enten Kongen, eller Biſpen, eller en anden Herre forbunden; Homo miniſterialis: Og at hand var ey af andet ſlags, end dem Loven taler om i 3. Bogs 8. Capitel: "Konningen maae ſig Man taghe over "alt hans Rige, i hvilke Skiben ſom hand vil, oc Hertugh i hans Her-"tugdom, og andre Konningens Børn eller Frender eller Græver taghe "ey Man uthen therre eghen Leen. Oc Biſcoper ſkulle ey Men taghe "uthen therre Biſcopsdøme." Hvor hand og ſætter i Latinen: "Rex "poteſt *ſumere ſibi homines* - - - Dux in Ducatu ſuo, vel filii Re-"gum - - - non *recipiunt homines*, id eſt, *fidelitatem ab aliquibus.* "Epiſcopi etiam non *recipiunt homines* extra epiſcopatum ſuum." Ja udi den liden Concordantz, ſom ſtaaer tilføyet ved Enden af den Anden og for ved den Tredie Bog, (ſaafremt Canutus og er dertil Auctor,) henviſes til 2. Bogs 77. Capitel, for der at finde Herremænd; Hvor man dog læſer allene dette: "Alle Konningens Mens Bryde, om the "bryde til tre Mark, tha ſkulle the rette ved therre eghen Husbonde, oc "ey ved Ombudsman; So ſkulle oc Biſcops Mens Bryde." Og i hans Latin: "Si villici *hominum Regis* & *Epiſcoporum* deliqverint ad tres "marcas, debent componere cum domeſticis ſuis (ſcil. *heris*,) & non "cum Advocato." I Thord Degns *Correctionibus Legum* findes det ligeledes: „Si *homo Regis*, i. e. Nobilis, læſerit hominem Regis, i. e. No-„bilem. „ Nu er langt fra, at jeg vil negte de gode Mænd dette, at de Indbyggere og Underſaatter, ſom Kongen, Hertugen, eller Biſkoper toge til deres Mænd, jo bleve med det ſamme Frie Mænd, og bekomme Forlæninger, paa ſamme Viis, ſom Herremænd havde Læn, ja opſtege i Adelſtanden; ligeſom de Tydſkes Dienſtmænner. Thi og Loven giør dem lige ved de forige Heremænd, naar den ſiger i

Tredie

Tredie Bogs 7. Cap. "Hvare ther Konningens Man ere, eller Bi-
" scops, hvat helder the hafve eet bo eller flere, tha ere the skulduge
" at hafve ful Vaben, og fare i Lething a therre egen Koste og tage
" therre Mæle." Erich Krabbe har retteligen seet dette, og derfor over-
sat: Wo des Königs oder Bischoffs Edelleuten sein, ob sie gleich eine
Wohnunge oder mehr haben &c. Arrild Hvidtfeld siger ogsaa om den-
nem paa før-omtalte Stæd: "Endeel af Jordegne Bønder ere Frie-
" giorte af Kongerne, og friladne for Stød, Inde, Ledinge, som Adels-
" breve i de Dage lyde, at Kongen tog den og den til sin Mand og Tiener,
" og giorde ham frie for Stød, Inde og Ledinge: Recepimus eum in
" hominem nostrum dimittendo eum & liberos ipsius qvittum & libe-
" rum ab omni expeditione, quod Stud & Inna dicitur." Af hvilken
Skik kom siden den Titulatur i de Kongelige Breve til Lænsmænd, og
andre, **Vor Mand og Tiener.** Og er denne Titel i samme Mening
at forstaae udi det Svenske Foreenings-Instrument, til Nikiøping af
an. 1396. som baade Hadorphius ved **Rimkrøniken** *p. 66.* og Hvidtfeld
p. 116. haver; hvor det lyder: "Alle som bør nyde deres Frelse efter Lo-
" ven, og de vorder Konning Eriks Mænd &c. Item, vor Frue Dron-
" ningens Tienere eller Mænd, i hvo de helst ere &c. Der have vi vores
" Ret tilgivet, og ville dem derfore afløse." Men vores nu omhandle-
de Spørsmaal er, om en saadan Kongens, Hertugens eller Biskopens
Mand blev kaldet **Herremand** af dette, at en **Herre** tog ham til sin
Mand? som er virkeligen Biskop Canuti Tanke, naar hand kalder
ham *Hominem alicujus Domini.* Og dette negter jeg gandske, og holder
saadan Etymologie for u-rigtig: Saasom ogsaa Herremands Navnet
er langt ældere baade i vores og andre Folkes Sprog, end denne Skik
er at antage til sin Mand, og give Adelskabs eller Friheds Brefve,
for Stød, Inde og Leding. Paa Herr Erich Krabbes Tydske Oversæt-
telse af **Herremand** og **Herremænd**, ved **Edelman** og **Edelleute**,
haver jeg intet at sige; Thi hans Hensigt er jo ey til andet, end at
give den Bemærkning tilkiende, som Ordet havde alt længe før hans
Tiid bekommet, og er i sig selv rigtig.

8.

Der torde, maaskee, nogen tænke, at **Herremand** kunde, med
en liden Forandring, være udaf **Hirdman**, det gamle Norske Ord;

 der

der bemærkede en Kongens Hofmand eller fornemme Tiener; Purpuratus aulicus, som Mag. Jens Dolmer kalder det, ab *Hird*, aula. Men dette er ligesaa urigtigt. Thi ihvorvel saadanne Hirdmænd vare vel største Parten Adelbaarne og frie Mænd, og Herremænds Sønner; Ja, naar de end ikke vare det, bleve de dog altid af Kongen antagne, til Hirdmænd indsatte, og creerede med Ceremonier; hvilke beskrives i den ofte-citerede Hirdskraaes 30. Cap. Saa ere dog disse tvende Ord, Herremand og Hirdmand, af gandske adskilt baade Oprindelse og Bemærkelse; og deres Hensigt til Pligter og Forretninger hinanden uvedkommende; omendskiønt Hirdmændene fuldte ogsaa den Norske Konge i Krigen. Ellers er og vist, at Herremænd her i Danmark forværrede gandske ikke deres Stand og Værdighed, med at lægge sig paa andre Bestillinger, end Krigen; og, i stæden for at fare i Leding, tiene Kongen i Hans Hof, eller Justitz- og andre Embeder. Thi saasom det er de ældste Tider, (da Krig og Feyde, Landes Indtagelse, Plyndring og Roverie, var vore Forfædres og deres Naboers største og kiæreste Idræt,) hvorudi mand har at søge Adels og Herremænds Oprindelse; Saa er det i de derpaa følgende Seculis, efterat Christendommen, med Lærdom og boglige Kunster, Politie, gode Sæder, og Artighed i Hof-Skikke, toge til, at Adelskab blev tilfælles for et andet slags Folk, og ey allene for Krigs- eller Hæremænd. Ja, ligesom under Kæyser Carolo M. og hans Efterkommere, de saa kaldede Comites, Missi Regii, Senescalci, Venatores, Buticularii, og andre majores Aulæ seu Palatii Regii Officiales, vare lige saa anseelige og fornemme, som de Adelige af Krigs-Standen; (vid. Du Cange in v. *Ministeriales*, *p. 779.* nov. edit.) Saa og ligeledes her i Danmark, de som tiente Kongen i Hans Raad, i Hans Hof, og som til andre Rigets Embeder bleve brugte. I Engelland havde mand saaledes Milites litteratos, i det Trettende Seculo: Hvorpaa dette Beviis findes hos Matth. Paris. ad an. Chr. 1251. „Henri-„cus de Bathonia, *Miles litteratus*, Legum terræ pertissimus, Domini „Regis Justitiarius & Consiliarius specialis.„ Ligesaa *Milites Justitiæ*, hos Spelmann in *Archæol.* I Frantzøske gamle Skrifter forekommer *Miles Legalis*, *Chevallier en Loix*, *Sire en Loix* &c. Du Cange siger og: „*Milites litterati* ii sunt, qvos nostri *Chevalliers en Loix* vocabant, id est, „qvi, cum gente nobiles essent, Legum studiis operam impende-

„rant

„ rant, ut in ſupremis Regum foris jus dicerent, qvosqve inde *Domi-* „ *nos Legum* appellatos, auctor eſt Ducheſnius in Hiſtoria Gandenſi; „ ad qvorum diſcrimen milites alii *Chevalliers en Armes* interdum ſeſe „ indigitabant „ &c. At jeg ikke ſkal tale om den Anſeelſe og de Fordeele, der vare annecterede til Raads- og Ovrigheds Embeder, og hvorom, foruden andenſtæds, kand læſes i det vidtløftige Skrift, ſom en Conſeiller du Parlement de Rouen har udgivet imod Comte de Boulainvilliers *Traité ſur l' origine & les Droits de la Nobleſſe*, og findes i *Memoires de Litterature & d' Hiſtoire Tome IX.* trykt til Paris 1730. Vid. *pap. 249-270.* Men herved maae jeg ikke forbigaae at tillægge dette om Danmark, at naar ſligt ſkeede her, at en Herremand havde et Embede i Kongens Raad, eller til Hofve, Rigens Cancellers, Lands-Dommers, eller andet, der ikke tillod ham i egen Perſon at følge Krigen, og hand alligevel havde Herremands- Læn eller Styreshafn, motte hand giore fuldt deraf, med at ſkaffe en anden frie Mand, med Skiold, Vaaben, og alt tilhørige, i ſit ſtæd; hvortil altid fandtes nok af Herremænds Sønner, der ſelv ikke havde Gods, og attraede at diſtingvere ſig i Krigen.

9.

Saavidt maae være nok om Adelen og Herremands-Standen, og dens Pligter, med mere. Nu at komme nærmere til Ordets Herkomſt og Betydning, da kand ſamme, ſom jeg tilforne har tilkiendegivet, ikke være andenſtæds fra, end af det gamle Ord Her, ſom betyder Exercitum. Vi kalde det jo endnu en Hær, Krigs-Hær. Saa at Herman er ey andet end Krigsmand. Og denne Navnets Bemærkelſe er det ſaa langt fra, at jeg giver ud for nye, at jeg tvertimod ſiger den at være ſaa vel den ældſte, og frembragt af mange Tydſke, Danſke og Svenſke lærde Folk, mange Tider førend jeg eller nogen nu levende Mand blev fød; ſom den ogſaa er den lætteſte, reniſte, eenfoldigſte, og med alle Love, Hiſtorier og Documenter af Alderdommen beſt overeenskommende. Alt hvad man ſiden derimod har opfundet, eller endnu motte forebringe, bliver urigtigt Giætte-Verk, og holder ingen Stik. At Herman er det ſamme, ſom Ledingsmand eller Krigsmand, have de i deres Tider heel lærde Mænd,

Joan-

Joannes Aventinus, Joan. Brentius, Joan. Goropius, Melchior Goldast, Gerardus Joan. Vossius, og flere Tydske, for saa lang Tiid siden, omendskiønt korteligen, dog ret og tydeligen viist: Ja end ogsaa D. Morten Luther selv, i hans smukke liden Bog de *Nominibus propriis Germanorum.* I vore egne gamle Skrifter og Tungemaal er det samme ogsaa gemeent. I Kong Regner Lodbrogs Sang, hos D. Oluf Worm, in *Append. Litterat. Run.* staaer det klarligen. D. Erik Pontoppidan, i hans *Grammatica Danica, pag. 517.* og Peder Syv, i hans Betænkn. over det Cimbriske Sprog *p. 100.* giøre og deraf samme Slutning. Udaf Kong Olufs Saga anfører Verelius in Lexico, *Hermadur*, miles bello strenuus, pirata, archipirata; af Hervarar-Saga, *Hermanligur*, in prælia promtus; af Gautreks-Saga, *Hermanliga, Hermanligast*, militari more, Vældeligen, Mandeligen, paa Soldater-Viis. Loccenius i sine *Antiqq.* og Schefferus in *Upsalia Antiqva*; samtykke bemældte Origination aldeles, i Henseende baade til Ordet Herser, og til Heremann. Og ældere end alle disse, ere de mange Exempler paa samme Ting, der forekomme i de Engel-Saxiske Skrifter: Here, Hereman, Herefare, Hereberge, Heregeat, Herereafe, Herestræt, Heretoga &c Hvilke jo kunde sige os, at vore Landsmænd Jyderne, og deres Naboer Saxerne have bragt disse Ord med sig over til Britannien, henved 450. Aar efter Christi Fødsel. En Krigsmand, eller Officerer, som vi uu kalder dem, har da i de Tider vel ikke haft andet Navn hos os, end *Herman* eller *Hereman*: Eller og samme har været det almindeligste. Og den ypperste Hovedsmand og Anfører af Hæren, som vi nu kalde General eller Generalissimus, hedde *Heretoga.* Riddernes Heermeister fordum i Pryssen er ey heller af anden Oprindelse. Som da Krigs-Standen var i de Dage den fornemmeste, har den og haft Fordeele og Friheder frem for andre. Hvilke Friheder og Belønninger gafve siden Anledning til det saa kaldede Jus Feudale; som virkeligen haver sin Oprindelse fra den Nordeste Deel af Tydskland, hvor Longobarder og Saxer boede; Med hvilke tvende Folk vore Forfædre i Jylland, saasom Naboer, havde, for en god Deel, Skikke og Regerings-Maade tilfælles. Den Skotske Jurist Thomas Cragius haver saaledes retteligen deriveret Læn-Retterne, og søgt deres Ophaf fra det Nordeste Tydskland; og Schilter in *Comment. ad Rubric.* er gandske eens med hannem. Ja den

Franske forhen benævnte Comte de Boulainvilliers i hans *Traité sur la Noblesse*, maae tilstaae det samme om Lænene i Frankerige, naar hand siger: *C'est peut-être aux Saxons, que la France doit l' etablissement des Fiefs: car en effet c'estoit une Loi du Nord, puisque les Lombards l' ont portée en Italie, & les Normands dans les pays de leurs Conquêtes.* Hvad nu disse ommældte Belønninger eller Læne angaaer, og de Friheder, som Herremænd nøde i saa ældgamle Tider, hos Saxer, Longobarder, og hos os, da have de vel ey været synderlig anderledes, end mand finder dem forklarede, saa lang Tiid derefter, i vores Jydske Lov, og jeg nu allerede har talt om. Deres allerældste Oprindelse har udentvivl været denne, at naar et Stykke Land var indtagen fra Naboerne, er det bleven deelt til de af Hærsmændene, der havde giort det meeste dertil: Og intet holdtes billiger, end at disse besadde med Frihed, hvad som de baade havde eengang vovet deres Liv for, og motte fremdeles være i Beredskab til at forsvare. Hertil hører, hvad Nicolaus Damascenus har bemærket om de gamle Celter, at de fornemmeste og meest anseete iblant dem vare de, der havde vundet et stykke Land, til at forbedre Staten med: (Τιμῶσι μάλιϛα τὺς χώραν τῷ κοινῷ προσκ]ωμένυς.) Der har vi da baade Herremænds-Stand, og deres Læne. Deraf have Danske, Saxer og Longobarder taget, at de som vunde Regeringen og Landet noget Stykke til, og siden vare tilsatte at forsvare det, motte have nogen Deel deraf med Friheder, i Stæden for aarlig Besoldning. De øvrige Deele motte Paaboerne skatte og skylde af; Nemlig til Kongens Regimentes Vedligeholdning, til Leding eller Herefart (hvilke tvende Ord betyder eet og det samme,) og til Landets Beskiærmelse, motte hver Mand, som Jord eyede, skatte og udgiøre sin Deel. Men Herremanden, fordi hand var forbunden selv at gaae i Herefærd, og vove Livet, havde hand sit Gods frit for saadan Skat og Udgiærsel; og ligeledes hans Egte Mands-Arvinger, saasom de til det samme vare forbundne.

10.

Og hvad ville vi have mere, naar vi endogsaa treffe det selvsamme Ord, med lige Omstændigheder, hos Longobarderne udi Italien? Og at de udi deres Love havde Herremænd, og betegne dennem af samme

Stand og Folke-Slag at være, som vores? Man giætter vel strax, hvad det er for et Ord jeg mener; Nemlig Herimannus, eller, som det i Longobardernes Love og ofte andensteds skrives, *Arimannus.* Om disse finder man det klart og aabenbare, 1.) At de vare, ligesom hos os, Frie- og Frelse-Folk; 2.) Besadde deres Læn og eget Jordegods med Friheder; 3.) Vare de forbundne til at gaae selv i Krigen, saasnart som noget Opbud (som kaldtes Bannus eller Heribannus,) skeede; Og hvis de sade overhørige, bleve de straffede; 4.) Fortplantede de Standen og Friehederne paa Arvinger og alle Egte- og Frie-fødde Efterkommere; 5.) Giftede de sig med deres Lige; Og hvis det skeede, at en ufrie Mand bekom til Egte en Herimannam, mistede hand Livet, om hand var en Træl, og hun al sin Frihed og Adelskab. Alt dette bevises med de gamle Longobardiske Kongers Love, og tillige med mange her og der forekommende gamle Breve, af Romerske Kæysere og Konger, end ogsaa i tu til tre hundrede Aar efter at Longobardernes Regering havde ophørt. I Guidonis Augusti *Legibus* staaer, §. 4. "Si comes loci ad defensionem "loci patriæ suæ *Arimannos* hostiliter præparare monuerit, aut per se aut "per Missos suos, si aliqvis eorum remanserit, - - - Guidrigeld "suum componat." Og i foregaaende §. 2. "Neqve Comes, neqve "loco ejus positus, neqve Sculdasius ab *Arimannis* suis aliqvid per vim "exigat, præter qvod constitutum legibus est, sed neqve pro sua "fortuna in mansione *Arimanni* se applicet, aut placitum teneat, aut a-"liqvam violentiam faciat. Si vero de *prædictis personis publicis* hoc ir-"ritum fecerit, honore proprio, sive Ministerio privetur, & secun-"dum legem emendet." Her kaldes *Arimanni* personæ publicæ, hvis Friheder motte i ingen Maade forkrænkes. Og Muratorius (*Scriptorum Histor. Ital. Tom. I. P. 2. p. 166.*) sætter retteligen denne Anmærkning derved: "*Herimanni* sive *Arimanni* appellabantur homines *liberi & militares*, "aliqvid allodii possidentes, aut *beneficio aliqvo à Rege donati.*" Conf. & *nota* ejus *p. 86.* I Kong Rachis Love §. 2. læser man: "Si a modo præ-"sumserit cujuscunqve servus *Arimannam* ducere uxorem, sic exinde "detur judicium, sicut in anteriore edicto legitur." Sagen var, at tilforne havde Kong Rotharis satt Lifs-Straf paa saadant Egteskab: "Si servus *liberam mulierem* aut puellam ausus fuerit sibi conjugio so-"ciare, animæ suæ incurrat periculum." Men Kong Luitprandus formildede denne Lov, saaledes, at en Arimanna, (Herremands Dotter

eller

eller Enke,) som giftede sig med ufrie Mand eller Træl, naar hun blev siddende i Aar og Dag utiltalt derfor af hendes Slegtninge, var hendes og hans Liv frelst, men ikke hendes Frihed; Thi derefter blev hun Kongen tildømt sub servili conditione, og kaldet Ancilla Palatii. Om saadanne er det, som Kæyser Ludovicii Pii Brev taler, som hand gav til S. Zenonis Closter i Verona, (og findes i Ughelli *Italia Sacra, Tomo V. col. 706.* nov. edit. Venetæ,) med disse Ord: „ Etiam placuit nostræ Se-„ renitati de Famulis ejusdem Monasterii definitiones facere, videli-„ cet *feminis liberis,* qvas Itali *Herimannas* vocant, qvæ se famulis ipsius „ Ecclesiæ & Monasterii copulaverint &c. secundum prædecessorum „ statuta Imperatorum, & per hujus nostri præcepti auctoritatem, su-„ pradictum sanctum locum inviolabiliter possideat. „ Nemlig disse Herimannæ vare, formedelst deres ulige Egteskaber cum famulis, forfaldne til Kæyseren, som Konge der i Landet, efter næstforbemeldte Kong Luitprandi Lov; Men her overlod hand og skiødede dem til Closteret, af hvilke deres Mænd vare Tienere. Og saaledes har Muratorius heel rigtigen forklaret det *Antiqq. Ital. Tom. I. col. 716.* Udi eet af Kæyser Ottonis I. Breve (hos Ughell. *Tom. V. p. m. 741.*) staaer: „ Ca-„ stellum, quod vocatur Romanianum, cum *liberis hominibus,* qvi vul-„ go *Herimanni* dicuntur: (thi det Ord *Heremitani,* som sammestæds læ-„ ses, er Trykkerens, eller Ughelli Skriveres Feil.) I den fierde *Tomo* „ af bemældte Ughelli Verk, *pag. mihi 464.* haves et Brev af Kæyser Friderich Barbarossa, til Kirken i Bergamo, med Confirmation, iblant andet, paa „ *omnes herimanos,* qvi in Castellis Pergamensis Ecclesiæ ha-„ bitant: „ Og siden nævnes i det samme endnu Herimanni & Herimannæ. Paa samme Maade i Kæyser Henrici III. Diplomate af an. 1042. (*pag. m. 444.*) Udi eet af Kæyser Conrad de an. 1026. confirmeres til S. Vincentii Kirke i Bergamo, en „ Districtio *Arimannorum,* „ qvatenus ad partem publicam nulla conditione responderent, nec „ ad partem Comitatus placitum custodirent, neqve teloneum, ne-„ qve precariam darent, neqve ullam facerent angariam ad partem „ publicam. „ Og siden i samme Brev nævnes endnu Arimanni, som særligen fra andet Gods adskilte. Jeg forbigaaer det bekiændte, og af saa mange ellers citerede Brev af bemældte Kæyser Conrad, med *Erimannis,* som Sigonius haver *lib. 8. de regno Italiæ.* Andre og lige saa klare Diplomata, med Herimannis og Arimannis, og i sær, med Liberis homi-

hominibus, qvos Herimannos vocant, haver Du Cange af tilbemældte Ughellio anført, som jeg ogsaa forbigaaer. Af Ordet Arimanno bleve nu disse andre fabriqverede, Arimania, Arimandia, og Armandia. Det første, nemlig *Arimannia*, betydede Herremands Familie; og dette haver Marculphus i sine *Formulis lib. I. §. 18.* Det andet, *Arimandia* og *Armandia*, lib. V. *Feudor.* bemærkede Læusmans Pligt at gaae i Krigen; og ikke saadanne Ting, som de gamle Jurister, Baldus med flere, ja Cujacius selv, og Borchholten have giættet til, hver paa sin Maade, men alle urigtigen; hvorom kand læses hos Du Cange. Saa have ogsaa andre Commentatores meget faret vild, i det at, fordi man udi visse Breve finder, i een Rekke og efterhinanden, opregnede, Aldiones & Aldianas, servos & ancillas, herimannos & herimannas, saa have de strax meent, at Herimanni vare ligeledes et slags Tienere og ringe ufrit Folk, ligesom de næstforegaaende Aldiones & Servi. Men herimod er at agte 1.) At jo ikke alle de slags, der i Skiøde-eller Gave-Breve saaledes efter hinanden opregnes, høre derfore til een Classe; Thi ellers skulde castella & casæ, mansi & massaritiæ, montes & valles, humida & sicca, piscationes & foresta, guastaldiones & rustici, residentes & coloni, liberi homines & servi, ogsaa alle betyde eet og det samme, eftersom de opregnes ligeledes i een Suite, i hundrede Breve og mere; 2.) At de lærde Mænd, der ere faldne paa slig Mening, ikke endnu have været vidt nok belæsene; eller ey have givet sig Tiid nok, til at conferere samtlige Longobardernes Love, tillige med en heel Deel andre Documenter, hvor Arimanni og Herimanni kaldes udtrykkeligen *liberi homines*. Ihvorvel Hironymus Bignon, i sine *notis* til Marculphum, (*Capitular. Tom. 2.* edit. Baluz. *coll. 899.*) haver været saa vis paa denne, endskiønt vrange Mening, om Servis, at hand ogsaa skriver: „Sane eo nomine servorum sive colonorum speciem significari, multis ex instrumentis manifestum est.„

II.

Hugo Grotius haver udi sin *Historia Gothorum &c.* indsat, *pag. 574.* eet af hannem selv sammensanket Glossarium, under den Titel: *Nomina appellativa & verba Gothica, Vandalica & Longobardica.* Derudi forklarer hand vores Ord saaledes: „*Arimannus, Herman*, Miles gregalis qui pu-

„ blicum

„blicum munus non habet. Poſtea pro paupere ſumta vox. Hinc „*jus Arimandiæ* in Feudis.„ At Arimanus og Herman er eet, og at derved forſtaaes Miles, har ſin Rigtighed, og ſtaaer faſt nok. Men hverken er det ſtedſe Miles gregalis, ey heller medfører Ordet ſligt. Ey heller kand det giøres got, at derved nogentiid er forſtaaet fattigt Folk; Undtagen for ſaavidt, at da diſſe Herimanni udi Italien voxte ſaa meget til, og Familierne multipliceredes, gik det med mange af dennem, ſom med Herremænd i Polen og andre Lande, at de geraadede i Fattigdom; Men des u-anſeet, holdte de paa deres Friheder, det længſte mueligt var. Etymologien er imidlertiid ret nok hos Grotium, nemlig af *Her*, exercitu. Saaſom den ogſaa er hos Leibnitz; der ſkriver i ſine *Notis* ad Excerpta Taciti, *Tomo I. Scriptor. Brunſvic. pag. 9.* "*Hehr*, *Habri*, exercitus; *Hariban*, clamor hari, (clameur de "haro,) evocatio ad exercitum. Et ſerius adhuc *Harimanni*, vel "*Arimanni*, viri militares *feudaqve Arimanniæ* dicta." Item udi ſin *Archæologo Teutone*: "*Arimannen*, veter. Teut. milites, qvaſi *Heriman*-"*nen*, viri exercitus." Paulus Hachenberg in *Germ. med. Diſſ. IV. de re militari*, haver end ogſaa indſeet ſamme Sandhed, naar hand ſkrifver, §. 3. "Hi clientes peculiari *Militum* nomine veniebant; qvos & eadem "de cauſa *Arimannos*, fideles, Vaſſos, Ligios, Leudes, *Liberos* dixere." Og derpaa anfører hand, foruden andre paſſages, ogſaa denne Regis Ludovici Legem, af Goldaſto: „Volumus atqve jubemus, ut „Miſſi noſtri diligenter inqvirant, qvot *liberi homines* in ſingulis Co-„mitatibus maneant. Hinc vero ea diligentia & ratione examine-„tur per ſingulas centenas, ut veraciter ſciant illos, atqve deſcri-„bant, qui *in exercitalem* poſſint *ire expeditionem*." Diſſe liberi homines, ſom her ſkulde bruges til expeditionem militarem, og gaae i Leding og Here-færd, vare jo ingen andre, end Herimanni, eller efter Italiænſk Mund-Art, Arimanni. Dette haver og den lærdeſte Italiæner i vore Tider ſelv erkiendet, nemlig den fortreffelige Ludovicus Antonius Muratorius. Vel havde tilforne en anden meget lærd og berømt Mand af ſamme Nation, Juſtus Fontanini til Rom, (ſom er nu død for 10. Aar ſiden, og var Archiepiſcopus Ancyranus, og Palatii Apoſtolici Abbreviator,) giort ſin Forklaring herover meget behagelig, i den liden Tractat om *Masnade*, ſom blev trykt til Venedig anno 1698. hvor hand har igiendrevet alle dem, der have vildet giort

 Ariman-

Arimannos til et slags ringe Bønder og Tienere, ja hand har stadfæstet Du Canges Mening, at de vare Krigsmænd, ab *Her* og *Man*, med videre; Men hand kunde dog ikke faae det gamle præjudicium om Servis saa reent ud af sit Hoved, at hand jo gav dennem Navn af Tienere, endskiønt af fornemmere Stand og Vilkor, end coloni, Masnade, Aldii, og slige gemene Servi. Hans Forklaring lyder saaledes udi bemældte *Ragionamento delle Masnade*, som hand kalder det, *pag. 46.* "Prima di chiudere il discorso, non vo tacer d' un altro genere di "Servi, ma piu riputato degli altri, anzi fuori dell' ordinaria riga " servile. Questi erano gli Armanni, che di condizion vile son sta- "ti creduti da alcuno, opinione ragionevolmente abbatuto dal Du- "cange; imperciocche essi erano immediatamente soggetti a i Con- "ti, e agli Sculdasii, cioe a i Giudici, come si ha nelle Leggi de' " Longobardi lib. 3. Tit. 12. parag. 5. ove Guido Re d' Italia vieta, "che i e gli Sculdasii riscuotano cosa alcuna per forza dagli Arman- "ni, da lui detti persone pubbliche. In un Diploma dell' Imperadore "Corrado, presso il Sigonio *de Regno Ital.* lib. 8. son posti come diversi "dai Servi. Il loro uficio era di militare, e custodir le castelle, sot- "to i Conti ed' altri Regii Ministri. Erano in somma persone di "guerra, ed obligate a prender l' armi per servigio del Padrone; "E lo spiega il nome didotto da *Her* e *Man*, cioe Huomo d' essercito. "E Marculfo nel lib. I. Form. 18. chiama le *Armannie* famiglie milita- "ri, e egli Armanni son chiamati liberi da Carlo Crasso, e da Otto- "ne. Il Bignonio nelle note a Marculfo si persuade, che fossero co- "loni, ma s' inganna, ed io son col Ducange; perche dal Carlo Cras- "so nel luogo accennato si nominano anche i coloni, ma come di- "versi de gli Armanni. In Friuli avebbe de' Nobili, che manten- "nero il *Jus Armanniæ*, col quale avevano facolta d' investir simil gen- "te, per esser da loro serviti nelle guerre. In Artegna fu un Ar- "mannia de' Signori di quel luogo, e in Rubigniaco un altra de' "Signeri de' Portis. Maggior fallo dal Bignonio ha commesso Vir- "ginio Forza da Vdine, per altro suggetto erudito, mentre nel suo "Trattato *de Jure novæ urbis condendæ* cap. 6. n. 27. ha scritto, che le "Armannie erano Pascoli publici, e per consequenza gli Armanni "Pascolatori d' Armenti." Saavidt Fontanini. Men den, som har anvendet meest Fliid, og giort det allerbeste til Tingen at opliuse og

fore

føre i Rigtighed, er visseligen Muratorius, i hans *Antiquitt. medii ævi Italici s Tomo I. Dissert. XIII.* Hvilken Dissertation handler allene *de Hominibus liberis & Arimannis*, og er opfyldt med gamle Documenter og Brefve, der ey havde tilforne seet Liuset. Naar mand confererer og ligner disse Documenter, med hvad mand allerede tilforne havde læst, bliver Sagen til nøye opliust. Velbenævnte lærde Mand haver derudi fremsatt og stadfæstet disse Poster: 1.) At Arimanni vare aldeles liberi homines, og af den gamle Longobardiske Adel; 2.) At de i gamle Tider vare til Krigs-Standen forordnede og forbundene, som og var hos Longobarderne den meest ærede Profession; 3. At den Tale-Maade, *facere mandatum Arimanno*, i de Longobardiske Love, beviser ingen Tienere-Stand; Thi den betyder ey altid at befale, hos de Tiders Skribentere, men meestendeels at tilkiendegive, at lade vide, far sapere, ligesom det Frantzoske mander a quelqu' un. (Saaledes og i vores Dansk: "Jørgen Urne haver bødet mig til, at hand "vil holde sit Bryllup med første." Item i et andet Brev skreven fra Norge: "Vore Venner i Danmark byde mig til, at vi nu med det "første faaer Fred." Men denne Tale-Maade er nu forældet og bruges ey i vore Tider, og disse Breve over 200. Aar gamle.) 4.) At Arimanni vare i begyndelsen Kongen allene tilforpligtede, men siden bleve de og andre Herrer, Geistlige og Verdslige, med Læn forbundne, deels titulo feudi & concessionis, deels jure emphyteusis, som det kaldtes: Hvorved deres Adelskab alligevel intet afgik, eller skeede fornær. 5.) At deres Døttre og Enker ikke motte gifte sig ufrie Mænd; hvorom nokfom forhen er sagt; 6. At mange af dem vare formuende og rige; Men andre, og vel de fleeste, forarmede: Disse motte da fæste andres Jorder at nære sig paa; og bleve ved Tidens Længde til Almues-Bønder. Og hvor i Verden finder mand ikke slige Exempler? Spanierne sige: Da cabo de cien annos los Reyes son Villanos, e da cabo de ciente e diez los Villanos son Reyes. Ja Muratorius er slet ikke tilfreds med foromtalte Fontaninii Mening, det Arimanni have været et fornemme Slags Tieneste-Stand; saa at hand slutter sin Dissertation med disse Ord: "Fidentissime quidem pronuncio, "non fuisse *Arimannos Servorum genus, sed pluris qvam ceteræ Servorum* "*species æstimatum, imo supra vulgarem conditionem servilem:* qvæ sententia "fuit illustrissimi & Clarissimi Fontaninii in Opusculo de Masnadis,

„explo-

" explodenda ſane ex iis, qvæ hactenus attuli." Det ſkulde falde alt for vidtløftigt, at excerpere og igiennemgaae de af hannem til alt dette anførte gamle Beviſer. Og vil jeg allene her nøyes med, at tale lidet om det første, hand haver, ſom er en Dom, falden in Placito Mediolanenſi an. Chr. 901. udi en Sag imellem Advocatum Comitis Mediolanenſis, og nogle Folk, ſom hand vilde have til Ugedags-Bønder (paa Danſk Maade at tale,) og Tienere til Slottet. Dommen gik Advocaten imod, ſaaſom diſſe beviiſte, det de vare Arimanni, frie Folk, og Fribaarne paa Fæderne og Møderne; de vare vel komne paa Godſet at boe med viſſe Vilkor, men ingenlunde til at giøre Hoverie til Slottet. I Documentet heder dette ſaaledes: " Et nos ei " (Advocato) dedimus reſponſum, qvod non Aldii de noſtris per-" ſonis eſſe deberemus, ſed Arimanni & liberi homines, & " qvod parentes noſtri liberi homines fuiſſent; & nos in ea-" dem libertate de libero patre & libera matre nati eſſemus, " & conditionaliter ad ipſam curtem palatiolo, nec parti Comiti Me-" diolanenſi nunqvam feciſſemus; niſi tantum habemus in loco & " fundo Bleſtatio aliqvantam terram de parentibus noſtris" &c.

12.

Det eniſte, jeg finder paa Muratorii ellers meget grundige Diſſertation at ſige, angaaer den Etymologie, hand har ſlumpet til og hazarderet at give til det Ord Arimannus. Hand beleer, ſom hand har Ret til, den af det Grækiſke "Αρης, ſom Balth. Lydius i ſin Tiid fremſatte. Opregner ſaa de andres, nemlig Eccards (hvorom nu ſtrax ſkal tales,) Ger. Voſſii, Aventini og Goldaſti. Derpaa ſiger hand: " Nulla iſta-" rum interpretationum a vero abhorret, idqve ex Arimannorum " conditione infra palam fiet. Sed qvando hariolari heic aliis licuit, " liceat & mihi. Itaqve peto, cur non & ab *Ehre* & *Man* deduci vox " iſta poſſit? Eſt autem *Ehre* Teutonicis *honor*, ita ut eo nomine do-" nentur homines liberi, honorati, illuſtres, ſive non vilis conditio-" nis. Certum qvippe eſt, eos liberorum hominum albo fuiſſe " inſcriptos, neqve cenſendos abjectæ fortunæ, ut qvidam ſuſpicati " ſunt, qui eos pæne in infimam Servorum ſortem conjecere. Li-" beri, inqvam, fuere, imo qvodam Nobilitatis gradu ornati, mili-

" terius

„ tiæ qvoqve addicti, & deniqve ex iis non pauci aut Regis, aut al-
„ terius Senioris Vasalli, qvoties ab eo in beneficium fundum qvem-
„ piam accipiebant. „ Men jeg tvivler gandske ikke paa, at hvis den brave Mand havde seet sig lidt mere om i de Tydske og Engel-Saxiske Lexicis, og vidst ogsaa noget af vores gamle Historier og Jydske Lov, skulde hand, lige som jeg, ladet sig allene befalde Aventini og Goldasti Derivation, uden videre Betænkning. Men hvad skal jeg sige om een og anden af de Tydske lærde Mænd, der burde nok at have betænkt sig bedre, og ikke saa uskiøtsomt herudi forladt deres egne gamle Læreres Fodspor, uden engang at bevise, at de førde til noget urigtigt og med gamle Underretninger ilde bestaaende Begreb om Sagen? Iblant saadanne veed jeg ingen mindre at undskylde, end Jo. Georg Eccard, der anvendte en stor Deel af sin Tiid paa Studium Etymologicum, og var dog ofte lidet lykkelig i at treffe selv paa gode Etymologier: Paa vores nu omtalte Ord har hand ogsaa dreyet og vendet, og i sine *Notis ad Leg. Sal. p. 198.* paastaaet, at *Herimanni* og *Arimanni* var af *Erbe*, qvasi Erbmänner, qvi bona hereditaria possident, domini minores: og henviser hand tillige til sine forhen udgivne *Notas ad Catechesin Theotiscam.* I disse *Notis* haver hand og en længere Snak derom, og foruden den nu bemældte Mening om Erbmänner, bringer endnu en anden paa Banen, at Ordet kunde vel ogsaa være af *Her*, dominus; og Arimanni saaledes det samme, som Domicelli, Domini minores. Men hand motte gierne bleven hiemme med denne hans Umage: Ligesom ogsaa Christian Gottl. Riccius med sin Composition af *Arma* og *Mann*, im zuverlässigen Nachricht von dem Landsäss. Adel in Teutschland, *pag. 66.* Det gior mig meget mere ondt, at jeg nødes til ogsaa at føre til denne Classem den fornemme lærde og af vores Antiqvitæter høyfortiente Canceller von Westphalen, som ogsaa har giort sig Møye med samme Ord at forklare, udi sine *Notis* ad Diplomatarium Doberanense I. *Tomo III. Rerum Cimbricar. & Megapol. col. 1526. seq.* Hans Tanke og Giætning er, at Arimannus efter Ordets Herkomst betyder rettest en Amtmand, eller Forvalter over Landgods, Præfectum terræ, prædii, villarum. Og dette, "fordi at *Ar* i det gamle Nordiske Sprog, hos Ole Vorm, er cultura, terra; *Aren*, terram colere; *Arna, Arnen*, curare negotium; *Are*, curator; *Erinde*, negotium &c." Men alle disse Ord høre gandske ikke til *Arimannum.* Og *Arimandia* haver ey heller nogen-

tiid bemærket Villenagium, eller Tractum villarum, aut Præfecturam. Ikke desmindre maa jeg sige, at Tingen kom mig ikke saa nye og uvaatænkt for, eftersom jeg for lang Tiid tilforne havde treffet noget deslige i en meget lærd Mands Papirer hos os selv, der haver iblant andet meent, at, fordi *Armadur* er i det Islandske og gamle Norske Tungemaal, arator, agricola; saa kunde *Arimannus* været Aratorum præfectus. Derforuden havde samme Mand endnu en anden Forklaring eller Giætning; som jeg og, tillige med den nu bemældte, vil meddele Ord fra Ord, efter hans egen Haand: „Falsi sunt, qvi Arimannos & „Arimannas qvasi Heer-Månner dictos volunt, cum sint ab *Aar*, an„no, deducendi, nec sine Danica & Islandica lingua possint intelli„gi: Ibi enim *Armadur*, qvi etiam Arimannus, id est, qvi *censum annuum* „Domino debet, der auf jährliche Abgifft sitzet. Ergo Arimanna, ei„ne Verpächterin. Qvibus Arimannis nihil est cum exercitu vel „bello negotii, nisi qvod Aribannum præstare teneantur singulis an„nis, si evocati non accesserint, aut qvæ præstare debuerunt qvotan„nis militiæ causa, exolvere supersederint. *Ariban* scilicet est edi„ctum de *annua* expeditione, cum poena qvæ negligentibus vel o„mittentibus imponitur. Non ignoro Islandos *Armader* derivare ab „*Ar* aratione, ut arator sit & agricola: Nec ego dissentio. Nam *A'r* „annus, & *ar* aratio ejusdem originis videntur esse, & anni bona in „arationibus consistunt; ita ut *Armadur* & arator esse possit, & ara„tionum ac aratorum præfectus, & proventuum annuorum." Saavidt denne Skribent. Men jeg vil spare at nævne hans Navn, nu hand for mange Aar siden er død, og ikke har givet dette selv ud i hans levende Liv. Hand, saavel som flere brave Mænd, have da ikke vildet troe, ja, maaskee, ikke givet Agt paa, at *Armann* er, siden Longobarderne komme i Italien at boe, bleven ved gemeen Mands Udtale saaledes der i Landet forvandlet, fra det gamle *Hereman*. I Lombardien, og andensteds i Italien, hører man ikke gierne Ord at aspireres foran. Man siger, ja man skriver ogsaa nu overalt, Istoria, Erba, Erede, Eretico, Ora, Onore, Avere, Abito &c. Saa at der ey findes i de nyeste Italiænske Dictionariis noget eniste Ord mere paa H. Ikke desmindre findes dog ofte *Herimanni* i gamle Skrifter, og ey allene *Arimanni*. De Tydske Kæyseres, Ludovici Pii, Ottonis I., Henrici III. og Friderici I. Breve have langt oftere det første, end dette sidste. Kæyser Conrads hos Sigoni-

gonium har *Erimannos.* Men haver man ikke ogsaa observeret, hvor ofte det Nomen proprium, *Hermann,* er paa selvsamme Maade forandret i Italiænske og andre Chroniker og Breve? Vghellus *Ital. Sacr. Tom. IV.* in Episcopis Brixiensibus §. 58. bevidner om Hermanno Episcopo Brixiæ, at hand undertiden kaldes *Arimannus,* i andre Breve *Armannus,* i nogle ogsaa *Herimannus.* Og paa samme Maade forekommer mange gange *Herimannus,* Archiepisc. Coloniensis, *Herimannus,* Episcopus Metensis, *Herimannus,* Abbas S. Trudonis, i de Chroniker, som D'Achery har udgivet, in *Spicileg.* Ligesaa Dux Saxonum *Herimannus,* hos Dudonem Decan. S. Qvintini *de moribus & actis Normannor. lib. 3. pag. 100.* Ey at tale om mange flere. I Tydskland selv, hører man samme Nomen propr. at udtales nu Herman, nu Harmen.

13.

Den store Philologus Gerardus Joan. Vossius haver udi sit Verk de *Vitiis Sermonis & variis Glossematis,* ogsaa vildet prøve Aarsagen og Oprindelsen til bemældte Ord. Hand skriver da *lib. 2. cap. 2.* dette: „Ea „significatione, qva in Legibus Longobardicis sumitur, omnino vi„detur vox Saxonica: Ac prior vocis pars fuerit *Heer,* h. e. Dominus; „ut significet dominicum Virum seu clientem. Nempe sic dictus, „qvi prædio accepto, redditus domino obnoxius, plane, ut sic dicam, „minorum gentium vasallus.„ Nogenledes paa samme Maade haver Henr. Spelmann forklaret sig, in *Glossario.* Havde disse twende ypperlige Mænd kiændt vores Canuti Episc. Vibergensis Expositiones Legis Juticæ, da havde de vist nok ey forglemt at citere ham, som medstemmende. Men om dem begge maa jeg tilstaae, at de ey have havt Documenter nok for Øyne og ved Haanden, at conferere, til at kiænde Arimannos til nøye: Saasom der ey heller i deres Tiid vare saa mange opdagede, som nu. Ilde, at den Tiid Ger. Vossius skrev dette, om *Heer,* dominus, der da ey tillige faldt hannem i Tanke det andet *Her,* exercitus; hvilket hand dog siden efter, *in Appendice pag. 805.* retteligen har udgivet for den sande Oprindelse til nomen propr. *Herman,* og til flere Ord. Der skriver hand: „Ab *Her,* exercitu, est nomen propri„um Viri, *Herman,* vir militaris: proprium loci, portus *Hervius,* si„nus exercituum, ut interpretatur Saxo Grammaticus lib. VII. qvia

 „Wick

"*Wick* Danis sinus: *Hereschilt*, clypeus militaris, ut exponitur in Chro-
"nico Laurishaimensi: item *Heribergium*, *Heristallus* & *Heretochius*."
Altsammen meget rigtigt. Men jeg maa gaae videre. Der findes det Ord *Erminii* udi en passage, som staaer i Radulphi de Diceto *Ymaginibus Historiarum, col. 642.* og er et Stykke eller Relation af den Hellige Krig, hørende til an. Chr. 1189. Den lyder saaledes: "Et sciatis, qvod per
"gratiam Dei de terra Yconii sunt boni *Erminii* qvinqve millia & 25:
"Admirati parati ire cum Francis ad defensionem Christianitatis, &
"liberationem terræ, in qva natus est & mortuus Dominus JEsus
"Christus." Disse Erminier haver den gode Gvil. Somner, i sit *Glossario ad X. Historicos Anglicanos*, bildet sig ind, at kunde vel være Arimanni eller Erimanni; saadanne som Vossius og Spelman paa nu benævnte Stæder havde forsøgt at explicere. Somnerus siger derfor:
"*Erminius*: idem forte, qvi doct. Spelmanno & Vossio *Arimannus* sive
"*Erimannus*; qvam vocem conflatam existimant a Sax. *Here*, qvod non
"solum exercitum, sed etiam dominum significat, & *Man*, h. e. vasal-
"lus, cliens." Men hand haver taget gandske meget Feil med sin Giætning. Det er ingenlunde Lombardiske Arimanni, som Radulphus de Diceto vil have forstaaet, men det er 5000. Asiatiske Armenier. Som det og ey er udsædvanligt at finde andenstæds, hos den saa kaldede Hellige Krigs Historie-Skrivere, *Erminios* pro Armeniis; hvilke Folk vare i Forbund med Francis imod Saracenerne. Og dette har Somner ey taget sig Vare for. Ellers er sært nok, og bør, ved vores omhandlede Materie, ey forbigaaes, at hand sammestæds forkaster den af Spelmanno anførte derivationem Arimanni ab *Here*, domino, fordi Ordet *Here* ikke forekommer i de gamle Engel-Saxiske Skifter. Men Spelmann har jo selv erkiændt dette, og siger, ad v. *Here p. 286.*: "*Here*
"etiam Germanis, idem qvod Latinis *herus* & dominus: hac autem
"interpretatione, nec in vocibus militaribus reperio, nec, qvod sci-
"am, apud Saxones nostros." Dernæst falder Somnerus paa, at søge Ordet udaf *Are*, honor, & *Man*, som er vel den samme Etymologie, der er kommen Muratorio i Sinde; men Forklaringen dog ikke den samme. Somners maa vi derfore nu høre: "Vox si sit Saxonica, du-
"ctam mallem ab eorum *Are*, honor, & *Man*; qvasi *Arimannus* sit, qvi
"honorem domini conservare & promovere teneretur; qvalis ille,
"qvi *fidelis Ministerialis* dictus, de qvo idem doctiss. Eqves in voc. *Fidelis*.

"Ubi

"Ubi ultra id, qvod a vasallo communi reqviritur, de domini sui ho-"nore custodiendo jurat." &c. Endeligen erklærer hand sig dog mere for det Ord *hyran*, audire, obedire, subjacere; hvoraf er *Hyreman*, subditus. Om hvilket Ord hand og siden, i sit større *Glossario Anglo-Saxonico*, haver meddeelt os dette: "*Hyreman*," parochianus. Item, Cliens "fiduciarius, a Client, a Vassal, a Homager. unde Latino-barbarum "*Erimannus*, eadem plane significatione: ab *hyran* obedire, & *Man* ho-"mo." Saadanne hans, og fleres adskillige Giætninger, som vi alt have hørt nok af, falde dog hen og blæse bort, som Avner for Vinden, og bestaae sig i ingen Maade, imod den gamle rene Tydske og Danske foromtalte Ordets Oprindelse. Af en stor Lighed imellem tvende, ja flere Ting, (være sig, hvad det vil,) kan man langt fra ikke giøre altid en fast Slutning, til at smelte dem tilsammen, eller passe dem udi Slegtskab med hinanden. Og denne Klippe er det, som Etymologister og Glossatores støde saa ofte an paa, og som giør deres Studium saa vanskeligt for dem selv, og saa ubehageligt for andre. Jeg kand og ikke her fortie, (efterdi der er talt om *Hyreman*,) at der findes ogsaa *Hiredmen*, Famuli, i Kong Knuds Engelske Love §. *28*. *p*. *139*. edit. Wilkins. Og samme Ord er dog ingenstæds anført i Somners *Glossario*, enten paa *Hi* eller *Hy*; ikke heller i Bensons *Vocabulario*. Alligevel er *Hiredman* ikke, som *Hyreman*, af *hyran*, obedire; men af *Hired*, *Hird*, domus, familia; hvoraf *Hiredes-fæder* eller *Hiredes-ealdor*, er paterfamilias, *Hiredes-moder*, materfamilias &c. Hvilke alle end ikke heller have den ringeste Connexion eller mindste Slegtskab med vore omhandlede *Herimannis*. Thi disse vare hverken Hyremen eller Hiredmen, ja ikke Famuli eller Servi, som forhen er viist. Her havde de den Ære, at tiene allene Kongen selv i Krigen, og vove deres Liv for Landsens Fred, værende for Resten ædele Mænd og Fribaarne. Ja ellers kunde de og ikke, efter de Tiders Viis og Love, have baaret Skiold og Hielm, eller været med, som Stridsmænd, i Herefærd. Det var hos Longobarder og Franker, ligesaavel som hos de gamle Romere, forbødet Servis eller ufrie Tienere, at gaae i Krigen; "Ab omni militia servi prohibentur, alioqui capite puniantur," staaer der i *Digestis*. Og det blev dennem ey heller tiladt hos vore gamle Danske. En Træl kunde ikke kaldes Mand, eller kunde gaae i Lag eller Selskab med frit Folk; (See Verelii *Notas* til Gautreks-

Saga p. 20.); og derfor kunde ey heller være Krigsmand eller Ledings-Mand: Hans Frelse og Frigivelse giorde ham til Mand, da hand og blev dygtig til Vaaben at bære. Heraf var endnu denne Levning i Kong Valdemar Lovføreres Tiid, at der staaer i Jydske Lovs 3. Bogs 2. Capitel: „Bonde maa ey sin Leye-Dreng sende i Lething „for sig, uthen at Styresman vil, forthi at kommer Leyedreng i „Lething af Hafne for Bonden, tha skal hand miste sin Hud. En „kommer i Træl Lething a hans Husbonde Haffne, tha maa Konnin-„gen tage hannum til sig, om han vil, eller mæle hannum frels hver „Man.„ Biskop Knuds Version er denne: „Nullus potest suum „mercenarium, qvi Leyedreng dicitur, mittere in expeditionem, „nisi gubernator voluerit: Qvod si venerit in expeditionem de „Haffne pro Bondone, debet carere cute sua. Sed si servus vene-„rit in expeditionem in domestici (i. e. heri) sui Haffne, potest eum „Rex ad se recipere, si voluerit, vel restituere eum libertati.„ Saa at paa den Tiid var Loven, som det synes, bleven saavidt formildet, at en Leye-Dreng kunde dog vel gaae med, naar det skeede med Styresmandens Minde, og hand fandt ham god og antagelig; Thi hvis ikke, blev Drengen hudstrøgen. Men skikkede Bonden en Træl frem, forbrød hand ham med alle, til Kongen, eller blev ham qvit ved hans Frigivelse. Jeg skulde ikke tvivle paa, at mand jo har været strengere i de ældre Tider, for den Liigheds skyld, som var imellem os og vore Naboer, Saxerne og Longobarderne, i deslige Ting. Odin tog ikke imod nogen Træls Siæl i sit Valhalla, men allene imod brave Stridsmænd. Trælle, saavelsom syge, ustridbare og udlevede Folk, og Krøblinger, overlod hand til den anden Gud Thor. Som og Saxo oversætter det af Biarke-Maalet:

„Non humile obscurumqve genus, non funera plebis
„Pluto rapit, vilesqve animas; sed fata potentum
„Implicat, & claris replet phlegethonta figuris.„

Hvorom videre kand læses Bartholini *Antiqvitt. Dan. de Contemptu mortis Cap. 7. pag. 386. f.* Men, saasom Nød bryder alle Love, og mand veed hvorledes endogsaa de Romere funde sig i de Omstændigheder, at de motte giøre Trælle til Krigsmænd, een og anden gang, er det og gaaen ligeledes baade hos Longobarderne, saa og her i Norden. Om

Longobarderne, i deres første Udtog, fortæller Paulus Diaconus, *lib. I. c. 13.* at de giorde mange af deres Trælle frie, og satte dem i Frelse-Stand, brugende derved visse Ceremonier, og dette af et slags Fornødenhed, for at giøre deres Krigs-Hær des større; (*ut bellatorum possent ampliare numerum, plures a servili jugo ereptos, ad libertatis statum perducunt.*) Og hvad vores Norden angaaer, da naar fiendtlig Indfald skeede i Landet, og Budstikken gik omkring Huus fra Huus, siger Landvarnarbalken i Frosta-Tings Loven: "*Ef tha sitr nockr kyrr um,* "*tha er sa utlægr. Thwi ad tha skal fara Thægn oc Thræll, ef thets Tharf vid:* "i. e. Si qvis tunc qvietus sederit, exul & proscriptus esto: Tunc "enim exire in expeditionem debent & nobilis & servus, siqvidem "necessitas postulet." Saaledes ogsaa i Hirdskraaen, *cap. 34.* tillades Trælle at gaae med i Krigen; men ikke uden i stor Nødsfald, *ef thes Tharff med,* si necessitas urgeat. Som Jens Dolmer siger og i sin Anmærkning, *pag. 246.* "Trællene bleve stædse hiemme, og komme ikke gierne i Krig, uden stor Fornødenhed det udkræfvede. Erling "Skak tog sine Trælle med sig i Strid." Ja til opvartning toge ofte Krigshelte deres Tienere og Trælle med, som i Landnama- og Gautreks-Saga, og flere stæds haves Exempler paa. Kong Magnus Erlingsøn havde dem ligeledes med sig, hvor de kaldes *Skioldrthræll* i den Norske Krønike. Saa at her ingen Fare er, at mand bliver forlegen for Svar, hvis nogen vil opponere af Kong Frodes Love, at Trælle bleve dog brugte i Krig af de Danske i hans Tider, efterdi hand kunde give denne Lov iblant andre, ut, "qvicunqve ex popularibus primipilum "in acie anteiret, ex servo liber, ex agresti illustris evaderet: At si "ingenuus foret, satrapa crearetur," som Saxo beretter i den femte Bog. Jeg lader staae, og tænker ikke at undersøge, hvor tilforladelig den Underretning motte været, som Saxo eller andre i hans Tiid kunde have haft om disse Love, der da allerede vare omtrent 1200. Aar gamle; naar at Christus skal være fød i de sidste Aar af denne Konges Regering. Men M. Anders Vedels Oversættelse af den nu omtalte Lov, vil vel ingen negte at være noget moderne, saa at mand kunde tvivle paa, om Saxo selv vilde have kiendtes ved slig Fortolkning af sine Ord. Den lyder saaledes: "Hvo som slaaer sig frem i Stri-"den for sin Høvedsmand, er hand en Træl, da være sig siden fri: Er "hand en Almues Mand, da gives hannem Skiold og Hielm: Er hand "en

" en Herremand, da slaaes hand siden til Ridder." Hvilken Glæde vilde det ikke være for vore Danske Antiqvariis, om mand havde et authentiqve Exemplar af denne Artikel, i selvsamme Stiil og Mening, af Kong Frodes eget Archiv! Og motte da vel alle de, der bemøye sig om Riddernes Ælde, og hvor tilig den Skik at slaae til Ridder er begyndt, tilstaae os, at vi havde i den Post noget forud for alle andre Nationer.

14.

Mere behøves vel ikke, til Slegtskabet og Ligheden at vise, imellem de Danske og de Longobardiske Heremænd. En anden udi mit stæd skulde nu ey have efterladt, herved at tilføye denne Slutning, at Longobarderne havde ufeilbarligen ført Herremands-Navnet med sig her af Danmark, den Tiid Ebbe og Aage, gamle Frue Berethes Sønner af Vendsyssel, (der var, efter Lyschanders Vidnesbyrd, Kong Snies rette kiødelige Faster,) droge ud herfra, just ved det Aar 382. efter Christi Fødsel. Men ikke holder jeg for, at mand bør være saa hastig til at giøre eller antage saadanne Slutninger, og at bygge sine Landsmænds Ære, (saafremt derudi er nogen,) paa saa skrøbelige Fundamenter. Denne Viis kand mand lade til dem, der besidde en større Fond af Dristighed, og have mindre Undseelse for andre Folks Lærdom og Forstand. Mig haver Liigheden imellem Longobarderne og os, i dette og i flere Stykker, ey vildet skinne saa klart i Øynene, at den har kundet forføre mig, til at sætte desmere Troe, end ellers, til den gamle Sagn, som Paulus Diaconus har bragt ind i Verden, at Longobardi skulde først være udkomne af vores Scandinavia. At Prosper Aqvitanicus skal have bevidnet det samme, førend bemeldte Paulus, er ikke sandt, saasom det aldrig er fundet i noget uforfalsket Exemplar af Prospero, men er (som jeg paa et andet Stæd har viist,) tilsatt med mere, og indskrevet i hans Chrønike af Munkene, mange hundrede Aar derefter. Den Longobarders Pauli Warnefridi eller Diaconi Vidnesbyrd, om sine Landsmænds Herkomst kand ey agtes at være af større Vigtighed, end den Franske Rigordi om de Franskes, den Engelske Galfridi Monumethensis om de Engelskes, og de Dyringske

ringske samt andre Tydske Skribenteres om deres Landsmænds; ey at tale om vores Saxonis Grammatici første syv eller otte Bøger. Benævnte vores Saxo selv haver om Longobarderne ingen videre Kundskab haft, end den hand har taget af Paulo. Ilde, at hand ikke ligesaavel havde Florum, som Paulum Diaconum, udi sit eller Biskop Absalons Bibliothek; thi da havde hand ikke saa skammeligen forglemt og sprunget over de Cimbrers Udfart og Krig med Romerne, som hand har giort. En Mængde af efterfølgende og nyere Historicis bestyrker ikke Sagen om Longobardis; og vare disse Historici end hundrede gange flere. Annii Viterbiensis Digter beholde jo derfore ikke mere Credit nu om Dage, alligevel de af saa mange got Folk bleve en Tiidlang troede og bevidnede i alvorlige Skrifter. Hugonis Grotii Argumenter i hans *Prolegomenis* ad Historiam Gothorum, Vandalor. & Longobardorum, i hvor stor Overvægt Horatius Blancus Romanus (i hans Notis til den sidste edit. Pauli Diaconi, *pag. 407.*) end derudi har fundet, frem for i Cluveri Critiqve, ere udi mine Tanker af liden Betydenhed; Og, sandt at sige, naar mand tager alle bemeldte store Mands Skrifter tilsammen, bliver hans Prolegomena ad Historiam Gothorum det som giør ham mindst Ære hos retskaffne Kiændere. In Summa, Longobarderne haver ingen Behof at vise os, fra hvad Land de reyste og færdedes, i det fierde Seculo efter Christi Fødsel, saalænge de Romerske og Grækiske Skribentere kunde vise, hvor de byggede og boede før og ey længe efter Christi Fødsels Tider. Mand vil sige: Kunde den Udfart af Scandinavien dog ikke være passeret tilforne, og vore Jyder og Vendelboer, (helst da Vinuli og Longobardi ere, efter Grotii Formening, eet Folk,) have indtaget Longobardernes Land i Tydskland ved Øster-Søen, og dermed antaget Longobardernes Navn? Jeg bekiænder, at saadant kunde gandske vel været skeet, og mange flere Ting, som vi nu aldrig vide det ringeste af. Men een Ting fattes her, som er, hvormed skal saadant bevises? Er det en alvorlig Mand tilladt at sige, dette og dette maae endeligen være skeet i gamle Dage, fordi det siunes at kunde vel være skeet og er ey imod Fornufften, omendskiønt slet intet Beviis findes derpaa? Gaaer dette saaledes an i vores Studio, at statuere alle possibilia, eller hvilke mand vil deraf, at være vera, da bliver og hundrede Eventyrer og Romaner til gode Historier: lige-

som den Frislænder Cornelius Kempe, der forbedrede sit Lands Historie af Ariosto. Vores lærde Pontanus har vel været saa godhiertig, at tage ombemældte Skiæl for fulde, og til sammes Bestyrkelse anført den urimelige Vise, eller Remse paa Vers, om Ebbe og Aage de Hellede saa fro, Siden de for Hunger af Skaane dro &c. der er dog neppe ældere end Seculum XVI. og af nogle Bedragere sammensmiddet paa Gulland, der var i de Tider et ordentlig Verkstæd af deslige Fabeler. Thi udi samme historiali Carmine, som Pontanus værdiger at kalde det, digtes der og saaledes om vore Helte: „De slogum de Longobarder indum derum Land, der blev „ikke levend einum eniste Mand, saa lode de sig Longobarder kal„lum „ &c. Sagen er, denne Digtere har været forslagen og forsigtig nok, og betænkt, hvad ham kunde møde for Objection af Tacito, Vellejo Paterculo &c. Men saa meget vidste vor Saxo Grammaticus ikke; ja end ey Paulus Warnefridi selv: Hvorfore og Grotius, som her saae sig i Knibe, haver ey vidst at redde ham og sig paa anden Maade, end at vel flere Nationer, end een, kunde været kaldet Longobardi af deres lange Skægge. Korteligen, Longobarderne have visseligen været en Tydsk Nation; hvilket og Levningerne af Sprogget i deres Love hver og een bevidne. Thi den Lighed i deres Sprog med Dansk, er ey anderledes end imellem det Saxiske og det Danske; da derimod Hoved-Forskiællen imellem Longobardisk, Saxisk, og samtlige Tydske Dialecter paa den ene Side, og det Danske Tungemaal paa den anden Side, er noksom kiændelig. Ja, ligesom der udi Saxernes Skikke og Sædvaner var i gamle Dage megen Overeensstemmelse med vores her i Danmark; saa var der og imellem Longobarderne, Saxernes Naboer paa hin Side, og os, ikke en ringe Lighed, af samme Aarsage: Saa at alle disse tre Naboe-Nationer have haft meget tilfælles, i deres Lands-Regerings Maade, deres Kriger, og andre flere Indretninger. Hvoriblant ogsaa denne har været, til Heremands-Standen hørende. *Her*, var exercitus paa Tydsk, og *Man*, vir; Ligesaa var det og i Dansk: *Hereman*, miles, i begge Sprogge, her i Danmark, og i Tydskland: Med Saxerne kom samme Ord til Engelland, og med Longobarderne kom det til Italien. De gamle Tydske Evangelia, som mand kal-

der

der Gothica, i Codice argenteo, oversætte Legionem Luc. 8. v. 30. *Harjis.* &c. See Wachteri *Glossar. col. 709.* in v. *Her.*

15.

Saaledes haaber jeg da at have opliust Oprindelsen til vores gamle Herremands Navn, og tillige forsvaret Aventini, Goldasti, Leibnitii, og flere lærde Mænds Etymologie til samme Ord. Hvornæst jeg med stor Taknemmelighed erkiænder den Hielp og Bestyrkning, som Muratorius med sin Dissertation om *Arimannis* mig dertil har giort; ihvorvel at Tingen end og tilforne har været fast indgroet hos mig og troet, mange Aar førend hans Antiqvitates Italicæ medii ævi udkomme for Liuset. Ja hvo er vel den, som har læst med Agtsomhed vore Historier og Love, der ikke vil give samme Mening Bifald? Det dobbelte R motte vel ikke holde nogen derfra. Thi hvem kand og forsikre, at den Tiid mand giorde de første Afskrifter af den Jydske Lovbog, mand da skrev Herreman, og ikke snarere Hereman, eller Hæreman? Indtil Thord Degns Tiid, (der af alle Mærker kiendes at have levet under Kong Valdemar Christophersson, og er langt fra ikke saa gammel, som Sal. Doct. Sperling har meent i sine *notis ad Testam. Absal. p. 39.*) ja indtil Biskop Knuds Tiid, der er endnu hundrede Aar yngere, kand mangen Forandring være kommen i Copierne, af Skrivernes Egen-Klogheds, af Folkes vedtagne Vane, af Sprogets udi visse Ord nu haardere nu blødere Udtale &c. Ligedan er det jo gaaet med det Ord Herreskiold; som ey allene udi Danske, men endogsaa i Tydske Bøger, her og der skrives med dobbelt r. Herrschild, i stæden for Heer-Schild. Hvorved jeg ikke kand bare mig, jo at hugse paa den latterlige Fortolkning, der er falden den ypperlige Ger. Jo. Vossio ind, til det Ord Herpauke, *lib. 3. de Vitiis Serm. cap. 22. p. 483.* da hand skriver: „Tympana ista, ad modum „ventris erant convexa. Vnde & Germanis videntur vocari „*Heer-baucken*, hoc est, *Dominici ventres*, qvia Principes ejusmodi „tympanis delectantur.„ Men efter ald Billighed og Ret maae mand holde de Tiders lærde Mænd sligt og mere til gode; da de,

 for-

formedelst deres stærke Studium i Grækiske og Romerske Skrifter, samt i mange Maader at facilitere Videnskaberne for os, havde saa liden Tiid tilovers, til res barbaras & medii ævi, lingvasqve occidentalis Europæ at betragte. Matthias Martinius tvivlede endogsaa paa, om den Derivation kunde staae fast med *Heribanno*, af *Heer* exercitu, og foreslog om det ey ligesaavel kunde være af *Here*, dominus, fordi mand læser i de Longobardiske Love, *Dominicum bannum solvere.* Den samme Etymologie, *Hereban*, af Her, domino, haver en Frantzos, ved Navn Coquille, paastaaet og med mange Ord forklaret, som Menage af hans Manuscript anfører, in v. *Arriereban.* Ja der haves endnu et andet Ord, som ogsaa i vores Jydske Lovbog skrives med dobbelt r. nemlig Herreverk: Thi saaledes findes det i de ældste trykte Editioner, og i mange ældere Manuscriptis; I Bisk op Knuds Latinske Oversættelse staaer og *lib. 2. c. 29.* „Qvicunqve „voluerit conqveri de *Herrewerck.* „ &c. Item *capp. 30. 31. 32.* og oftere. Men er dette Ord derfore ogsaa af Herre, Domino? Langt fra: Saa urimelig er vel ingen, at kalde dette dominorum opus, som er prædonum & latronum. Stammen er verb. *Heria*, vastare, populari; Dan. Herge. De Tydske have nu deraf Verheren; Hvorom videre kand læses i Wachters lærde *Glossario*, in v. *Heren. col. 713.*

C. L. S.

Det Kongerige Norges ældgamle Frihed,

Saaledes som samme har været for og efter den Calmarske Union,

Med hosføyet Beviis, at dette Rige aldrig har været Danmarkes Crone incorporeret, som en Provinz,

Udaf den almindelige Staats-Ræts Grund-Setninger fremstilt

af

C. L. S.

§. 1.

Normænnernes Navn er i de midlere Tiders Historie saa bekiendt, at vel ikke lettelig nogen findes, der ikke skulde vide, at dette stridbare Folk har fordum indjaget de mægtigste Beherskere af adskillige Europæiske Kongeriger idel Frygt og Forskrekkelse; Thi hvad AMMIANUS MARCELLINUS *L. XXXI.* siger om Alanis: *Ut hominibus qvietis & placidis otium est voluptabile, ita illos pericula juvant & bella;* det kand man ligeledes sige med største Ræt om disse Normænd, og giøre det bevisligt for alle dem, som vilde drage det i Tvivl, dermed, at man fører dem til Gemyt, hvor forskrekkelige de have giort sig for de Franske og Tydske Kongers, i sær ved Søe-Kanten boende Undersaater, saa at man og iblant de almindelige Lande-Plager, om hvilkes Afvendelse man pleyer at bede Gud udi Litaniet, har meldet om dem, og været vante til at sukke i alle Kirker: a furore Normannorum libera nos DOMINE! Vel er jeg nu ikke af den Mening, hvilken, foruden mange andre, JOH. BOTERUS *in Relation. de præcipuis Rebuspublicis, c. 3.* og den lærde CLUVERIUS, *L. III. German.*

German. antiqvæ c. 41. som og des Aarsage af GROTIO *Proleg. histor. Goth. Vandal. & Longobard. p. 11.* igiendrives, have samtykt, nemlig at alt det, der om disse Normænds Bedrifter hist og her udi Historie-Bøgerne, særdeles de Franskes og Tydskes, findes antegnet, skal *præcise* skrives paa de gamle Norbaggers (a) Reigning, følgelig legges Norriges Kongerige *privative* (b), og med andre Nordiske Folkes Udelukkelse, til Berømmelse, i det jeg meget mere holder det for at være en afgiort Sag, at fordum alle de Folk, som boede imod Norden, og (som vi ville laane den Tale-Maade af de Tydske Skribentere,) paa hin Side af Elven, af dem tillegges det almindelige Navn af Normænd, ligesom de i gamle Dage af Latinerne og Grækerne ere kaldne *Hyperborei* (c).

Ligesom

(a) Hvorledes i de sildigere Tider af dette Ord er kommen det Navn Norvager og endelig paa Tydsk Norweger, Lat. Norvagi, Norvegi, er en Sag, som allerede af andre er tilstrekkelig udført, og kand derom efterlæses *PHIL. CLUVERIUS in Germania antiqva, L. III. c. 41. §. 9. PONTANUS in Chorographica Daniæ Descriptione f. 690.* men allervitløftigst og omstændigst den af den Nordiske Historie høyst meriterede *TORFÆUS in Hist. Rer. Norv. L. I. c. 7.*

(b) Om man har mere Grund at sige Norvegia, (efter den Tydske Mund-Art Norwegen) eller Norrigia, Norrig? er et Spørsmaal, i hvilket vi ikke ville indlade os. Noget af det, som derom kand siges, har *BUSSÆUS* anført i sine *Notis ad ARIUM POLYHISTOREM de Islandia, p. 5. not. g.* Saa meget er vist, at de Norske, Norvegi, eller, som *DUDO L. III. de morib. & actis Normannor. f. 118. ap. DU CHESNE Script. Rer. Normannic.* kalder dem, *Northguegigenæ,* ogsaa nævnes hos Skribenterne *Norregani.* Thi saaledes finder man hos den Munk Florentz af Worchester, som har levet ved Enden af det *XI.* og Begyndelsen af det *XII.* Seculo, at Kong Canutus M. har skrevet sig *Regem totius Angliæ, & Danemarciæ & NORREGANORUM, & partis Svanorum,* saasom og det Navn Norreganorum flere gange forekommer hos denne Skribent. Dog alligevel kand der endnu disputeres om denne Læse-Art, saasom den ey findes hos andere Skribentere, der anføre saavel dette, som andre af Canuti M. Documenter: I det mindste er det vist, at, om det paa de Tider hos Munkene og eenfoldige Krønike-Skrivere eller deres Copiister, ikke er holdet for en Eleganz, at forandre Ord efter deres Phantasie, de dog ikke have giort sig nogen særdeles Samvittighed over, at de i slige Ting gave deres muntre Imagination nogen Raaderum: De eeneste Leges Cauuti M., som ere publicerede til Winton, kunde derudi tiene os til et Vidnesbyrd; Thi kaste vi op i det MSto, hvilket *WILKINS* har af *COTTONS* Biblioteqve ladet indrykke i sine Legibus Anglo-Saxonicis, saa nævnes Canutus M. sammestedsgandske egentlig Norvegorum Rex, der dog i den Edition af disse Love hos *BROMTON* kaldes Rex Norviganorum, og hos *LAMBARDUM in Archæonomia,* samt *Spelmannum T. I. Concilior.* Rex Norwegiensium; Til et vist Kiendetegn, at denne Forandring har sin Oprindelse, ikke af det Kongelige Canzellie, men af Copiisterne.

(c) At de Nordiske Folk ogsaa kaldes Hyperborei af Skribenterne, er vel en Sandhed, hvilken at imodsige aldrig nogen, end ikke halvlærd, er kommen i Sinde, og finde vi Vidnesbyrd derom

hos

Ligesom og, uden at man antager denne Setning for sand og rigtig, de uendelige Contradictioner, der i dette Fald herske iblant Skribenterne, aldrig kunde concilieres, (d) og, efter vort Skiøn, siger ALBERT. KRANZIUS *hist. Dan. L.IV. c. 4.* gandske ret: *Poterat ex uno trium Regnorum,* (Daniæ, Sveciæ & Norvagiæ,) *aut duobus, vel forte tribus collecta manus per maria perqve littora digrassari, sed, qvi vim patiebantur, in commemoratione rerum non discernere poterant, unde navigarint, qvod omnes ab Aqvilone venientes sine discrimine Normannos vocitent:* Dog troer jeg gandske sikker, at

hos *PLINIUM, L.IV. c.12. 13.17. PTOLOMÆUM, Tab. I. MARCIANUM CAPELLAM L. VI. p.142,* og *SOLINUM c.* 16. Men at de deraf skulde have dette Navn, fordi de ere meget ædlere og ypperligere, end andre Folk, havde den lærde Verden aldrig vidst, dersom ikke den store Drømme-Mester og lærde Phantast *OLAUS RUDBEK* in sin *Atlantic. T.I. c.9. f.367.* havde vildet indbilde sig og andre, at dette Ord havde sin første Udspring af Sverrig, og skal være kommen af det Svenske Ord yfwar, yferborne, der bemærker høybaarne, excelso loco editos, cretos sanguine illustri; thi ved slige enthusiastiske Etymologiers Opreignelse maa man billig i Forveyen raabe til en oprigtig Læser:

Spectatum (auditum) admissi risum teneatis amici!

Omendskiønt nu Herodotus i det øvrige ikke er tilfreds dermed, om man med Strabone L. I. Geograph. vilde troe, at de Folk, der boe længst imod Norden, kaldes Hyperborei, i det han L. IV. skriver: *qvod si qvi sunt Hyperborei,* (Superaqvilonares,) *erunt & alii Hypernotii,* (Superaustrales,) saa er dog denne Ordets naturlige og eenfoldige Derivation, efter andre Lærdes almindelige Biefald, langt mere antagelig, end den Rudbekiske Etymologie.

(d) Thi saaledes tilstaaer vores ypperlige Historicus *IOH. ISAAC. PONTANUS* i sin *hist. Rer. Danic. L. IV. f.92.* ikke utydelig, og *THIETHULDI in Annal. Francor. ad a. 777. 780. 782. & 789.* Vidnesbyrd bekræfter det fulkommen, at Nortlindi eller Nortlendi, som de kaldes ab *EGOLISMENSI MONACHO in vita Caroli M. p. 244. & 259. apud Pithoeum, ADONE VIENNENSI in Chronico æt. 6. a.796.* og *SIGEBERTO GEMBLACENSI a. 780.* som dog efter adskillige troværdige Skribenters nærmere Beviis, i sær den i de gamle Tydske Geographie velforfarne Wittenbergiske Professoris *IACOB CARL SPENERS in Notitia Germaniæ Mediæ c. IV. p.* 402. uimodsigelig have været Tydske, og Indbyggere af det gamle Nordalbingen, eller nu værende Holsteen, hos Histori-Skriverne ere kaldede Normanni, enten at samme, som i Almindelighed alle Sachser, efter *MUNSTERI* Vidnesbyrd, *L. III. Cosmograph. c.* 432. *f. m.* 867. nedstamme af Normændene, eller og, at det, som sagt er, har været et almindeligt Navn for alle Nordiske Folk. Og hvem er det ikke bekiendt, at dette Navn har strakt sig end og til Russerne, fornemmelig da for rum Tiid siden Ivarus Herzholmius i hans lille Verk, som han har inscriberet *de præcellentia Daniæ & Norvegiæ, c. III. tit.* 8. ikke har forlangt at negte det; Thi endskiønt der ikke staar et Bogstav derom hos den Corbeyiske Munk Witichindum, paa hvilken han beraaber sig, hvormed dette kunde beviises, og man følgelig deraf seer, at denne ærlige Mand citerer en Auctorem, den han ikke har givet sig den Umage at opkaste og eftersee: saa kand man dog gotgiøre det med *LUITPRANDI L. I. c.3.* og *L. V. c.6.* samt *REINECCII ad Poëtam Saxon. Anonym. L. II. p.21.* og flere andres Vidnesbyrd. Hvorved den lærde Herr *SCHOETGEN* i sine *Originibus Russicis Sect. IV.* §. 8. meget vel bemærker: *Patere hinc, Germanos, qvibus Russi tunc parum cogniti erant, ex Aqvilone illos derivasse, qvi tamen ab Oriente venerant.*

at i hvor stor end den Confusion kand være som findes iblant Historie-Skriverne i Henseende til dette Navn, (e) saa kand det dog alligevel aldrig med dygtige Grunde giøres beviisligt, at ikke en stor Deel af de om Normændenes over de af dem betvungene fremmede Folk antegnede Seyervindinger, i alle Maader, ligesaavel bør tilskrives de af Norge udgangne *Colonier*, som de Danske og Svenske; (f) Og i denne Meening trøster jeg mig til

(e) Det er meget forunderligt, hvorledes Skribenterne imodsige hinanden, hvad Normændenes Fædernenland anlanger, kaste vi vore Øyen ikkun paa nogle faae af dem, saa finde vi strax en Mængde af Contradictioner; Thi saaledes foregives positive f. E. i *Chronico Carionis L. V. f. m.* 502. at Norge er de Nordmænds Fædernenland der have sat Frankerige og Brittannien i saadan Frygt og Skræk; derimod er denne samme Sandhed hos bemeldte Auctorem *L. IV. f.* 535. sat paa Skruer, naar det heder: *Existimo Normannos vel partem esse Danorum, Cimbriam Chersonesum incolentium, eam scilicet, quæ altius in Boream summota est, vel qvos hodie Norvegos vocant, nomine a Svedis distincto, a sedibus altioribus in Septentrionem longius porrectis.* Skiønt derfor *ADAMUS BREMENSIS histor. Eccles. L. II. c.* 43. og *ALBERTUS STADENSIS ad. A.* 984, & 1029. iblant de gamle, men iblant de nyere Munsterus jævnlig i hans Cosmographia udtrykkelig har distingueret Normænnerne fra de Danske, som f. E. *L. IV. c.* 24 *f.* 985. saa kand dog dette ligesaa lidet giøre de Danske Æren af denne Benævnelse tvivlagtig, som det kand skade de Norske, naar nest bemeldte *ADAMUS BREMENSIS L. I c.* 40. & *L. II. c.* 9. eller, iblant de nyere, *AVENTINUS* L. *IV. Annal. Bojor. p. m.* 480. *edit. de* A. 1627. *CONRINGIUS* i hans *Examine Rerumpablicarum totius orbis*, som udi hans af Herr Hof-Raad *GOEBEL* ederte Operum *T. IV.* er indrykt, *f.* 102. og hans flitige Compilator *CHRISTIAN FUNCCIUS l. c. P. I. c.* 1. *qv.* 151. med de Norskes Udelukkelse ville giøre bare Danske og Svenske af Normænnerne.

(f) Dette er en af de troværdigste Historicis fast over alt vedtagen Meening, hvilken allerede ALBERTUS KRANZIUS *in Descript. Daniæ* L. *IV. c.* 14. og *in Prologo* & L. *II. c.* 1. *descript. Norvegiæ*, saa og FONTANUS i den hans Historiæ Rerum Danicarum hosføyede *Descriptione Chorographica Daniæ f.* 691. THORMODUS TORFÆUS *in histor. Rer. Norvegic. P. I.* L. *I. c.* 8. MUNSTERUS *in Cosmographia* L *II. c.* 26. *f. m.* 87. JACOB SCHOPPER *in histor. Germaniæ f.* 133. BOXHORNIUS *in hist. univers. p.* 474. og *p.* 1020. vitløftigere have udført, og til Deels med mangfoldige af andre Skribentere samlede Vidnesbyrd overflødig have bestyrket. Endskiønt vi derfor finde hos Geographum Ravennatensem, som JACOB GRONOVIUS har udgivet, L. *I.* §. 1. at han anviser Normannerne deres Føde-Stavn i Danmark, og L. *III. c.* 11. meget eftertrykkelig siger: *qvarta ut hora noctis Nordmannorum est patria, qvæ* & DANIA *ab antiqvis dicitur, cujus ad frontem Albes vel patria Albis* (Transalbingia vel Nordalbingia) *Mauringia* (Mohrland, Marschland, som den Høy berømte Herr Hof-Canzler von WESTPHALEN i hans mageløse *Præfation ad T. I. Monument. inedit. Rer. Cimbr. f.* 41. *litt. V.* formeener,) *certissime antiqvitus dicebatur, in qva Albis patria per multos annos Francorum linea remorata est, & ad frontem ejusdem Albis* DATIA MINOR *dicitur, & qvæ hinc super exaltata est*, MAGNA ET SPATIOSA DATIA *dicitur;* eller og EGINHARDUS ikkun allene synes at belegge de Danske og Svendske med Normændenes Navn: saa har dog ADAMUS BREMENSIS, der vel er en yngere, men dog alligevel en udi de Nordiske Sager meere forfaren Skribent, gandske ret, naar han *l. c.* L. *I. c.* 13. setter til, at dette Navn har

til at forsvare, at hvad de Lauerbær-Cranze angaaer, hvilke de ved deres lykkelige Søe-Roverier og Expeditioner uden for deres Fædernesland

har strakt sig til de Danske, og alle de Folk, der boe paa hin Side af Danmark; *Nam Dani*, siger han, *& cæteri, qvi trans Daniam sunt populi, ab historicis Francorum omnes Nordmanni vocantur.* Da med denne billigmessige Hypothesis Antagelse maa man i sær læse DUDONEM *de Actis & moribus Normannorum*: Fordi, da det ellers synes, at denne Skribent ret har giort sig Umage for at betage de Norske og andre Nordiske Folk den Ære at have Deel udi Normændenes Bedrifter i Frankrige, og at tilegne samme de Danske alleene; Saa har han dog ikke kundet tage sig saa vel i Agt, at han jo selv har imodsagt dette sit Præjudicio; Thi saaledes forestiller han os f. E. L. *III. f.* 131. en fornemme Tydsk Herre, der siden i Rouens Beleyring satte Livet til, og ellers af ham kaldes Nepos Regis Ottonis M. talende, at han udtrykkeligen distinguerer Normændene fra de Danske, naar han siger: *Contra Dacos & Alanos, Gothosqve & Hungaros sæpe dimicavi, verum contra Normannos numqvam certamen inii.* Vi ville udteigne os af denne Skribent nogle heel merkværdige Steder, hvor Normændene positive kaldes Danske: Saaledes forsikrer han f. E. at Normændene, der under deres Anfører Hasting holdte ilde huus i Frankrige og Italien, have været Danske, L. *I. f.* 63. og de selv kalde sig, i deres til Bispen og Folket i Luna holdene Tale, Danske: *Dacos, sorte Dacia expulsos, l. c. f.* 64. Saaledes kaldes Normændenes store Anførere Rollo ofte af ham, en Dansk, f. E. L. *III. f.* 120 121. 122 og om hans Fader heder det, L. *II. f.* 70. at han har været en riig Herre, *qvi Daciæ Regnum fere universum possedit*: Hans egne Gesandter, som han afferdigede til den Engelske Konge, kalde ham *f.* 73. *Ducem Dacorum fortissimum*, og beklage sig, *qvod injuria Dacia pulsi sint*, og Kongen svarer dem derpaa: *Nulla tellus effert viros magis qvam Dacia præcipuos, armisqve strenue edoctos.* Da Rollo siden kom til Søe-Kanten af Neustrien, gik forbnævnte Hasting ham i Møde, og tilspurte ham paa Dansk, (*Dacisca lingua*,) hvo han var? og hvad for et Folk han commanderte? Da de under Rollonis Anførsel staaende Normænd svarede: *Daci sumus, Dacia advecti huc, f.* 76. hvilket Svar bevægede Indbyggerne i Neustrien at sige til Hasting og hans Folk, fordi de, som vi kort tilforne have hørt, ligeledes havde udgivet sig for Danske: *Vos ex illorum gente estis, vos artem præliandi more Dacorum non ignoratis, f.* 77. Ligeledes kaldes siden Hertug Vilhelm, med Tilnavn de longa Spada, denne Rollonis Søn, *Dux Dacorum* af ham, L *III. f.* 92. og Magnaterne iblant Normændene hede *Principes Dacorum f.* 93. saasom og Grev Bernhard, een af de fornemmeste iblant dem, kaldes *Miles Dacigena, f.* 95. & 96. Disse Normænd tale *p.* 92. saaledes til nestbemeldte Hertug Vilhelm: *Cum patre Tuo, olim Rollone, Dacia exterminati &c.* Og Normændene, da de vare bleven misfornøyede med ham, sige *f.* 96. til ham: *Navigio Daciam, nostræ nativitatis terram, repetemus.* Paa dette selvsamme Fundamnt giver DUDO Hertug Rollonem ud for en nær Slægt (consanguineum) af den Danske Konge Harald, *f.* 122. 125. og Tetboldus, efter at hand var falden fra Hertug Richardo I. og til den Franske Kongers Parthi, siger *f.* 142. at Rollo med sine Danske (*adscita Dacigena gentilitate*) havde anfaldet Kong Carls Rige. Ja, da Hertug Richard, efter hans første Gemahlindes, der var Hugonis Capeti Daater, Død, giftede sig med en adelig Dame af Dansk Blod, saa heder det *f.* 152. at Normændene havde glædet sig derover, efterdi de nu kunde haabe, at deres tilkommende i Vente havende Lands-Arving udstammede paa Fæderne- og Moderne-Side af Dansk Blod: *ut patre matreqve Dacigena hæres eorum terræ nascatur.* Hertug Richard overgav ogsaa sin Søn Vilhelm de longa Spada til een af sine fornemmeste Generaler, ved Navn Bodo, for at opdrage ham, paa det han kunde lære det Danske Sprog, følgelig, som *WILHELMUS* Geme-

land have forhvervet, kunde man med Rette endnu meget disputere, om de tillige med andre gode Egenskaber, hvilke her og der af Skribenterne tillegges Normændene, (g) snarere burde tilegnes den Danske, end deres Nation, (h) og af en upartiisk Dommere

ticensis Monachus, *histor. Normannor.* L. *III. c.* 8. *f.* 237. *ap.* DU CHESNE siger, være i Stand til at tale med sine Undersaatter i deres Moders Maal, *ut suis sciret aperte dare responsa.* Og da allereede mange Aar vare forløbne, efter at den anseelige Franske Provinz Neustrien var Carolingerne frataget, og af Normændene bragt under Aaget, talede man endda Dansk, (*Dacisca lingua,*) i Bayeux, een af de fornemmeste Stæder i dette Land, som atter DUDO L. *III. f.* 112. beretter os. Vilde nu nogen spørge mig paa min Samvittighed, om jeg, ved saadan en anseelig Mængde af Beviisninger, ikke seer mig nødsaget til at troe, at Normændene egentlig og *præcise* ere Danske? Da svarer jeg med et kort og cathegorisk Ney! Thi da alle disse Argumenter komme ikkun fra een eeneste Mand, saa udgiøre de allesammen, om man skulde legge dem paa en upartiisk Vægtskaal, ikke meere, end et eeneste Vidnesbyrd. Nu er det jo hos alle, saa vel Historie-Skrivere som Rættens Lærere, en afgiort Sag, at eet Vidne er ingen Vidne, følgelig beroer DUDONIS Udsigende paa svage Fødder. Men vil man indvende, at denne Skribent har jo kundet lære sit Udsigendes Vished af dem, hvis Forældre eller Forfædre selv have været med i Rollonis Tog; da svarer jeg derpaa, at jeg derom vel ey bærer mindste Tvivl, men er dog ey forsikkret om, at hand rettelig har fattet de Fortællelser, som han har hørt af disse Folk, og ikke meget meere corrumperet dem af Uvidenhed i de Nordiske Rigers Geographie, (thi at han skulde have giort det af Ondskab eller med Forset, troer jeg aldeles ikke.) Nemlig de midlere Tiders Skribentere have, formedelst den liden Kundskab de havde om det saa kaldede Scandinavien, bildet sig ind, at under dette Navn forstodes ikkun eet Rige og eet Folk: Da de nu have læst meere om de Danske, end om de andere Indbyggere i dette Land, have de let kunde fatte den Tanke, at de vare den eeneste Nation, der beboede dette Land, og at f. E. de Navne af Norske, eller Svenske ikke have været andet end Svabers, Sachsers eller Bayrers Navne i Hensigt til de Tydskes almindelige Navn. At jeg i denne Gisning er ikke viget meget langt fra Sandheden, skal den in nota sub litt. h. anførte locus af Genealogia Ducum Northmannorum giøre meere klart.

(g) Naar det ogsaa heder hos meer berørte DUDONEM L *III. f.* 125. at Normændene ere særdeles kloge: *Majoris consilii, qvam ceteræ gentes, sunt Northmanni:* saa kand de Norske ligesaa lidet tilegne sig denne Berømmelse alleene, som den af den Engelske Konge dem tillagte Roos: *Nulla tellus effert viros magis, qvam Dacia, præcipuos, armisqve strenue edoctos,* kommer de indfødte Danske alleene til gode; Thi at han her egentlig navngav de Danske, kom deraf, fordi han holdt de hos ham ankommende Normænd fornemmelig for Danske, og saaledes per Synecdochen, som man kalder det i Rhetorica, har taget en Part for det heele. Noget noyere bliver denne Sag udtrykt i *Excerptis Annal. in Monasterio Fuldensi scriptorum, f.* 18. *ap.* DU CHESNE, hvor det heder: *Erat gens fortissima inter Normannos Danorum, qvæ numqvam antea in aliqva munitione capta & superata auditur*; Thi hvis alle Skribentere bestandig saaledes havde talet, saa vidste man, hvor meget de Danske alleene kunde tilegne sig af slige Berømmelses Taler, og hvor meget deraf der kom til Deeling imellem dem og deres Naboer.

(h) Thi saa heder det, f. E. *in Genealogia Ducum Northmannorum*, hvilken ANDREAS DU CHESNE har publiceret af en gammel Codice manuscripto og indlemmet i sine *Scriptoribus Rer. Normannicar. f.* 213. *Anno Dominicæ incarnationis* 896. *regnante Francorum Rege Carolo,* *qvi*

mere tilkiendes. Dog som jeg troer, at Sagen er af den Beskaffenhed, at begge Nationer, efter at de af den Christelige Religion have lært meere at skamme sig ved deres Forfædres Foretagender, end at rose sig deraf, i Mindelighed skal forlige sig med hinanden derom, ja endog gierne kunde tilstæde, dersom man, efter nogle Lærdes Mee-

 ning,

qvi simplex appellatus est, pyratæ Danorum ex insula Scanzia, qvæ Northvega dicitur, egressi, cum in Francia multa gessissent prælia, Regnumqve devastassent, Carolus prædictus, acceptis obsidibus, eis Neustriam tradidit, qvam ab ipso tempore vocarunt Northmanniam, eo, qvod ab ipsis, qvi ex Northvega venerant, possessa erat, og *Gesta Normannorum ante Rollonem Ducem,* som vi iligemaade antreffe hos DU CHESNE, sige os *f. 7.* det samme: *Carolus Simplex Rodoni* (Rolloni) *Neustriam tradidit, qvam Northmanniam Northmanni vocaverunt, eo qvod de Northvega egressi essent.* Naar derfor IVAR HERZHOLMIUS i hans forhen berørte liden Verk *de præcellentia Regni Daniæ & Norvegiæ, c. III. tit. 8.* foregiver: *Danis præcipue adscribendum esse nomen Normannicum non solum de jure situs, sed & de causa facti neminem denegaturum, nisi affectibus occœcatum libidinem suam constituerit titulum juris,* saa ved jeg i Sandhed intet andet at sige tmod et saa dristigt og usandfærdigt foregivende, end at der findes et Slags lærde Mænd, hvilke af Kiærlighed til deres Fæderneland falde nesten til samme Daarlighed, som man maa belee hos de fleeste Haandverksfolk, hvoraf en hver, fordi hans Profession skal være stiftet i Paradiis, bemøyer sig at disputere andre deres Ældes Ære og andre Forteele; og iblant disse latterlige Patrioter distinguerer den ærlige Ivarus Herzholmius sig, som en stella primæ magnitudinis. Thi ville vi allene betragte de Grunde han har til slige med al Historisk Sandhed stridige Drømme, da er alt det, som han siger os, mera petitio principii, og, for at give Sagen paa det allerlemfældigste, saa siger den gode Mand med mange Ord mindre end intet. *Qvotqvot enim fuerint monumenta,* siger han fremdeles, *qvi causam rei aspexerint, Danis hoc ex solido concedant, idqve eo, qvod Dani Principes rerum gestarum extiterunt omnium, qvæ sive in Anglia, sive in Germania, sive in Gallia, ubi maxume Normannicum nomen invalescere cœperat, acta sunt.* Og derneſt Punctum! Men jeg maatte gierne vide, af hvad Aarsag man skal troe HERZHOLMIO paa hans bare Ord, uden at see noget nærmere Beviis, at de Danske i alle Normændenes Krigs-Toge have været *commanderende* Hovedsmænd og de ypperste Anførere? CUSPINIANUS *de Cæsarib. atqve Imperatorib. Roman. f. 295.* BECMANNUS *in hist. Orbis terrar. Geograph. & civili P. II. c. 5. p. 619.* og nogle andre nyere Tydske Skribentere ere mig vel meget vel bekiendte, der sige lige det samme; men deres Vidnesbyrd kand intet hielpe HERZHOLMIO; thi i gamle Sager bruger man gamle Vidner; og dets uden holder man en Fremmed meget tilgode, hvilket man ey lader passere for en Indfød i hans Fædernelands Historie. Lad da være, at JOH. CLUVERUS *in Epitome histor. totius mundi p. 432.* skriver om de Danske, *qvod Normannorum præcipui fuerint:* Lad dem af HENRICO KIPPINGIO *in Recens. histor. univers. p. 427.* kaldes *progenitores Normannorum,* saa vinder man dog dermed intet videre, end at de Vildfarendes Tal bliver forøget. Det giør mig ont for den eeneste REINER. RENECCIO, at jeg maa sette ham med i denne Classe; Thi denne lærde Mand havde virkelig læst alt for meget, at man skulde have tænkt ham til, at han ligeledes i dette Stykke skulde forløbe sig, og dog alligevel giør han det i hans til Kong Christianum IV. stilede Dedication for den anden Part af hans *Historia Juliæ,* og det med saadan Iver og Alvorlighed, at han legger EGINHARDO det til Last, at han ikke har tilskrevet de Normænds Navn bar og alleene de Danske; og udelukt derfra alle andre imod Norden boende Folk. Dog kand maaskee derimod indvendes, at det er skeet i en Dedication, hvor man ad captandam benevolentiam, skriver meget, der ikke præcise er Sandhed.

ning, vilde befale dem at deele Æren af dette fælles Navn med Svevis, en ved Øster-Søen boende Tydsk Nation, (i) (i sær hvis det er sandt, hvad nogle gamle Skribentere foregive, nemlig, at disse Tid efter anden af de Nordiske Lande uddragne talrige Colonier bære

(i) At Svaberne ogsaa ere blevne regnede iblant Normændene, er en unegtelig Sandhed. Udi *Gestis Dominorum Ambaziensium ab incerto Auctore scriptis*, hvoraf DU CHESNE har excerperet noget i hans Scriptoribus Rerum Normannicarum, heder det *f. 24. Tempore Caroli Calvi, Francorum Regis, Dani,* SVECI, *qvos Theotisci lingua sua* NORMANN, *id est Aqvilonares homines vocant, nunc in ripas Ligeris, nunc Seqvanæ, urbes vastantes invehebantur.* Den for de Tydske Rigs Sager fordum vel mereterede Speyeriske Syndicus CHRISTOPH. LEHMANN har altsaa ikke aldeles Uret, naar han i hans skiønne Bog, hvorudi man finder langt meere, end som Titelen lover, jeg meener i hans Speyeriske Krønike *L. I. c.* 13. holder Normændene og Svaberne for eet Folk; Men derudi tager denne vel belæste Mand Feyl, at han, som det synes, indbilder sig, 1.) at Normændenes Navn egentlig har tilkommet Svaberne, da dog, (hvis man ikke med den lærde CLUVERIO L. III. Germ. antiqvæ C. 24. vil letsindig troe, at alt hvad der har boet i Blegind, Skaane, Halland, Sverrig, Norge og saa videre, har været luter Svaber) saa mange andre Folk, som vi allerede have sagt, have dette Navn tilfælleds; 2.) Tager LEHMANN Feil derudi, at han beskikker det nu værende Thyringen og Meissen til Svabernes Boligs Sted, da dog, (endskiønt vi ikke kunde overtale os til at bifalde forbemeldte Cluverio, eller med OLAO RUDBEK T. *I. Attland. c.* 24. §. 3. *p* 622. at søge Suevos i den Svenske Provinz Smaland,) det neppe kand nægtes, at ikke en Deel af dette store og mægtige Folk, hvilket, førend det tillige med Vandalerne anfalt det Romerske Riges Provinzer, i Særdeleshed Spanien og Africa, have boet langs ved Øster-Søen, som og af samme har bekommet det Navn mare Suevicum, har sat sig ned i det gamle Cimbrien og Holsteen, og i sær har havt sin Bopæl ved Slie-Floden i det Landskab Angeln, saasom deraf kommer det Navn Angel-Svaber, og saavel AUCTOR ANONYMUS *in libello de Suevorum Origine ap.* GODAST. Script Rer. *Svevic. p. 15.* anviser dem deres Boliger imod Norden, som TACITUS *de morib. German. c. 40.* og *STRABO Geogr.* L. 7. udgiver Anglos og Suevos for eet Folk, af hvilke Eigne i Cimbrien og Holsteen, dersom man kand lide paa bemeldte AUCTOR ANONYMUS *ap.* GOLDASTUM allerførst i det 6. Seculo maa være kommen en Colonie til Thyringen; thi *p.* 17. fortæller han, at det skal være skeet i den Krig imellem den Frankiske Konge Theodorico, og den Thyringiske Konge Jarminfrid, som man gemeenligen henreigner til Aaret 524. 3.) Farer *LEHMANN* vild derudi, at han meener, at den tappere Marabodus, som fordum har skaffet de Romere saa meget at bestille, har været de Svabers Hoved og Anførere, da det dog meget meere har været Marcomanni, som denne berømmelige Feldherre har commanderet imod de Romere; hvilket dog nøyere her at undersøge vilde blive alt for vitløftigt. Dette er endnu nyttigt et berøre til vores Øyemerke, at, efter den vedtagne hypothesin, at Svaberne have været Normænd, ingen tør forundre sig over, hvorfore Canutus M efter INGULFI og WILIAMI MALMESBURIENSIS Vidnesbyrd, in sin Titel har kaldet sig: *Rex partis Svavorum* eller *Swavorum.* Men allermindst tør man indbilde sig af denne Titel at ville bevise det Kongerige Sverrigs Undertvingelse. Thi STEPHANIUS og PONTANUS bemøye sig forgieves, naar de foregive, at i det Ord *Suavorum*, eller, som den Munk Florenz fra Worchester, i den forhen litt. b. berørte Kong Canuti M. Titel, skriver, *Svanorum*, skal være begaaet en Forseelse af Copiisten, der har skrevet det af, og sat Suavorum, i Stæden for at der skulde settes *Suecorum*; i det jo, dersom man agter en critisk Emendation nødig paa dette Sted, lige saa læt af *Svanorum* ved tvende Bogstavers Omskiftelse, kunde læses *Svevorum*, som *Svevorum*.

bære Vidne om de gamle Normænds store Løsagtighed og Palygamie, (k) kunde man endnu paa saadan Maade ved en saa billig Condescendenz meget let befrie dem fra en deres Navn vedhængende Skamflek. Saa vil jeg sette til Side alle de herved forekommende Tvivlsmaale og Knuder, og heller umage mig for at afgiøre, efter den liden Formue, jeg besidder til at decidere slig en Controvers, en anden i begge Nationers Historie forekommende Tvistighed, der, efter min ringe Indsigt, er af større Betydenhed, og med Rette fortiener nøyere at undersøges. Vi læse nemlig nesten overalt hos de nyere, saavel Danske som udenlandske, Skribentere, at *an.* 1536. Kongeriget Norge, som i det mindste indtil den Tiid havde været et frit, og ingen anden end Gud allene underkastet, men ellers med Danmark confœdereret Rige, paa Herredagen i Kiøbenhavn, formedelst det Danske Rigens Raads Slutning til evig Tiid er bleven incorporeret under Danmarks Crone: Og af denne Tradition er det siden kommen, at de fleerste, ikke allene fremmede, men og indenlandske Lærde er falden paa den besynderlige Tanke og Indbildning, i deres Skrifter uden Undseelse at udgive Norge for en Provinz af Danmarks Rige: Ja CONRINGIUS *in Descriptione Daniæ T. IV. Opp. ex edit.* DN. GOEBELII *f. 393.* har understaaet sig, til den Danske Nations ikke ringe Ulempe, at tilskrive samme den Uretfærdighed, at man har sat Norge i en bedrøvelig Trældoms-Stand; *Regnum Norvegiæ,* siger hand, *a Danis in servitutem & solitudinem fuit redactum.* Hvormed videre *f. 397.* kand confereres, hvor det heder: *Norvegi hodie plane sunt effœminati, non qvidem vitio naturæ, sed qvod Dani, qvi ipsis per CC. annos imperarunt, dederunt operam, ut illos redderent effœminatos, ut illis eo melius imperent; serviliter enim habiti sunt, & adhuc habentur* (l). Saa lidet som jeg derfor er vidende, at no-

 gen

(k) *Hæ namqve gentes petulanti nimium luxu exardescentes, fœminasqve qvam plurimas singulari turpitudine stuprantes commiscendo, illinc soboles innumeras obscœna illiciti connubii commistione patrando generant, & sic concretis humana connubii stupriqve copula plurimis Dacigenarum pubium turmis bellorum incendia inter se & in patres & avunculos freqventer parant,* ere DUDONIS Ord, *L. I. de morib. & actis Normannor. f. 62* & L. II. *f. 69. ap.* DU CHESNE, hvilken og WILHELMUS Gemmeticensis monachus, *histor. Normannorum* L. *II. c. 4. f. 218.* apud eundem DUCHESNIUM herudi følger.

(l) Og *f. 400.* heder det endnu meere expresſiv hos CONRINGIUM *dict. T. IV. Certum est, qvod non amplius sit singularis respublica Regnum Norvegiæ,* d. e. at det er en afgiort Sag, at

gen i de noble Norskes Navn hidindtil har imodsagt dette urimelige og usandfærdige Foregivende, saa vigtig og værdig synes mig den Sag at være, at den efter Naturens og Folke Rettens Grund-Regler, af hvilke den allene kand forklares og decideres, samt ex retro actis monumentis historicis burde efterforskes og oplyses. Lykken har ved Fødselen ikke været mig saa gunstig, at jeg som en Spiire tør regne mig enten til den eene eller anden af disse i Sandhed ædle Nationer; men den guddommelige Forsyn, der uden min Tanke og Forventning har underlagt mig, som en Udlænding, vores Stormægtigste Monarchs, der med lige uomskrænket Magt hersker over begge Riger, hans helligede Scepter, forbinder mig til at ønske enhver af dem fra Kongernes Konge al Lykke og Velsignelse paa Jorden. Som derfore disse Lineer ere udflødne af et fra al Partiiskhed frit Sindelav, saa lever jeg blot af den Aarsag i det sikkre Haab, at hvis jeg med mine forebragte Grunde ey skulde være saa lykkelig, at give fuldkommen Oplysning om en saa vigtig Sag, eller tilfulde at kunde opløse den, jeg dog af begge Nationer skal erholde det Skudsmaal, at et for deres Ære oprigtigt Hierte og Kierligheden til Sandhed har overalt ført Pennen.

§. 2. Til-

at Norge ikke meere udgiør en sær og *independent* Staat: Men giør det ikke det meere, saa følger ja nødvendig, at det er en med Danmark *incorporeret* Provinz. Den Genevi'ke Professor PHILIPP ANDREAS OLDENBURGER har gandske ikke indseet Statum controversiæ, naar han i sin Edition af denne *Thesauro Rerumpublicarum p. 260.* setter til den oven i Texten staaende locum, at man med Fliid har giort de Norske feige og qvindagtige for at bringe dem desto lettere under Danmarks Aag, denne meget latterlige Forklaring: hoc esse intelligendum de Statu Regni ante Friderici III. tempora: Og kort derefter, nemlig *p. 266.* lader han disse Ord: *Cum ante hac Norvagia paris esset libertatis & juris cum Danis, hi paullatim omnem potestatem ad se solos traxerunt*, staae uden al Censur, da dog om det, at Norge er bleven en Dansk Provinz, intet kunde siges tydeligere, end det CONRING i det efterfølgende melder, naar han skriver: *hinc tandem tota Norvegia fuit sub servitutem Danorum redacta. Inter Regem vero Daniæ & ejus Proceres de Regno Norvegiæ non convenit. Nam Reges prætendunt jus hæreditarium in Norvegiam, contra Optimates dixerunt, Norvegiam ad se pertinere.* Og derudi bestaaer Knuden; Thi er dette sandt, saa er Norge det Danske Riges Provinz: Der havde Oldenburger nu skullet bevise sin Skarpsindighed; Men da det kom dertil, var han ikke hiemme. Og dog alligevel har denne Mand fordristet sig til at dedicere en med saa mange Usandheder opfyldt Bog til trende da levende Danske Ministrer, nemlig til Statholderen i Holsteen, Detlev, Greve af Ranzau, den Danske Gesandte ved det Franske Hof, Christian, Greve af Ranzau, og Store-Canzelern, Peder, Greve af Griffenfeld.

§. 2.

Tilstanden, udi hvilken Norge har befundet sig i de ældre Tider, staaer med denne vores Afhandling ikke i nogen videre Forbindelse, og ville vi derfore paa nærværende Tiid ikke længe opholde os med at fortælle samme, saa og lade de Sporsmaale ubesvarede: Hvilket der af begge Kongeriger, Danmark eller Norge, er det ældste? Hvilket af begge først har undertvunget det andet? (m) og med hvad Ret hver af dem har ført Kriig? (n) Thi som Tidens Længde i Almindelighed forandrer alle Ting, og det er Guds Forsyn en let Sag at giøre et Folk, der tilforn har været Hovedet for andre Folk, herefter til deres Fodskammel: saa vil det sandelig, rebus sic stantibus, ikke hielpe meget, om man vilde paastaae, at Norge fordum har været en Beherskerinde af hele Norden, eller man vilde tilskrive Danmark den Ære,

(m) Vel er jeg ikke iblant dem, der med en blind Lettroenhed pleyer at give Saxonis Grammatici Beretninger Bifald. Dog maae jeg, som man siger, formere et argumentum ad hominem; Thi lad være, at hand er en Fabel-Digtere, saa er det dog merkeligt, at hand, som den ældste Danske Skribent, ikke utydelig tilstaaer, at Norge før har betvunget Danmark, end dette hiint, saa som allerede Kong Gram, der, efter hans Reigning, er den femte Konge i Danmark, *fol. 6.* af den Norske Konge Svibdagero saaledes skal være bragt i Knibe, at Riget er blevet Seyerherren til Bytte, *fol. 9.* og ALBERTUS KRANZIUS har ikke undseet sig, *hist. Dan.* L. *I. c. 6. f. 9.* at foredrage denne Fortællelse med dette Tillæg, at Danmark da første gang har maattet bøye sig for en fremmed Nation. Ligesom og HVIDFELD selv *in Chron. f. m. 6. BERINGIUS in Floro Danico f.* 14. & 16. og *MEURSIUS f.* 3. *hist. Dan.* ikke negte dette Factum. Denne Svibdagerus skal siden have givet sin Gemalindes Broder, *Guthormo*, Danmark til Leen, som *MEURSIUS l. c.* og *PONTANUS hist. Dan. f.* 15. tilstaae, der til Overflødighed skal have beqvemmet sig til at give den Norske Konge Skat; *SAXO l. c. f. 10. ALB. KRANZIUS* L. *I. c. 9 f.* 10. *BERINGIUS l. c. f. 17. sq.* og Hadingus, den af Kong Svibdagero ihielslagne Kong Grams Søn, skal først igien have befriet Danmark fra *Guthormi* Herskab. *SAXO l. c. f.* 10. hvilken dog Asmundus, Svibdageri Søn, *SAXO l. c. f.* 13. og efter hans Død Uffo, Asmundi Søn, skal have disputeret denne Crones Eyendom.

(n) I dette Spørsmaal at besvare har i Særdeleshed CLAUD. OERNHIÆLM viist sig meget parthiisk, naar hand i sin *Historia Sveonum Gothorumqve Ecclesiastica* L. *IV. 3. n.* 159. gandske uforskammet skriver: *Sæpe Norvagiam succubuisse Daniæ, sed ex adverso etiam Daniam aliqvoties paruisse Norvagiæ, subactam justa vi & fortitudine, non dolo aut scelere, qvibus sæpe in Norvegos usos fuisse Reges Danicos non obscure constat:* Thi hvo merker ikke, at *OERNHIÆLM*, i hvor stor Lærdom han ellers har havt, dog ikke har kundet tvinge sine Affecter? Ligesom han nu in den heele Bog giør sig en Ære af at tale ilde om de Danske; saa maae ogsaa de gode Norske, imod deres Villie og egen Bekiendelse, give ham materie og Anledning til at sværte Danmark for sine Læsere; hvilken Parthiiskhed, som den er et Kiendemerke paa en skrøbelig Hierne, saa burde den billig med største Varsomhed skyes i alle Historie-Bøger.

Ære, at det bestandig har beholdet Fortrinnet (o). Thi vil man gaae tilbage til de ældste og fabelagtige Tider, da er det at befrygte, at ved Lærdommens og Eruditionens nærværende Tilstand, da man har lært saa nøye at skille det sande fra det falske udi Historien, ikke nogen skulde ansee slig vores Beviis for gyldig. Hvor stor ogsaa Uvisheden maae være hos dem, der have villet sammensmede en lang Historie om det, som for Christi Fødsel sig i disse Riger skal have tildraget, kand strax deraf merkes, naar man alleene betænker, at den ældste Skribent, som vi have tilovers om Norske Sager, ARIUS, som for sin Lærdoms skyld har fortient det Tilnavn Frodi eller Polyhistor, allerførst ved Enden af det XI. Seculo, ligesom SAXO GRAMMATICUS og SVENO AGGONIS, de første Historie-Skrivere, som den Danske Nation kand foreviise, i Mitten af det XII. Aarhundrede, have taget Pennen i Haanden til at beskrive deres Fædernelands Historie, følgelig disse tvende Nordiske Nationer have haft lige Skiæbne med andre Europæiske Riger, der fordum ere undgaaet det stolte Roms Herskab, at deres Indbyggere vel kand have forrettet mange store og roosværdige Bedrifter, men derhos, fordi det, førend den Christelige Religion blev indført udi disse Egne, det ey synte giørligt at udfinde et andet Middel til at fortplante deres Amindelse til Efterslegten, uden den mundtlige Tradition og deres Kæmpe-Viser, hvilke begge dog (saasom de have lettelig været underkastede mange slags Falskhed og Forglemmelsen selv,) ikke have været saa lykkelige at kunne see deres Bedrifters Berømmelse tillige med deres Navne at blive giorte udødelige ved et evigt Minde udi de følgende Tider. Ved saadan Tingenes Beskaffenhed synes os intet vissere, end at Norge, der ligesom Engelland, Sverrig, ja Danmark selv, fordum har været behersket af mange smaa Fyrster eller Konger, endelig under den tappere Harald Haarfager, en af Kongelig Svensk Blod

(o) At Danmark imidlertid fra gamle Tider af har havt et Fortrin frem for de andre Nordiske Riger, kunde med adskillige Grunde giøres beviisligt, dersom dette var det Sted, hvor sligt af os kunde æskes. Dog er det heel merkeligt, hvad derom staaer i en gammel Riim-Kronike, om hvilken de roosværdige Herrer Forfattere af det saa kaldede Danske Magazin *P. I. p 31.* melde, hvorledes ved det under Kong Svend Tiugeskæg foretagne Grændse-Skiæl imellem disse trende Riger, den Norske Konge skal have holdet Tøylen paa den Danske Konges Hest, men den Svenske Stig-Bøylen.

Blod udstammende Printz, (p) ungefehr i Aaret efter Christi Fødsel 875. (hvilket Aars-Tal TORFÆUS i hans ypperlige *Historia Norvag. P. II. L. I. c. 12.* egentlig fastsetter,) er bleven til et Monarchie, og fra den Tiid af meere og meere bebygget. Endskiønt nu kort derefter Norge er kommen under den Danske Crone, og i sær Haco eller Haqvin maae ansees, som en af den Danske Konge Harald Blaatand der sammesteds forordnet Regent, saasom hand i samfælde 13. Aar ikke har veigret sig ved at betale Skat til Danmark, saa opsagde hand dog siden denne Konge Huldskab og Troskab, paa samme Tiid, da hand var geraaden i Krig med den Tydske Kayser Ottone M., og hverken hand selv eller hans Eftermand, den for sine store Bedrifter og den Christelige Religions Plantelse i Norge høyst meriterte Konge Olaus Tryggvinsön vilde fra den Tiid af agtes eller ansees som Vasaller af den Danske Crone. Nu giorde vel det an. 1000. holdne store Søe-Slag, (hvorudi den Danske Monarch Sveno Tiuggeskæg med hans Allierte, den Svenske Konge Oluf, der af hans egne Undersaatter, fordi hand havde beqvem-

(p) Hans Genealogie har allerede forbemeldte *ARIUS FRODI* antegnet for os udi hans Bog *de Islandia*, der ved den lærde Borgemester Herr *BUSSÆI* berømmelige Forsorg er kommen for Lyset, hvilken vi saaledes, som den sammesteds *p. 5.* staaer, ville forestille i dette Schema;

Olaf, Konge i Sverria, med Tilnavn Trætelgia, eller Lignator, fordi han har giort det nu saa kaldede Vermeland, ved at lade udrydde en stor Deel af de tykke Skove, til et Bygge-Sted for Mennesker.

Halfdan Huitbein, eller Albipes, Rex Vplandorum.

Aisteinus Fretr seu Bombus,

Halfdan, som kaldes baade den runde og den sparsommelige, fordi hand gav sine Soldater vel Penge, men lidet Brod,

Godrodus Venator,

Halfdanus Niger,

Harald Haarfager.

qvemmet sig til at erlegge Skat, eller den saa kaldede Denarium S. Petri til den Romerske Pave Benedictum VII., kaldes Skotkonung, endelig gav forbenævnte Kong Olao Tryggvinsön sin Rest,) atter en stor Forandring i Norge, siden dette Kongerige blev strax derpaa deelt imellem de tvende Seyervindere; (q) Men Olaus Sanctus, en af Kongelig Blod og af forbemeldte Norske Monarchs Harald Haarfagers Stamme udspiret Printz, frelste sit Fædernesland igien fra dette fremmede Herskab, og forsvarede sin Fæderne Throne, omendskiønt den mægtige Danske Konge Canutus M. giorde ham Regieringen temmelig suur. Nu kand man vel ikke sige, at denne Herre har haft lige Egenskaber med de fleerste Konger og Fyrster, hvis Navne udi Historierne tegnes med dette herlige Tilnavn af hellig og fromm, og bedre forstaaet sig paa at læse et Breviere, end paa Regierings-Kunsten: (r) Alligevel har hand derudi forseet sig imod sine Norske Landsmænd, at hand ved den Christelige Religions Udbredelse mere betiente sig af voldsomme, end saadanne Middeler, hvorved Menniskenes Forstand i disse allerhelligste Sandheder kunde undervises og oplyses; Hvorover da hand lod see saadan Alvorlighed i denne Sag, at hand paa det skarpeste straffede alle dermed stridende Forseelser, fornemmelig Afguderie, hvortil Folket var meget hengiven, saa skeede det endelig, at forommeldte Danske Konge Canutus M. til hvilken Malcontenterne af Norge i Mængde forsamlede sig, an. 1029.

(q) Dette vores Skribenteres Foregivende kommer meere overeens med Sandheden, end det, som de Svenske meene, nemlig, at deres Konge Oluf Skotkonung skal have bekommet Norge alleene. *LOCCENIUS in hist. Svecica L.I p. 16.* skriver: *Regnum vero Norvegiæ justis præsidiis firmatum aliqvamdiu Olaus Skotkonung, forte in remunerationem auxilii Dano præstiti, possedit.* Thi dersom det ikke havde været de Danske derom at giøre at conqvetere Norge, eller i det ringeste en Deel deraf, havde de aldrig begynt Krig med Kong Olaf Triguinsön. Og hver Mand veed besnden, quod *jura fæderatorum sint æqualia.* Altsaa havde dette været societas leonina, dersom de Svenske alleene, med de Danskes Udelukkelse, havde profiteret af alle emolumentis, ved den over den Norske Konge erholdte Seyer. Derfore taler og *JAC. WILDE* i sin *hist. Svec. Pragmatica c. 3. sect. 1. §. 14. n. 3.* ey om meere, end en tredie Deel af Norge, som efter denne Seyer skal være de Svenske tilfalden.

(r) Fornemmelig maa han meget vel have været kyndig i Krigs-Konsten dersom det ellers er sandt, at den Kongelige Svenske Prinzesse Ingris med nogen Grund har towrt sige til hendes Fader Olaf Skotkonung, da han en Morgenstund havde fanget 5. Aggerhøns, og han spurte hende: Om hun kunde nævne ham en bedre Jægere, end han var? at Kong *Olaf* i Norge havde een Morgen dræbt 5. af de smaa Norske Konger, og indtaget deres Lande. *LOCCENIUS hist. Suec. L. I. p. 21.*

1029. nødde ham til at flye af sit eget Rige; hvor da imidlertid den Danske Printz Sveno, i hans Sted, under hans Herr Faders, benævnte Kong Canuti M., Protection, opførte sig i Norge, som Konge. (s) Dog varede dette de Danskes Herredømme i Norge ikke længe; men Magnus, nestbemeldte Olai S. Søn, hevnede an. 1034. hans Herr Faders voldsomme Afsettelse saa eftertrykkelig, at hand atter blev Herre af det heele Norske Monarchie, og ikke alleene nødde den Danske Printz Sveno til at drage hiem igien, men og efter Kong Canuti M. Død fik og maintenerte Danmarks Crone selv imod hans Søster-Søn Sveno Estrithsön saa lykkelig, at hand af den Aarsag endnu efter Kong Magni Død maatte føre Krig med hans Halv-Broder Kong Harald Haardraade, som efter ham blev Konge i Norge, og ikke allene ey torde tænke paa, at erobre paa nye Kongeriget Norge, men maatte og være glad ved, at hand endelig beholdt Danmarks Crone, den hand dog har baaret under mange Uroligheder, som baade ind- og udvortes Fiender foraarsagede ham.

§. 3.

Denne Harald Haardraade er det, hvis Afkom siden i mange hundrede Aar udi een bestandig Linie arvelig have besiddet den Kongelige Throne i Norge, og, ligesom de enten, snart deelede Riget, snart igien een alleene beherskede Monarchiet, har staaet hos deres Naboer, Danske og Svenske, i mindre eller meere Anseelse, indtil Guds Forsyn paa det sidste føyede det saaledes, at, efterat de Svenske an. 1319. havde jaget deres Konge Birgerum II. ud af Landet, for den paa hans Brodre Erico og Waldemaro udøvede Grumhed, hvilke begge hand havde ladet døe i Fængsel af Hunger, den Norske Konges Haqvini VI. Daatter-Søn, Magnus, der tillige var den saa ynkelig af Hunger omkomne Svenske Printz Erics Søn, endskiønt

 hand

(s) Dog begyndte de Norske ikke da først at hænge efter Kong Canutum, men allerede mange Aar tilforn havde denne Monarch sine Clienter iblant de Store i Riget. Thi f. E. i den Armée, hvormed han A. 1017. undertvang Engeland, befandt sig en Norsk Første, ved Navn Eric, om hvilken det heder *in Encomio Emmæ Anglorum Reginæ ap. DU CHESNE f. 169. Eric qvidam Dux & Princeps provinciæ, quæ Norvega dicitur - - Cnutonis Regis intererat officialibus, JAM DIU ILLI SUBDITUS, vir armis strenuus, omni honorificentia dignus.*

hand paa den Tiid ikkun var et Barn paa 3. Aar, eller lidet derover, eenstemmig blev samtøkt til Konge. (t) Denne Magnus nu, (hvilken de Svenske for hans Letsindighed, som hand siden i hans Regierings Tiid i adskillige Tilfælde skal have udviist, da hand i sær meget let lod sig betrekke af dem, der talte ham efter Munden, til Spot kaldte *Smek*, i. e. *blanditiis delinitum*. en Herre, der har Godhed for Hyklere og Øretudere,) var, formedelst hans Fru Moder *Ingeburga*, forberørte Kong *Haqvini VI.* Daatter, at ansee som en Cron-Printz af det fra Arilds Tiid arvelige Kongerige Norge, og hand bekom det ogsaa endnu i dette selvsamme 1319. Aar, da Kong Haqvin uden at efterlade andre mandelige Arvinger døde. Saaledes vare ved hende de tvende mægtige Riger, Norge og Sverrig, kommen under eet Hoved, og den elendige Tilstand, i hvilken Danmark befandt sig under Kong Christophori II. Regiering, bragte hos Skaaningerne, (hvilke vare misfornøyet med den til Grev Gerhard og

(t) Hvorledes Rigets Forstandere, Matthias Kettelmundi, har denne unge Prinz paa sine Arme frem for Folket, og derved bevægede det til Medlidenhed, at samme satte ham hans Forfædres Krone paa Hovedet, er en Ting, der forekommer hos alle Historicos: Men at han i Sverrig *ex jure sanguinis* har besteget Thronen, kand vel ikke negtes: Dog maae man forundre sig over, hvorledes den i de Nordiske Historier ellers ikke uforfarne *ALBERTUS KRANZIUS hist. Svecicæ L. V. c. 28. f. m. 564.* har villet skrive: at det var ham ubevidst, hvoraf det var kommen, at denne Prinz har bekommet begge Rigers, Sverriges og Norges Scepter, da dog Aarsagen klarlig ligger for Øyen i dette Schemate genealogico:

Magnus Rex Seciæ,		Haquinus IV. Rex Norvegiæ,
Birgerus II. Rex Seciæ, Regno pulsus ob crudelitatem.	Ericus, Seciæ Princeps, fame necatus in carcere,	Ingeburga, Hæres Norvegiæ, Erici uxor.
	Magnus Rex Seciæ.	

Men saa flittig som *ALBERRT. KRANZIUS* end maae have været, saa begaaer han dog i dette Capitel tvende merkelige Feil: Den første er, at han fingerer tvende Magnos, den eene Erici Søn, og den anden Erici Sønne Søn, og foregiver, at den første skal være død som Konge i Sverrig A. 1326., da dog dette er falskt, og Magnus, Erici Søn, Konge i Sverrig, om hvilken her tales, allerførst er død A. 1374. efter at han tilforn var fordrevet fra Land og Rige. For det andet, at han udgiver den Norske Ingeburgam for den af ham benævnte Magni, Erici Søns, Gemalinde, da hun dog var hans Moder, og just den selvsamme Dame, der efter hendes Gemals Død ægtede den navnkundige Danske Herremand, der siden blev Hertug i Halland, Knud Pors. Hvilken Irring han og totidem verbis begaaer i hans *hist. Norvag. L. VI. c. 4. & 5. p. m. 748.* hvortil han endnu paa dette Sted legger den tredie Feil, foregivende, at Kong Magnus af Sverrig har overvundet Kong Haquin af Norge, og saaledes ex jure victoriæ skal have hersket over begge disse Riger.

og Johann til Holsteen og Wagrien giorte Cession og denne Herres derpaa fulgte slette Regiering,) den Resolution til veye, at de virkelig vilde overgive sig til Kong Magnus, der og, for at blive desto vissere paa denne Provinzes rolige Besiddelse, tilkiøbte sig Grev Johann af Holsteen hans Prætension, (u) og følgelig var, i sin Tiid, den mægtigste Konge i Norden. Dog Guds Forsyn havde under hans Person tiltænkt de Nordiske Riger en endnu større Lykke. Thi da hand giftede sin Printz Haqvin, hvilken hand ikke allene overdrog Fælledskab i Regieringen, men og Kongeriget Norge selv, med den Danske Princesse Margareta, Kong Waldemari IV. Daatter, blev der lagt Grund til de 3. Rigers siden paafulgte Foreening, hvorom vi nu, siden det følgende beroer altsammen derpaa, ville indføre en kort Beretning.

§. 4.

Nemlig høybemeldte Dronning Margrete havde an. 1365. i dette hendes Egteskab med Kong Haqvino avlet en Printz Olaum, der efter hans

(u) Spørsmaalet selv, hvorvit man kand ansee dette Kiøb for gyldigt eller ikke? kand nu omstunder i vore Tider være de Danske saa vel som Svenske ligemeget; thi hverken den eene eller anden Nation har nu nogen vigtigere Aarsag i henseende til denne Provinz at reflectere paa saa længe siden forløbne Tider. Imidlertid er det dog at undre paa, at der endnu findes lærde Mænd, som ville udgive dette Kiøb for gyldigt; Da det dog er en fornuftig Regel i Natur-Retten, quod nemo plus juris in alterum transferre posſit, quam ipſemet habet. Undersøger man nu efter denne Prøvesteen den Contract, hvilken Kong Magnus har sluttet med Greverne af Holsteen, saa skal man finde, at det er plat umueligt, at hand formedelst samme har kundet acquirere jura dominii, da jo disse Herrer selv intet dominium havde, saasom Kong Christophorus II. ikke havde solgt dem Skaane, men ikkun sat det i Pant. Setter man fremdeles endnu dette dertil, at Kong Christophorus II. af Danmark, som en Rex uſufructuarius eller fideicommiſſarius, som Politici og Publicisterne pleye at tale, ikke engang har havt Rettighed til at pantsette sine Staater og Provinzer, og altsaa at den imellem ham og de Holsteenske Grever foretagne Handling ipſo jure var ugyldig og magtesløs, saa finder man et nyt Argument, hvorfore Kong Magnus ved denne Ceſſion ikke havde kundet erlange et Jus irrevocabile & perpetuum: Saa kunde ey heller den af de Skaanske Stænder giorte godvillige Deditio patrocinere ham; Thi saa lidet som Kong Christophorus II. kunde imod deres Villie skille dem fra det Danske Riges Corpore, lige saa lidet kunde de uden Kongens og Rigets Samtykke overgive sig til et fremmed Herskab. Alle Naturens og Staatens Rets-Lærere ere udi disse af os fremsatte Slutninger saa eenige, at vi ikke engang have nødig at nævne nogen af dem i Særdeleshed: Og maaskee det er skeet i Henseende til disse Grunde, at, efter *BZOVII* Vidnesbyrd, paa hvilket *PONTANUS L. VII. f.* 458. i dette Tilfælde beraaber sig, Paven selv, hos hvilken man ellers kand erholde alting for Penge, har vegret sig, at confirmere Kong Magno Skaanes Eyendom, endskiønt han frivillig bød sig til derfor at erlegge aarlig Skat til den hellige Fader.

hans Herr Mor-Faders, den forbenævnte Danske Konges Waldemari IV. Død, lykkelig overvandt de i Henseende til hans Succession i Regieringen af nogle Rigs-Stænder saavel, som den Meklenborgiske Fyrste Albrecht, der udstammede af Kong Waldemari IV. ældste Daatter Ingeburga, ham giorte Sværigheder, fornemmelig ved de Jydske og Skaanske Stænders Hielp, som af Decreto Electionis ap. HVITFELD. *f. 556.* og PONTAN. *f. 503.* sees, og besteeg 1375. i sit Alders ellevte Aar det Danske Monarchies arvelige Throne. (w) Jeg troer og, at Dronning Margrete paa den Tiid godvillig

(w) Jeg kalder denne Throne med god Betænksomhed en arvelig Throne, og følger herudi den Meening, hvilken nogle i dette Lands Historie meget vel verserede Mænd, af hvilke jeg ikkun vil nævne *OTTO SPERLING in Commentar. de Regio nomine & titulo Septentrionalibus omnibus usitato, p. 286. sqq.* og *THORMODUM TORFÆUM in serie Regum Daniæ, p. 248.* allerede med gode og uomstødelige Grunde have beviist. Saasom og iblant Fremmede, der med Fliid have afhandlet denne thesin, i sær *JOH. BUNO* fortiener sit Sted, hvis defensio juris hæreditarii imod Baron Rosencranz er saa bekient, at det ey er nødig at bruge mange Ord derom: Alleeneste, efter min ringe Indsigt, er dette at udsette i dette hans Arbeide, at, (1) da den gode Mand selv ikke har havt nogen synderlig Kundskab om den almindelige Staats Ræt, har han sammenskrabt gode og slette Argumenter, uden tilstrekkelig Judicio, hvilket end og i den beste Sag giver Leylighed til unødig Mund-Klammer: Derhen reigner jeg f. E. naar han *p. 81.* vil bevise noget deraf, at Haldanus ved et Testament har indsat Unqvinum til en Cron Arving; da dog det heele Factum er meget uvist, og maaskee har Haldanus og alle hans Regierings-Forretninger alleene været Saxonis Digt og Paafund. Item, naar han *p. 64. p. 74. sqq.* og *p. 90.* deraf tager et Argument for Kongernes Arve-Rettighed, fordi undertiden umyndige og endnu mindeaarige Prinzer have baaret Cronen. Ligeledes naar han *p. 89.* slutter; fordi at Stænderne efter Kong Christiani II. Afsettelse dog alligevel have tilbudet hans Gemalinde Isabellæ Cronen, saa maa Danmark have været et Arve-Rige. Saa staaer det og (2.) mig ikke an i dette Verk, at, naar han vil beviise noget, tager hand af nyere Skribentere Ordene, hvormed de fortælle et Factum, alt for nøye, da det dog er bekiendt, hvor tit slige Mænd in factis historicis give deres Tanker frie Tøyel: Man kand see et Exempel derpaa *p. 78.* hvor den Emphasis, han søger i Ordene, alleene beroer paa *MEURSII* og *PONTANI* Beretninger, hvilke maaskee have skreven disse Ting for det løse, uden at betænke, at der nogensinde skulde komme en Tiid, da de Ord *assignare, successorem sibi statuere, partem Regni alicui possidendam tradere*, skulde bemærke det, som *BUNO* deraf vil beviise: Dog betager alle disse ufuldkomne Slutninger denne Sags Sandhed intet, nemlig: At Danmark i forrige Tider virkelig har været et Arve-Rige: Og kunde man endelig indvende til Bunonis Forsvar, at endskiønt disse theses ikke kunde passere for gyldige Argumenter, saa vare de dog Argumenta ad hominem; Thi lad være, at *MEURSIUS* og *PONTANUS* have meere skrevet ex ingenio, end efter Sagens nøye Overveyelse: saa ere dog deres Bøger trykte, enten just paa den Tiid, eller kort tilforn, da Danmarks Rigens Raad allermeest havde sat sig den Indbildning om en uomskrænket Val-Rettighed i Hovedet. Hvorfor har man da ikke paa samme Tiid søgt at beviise, at deres Beretninger vare falske og opdigtede? Og dette samme er det, som man i henseende til *SAXO* kand indvende. Thi lad være at hans heele Historie om de ældre Tider for Christi Fødsel er fingeret, saa er det dog rimeligt, at hand saaledes har fingeret den, som det best kunde passe sig paa de Tiders

Til-

villig af Rigets Stænder har ladet sig gaae forbi, for at see begge Rigers, Danmarkes og Norges, Crone foreenet paa hendes Søns Hoved, (x) saasom ikke det allerringeste kand fremføres, hvorfor den Kongelige Printz Olaus, og ikke meget mere hans Fru Moder skulde følge hendes Herr Fader, Kong Waldemaro IV. udi Regieringen, da dog al jus succedendi, som denne Printz til sin faveur havde kundet allegere, havde sin Udspring fra denne hans Fru Moder, og formedelst hende er devolveret paa ham, hvilket vi af den Aarsag anføre, for at bane Vey til desto lettere i det følgende at viise, hvorfor efter Kong Olai III. tilige Død Danmarkes Crone nødvendig igien maatte falde tilbage til denne store Dronning, saasom det i slig Tilfælde hedte med hende: qvod differtur, non aufertur.(y) Fem Aar derefter, nemlig 1380. døde og den unge Danske Kong Olai III. Herr Fader, Kong Haqvinus VII. i Norge, og altsaa havde denne

Tilstand, da hand skrev den. Men nu gaaer hans Betænkninger over alt ud paa en Arve-Rettighed. Ergo galt samme i det mindste i *SAXONIS* Tid udi Danmark. Til de mange i saa Fald af andre fremførte Beviiser kunde man endnu maaskee foye de Ord, som vi finde hos *DUDONEM de morib. & actis Normannor. L. III. f. 122. ap. DU CHESNE*, hvor det heder meget eftertrykkelig: *Gens Dacigena nescit famulari, nisi uni soli Seniori.*

(x) Men om da allerede, eller i det mindste 1380. efter Kong Haqvins Død, er oprettet et udtrykkeligt Fordrag imellem Dronning Margrete og Rigens Raad i Norge, at Norge efterdags til evig Tid skulde med Danmark være og blive foreenet under een Konge, som *HVITFELD f. 565.* foregiver, er en Sag, den vi ikke understaae os enten at bekræfte eller negte, saasom han om facto qvæstionis ey har givet saa fuldkommen Oplysning, at man tilfulde kand lide paa hans Fortælelse. *PONTANUS*, der, som bekiendt er, har skrevet sin Historie meestendeels under den lærde Rigens Canzlers, Christian Frises, nærmere Correction, taler derom *f. 508.* som om en Sag, den man paa den Tiid først begyndte at behandle: *Agi cum Regni Norvagici Proceribus cœptum, ut ipsi in gratiam Danorum, qui Olavum, ipsorum etiam suasu, ad Regni Danici diadema promovissent, id vicissim operam darent, ut Dania Norvagiaque in perpetuum conjunctæ uno sub Rege haberentur.* Lige det samme, og intet meere, siger os ogsaa *MEURSIUS lib. IV. f. 95.*

(y) Dersom *ALBERTUS KRANZIUS* var en Scriptor coævus, saa behøvede man ikke engang denne Præsumtion, men vi skulde strax see, at den kloge Dronning Margareta derved, at hun lod Cronen sette paa hendes Printz Olai Hoved, lige saa lidet havde sagt sig fra Danmarks Rige, som i vore Tider intet fornuftigt Menneske kunde fatte i Sinde at statuere sligt, efterat nu værende Konge i Spanien Philippus *V.* for nogle Aar siden resignerede Crone og Scepter i sin Søns Hænder, og siden, da denne alt for tilig gik alt Kiøds Vey, igien besteeg denne engang forladte Throne. Vi ville dog høre *KRANZIUM* selv, omendskiønt vi, af forbemeldte Aarsag, ikke kunde tvinge nogen, at han skal antage hans, som en yngere Skribents, Beretning for fulde: *Margaretha Regina*, siger han, *L. VIII. Chron. Dan. c. 40. profecta in Jutiam cum Olao filio, Proceres Regni Daniæ sibi devinxit, filioque jurare COEGIT.*

denne Herre kundet føre sig op, som en retmæßig Konge til Danmark, Norge og Sverrig, hvis ikke det sidste Rige allerede an. 1363. havde begyndt at opsige sin retmeßige Konge, den forbemeldte Magno Smek, Troskab og Lydighed, og i hans Sted udvaldt og udraabt Hertug Albrecht af Meklenborg til Konge, hvilken ogsaa Krigs-Lykken var i saa vit gunstig, (z) at hand i et an. 1365. med Kong Magno holden decisiv Feld-Slag, fik ham fangen, af hvilket Fangenskab hand ikke førend efter 7. Aar, nemlig an. 1371. ved hans sidst benævnte Søns, Kong Haqvini af Norge, seyerrige Vaaben, blev befriet, dog uden at hand igien havde den Lykke at komme paa den Svenske Throne, saasom hand faae Aar derefter, nemlig 1374. elendig druknede. Men det er saa langt fra, at Kong Olaus III. der imidlertiid, for hans Ungdoms skyld, stood under sin Fru Moders Margaretæ Værgemaal, skulde have forgiæt sin retfærdige Prætension paa sit Fæderne Arve-Kongerige Sverrig, at meget mere HVITFELD. *f. 57. & 570.* PONTANUS *f. 504. & f. 506.* og TORFÆUS *in hist. Rer. Norvegicar. P. IV. L. 10. c. 7. p. 505.* erindre, hvorledes hand i sine Diplomatibus har skrevet sig den rette Arving til Sverrig; *verum Sveciæ hæredem*; hvilket de af hans endnu i Behold værende Breve, hvoraf, iblant andre, de for deres roosværdige Fliid høytærede Herrer Forfattere af det Danske Magazin *T. I. p. 34. & 35.* have lagt den lærde Verden tvende for Øynene, tilstrekkelig udviise. Imidlertid behagede det Gud ikke at skenke denne Herre en langvarig Regiering, saasom hand an. 1387. i hans Alders 23. Aar døde, da tillige med ham den gamle Norske Konge-Stamme, gik gandske til Ende, indtil een eeneste fornemme Normand, Hagen Jensen, der efter hans hos HVITFELD i hans Rigs-Krønik *P. IV. f. 518.* og PONTANUM *L. IX. histor. Rer. Dan. f. 516.* optegnede Renunciations-Act kort derefter frasagde sig alle sine paa den Norske Crone havende Rettigheder og Fordringer.

§. 5. Saa-

(z) Altsaa er det gandske urigtig, naar *ALBERT.* KRANZIUS *Lib. V. hist. Suec. c. 323. f. m. 563.* skriver: *Magnus conquievit, & Albertus Rex omnia pro jure suo tenuit per multos annos pacifice, jam dudum confirmatus in Regno, cum defuncto Magno nemo superesset, qui obganniret.*

§. 5.

Saaledes saae nu Sverrig sig først i den Frihed, for al Verden at legitimere som en retmæssig Konge, den forhen egenmægtig via facti udkaarne Kong Albertum, og endskiønt hans Udvælgelse til den Kongelige Værdighed i sin første Begyndelse havde været en urigtig Handel, saa hørte den dog op at være det, eftersom de, der fordum havde forrettet den paa en ulovlig Maade, nu havde bekommet en uimodsigelig Ret, til at udvælge sig en egen Konge; Thi den bekiendte Grund-Regel i den borgerlige Ret: Qvod ab initio nullum est, ex postfacto non potest convalescere, passer sig vel ikke paa slige frie Folkes Handlinger, siden intet er jo naturligere, end at Arve-Riger, (a) naar den Kongelige Familie, der har havt en Arve-Rettighed til dem, er udslukt, igien maae bekomme Ret

(a) Vi ansee Sverrig hidindtil, som et Arve-Rige, haabende, at ingen skal tage os det ilde op. Vi have ved andre Tilfælde yttret vores Meening, at som alle Ting, saa og et Riges Rettigheder og Regierings-Form ved Tidens Længde og Vedkommendes Samtykke kand forandres, og vilde altsaa ikke proponere dette som et *Jus publicum Regni Sueciæ modernum* betreffende Spørsmaal. Meget meere, som vi agte Kongens af Sverrig Majestæt, som af Gud helliget og forordnet, saa *venerere* vi Rigs-Stændernes høye Rettigheder med en ydmyg Ærbødighed, der ey tilstæder os at skrive eller lære noget, der kunde være enten den eene eller anden til Fornærmelse. Imidlertid er den største Deel af deres egne Skribentere ikke imod denne Meening, saasom den fordum lærde Professor i Aboe *MICHAEL O. WEXONIUS* i hans *Epitome descriptionis Sueciæ, Gothiæ, Fenningiæ & subjectarum provinciarum* L. *V. c.* 2. hvilken rare Bog den fordum berømte Hannoverske Bibliothecarius HAHN, har ladet indlemme i hans *Collectioni Monumentorum veterum & recentium, T. II. p.* 249. *sq.* saaledes skriver: *Moderato igitur Regum sive Gubernatorum imperio assueti hi Septentrionales, nihil antiquius habuerunt, (nulla etiam adhuc de eo lege promulgata,) quam UT FILIUM SUPER THRONO PARENTIS FULGENTEM ASPICERENT. Nec minus Regnum, quam cætera Patris bona, æquitate quadam & studio erga imperantes ducti, AD GNATUM PERTINERE JUDICARUNT.* Og endskiønt han *cap.* 4. *p.* 254. synes at melde om et Val, saa setter han dog dertil, at man fornemmelig havde befalet de til Vallet deputerede Rigs-Stænder, at de uden vigtige Aarsager ikke skulde gaae fra det Kongelige Blod. *His Regem suo & sociorum nomine decernere competebat, indigenam, non extraneum, &, si fieri potuit, Regia stirpe oriundum, qui Regno præesset, justitiam administraret, pacem tueretur.* Og er det i sær merkeligt, at han *l. c. p.* 256. ey har trøstet sig til at berøre de Rigs-Stændernes frie og ubundne Val, førend ved de Tider, da Kong *Magnus Smek* blev sat fra Regieringen. Som da nu denne Skribent i sær bestyrker vor Meening: saa lader det Spørsmaal sig og let besvare af disse Præmissis: om det paa de Svenskes Side har kundet skee *de jure*, at de kunde afsette denne Konge, og med ham forandre *modum succedendi?*

Ret til et frit Val. Og endskiønt, dersom vi havde en tilforladelig Efterretning om disse 3. Rigers Oprindelse, det maaskee vilde komme Soleklart for Dagen, at de saavel ex propagatione sangvinis, som qvoad ipsarum civitatum multiplicationem havde en med hinanden fælles Udspring: saa vilde det dog blive vanskeligt at bevise, at nogensinde sligt Pactum inter Reges cohæredes vel inter ipsa hæc Regna var oprettet, at cujus Regni Rex ejusqve familia exstincta sit, illud cum alio Regno denuo coalescat: Uden hvilket Fordrag man dog, endskiønt man vilde præsupponere en almindelig fælles Oprindelse, ey kunde andet, end sige med den lærde PUFENDORFF *in Diss. de Systemat. civitat. §. 4. in Analectis Politic. p. 272. qvod divisio Regnorum semel facta in perpetuum durare intelligatur, nec in unum coëant illa regna, qvæ ex uno provenerunt, nisi novo utrinqve suscepto actu.* Vel pleyede Dronning Margareta, efter PONTANI *in hist. Rer. Danic. L. VIII. f. 503.* og TORFÆI *in Hist. Norveg. P. IV. L. 10. c. 7. f. 504.* Vidnesbyrd, altid at skrive sig DEI gratia Norvegiæ & Sveciæ Regina, hvilket hendes Diplomata, hos HVITFELD *Chron. P. IV. f. 563. 573. 575. 576. 578.* og PONTANUM *l. c. L. IX. f. 514. 516. 518.* udviise; dog er dette meere den Titel, der tilkom hende som en Enke-Dronning i Hensigt til hendes Gemals Haqvini VII. Prætension, end at man deraf skulle kunde slutte, at hun for hendes Person havde haft nogen Prætension paa Sverrig, hvilken hun ikke engang var i Stand med nogen Skin af Ret at formere paa Norge; saasom man i Christenheden ikke skal finde et Arve-Rige, som og paa Kongernes Gemalinder er arveligt; men, dersom dennem Successionen forundes, er det altid en Character af et Patrimonial-Rige, og at Successionen fuldkommen dependerer af Imperantis frie Villie. Ligesaa tilkom, efter Kong Olai III. Død, de Norske en u-disputerlig Val-Ret, (b) ihvorvel det synes, at de selv ikke have erindret sig det; siden

(b) Vores lærde Herr Etats-Raad Højer setter vel i sin kurtzgefaßten Dännemärkischen Geschichten *p.* 100. gandske ret, at Norge altid har været et Arve-Rige; Men naar han først begynder den af Rigets Stænder sig tiltagen frie Val-Rettigheds *Periodum,* med Kong Christiano I., saa er det en Sag, som behøver nærmere Oplysning; Thi, som allerede er erindret, saa har den mandige Dronning Margareta, efter den almindelige Staats-Rets fornuftige Grund-Regler, ikke kundet komme til denne Crone, uden ved et frit Val; med mindre man vilde fingere og sige, at de Norske havde meent, at ligesom, efter Borgerlige Love, Forældre arve deres Børn, saa kunde og deres Kongerige ved Sønnen arvelig *transfereris* paa Moderen; Thi da de, saavit mig er vitterligt, ikke have havt nogen særdeles Legem de succe

siden de endnu i de sildigere Tider, i sær i den Hyldings-Act, hvilken de have tilstillet den Pommerske Hertug Eric, da Dronning Margrete havde udseet ham til hendes Efterfølgere, med udtrykkelige Ord bekiende, at de, efter de Norske Loves nøye Undersøgning, have befundet, det sandt at være, at denne Eric maatte være den rette og nærmeste Arving til Kongeriget, saasom de derhen hørende Documenter heele hos HUITFELD *l.c.f.577.* og *587.* og PONTANUM *f.515.* ere anforte. Men denne Knude synes mig dog ikke at være af den Beskaffenhed, at den jo kand opløses. Jeg troer meget mere, at de Norske, da de havde seet deres gamle Konge-Stamme udslukt med Olao, have i Førstningen, allene af frie Villie, udvalt Dronning Margrete, og ved den Leilighed overdraget hende Cronen for sig og hendes Arvinger. Men da denne Dame var en Enke og uden Livs-Arvinger, saa er det Spørsmaal faldet dem ind: Hvo der da egentlig engang skulde blive deres Cron-Arving, i fald hun ey skulde tænke paa nogen videre Forandring, følgelig døe uden Børn? og dette sidste Spørsmaal havde de da examineret efter deres borgerlige Love, og sluttet, at Crone og Scepter skulde gaae i Arv, ligesom det pleyer at gaae til ved andre Successionibus ab intestato iblant de Norske Indbyggere; ved hvilken Leylighed det forskrevne Resultat til Printz Erics Faveur og Beste er da befundet meest lov-skikket og saaledes bleven afsagt. Anseer man nu Sagen paa denne Maade, som da efter min ringe Indsigt er den naturligste

successione Regia, hvorved denne Punct var afgiort, saa synes det, at de have decideret slige controversias Juris Publici efter deres Privat-Ræt, som det nestfølgende Exempel om Erico Pomerano endnu tydeligere lærer. Dog vilde dette ikkun blive en Fiction; hvilken vi vel ikke ville sette imod, det man ellers lærer i Skolerne, at Controversiæ Juris Publici, af hvilket Slags denne er, ikke kunde dømmes efter Leges civiles; thi vi begribe lettelig, at man skulde dømme anderledes, dersom et frit Folk, der har Jura autonomiæ, selv vilde bruge sine borgerlige Love som en Rettesnor i saadanne Ting, der ikke kunde komme andre til Forfang, end dem selv: Men som Fictioner altid in rebus historicis ere af ringe Betydenhed, saa vilde og det beste fattes ved denne Objection. Dog vores Herr HØJERS forberørte Lærdom connecterer ey heller med det, som han selv i bemeldte sit Skrift, *p.460.* har foregivet; thi der lader han sig forlyde, at Rigs-Stænderne i Danmark havde fra den Calmarske *Unions*-Tid af havt en frie Val-Ræt: Men hvo merker ikke strax, at dersom denne Foreening kunde bringe saa meget tilveye, at Danmark formedelst samme var bleven et Val-Rige, saa havde visselig Norge og maattet blive det samme, om end og den gamle Konge-Stamme, eller den saa høyt elskte Dronning Margretes Slægt havde længere vedvaret. Vi bemerke dette ikkun for det løse, for at beviise, hvor nødigt det er, alle Tider udi factis historicis tillige at see paa deres Forbindelse med den almindelige Staats-Ret; thi uden samme er Historien kun blot en Tidsfordriv, hvoraf man ey har videre Nytte, end at man kand fortælle noget om forbigangne Ting.

turligste og letteste Vey til at entledige sig paa eengang fra alle i dette fald mødende Tvivlsmaale: saa lader sig af Kong Erics Arve-Rettighed ikke drage nogen Følge til en Arve-Rettighed, som Dronning Margrete skal have haft for ham, meget mindre følger deraf med noget Skin af Ret den Slutning: **Eric er** *succede***ret Dronning Margrete** *ex jure hæreditario* **i Norge,** *ergo* **har Dronning Margrete paa samme Maade fulgt hendes Søn** *Olao*, **eller hendes Gemal** *Haqvino*, **formedelst en Slags Arve-Rettighed, i Regieringen udi Norge.**

§. 6

Saaledes blev iblant de 3. Nordiske Riger bar allene Danmark tilovers, der endnu ingen Aarsag havde at ansee sin gamle Kongelige Arve-Stamme som fornet og visnet, og af denne Grund at tilegne sig et frit Val, (c) uden med saa Skiel, at man enten vilde paastaae, at uagtet den fra Arilds Tiid her i det Kongelige Huus indførte Arve-Ret, dog aldrig den saa kaldede Successio Castiliana har været brugelig, men Descendenterne af Spille-Linien, ligesom i Arve-Riget Frankrige, ere bleven holden som udygtige til Successionen; (d) eller, da hidindtil ingen Dame havde hersket over Danmark,

(c) Vel ere *HVITFELDII p.* 555. og *PONTANI f.* 503. Vidnesbyrd os herudi tvert imod; Thi dersom vi skal troe dem, saa er strax efter *Waldemari IV.* Død den gamle Konge-Stamme i Danmark af nogle Rigens Raad, som gierne havde ønsket, at Cronen maatte settes paa nogen af den indfødte Adel, bleven agtet og anseet som slukt og udgaaen; hvorfore de og fornemmelig af dette Fundament skal have sat sig imod den Norske Prinz Olao: *quoniam non decore satis existimabant, Daniæ Regnum, quod JURE ELECTIONIS Regem sumebat, quodque per se Regi sustentando sufficeret, Norvagiæ submitti, Regno non libero, aut suæ potestatis, sed HÆREDITARIO*, som *HVITFELDS* Ord, efter *PONTANI* Oversættelse, lyde. Men at disse tvende lærde Mænd enten have skrevet dette af en blot forefattet Tanke og Præjudicio, uden at have nogen videre fidem actorum publicorum for sig, eller og, saa fremt Sagen og saaledes er passeret paa Herredagen, at dette da meere maae have været nogle Malcontenters, end de redelig sindede Patrioters, Foregivende, det skal nøyagtig vise sig i det, hvad strax videre skal fremsættes.

(d) Vi ville her vel ikke præcise undersøge, hvorvit denne Indvendning kunde behage en Dansk, der studerer sit Fædernelands Historie; men saa meget synes os at være vist, at adskillige Exempla domestica sige der imod. Vi ville ikke just gaae tilbage til de fabuleuse Tider, men blive staaende hos dem, i hvilke vi finde meere Vished. Men hvorledes kunde vel, efter Kong Hemmingi

mark, man med VITO BERINGIO *Floro Dan. f. 513.* vilde tilskrive det Danske Rigens Raad: *Qvod nefas crediderit, antiqvissimum orbis Regnum dejicere ad colum.* Men som vi, i det mindste efter vores Begreb, agte begge disse Indvendinger for ringe og ugrundede: saa ere vi fuldkommen hos os selv overbeviiste, at Dronning Margrete, ikke saa meget som hendes Søns retmæsige Efterfølgerinde i Danmarks Crones Arv, men som den, formedelst hvis blotte frie Villie denne Herre saa tilig har besteget sine Forfædres Throne, der har seet den af hendes Herr Fader, Kong Waldemaro IV. til hende forplantede Arve-Ret, reviviscere. Thi dersom man og her vilde applicere den thesin, som nogle Feudister har vedtaget: Qvod fœmina, semel per marem exclusa, semper censeatur exclusa: saa var det dog paa den eene Side ikke saa let at giøre beviisligt, at dette Brocardicum feudale ikke meget mere er en vilkaarlig, end en naturlig Grund-Sandhed, følgelig af ingen Gyldighed ad decidendas controversias Juris Publici, udi et Land, hvor slige Jura feudalia ey ere vedtagne; paa den anden Side vilde det blive vanskeligt at troe, at samme lader sig extendere til den casum, da en Dame i Faveur af hendes Søn frasiger sig et Riges Arve-Succession, i det saadanne abdicationes Regnorum & Renunciationes successionum ikkun ere at forstaae conditionate, og under den tacita exceptione: *nisi filius ante matrem moriatur,* og endnu derforuden i de Tilfælde, hvor den Canon skulde føre nogen vim decidendi med sig, pleyer den af Staats-

 Rets

mingi Død, Kong Gotrici eller Godofridi tvende Børneborn, Siguardus og Ringo, (eller Amulus, Annulus, som de Tydske Skribentere kalde ham,) have indladt sig i saa blodig en Krig for Succesſionen paa Danmarks Throne, dersom denne Throne alleene kunde arves efter succesſionem Francicam? Da jo, saa fremt *MEURSIUS* end har Uret, der *in hist. Dan. f. 37. sq.* giør dem begge til Gotrici Døttre-Børn, SAXO GRAMMATICUS *f.* 168. dog selv ikke begierer at negte, at i det ringeste Sivardus har været Gotrici Daatter-Søn, og har ikke havt en Dansk Prinz til Fader, men den Norske Konge af lige Navn; og dog alliaevel har hans Søn Regnerus Lodbrog, efter at han selv havde sat Livet til i et Slag imod sin Æmulum, Ringo, siden obtineret den Danske Throne. Saa heder det og, for at give et andet Exempel, eftertrykkelig om Kong Suen Estrithsön hos MEURSIUM, *f. 58. Exemto ex humanis rebus Magno, Regnum est adeptus Sueno, Canuti M. ex sorore Margarita Estritha nepos. Unde & Estrithius fuit cognomento appellatus. Eum Dani, non amore aliquo ducti, sed* NECESSITATE ACTI, QVIA E PROSAPIA REGIA NEMO ALIUS SUPERESSET, *Regem sibi elegerunt.* Endskiønt man nu ikke præcise kand bygge paa disse Meursii Ord, saa bliver dog Factum i og for sig selv unegtelig, at Kong Suen Estrithsön har erholdet sin Succeſſions-Ret til Danmark af sin Fru Moder, og ikke af sin Fader Ulf, der var en Udlænding. Og paa samme Maade har Eric Lamm ligeledes erlanget den Danske Crone.

Rets Lærerne at restringeres allene til hæredes collaterales. Dog det maae være dermed, hvordan det vil, saa kunde vi og gierne tilstæde, at nogen, formedelst de endnu hos HVITFELD *l. c. f. 573. sq.* og PONTANUM *l. c. f. 514.* i Behold værende Hyldings-Acter imod os vil paastaae, (e) at Dronning Margareta er ved de Danske Rigs-Stænders frie Val 1387. kommen paa hendes Forfædres Throne, (f) endskiønt vi ikke kunde indsee, hvorledes dette rimer sig med de

(e) Man kunde vel indvende imod disse Diplomata, at Margareta maaskee, som Kong *Waldemari IV.* yngste Daatter, Rigs-Stænderne til Gefall, saaledes, som i vore Tider den Høystsalige Dronning Ulrica i Sverrig, glorværdigste Ihukommelse, af en særdeles Staats-Kloghed havde eftergivet noget af hendes Arve-Rettighed, for desto snarere at see sat paa hendes Hoved dette Riges Crone, hvilken Descendenterne af hendes ældre Søster, jeg meener de Meklenborgiske Hertuger, giorde hende stridig, som iblant andre erfares af *HVITFELD f.* 561. *sq.* og i saadant Fald kunde siden *HVITFELDS* Dom, den han *f.* 561. har fældet, nemlig, at Kong *Olaus V.* i den Henseende har havt en retfærdig Sag, frem for de Meklenborgiske Fyrster, fordi han meere kunde forlade sig paa sit Val til Danmarks Crone, end paa sin Fødsel, ansees for noget gyldigt; Men jeg troer, at dersom man nøye vil prøve og undersøge Sagen, behøver man ikke engang denne Exception, og at endog disse Documenter selv skulde beviise meere for, end imod vores Meening: Thi ikke at tale om, som allerede den lærde HERTIUS i hans *Notitia veteris Francorum Regni* har gotgiort, at det Ord Electio hos Scriptores ante renatas litteras ikke alletider tages i sin egentlige og indskrænket Bemærkelse for et Val, i det samme ofte betegner solemnem inaugurationem & promissionem subjectionis, hvilken Meening selv det eene af disse Documenter meget bestyrker, da Concipienten af sig selv giør denne Forklaring, udi de Ord: *in veram suorum Dominam, Principem & Plenipotentem totius Regni Daciæ tutricem, videlicet* Formynderske, *benevole recollegerunt & acceptabant, videlicet unanimiter & concorditer* ELEGERUNT, *& placabant, videlicet* HYLDEDE: Saa er i selvsamme Diplomate causa electionis saa tydelig anført, at man vel kand see, at de formeentlig betegnede Val-Stænder i Danmark have meere rettet deres Øyemeed paa Dronning Margaretes *Successions*-Ret, end nogen dem selv tilkommende Val-Rettighed: *propter generis propinquitatem*, heder det sammesteds, *quoniam dixerunt, nullum hominem, linea notionis,* DE SANGVINE REGIO IPSA ESSE PROPINQVIOREM, *in veram Dominam - - - elegerunt.*

(f) Spørsmaalet selv: om Danmark i de ældste Tider har været et Arve-Rige eller Val-Rige? har paa nærværende Tiid visselig ingen Indflydelse i vores Jus Publicum: Og endskiønt jeg tilforn §. 4. in nota sub litt. w. har yttret min Meening for det første, ligesom jeg og fuldkommen er overbeviist om, at, saa længe testimonia historica, og de paa samme i deres Application sig grundende almindelige Regler af Natur- og Staats-Retten noget kand gielde hos den upartiiske Verden, intet andet nogen sinde med nogen Sandheds Skin skal kunde bevises: saa troer jeg dog, at jeg ikke skulde handle imod en god Borgeres Pligter og en det Allerhøyeste Kongelige Arve-Huus med allerunderdanigst Troskab forbunden Undersaats Skyldighed, om jeg endskiønt vilde bifalde nærværende thesi om Dronning Margretes Adkomst til den Danske Throne: Thi ingen af mine Læsere er saa uforfaren i Natur-Rettens Regler, at han jo af sig selv skulde indsee og forstaae, at et hvert frit Folk strax, naar den Stamme, der har havt en Arve-Ret til samme,

de Diplomatibus, som af bemeldte tvende Skribentere, HUITFELD *l. c. f. 578.* og PONTANO *l. c. f. 516. & 518.* ere heele optegnede, udi hvilke hun udtrykkelig kaldes VERA HÆRES ET PRINCEPS REGNI DANIÆ, d. e. Danmarkes Riges Fyrstinde og rette Arving: (g) vi kunde, siger jeg, indrømme og tilstaae enhver slige Postu-

samme, er uddød, kand efter Behag forandre den forhen i Brug værende Regierings-Art, og ved Fordrage forbinde den frivillig udkaarne Regent, saavel til en indskrænket Magt, som til en tydelig Frasigelse fra al den hans Formænd i Regieringen ellers tilstaaede Arve Ret. Ligesom det nu staaer slig en udvalt Regent frit for, om han under saadanne Forbindelser vil imodtage den ham af Rigs Stænderne tiltænkte Crone, eller ikke: saa følger af dens Modtagelse for ham og alle hans Efterkomere en Forbindlighed, der ikke anderledes, end ved nye Fordrage, igien kand ophæves. Naar derfor den allerglorværdigste Stiftere af det nu regierende Allerdurchleuchtigste Kongelige Arve-Huus, Christianus I. i hans Capitulation, den *HVITFELD f.* 844. har opskrevet, udtrykkelig tilstaaer de Danske Rigs-Stænder en Val-Rettighed, saa forstaaer det sig af sig selv, at den foregaaende arvelige Periodus i hans Kongelige Afkom har derved ophørt saa længe, indtil det har behaget Guds allerviseste Forsyn at fremstille den *A.* 1660. igien med langt herligere Glands og Fordeele, og, da forhen de gamle Arve-Konger i Danmark ikke kunde rose sig af en uomskrænket Magt, da til dette Riges største Lyksalighed, at give den Stormægtigste Konge *Friderico III.* ikke allene en Arve-Rettighed for hans høye *Posteritæt* af begge Riøn, men og en *absolute* Magt i Hænderne. Riger, der ikke paa saa eclatant en Maade formedelst samtlige Undersaaters samtydige Velbehag, som Danmark og Norge, have forandret deres gamle Regierings-Form, kunde vel finde Aarsag, hvorfor de ikke gierne tillade, at man meget skriver og disputerer om deres forrige Staats-Indretning: Men hos os har Guds Godhed selv bygget den Kongelige *souveraine* Throne, og grundet den paa Undersaatternes Kierlighed til deres faderlig sindede Monarch saa fast, at der vel ikke findes et eeneste Menneske i disse Riger og Lande, der ikke af Hiertet skulde ønske, at det Kongelige Allerdurchleuchtigste Arve-Huus maae føre Danmarks og Norges Scepter i uforandret Flor og Velstand indtil Verdens Ende.

(g) Ja at Danmark indtil den Tiid har været et Arve-Rige, sligt beviser og det Brev, som Rigens-Raad har skrevet til Hertug Christopher af Bayern, efter at Kong Eric syntes gandske at have forladt Riget. Thi endskiønt HVITFELD i hans Dedication til Kong Christian den *IV.* siger: at Rigens-Raadet i Danmark ved hans Val fornemmelig havde ladet see den samme tilkommende Magt og Anseelse, og nøyagtig beviist, at det kom ikke an paa en Slegtskabs Rettighed med den afgangne Konge, men paa sin, Rigens-Raadets, gode Villie, hvem det vilde forunde *Successionen* i Regieringen: saa udviser dog bemeldte Skrivelse det gandske anderledes, siden derudi denne Prinz *inviteres* til Cronen, ikke alleene *ut sanguinis Regii Regno proximus,* og ombedes at modtage den *per amicitiam, qua stirpis ratione Regno conjungeretur,* men Rigens Raadet selv anfører iblant andre Aarsager til sin Misfornøyelse mod Kong Eric og dette, at denne Herre havde villet spille sin Fætter, Hertug Bugislao i Pommern, Cronen i Hænderne, der dog ikke var født af Kongelig Blod. Og er det betænkeligt, at Rigs-Stænderne have føyet til disse Beretninger, at de af den Aarsag havde sat sig op imod deres Konge Eric, fordi saadan hans Afsigt med at befordre en Udlænding til Cronen, saa længe endnu nogen af Kongelig Blod var tilovers, var ubillig: *Nos ei hac parte perpetuo obstitimus ac tergiversati sumus, quod id ex æquo & jure minus competere*

Postulata, siden de ikke staae i nogen nødvendig Connexion med nærværende Afhandling, og, ihvorvel vi holde dem for ubeviislige, dog denne finde give efter, naar man kun iligemaade vil tilstaae os, at denne behiertede Dame formedelst et ikke mindre frie Val an. 1388. har besteget den Kongelige Throne i Norge, og at det følgelig er uden Grund, hvad HVITFELD. *f. 573.* foregiver, at formedelst Kong Olaum V. Danmark og Norge under een Herre og Konge ere bleven foreenede, meget meere at Danmark indtil den Tiid lige saa lidet har havt den allerringeste Prætension til Over-Herskabet over Norge, eller til en nødvendig Forbindelse dermed, som dette har havt til hiint.

§. 7.

Allene denne uforligelige Dronning Margrete saae sig neppe stadfæstet paa begge Rigers Throne, før hun declarerte Krig imod den Svenske Konge Albertum. Vi ville her ikke længe opholde os med Grunden dertil, men ikkun berøre med faa Ord, at det paa hendes Side aldeles ikke har manglet paa bevægende Aarsager til at være vred paa denne Konge; thi hand havde ikke alleene paa en uretfærdig Maade fortrængt hendes Sviger-Fader Magnus Smek, som allerede oven for §. 4. er fortalt, fra Crone og Scepter, (h) og saaledes forholdt, saavel

petere existimaremus, quamdiu e Regio genere & AD REGNUM QVASI LEGITIME PROGN TUS PRINCEPS *superesset*; med det endelige heel merkværdige Tillæg: at, ifald Hertug Christopher ved denne Skrivelse ikke vilde lade sig bevæge til at antage Cronen, vilde de være angerløse, dersom samme paa den Maade blev hans Efterkommere unddraget: *Si autem eripi hoc pacto e manibus Celsitudinis Tuæ EJUSQVE PROSAPIÆ Regnum contingat, non Nobis, sed sibi suæque socordiæ, quod imputet, habebit*; som Ordene lyde hos *PONTANUM f. 610.* hvilke han har oversat efter den hos *HVITFELD f. 805.* insererte Copie.

(h) De Herrer Svenske ville vel ikke tilstaae dette, og synes i det mindste *JOH. LOCCENIUS L. III. p. 75. hist.* Rer. *Suecicar.* at være heel fortørnet derover, at nogle Skribentere have villet paabyrde Kong Alberto sligt. *Magno non vi erupuit*, siger han, *nec per nefas, ut quidam volunt, invasit Regnum, sed consilio consensuque Procerum & jure electionis occupavit.* Alleene denne selvsamme Auctor setter strax, faa Linier derefter, til: *nec ille* (Albertus,) *forsan ambitu plane liber fuit*, og kuldkaster altsaa igien alt det, han har villet sige til hans Forsvar. Dog vi behøve ikke heller dette engang. Sagen viser sig klarlig, naar man ikkun vil merke, at Albertus, som Moralisterne pleye at tale, vel ikke har været causa moralis til Kong Magni Dethronisation,

saavel hendes Gemal, Kong Haqvino, som og hendes Søn, Kong Olao, hvilke dog, som før er meldt, Kongeriget Sverriges Besiddelse med al Rette havde tilkommet, deres Arve-Riger og Herskaber; men hand havde og udøvet stor Fiendskab imod hendes Herr Fader, Kong Waldemarum IV. i Danmark, og endnu under Kong Olai Regiering an. 1383. ved et fiendlig Indfald i Skaane og Halland giort en Begyndelse til videre Blods-Udgydelse; derforuden pleyede hand, til hendes og begge hendes Kongerigers Præjudiz, i hans Titel at kalde sig Konge til Danmark og Norge, følgelig, uagtet at den Guddommelige Forsyn havde givet hende begge disse Rigers Scepter i Haanden, ikke vilde erkiende hende i denne retmæssige Kongelige Værdighed: Udfaldet paa Krigen var og efter hendes Ønske: Hun erobrede ved hendes seyerrige Vaaben den største Deel af Sverriges Rige: Biskopperne og Adelen i Landet, hvilke begge Stænder fornemmelig vare ilde til freds med Kong Alberti Huusholdning, samt med den til hans ubodelige Skade i Utide af ham brugte Staats-Maxime i at befordre de Fremmede alt for hyppig, antoge hende god-

tion, men bør dog ansees som causa physica eller instrumentalis. Saa ere og Aarsagerne, hvorfor denne Konge er bleven afsat, af ingen Vigtighed, og de Svenske selv vide, foruden det Puds han lod sig spille af Kong Waldemaro i Danmark med den hans Søn Haqvino tiltænkte Brud, Grev Henrici ferrei af Holsteen Daatter, intet andet at foregive, end at han har været en løsagtig Herre, og uden Nød afstaaet Skaane til Kong Waldemarum IV. i Danmark. (Thi at nogle ogsaa ville legge ham til Last, at han i det mindste har været vidende om, da hans Søn Ericus af hans kiødelige Moder Blanca blev forgivet, fortiener ikke engang at igiendrives, saasom dette factum selv endnu er tvivlagtigt og uvist, og mange meene, at denne Prinz er død en naturlig Død.) Men som Undersaatter ikke ere deres Herres Dommere, saa kand denne Konges foregivne Løsagtighed ikke legitimere hans Affettelse; Thi den Straf, han dermed havde fortient, kunde ikkun tilkiendes ham for Christi Domstoel, der bruger gandske andre Exsecutores til at fuldføre sine Domme, end Mennesker. Og Skaanes Aftrædelse er den Tiid med saa stor Billighed skeet af Kong Magno, at samme i hans Levnets Beskrivelse giver den deyligste Prøve paa hans Retsindighed og Kierlighed til Retfærdighed; Thi da Grev Johannes af Holsteen, der havde søgt dette Land til ham, som vi allerede tilforn have sagt, selv ikkun havde det i Pant, saa maatte man gierne vide, med hvilket Skin af Ret Kong Magnus har kundet acquirere et Over-Herskab eller bestandig Eiendom derpaa? Vilde de Svenske indvende, at Magnus havde kiøbt denne Provinz med Svenske Penge, saa er dette dog af ingen Vigtighed; thi dertil, at man acquirerer noget bona fide, hører fornemmelig, at den, som afhænder samme, ikke notorie maa holdes pro non Domino. Og dersom det synes dem uret, at deres Konge unyttig har sat Penge over styre, hvorledes kunde de da tage de Danske det ilde op, at de klage over, det Kong Christophorus II. har paa en ubillig Maade formindsket Rigets Provinzer?

godvillig til deres Dronning; Og da hun paa ingen anden Maade vilde modtage den tilbudne Svenske Crone, end med det Vilkor, at den samme Arve-Rettighed, som hendes Gemal havde haft, blev hende igien indrømmet: saa holdte de misfornøyede Svenske Rigs-Stænder, som de der ingen anden Vey saae til at blive den dem i høyeste Grad forhadte Konge qvit, det for raadeligere, at samtøkke derudi, end at de længere skulde sukke under Alberti Aag. LOCCENIUS *L. III. hist. Rer. Svecic. p. 79.* beretter dette aabenhiertig: Qvi stabant a partibus Margarethæ, ejus opem contra factiosos & Alberti vim exposcebant. *Qvam illa promisit ea lege, si se Reginam agnoscant, & Regni Svediæ Principem, VELUT EJUS MARITUS FUISSET. Hoc qvanqvam nonnullos Procerum non leviter percellebat, pleriqve tamen qvidvis potius experiri, qvam sub Alberti jugo degere præoptabant. Itaqve Principes Ordinis Eqvestris Margaretham, datis codicillis pro Regina acceptant.* Alle Ting gik og Dronning Margrete i denne Kriig efter Ønske: Thi omendskiønt Albertus intet havde forsømt, for at sette hende en anseelig Armée imod: saa har hand dog maattet erfare et andet Udfald af denne Kriig, end hand havde formodet; thi just denne Munkedeye og Dronning Brogeløs, som Albertus af Spot stedse pleyede at kalde hende, havde en mandelig Forstand og mageløs Bestandighed i hendes Resolutioner; saa at hendes Herr Fader ey har sagt for meget, da hand siges at have ladet denne Betænkning om hende falde, at Naturen i hendes Skabning havde begaaet en Feyl, og i Steden for en Mands-Person, frembragt et Fruentimmer: Og virkelig vidste denne ulignelige Dronning noget mere, end at fordrive Tiden med Sye-Naalen iblant hendes Fruentimmer; Hvorfore man vel kunde sige, at hendes Soldater, ved den Slibesteens haanlige Tilsendelse for at spidse hendes Naale, have erindret sig, at det var nu Tiid ret at skærpe Sverdet til at dæmpe den overmodige Kong Alberti Stolthed, hvilket de og mesterlig have udviist i det an. 1388. paa Faloner Heede i Vest-Gothland holdne store Feldtslag, da Kong Albertus selv tillige med hans Søn Eric faldt som overvunden den tappere General Jvar Lykke i Hænderne: thi dermed bleve Kong Alberti store Desseins paa eengang til intet, og denne ulykkelige Herre maatte nu, som LOCCENIUS *l. c. f. 81.* meget artig siger, med sin største Forskrekkelse erfare, at man ikke just behøver Buxer til at regiere en Staat vel.

Dum

Dum Regina absqve braccis Regem braccatum in acie cæsum & comprehensum ex campo in carcerem agit, ubi ipsa re experiebatur, caput, non femora aut braccas imperare. Og er i sær ved denne Ulykke, som her overfaldt Kong Albertum, dette, som et Kiendemerke paa Guds retfærdige Hevn, merkværdigt, at, ligesom hand fordum havde handlet med Kong Magno Smek, saa maatte hand ligeledes vandre i et 7. Aars Fængsel, og det paa den selvsamme Dag, paa hvilken denne Herre var taget til Fange af ham. Nu kom hand vel an. 1395. paa frie Fod igien, men fordi hand ey var i Stand til at betale den samme Tiid stipulerte Ranzion af 60000. Mark lødig Sølv, og (efterat imidlertid de Svenske ikke alleene an. 1396. havde hyldet den Pommerske Printz Erik, hvilken Dronning Margrete havde erklæret til hendes Successor i Danmark og Norge, men endog, som vi snart udførligere ville faae at høre, An. 1397. disse 3. Riger formedelst den Calmarske Union paa det nøyeste vare blevne foreenede med hinanden,) hand dets uden let kunde giøre sig den Reigning, at det vilde blive ham, som en fra Land og Rige forjaget Fyrste, rebus sic stantibus, saa got som aldeles ugiørligt, med Vaaben og Magt igien at komme til sit Rige, i sær efter at hand engang havde spildt sine Undersaatters Kierlighed; saa vilde hand heller an. 1405. solenniter frasige sig alle sine Prætensioner, dem hand tilforn ved sit Val havde erlanget, paa Kongeriget Sverrig og alle dermed forbundne Lande, (Copie af Frasigelsen kand læses hos HVITFELD *l. c. f. 626. sq.*) og gik siden udi det Meklenborgiske i et Kloster, hvor hand endte sit Liv i Roe, end at hand, i Følge af den Tractat af an. 1395. igien vilde indstille sig som en Fange hos sin Overvinderinde, den oftbemeldte Dronning Margrete.

§. 8.

Nu havde denne kloge Dame strax betient sig af den hende, ved Regieringens Tiltrædelse i Danmark og Norge, i forskrevne Hyldings-Act af Rigs-Stænderne, givne Frihed til at udvælge sig en Successorem, og, endskiønt hun endnu selv var en ung Dame af 34. Aar, der ved et nyt Ægteskab vel havde kundet vente Livs-Arvinger; saa vildt hun dog heller dertil udnævne hendes Søster-Søn, Prinz Eric af Pommern, end tænke paa at forandre sig igien: altsaa tager KRAN-

ZIUS feyl, naar hand *L. V. hist. Svec. c. 35.* og *L. VI. hist. Norv. c. 9.* meener, at Dronningen formedelst tiltrædende Alder havde adopteret denne Prinz. Hand blev og, formedelst Dronningens Underhandling, uagtet hand endnu var et Barn, an. 1388. af de Nordiske Stænder saaledes hyldet: *Qvod debeat Regnum Norvegiæ retinere, dominari, uti & cum omni plenipotentia, jure & auctoritate Regi convenit, prout & qvantis ante ipsum Reges Norvegiæ perusi fuerant in dicto Regno, sicut etiam verum Regem Norvegiæ oportuerit, & decuerit omnibus modis possidere. Hoc etiam præviso, qvod qvando Dominum Nostrum, dilectum Dominum Ericum, Regem prædictum, ab hac mundi vita decedere contigerit, ex tunc Filius dicti Domini Nostri Erici Regis post Eum superveniens, aut Frater hujus Domini Erici Regis, Filio suo non vivente, sive Frater Patris Ejusdem Domini nostri Erici Regis, prædicto filio dicti Regis Erici & fratre Regis ejusdem non existentibus vivis, horum qvilibet, videlicet unus, qvi post alterum sic, ut dictum est, supervixerit, dictum Regnum Norvegiæ cum omni modo, jure Regali, hæreditate, & debito succedere teneatur;* &c. som Ordene af denne Hyldings-Act videre lyder hos HVITFELD *f. 577.* og PONTANUM *f. 515.* hvortil endnu en anden, som hos samme HVITFELD *p. 587.* forekommer, fortiener at føyes. Dette de Norskes Exempel fulgte de overvundne Svenske allerede an. 1396. efter, endskiønt deres Historie-Skrivere ville indbilde os, at Sagen, i Henseende til dette Rige, havde forefundet mere Sværigheder, og Dronning Margrete havde liidt megen Modsigelse af Rigs-Stænderne, ey heller anderledes kundet trænge igiennem med hendes Ansøgning, end under det Vilkor, at dette ikke skulde være et Exempel, der i Fremtiden maatte allegeres imod deres gamle Val-Rettighed og Rigets Frihed. Dog, det er unødigt her at udføre, om det saaledes har forholdt sig, eller ikke, siden det intet giør til Sagen, om de Svenske gierne eller ugierne have hyldet Prinz Eric? og det er os nok, at de have hyldet ham. Som hand nu foruden alt dette de jure var berettiget til at giøre Prætension paa Danmarks Crone, som sin Arv paa sin Fru Mor-Moders Ingeburgæ, Kong Waldemari IV. Daatters, vegne, saa er ikke at tvivle paa, at de Danske Rigs-Stænder saa meget mindre have sat sig imod deres kekke Dronnings Villie og Ønske, som det var billigere, paa saadan Maade i Tide at udelukke de Meklenborgiske Hertuger, der ellers havde kundet foregive en nærmere Rettighed, men, formedelst deres imod Danmark udøvede Fiendtligheder, og trofaste Bistand, som de havde

beviist

beviist den Svenske Konge Alberto, havde paadraget sig den Danske Nations Had, og saaledes at forebygge al videre befrygtende Spliid. Paa saadan Maade saae Kong Erik sig fra an. 1396. af i Besiddelse af de 3. mægtige Nordiske Riger stadfæstet, og den kloge Dronning Margrete, for ikke at tabe saa let igien, det hun med saa stor Omhue og vit udseende Prudence havde bragt til Veye, var nu betænkt derpaa, at, fordi efter de Tiders Overtro, og den Pavelige Ræts Grund-Regler, en salved Konge kunde trøste sig ved en større Sikkerhed og Inviolabilitæt, end en blot udvalt Konge, at, siger jeg, denne hendes Successor af alle 3. Rigers samtlige Stænder maatte blive cronet. Hvorom den an. 1397. for denne Cronings skyld til Calmar oprettede Acte, hvoraf atter HVITFELD *f. 610.* anfører en Afskrift, kand give nærmere Oplysning. Dog blev det endnu ikke derved, men der blev endog i samme Aar til bemeldte Calmar imellem disse 3. Rigers Stænder oprettet den bekiendte og navnkundige Confœderation og Union, i følge af hvilken disse 3. Croner efterdags til evig Tiid skulde blive samlede, følgelig disse 3. Nordiske Folk, som de formodentlig ere Børn og Afkomme af een Fader, saa skulde de og i Fremtiden udgiøre med hinanden et perfectum Systema civitatum, saaledes, at vel et hvert af dem skulde beholde sine gamle Friheder, Rettigheder og Love ukrænkede, men skulde midlertid under een Konges Person herefter staae for een Mand, og befordre alle Rigers fælles Beste med samlede Kræfter; hvorom HVITFELD *f 611.* kand give videre Efterretning, som legger sine Læsere for Øyen og in extenso communicerer dette Pactum, der kand betragtes og billig ansees som det fornemmeste Capitel i det gamle Jure Publico Daniæ. Allene i hvor længe end den Staats-forstandige Dronning Margrete og hendes kloge Ministerium maae have studeret paa en slig for disse 3. Nordiske Riger og deres Indbyggere høystfordeelagtig Forbindelse, (i) saa varede dog alligevel den derudi imellem

 disse

(i) At denne store Dronning eller det Danske Riges-Raad alt længe tilforn har haft disse 3. Rigers Foreening i Sinde, kand sluttes af mange datis, dersom man ellers betragter dem med paaagtende Øyen og efter arcana imperii & dominationis. I det ringeste er det at formode, at hun af ingen anden Aarsag har ladet hendes Prinz Olao sette den Danske Crone paa Hovedet, end fordi han, som en Arving til Sverrig og Norge, efter menneskelig Begreb, var best skikket til at udføre dette store Verk. *PONTANUS in histor. Dan. L. VIII. f. 503.* taler vel ikkun om en

disse Nationer til evig Tiid stipulerede indbyrdes Foreening ikke længe; Thi da den ypperlige Herr VON PUFENDORFF *in dissert. de Systematibus civitatum* §. 19. meget vel har anmerket: *qvod fundamenti loco in civitatibus fœderatis habendum sit, ne qvis præ altero sese studeat efferre, & , ut dispares licet inter se opibus par sit omnium libertas*: saa synes det, at man alt for meget har sat denne fornuftige Erindring til Side; (k) Thi da Dronning Margareta an. 1412. havde lukt Øynene, (l) Kong Eric

en intenderet Foreening af Danmark og Norge, naar han siger: *Alii* (Proceres Daniæ,) *Olaum nominarunt, Haqvini, Norvegiæ Regis, & Margaretæ filium, utpote qvi matris aspectu non modo Regni proximus esset, sed qvi aliqvando etiam utraqve Daniæ & Norvegiæ sceptra hæredii & successionis jure conjungere atqve unire feliciter posset.* Meere siger os ey heller HVITFELD f. 555 af hvilken PONTANUS har laant, som fleere, saa og denne Tanke. Thi der heder det saaledes: Nogle raadde til, man skulde tage Herr Oluf, Kong Haagen og Dronning Margretes Søn, efter at han paa hans Møderne var næst til den Kongelige Slegt, dermed ogsaa Danmark og Norge kunde samles og foreenes; hvormed det ogsaa stemmer overeens, hvad han har sagt i Dedicationen til Kong Christianum IV.: og er Kong Oluf, som paa Møderne var fød af Kong Waldemars Blod, blefven Norges og Danmarkes Konge, og disse 2. Riger VIJSELIGEN samlede. Men vi tør endnu dristig sette det tredie, nemlig Kongeriget Sverrig, dertil; Thi da Olaus, ey mindre end af Danmark og Norge, var den rette Arving dertil: saa er ingen Tvivl derpaa, at jo de Danske, eller deres fornuftige Dronning Margrete, ligesaavel har rettet sit Øyemerke paa Foreeningen med dette, som med hiint.

(k) Vist er det, at, saa slette Tanker man end maae giøre sig om de forrige Tiders Staats-Klogskab og Regierings-Kunst, saa overbevise dog de Tiid efter anden imellem disse 3. Nationer oprettede Fordrage os, at man i Norden paa samme Tiid meget vel har fattet *theoriam* om disse 3. Rigers Lyksalighed, der beroede paa en varig Foreening imellem dem, og det altsaa alleene har manglet paa Villien til at bringe det i *Praxin* og Øvelse, hvad der kunde have giort denne Forbindelse bestandig og varagtig. Men her maae visselig alle Sandheds Elskere, naar de udi Historien komme paa denne Punct, tilstaae, at det her, uden at fornærme nogen Nation, maa hede:

Iliados intra muros peccatur & extra.

Men hvor let havde man kundet forebygge alle de Ulykker, der siden af denne Unions-Krænkelse have reist sig, dersom det alleene var bleven taget i Agt, hvad der endnu a. 1483. ved denne Foreenings Fornyelse er bleven stipuleret og aftalt: At der aarligen af hvert Rige 3. Personer skulde *deputeris*, for at overlegge, hvorledes Forbindelsen meere og meere kunde befæstes, og tillige, i fald een eller anden Nation skulde have Aarsag at klage, at der blev handlet imod Foreeningen, at raade Bod derpaa.

(l) Vel føre de Svenske de bitterste Klagemaale allereede over Dronning Margrete og hendes Regiering, og beskylde hende, at hun ikkun imod de Danske har opført sig som en ægte, men imod de Svenske som en Stif-Moder, i det hun betroede hine alle Fæstninger og høye Embeder, men sielden undte disse nogen Befordring, og endda desforuden afviste den Svenske Nation, naar

Eric uddvaldte gandske andre Regierings-Maximer, og ikke alleene ikke aarlig residerte 4. Maaneder i Sverrig, som i den Calmarske Foreening var lovet, mens endog beviiste sig saa parthiisk mod de Svenske i at bortgive høye Embeder, at de maatte see til, at de Danske og andre Fremmede i alle Ting havde Preferencen, endskiønt nogle af dem saa lidt fortiente det, at deres Navne hos alle uparthiiske Læsere, endnu den Dag i Dag er, ikke kunde læses uden Væmmelse og Forbandelse. (m.) Saa er det endelig des Aarsage kommen dertil, at der reiste sig en mægtig Spliid imellem disse tvende Nationer, og der ikke fattedes meget udi, at jo de udi høyeste Grad over Kong Erics Regiment misfornøyede Svenske, an. 1433. da en tapper Patriot, ved Navn Engelbert, barnefødt i Dalekarlien, giorte sig til Hovedmand og Anfører for Malcontenterne, paa eengang havde giort Ende paa Leegen; Thi saa meget er vist, at denne Engelbert, som en Rigens Hovedsmand eller Høfding, forsvarede med Kaarden sine Landsmænds og heele Sverriges Riges Frihed imod de Kongelige Embeds-Mænd og deres Tilhængere, saa at det saae slet nok ud med Kong Erics Auctoritæt i Sverrig: Endskiønt nu Engelbert an. 1436. mistede Livet, i det en Svensk Adelsmand, Magnus Benedictsøn, hvilken det smertede, at hand, under Paaskud, at hand var alt for meget Dansk-sindet, paa en uretfærdig Maade havde confisceret hans Faders Gods, giorte det af med ham:

naar den giorde Forestilling om, at sligt vare tvert imod de af Dronningen selv, ved hendes Regierings Tiltrædelse, udstædte Forskrivelser og Privilegier, med dette korte Svar, at de, nemlig de Svenske, maatte kun paa det beste giemme deres Privilegier, Dronningen derimod vilde saa got, som hende muligt var, forvare hendes Fæstninger. Dog ere alle disse Klager ikke saa gandske nøyagtig beviiste, og staaer det derhen, om de ere saa gandske sandfærdige. Dette er en afgiort Sag at omendskiønt de ere sande, saa ere de dog ikkun at regne for Børneverk imod de Beskyldinger, dem man finder hos dem imod Ericum Pomeranum. Dog vil Efterslægten maaskee med Tiden dømme meere retsindig, end vore Forfædre have giort, og en stor Deel af de Beskyldinger, som man nu om stunder legger denne gode Dame til Last, om man vilde syne dem med saadanne Øyen, der med Præjudicer ikke ere formørkede, bortfalde: Thi man siae mig dog f. E. hvad kunde være mere uskyldigt, end naar denne Dronning skal have sagt til Erico: Sverrig kand nære, Norge klæde, og Danmark forsvare dig! Og dog alligevel giør *JOH. LOCCENIUS L. III hist. Suec. p. 90.* deraf den Slutning: *Sagaces haud difficulter divinabant, ut Sueciæ & Norvegiæ fructibus, sudoribus ac servitute, si posset, Daniæ Regnum extolleret ac se tueretur.*

(m) Her henhører i sær Jens Erichsøn Asdalus, hvilken til sidst som Gouverneur i Dalecarlien, om man vil troe de Svenske, skal have begaaet saadanne Excesser, som man ey finder i Historien om barbariske og vantroe Folk, eller kand indbilde sig værre og al Menneskelighed meere modstaaende.

ham: saa blev dog den invortes Uroe dermed ikke formindsket eller stillet, men Carl Knudsøn traadde, som Rigets Høfding, igien i den dræbte Engelberts Sted, og førte imidlertid saa got som et Kongeligt Regimente over sine Landsmænd, saa at alle, der ikke vilde ydmyge sig for ham, enten maatte bøde deres Gienstridighed med Livet, eller rømme deres Fæderneland. Dog just denne hans Strenghed giorde Kong Erics onde Sag god igien; Thi da de af Rigets Stænder, der holdte med Carl Knudsen, an. 1438. havde besluttet, at lade Kongen vide, at, hvis hand ikke inden 3. Maaneders Forløb vilde indfinde sig til Calmar, og behorig antage sig Rigets Tarv, vilde de ikke meere erkiende ham for deres Konge: saa satte ikke alleene Biskoppen af Upsal med nogle af Rigens Raad sig imod den forehavende Affsettelse: men og disse sidste, efterat Biskopen imedens var med Forgift rømmet af Veyen, bragte det saa vit, at endnu i dette Aar den Calmarske Union blev fornyet, og de Svenske selv nu ikke vilde have Navn for, at de havde trakt Kaarden imod Kong Eric, eller for at ophæve og til intet giøre den Calmarske Confœderation, men hvad som skeet var, skulde alleene hede at være giort for at forsvare sig ved deres Friheder, og for at giøre sig Luft at de ikke i deres eget Fæderneland skulde af de mange Fremmede gandske og aldeles udelukkes og fortrænges fra de anseeligste Embeders Forvaltning; af hvilken fornyede Confœderation HVITFELD ligeledes *f. 797. sq.* har anført Affskriften. Men i det nestfølgende Aar forlod Kong Eric godvillig disse 3. Riger, og befattede sig ikke mere med Regieringen, fordi hand forud saae, at, efterdi hand havde forspildt alle sine Undersaatters Kierlighed, havde hand intet videre at vente, end en almindelig Rebellion og Opstand, som dog endelig vilde nøde ham til at forlade Scepter og Crone. J denne Tilstand nu offererte vel det Danske Rigens Raad i Førstningen alleene, uden at tage de Norske og Svenske i Raad med sig, Hertug Christopher af Bayern, eller, rettere at sige, af Over-Pfaltz, Rigets Crone; men da siden begge de andre confœdererte Kongeriger, Sverrig og Norge, ligevel godvillig erkiendte og antoge ham, som deres retmæssige Konge, og atter an. 1439. fornyede den oft benævnte Calmarske Union, hvoraf ligeledes findes en Affskrift hos HVITFELD, *f. 820. sq.* saa er ikke at tvivle paa, at jo denne Pagt hidindtil er

for-

forbleven i sin fulde Gyldighed, følgelig disse 3. med hinanden foreenede Riger ere blevne hinanden i alle Maader lige i Frihed, Ære og Høyhed.

§. 9.

Der kunde vel endnu, efter den almindelige Staats-Rets Regler og første Grund-Sætninger, ved hvilke Undersaatterne forbindes med deres Fyrster, og disse derimod igien til hine, meget disputeres om denne heele Confœderation, dersom man nøye vilde prøve dens Indhold, og uparthiisk undersøge alle derudi befattede Puncter; men i sær vilde det Spørsmaal blive vanskeligt at besvare, hvorledes Kongeriget Norge, der allereede an. 1388. som vi nyelig i den foregaaende §. have erfaret, havde overdraget *Erico Pomerano* en arvelig Rettighed, kunde indlade sig i en Foreening, hvorudi der blev handlet om et frit Val, som i Fremtiden skulde øves? Ja, hvorledes Danmark (n) selv, hvis Rigs-Stænder dog, som tilforn

(n) Thi at jeg med den meer bemeldte Herr Etats-Raad HØJER i hans kurtzgefaßten Dännemarkischen Geschichten *p.* 460. skulde troe, at Danmark i det mindste fra den Calmarske *Unions* Tider af har været et Val-Rige, kand jeg endnu i denne Time ikke overtale mig til; ikke alleene, fordi det er gandske en anden Sag at disputere de jure, og en anden de facto; men og fordi Rigs-Stænderne i deres forberørte Skrivelse, hvorved de have indbudet Hertug Christopher af Bayern til at antage deres Crone, have talt af en gandske anden Tone, som vi allerede in not. sub litt. g. ad §. 6. have hørt; Saa at, efter min ringe Indsigt, den *Periodus*, i hvilken dette Rige har bekommet en frie Val-Rettighed, umuelig kand begyndes før, end med Kong *Christophori* af Bayern dødelige Afgang. Jeg er derfor hos mig selv ofte falden paa den Tanke, at den heele Calmarske *Union* i sin første Begyndelse har været, saa at sige, et bare politisk Spille eller Blend-Verk, som den Staats-forfarne Dronning Margrete, har giort de Store i Landet for Øynene, for at holde trende saa mægtige Riger desto bedre i Lydighed, og for desto vissere at forsikre sig og hendes elskte Fætter, den unge Prinz *Erico*, eller hans Efterkommere, Thronen i alle disse Riger; Og i saa fald har jeg altid anseet denne *Union* som et Mesterstykke af *arcanis dominationis*; Saasom derved, at alle 3. Nationer paa eengang skulde vælge, al contemtus, der nødvendig havde maaet reise sig deraf, hvis det eene havde tiltaget sig nogen besynderlig Rettighed og Prærogativ frem for de andre, og tillige al befrygtende Uliighed og Jalousie iblant dem blev ophævet, men dog alligevel intet blev betaget den designerte unge Kongelige Prinz Eric, men meget meere hans og hans Efterkommeres Herskab i Sverrig ikkun meere og meere, endskiønt tecte og per indirectum, blev befordret; Thi man kunde alletider, saa ofte en Val-Forretning forefaldt, være forsikkret paa, at de 40. som af de Danske, og de 40. der af de Norske dertil skulde deputeris,

tilforn af os ad §. 6. litt. g. er bleven beviist, ved *Christophori* af Bayern Kald til Cronen, vel vidste at erindre sig, at, saa længe nogen

gen

ris, ey vilde reflectere paa nogen anden, end paa deres neste Cron-Arving, og saaledes stedse udgiøre majora, følgelig de af de Svenske udnævnte 40. Val-Deputerte lettelig nolentes volentes maatte see sig nødte til, ligeledes nolentes volentes at sigte til ingen anden, end den, hvilken, rebus sic stantibus, hans høye Fødsel havde beskikket Cronen i Danmark og Norge. Og endskiønt Dronning Margrete, efter det, som vi forhen §. 7. af *LOCCENIO* have anført, maatte have erlanget nogen slags Arve-Ret i Sverrig, saa gik det dog ikkun paa hendes Person, hvoraf Ericus Pomeranus og hans Efterkommere havde liden Fordeel at vente, men at nøde de Svenske ham paa med Magt, kunde synes den snilde Dronning alt for farligt, efterdi et Folk, som man har vundet med Vaaben, meget let kand bringes i Harniss til at see sig om efter et andet Herskab; Derimod, saa snart i Fremtiden et Val skulde udfalde til Erici Afkoms Beste, og de Svenske vilde træde derfra: saa var det en Casus fœderis, hvilken de andre tvende Nationer vare berettigede til med Kaarden i Næven at udføre; Thi endskiønt den, i henseende til Natur- og Folke-Retten, udødelig meriterte Herr von PUFENDORFF *Jure nat. & gent. L. VII. c. 5. § 20.* og i den lærde Disputation, der findes i hans Analectis Politicis, *de Systematibus civitatum*, §. 18. meener, at, saa længe der handles de unionibus civitatum regularibus, kunde man aldeeles nægte, *qvod universitati sociorum, aut majori parti sit potestas in singulos aut pauciores circa illa negotia, ob qvæ societas fuit inita, & qvæ ut communi consilio gerantur, expresse in fœdere fuit designatum,* (af hvilket Slags den her omtalte Forretning, et nyt Konge-Val angaaende, er,) *hactenus ut ad id, qvod majori parti placuit, pauci qvoqve dissentientes nolentes volentes teneantur*; og fornemmelig legger dette til Grund, *qvod libertas civitatis, qvæ nihil aliud est, qvam facultas ex proprio judicio de negotiis ad conservationem sui spectantibus ultimato statuendi, intelligi neqveat, ubi ipsa pro imperio ad aliqvid suscipiendum invita ab alio possit adigi,* og vil derfore deels have den bekiendte Regulam juris, qvod major ad se trahat partem minorem, bare maae ansees, som en vilkaarlig thesis i de Borgerlige Rette, deels og agter den ikke at være applicable i slige Systematibus civitatum: saa tilstaaer han dog selv, at i dette Tilfælde alletider en jus belli kand finde Sted, naar han siger: *qvod si tamen alicujus sociorum malitiosa & rationi cedere abnuens pervicacia cæterorum salubri consilio sese adjungere aspernetur, communemqve salutem aut utilitatem hoc modo proditum eat, licebit adhibere ea media, qvæ contra violatores pactorum natura indulsit*; og er det da ligesaa meget, som om han med rene Ord havde sagt, at man aldrig kand optage det anderledes, end som en Fornærmelse, naar pars minor uden Grund forkaster vota majoris partis, og vil træde fra sligt et communi deliberato: Som og dets uden den Engelske Gesandt SPENSER meget fyndig har sagt: *Rempublicam,* (Systema civitatum fœderatarum) *in qva jus plurium sententiarum non valeat, virgini esse similem, qvam prisci auctores memorant discerptam contendentium inter se rivalium manibus*: Og den Franske Minister JANIN har været af samme Tanke, naar han saaledes har yttret sin Meening: Hoc uno, ut pauciores cedant pluribus, stare populorum imperia, aliter casura; sic apud Helvetios majoris partis placita, etiam qvi contradixerunt, exeqvi. *GROTIUS L. XVI. hist. Belgic, ad a. 1608.* Jeg bliver endnu saa meget meere bestyrket i denne min Meening, om den under Dronning Margrete blot af Staats-*Raison* og *pro forma* oprettede Calmarske *Union*, naar jeg betænker, hvorledes denne forsigtige Dronning har endnu a. 1405. af hendes Svenske Leens-Mænd ladet sig reverseere, at de vilde levere de Slotte, som de havde i Forleening af hende, i Fald saa vel hun, som hendes *designerte* Thron-Følger, *Ericus*, ved Døden skulde afgaae, til ingen anden, end til den Pommerske Prinzeß *Catharina*, (der siden blev Kong *Christophori Bavari*, Moder,)

der,)

gen var tilovers af den gamle Kongelige Stamme, stod det ikke til dem at foretage et frit Val; Hvorledes, siger jeg, Dan-
Xx 2 mark

der,) og om saa skulde hende sig, at ogsaa denne Prinzeß døde, da skulde de levere Slottene til den, som blev udvalt til Konge over alle disse tre Riger; Thi at saadanne Forskrivelser ere giorte, lære vi ikke alleene af HVITFELD *f. 626.* og *PONTANO, f. 536.* men end og af min store Velyndere, den uden min videre Roes formedelst sine udødelige Fortienester nokssom bekiendte, Herr Justitz-Raad *GRAMM*, har beviist mig den Kierlighed at meddeele mig en rigtig Afskrift af saadan en Revers, hvilken jeg, siden den, saavit jeg veed, endnu ingensteds er trykt, her vil inserere, saaledes lydende: *Jac Hemming Augustyn a Wapn, kænnæs mæth thættæ mit opnæ Breff, at jæc i rættæ tro oc i eingæ andræ matæ, æn som her æftær fölghær, aff myn nathughæ Herræ oc Fruæ Konning Eric oc Drotning Margretæ thæt SLOT OC FÆSTÆ EDZHOLM I WERMELAND, mæth Wermeland annamæt oc vntfongit hauær, sua at nar fornæmpdæ myn Herræ oc Fruæ, unnen therræ eller bothæ thæt fornæmpde Fæstæ cræfuæ oc yghen hauæ wile meth Wermeland: tha scal thet thöm bothæ eller annen therræ, hwilkæn therræ thet först cræfuær, bliffwæ antworthet friit oc vmbeworet, vtan alle Gheensethn oc lengre Töfring. Waræ thæt oc sua, att annen therræ afsingæ, hwilket Guth forbwthæ, föræn the thet ighen crafte: tha scal thet antworthes thæn, som yghen lefuer aff thöm, genist tha thæn thet cræfuær. Döthæ the oc bothe her for innen - - - thæ, Tha scal thet holdes til JUNCFRU KATHRINÆS Hand forn. myn Herræs Söfters, oc wil jæc widhe thet swa at rathæ, besöryæ oc betracta mæth Guths Hiælp i allæ matæ, som jæc wil antswaræ, swa - - - som myn Herre Konningen oc min Frw Drotningen fornempde mik til tro. Wilde oc Guth swa, at the ALLÆ TRY for innen affgingæ föræn noker therræ thæt crafthæ, thet Guth forbywthæ! Tha wil jæc oc holde thet til Righessns Hand i Swerighæ, i sua matæ, at hwilkæn Herræ thissæ try Konings Riken samtlighe æfter forn. myn Herræs oc Fruæs OC JUNCFRUÆS Dödh taghæ oc vntfa til therræ rathæ Herræ oc Konning i thissæ try Konninga-Righæ, then Herræ oc Konning scal thettæ fornæmpdæ FÆSTÆ EDZHOLM I FORN. WERMELAND METH WERMELAND genist antworthæs, tha han thöm cræfuer oc hauæ wil. Item thæn Stund forn. min Herræ oc Fruæ mich til thettæ fornæmpdæ Fæstæ Edzholm meth forn. Wermeland tro, tha wil jæc oc scal allæ som byggæ oc bo i Wermeland, haldæ oc ladæ widh Fridh, Lagh oc Ræt, æfter myn bestæ Macht, oc hwat Kronen oc the Ræt til hauæ, ther scal jæc vm talæ, at the wether bliffuæ, oc thet ey forsymæ, ok then stund forn. myn Herræ oc Frw Konning Erik oc Drotning Margretæ, annen therræ eller bathæ lefwæ, tha sculæ the thettæ fornæmpdæ Slot oc Fæstæ fullelicæ mechtughe wære, at fongæ, cræfwæ oc hafuæ oc antworthæ hwem thöm bathæ eller annen therræ thyckær, gewist tha the thæt cræfuæ oc hauæ wilæ. Allæ thissæ forscreffnæ Stuckæ oc Arthiklæ lofuær jæc forn. Hemming Augustyn a Wapn, oc wi Lambricht Augustyn, Peter Augustyn oc Jacob Augustyn, forn. Hemming Augustyns Brödhre, oc wi Sigge Bugæss, Vicke van Kalen, oc Arend Stub a Wapn, meth waræ Arwinghe meth een sampneth hand forn. war Herræ oc Frw, Konning Erik, og Drotning Margretæ, OC JONCFRU KATRINÆ oc Riket stadughæ oc fastæ oc vbrödelicæ at holdæs i allæ matæ, som her foræ screuit star, widh war gothæ thro oc sannind, vtan allæ argelistæ oc hiælpærathæ oc lenger töfring. Oc til meræ bewaring allæ tissæ forscreffnæ Stuckæs, tha hauæ wi fornæmpdæ ware Inciglæ meth Wilghæ oc Witscap hengt for thettæ Breff. Datum Anno Dni MCD qvinto, sabbatho ante Purificationem beatæ Virginis.* Nu spørger jeg en hver: Dersom disse 3. Rigers Stænder havde, i Følge af den Calmarske *Union*, tilkommet en fuldkommen Val-Rettighed, saa at de, i Fald ingen Kongelige Børn vare tilovers, havde kundet vælge, hvilken uden-

landsk

mark og Norge have kundet uden Betænkning indgaae denne Calmarske Union? Saasom jeg oprigtig tilstaaer, at jeg ikke lidet forundrer mig over, naar jeg læser vore Historie-Skrivere, een efter anden, af hvad Aarsage dette vigtige Dubium, ved at fortælle dette Pactum, ikke er falden nogen af dem i Sinde, eller, dersom det er falden dem ind, hvorfore det da ey har behaget dem at opløse det paa en, Sagen anstændig, Maade: Dog mit nærværende Forsæt tillader mig ikke at indlade mig i slige Dubiorum nøye Undersøgelse eller Besvarelse: Jeg vil derfore ikkun erindre dette, at efter Kong Christophers af Bayern Død, blev den glorværdigste Stifter af det endnu florerende Stormægtigste Kongelige Arve-Huus, hvilket GUD indtil Dagenes Ende vilde opholde i blomstrende Velstand og Velsignelse! jeg meener Christianus I. an. 1448. af de Danske udvalt til Konge, (o) og, endskiønt

landst Herre de vilde, hvorledes der da i disse *litteris reversalibus* udtrykkelig kunde meldes om den Pommerske Prinzeß *Catharina*? Thi man maae læse den Calmarske Unions-Act saa tit igiennem, som man vil, saa skal man ikke finde meere, end at de Kongelige Børn alleene derudi en *Successions*-Ræt er bleven betinget; hvilket man vel, (som klarlig sees, naar man ligner primum Pactum de a. 1397. med det siden a. 1436. oprettede Concluso,) allerførst i det sidste saa laxe har extenderet, at, i Fald Kongen skulde efterlade fleere end en Prinz, skulde den være Konge, hvilken Stænderne dertil vilde kaare, enten han, hvad Fødselen angaaer, var den ældste eller yngste; Alleene udi alle disse Foreeninger ligger ikke det allermindste til den Pommerske Prinzesses Catharinæ, eller hendes Søns Christophori af Bayern Faveur, hvilken dog i Konge-Vallet at forbigaae, de Danske selv, efter deres egen Skrivelses Lydelse, eragtede at være imod deres Pligt. Vi ville derfor oprigtig sige: den Calmarske *Union* har, i sin første Begyndelse, ikke saa meget været et *Pactum*, der har haft i Sigte at giøre Val-Riger af disse 3. Riger, thi dette ere de ikke engang fuldkommen bleven ved den *a*. 1436. tilsatte *Clausul*; men dens heele Øyemerke har gaaet derhen meere og meere at stadfæste Arve-Rettigheden i den Kongelige Familie: Og at den kloge Dronning Margrete imidlertiid, der, som en vitudseende Dame, forestillede sig mange Ting, som nærværende, har ved dette Kunst-Greb, og de derpaa fulgte *Reverser* fra hendes udi Sverrig havende Leens-Mænd, erholdet det, som hun maaskee ikke havde kundet fordre *directe* af de Svenske, nemlig at hendes Blodsforvandte og Paarørende, dersom Gud havde ladet dem *florere*, ligeledes havde arvelig besiddet den Svenske Throne: Thi tage vi Sagen paa den Fod, saa tør man ikke undre over, hvorfore f. E. de Danske og Norske, der havde de Kongelige Slotte i Forleening, ikke have udstædt lige Reverser i Prinzeß Catharinæ Faveur, (hvorom forbenævnte Herr Justitz-Raad *GRAMM* har forsikret mig, at ham ingen Exempel deraf er vitterlig;) Nemlig, det behøvedes ikke, fordi denne Prinzesses Arve-*Succession* i Danmark og Norge *per jura Regni* allereede nøksom var forsikkret.

(o) At denne Herre ligeledes kunde derivere sin Slegt af de gamle Konger i Danmark, derudi ere alle vore Skribentere eenstemmige, hvilket og dette Schema genealogicum udviiser:

Chri-

skiønt efter nogen Modstand af de Nordlige Norske, der inclinerede paa de Svenskes Side, og lode deres Riges Crone ved Erke-Biskopen af Trundhiem an. 1449. offentlig sette paa den i Sverrig udvalte Konge Carl Cnutson, saa skeede det dog endelig ved GUDs Direction, at hand an. 1450. ogsaa af dem i saadan Qvalitæt blev erkiendt og antagen; hvilkes Exempel siden de Svenske efterfulgte, efter at de begyndte at blive kiede af deres, for sig selv udvaldte, Konge Carl Cnutson,

 for-

	Christophorus II. Konge i Danmark, † 1333.	
	Waldemarus IV. Konge i Danmark, † 1375.	Sophia, hendes Gemal Conrad I. Churfyrst af Brandenb.
Ingeborg, hendes Gemal H. Henric af Meklenb.	Margretha, Dronning i Danmark, Sverrig og Norge, † 1412.	Waldemar I. Churfyrst til Brandenb.
Maria, hendes Gemal H. Wratislaus VII. i Pommern.	Olaus III. aliis V. Konge i Danmark og Norge, † 1387.	Catharina, hendes Gemal Magnus Torqvatus, H. til Brunsvig Lyneborg.
Eric VIII. aliis X. Konge i Danmark, Sverrig og Norge, forlod Riget 1437.	Catharina, hendes Gemal Johannes Pfalz-Greve ved Rhinen.	Catharina, hendes Gemal Gerhard VI. Greve af Holsteen.
	Christophorus III. Konge i Danmark, Sverrig og Norge, † 1448.	Hedewig, hendes Gemal Dieterich den Lyksalige, Greve af Oldenborg.
		CHRISTIANUS I. Konge til Danmark, Sverrig og Norge.

Hvilket vi alleene derfor have villet herhos føye, forbi de tvende Schemata, som *PONTANUS* i Christiani I. Levnets Beskrivelse har givet os, og vi finde i Herr Canzelers von WESTPHALEN *Monumentis ineditis Rer. Cimbric. T. II. f. 718.* mange Stykker ere urigtige. Dog synes det, at Dannemarkes Riges-Raad i det til hans Fordeel udfaldne Val, meere have ageret ex rationibus prudentiæ & sapientissimi consilii, end at man skulde finde noget Spor til, at den Glorværdige Kong Christianus I. selv, ex capite juris cujusdam hereditarii, skulde have giort nogen Prætension paa den ledige Throne.

formedelst (p) hans alt for despotiske Myndighed, som hand tiltog sig, og an. 1457. offererte ham deres Riges Crone. Altsaa saae man vel den fordum stiftede Foreening imellem de 3. mægtige Nordiske Riger, (der saa kort Tiid det end var, at den denne sinde var opløst, dog foraarsagede saa megen Spliid imellem disse modige Nationer, og gav Anledning til saa megen Blods-Udgydelse;) atter igien sat i Stand; men den Glæde man deraf skulde have nydt, og den deraf forventende Nytte, varede ikke længe, saasom Sverrig an. 1463. atter begyndte at skeye. Nu fortælles vel af COCCENIO *histor. Svecicæ L. IV. p. 115.* at, forend det endnu kom til den bemeldte nye Forbindelse, havde de Danske allerede paa den an. 1449. til Halmstad anstilte Convent ladet declarere, at denne deres Konge Carl Cnutson var den, der havde handlet imod Unionen, i det hand ikke alleene havde giort sig til Konge i Sverrig, men endog bragt Norge, der dog hørte arvelig til Danmark, med Svig og Vold paa sin Side: *ruptam a Carolo Unionis legem, non solum in Svediæ, sed etiam Norvegiæ Regno, DANIÆ HÆREDITARIO, per vim & fraudem occupato;* og at derfor ogsaa

(p) Hvilken af disse 3. Nationer først haver brudt den Calmarske Union, derover vil man vel disputere saa længe, som man ikke vedbørlig vil betænke, at en evig varig Fred og en allernøyest Forbindelse imellem disse Riger og Lande, er det eeneste, beste og sikkerste Middel til deres allerherligste Flor og Velstand; Men til denne at erholde og stadfæste vil det være høyst nødvendig at fordrive al det gamle Had og Avind af Hierterne, og derhos at forglemme de Forseelser, som paa de Tider, i Mangel af en ægte Staats-Klogskab, paa begge Sider ere begangne, og, saavit GUD giver Leilighed dertil, samme grundig at forbedre. Mig, som en Udlænding, og derfor upartiisk Skribent, vilde dog de Herrer Svenske venligst forlade, det jeg oprigtig skriver, at det er uden al Grund, naar de *imputere* de Danske, at de allerede ved Kong *Christophori* af Bayern Val have begaaet noget, som var denne Foreening *e diametro* imod. Thi kiere! hvor urimelig er denne Imputation? Have vi dog nyelig hørt, at Kong Christophori Moder allerede en Eventual Succeſſions-Ræt i Sverrig var betinget: Var det derfor end sandt, at denne Prinz af det Danske Rigs-Raad, uden nogen i Forveyen med de Svenske holdne Overleggelse, egenmægtig var indbudet til at paatage denne Crone, (hvorom vi paa nærværende Tiid ikke ville indlade os med nogen i Dispute,) saa var dette *Factum* dog alligevel ingen *casus fœderis violati*; Efterdi jo retsindige Svenske dog ikke, bare for en Ceremonies skyld, der var bleven forsømt, ville disputere Kong Christopher hans eengang, ved de paa hans Fru Moder stilede Reversales, erlangte lovlige Adkomst: Dog naar vi høre en nyere Svensk Skribent, nemlig *LOCCENIUM*, om denne Sag, da siger han os, *L. IV. hist. Rer. Suecic. p. 111. & 120.* at det har alleene været Carl Cnutson og hans Anhang, der, (saasom denne Historicus selv ikke vil friekiende Carl Cnutson, i henseende til Cronen, a crimine ambitus,) for dets snarere at trænge igiennem med sine Hensigter, har paabyrdet de Danske dette; da derimod Erke-Biskopen af Upsal og andre retsindige Svenske, endnu før Christianus I. blev udvalt, have paastaaet, at det var en Samvittigheds-Sag saa reent at gaae fra den Calmarske Union, og, med at udelukke de Danske, at vælge sig en eegen Konge.

ogsaa de Svenske Gesandter selv havde fundet for billigt, at deres Konge skulde frafalde sin Paastand paa Norge, og overlade samme til sin Arve-Herre Kong *Christiano I.: Ut Carolus Norvegiæ jure Christierno, veluti hæreditario ejus Principi, cederet, æqvum videri:* Men ikke at melde, at det er en gammel og høyst fornuftig Canon juris: inter alios acta aliis non præjudicant; saa ere denne Halmstadske Convents Acta saaledes beskaffne, at man ikke med Vished kand sige, om de dertil beskikkede Stænder have i alle Stykker gaaet reent til Verks: Saa meget negter imidlertid HVITFELD *f. 843. & 845.* ikke selv, at de Norske, efter at de havde hørt, at den af de Danske udvalte Konge Christianus I. stod med den af dem saa høyt agtede Dronning Margareta i Slegtskab, og altsaa havde nogen Deel i Arve-Rettigheden til deres Rige, have de strax godvillig erklæret sig for ham. Dog da dette er et Factum, det man ikke kand sige at være foretaget enten af den heele Nation, eller a potiori parte, efterdi de Norder-Norske, som før er sagt, hængte alle efter Kong Carl Cnutson, og det altsaa var kun de Syder-Norske og en Deel af Adelen, som holdte med Kong Christiano I. saa ere vi af den Tanke, at man ey kand giøre stort Facit derpaa. Imidlertid maa det være os nok til vores Øyemerke, at vi have meldet, at Kong Christianus I. høylovlig Ihukommelse har atter seet de 3. Nordiske Croner under sig foreenede, og endskiønt hand ligeledes, som sagt er, har oplevet deres Adskillelse, efterat de Svenske an. 1464. havde kaldet den af ham tilforn fra Thronen fordrevne Carl Cnutson tilbage fra Dantzig, hvor hand opholdt sig in exilio, og, af Had til de Danske og andre Fremmede, hvilke Kong Christianus I. havde betroet de fornemmeste Æmbeder i Sverrig, med begge Hænder modtaget ham: saa var dog Guds Forsyn, efter Kong Carl Cnutsons Død, endnu en gang betænkt paa at inspirere disse 3. mægtige Riger Freds-Tanker, i det de under denne samme Konges Christiani I. Herr Søn, Kong Johanne an. 1483., ihvormeget end det Svenske Riges Forstander, Steno Sturlsön, der selv havde stor Lyst til den Svenske Crone, giorde sig Umage for at forhindre det, paa nye igientoge denne Forbindelse. Alleene, endog denne gang blev den meget slet efterlevet; thi ikke alleene bemeldte Steno Sturlsön og hans Anhang giorde Kongen Cronens rolige Besiddelse stridig, men opvakte

og an. 1501. en nye Rebellion, (q) som endnu vedvarede under Rigets Høvedsmændene Svanto Sturlsön og Steno Sturlsön den Yngre, indtil 1520.; Men dog alligevel blev Foreeningen ikke fuldkommen paa de Svenskes Side dissolveret, førend ved Kong Christiani II. Affsettelse: da samme saa længe blev ophævet, indtil det maaskee maatte behage GUD efter sin Viisdom, der styrer alle Ting, paa en anden Maade igien at forbinde disse 3. Kongeriger, i hvilken hand har plantet sin reene Evangeliske Kirke, til disse ædelsindede Nationers sande Nytte, og hans hellige Evangelii uforfalskede Sandheds Forfremmelse, til en evig varig Fred og Eenighed, da de hidindtil paa alle Sider begangne Forseelser lettelig ex regulis prudentiæ & justitiæ kunde rettes og forbedres.

§. 10.

(q) Vi err ikke sindede at skrive noget til nogens Ulempe, og allermindst at angribe en heel Nations Handlinger med en hitsig Pen. Vi skrive dets uden paa saadan en Tiid, der meere, end de forrige, kand rose sig, at det gamle Had og Fiendskab, der fordum har sat Mistroe i disse 3 Nordiske Rigers Indbyggeres Sindelav til hinanden, ved Guds Naade hos de fleerste gandske er udslukt, og en hver Patriot ønsker, at det til evig Tiid maae være udslettet: Dog maae vi billig forundre os over, naar *LOCCENIUS*, en Lovkyndig Mand, for at friekiende og absolvere Steno Sturlsön a nota perfidiæ, *L. IV. hist. Suec p. 143.* saaledes skriver: *Num perfidus fuerit Steno, qvi ante Johannem Regem jam Regni Princeps a subditis factus erat, & post Regem ab iisdem electum in imperio retentus, Regi non negavit, sed distulit imperium, ex populi arbitratu, aliisqve causis, alii judicent. Eqvidem monitus de deponendo imperio, sic ipse se excusat: Se non tantum a Proceribus, verum etiam a plebe principatum accepisse, nec, si maxume vellet, eum illa invita abdicare posse.* Men hvor lidet denne Undskyldning, at han var ophøyet til Rigets Statholderskab, ikke alleene af de Fornemmeste i Riget, men ogsaa af den gemeene Mand, og derfor uden sammes Forevidende og Samtøkke ikke kunde overantvorde Riget til den retmæssig udvalte Konge, rimer sig, det begriber enhver af sig selv: Dog vil man tilfulde betragte Stenonis Opførsel efter 1499., da skal man finde, at det har været denne Herres Herske-Syge, der har haft den største Part udi alt paafulgte Foretagende imod den fromme Konge Johannem i Sverrig: Thi efter at de Svenske ikke alleene i dette Aar eventualiter havde hyldet den Kongelige Prinz Christierno, men havde og forfattet den Rigs-Daas Slutning: ut si qvis adversus Regem Johannem aut filium ejus rebellis esset, existimatione, favore regio, immunitatibus fortunisqve privaretur; *LOCCENIUS l. c.* saa kand det vel aldrig undskyldes, at Steno og hans Anhang ikke alleene a. 1501. have først det bitterste Klagemaal imod Kongen, men og, som Ordene lyde hos *LOCCENIUM p. 145.* have declarert, *se ex pacto Calmariensi sub existimationis & juramenti vinculo obligari, ut ab unione Regisqve obseqvio digrediantur, ut contra præfectorum exterorum sævam dominationem, cum jure non possint, vi & armis se tueantur:* Hvoraf da siden al paafulgte Vanheld og Blods-Udgydelse har haft sin Oprindelse.

§. 10.

Dog vi ere gangne noget for vit fra vores egentlige Øyemerke; Thi da vi ikke ere sindede i en udførlig Sammenheng at fortælle alt, hvad der fra den Calmarske Unions Stiftelse af, i Henseende til disse 3. Rigers Foreening, i samme har tildraget sig, saa vil det være Tiid, at vi præcise rette vores Hensigt til Kongeriget Norge. Nu var vel dette Rige bestandig bleven ved den udi denne Confœderation stipulerede Eendrægtighed, dog siger KRANZIUS alt for meget, naar hand *L. V. hist. Svec. c. 33.* skriver: *Ex illo die* (nemlig fra den Calmarske Unions første Indretning af,) *semper permansere conjuncta tria hæc Regna, Norvegia NUMQVAM discrepante, licet Svecia aliqvoties se tentaverit sejungere;* Thi vi have allerede hørt, at efter Christophori Bavari Død, endskiønt ikke alle Norske, dog de Nordenfieldske, have offentlig erklæret sig for den af de Svenske udvalte Kong Carl Cnutsön. Omendskiønt nu siden, an. 1450. Rigens Raadet og Undersatterne i det heele Kongerige Norge ved en solenne Protestation erklærede Kong Carl Cnudsöns Val for ugyldig og magtesløs, og saavel hyldede Christiano, som satte ham Rigens Crone paa i Trundhiem, saa og derforuden de Svenske selv, som vi allerede have hørt, i det Halmstadske Fordrag, cederte denne glorværdige Konge deres formeentlig til denne Crone havende Ret: saa var dog i den bekiendte Rebellion, som an. 1502. blev yppet af en Adelsmand Cnut Adolphson, Sagen kommen saa vit, at der ey fattedes meget, at jo Norge igien, efter de Svenskes Exempel, og paa den forbenævnte Steno Sturlsöns særdeles Tilskyndelse, der just paa samme Tiid var indviklet i en offentlig Feyde med Kong Johanne I., havde skilt sig fra Danmark, dersom ikke, deels den Kongelige Printz Christiernus, der blev skikket med en Armée derhen, deels den Roskildiske Biskop Jens Ebbesen og Henrik Krummedik, havde funden Middel og Udveye i Tide at dæmpe den reiste Urolighed og Brand, og fornemmelig, deels ved at rømme Formændene for denne Rebellion, bemeldte Cnud Adolphsen og Herlôf Hydefad af Veyen, deels og ved tilbørlig at faae dem afstraffede. Nu var vel, hvad den første over Kong Christiani I. Val yppede Ueenighed angaaer, som før er meldt, samme ikke af nogen synderlig Betydenhed, men allermindst, hvad dens Dempelse anlanger, af den Beskaffenhed, at man deraf med noget Skin af Ret kunde drage nogen Følge til Staa-

tens og den hidtil vedtagne Regierings Forms, samt Rettighedernes Forandring og Forvendelse: Men skulde jeg i al Fald sige formeget, (hvilket dog neppe skal kunde bevises,) i det jeg er af den Tanke, at Kong *Christianus I.* har ved det til Halmstad med de Svenske oprettede Fordrag, og ved den Leilighed, da heele Norge nu faldt ham, som sin retmæßig udvalte Konge, til Fode, ligesaavel som hans Forfædre, bekommet Arve-Rettighed til Norge, (r) saa er dog dette vist, at hand i Tide har været betænkt paa at tilvende sin Printz Johanni saavel dette, som Danmarkes Riges Crone, som da og, medens hans Herr Fader endnu levede, lod sig hylde af de Norske, og an. 1480. af begge Riger paa offentlige Herredage blev proclameret for Konge. Altsaa er det ikke at negte, at Kong Johannes, imod hvilken (posito, sed non concesso, at vores nys bemældte Formodning, om en hans Herr Fader overdragen Arve-Rettighed, var uden Grund,) som en retmæssig udvalt Konge, de Norske ikke paa nogen Maade vare berettigede at gribe til Vaaben, havde kundet ex jure victoriæ betage dem alle deres forhen hafte Friheder og Rettigheder, følgelig og den Ret, hvilken de forhen, som Confœdererte af den Calmarske Union, havde haft til at vælge en Konge over de 3. Nordiske Riger, og i Fald de tvende øvrige med-confœdererte Riger ikke havde lagt sig derimellem, og supplicando udvirket meliores conditiones for de Affældige, til Skadesløsholdelse for den ham tilføyede Ulempe, nøde dem til, at de skulde herefter erkiende ham og hans heele Afkom for deres rette Arve-Herre og Konge; hvilket og at være skeet mange troværdige Skribentere udtrykkelig sige. Men da

(r) Ja om nogen vilde endnu gaae videre og paastaae, at Kong Christianus I. havde erlanget en Patrimonial-Rettighed til Norge: saa skulde det ikke mangle paa gyldige Formodninger. I det ringeste kand man ikke begribe, hvorledes denne Herre, da han giftede sin Daatter, Prinzeß Margareta, med Kong Jacob i Skotland, har kundet pantsette til ham Orkenøerne og de Hetlandske Insuler for den Brudeskat, der var lovet Prinzessen, dersom han ikke havde været meere, end blot en Rex usufructuarius eller fideicommissarius. Sandelig, ligesaavel som Nederlænderne fordum, da Kong Philipp II. gav dem sin Princeß Isabellæ til Brude-Skat, kunde indvende, *pravum esse morem, qvod libera hominum capita, ceu privatum servitium, in censu ac commercio haberentur*, som GROTIUS *in hist. L. VII p. 324.* vitløftig udfører: Ligesaavel havde Orknøernes Indbyggere, ja samtlige Norriges Riges-Stænder kundet forebringe det samme, dersom de ikke havde været tilfulde overbeviiste om deres Konges Patrimonial-Ræt; Thi denne Constitutio dotis, om man endskiønt, som billigt er, præsupponerer, det derhos aftalte pactum reluitionis ikke var nogen alienatio, der var foraarsaget af en usædvanlig Nødvendighed eller trængende Fare, men dependerede af Kongens frie Villie.

da derved paa den eene Side ikke var tilvoxet Danmarks Crone selv nogen Over=Herskabs eller Eyendoms=Ret over Norge, saasom den tilføyede Uret ikke egentlig angik Danmarkes Rige, men Kong Johannes i Danmark, og paa den anden Side denne Konges Slegt igien gik til Ende i hans Søn Christierno II.: Saa kand denne Norges Undertvingelse ligesaalidet give udi det foresatte Spørsmaal, om dette Rige kand kaldes en Provinz af Danmark? et Argumentum Decisionis, som der af samme kand tages noget Beviis, at nogen anden, end Kong *Johanni* og hans Søn *Christierno II.* derved er tilvoxet nogen Arve=Ret til dette Kongerige. Ligeledes kand man umuelig af denne Undertvingelse deducere Oprindelsen til, hvorfore samtlige Hertugerne af Holsteen have begyndt at kalde sig Arvinger til Norge? Thi skulde end den da værende Holsteenske Hertug Fridericus, Kong Johannis Herr Broder, i Henseende til en hans Herr Fader Christiano I. i Førstningen af de Norske overdragne Arve=Rettighed, have haft nogen Prætension paa denne Crone, hvilket man, foruden det som allerede er meldt, snart skulde formode og slutte af hans an. 1482. til Kong Johannes giorte Anfordring, om at overlevere ham sin Anpart af Norge, ligesaavel som af Hertugdømmene Slesvig og Holsteen, og det derpaa fulgte Forliig, hvorudi hans Arve=Rettighed ham meere forbeholdes, end frakiendes, hos HVITFELD *f. 1238.* saa havde hand dog naturlig viis aldeles spildt sin Ret, da hand ikke tog den mindste Deel i denne Kriig, paa hvis Udfald dog Norges Crones Conservering blot og alleene beroede: Og vilde man end sige, at Kong Johannes efter dens lykkelige Udgang havde antaget sin Herr Broder qvasi in societatem af de ex jure belli forhvervede Fordeele, og meddeelt ham en eventual Arve=Rettighed, i Fald hans egen Posteritæt skulde udgaae: saa er dette dog ikke rimeligt af denne Aarsage, fordi der ellers ikke har været nogen synderlig Eenighed imellem disse tvende Herrer. Jeg holder det derfor ikke for raadeligt, med den ellers berømmelige Herr AUCTORE des Europäischen Herolds *P. II. Sect. 5. f. 256.* alleene deraf, fordi Norges Kongelige Throne i de ældste Seculis bestandig ved en Arve=Succession er bleven besteget og eyet, at deducere den Sædvane, at Hertugerne af Holsteen, som samtlige Descendenter fra Christiano I., ligeledes kalde

sig Arvinger til Norge: Meget meere, efterdi jeg formeener, at disse Jura, i Fald de og virkelig af Christiano I. vare forhvervede, ere ved Friderici I. Opførsel saa got som derelinqveret og tacite fragaaet, saa holder jeg for, at jeg giør best, naar jeg oprigtig tilstaaer, at mig aldeles ikke er vitterligt, af hvilken Grund ogsaa efter den Tiid, høybemældte da værende Hertug Friederich, Kong Johannis Herr Broder, og fremdeles indtil nærværende Tiid, hans Durchleuchtigste Descendenter have tiltaget sig denne Titul, (s) eller og vel virkelig formeret en Prætension paa dette Kongerige; hvilket endnu under Kong Christierni II. Regiering af høybemældte Friderico I. meere end een gang er skeet. (t.)

§. II.

(s) Lige det samme tilstaaer og *HAGEMEIER in Juris Publici Europæi Epist. I. p. 15.* hvor han skriver: *Possident hoc Regnum* (Norvegiæ) *moderni Reges Daniæ, lineæ Oldenburgicæ, hæreditario jure, adeo ut his deficientibus ad Holsatiæ Duces devolvatur, qvi omnes Regni hæredes in titulis se profitentur, cujus rei occasio atqve origo me latet.* Og *CONRING* skriver i sin Afhandling *de Republica Danica*, som findes *T. IV. Opp. ex edit. DN. GOEBELII, f. 400. Inter Reges* (Daniæ) *& Proceres de Regno Norvegiæ non convenit. Reges enim in illud prætendunt jus hæreditatis, Proceres hoc negarunt usqve adeo, ut familia Ducum Holsatiæ sumserit titulum hæredis Norvegiæ. Sunt enim Duces Holsatiæ oriundi ex Regia familia. Fundamentum hujus Prætensionis fateor me hactenus nescire.* Men Herr Hof-Raat von GOBEL indbilder sig, at have fundet Nøglen til denne Hemmelighed, naar han *l. c. Opp. Conring. in notis litt. b.* tilføyer: *At vero fratres olim Ducum & Hæredum Norvegiæ titulo decorati sunt, atqve hinc est, qvod iste titulus a Ducibus Holsatiæ retineatur.* Vi vilde ønske, at denne lærde Mand havde villet beteane os Steden, hvor den Acte findes, i Kraft af hvilken de Kongelige Danske Herrer Brødre er bleven tillagt denne Titul af Hertug og Arving til Norge; Thi han havde ufeilbarligen dermed giort os i Danmark en uudsigelig stor Tieneste; saasom jeg troer, at til dato ingen af vore lærde Mænd kiender den Bog, hvorudi saa rart et Document skulde findes, og er det formodentlig ikke nogen anden, end just den samme, hvorudi Keysers Constantini M. Gave-Brev staaer, efter hvilket den hellige Fader, Paven, er bleven Herre over Kirke-Staaten, eller det saa kaldte Patrimonium S. Petri.

(t) Det synes vel, at Danmarks Rigens Raad paa den Tiid ikke har agtet meget om denne Tituls Rettighed; Thi da, efter Kong Christiani II. Afsettelse, meer høybemeldte, da værende Hertug i Holsteen, Fridericus I. var af Stænderne udvalt og udraabt til Konge i Danmark, tillagde de ham uden al Betænkning den Titel af Arving til Norge, som af Diplomate Electionis ap. *HVITFELD l. c. f.* 1219. er klart. Er det da og saaledes, som vi tilforn have præsupponeret, at Christiano I er af de Norske en Arve- eller Patrimonial-Ret bleven overdraget: saa lader sig maaske Friderici I. Opførsel i foromtalte af hans Herr Broder Kong Johanne imod de rebelliske Normænd førte Krig, og den han af os forekastede tacita derelictio dermed undskylde, at da han i høystbemeldte Konges Leve-Tiid, og saa længe nogen af hans Afkom var tilovers, ingen Rettighed havde til at vindicere sig Norges Crone, han en heller kunde tabe samme, efter den bekiendte Regulam juris: Non valenti agere nulla currit præscriptio vel amissio juris. Hvilken Indvending vi dog nu ingenlunde ere sindede videre at forsvare.

§. II.

Dog det maae være dermed, hvordan det vil, saa kand det ikke negtes, at som Kong Christiani II. Affsettelse, der skeede an. 1523. i Almindelighed har foraarsaget en merkelig Forandring i de 3. Nordiske Rigers Staats-Systemate, saaledes, at Sverriges Crone fra den Tiid af gandske har frasagt sig al Forbindiighed efter den Calmarske Union, og alle Tider haft sin egen Konge; saa begyndes her en nye *Periodus*, i hvilken Norge, saavel som Danmark, har været et frit Val-Rige; Thi efterdi det behagede den største Deel af denne Nation for saavit at holde ved de gamle Confœderationer og Forbindelser, at samme ikke har valt sig nogen anden, end den i Danmark kaarne Hertug Friderich af Holsteen, til Konge, saa gik dog deres Omhue for deres Privilegiers ukrænkede Holdelse iblant andet ogsaa derhen, at denne Herre ved sin Haandfæstning maatte forpligte sig til, at agte Norge, som et frit Val-Rige, følgelig at frafalde den Titel af Arving til Norge: og har de Norske saaledes vedst at betiene sig af denne af ham giorte Renunciation, at de an. 1529., da den Kongelige Printz Christian forlangede at hyldes af dem, medens hans Herr Fader endnu var i Live, negtede ham det, og dristig beraabte sig derpaa, at de, ligesaavel som Danmark, vare et Val-Rige. Tager man nu i uparthiisk Overveyelse, at, i Fald endog, efter vores forhen yttrede Hypothesin, Kong Christiano I. var overdraget Arve-Rettighed til denne Crone, saa var samme dog 1.) ved denne Frasigelse gandske død og magtesløs, og setter 2.) dertil, at af høybenævnte Konge Friderico I. alle Holsteenske Hertuger i en lige Linie nedstammer, med det videre Tillæg, at 3.) Hertug Adolph, Stamme-Fader til den Fyrstelige Linie, først an. 1526. er født, følgelig at denne hans Herr Faders solenne Renunciation paa alle forrige Arve-Rettigheder, i Henseende til Norges Crone, er skeet to Aar, førend hand blev født til Verden; saa ligger det, efter vores ringe Tykke, Sole-klart for Øynene, at, ligesom det er en almindelig og med den sunde Fornuft harmonerende Regel, ja en Støtte for utallige Handlinger i det borgerlige Selskab, og i Almindelighed for alle menniskelige Fordrage og Pagter: qvod ad jura renunciata non detur regressus: saa maae denne Titel saavel som Arve-Retten paa Norge fra

Kong Fridcrici I. Tider af have lidt merkelig Afbrek og Exception; Fornemmelig 4.) da derforuden alle fornuftige Jurister, end ikke de undtagen, som ellers meene, at GROTII Lærdom: *de Jur. Belli & Pac. L. II. c. 7. §. 26. in hæreditariis regnis, qvi jus a se abdicat, nihil potest in liberos transferre*, billig maae indskrænkes inden sine visse Grendser, saasom det kommer overeens med den for sig selv talende fornuftige Billighed, at slige Renunciationes ey kunde skee af Forældrene til Børnenes Skade, fornemmelig, dersom samme allerede have erlanget et Slags jus succedendi ex pacto & providentia Majorum, ere derudi samtydige, at man maa giøre Forskiel inter liberos jam natos & nascituros, og fordi de sidste ere at ansee som non entia, følgelig endnu ingen jus certum in Regnum hæreditarium succedendi have erlanget, cum non entis nulla sunt prædicata, per conseqvens nulla jura; altsaa, ligesom deres existentia futura bestaaer in nuda spe, saa er og deres successio futura intet andet end nuda spes; at, siger jeg, betages og unddrages slige liberis nascituris ved saadanne deres Forældres Renunciationer, i det Tilfælde, naar Folkets udtrykkelige Villie, som in casu præsenti, kommer dertil, alle uden denne Renunciation havende Prætensioner paa nogen Arve-Succession. Vi ville allene høre den store GROTIUM herom, hvilken *dicto L. II. de Jure Belli & Pac. c. 7. §. 26.* meget grundig forsvarer denne Thesin: *qvod nascituris certum nondum qvæsitum est jus succedendi in Regnum hæreditarium, sed nuda spes, qvæ facile auferri iis potest populi voluntate, si etiam parentes, qvorum interest, jus ad filios transire, illud remiserint.* Hvorfor jeg uden videre Betænkning troer, at den Titel, af Arving til Norge, i det mindste udi Kong Friderici I. høye Person maae være udslukt, og at det nu florerende Stormægtigste Kongelige Arve-Huus, efter at Kongeriget Norge, ligesom Kongeriget Danmark, med Eed har bekræftet den ved Guds Forsyn under Kong Friderico III. oprettede Arve-Souverainitæts Forskrivelse, aldeles tilkommer *jus prohibendi*, at ingen, uden de Durchlauchtigste *Descendenter* af Monarchiets priisværdigste Stiftere, maae tilegne sig denne Titel, følgelig de allene skulle hede Arvinger til Norge, hvilke Guds Forsyn formedelst deres høye Fødsels Prærogativer tillige har meddeelt en Arve-Rettighed til Danmarks Crone.

§. 12.

§. 12.

Dog den merkværdigste Periodus i den Norske Historie staaer endnu tilbage. Nemlig en Deel af de Norske havde allerede a. 1534. udraabt Christianum III. til Konge, der dog formedelst det stærke Anhang, som Kong Christianus II. endda havde i dette Kongerige, ikke før, end a. 1537. efter mange udstandne Besværligheder, endelig blev sat i Stand til at faae dette Rige nogenledes sat i Rolighed. Fordi nu denne de Norskes Adfær høylig fortrød Kongen, saa vel som det Danske Riges Raad, og dette nu var anden gang, at dette Kongerige havde handlet imod den Calmarske Union: saa skal a. 1536. paa en Herre-Dag til Kiøbenhavn være bleven besluttet, at afskaffe aldeles Rigens Raadet i Norge, og at dette Land efterdags skulde regieres som en blot Provinz af Danmark, HVITFELD *l. c. f. 1315.* ligesom og denne Auctor *f. 1489.* beretter, at iblant Rigsdags-Acterne samme Tiid skal være insereret en Artikel, af Indhold, at Norge stedse og altiid skulde forblive under Danmarkes Crone, saaledes, at Kongen, som hver gang blev valt i Danmark uden det Norske Riges Stænders *Concurrenz,* skulde dog agtes og ansees af dem som deres Konge. Nu negter jeg ikke, at jeg jo meget gierne ønskte, at see denne Herredags-Act in extenso, saasom jeg altid har den Mistanke, at HVITFELD, der paa fleere Steder i hans Krønike, naar det kommer an paa Qvæstiones Juris Publici, begaaer heel merkelige Feyl, her ikke rettelig har fattet det Danske Riges-Raads Meening, (u) og efter at Kong Christianus III. havde betient

(u) Det være langt fra mig, at jeg vil skrive noget til den store og i Hensigt til den Danske Historie udødelig meriterte Rigs-Canzler *HVITFELDS* Fornærmelse: Alleene naar han *f. 1489.* foregiver, at af denne Herredags Slutning er aabenbar, det Hertugerne af Holsteen ikke meere med Rette kunde tilegne sig den Titel af Arvinger til Norge, eftersom Norge nu havde holdt op at være et særdeles og adskilt Arve-Rige: saa er det Sole-klart, at han ey rettelig har indseet *statum controversiæ* i det nærværende Spørsmaal; Thi var Norge forbleven et eget Arve-Rige indtil A. 1536., da kunde denne Herredags-Slutning, som en Disposition, der var giort super jure tertii, ikkun være af liden Gyldighed, efterdi det Danske Riges-Raad ikke havde været i Stand til at betage de Holsteenske Hertuger deres jus qvæsitum, og havde altsaa decreteret nulliter super re aliena. Vi have der for alletider eragtet det for nødvendig udi det Spørsmaal: om denne Titel kand tilkomme nogen anden, end den glorværdigste Kong *Friderici III.* Durchlauchtigste Afkom? at distinguere trende Slags Tider: Først, hvad Ret Kong Christianus I. har bekommet til Norge, og indistincte transfereret

paa

betient sig af sin jure victoriæ, og afskaffet det Norske Riges Raad, fordi maaskee de fleerste Lemmer deraf havde forseet sig imod ham, og giort sig skyldig criminis læsæ majestatis, men derimod alligevel af adskillige politiske Aarsager, hvilke han, som en Staats-kyndig Herre, vel havde overlagt hos sig, ikke fundet det for raadeligt at bringe den ved før høybemeldte Kong Friderici I. Renuntiation paa ham og hans høye Agnater eller Herrer Brødre faldne Arve-Rettighed til dette Rige, som et Folk der med Sverdet igien var tvunget til Lydighed, og derforuden sig intet vissere havde at forvente, end sine Privilegiers og Friheders Forliis, igien i Brug: saa var dette, hvad her af Kongen i Danmark, og, som det synes, alleene med Rigs-Raadets consensu, vel rectius, applausu, var sluttet, imputeret den sidste, som et ikke saa meget Kongens allerhøyeste Person, som meget meere Kongeriget Danmark betreffende Sag, og de Ord, at Norge skulde regieres som en Provinz af Danmark, siden ex proprio ingenio tilsat, da maaskee Rigens-Raadets Tanke alleene var, at Norge skulde noget engere og paa en *terminos vulgaris fœderis* overstigende Maade *combineris* med Danmarks Crone, og ligesom *in speciem civitatis perpetuo duraturæ conjungeris*; Thi derved, at et Rige saaledes forbindes med det andet, at det i Fremtiden synes meere at være et Annexum af det andet, end at det skulde holdes og ansees pro æqvali fœderato, lader sig ikke giøre den Slutning, at det nu ogsaa er bleven en Provinz af det andet Rige og derudi *incorporeret*; ligesom f. E. Kongeriget Lombardien, ja det Romerske Kæyserdom selv, har fra Ottonis M. Tider af dependeret af det Tydske Rige som saadant et Annexum, endskiønt ingen Tydsk Publicist derfor har understaaet sig at udgive det for en Provinz af Tydskland, eller at fingere saadan en Incorporation. Thi, man maa tage Sagen, paa hvilken Fod man vil, saa foraarsager enhver Incorporation, at et frit Staats-Corpus lader af at være det, som det før har været, og ligesom depossederes og blottes fra alle sine Juribus summi imperii og libertatis; af hvilke det intet taber, naar man ikkun præsupponerer en simple

paa sine Arvinger, indtil Kong Friderici I. Renunciation? For det andet, om efter bemeldte Kong Friderici I. Renuntiation denne Titel endnu har kundet tilkomme hans Kongelige Arvinger, og hvilke af hans Descendenter der har kundet tilegne sig den? For det tredie hvorvit denne Titel er bleven forandret ved den under Guds Velsignelse indførte Arve-Souverainetė?

ple conjunctionem, annexionem vel combinationem at være skeet: Thi som Menneskenes naturlige Frihed og Liighed bestaaer derudi, at et hvert Folk bliver de Midler og Rettigheder, hvilke de meener at behøve til deres indvortes og udvortes Velstands Conservation, ubetagen: saa cesserer og ophører al slig Jus liberi arbitrii ved en Incorporation, fordi samme egentlig og necessario angaaer Staatens Regiering og de dermed forbundne Jura. Derimod virker en saadan Conjunction intet andet, end et Systema irregulare sociorum velut inæqvaliter fœderatorum; og endskiønt den betager den høyeste Magt noget af sin naturlige Glands, saa hæver den den dog ikke gandske op. Dog vi ville og besee, hvor urimeligt dette Foregivende er, og hvor uretfærdig det Danske Rigs-Raad havde handlet, i Fald samme var falden paa den Tanke at giøre sligt.

§. 13.

Det er unegteligt, og i det foregaaende nøyagtig udført, at Kongeriget Norge, i det mindste indtil Aaret 1536. har været en med Danmark confœderert frie Staat. Ligesom det nu efter alle bekiendte Retter er vist, qvod par in parem non habeat imperium; saa maa man, for saa vit, antage det for en rigtig og afgiort Sag, at de Danske lige saalidet have haft noget at befale i Norge, som de Norske i Danmark; Setter man nu dette, som billigt er, forud, saa kand man ikke see, hvor stor den Fornærmelse kand have været, for hvis skyld det Danske Rigs-Raad skulde have sluttet, i Fremtiden at foreene Norge som en Provinz med den Danske Crone; Thi at een Alliert vel kand twinge den anden ved Vaabens Magt til at holde Allianzen ubrødelig, følgelig dette saa meget meere har Sted imellem confœdererte Staater, der leve udi et Systemate civitatum med hinanden, det have vi allereede i foregaaende tilstaaet, og ville ikke heller nu fragaae det; men at en Staat for den Sags skyld skulde de jure kunde berøve en anden sin Frihed, og bringe den under Trældoms Aaget, er ikke vel troeligt, efterdi det, ikke alleene iblant Christelige, men blot efter Fornuften levende Folk, ved conditionibus pacis aldeeles maa agtes derpaa, at Skadens Erstatning ikke drives høyere, end den begangne Forurettelses Natur tillader: Thi at

ved slig total Forandring, hvorved et hidtil frit og independendent værende Kongerige giøres til en Provinz af et andet Folk og Rige, revera en Art af Trældom paaføres, har den lærde ALBERIC. GENTILIS i hans Discursu *de Unione Regnorum Magnæ Britanniæ* meget vel anmerket, naar han *p. m. 57.* siger: *Regnum in provinciam redactum jam fit membrum minus dignum civitatis, qvomodo servi membra sunt familiæ;* Hvilket er og let at begribe, naar man ikkun vil agte dette, at herhos ikke alleene forekommer en Forkleinelse af den høyeste Majestæt og Independenz, uden hvilke man ey kand forestille sig et frit Folk eller Staat, paa det Riges Side, der saaledes incorporeris i det andet; men at der og maae paafølge en fuldkommen translatio imperii in populum socium præpollentem, hvorved da et frit Folk nødvendig lader af at være det, som det hidindtil har været, hvilket den ypperlige GROTIUS *L. II. de Jure Belli & Pac. c. 9. §. 6.* gandske ret har observeret. Den Danske Nation vilde og i Sandhed have liden Ære deraf, dersom dette saaledes var skeet; thi det vilde stride med den almindelige Regel i den almindelig Natur-Ret: qvod tibi non vis fieri, alteri non feceris; da jo den Slutning er aldeles rigtig, at ligesom ingen Regent, med mindre man præsupponerer et absolute Patrimonial-Rige og imperium mere herile, har Ret til at for-alienere sit Folk, eller en Deel deraf, uden dets Villie og Samtykke, eller at betage det noget af dets lovlig forhvervede Juribus, Privilegier og Prærogativer: Saa kand saa meget mindre den eene Forbunds-Forvandte have Rettighed til, enten at udelukke den anden, imod sin Villie, fra Forbundet og det af samme flydende Rettigheder, eller at sette den i en slettere Stand, end den er, hvilken han i Kraft af den oprettede Foreening, frivillig har paataget sig. *Nam qvi se societati aggregant, ut fœderati,* siger GROTIUS *de J. B. & P. Lib. II. c. 6. ii sibi stipulantur defensionem a toto, non autem cuiqvam permittunt facultatem se alienandi, vel in deteriorem statum redigendi.* Hvortil kand føyes, hvad han skriver *in Apologetico eorum, qvi Hollandiæ Westfrisiæqve &c. præfuerunt, c. 1. p. m. 8. Qvamqvam enim fert fœdus, nationes omnes inter se uniri colligariqve, ac si una natio essent, hoc ipsum tamen, qvousqve se porrigat, seqventia indicant, ne scilicet divellantur a se invicem, sed auxilio sint alia alii. Neutiqvam autem id fuisse propositum, ut misceretur summa imperii, ex ipsa voce liqvet fœderis, (est enim fœdus multorum summo imperio utentium pactio,) deinde, qvod non omnes nationes deinceps una natio futuræ dicantur, sed junctæ, velut si una natio essent.* Hvilket

sidste

sidste, endskiønt det af GROTIO er skrevet alleene i henseende til de confœdererte Staater, som udgiøre Republiqven Holland, dog, ob identitatem rationis, billig her finder Sted; Hvilket saa meget tydeligere sees, dersom man vil kaste et Øye paa den første til Calmar imellem de 3. Nordiske Riger a. 1397. oprettede Foreening, i hvilken leges fœderis, efter vores lærde PONTANI Translation *l. c. f. 528.* indeholdte dette: *Statutumqve inter cætera, ut tria hæc Regna unum eumqve, dum viveret, Ericum Regem agnoscerent, ac eo defuncto, unum similiter, non plures, deinceps Reges haberent. Nec fas esset Regnorum uni Regem assumere eligereve, nisi unanimi Regnorum singulorum suffragio. - - De bellis qvoqve similibusqve, qvæ ingruere possent, incommodis decretum, ut qvod uni obveniret, id obveniret singulis, mutuasqve invicem operas subsidiaqve præstarent. Regnorum unumqvodqve secundum jura sua ac leges administraretur, nec in Dania Norvegiaqve Sveticæ, nec in Svecia Danicæ Norvegicæqve consuetudines, qvæ cuiqve Regnorum peculiares essent, locum haberent. Essentqve hac unione discordiæ omnes veteraqve Regnorum atqve indigenarum odia sublata sopitaqve, nec unqvam Regnum alterum in alterum insurgeret, aut bello occasiones præberet.* Thi som af disse Ord tydelig erfares, hvor stor Liighed der har været imellem disse trende paciscerende Riger, hvilken ved dette Pactum ikke skulde formindskes, men meget meere stadfæstes og fast holdes: saa fulgte af sig selv just det, hvad forbenævnte store GROTIUS *in Apologetico l. c. p. 9.* for at bestyrke hans Sag har sluttet: *ad illius libertatis tutelam nationem Danicam Norvagis obligari, tantumqve abesse, ut sub communi fœderatorum nomine juste qvicqvam attentari potuerit adversus supremam Norvagorum potestatem.* Jeg vil nu ikke tale derom, at omendskiønt de Norske tusinde gange ex capite perfidiæ havde forbrudt deres ved den Calmarske Union erlangte Friheder, saa havde dog saadan deres Utroskab ikke givet de Danske nogen Rettighed til paa deres Side ligeledes gandske at ophæve alle Capita hujus conventionis, hvilket visselig var skeet, dersom Norge var giort til en Provinz af Danmark; J hvilket Tilfælde Herr von PUFFENDORF i den meer-allegerte Disputaz *de Systematibus civitatum §. 15. p. 306.* og i det fortreffelige Verk *de Jure nat. & gent. L. VII. c. 5. §. 17. in fine,* heel vel erindrer: *Si contingat, ut unum Regnum tanqvam provincia alteri subjiciatur, unio ex fœdere resultans exspirat, & in ejus locum arctior coalitio in eamdem civitatem subit.* Thi endskiønt vi i det foregaaende have tilstaaet, at i den Fald, da een af de confœdererte Staater vilde uden gyldig Aarsag træ-

de fra det fælles sluttede Systemate, de andre da have en jus belli imod samme: saa er det dog et andet, at tale om en Jure belli, der sigter til et oprettet Forbunds Fastholdelse, og et andet, at admittere en ex jure victoriæ forhvervet Rettighed til at giøre sin forrige Allierte og Forbunds-Forvandte til sin Undersaat; Men jeg vil endnu ikkun melde dette, hvor lidet rimeligt det er, at det Danske Riges-Raad skulde have kundet treffe og forfatte saadan en Herredags-Slutning. Vi have forhen sagt, at Kong Christianus III. a. 1534. af een Deel Norske er bleven udkaaret til Konge, og følgelig ved dette Val har bekommet en Rettighed til denne Crone, om det end er sandt, at ham, formedelst hans Herr Faders Friderici I. Renunciation, ingen videre Arve-Rettighed til Norge havde tilkommet: Hvo vilde da vel troe, at denne høyoplyste Herre skulde have saa lige frem ladet sig befalde en slig ugunstig Herredags-Slutning, der havde ligesom røvet ham en kostelig Steen af hans Crone? Ja hvo vilde troe, at Rigs-Raadet selv i Danmark paa den Tiid skulde saa aldeeles have forglemt og til Side sat al Respect for deres Konge, at det skulde have forfattet en for hans Majestæt saa høyst ufordeelagtig Slutning? (w) Thi i hvor meget end de Norske havde forløbet sig i denne Sag: saa angik dog den Forseelse meere Kongens høyeste Majestæt, som den de til Deels havde antaget for deres rette Konge og Herre, end den angik Rigens-Raadet selv i Danmark, der ikkun var en con-

(w) Herr Etats-Raad HØJER giver en meget særdeles Raison derfore, naar han i hans oftbenævnte Dännemärkischen Geschichten p. 238. siger, at de Danske derved havde giort deres frie Val meget sikkert, i det, dersom Norge var blevet et Arve-Rige, havde de været fast forbundne til og i Danmark at udvelge Arvingen til Norge, paa det Cronerne ikke skulde skilles ad: Men man maa ikke tage mig det ilde op, at jeg atter herudi dissenterer fra denne høy-meriterte Mand, for hvis Aske jeg bærer al Høyagtelse; Thi at forbigaae, det vi allerede §. 11. have beviist, at Norge forhen A. 1523. formedelst Friderici I. Haandfæstning har afladt at være et Arve-Rige, og altsaa har man paa Herredagen i Danmark 1536. ey kundet ansee det under denne Qvalitæt, saa er dette, dersom nogen end ikke vilde ansee dette vores Beviis for gyldig, saa meget, som at tillegge det Danske Riges-Raad et Slags Politiqve, den man dog ikke kand tænke det til, hvis man ikke paa den anden Side imod den klare Sandhed vil supponere, at Kong Christianus III., en saa klog og stor Regent, havde ladet sig medhandle, som man selv vilde: Jeg vil altsaa lade enhver upartiisk Læser selv dømme, hvormeget bedre vores Conjectur er, som den der hverken fornærmer Kong Christiani III. høye Rettighed og politiske Stats-Forfarenhed; der visselig har giort ham agtsom for sig og sin Familie, ey heller paabyrder det Danske Riges-Raad nogen Imputation, der skulde have stridet imod Retfærdigheds Regler.

confœderert og Forbunds-Forvante. (x.) *Nam in hisce fœderibus systema producentibus singuli fœderati proprio ex judicio sese determinant ad mutuas qvasdam præstationes, ita tamen, ut de cætero exercitium istius partis imperii, ex qva præstationes illæ fluunt, haudqvaqvam socii consensui velint alligare, nec de plenissima & illimitata sua potestate rempublicam gerendi qvicqvam delibare.* PUFENDORFF *de Jure nat. & gent. L. VII. c. 5. §. 18. & in Diss. de Systemat. civit. §. 16. l c. p. 307.* Derimod, hvis man supponerer slig Conjunctionem vel Combinationem, har Kong Christianus III. meget vel kundet samtykke deri, i det de Norske, som det synes, ere af ham bragte til Lydighed meere ved de Danske Rigens-Stænders Hielp, end ved hans egne Vaabens Magt, og i slige Tilfælde, i sær naar, som GROTIUS *de Jure belli & pacis, L. I. c. 3. §. 12. n. 3.* erindrer, en Rex usufructuarius vel fideicommissarius ikke ex proprio patrimonio, aut ex fructibus ejus patrimonii, qvod Principatum seqvitur, har taget Krigens Omkostninger, kand det, som den berømmelige Jurist FRANCISCUS HOTOMANNUS *Qvæst. illustrium I. p. m. 13.* lærer, her have Sted: *qvod qvando ditionem aliqvam Rex solus ac per se non acqvisivit, sed civium suorum sanguine, laboribus ac periculis, ea civibus potius, qvam Regi, acqvisita credi debeat.* Setter man nu dette eengang forud, og forbinder dermed den forhen fremsatte Meening, at Kong *Christianus III.* ey har havt i Sinde at *acqvirere* det overvundene Norge for sig og sin *Familie*, saa seer man ikke, hvad der har kundet hindre ham, for saavit at sette sig imod sammes nøyere Combinering med Danmarkes Crone, som den paa Norge hæftende Kongelige Majestæt, Høyhed og Værdighed intet derved fragik, og dette for Resten frie Folk alleene tabte sin forhen ved Konge-Vallet hafte fælles Stemme: Thi da saadan en

(x) Jeg berører her ikkun løselig, at nogle af vore egne Lands-Skribentere, ved at fortælle denne Krig gaae for vit, end ogsaa da, naar de tale om dens Beskaffenhed i henseende til det Danske Rigs-Raad, og tale citra respectum ad Regem, da de tractere de Norske som Rebeller; og ønskede jeg i det mindste, at fornævnte vores i Staats Rætten meget vel øvede Herr Etats-Raad HØJER endnu for hans Endeligt havde kundet eftersee og forbedre hans kurzgefaßte Dännemarckische Geschichte, fordi det ikke er at tvivle paa, at denne haarde Expression *p. 238.* jo da var bleven udslettet: Thi en Rebell er alle Tider saadan en Person, der ved en foregaaende Hyldings Eed har forbunden sig til den anden, den han med sin Utroskab har giort imod sin Tro og Lydighed, og nu til side setter saadan sin Pligt, følgelig handler imod det borgerlige Selskabs Velfærd og fælles Roelighed, hvoraf han selv er et Lem. Altsaa kand denne Terminus aldrig bruges, naar der tales om en frie Staat, der handler imod det Forbund, som den med en anden har indgaaet.

Combiner- og Foreening kunde giøre saavel ham som hans Efterfølgere i den tilkommende Tiid meere og meere respectable in Senatu gentium, omskiønt den ey har bragt Kongeriget i Danmark i og for sig selv nogen Fordeel til veye, uden en prælationem permanentem: saa kand man efter disse af os forebragte Principiis snarere supponere en Consensum i Hensigt til Kongen, end efter den ovenbemeldte Meening om dette Riges Omdannelse til en Provinz: Saa har man og, naar man anseer Sagen paa denne Maade, at Rigsdags-Slutningen ey aldeeles har frakiendt de Norske de ved den Calmarske Union erlangte Jura fœderis, men at alleene i Steden for den hidtil hafte Lighed i alle Rettigheder, hvorudi de havde staaet med den Danske Nation, er alleene et fœdus inæqvale paa deres Side produceret, saa har man, siger jeg, ikke nødig videre at spørge: Hvor og paa hvad Tiid den ærekiære Norske Nation har frasagt sig sin Ret til at være et frit og særdeles Folk? Thi da ingen ex sola vi armorum & juribus victoriæ erlanger et jus perpetuum, saa længe pars victa ikke beqvemmer sig til sine Rettigheders Afstaaelse: saa havde vel en saadan Rigsdags-Slutning kun nyttet Danmark lidet, førend man kunde beviise, (hvilket man i Evighed ikke er i Stand til at beviise,) at de Norske havde erkiendt og antaget den, og altsaa *consensu vel expresso vel tacito, directe* eller *indirecte* frafaldet sit *summum imperium*: Hvorimod dertil, at de Danske Rigs-Stænder efter den Tiid privative, valide & cum effectu legitimo har brugt alleene alle Rettigheder til at vælge en fælles Konge, med de Norskes exclusion: dertil behøvedes paa de undertvungne Norskes Side intet videre, end nuda patientia, den man og meget tydelig kand spore i de af dem med behørig Lydighed antagne, endskiønt af de Danske alleene og actu solitario udvalte Konger, Friderico II. (y) Christiano IV. og Friderico III.; Saa at man vel maa

(y) Man kunde vel og excipere et og andet imod disse; Thi f. E. dersom saa var, at Norge ved denne Rigsdags-Slutning de jure og simpliciter sine ulla contradictione var bragt til sligt et fœdus inæqvale, i Ligning med Danmark, som vi hidtil have supponeret: hvor havde det da vel været mueligt, at, efterat Stænderne i Danmark allerede A. 1542. havde til Lybershøy i Skaane udvalt Kong Christiani III. Prinz Fridericum II. til Successor i Riget, saa og i samme Qvalitæt hyldet ham, at, siger jeg, denne Prinz alligevel ikke før, end 1548. er bleven hyldet af de Norske til Opslo? Man overlegge saadant et Factum med noget større Fliid og Agtsomhed, end som

maa sige, at de Danske i saa Maade ere blevne *Superiores* over de Norske, dog ikke *potestate*, hvilket skeer, naar et Kongerige bliver til en Provinz, *sed auctoritate & dignitate*, hvilket findes hos et hvert *fœdus inæqvale*. Er det Folk da endnu et frit Folk, om hvilket man kand sige, *qvod nullius alterius potestati subjectus sit, etiamsi in fœdere comprehensum, ut is populus comiter alterius populi majestatem conservaret*, som den gamle Romerske Jurist PROCULUS *in l. 7. ff. de captivis & postliminio* ret erindrer, og GROTIUS i sit uskatterlige Verk *de jure belli & pacis L. I. c. 3. §. 21.* meget vitløftig har udført: Saa er og Norge efter denne Rigsdags Slutning bleven, ligesom det var tilforn, et frit Folk; (z) og kand man, dersom det skulde komme nogen fremmed for, oplyse det, som før er meldt, med det Romerske Riges Exempel, der fra Ottonis M. Tider af har været sammenføyet ved det Tydske Rige; Thi derom siger den Tydske, hvilken GUNTHERUS i hans ypperlige Helte-Digt *Ligurino L. I. v. 249. sq.* forestiller talende, gandske ret:

Ex qvo Romanum nostra virtute redemtum,
Hostibus expulsis, ad nos justissimus ordo
Transtulit imperium, Romani gloria Regni
Nos penes est, QVEMCUMQVE SIBI GERMANIA REGEM
PRÆFICIT, HUNC DIVES SUBMISSO VERTICE ROMA
SUSCIPIT, ET VERSO TIBERIM REGIT ORDINE RHENUS.

Endskiønt dets uagtet, som vi allerede have erindret, ingen Tydsk Publicist har nogensinde været saa eenfoldig, at hand skulde udraabe Rom og Italien for det Tydske Riges Provinzer.

§. 14.

som hidindtil skeet er, og sige os siden uden nogen slags forefattet Tanke, hvad man skal slutte om den anden Parthies Meening?

(z) Det er altsaa uden Modsigelse falskt, naar *CONRINGIVS* i sin *Thesauro Rerumpublicarum T. IV. Opp. f. 400.*, da i det foregaaende var talt om, at de Danske i sær havde villet tiltage sig adskillige Prærogativer og Rettigheder frem for de øvrige i den Calmarske Union confœdererte Staater, saa skriver: *qvod autem non injuria conqvesti sint Sueci de injuria Danorum, ex Regno Norvegiæ apparet. Cum enim Norvagi antehac ejusdem essent juris ac libertatis, id*

egere

§. 14.

Dog hvad ville vi længer bestride en Meening, der tilstrekkelig igiendriver sig selv. Vi ville engang stille os an, ligesom vi troede, at HVITFELD havde ikke feylet, og at oftbemeldte Rigsdags Slutning var virkelig saaledes conciperet og forfattet, ligesom hand fortæller sine Læsere den. Men kunde vi dermed betage Kongeriget Norge noget af sin Høyhed og Frihed? Jeg meener, enhver vil svare: Ingenlunde. Thi den heele Staats Indretning, som vi efter disse Tider forefinde i Norge, imodsiger dette Foregivende. Men nu er det en hos alle Natur- og den almindelige Staats-Rets Lærere afgiort Sag: qvod rerum moralium natura ex operationibus cognoscatur; hvorom GROTIUS *de jure belli & pacis L. I. c. 3. §. 11. n. 1. & 2.* fortiener at læses. Var derfore Kongeriget Norge nogensinde bleven forvandlet til en Provinz af Danmark, saa vilde deraf følge, at dette Riges Navn i de Kongelige Titler fra den Tiid af burde været udslettet, ikke alleene af den Aarsag, *qvod victis ignominiæ loco solet imponi, ut qvum inseruntur populo victori suæ nationis nomen abjiciant & amittant*; som Protectoren af Engeland, Sommerset, i sin Skrivelse til Skotlænderne hos SLEIDANUM *L. XX. Commentar. de statu Religionis & Reipubl. sub Carolo V.* siger, men og, fordi store Herrers Titeler skal indbefatte noget af Betydenhed, da det, at kalde sig af enkelte Provinzer, (hvilke dog ere foreenede i det almindelige Staats-Corpore med hinanden, ligesom i det borgerlige Selskab een Borger med den anden,) vilde klinge lige saa latterligt, som det vilde synes taabeligt, om en Proprietaire, der paa sit Gods eyer 20. Bønder, vilde, for at giøre sin Titel smuk lang og vitløftig, opregne derudi alle deres Navne, og kalde sig Herre over Peder Jensen, Claus Nielsen, Casper Larsen &c. *Provinciæ sane civitates esse desierunt, factæqve sunt aliarum civitatum appendices, qvæ in se ipsis nihil imperii habent*, siger Herr VON PUFENDORFF i den ofte citerte Disputation *de Systematibus civitatum §. 8. l. c. p. 286.* meget vel; følgelig rimer det sig ikke med det iblant store Herrer brugelige Decoro, at nævne sig af bare Provinzer. Skal derfor alle Forandrin-

egere Dani, ut in servitutem redigerent illos, quod & factum. Omnis enim res publica sive summa potestas in Norvagia hodie periit.

andringer in politicis have nogen Virkning i Følge med sig, hvorved en Ting holder op at være det, som den har været før: Saa skulde, dersom slig en Omskiftelse var gaaen for sig, visselig ogsaa Kongeriget Norge have ladet af, at hede et Kongerige: Men nu finder man, efter denne Tiid saavel, som tilforn, i de Kongelige Titeler det Navn, Konge til Norge: Man finder, at de Danske Konger siden, som før, have beholdet og brugt det Norske Vaaben saaledes, at, hvor man seer den Norske Løve, endog alleene, uden det Danske Vaaben derhos, at samme Skiold dog ikke desto mindre er prydet med en Kongelig Crone, (saasom man for at see Exempel derpaa, ikkun kand kaste et Øye paa de i Norge prægede Mynt,) hvilket sandelig ikke vilde skikke sig, dersom dette Rige ey var videre, end alleene en Provinz. Kaste vi og op i Herr HOJERS kurtzgefaste Dännemarckische Geschichte, skal vi fornemme, at denne lærde Mand siger sig selv imod: Thi da hand *p. 238.* reciterer tit benævnte Rigs-Dags Slutning de an. 1536. ligesom det da var bleven decreteret, efterdags at regiere Norge bar som en Provinz: saa finder man derimod *p. 397.* endnu under Christiano IV. særdeles i Norge holdene Herredage, saasom allerhøyst bemeldte Konge, Christianus IV. høylovlige Jhukommelse endnu an. 1604. og 1641. til Bergen, an. 1607. til Stavanger, og 1646. til Christiania, efter hans egen Beretning, har besøgt samme, (a) da det dog er enhver, endog in Politicis ikkun halvøved lærd Mand bekiendt, at Provinzer af et andet Rige vel undertiden ex privilegio & concessione Imperantis kunde holde saa kaldede Land-Dage eller Moder, hvilke dog ingenlunde kand tillegges det Navn af Herre- eller Rigs-

 Dage

(a) Den gode *CONRINGIUS* har altsaa atter været falsk underrettet, naar han i sin *Discursu ad LAMPADIUM T. II. Opp. f. 336.* foregiver: *In Norvegia jam per ducentos annos nulla fuere comitia, HERILITER enim Dani imperant illis,* og tilsetter han endnu ligesom en imprecationem nemeseos divinæ derpaa: *Forte & Dani imposterum eamdem experientur fortunam.* Men saa usandfærdig og urigtig som dette hans Foregivende er, saa daarlig og forgieves har hidindtil, Gud skee Lov! saadan hans Spaadom været, og vil fremdeles blive; Thi vi agter os i Danmark og Norge under vore Monarchers milde Scepter langt lykkeligere, end andre Folk, der staaer under *Aristocratisk* eller *Democratisk* Regiering. Ellers er det noget forunderligt, at det ringe Salarium, som denne, ellers ærlige og i Sandhed lærde Mand, nød den Tiid af Sverrig, har kundet giøre ham saa modig, ved alle Leyligheder at tale haanlig om de Danske, endog tvert imod den aabenbare Sandhed.

Dage, som nødvendig *præsupponerer summum imperium Procerum consultantium.* Ja, hvad det meeste er, saa finder man hos ham *p.504.*, at de Norske ikke saa aldeles have ladet sig betage deres Val-Rettighed, i Henseende til deres fælles Konger over begge Riger, at meget mere, (at forbigaae det nyelig i foregaaende §. sub litt. y. anførte Exempel, hvorom man hos ham kand conferere *p.260.*) endnu an.1656. den allerede Aaret tilforn af de Danske Rigs-Stænder til hans Herr Faders, Kong Friderici III. glorværdigste Hukommelse, Successor udvalte Kongelige Prinz Christianus V. ved Stændernes særdeles Val i Norge er bleven kaaret til Konge over dette Rige. Vi vilde intet melde derom, hvorledes Kong Christianus IV., efter meerbemeldte Herr Etats-Raad HOJERS Beretning *p.397.* har meddeelt den Norske Adel den Danske Adels Privilegier, (b) og at Norge alle Tider har beholdt sine jura autonomiæ ukrænkede, og endnu paa nærværende Tiid har sin egen og i adskillige Stykker fra den Danske differerende Lov. Thi som Politici meget vel erindre, *qvod ad unitatem civitatis non reqviratur, ut omnes ejusdem partes integran-*

(b) Følgelig er det atter urigtig, naar adskillige udenlandske Skribentere giøre saa stort Væsen af de Norskes haarde Sclaverie. Vel har *JOH. BOTERUS* skrevet sine *Relationes de præcipuis rebus publicis* for Kong Christiani IV. Tider: Ikke dets mindre er det dog uden Grund, naar han *p. m. 17.* siger: *Regem Norvegiæ, cum electioni obnoxium factum esset, discordiis aliisqve turbis exagitatum pervenit ad Regnum Daniæ, qvi, ut de eo securus sit, tractat dure incolas, spoliatqve eos facultatibus, nec miseris hominibus spes est melioris fortunæ, qvod Regi omnes aditus & portus maris sint*: Men de nyere Skribentere kand sligt Foregivende ey holdes til gode; og dog skriver den eene, ligesom i blinde, herudi efter den anden. Jeg vil nu intet sige om *CHRISTIANO FUNCCIO*, der i hans *qvadripartito orbis imperantis breviario historico-politico P. II. c. 5. qv.* 78 med saadanne ugrundede Klagemaale har opfyldt Papiret; Thi med denne Skole-Mands Skrøbeligheder, der ey har haft nogen bedre Bog, end *CONRINGII* Thesaurum Rerumpublicarum, at betiene sig af, maa man see igiennem Fingre. Men naar den ypperlige Herr Forfattere des Europäischen Herolds, en ellers veløvet Minister og Staats-Mand, holder slig urimelig Kæremaal for sandt, saa kand jeg ikke negte, at det smager alt for stærk af et passioneret og uredeligt Gemyt; Thi hvor usandfærdigt maa det ikke forekomme enhver uparthiisk Læsere, naar det *P. II. Sect. 5. f. 253.* heder: Die Norweger hält man (in Dännemark) sehr hart, und giebt ihnen wenig *Occasion* sich tapfer zu erweisen: og, det som endnu er værre, naar man *f. 256.* foregiver: Man hat die Stände und Unterthanen des Königreichs Norwegen ganz von Ehre und Würde gebracht, die Adelichen Familien ausgerottet, und denen Dänen dero Güter zugeeignet, damit sie nicht wider die Könige *revolt*iren mögten. Immassen auch kein einiges Amt, solte es auch noch so geringe seyn, an einen Norweger vergeben wird, der Meinung, es würde die Beherrschung der Lande destoweniger Anstoß leiden. Vi gaae med Fliid forbi, hvad han videre skriver *f. 265.* saasom det kand være nok, at have sagt eengang, at disse Beskyldninger ere uden Grund.

tegrantes iisdem utantur legibus positivis, aut pari omnes conditione habeantur, sed sufficiat, si ab uno omnes imperio dependeant, & sæpe inter artes victoris sit, de pristino more & legibus eorum, qvos vicit, nihil immutare; PUFENDORFF. de jure nat. & gent. L.VII. c. 5. §. 16. & in diss. de Systemat. civit. §. 8. Saa ere og begge Deele en Ting, der ikke egentlig angaaer Substantialia Regni; men en Forandring in non substantialibus kand i dette vigtige Spørsmaal ikke give noget tilstrekkelig Beviis. Og af denne samme Aarsage melde vi ikke heller, at endnu i de Aar 1660. til 1664. findes Spor af en Høyeste Ret udi Norge. Thi da det har behaget Guds Forsyn ved den an. 1660. den 18. Octobris i Danmark, og siden a. 1661. den 25. Aug. i Norge af begge Rigers samtlige Stænder eenstemmig præsterte solenne Arve-Hylding igien at giøre begge disse Nationer hinanden fuldkommen lige derudi, at de i Fremtiden, og Gud give! indtil Verdens Ende, arvelig skulde *devolveris* under en *souverain* Kongelig Regiering paa den Glorværdigste Kong *Friderici III.* Durchleuchtigste *Descendenter;* men ved den samtydig sluttede Monarchies Stiftelse al forrige nexus systematicus civitatum desuden ophører, i det disse Staater nu ikke meere bør agtes og ansees som Forbunds-Forvanter, men som Lemmer paa et Staats-Legeme, der regieres som af eet Hoved, saa og af een Aand, og, med et Ord at sige, som Med-Borgere af eet og det samme Land eller Staat; (c.) saa kand dette, at nu om Stunder Appellationerne gaaer fra Ober-Hof-Retten i Norge til Høyeste Ret i Danmark, umuelig allegeris til Præjudice for deres Frihed, samt Prærogativer og Rettigheder, som de nyde lige med de Danske. Thi ey at melde, at det saaledes er brugeligt, at slige summa tribunalia holdes paa de Steder, hvor Kongen og Landets-Herre

(c) Den forhen berømte Herr Auctor des Europäischen Herolds maa have haft et slet Begreb om vore Glorværdigste Monarchers Regierings-Konst, naar han *cit. P. II. Sect. 5. f. 257.* giør Forskiel imellem de Kongelige Staats-Maximer i henseende til Regieringen i Danmark og Norge, formeenende, at Undersaatternes Tilstand er i mange Maader bedre i Danmark, end deres i Norge, hvor man rettede sin Hensigt paa Kongens Velstand og *Dominat.* Thi, kiere! hvad skulde der vel kunde bevæge vores allernaadigste Monarch til at ansee Norge med andre Øyen, end Danmark, da han er en absolut-souverain Herre i begge Riger, og begge Nationer, GUD være Ære! i ham og hans Glorværdigste Forfædre have haft rette Landets Fædre til alle Tider, følgelig ere ikke Stif-Sødskende.

re har sin Hofstat, hvorpaa man seer Exempel i det Tydske Riges Hof-Raad: saa beroer det jo ligesaavel paa hans Kongelige Majestæts uomskrænket Magt og allerhøyeste Behag at forflytte den høyeste Tribunal til Norge, som det hidindtil blot og alleene har dependeret af høystbemeldte hans egen og hans Majestæts Glorværdigste Forfædres frie Villie, at drage Appellationerne fra Norge til Danmark. Ligeledes kand den i lang Tiid efterladte Croning intet beviise, imod den Landet bestandig paahæftende Kongelige Værdighed, efterdi det i vore Tider tydelig nok er forklaret, at man iblant Christelige Konger og Kaysere intet har vidst af slig præstelig Salving og Indvielse, førend Paven med Kong Pipino i Frankrige har ført den i Brug. Enten det nu samme Tiid maae have været een alleene til Religionen sigtende Ceremonie, eller derunder har allerede ligget skiult et det Pavelige Clerisies Konstgreb, og i sær den afskyelige Lærdom, som ved Kayser Henrici IV. Afsettelse har yttret sig, og hvorom HELMOLD. *in Chronic. Slavor. L.I. c.32.* skriver, (d) hvilket vi dog neppe kunde troe, saa kand dette være os nok, at der i vore Tider ikke meere findes nogen fornuftig Politicus, der skulde meene, at dette Pavelige Institutum staaer i nogen Relation med den Kongelige Værdighed og Magt, og at en Konge, end og uden Croning og Salving, ligesaavel er Guds Statholder paa Jorden, som den, paa hvilken denne Ceremonie er bleven forrettet: Som det og dets uden er en hos alle Danske bekient Sag, at Biskopen i Christiania, hvilken man i de nyere Tider kand ansee som Primas af Norge, alle Tider tillige med Biskopen af Kiöbenhavn conjunctim pleyer at forrette Actum consecrationis Regiæ, saa kand det ikke være rigtigt, at Kongeriget Norge ikke

(d) Nemlig *HELMOLDUS* fortæller, at Biskopperne ved den ulykkelige Kaysers Henrici IV. besluttede Affsettelse ikke vidste, hvorledes de skulde forholde sig, indtil paa det sidste Erke-Biskopen af Maynz paa en ret geistlig Maade talte dem saaledes til: *Quousque trepidamus, o socii? Nonne officii nostri est Regem consecrare, consecratum investire? Quod ergo Principum decreto impendere licet, eorundem auctoritate tollere non licet? QUEM MERITUM INVESTIVIMUS, IMMERITUM QUARE NON DIVESTIAMUS?* og denne u-theologiske Tale virkede strax saa meget, at fornævnte *HELMOLDUS* setter dertil: *Statimque accepto conamine Regem aggressi sunt, eique coronam de capite abruperunt, deinde sublatum de sede purpura, cæterisque, quæ ad sacram investituram pertinent, funditus exuerunt.*

ikke tager lige saa stor Deel i den Kongelige Salving, som det Kongerige Danmark. Ey at tale om, at foruden dette, det ikke er noget usædvanligt, at fleere combinerte Rigers Croning forrettes under een Actu, hvilket man kand see paa det Tydske Kayserdom, Spanien, Engelland, Ungarn og Frankrige; Thi saa lidet som man f. E. kand slutte, at Kongeriget Navarra er en Provinz af Frankrige, fordi Kongerne i Frankrige ikke pleye i sær at crones i Navarra; ligesaalidet kand og infereris noget til Norges Riges Præjudiz af denne Actes Efterladelse.

§. 15.

Dog hvad bemøye vi os med at fremsette flere Grunde og Argumenter imod saa ugrundet et Foregivende? Den Stormægtigste Monarch *Fridericus III.*, hvilken Gud til en Naade-Løn for sin imod sit Folk udviiste faderlige Omhue og Kierlighed har givet et arveligt Eenevolds-Herredømme over Danmark og Norge i sine Hænder, har tydelig nok forklaret, at hand ey ansaae Norge som en Provinz af det Danske Rige, naar hand i den om Arve-Successionen i begge Kongeriger oprettede Sanctione Pragmatica §. 19. udtrykkelig nævner det ved Navn, og derved setter det imod alle andre Provinzer, som *dependere* af begge Riger; Thi var det saa, at Norge nogensinde var bleven en Provinz af Danmarks Rige, saa havde det ikke været nødig, at denne priisværdige Monarch, da hand vilde forbyde alle Alienationer af hvis der hørte til Cronen, med klare Ord melder, at begge hans Kongel. Majestæts Arve-Kongeriger Danmark og Norge, med alle dertil hørende Provinzer og Lande, &c. uadskillelig skulde blive samlede: Hvorved altsaa Norge ligesaavel, som Danmark navnlig *distingveres* fra en Provinz. Som nu denne store Stiftere af det Høylovlige Kongel. Arve-Huus i hans Allerhøyeste Person har seet Arve-Rettigheden til Danmark igien i sin fulde Kraft oplivet, og af saadan ham ved Guds Beskikkelse forleente frie Magt har kundet give begge Riger den Form og politisk Dannelse, der efter hans Viis-

dom syntes ham at være den beqvemmeste til begge Nationers Beste og Velstands Vedligeholdelse, hand og siden i forberørte Sanctione Pragmatica paa det allertydeligste har reguleret Arve-Successionen i begge Kongeriger; saa kand deraf med god Grund sluttes, at vi tilforn §. II. intet have skrevet imod Sandheden, naar vi saaledes have yttret vore Tanker, at den Titel, Arving til Norge, ikke kand tilkomme nogen, uden alleene de Durchlauchtigste *Descendenter* af Hans Kongelige Majestæt, Høystbemeldte *Friderico III.* Hvilke da den Allerhøyeste indtil Verdens Ende vilde opholde i uforanderlig Flor og Velstand, ikke alleene til disse Kongerigers Nytte og Beste, men endog til den heele Evangeliske Kirkes særdeles Trøst, og derhos forleene af Naade, at under

Deres velsignede Regimente maae boe Ære i begge Riger,
Retfærdighed og Fred maae kysse hverandre,
Amen!

G. D.

G. D.

Uforgribelige Tanker

Om de Steene, som ere fundne i Galle-Blæren hos det af denne Tiids Sygdom henfaldne Horn-Qvæg; om, og hvorvidt samme haver Deel i Sygdommen?

Siden man har anvendt al Umage paa at erfare Beskaffenheden af den iblant Horn-Qvæget grasserende pestilentialske Syge, for derefter at anstille Curen, og til den Ende ogsaa aabnet de hendøde Kroppe; saa er man ikke alleeneste hist og her, skiønt ikke hos alle, dog hos de fleste bleven var, at Galle-Blæren har været meere, end ordinair, udspilet, og i den samme en større qvantité af Galle, end ellers, naar Qvæget er sundt; Men man har og fundet i Galle-Blæren hos en Deel Qvægs-Hoveder nogle Kugler, hvilke man (da man ellers og iblant antreffer dem) pleyer, i henseende til deres Haarhed, at kalde Calculos eller Lapides Vesicæ felleæ. Da derfore adskillige derved ere bragte paa de Tanker, at saadan Galle-Blærens Beskaffenhed er, om ikke en Aarsage til, saa dog en Virkning af den grasserende Syge, og des Aarsag have eragtet det billigt, nærmere at overveye, hvorvidt denne Meening kand være grundet, og om derved et større Lys kunde tændes, til desto nøyere at kiende, og bedre at hemme dette Onde? Saa har jeg derover i følgende vildet give mine Tanker tilkiende.

Det vil altsaa være fornødent at undersøge:

Qvæst. 1.) Hvad det har for en Beskaffenhed, som i almindelighed med Galle-Blære-Steene, saa i særdeleshed med dem, som ere fundne i Kroppene af det hendøde Horn-Qvæg?

2.) Hvad det er for en Syge, som grasserer iblant Horn-Qvæget?

3.) Om forbemeldte Calculi, enten har kundet genereres, eller virkelig ere genererede af saadan Sygdom?

4.) Om man af den Mængde Galle, samt af de i Galle-Blæren undertiden forefundne Steene kand vendte at komme nærmere efter, enten Grunden, eller Curen, til denne Syge?

Qvæstio I.

Hvad har det for en Beskaffenhed, saavel i almindelighed, som i særdeleshed med disse Calculis, som ere forefundne i Galle-Blæren?

Resp. Det er iblant de Medicinske Observationer ingen fremmed og ubekiendt Sag, at man, hos Mennesker saavel som Qvæget, men i besynderlighed hos Horn-Qvæget, har i Galle-Blæren og de Gange, som Gallen maa passere igiennem, forefundet slig tyk og haard Galle, der tid efter anden er bleven meere og meere fast og haard, og har, at ansee uden paa, været, som den kunde været poleret. Blant Menniskene ere gamle Folk og Fruentimmer, som sidder meget stille, underkasted dette onde, hvilket man iblant først har kundet kiende efter deres Død, siden ingen besynderlige Tilfælde, som Kiendetegn dertil, har yttret sig, medens de levede; men iblant har dog sligt været at slutte af deres smertefulde Omstændigheder

der og en guulagtig Farve, der har tillige ladet sig see i deres Ansigter. Tallet paa slige Steene, hos Mennisker saavel som Qvæget, er ikke altiid lige; meget meere finder man antegnet, at man enten har fundet en stor Calculum, eller fleere smaa; deres Gestalt har ligeledes været snart rund, snart kantet. Iligemaade er deres Farve nu bruunagtig, nu grønagtig, nu pletted, iblant og, men dog sielden, hviid: Hos Horn-Qvæget er deres Farve, nu meere, nu mindre, guul; Ligesaa ere de hos Qvæget meere løse og møre, saa at de snarere falde fra hinanden og gaae i stykker, end de Calculi, som genereres i Galle-Blæren hos Menniskene, hvilke ere langt fastere. Hvad nu de Lapillos angaar, som paa forbemeldte Maade ere tagne af Galle-Blæren hos Horn-Qvæget, saa ere de i deres udvortes Skikkelse runde, og af Størrelse, som et Due-Æg; Deres Farve er Okker-guul, saa at man dermed kand tingere og farve Papier og sligt; De smager gandske bittre, men har aldeles ingen Lugt; De veyer, efter deres Størrelse at regne, ikkun gandske lidet, saa at enhver er ikke stort over et halv Qvintin tung, og naar man kaster dem i Vandet, svemmer de oven paa; I besynderlighed bestaaer deres Structur af lutter Lameller eller tynde Skorper og Rander, som lavviis ligger oven paa hinanden, paa samme Maade formerede, som Bezoar-Steene, men derhos gandske hullede og aabne, siden disse Lameller, naar man meget rører ved dem, falde snart af, og gaae i Stykker; holder man disse Steene til Lyset, saa fænger de Ilden og tændes an; De solveres og løses ikke op enten i Vand, Ædike, eller Spiritu Vini, men bliver alleene bløde, saa man kand trykke dem i Stykker, og farve guult dermed. Af hvilket alt det er klart og aabenbare, at disse Calculi Vesicæ felleæ, som man har fundet i det af denne grasserende Syge døde Horn-Qvæg, ikke ere, i henseende til deres Væsen, adskillige fra andre Calculis, som tilforn ere fundne i Galle-Blæren, men at de meget meere i alle Stykker og Omstændigheder kommer gandske nøye overeens med samme.

Qvæstio II.

Hvad det er for en Syge, som grasserer iblant Horn-Qvæget?

Resp. Den Sygdom, af hvilken der paa en kort Tid saa stor en Mængde af Horn-Qvæg plutzelig i disse Lande er henreven, og af hvilken ogsaa de tvende Høveder ere døde, i hvis Galle-Blære man har fundet bemeldte Calculos, er, efter sin Natur og Væsen ingen anden, end den samme, der nu i nogle Aar har streiffet fast hele Europa igiennem, og allevegne, ligesom en Pest foraarsaget at Qvæget hyppig er henfaldet: samme har taget sin Udspring og Begyndelse i Tartariet, (hvorfra Pesten og saa ofte er udkommen iblant Menniskene,) dersra har den vendt sig til Moscau; siden til Polen, og derfra deels paa den eene Side strakt sig igiennem Liefland, Curland, Preussen, Pommern, Mecklenborg, Holsteen indtil Engeland og Holland; Deels og paa den anden Side udbredet sig igiennem Tyrkiet, Ungern, Dalmatien, videre, igiennem Oesterrig, Mæhren, Steyermark, ja og igiennem Italien, Frankerig og Spanien: Siden har den vendt sig tilbage igien til Tydskland og angrebet de der omliggende Lande, indtil den endelig og har yttret sig i disse Lande, hvor den endnu grasserer.

Vel kand nu, medens denne Sygdom staaer paa, visse Omstændigheder indtreffe og yttre sig hos det syge Qvæg, i et Land, hvilke ey saa lige findes i et andet, hvorom man og har saa mange adskillige Relationer, saa at en efter den anden prætenderer at have fundet Sygdommens Aarsag og Sæde, snart i Hornene, som skal være kolde; snart i Hovedet, siden Øynene rinder og driver; snart i Rygge-Blodet, og saa videre: Men det gaaer her til med Horn-Qvæget, ligesom med Menniskene, hvilke i een og den samme Sygdom ikke alle haver eens og de samme Tilfælde, men hver efter sin adskillige Consti-

Constitution; og paa samme Maade har det sig med Horn-Qvæget, hos hvilke Symptomata indfinde sig, nu fleere, nu ferre, nu svagere, nu stærkere; snart paa et, snart paa et andet Sted; men ere dog alle Spirer og Skud af een Roed, om de endskiønt i deres Øyen, som ere u-erfarne, eller ikke nøye nok giver agt derpaa, kand, i Henseende til Stedet, de yttrer sig paa, og Gestalten, de lader sig see under, synes meget at differere.

Paa saadan Maade falder da deslige Tanker og Discurser bort, ligesom Grunden til denne Syge skulde være at søge, enten i det slette Foer, som har været meget fugtigt; eller i en nedfalden ond Taage, en giftig Mehldug, en blaae Skye, der øyensynlig har flyttet sig fra et Sted til andet, og sligt meere; saasom Sygdommen allevegne er fortplantet derved, at det sunde Qvæg er anstukken og befængt af det syge, som u-formodentlig er kommen til det; ligesom det i særdeleshed er bemærket i Italien, frem for paa andre Steder, at ved en med Sygdommen befængt Oxe, som blev dreven af Ungern til Venedig, har Sygdommen allerførst yttret sig i det Venetianske District, hvorfra den efter Haanden videre har udbredet sig i det Maylandske, siden i det Ferrariske, og lige indtil de Neapolitanske Grændser, hvor den allevegne har anstukket det friske Qvæg og bortrevet en stor Mængde af Horn-Qvæget, da Tilfældene i Almindelighed have været af samme Art og kommet gandske over eens med dem, som man ved Sygdommen i disse Lande antreffer.

Forlanger man endnu nærmere og nøyere at vide, hvori denne Syges anstikkende Gifft bestaaer; da har samme lige Beskaffenhed med den, der yttrer sig, naar Pest grasserer iblant Mennisker, og bestaaer i et subtilt malicieus Væsen, hvilket af Qvægets Legemer ved Respirationen fordeeler sig i Luften, og tillige med den trænger sig ved Inspirationen ind i andres Legemer; Enten nu at samme foreener sig i Lungen med Blodet, eller (hvilket og snarere kand bevises) at det kommer tillige med Spyttet i Munden ned i Maven;

saa breder det sig, naar det ved den indvortes Varme i Legemet er endnu giort tyndere, videre ud, angriber de meest aabne Deele, gior Blodets Beblandelse ureent, og saaledes forstørrer det til Livets Underholdning Naturens fornødne Arbeide, at Legemerne endelig maae crepere og undergaae.

Men at denne onde og anstikkende Materie, hvilken andre Creature, der kand være i samme Egn, ligesaavel med Luften trekker til sig og nedsluger, dog alleene udbreder sin Gift hos Horn-Qvæget, dertil er dette Aarsagen; At der ere adskillige Venena particularia til, hvilke yttrer sig som Gift alleene i et eller andet Specie Animalium; Saa at, ligesom f. E. Fugl-Verk, og særdeles Høns, døer af bitter Mandler: Item, Ulve, Hunde og Katte dræbes af Ræve-Kager, som dog intet skader Menniskene, eller i almindelighed andre Dyr; Ligesaa yttrer og dette Contagium sin Gift speciellement ikkun hos Horn-Qvæget; Paa samme Maade, som det og vel hender sig iblant, at andre grasserende Sygdomme borttager Heste, Faar og Sviin, da Horn-Qvæget gaaer frie og deraf tager ingen Skade.

Qvæstio III.

Om forbemeldte Calculi Vesicæ felleæ har kundet genereres, eller virkelig ere genererede af saadan Sygdom?

Resp. Det er betænkeligt at svare paa dette Spørsmaal, siden der ere mange af denne smitsomme Syges Virkninger, som man endnu ikke kiender; Som derfore ey beqvæmmere eller med vissere Grund kand dømmes om et slags Forgift, end naar man nøye giver Agt paa dens almindelige Virkning, og man endnu ikke ved Efterforskning har erfaret denne contagieuse Damps Activitæt; Saa ere der nogle Omstændigheder, af hvilke man rimelig skulde slutte,

at

at Sygdommen hos Qvæget foraarsager disse Steene i Galle-Blæren; Thi som det allerede forhen er anført, at der fast hos alle syge Høveder blant Horn-Qvæget er funden en stor Forandring i Galle-Blæren; saasom, at den har været langt større, og meere end ordinaire udspilet; Item, at der har været en meget større Mængde af Gallen, end sædvanlig, og saa videre: hvoraf man følgelig kand slutte, at Gallen ikke har kundet have sit Udløb af Blæren, men er formedelst Sygdommen bleven hindret og opholdt; saa har det altsaa lettelig kundet skee, at Gallen, som desuden er en tyk og sey Liqveur, er, ved at trykkes længe sammen og paa hinanden, omsider bleven til et compact, tykt og tæt Væsen; Hvortil og kommer dette, at man i denne Sygdom har befundet, at de Deele omkring Maven, eller rettere at sige, ved Mavene (siden Horn-Qvæget har 4. Maver) ere i særdeleshed blevne angrebne og inflammerede; ved hvilken indvortes Brand da en større Hitzighed har reist sig ved de Deele, hvor Gallen ligger i Nærværelsen, saa har samme ventelig kundet, og kand skee, nødvendig maattet hielpe til, at Gallen desto snarere er bleven tyk, og følgelig forvandlet til en Steen.

Vil man derimod paa den anden Side overveye deres Grunde, som formener, at saadan Concretion og Galdens Forhærdelse ikke reiser sig af denne Sygdom, da ere de ikke heller svage: Thi 1.) er det klart og en afgiort Sag, at slige Concrementa, Calculi, eller Steene findes i Galle-Blæren, hos Mennesker, saavel som Horn-Qvæg, endskiønt de ikke ere beheftede med deslige pestilentialisk Sygdom, ja, endskiønt man ikke i deres levende Live har haft de mindste Spor eller Kiendetegn for sig, hvoraf man kunde dømme, at Galle-Blæren var opfyldt med deslige Steene, men er allerførst ved Besigtelse bleven var, at deraf har været et stort Tal for Haanden. 2.) At om man endskiønt har aabnet mange Høveders Kroppe, som ere creperede af denne Sygdom, saa har man dog meget sielden funden Steene i Blæren, og ikke eengang merket dem hos alle dem, som dog har haft megen Galle i Blæren.

3.) Er det tilforn bemerket og anført, hvorledes at disse Calculi Vesicæ felleæ, eller Kugler ere hos Horn-Qvæget meget mere gemeene og langt oftere at antreffe, end hos alle andre Dyr, saa at disse forefundne Stene maae have deres Oprindelse af andre Aarsager i det siden hendøde Qvægs Legemer, som hielper til, at disse Steene bliver saa varige i Galle-Blæren; hvorom videre her at handle vilde falde for vitløftigt.

4) Til at bestyrke denne Meening, nemlig, at disse Steene virkelig har været i Galle-Blæren hos Qvæget, før Sygdommen er begyndt, kand man og henføre disse Steenes Structur, hvilken, som vi forhen have anmerket, kommer overeens med Vexten af en Bezoar-Steen, der ikke paa eengang, men efter Haanden saaledes voxer og tiltager, at det eene Blad legger sig laugviis oven paa det andet, indtil den naaer sin fulde Størrelse; hvortil udfordres en rum Tid, og kand ikke skee i 3. eller 4. Dage, som forberørte Sygdom staar paa, da Døden, som strax paafølger, hindrer deres videre Tilvext.

5.) Endelig synes og Couleuren af disse oft-nævnte Steene, som ere tagne af Galle-Blæren, at stride imod deres saa hastige Vext, siden samme ere af saa høy-guul en Farve, som andre Naturkyndige have anmerket, da man tvertimod skulde slutte, at en saa hastig Vext maatte foraarsage en meget dunkel Farve, efterdi Galdens Liqveur da maatte beholde sin egen mørke Farve og saaledes være bleven compact og haard.

Vilde nogen ikke desto mindre paastaae, at denne Sygdom kunde dog have contribueret, om end ikke til disse Stenes Concretion i saa faae Dage, saa dog alligevel, naar de tilforn vare der, til deres desto hastigere Vext og Forstørrelse ved den af Inflammationen sig reisende Heede, hvorom forhen er talt; Saa kunde man overlade til enhver at troe og tænke herom, hvad hand vilde.

Qvæ-

Qvæstio IV.

Om den Kundskab, som man, ved at aabne det af denne Sygdom hendøde Qvæg, har faaet, angangende den i dem forefundne, saa vel Mængde af Galle, som Galle-Stene, kand give noget Lys til at komme nærmere enten efter Grunden til denne Sygdom, eller dens Cur?

Resp. Vel er det saa, at man i deslige farlige Tider, naar smitsomme Syger grasserer, giør sig al optænkelig Umage for paa det nøyeste at kunne erfare Grunden og Aarsagen dertil, siden man derved styrkes i den Forhaabning, at kunne saaledes desto vissere og tryggere udfinde de, saavel til Præcaution, som Cur, tienligste Midler; Af hvilken Aarsag deres Curiositæt ikke heller er at laste, som ey have sparet nogen Flid i at aabne det døde Qvæg, og derved baade at anmerke og beskrive alt det, som dem er kommen usædvanlig for: Men det er alleene at beklage, at al den anvendte Umage har ved contagieuse og ellers sielden forekommende Sygdomme meestendeels været forgiæves, hvilket de i saa stor Mængde skrevne og trykte Pest-Reglements noksom vidner: Indtil denne Dag bliver det i Pest-Tider med al Billighed anseet for mere vigtigt og magt-paaliggende at præservere, end at curere, og fra den Tid af, at Øvrigheden har ladet sig det være angelegen at afvende Pesten ved at hemme og hindre al Omgang med de inficerede, af hvad Slags de være vil; saa er derved bleven langt mere udrettet, end ved alle Medicorum Omhue og Medicamenter: I lige Maade er det og befunden ved denne Qvæg-Sygdom, at de brugte Anstalter ved at affondre det friske Qvæg fra det syge, at slaae det syge ihiel, at grave det ihielslagne, eller af sig selv hendøde, dybt ned i Jorden, eller, hvilket i mange Henseender er langt bedre, at opbrænde det paa aaben Mark, har giort langt større Nytte, end alle Medici, end sige, alle medicinske Fuskere, og derhen hørende motvillige Hielpers Hielpere (hvilke desforuden af det døde

døde Qvæg søger deres Livs-Underholdning) har med al deres Raad og Anslag kundet udrette, efterdi det er fornødent, at Naturen af det anstikkende Veneno Speciali maa først være bleven bekient, forend man kand udfinde og faae et Antidotum derimod, som man kand forlade sig paa, og i Mangel deraf har alle hidindtil brugte Remedia med Aareladen, Haar-Snorer, Purgeren, Clysterer, bittre Urter, Baden i Kalk-Vand, og saa videre, ikke været tilstrekkelige, eller kundet lange til Maalet.

Vel er den Observation, som man i denne Qvæg-Sygdom har giort om Gallen, ikke gandske at foragte, siden samme er befunden hos saa meget af det Qvæg, der af denne Sygdom er bortreven; Dog skal dette, efter mine Tanker, intet videre lære os, end at Maven, som ved den tillige med Luften nedsiunkne Forgift er bleven angreben, er derved saaledes geraaden i Inflammation, at dens Deele ere opsvulne, og de nærmest derved liggende Deele igien trykte, saa at Gallen, som ey har kundet have sit frie Udløb, har desto hyppigere maattet samles og des Aarsag videre udspendes; Saa skulde dette alleene følge heraf, at man i Curen maatte fornemmelig være betænkt paa, at hindre denne Inflammation og hemme slig Spænnen og Udspiling, paa det Gallen kunde faae sit forrige Løb igien; Men i dette Fald skal hverken Hippocrates, Gallenus, eller nogen af de nyere Pest-Medicis kunde rose sig, at de har fundet og opdaget noget positiv og tilstrekkelig Anti-Venenum derimod; Men tvert imod kan man af daglig Erfarenhed lære, at herimod hverken Urter eller Plaster kand hielpe.

L. H.

Korte Betænkning
over
den nu regierende
Qvæg-Syge
med
nogle œconomiske Anmerkninger.

Den store Qvæg-Syge, som har udspredet sig over de fleeste Europæiske Lande, og hvormed i sær dette Rige samt Førstendommer en lang Tid har været plaget, er en af de mærkværdigste Ting, som udi nogle Seculis er hendet, saa at deraf kand gives Anledning til en Epocha udi Chronologien, ligesom man tilforn har regnet Tiden fra den sorte Død: Jeg siger, at det er een af de mærkværdigste Hendelser, og det een Deel i henseende til dens Almindelighed, saasom den største Deel af Europa dermed har været og endnu er befænget; een Deel i henseende til dens Hæftighed, saasom den gemeenligen har foraarsaget en hastig og total Ødeleggelse, hvor den er kommen, endelig ogsaa i henseende til dens Ubegribelighed, saasom den har forrykket de Naturkyndiges Concepter, og været for dem ligesaadan Piinebænk, som Maanens Gang for Astronomis. Thi aldrig have Physici taget meer Feil udi deres Gisninger, og Medici meer i deres Recepter. De Præcautioner, som syntes nyttige paa et Sted, befandtes skadelige paa et andet Sted, og hvad som her har været en Lægedom, har der været en Gift, som des hastigere befordrede Qvægets Død. Dette har givet

vet Anledning til hæftige Trvistigheder om Sygdommens Natur og dens Aarsag. De fleeste have holdet for, at det er en ordinaire Contagion, saasom al Pest kand foraarsage adskillige og forunderlige Symptomata, og derfore haver adskillige Navne. Nogle have lignet den ved den Contagion, som grasserede udi det 14de Seculo, og strakte sig over vor heele Hemisphere. Den samme siges at have haft sin Begyndelse udi de Nordlige Parter af China, og at være foraarsaget af Heede og stinkende Damper, som steege op af Jorden, fortærede alting indtil Træer, ja befængede Luften saaledes, at man saae nedfalde smaa Slanger og andre giftige Insecter. Men de som have givet nøye Agt paa den nu-regierende Qvæg-Sygdom, have mærket, at den ingen ret Analogie har enten med den saa kaldet Sorte Død eller med andre ordinaire Contagioner. Den haver vel nogen Overeensstemmelse med den første, efterdi den samme saavel som denne befængede den største Deel af Europa. Men Forskiellen er denne, at da den Sorte Død ødelagde levende Creature indtil Træer og Planter, saa har denne derimod alleene angrebet Horn-Qvæg, uden at beskadige enten andre Dyr eller Mennesker. Den anden Forskiel er, at da bemeldte almindelige Død eller andre sædvanlige Contagioner sparer den halve eller i det ringeste den tredie Deel af Dyr eller Mennesker, saa har denne gemeenligen giort reent Bord, hvor den er kommen, saa at paa de fleeste Steder er intet levnet, uden maa skee en Kalv eller gammel Koe, og har man seet Herregaarder, hvor en heel frisk Besætning udi 24. Timer er bortdød. Videre, andre Peste rase hastigen ud, saasom det er alle heftige Svagheders Natur, at jo stærkere de regiere, jo snarere faae deres Regimente Ende, og man derfore har mærket, at en Pest ikke regierer længere end nogle Maaneder, eller i det høyeste et Aar paa hver Sted, men denne Qvæg-Syge derimod har raset nogle Aar udi hvert Land og i en hver Province, og ved Tiden intet har tabt af sin Styrke, saa det synes, at det ligesom ved Guds besluttede Raad er beskikked, at alt Horn-Qvæg skal forgaae. Det er just disse tvende Hendelser, som giøre denne Svaghed saa mærkelig frem for andre som er at finde udi Historier, og foraarsager, at den graverer meer end andre Contagioner; thi den bortta-

ger

ger ikke alleene alting paa eengang, men endogsaa lader sig indfinde paa nye, hvorved Landmanden taber ikke alleene sin Velfærd, men endogsaa alt Haab om videre Opkomst; saasom den, der haver nogen Kræfter, ikke tør forsyne sig med nyt Qvæg, efterdi Erfarenhed har viiset, at den sidste Besætning har haft samme Uheld som den første. Hvorpaa Holland fornemmelig viiser Exempel, hvor denne Qvæg-Sygdom har grasseret udi 6. Aar. Kort at sige: denne Sygdom har i henseende til dens Selsomhed forrykket saavel Land-Mænds som Medicorum Concepter, saasom de første ikke have kundet tage nogen Mesures udi deres Oeconomie, og de sidste have ikke vidst, hvad de om Sygdommen skulde dømme. I henseende til Landmanden ere forestillede selsomme og bedrøvelige Scener. Man turde ikke holde paa Qvæget, som man frygtede strax at miste, og man kunde ikke sælge det, efterdi man kunde ikke faae det betalt: thi, jo mindre deraf blev tilovers, jo meer faldt Priisen, saa at Qvægets Rarhed, som ellers skulde foraarsage dyr Tid, har foraarsaget saadant Kiøb, saa at mange besluttede heller at staae deres Eventyr, end at selge med alt for megen Skade. Aarsagen dertil var, at de fleeste strømmede med deres Qvæg til Kiøbstæder og Markeder, for i en Hast at sælge, hvad de frygtede ellers reent at miste: saa at derfore en Tidlang vore Slagterboder ey have været forsynede med meere Kiød, efterdi alle vilde sælge, ey heller med bedre, efterdi Creaturene aldrig havde haft bedre og overflødigere Græsgang.

Hvad Medici angaar, da have denne Sygdoms Symptomata gandske forvildet dem. Hvad Dom de have fældet; hvad Concept de have giort sig om Svagheden, til hvilken Classe de have søgt at henføre den, og hvad Aarsag de dertil have givet, saa have de fundet deres Theses anfægtede af Objectioner, som de ikke have kundet besvare. De som her i Landet have givet nøye Agt paa Sygdommens Symptomata, have mærket, at somme ere fundne indvortes ubeskadigede, andre at være døde af Lænde-Blod, Forstoppelser og saadanne Svagheder som længe samles paa: thi man har udi nogle fundet haarde Materier, i andre temmeligen store Orme, hvilke ikke kand afles udi en Hast og udi saa mange Høveder just paa eengang.

Det samme kand og siges om Galdens Overflod, som den sidste trykte Recept fornemmeligen tilskriver Svagheden. Af de første Anmærkninger kand sluttes, at det har været en Pest: thi saa mange friske Creatures hastige Død tillader ikke at falde paa andre Tanker, helst saasom Sygdommen har ligesom en fiendtlig Krigsmagt marcheret igiennem Landet fra et District til andet. Den yttrede sig her i Siælland først i Wordingborg Amt, hvor den ødelagde alting, og siden deelede sig ud i visse Greene, hvoraf een strakte sig mod Kiøge, en anden mod Ringsted: hvilket naar man eftertænker, da synes Haertsöeckers hypothesis at være antageligst, som holder for, at Pest foraarsages af smaa giftige Insecter udi Luften, hvilke dræbe ved deres giftige Sting; og holder han for at samme Insecter fødes og avles udi visse Asiatiske Lande, sær udi det Asiatiske Tartarie eller det nordlige China, hvorfra man mærker den store Contagion, som grasserede udi det 14de Seculo, at være kommen: dog er dette herved mærkværdigt, at, endskiønt saadan Pest haver sin Oprindelse udi Asien, saa er dog Indien derfore befried, hvor vel Indianerne ere plagede med andre Sygdomme, som ere lige saa slemme. Denne Hypothesis om Insecter bestyrkes af Pestens adskillige Virkninger og Egenskaber; thi der er Menneske-Pest, Qvæg-Pest, Hæste-Pest, Faare-Pest, Træers og Planters Pest, saa at alleene visse Species af Creature angribes, da alle andre ere befriede. Man kand heraf slutte, at det er migrationer, som bestaae nu af et slags Folk, nu af et andet, og at disse Insecter, som nu grassere, ere eene Buphagi, eller saadanne, der finde meest eller eene Smag udi Oxekiød, og at de derfor gaae andre Dyr og Mennesker forbi. Erfarenhed viiser, at adskillige Dyr holde sig alleene til en vis slags Føde: Silke-Orme leve af Morbærblade, Bier af Blomster &c. er derfore troeligt, at hvis samme Dyr vare udi stor Mængde og derhos giftige, vilde derved Morbær og Blomster Pest foraarsage, uden at andre Planter, Træer eller Dyr vilde beskadiges. Hvis man ikke legger denne Hypothesin til Grundvold, er det ubegribeligt, hvi Sygdommen alleene hefter sig ved visse Species af Creature, uden at anfegte andre, hvilket maatte skee, naar man efter den berømte Willis eller andre Naturkyndiges Meening vilde derivere saadan Contagion af Luftens Forraadnelse: thi man har erfaret undertiden en

Art

Art af Pest, som treffer Høns alleene, uden at angribe andre enten tamme eller vilde Fugle. Intet er meere forunderligt og herudi meere speciel, end hvad den lærde Engelske Medicus Friend in Hist. Med. har antegnet om den bekiendte Svaghed, som haver faaet Navn af Sudor Anglicus, eller den Engelske Sveed: nemlig at den angreeb ikke uden rette indfødde Engellænder, saa at fremmede intil Skotter, som paa samme Tiid opholdte sig udi London og andre Engelske Stæder, vare uanfægtede: Indfødde Engellænder derimod døde deraf, endskiønt de opholdte sig udi Frankrige. Jeg skulde dog ikke have dristet mig til saadant at anføre, hvis jeg ikke havde en saa anseelig Mand til garand. Hvis Relationen er rigtig, saa flyder deraf, at denne Engelske Sveed er foraarsaget af giftige smaa Insecter, som have fundet en særdeeles Delice udi Engelsk Kiød, og af lutter Kiærlighed til Nationen have giort saadant Nederlag: og kunde i saa Maade enhver Engellænder sige med den Franske Poët:

A force de m' aimer, tu me rends miserable.

Dette vil jeg dog lade staa ved sit Værd: iligemaade den Gisning, som en Landmand af mine Venner haver giort over denne Qvægsyge, nemlig at kullede Køer beginge sig bedre end hornede: Vist nok er det, at han alleene af Curiositet og ved et Indfald havde tillagt sig en Besætning af kullede Køer uden Horn, og at Sygdommen i nogle Maaneder rasede allevegne rundt omkring hans Gaard, uden at beskadige et eeneste Høvde af Gaardens kullede Besætning. Jeg for min part reflecterede dog intet derpaa, men tilskrev denne Conservation en pur Hendelse; og visede endelig Udfaldet, at jeg ikke tog feil. Jeg holder mig alleene til det som beviises af daglig Erfarenhed, nemlig, at de fleeste Contagioner angribe ikke uden visse Species af Dyr, og at man derfore letteligen kand bevæges til at følge den Hypothesin om giftige Insecter, hvilke enten maa være af den Natur, at de søge alleene Hornqvæg, som deres rette Føde, eller efterdi deres Gift er alleene dødelig for Oxen: thi man veed, at der er adskilligt, som dræber et slags Dyr, og derimod er en Føde og Lægedom for andre.

Herimod indvendes vel tvende Ting: 1.) Hvorledes det kand være mueligt, at Insecter, der ere saa smaa, at de ikke med Menneskets Øyne kand sees, paa nogle Timers Tid kand fælde stærke Qvæg, og som er bevæbnede med tykke Hude. 2.) Spørges, hvi Sygdommen, hvis den er foraarsaget af saadanne Insecters Marche, som foregives, i en Hast er sprungen fra et Sted til et andet, saa at visse imellem liggende Districter ere blevne urørte. 3.) At den meest raser om Vinteren, der ellers dræber Utøi. Til det første kand svares, at disse Insecter kand trækkes ind med Qvægets Aande, saa at Indvoldene dermed i en Hast kand blive opfyldte, og at de derfore ikke have fornøden at bore sig igiennem Huden. Hvad den anden Indvending angaaer, da styrkes heller derved, end svækkes denne Thesis: thi hvis Sygdommen kom af Luftens Forraadnelse, kunde saadant Spring ikke giøres fra et Sted til et andet uden at befænge de imellem liggende Steder. Derimod, naar statueres saadanne flyvende Armeer udi Luften, er dette Phænomenon let at begribe, ja lige saa let, som man kand fatte, at en Bande af Rovfugle kand, efterat den har giort Nederlag paa Høns og Giæs udi een Landsbye, flyve den nesthosliggende forbi, og falde paa nye ned udi en anden langt fraliggende Landsbye. Tilmed kand saadanne giftige Insecter, som udi Mængde hænge udi uldene Klæder, være med saadanne Klæder bragte til et langt bortliggende Sted, hvor Horngvæget af dem er bleven infesteret. Alt dette bestyrkes af det som fortælles om et Hæstedekken, der blevført fra et befænged Sted, hvilket da nogle Køer lugtede til, bleve de strax anstukne og døde; item af visse blaae Skyer eller Taager, som nogle foregive sig at have seet nedfalde af Luften, og at mortalitet strax derpaa er fulgt. Thi det er gandske rimeligt at slutte, at slige Taager have bestaaet af en Sværm af saadanne Insecter. Hvad den 3die Indvending angaar, nemlig, at denne Sygdom meest har raset om Vinteren, som ellers dræber alt Utøi, da kand disse Insecter være af saadan Natur, at Kulden ikke skader dem: Thi man seer jo utallige smaa Dyr, helst udi Vandet, at conservere sig om Vinteren.

Ja denne Meening om giftige Insecter, hvorved visse slags Contagioner foraarsages, grunder sig ikke allene paa probable Gisninger, men

men endogsaa paa Erfarenhed. Chevalier de Forbin anfører udi sine Memoires herpaa et merkeligt Exempel: nemlig, at, da han paa sin Reise fra Siam til Europa var henved 8. Miile fra Massulipatan, blev man var ved Kysterne en sort tyk Skye, som man frygtede at være Tegn til Storm: Da den nærmede sig til Skibet, blev den befunden at være en Sværm af utallige Fluer, hvormed saavel Skibsdækket som det heele Hav blev bestrøet. Fire Miile fra Staden saae man en Skye, som skiulte alting saaledes, at man ikke kunde see uden Spidsen af Biergene. Da man landede merkede man at det og var en Sværm af Fluer, skiøndt de udi Skikkelse differerede fra de forrige. Chevalier de Forbin som med nogle Folk udi en Sluppe lod sig sætte udi Land, fandt ved sin Ankomst Staden fast øde, og fik han da at vide af de Overblevne, at saadan Desolation var foraarsaget af Pest. De fleeste af hans Folk som havde været med udi Sluppen, døde og strax derpaa: Han selv med nogle faa cureredes igien ved stærk Sveeden, men alle de som brugte Aareladen, omkomme. At andre Contagioner ikke kand sees som denne, maa reise sig deraf, at Insecterne maa være mindre, ja saa smaae, at de end med Microscopiis ikke kand sees. Man beloe udi den sidste Kiøbenhavnske Menneske-Pest een af vore Medicis, som betienede sig af et Microscopio udi de Syges Kamere, for at see om hand enten udi Atmosphæra Corporis eller de Syges Aande kunde distingvere noget Utøi: Men Ukyndighed foraarsager at man beleer alt hvad som rimeligt er, naar det er usædvanligt.

Naar man nu legger alt dette ovenanførte sammen, bestyrkes deraf den Hypothesis om giftige Insecter, der søge Hornqvæg alleene som deres ret og behageligste Føde, eller som ere eene giftige for de samme. Derimod synes denne Meening at til intet giøres, naar man betragter alle de Symptomata, som ved denne grasserende Qvæg-Syge have været mærkede; thi derudaf kunde man slutte, at det ingen Pest har været, men at man kunde heller henføre Sygdommen til ordinaire Svagheder, som ere enten samlede af fordervd Foer eller andre Aarsager, og som aarligen paakommer Qvæget, men udi disse Aaringer har været meere almindelige, end de pleie. Det slette Foer, som

som førend Sygdommen begyndte, her i Landet blev indhøstet, synes og saadant at bestyrke. Thi man kunde holde for, at Qvæget deraf har samlet paa den Svaghed, hvoraf det Tid efter anden er bortdøed. Sygdommens Langvarighed, som paa visse Steder udi nogle Aar har raset, synes og at tilkiendegive, at det ingen Pest har været, saasom Erfarenhed viiser, at Contagioner og saadanne hidsige Sygdomme ere gemeenligen lige saa korte som de ere hidsige, og at de ikke regiere længere end nogle Maaneder paa hvert Sted. Saasom nu denne Qvæg-Syge har været af saadan Beskaffenhed, og den haver haft Symptomata, som baade give og ikke give tilkiende Pest, saa have vore Medici og Naturkyndige været gandske raadvilde, og tilstaaet et non plus ultra for deres Videnskab, og derfore lidet eller intet befattet sig med Lægedom derimod; hvorudi de syntes ingen Uret at have, saasom de af Sygdommens Irregularitet ingen Definition have kundet give derpaa, og man maa lære at kiende en Fiende, førend man bevæbner sig imod ham. Men, saasom gemeenligen størst Activité findes hos Folk, som intet forstaar, og som ingen ævne have til at giøre noget retskaffent, saa have derimod alle Markskriere og u-graduerede Doctores været i Bevægelse, og Landet er bleven opfyldt med Recepter, hvoraf enhver fører Titul af tilforladeligt og experimentered Medicament, skiønt da experimenterne skulle giøres, intet vilde holde stik. Vel er sandt, at nogle ved Attester kunde viise, at deres Recepter paa et og andet Sted havde haft nogen god Virkning: men Ulykken var, at de ingen Kraft havde paa andre Steder; saa at Landmænd omsider besluttede at lade alting komme an paa Guds Forsyn, og alleene at tage den præcaution at separere deres Qvæg fra andre, hvorved adskillige ere bleve hidindtil reddede.

Hvad man med nogen Sikkerhed herom kand dømme, er dette, at denne Sygdom har været en Samling af en extraordinaire Contagion, enten den maa tilskrives giftige Insecter, Luftens Forraadnelse, eller Damper af Jorden &c. og af ordinaire aarlige Svagheder tillige, saa at et Hovde udi en Besætning er død af Pest og et andet af Lændeblod, Forstoppelser eller anden sædvanlig Svaghed, eller og

af

af begge tillige; hvilket har givet Anledning til den Forvildelse, som i alle Præcautioner have været tagne, og at mange Penge paa Recepter forgiæves ere spildte, efterdi adskillige have meenet, at de Recepter, som med nogen Virkning ere brugte for de ordinaire Svagheder, skulde og hielpe for Contagionen, hvorudi Hoved-Ulykken har bestaaet; Thi man maa giøre saa mange Indvendinger herimod, som man lyster, saa giver dog den store og hastige Mortalitet, som paa visse Steder er merket, hvor en heel gandske frisk Besætning udi 24. Timer er styrtet, tilkiende, at det maa være en stærk og hæftig Pest tillige med de ordinaire Svagheder, som dermed concurrere, for at befordre en totale Destruction. Jeg siger en totale Destruction: saasom der neppe skal findes Exempel udi Historien paa en saa hastig og stor Mortalitet, der ligesom en Kræft udbreder sig i alle Landets Parter, og fast intet levner, hvor den kommer. Udi den trykte Recept, som kom for Lyset den 22. Novembr. tales om Sygdommen, som paa et og andet Sted har yttret sig her i Landet. Om Recepten er probat kand jeg ikke sige: Erfarenhed alleene viiser des verre, at Historien ikke er grundet paa gode Memoires, thi paa samme Tid, som der mentioneres om Sygdommen som har yttret sig paa et og andet Sted udi Landet, fandtes allerede paa min Catalogo over 60. Herregaarde, hvor fast alle Besætninger vare reent bortdøde; Hvorudover naar man betragter, at Siælland har kun 14. Miile udi Længden, man med Billighed kand tale om en totale Ødeleggelse, og sige at aldrig nogen Pest udi kortere Tid har stærkere raset.

Saasom denne store Calamitet er indfalden just paa samme Tid, da den forfærdelige Comet lod sig see, ere Folk over alt blevne bestyrkede udi deres gamle Overtroe om Cometers Betydelse og Virkning; og kand man ikke fortænke Almuen, at den ved saadan Hendelse falder paa de Tanker, efterdi man forhen har seet fornuftige Skribentere og de største Historici at giøre Cometer til Forbud eller Aarsag til langt mindre Hændelser, som til Krig, til store Herrers Dødsfald, til Vandflod, til Ildebrand og andet deslige. Thi skulde

Cometer paatage sig saadanne vitløftige Reiser, for enten at foraarsage eller at tilkiendegive en Uheld, saa kunde man sige, at intet uden saadan total og almindelig Calamitet, hvis Lige udi nogle Seculis ikke er hørt, hertil kunde være nogen Motif: men herved er at mærke, at bemeldte Comete kand ansees hverken som Aarsag eller som Forbud for denne Uheld; ikke som Forbud, efterdi Svagheden paa visse Steder havde længe raset, førend Cometen aflagde denne Visite, med mindre man vilde slutte, at Cometen havde taget Feil i sin Marche-Route, og at den havde forestillet sig Veyen længere end den var: Ey heller kand den ansees som Aarsag, og dømmes, ved sin Influence saadan Uheld at have forvoldet, efterdi Naturkyndige have observeret, at den var saa langt fra vor Jordkugle, at den ingen Paralaxin havde. Hvorudover man bør holde for, at hverken denne eller andre Cometer gaae i saadanne Ærinder.

Man søgte i Begyndelsen ved adskillige Anstalter at standse denne Svagheds Fremgang: Man søgte ved Posteringer at hæve et Districts Communication med et andet; utallige Recepter bleve og brugte: men intet kunde hielpe; hvorudover man omsider overgav sig udi Guds Hænder, og lod det ankomme paa den Guddommelige Forsyn. Gud er i saadant og andre Tilfælde den eeneste Læge. Han kand udi et Øyeblik, naar Svagheden er udi sin største Force, stumpe dens Braad og giøre den gandske Magtesløs; og skeer saadant gemeenligen ved en Influence udi Luften, hvorved Sygdommen, enten den reiser sig af fordærved Luft og af jordiske Vapeurs eller af giftige Insecter, forsvinder. Saaledes mærkede man, da Holland for nogle Aar siden var plaget med Orme, som truede det heele Land med Undergang, at paa eengang alt det skadelige Utøy af sig selv bortdøde.

Det var i den henseende, at, endskiønt jeg haver haft mange Recepter, som alle holdtes for ufeilbare, jeg dog ikke har communiceret nogen til mine Bønder; jeg har formanet dem alleene at være

betænkte

betænkte paa hvorledes de i Fremtiden, naar Sygdommen eengang ophørde, kunde reise sig af denne Skade igien. Mine Raad bestode fornemmeligen derudi: at holde paa deres Kalve, hvoraf mange sel=ges nyefødde for samme Priis som et par Kyllinger; thi det er der=ved Horn-Qvægets Mangel igien skal erstattes, om de blive conser-verede, og hvis de døe tillige med Qvæget, saa er Forliisen ikke pro tempore stoor.

Dette maa i Agt tages saavel paa de friske som svage Steder: paa de friske Steder for at have noget til at overlade til de desolerede Gaarde, og paa de svage Steder, at de kand have noget af det Overblevne til Op=vext. Og, saasom Kiødet, naar Sygdommen engang ophører, vil blive dyrt, da intet udi denne Tilstand at slagte, som er ungt, men at lade alting komme til sin Vext. I saa Maade kand Ødeleggelsen ikke blive saa stor, som man forestiller sig, alleene Slagterboderne ville præsente-re andre Scener, og i Steden for Oxekiød broderes med Faare= og Svinekiød, samt med Gies, Høns, Ænder og andre Fugle. Land=Mandens Handel vil i saa Maade ey heller gandske ophøre, men heller forandre Skikkelse. Hvis man mærker, at Landmænd og Bøn=der saadant ikke ville i Agt tage, er fornødent ved en Forordning, ved Markeder at erklære for contrebande Vare, Kalve, Lam, Gieslinger, Kyllinger, Griise og andre deslige smaa Creature, og det indtil man i Tidens Længde kand tillegge sig Horn-Qvæg igien, og alting kand komme udi forige Stand. Jeg tilstaaer vel, at alle Græsgaarde, hvis Indkomster hæves meere af Stude og Hollænderie end af Korn, i denne Tilstand ville komme udi slet Priis, og at saadant Hull ikke saa hastigt kand tilstoppes. Det vil derfore blive raadeligst, at de beflitte sig paa Schæfferier og Stutterier, for ved Faarene nogenledes at bø=de paa Mangel af Koe-Melk og Oxe-Kiød, og ved Handel med Hæ=ste at bøde paa den gamle Stude=Handel: Thi Græsgang vil udi nogle Aar herefter blive overflødig, og det Græs og Høe, som de mange Stude forhen har fortæret, vil komme Besterne til Pas, som de fleeste forhen maatte om Sommeren af Mangel paa Græs udset=te paa Leie-Foer. Ikke at tale om at ved Heste=Møg nogenledes

kand erstattes den Mangel til Jordens Giødning, som Koemøgs Fattelse vil foraarsage. I det øvrige er den Frygt for Jordens Giødning ikke saa betydelig, som man forestiller sig; Thi Jorden kand saa hastig ikke giøres ufrugtbar, og de fleeste Proprietarier have Forraad paa Giødning til en Tidlang. Adskillige opmuntredes af denne min Catechisation, og ginge trøstede bort: Men nogle vilde ikke lade sig trøste, men raabte paa Smør og Melk, som er dette Lands Hoved-Føde. Jeg foreholdt dem derpaa, at Mennesket lever ikke alleene af Smør, og anførte Exempler af mange Nationer, som bruge lidet eller intet deraf: Een Deel efterdi de derudi ikke finde saadan Himmel-smag, som vore Nordiske Folk, een Deel ogsaa, efterdi de holde for, at Smør formeerer Galden, og at den umaadelige Smør-æden foraarsager at de Nordiske Folk ere meere choleriske end andre. Videre sagde jeg, at saasom Smør er ikke saa meget Føde, som Fødens Vehiculum, der bruges til at faae Maden til at glide med, saa kand man til en Tid betiene sig af andre Slags Saucer, som kand have samme Virkning; Thi, ligesom man kand faa kaagt Kiød til at glide uden Smør, saa kand man og hitte paa noget Raad med steegt Kiød, om det ellers skal holdes for en absolut Fornødenhed, at Kiødet skal steeges. Vehiculum til kaagt Kiød er Roer, Rødder, Kaal, Senep, Peberod og andet Hauge-Væxt. Den store Priis, som Smørret vil komme udi, kand foraarsage, at Bønderne, som over alt forsømme deres Hauger, herefter vil blive bedre Urtegaards-Mænd: Thi Erfarenhed viiser, at Nøden har været Mesterinde udi de fleeste gode Ting. Ingen uden de som have forsøgt det, veed af hvilken Importance Urtegaardsmandskab, Biekuber og andet deslige er for Bønder og Landmænd. Og maatte jeg gierne vide, om man ikke kunde faae Brød til at glide, saavel ved Honning, Sirup og Miød som ved Smør. Smørrets Mangel kand ogsaa drive vore Nordiske Folk til at omgaaes noget bedre deres Kiød, hvilket de gemeenligen kaage og steege saa længe, indtil al Saft og Kraft er borte, forladende sig paa Smørret, som maa bøde paa saadan Handtering; hvilket en Engellænder ikke har nødigt, efterdi hand steeger og kaager Kiødet saa, at det beholder sin Kraft, saa at derfore ved det første Skaar, som giøres derudi, Fadet opfyldes med Saft. Disse

Opmun-

Opmuntringer syntes de fleeste at være trøstelige; Smørrets Mangel stod dem meest for Hovedet, hvilket er som Siælen udi de Nordiske Folkes Føde, og uden hvilket de meene Verden ikke kand bestaae: Thi de befatte under det Ord Smørrebrød alt hvad som Jorden og Havet til Veye bringer, saasom intet holdes ædendes uden det er syltet i Smør: og derfore, naar de invitere til Giestebud, byde de gemeenligen paa et Smørrebrød; Man veed ogsaa, at Smørret giør fast den fierde Deel udi en Huusholdning. Men Smørtanden maa udslaaes, og vore Smør-ædere maa til en Tid renoncere paa den Vellyst, og bilde sig ind, at de ere udi Frankerig, Spanien eller Italien, hvor man mærker, at de af vore Landsmænd, som reise udi samme Lande, have levet uden Smør, og med fuldkommen Helbred ere komne tilbage.

Jeg siger, at denne almindelige Mortalitet kand drive Bønder til at anlegge sig mange Ting, som hidindtil i Landet have været forsømte, som Kaal- og Frugt-Hauger, Roer, Rødder og anden Gevext, og det efter Fremmedes item vore Amager-Bønders Exempel, hvilke kand sige, af hvilken Importance saadant er, og hvad det hielper paa en Huusholdning. Den kand ogsaa lære dem til at bruge adskillige andre ædendes Varer, som man uden nogen naturlig Aarsag, men alleene af Sædvane og Indbildning haver Afskye for. Den fattigste Bonde skulde heller hungre og tørste til døde, end betiene sig af Hoppe-Melk, som dog er en Delice for visse Orientalske Folk, ja saa stor, at de finde bedre Smag derudi end udi Koe- og Faare-Melk. Indbyggerne udi Finmarken betiene sig af Rinsdyrs-Melk, og trives deraf ligesaavel, som vi af Koe-Melk. Hvad Kiød angaar, da er og adskilligt, som kunde spiises, men af puur Vane, Indbildning og Overtroe vrages. Jeg for min Part tog ikke i Betænkning at spiise Ørne, Høge, Strandmaager, Krager, Ravne, item Ulve og Biørne 2c. hvis jeg var paa de Steder, hvor de findes, og hvor de dræbes alleene for at dræbes. Ja mig synes, at det man nu med mindre Scrupel kunde slagte adskillige Creature, som vi underholde, skiønt de ere alleene til Incommoditet, end Køer, Ørne

og Faar, som klæde og føde os, som giøre vor Arbeide, og som Taknemmeligheds Lov byder os helst at spare. Naar det er Mennesket tilladt at slagte og æde Creature, saa raader Fornuften at betiene sig helst af dem, som ere meere til Incommoditet end Nytte; Thi, om Tallet af visse Dyr, hvormed ere opfyldte alle Huuse, endogsaa fattige Folkes, der neppe have Føde til dem selv og deres Børn, blev formindsket, tabte Stæder og Lande intet derved. Man vil dog ikke haabe, at Mangel paa Kiød skulde blive saa stor, at man skulde nødes til udsædvanlig, skiønt ædendes Spiise. Thi hvis Gud af Naade vil conservere Bondens mindre Creature, og velsigne de Schæfferier, som Landmænd maa i denne Tilstand tillegge sig, kand man bekomme saa meget Kiød, at man til en Tid kand leve, om ikke paa Engelsk saa dog paa Fransk eller Italiensk. Min Betænkning sigter ikke heller til at recommendere usædvanlig Spiise, men alleene til at bestride Overtroe og ugrundet Sædvane, og at viise, at der ere adskillige Ting, som Mennesker kand føre sig til Nytte, men som de have Afskye for, alleene efterdi de ikke ere brugelige. Skulde man have Afskye for nogen Føde, maatte det heller være Sviin og Blod, som er forbudet udi det gamle Testamente, og i sig selv er usundt, eller Aal, Hummer og Krabber, som ere et slags Slanger og Søe-Monstra: men saadant vrages af ingen, efterdi det er en antagen Spiise. Jeg kand ikke see, at en Slagter kunde tabe noget af sin Valeur intrinseqve, ved at slaae en Ulv, Biørn eller Hund, meere end ved at slagte et Sviin. Jeg kand ey heller see, at en Kokkepige, der uden Skye vrider Halsen om paa Duer, Kyllinger rc. kunde holde det for en Samvittighed at expedere visse Creature som ingen anden merite har, end at skidne Folkes Stuer. Naar Mangel paa et slags Kiød kommer udi et Land, maa man examinere hvad andet som er ædende, og kand give god Føde: Naar Kyllinger og Agerhøns rc. slaaer feil, maa vi forsøge at spiise Viber, Strandmoger rc. Naar Tælle mangler, maa vi betiene os af Tran, og naar Giødning fattes til Jorden, maa vi informere os om visse Folkes Maader, som med Succes bruges for at erstatte saadan Mangel; Thi Gud har givet os fleere Midler til Livets Ophold, end vi gemeenligen indbilde os.

Dette

Dette anfører jeg ikke for at giøre Skaden ringe, helst udi denne Province, hvor Sygdommen synes at have raset sterkere end udi noget andet Land i Europa, men alleene for at opmuntre nedslagne Gemytter, og som frygte for Hunger. Thi man kand ellers i Almindelighed sige, at denne Uheld er stor, ikke alleene for Landmænd, men endogsaa for Kiøbstedmænd, ikke alleene for dem som have lidet Skade, men end og for mange, som ere conserverede: Thi de tage merkeligen Feil, som bilde sig ind at alle conserverede Gaarde ville af denne Ulykke profitere. Nogle ville vel vinde derved: andre derimod tabe den halve Deel af deres Indkomster. Til dette at forstaae, maa man i Agt tage, at Landet bestaar en Deel af Korngaarde, een Deel af Græsgaarde. De første som beholde deres Køer, ville ufeilbarligen derved vinde, og deres Hollænderier blive af dobbelt saa stor Importance som tilforn, og det saavel i henseende til Melk og Smør, som kommer udi stor Priis, som i henseende til Giødningen: de andre derimod, nemlig Græsgaarder, hvoraf ere fast lige saa mange, og hvis fornemste Herlighed bestaar udi Stude-Handel, ville tabe den halve, om ikke 2. tredie Deele af deres Indkomster; Thi nu ere Studene saalte, som man endnu ikke tør kiøbe eller saa hastig kand faae til kiøbs igien, saa at Græsset vil staae og raadne paa Marken, Studehandelen ophøre, og conseqventer den halve Deel af Gaardenes Afgifter forsvinde. Vil man sige at Græsgaarde kand forvandles til Sædegaarde, da lader det sig ikke giøre, een Deel saasom mange Jorder ere ubeqvemme til Sæd, og derfor af Nødvendighed ere udlagde til Græsning, een Deel ogsaa efterdi de fleeste Landmænd have ikke fleere Hoverie-Bønder end de behøve til deres Jorders Drift, ikke at tale om, at Studene, som udi Pløyning ere Agermandens Medhielpere, ogsaa mangle. Dette har jeg holdet fornødent at erindre, saasom jeg mærker Folk almindeligen udi slige Raisonnements at vildfare.

Ellers, saasom ingen Ulykke er saa stor at der jo noget Got kand flyde deraf, saa kand derved Skovene, der udi en Tid af 100. Aar og mindre have været udi saadan Aftagelse, at man inden stakket

Tid

Tid kunde vente at see dem gandske øde, igien komme til nye Væxt. Aarsagen til Skovenes Aftagelse i vor Tid, maa fornemmeligen tilskrives den store Mængde af Køer og Stude, som Landmænd have tillagt sig meer end deres Forfædre: Thi paa adskillige Hovedgaarde, hvor Besætningen for 50. Aar siden bestoed kun af 50. Køer, findes den nu at bestaae af 100., og hvor man fordum holdt 100. Stude holdes nu 200. Mange tilskrive vel Skovenes Aftagelse andre Aarsager, nemlig Forsømmelse i at plante, og alt for megen Skovhug; men den rette Aarsag er Creaturenes store Mængde, hvoraf vore Skove vrimle og hvorved al Opvæxt hindres; Thi en Stud eller Koe kand udi en halv Time fortære det som kand blive til nogle tusinde Læs. Vore Forfædre have været ligesaa forsømmelige i at plante som Folk nu omstunder ere, og Skovhug har været større i gamle Dage, da fast alle Kiøbsted-Bygninger vare af Træ, og dog have alle Skove udi nogle tusinde Aar været ved Magt; saa at Skovenes store Aftagelse bliver et Mysterium, hvis den ikke tilskrives Creaturenes Mængde, som i vor Tid ikke haver været proportioneret efter Landets Evne. Ved denne Hændelse kand foraarsages en nye Epocha udi Skovhistorien: Thi der kand udi de Skove, hvor Grunden er frugtbar, udi nogle Aar opspire saa meget, at Skoven udi nogle 100. Aar kand holdes ved lige.

Jeg vil slutte min Betænkning over denne Uheld med en liden Opmuntring og Formaning: med Opmuntring til dem, som have lidet Skaden, at de med Taalmodighed skikke sig udi Guds Villie, og haabe, at den, som har saaret, kand og læge, at de ikke gandske lade Modet falde, men søge at betiene sig af alle de Midler, som Gud har givet Menneskene til at oprette de faldne Sager. Jeg haver forslaaet nogle Midler, og andre, som ere meere kyndige udi œconomiske Videnskaber, kand viise fleere. Skaden kand nest Guds Bistand igien oprettes, naar Landmænd med en særdeeles Omhed udi de første Aar, medens Saaret endnu er aabent, blive tracterede; Thi de ere nu som skiøre Egg, der ikke taale at røres meget ved, og Landets Styrke grunder sig paa deres Velstand. Jeg siger: de

ere som skiøre Egg der ikke taale at røres ved, thi saasom Kiød, Smør, Ost fattes: Have de intet at æde uden Kornet; saa at Bønderne intet kand selge til at yde deres Landgilde og Skatte. Min Formaaning er til de Conserverede, at de ikke søge at profitere af deres Medbrødres Ulykke; men heller at beviise dem al christelig Assistance: Iligemaade, at de ikke bilde sig ind, at deres Conservation er ringeste Beviis paa deres Meriter; Thi mangen Gudfrygtig Enke har mistet udi denne Calamitet sin største Velfærd, og mangen en u-barmhiertig Kornpuger er bleven conservered. Jeg laster vel ikke den Talemaade om Guds Straf: men naar jeg hører den for ofte i de sidste Folkes Munde, raader jeg ikke at giøre saadan Misbrug deraf, at Vantroe og Forargelse derved kand foraarsages. Vi have alle fortient Guds Straf: hvorudover, ligesom ingen, der geraader udi saadan Uheld, kand protestere imod Himmelen derfore, saa kand og bør ingen at regne sig sin Conservation til nogen Merite, og troe, at efterdi han har ingen Deel haft udi den almindelige Skade, han ogsaa ingen Deel haver haft udi Landets almindelige Synder.

I Anledning af denne Mortalitet er bleven omtvistet, hvilken Ulykke kunde være størst, enten saadan Sygdom havde angrebet Hestene eller Horn-Qvæget. Nogle meene, at Mortalitet blant Beesterne vilde have foraarsaget størst Ulempe; og til at bestyrke deres Meening, bruge saadanne Argumenter: 1.) Efterdi man ingenlunde kand undvære Hæstene, i henseende til Jordens Dyrkning, og i sær til daglig Kiørsel; thi hvorledes vilde Bonden og Landmanden blive af med sine Vahrer, som maa føres paa Vogne, og ikke kand bæres paa Axlerne til Kiøbstæder. 2.) Vilde deres Havre, som meest fortæres af Hæste, blive til liden Nytte. Det første Argument er heel vigtigt; thi, endskiønt man i Nødsfald kunde spende Stude for Vognene, vilde Reiser blive langvarige: Hvad det andet derimod angaar om Høes og Havres debit, da er det ikke af lige Vigtighed; Thi en stor Deel Havre bruges til Staldstude og andre Creatures Føde, og meere deraf kunde end forbruges, hvis Bønder efter Forpagternes Exempel og vilde stalde Stude. Derforuden ere de fleeste Havre-Jorder af den Beskaffenhed, at derudi kand saaes, saavel Byg som Rug og Boghvede. Det Høe, som fortæres af Bønder-

nes Hæste, og som bliver ført til Kiøbstæderne at selges, kunde med større Fordeel tiene til Føde for Bøndernes Qvæg, hvorpaa de fleeste ikke legge meget Vind, skiønt den halve Deel af Bøndens Velfærd derudi bestaar. Saadant haver jeg forestillet nogle af mine nye kiøbte Bønder, hvilke alle have stor Høe Biering, men i Steden for at legge sig Køer og Stude til, have ført Høet til Kiøbenhavn, hvorved de have slidet deres Heste og Vogne, og forsømt deres Tid, saa at med al den Herlighed, som deres Gaarde besidde, deres Tilstand stedse har været slet. En fornuftig og duelig Bonde selger aldrig sit Høe, men veed bedre at føre sig det til Nytte. Man seer heraf, hvad Uleylighed, der vilde flyde af Hæsternes Mortalitet, item hvorvit man kunde bøde paa saadan Mangel. Horn Qvægets Ødeleggelse derimod incommoderer langt meere: thi derved tabes Melk, Smør, Ost, Kiød, Giødning, Plov-Arbeyd, Lys, Huder, som giør den halve Deel af Menneskets Føde og Klæde, paa eengang; saa at ingen fornuftig Landmand kand tage i Betænkning at bifalde deres Meening, som holde Qvægsygen skadeligst: thi det er kun Kiøbsted-Folk, Petits Maitres og Fruentimmer der frygte at bruge deres Beene, som kand falde paa den anden Meening; men de samme ere herudi ikke competente Dommere.

Ellers maa her saavel som i adskillige andre Tvistigheder distingueres imellem Tider og Steder. Om et Land udi Krigs-Tider paa eengang mistede alle Hæste, var det en ubodelig Skade, saasom en stor Deel af en Stats Styrke derudi bestaar. Hvad Stederne angaar, da ere der visse Lande, hvorudi Qvæg bedre kunde undværes end Hæste: udi Sverrig og Norge for Exempel ere Veyene af den Beskaffenhed, at man ikke kand komme frem uden til Hæst; saa at Mangel paa Ride Hæste vilde foraarsage, at paa mange Steder Kirke-Tienester vilde ophøre, med mindre Præsten vilde reise til Annexet paa en Koe eller Stud, hvilket baade var uanstændigt og ugiørligt, og at gaae til Fods, helst om Vinteren, var et Martyrium.

J. B. v. B.

J. B. v. B.

Korte Beretning

hvad hand angaaende

Qvæg-Sygen

har fundet observere,

Samt sine Betænkninger om Sygdommens Oprindelse og Beskaffenhed med hosføyede og derpaa sig grundende Midler eller Medicamenter, som hand agter og til deels har funden tienlige derimod saavel præservative som curative afhandlet udi 7. Membris.

Membr. I.

De udvortes Omstændigheder og Symptomata.

Naar noget Qvægs-Høved Begynder at angribes af denne grasserende Syge, saa fornemmer man strax at Hovedet hænger ned mod Jorden, Gummerne og Tungen bliver meere hviidagtig, Hornene gemeenligen kolde, det trækker efter været og liigesom hiver, Begierligheden til Foderet forgaaer efter Haanden, det kand ey meere tygge drøv, og i fald det ey døer hastig, da ved Sygens Tiltagelse kand det uden Besværlighed ey renße sig, ikke heller fuldkommen rekke sig ud, mens faaer liigesom Spasmos, som hindrer Rekningen, der indfinder sig Tørst og iblant Forstoppelse saa vel paa Urinen som Excrementer, iblant en stærk Durch-

løb med Blanding af Blod. Kort før Døden ligger det ligesom betagen af en Rørelse eller Apoplexia uden Følelse og Bevægelse. En sey Sliim eller Mucus flyder gemeenligen udaf Næse og Mund, og omkring Tungen mærkes Vabler eller Bleiner. Det Qvæg, som er bleven frisk har omtrent paa 3die Uge af Sygdommen faaet smaae Knuder paa Halsen og Ryggen, hvorpaa det er bleven skabbet. Køerne har gemeenligen kastet Kalvene tillige.

Membr. 2.

De indvortes Omstændigheder som befandtes ved at slagte det Qvæg, som Bonderne foregav endnu at være frisk.

Udi det Qvæg som ansaaes for frisk endnu, endskiønt Hornene fandtes kolde, Hovedet hængte ned, og Respirationen faldt besværlig, og dog imod min Villie og Viidende blev slagtet, kunde man ey skiønne at de almindeligen kiendelige Parter udi Hovedet, Brystet og Maven yttrede nogen Kiendetegn til Sygdommen, da jeg tillige med de 2de Studiosis Medicinæ af Collegio Mediceo erfarede ved Efterspørsel, at den Koe, som blev slagtet for frisk, var den samme, som vi kort tilforn havde talt om hvad Medicamenter hun skulle have for den hos hende begyndende Sygdom, saae vi alle Ting nøyere efter og fornam, at Milten var noget forandret fra sin naturlige Couleur, saa og at Aarene, hvorved den foruden Membranis & Ligamentis hænger sammen med Maven og Leveren, var opfyldt med et slags usædvanlig sortagtig Blod, hvorpaa Milten blev udtagen og opskaaren, da man blev endeel hviide Prikker var deri, ligesom den kunde være bestrøet med fiint hvidt Sand, og naar disse Prikker bleve trykkede kom derudaf lidet sey Sliim, hvilket alt var Kiendetegn nok paa en begyndende Forstoppelse og Inflammation udi de fiine Aarer, hvoraf de nærmeste Aarers Udvidelse, Inflammation, samt Vædskernes Tykhed, og, om ingen hastig Hielp skeer, Forraadnelse følger, og Leveren, som efter de Nyeres Meening skal have sit flygtige Blod til deels fra

Milten,

Milten, bliver strax opfyldt med u-sædvanlig tykt Blod, saa den tynger ved sine Baand eller Ligamenta, hvorved den henger fast til Diaphragma eller Mellemgulvet, og hindrer Respirationen eller giør Qvæget stak-aandet. Udi Brystet fandtes Parterne gemeenligen sunde. Men Hiernen var noget opspiilet af tykt Blod.

Membr. 3.

Hvad forefandtes hos de Køer, der døde af Sygdommen uden at have brugt de af mig ordinerede Medicamenter.

Ved Underlivets Aabning faldt strax i Øynene den saa kaldede Lage-Læppen eller Lappe-Kallunet, paa Latin Omasus, som er den tredie Ventriculus, der findes udi alle de Creaturer der tygger Drøv. Denne Lage-Læppen var meget udspiilet, og ligesom hart udstoppet med et slags fortørret brunagtig Materie, som lignede smaat skaaren og halv forbrendt Foeder. Galde-Blæren saaes gemeenligen meget stoer, og med en Mængde sortagtig flydende Galde opfyldt, saa den er befunden at have veyet over 8. Pund, følgelig anseenlig forøget Leverens Tyngsel, hvorom oven meldt er i Membro 2. Udi Galle-Gangen i Leveren fandtes gemeenligen en fast-groet Kalk- eller Steen-agtig Materie, og hos somme Steene udi Galde-Blæren. Galden var meget mørk i sin Couleur, mens gemeenligen temmelig flydende og tynd, hos nogle fandtes et slags Orme i Galde-Gangen, som lignede meget smaae Flynder. Desuden saae man paa adskillige Parter i Underlivet rødbrune Striiver, som visse Kiendetegn til Inflammation og Brand. Ved Brystets Aabning fandt man Lungen meere eller mindre bedervet, og Hiertet iblant med Polypis opfyldt og ligesom slap hos nogle. Udi Hiernen saaes Aarene (venæ & sinus) opfyldte med meget tykt sortagtig Blod, Hornene vare gemeenligen tomme. Efter andres Relation skal og Hiernen iblant være funden til deels forraadnet.

Membr. 4.

Hvad forefandtes udi de Køer som havde brugt Medicamenter.

Hertil maa jeg forud erindre, at Bønderne (som formodentlig vare indtagene af den forefattede Meening at ingen Hielp var meere til) ey vilde lade sig persuadere eller true til at bruge Medicamenterne ordentlig; thi somme vilde slet intet bruge, andre vilde probere det, og naar det ey strax første gang hialp, giemte de Resten af Medicamenterne, eller og kastede dem bort, andre ville endda bruge noget, som jeg opholdt mig hos paa 4de Dag, saa det tegnede sig meget got, mens da jeg reyste fra dem, og ordinerede paa Apotheket hvad de skulle continuere med, blev det ey afhendtet. Detsuden slagtede Bønderne en Deel af de Køer, som brugte Medicamenter, saa at af de 12. Køer og en Tyr hos en Bonde, hvor Curen udi min Nærværelse tegnede sig meget got, ikke mindre end 5. eller 6. ere slagtede, og de 5. levede endnu for faae Dage siden, hvorudover jeg ikke heller kand determinere noget vidst om et forventende lykkelig Udfald efter de af mig ordinerede Medicamenter førend mig overlades en Stald med syg og en med frisk Qvæg, saint fornødene og tilforladelige Folk til Opvartning efter min derom indgivne allerunderdanigste Forestilling. Den eeneste som jeg i saa Maader kunde forlade mig paa, er Sogne-Præsten, som med største Omhyggelighed lod efterleve hvad jeg til hans meget syge Koe ordinerede, som synes at være gandske restitueret. Mens det var ikkuns een Koe, og een Svale giør ingen Sommer. Efter denne giorde korte Forklaring over nogle af de Vanskeligheder som ere mødt mig ved disse mine foretagene Experimenter vil jeg alleeneste melde at Lage-Læppen udi disse ommeldte Køer fandtes noget blødere, Hornene fandtes og hos nogle, i sær de som havde brugt Setacea opfyldte, og naar jeg examinerede Folkene i Huuset nøye, fik jeg Underretning om, at disse Køer ey havde faaet Medicamenter Dagen førend de vare døde, saa

jeg

jeg sikkerlig troer, at, om ikke alle, saa dog en Deel af de Køer der ere døde kunde have bleven conserveret, hvis de ordentlig havde efterlevet mine Ordinationer.

Membr. 5.

Betænkning om denne Sygdoms Oprindelse.

Jeg tvivler ingenlunde paa at jo enhver maa tilstaae denne Syge at være smitsom og pestilentialisk, til hvis Oprindelse eller Aarsag at forklare, saa viidt det er vores skrøbelige Sandser tilladt at see ind udi materielle og naturlige Ting, de lærde Natur-Randsagere (Physici) have 2de særdeeles Meninger (excepto den transcendentaliske nyeligen publicerede Causa occasionalis determinata) hvoraf den eene foregiver Venenum habituosum af andre kaldet Miasma Venenosum, den anden et slags Insecter eller Orme, der under en slags øyensynlig Damp svæver i Luften, og hvor den falder, gemeenligen yttrer sig med en vedderstyggelig Stank. Angaaende den første Meening, da veed man endnu ey, enten det saa kaldende Miasma corroderer de solide Parter eller coagulerer de flydende Parter, adstringerer eller præcipiterer, mindre om det er et Acidum eller Alcali, følgelig kand man ey efter Fornuftens Regler raisonnere sig til, hvad slags Medicamenter kunde være de tienligste, hvorfor jeg altiid har holdt dette Miasma Venenosum i Paralel og liige klart med de gamle deres Qvalitates occultæ, som ere Ord der intet forklarer til Oplysning eller Nytte for nogen, og i fald nogen ville allegere de slags Effluvia som ved Chymiske Operationer iblant befindes at dræbe nogen, til et Beviis at Miasmata kand være til, saa maa de tillige beviise, at samme nogensinde ere befundene at være smitsomme, førend de kand faae Stæd her. Derimod er den anden riimeligere efter mine ringe Tanker; Thi for det første har Leeuwenhoeck, Hartsoeker, foruden adskillige andre, beviist ved gode Microscopia at Luften er fuld af adskillige slags Insecter, som i en Hast ved Varmen kand procreeres og formeeres, for det andet har Physici et Hoved-

ved-Fundament hvorefter de dømme fra det store til det mindre, fra det synlige til det u-synlige, som er den saa kaldede Analogia eller Liighed, som Naturen sees at virke paa udi adskillige Ting, som for Exempel alle levende Ting i Verden avles i et Æg, og bryder derudaf, naar dens Tiid er, hvilken Meening, saavidt jeg veed, alle nyere Physici har antaget, endskiønt den synes at bekomme nogen Stød ved de nyere Experimenter med Polypis, som beskrives at voxe heele ud igien af hvert et Stykke, man klipper af dem; Mens jeg meener at den forommeldte Analogia skal beviise, at den anførte Hypothesis de universali rerum generatione ex ovo derfore ey bør kuldkastes; Thi naar man fornuftig overveyer, at nogle Træer og andre Gevexter, der gemeenligen ved deres Frøe, som agtes for Ovula, pleyer at procreeres, ogsaa kand af en fraskaaren Green forplantes og formeeres, saa er det derfore ey sagt at de ikke genereres ex ovo eller af deres Frøe, endskiønt de paa den anden Maade tillige kand forplantes ligesom Polypi, hvilke des Aarsag synes at ligne det omtalte slags Vegetabilium nærmest, og kand dennem derfore tillegges generatio æqvivoca. Ja det er troeligt, at der maa findes fleere saadanne smaa Dyr, der kommer overeens udi disse Omstændigheder med Vegetabilibus. Efter denne Analogia og Simplicitet, som man fornemmer Naturen betiener sig af til at naae sine Oyemerker ved at frembringe og forandre adskillige Ting, er jeg kommen paa de Tanker, at det ey kand være andet end Insecter der giver Anledning til denne høystbeklageligen grasserende Qvæg-Syge; Thi ligesom man ved adskillige Aarsens Tiider bliver en slem stinkende Taage var, som falder paa Kornet i Marken, Træer, Urter og alle slags Gevexter, der viiser sig siden at have bestaaet meestendeels af Insecter, ved det bemeldte Vegetabilia, enten til Deels fortæres eller paa andre adskillige øyensynlige Maader beskadiges, og siden i sær paa Træernes Greene og de nedfaldende Blade viiser et slags Spin, hvori sees en Mængde smaa Ovula eller Æg, hvoraf mod Sommerens tiltrædende Varme, saa fremt samme inden den Tiid af Kulden, Blæst, Ild, eller andre os til dato ubekiendte Maader ey vorder destruerede, een langt større Mængde Insecter frembryde eller avles. Saaledes er det og rimeligt at Insecter angriber og inficerer adskillige

lige Creaturer. Desuden er det bekiendt, at Ovula af et slags omsider øyensynlige Insecter falder paa Ryggen af Rens=Dyret, og giør det stor Skade, hvorom kand læses de Svenske Acta. Hvilket alt efter mine Tanker er Beviis for den Thesin, at Insecter kand foraarsage saadanne giftige Sygdomme hos Creaturene, saavel som Træerne &c. og naar man overveyer, hvor nær den Stank, som findes hos det meget syge Qvæg, kommer overeens med den som findes efter døde Fiske og store Insecter, saa seer jeg ingen Aarsag til at tvivle om samme Satzes nødvendige Sandhed. Men derfore er det ey min Sag med Aug. Hauptmanno og hans Tilhængere Christ. Lange, Joh. Petr. Faber, Athanas. Kirchero &c. at statuere Pathologiam animatam eller at derivere alle Sygdomme fra Orme, mindre at underkaste mig Pauli Ammanni skarpe Critiqve, efter at han i Forveyen har tilstaaet visse Sygdommers Oprindelse af Orme, hvilken lyder saaledes: Omnes morbos a vermibus derivare, vel ex hoc capite mortem ipsam vermem appellare, & potissimum scripturæ locis abuti, verminosi profecto judicii est indicium; det er at sige, at den maa have en ormstukken Forstand, som vil sætte alle Sygdommers Oprindelse, ja Dødens selv, fra Ormene, og tillige misbruge den Hellige Skriftes Sprog 1 Cor. XV. 55., endskiønt man maa tilstaae, at solidæ Observationes og fornuftige Experimenter har udfunden adskillige Ting, som de Gamle vel aldrig havde tænkt, saa man ey kand vide hvad lærde og flittige Mænd ved disse 2de benævnte Hoved=Piller til Viidenskabernes Forfremmelse maatte kunde opdage, i sær paa de Stæder, hvor de have Overflødighed af Instrumenter med andre fornødene Reqvisitis, samt fornuftige Anstalter til Syge=Huuse under rætskaffene Medicorum Opsyn. Efter at jeg nu har forklaret mine Tanker om Insecter, at de nemlig skulle være Aarsag til den grasserende Qvæg=Syge, saa vil det vel og være nødigt at melde noget om Maaden, paa hvilken Insecter kand beskadige Creaturet. Naar i Følge af den ommeldte Analogia Naturæ eftertænkes de Spanske Fluers (Cantharides) Virkning og Egenskab, som bør ansees for et slags store Insecter, saa er det bekiendt, at samme besidder en særdeeles vim causticam eller

brændende Kraft, som de yttrer hvor de bliver paalagt ved at trække Blærer paa Huden, ligesom naar man brænder sig; denne brændende Kraft lærer vi ved Chymien at komme af Alcali, hvilket er et skarp ludagtig Salt, som Pot-Aske og Kalk, af hvilke 2de man i fordum Dage lavede en Lapidem causticum til at brænde Hul paa Huden med i fornødene Tilfælde, men formedelst dens alt for stærke og vedvarende brændende Kraft afskaffet, da man i dens Stæd nu omstunder bruger Lapidem infernalem, hvis Kraft ey vedvarer saa længe. Hertil bør og i Agt tages, hvad om Inflammation eller Brand og den overflødige sorte Galde er meldt Membro 2. og 3., hvilke ey kand ansees for andet end Effecter af det forhen omtalte alcaliniske og brændende Væsen, som da nødvendig maa findes hos disse Insecter udi en langt finere Grad end hos de Spanske Fluer. Hvad nu videre anbelanger Maaden hvorledes disse saa at sige brændende subtile Insecter sniger sig ind i Creaturerne, da vides dertil vel ingen andre Veye end Munden, Næsen, Ørene og Pori Cutis eller Sveede-Hullerne, igiennem hvilke sidste de dog ey læt kand trænge sig ind, med mindre Blodet er til Deels udtømmet, saa Venæ absorbentes derover ere blevene bibulæ, efter solides Observations om Pesten iblant Mennisker, saa de trende første bliver uden Tvivl de almindeligste, hvorved Insecterne kand komme til de saa kaldede Sinus, som ere nær ved Hiernen, eller og til Lungen og Maven, hvilket og nogle Observationer fra Landet mig communicerede stadfæster, da de haver seet Qvæget gaae frisk og munter til Vands, men strax derpaa rekket Muulen i Veyret, ligesom Qvæget pleyer at giøre naar det formærker en u-sædvanlig Lugt, og derpaa begyndt at vrøle, samt henge med Hovederne, hvorefter det strax skal være bleven syg og død, saa det synes troeligt, at disse Insecter, naar de ere levende, snarere penetrere op til de omskrevne Sinus nær ved Hiernen, hvoraf da om Sommeren Qvæget gemeenligen hastig er dødt, men derimod Yngelen eller Ovula af dem, som ey besidder den Activitæt, gaaer ned til Lungen og Maven, paa hvilket sidste Stæd de snarest finder Leylighed til at yttre deres skadelige Virkning, da de derimod i Lungen formedelst Luftens og Blodets hastige Circulation ey faaer

Tiid

Tiid til at opholde sig saa længe, følgelig har man ey heller seet Lungen angreben, saa vidt mig er bekiendt, uden hos det Qvæg, som har været længe syget. Naar nu dette giftige Væsen er kommen til Maven, saa irriteres ey alleeneste de fineste Parter, nemlig Nervi, hvoraf Constrictio & Inflammatio skeer, men Vædskerne bliver og inficeret af det skarpe Alcali, og ved de i Maven værende saa kaldede Venæ bibulæ føres i kort Tiid igiennem Port-Aaren (Vena portæ) til Leveren, og communiceres Galden, hvilken derved bliver særdeeles skarp, saa den ligesom lukker Udgangen til for sig, ved det den irriterer, adstringerer og inflammerer Gangen som den skulle passere, saavel som andre omliggende Parter, hvoraf da fornemmes Aarsagen til Galle-Blærens Størelse og Tyngsel, saavel som Galdens Mængde, Fluiditæt og mørke Couleur udi det døde Qvæg, hvorom er meldt Membro 3. Videre om disse Insecters Egenskab, at de nemlig alleeneste attaqvere Horn-Qvæget, vil jeg ikke anføre her, som det er bekiendt, at adskillige Ting kand være giftig og dødelig for et slags Creaturer, der ere føderige ja sunde for andre, ey heller om Insecternes adskillige Forandringer, samt deres Ovulis eller Yngel, som de setter førend de døer, saasom ey alleeneste Analogien hos de store Insecter, men endog Microscopia giver derom een temmelig tilstrækkelig Underretning; dets uden troer jeg, at de besidder den ommeldte brændende Kraft, i hvad Forandring de end maatte være underkastet, endskiønt formodentlig stærkest om Sommeren, da de maa være meest levende, og derfore naar de kommer i Qvægets Legemer, irritere desto stærkere, og communicerer Vædskerne saa meget hastigere et Alcali volatile corrosivum, eller brændende Væsen, som ved Circulationen breder sig i en Hast ud over det heele Legeme, saa at Saltet ey kand bide paa Kiødet af dette døde Qvæg, hvor Alcali prædominerer, som en Antagonist mod acidum salis. Ved denne Leylighed maa jeg anføre en Observation, som mig er for faa Dage communiceret, og synes at stride imod dette af mig paaraabte Alcali corrosivum eller brændende Væser, som jeg sætter at skulle brede sig ud over det heele Legeme. Observationen er følgende: En ung Koe, som allene var bleven levende af en stor Stald fuld paa en

Herre-Gaard, kom en Dag og fandt Smag i at slikke en Koe, som nogen Tiid tilforn var død, og har derefter dog holdt sig lige frisk; nu skulle man vel sige: Dersom det brændende Væsen deeler sig ud over det heele Legeme, saa maa det og være i Huden og Haarene paa det døde Qvæg, og da burde denne unge Koe nødvendig faaet Skade deraf, men jeg maa hertil korteligen svare, at strax efter Døden cesserer alle Exhalationer, fordi Pori falder sammen, og efter at den døde Koe var bleven kold, saa har formodentlig Luften tillige med sine fugtige deponeret nogle af sine syrlige salte Particler, hvortil den friske Koe ventelig har hast en slags Begierlighed, ligesom vi seer at Qvæget gierne slikker paa Salt-Steene og paa Stolper, der ere smurte med Tiære og Salt, hvilket endog mod denne nu grasserende Syge kand ansees for et slags Præservativ i det mindste, om ikke for en Cuur i Begyndelsen. En anden Sag var det, om den døde Koe havde været saa vidt forfuulnet, at de indvortes inficerede Vædsker vare brudt igiennem udvortes til superficiem; thi da troer jeg sikkerlig, at det Slikkende ey var gaaet saa u-slikket af.

Membr. 6.

Betænkning om Qvæg-Sygens Beskaffenhed.

Herom har jeg til deels allereede meldet og tilstaaet, at denne Syge bør regnes iblant de smitsomme og pestilentialiske; Men for at giøre Tingene des tydeligere, vil jeg korteligen forklare de af mig annoterede Omstændigheder Membr. 1. 2. 3. & 4., hvorvidt samme kand lade sig applicere paa den af mig anførte Aarsag og Oprindelse til Qvæg-Sygen. For det Første seer vi af de udvortes Omstændigheder, at det er Nervi, som de fineste Parter udi Legemet, som bliver angreben af de omskrevne fiine brændende Dyr; thi at Hovedet hænger ned, Hornene kiendes kolde, Gummerne og Tungen hviid-

agtig, er alt Beviis paa at de irriterede Nervi contraherer og forstopper de fineste Aarer, der skulle føre den subtile Føde til disse Parter, saa vel som de Aarer der pleyer at føre Blodet tilbage, hvoraf da Gummerne og Tungen ere hviide, Hovedet tungt, og de øvrige Omstændigheder snart indfinde sig. Durchløben og Vablerne omkring Tungen viiser og, at det brændende Lude-Salt eller Alcali har inficeret Vædskerne med sin brændende Kraft, hvilken irriterer og adstringerer de fineste Aarer, som iblant andet og skulle føre Føde til Hornene, som des Aarsag kiendes kolde, hvilket tillige er Aarsag til de forefaldende Spasmos ved Rekningen, da det irriterende Væsen giør Vædskernes Bevægelse uordentlig. Den anden Maade som anføres paa Restitution, er ligeledes et Tegn paa en særdeles Skarphed, som visselig dræber, i fald den ey finder Udveye til peripheriam corporis igiennem Huden, hvori denne Syge kommer overeens med Pesten, som har grasseret iblant Mennisker, hvilke og sikkerst bliver reddet, naar de faae Bylder eller Udslet i Huden efter den 6te Dag. Saaledes er og denne Skarphed Aarsag til, at endeel Køer kaster Kalvene, og derefter bliver friske; Thi Efterbyrden, som indeholder Fœtum og henger til Uterum alleeneste ved nogle fiine Hinder og Aarer, hvorigiennem den ligesom en Svamp trækker Føden til sig og Fosteret, kand lettelig afrives, og musculi in utero irriteres til sin vim expulsivam, som bestaaer in contractione fibrarum musculosarum orbicularium circa fundum saa og fibrarum spiralium & longitudinalium, hvorved Uterus selv contraheres, men orificium dilateres, fœtus, som reniterer og tillige er uroeligt af disse skarpe Vædsker, foraarsager uteri reactionem desto heftigere, saa det drives ud tilsammen; Da det nu er bekiendt, at Vædskerne i et levende Creatur trækker sig meest hen til det Stæd, som er svagest, saa de u-sunde ligesom standser der, og uterus ved disse Omstændigheder er at ansee ligesom et saaret og svagt Stæd, saa er det ingen Under, at de skarpe giftige Vædsker der finder Udflugt til det øvrige Legemets Renselse, dog maae jeg herved erindre, at mig ere meget faae Exempler bekiendte, hvor de skarpe Vædsker alleene har foraarsaget benævnte Omstændigheder, men der er gemeenligen brugt nogle Stimulantia, som ra-

 dix

dix leviſtici, cardopatiæ, valerianæ, baccæ juniperi, eller og, det ſom jeg ſyntes beſt om, Ædike med lidet Peberoed. Skulle nogen foreſtille ſig, at dette var en farlig Vey for den omſkrevne ſkarpe Materie, ſaa vil jeg alleeneſte anføre den Diſtinction, ſom Caſp. Bartholinus Th. Fil. anfører udi Specimine hiſtoriæ anatom. inter partes dicatas conſervationi individui & ſpeciei, til hvilken ſidſte ſlags Uterus henhører, og følgelig ey er abſolut nødig til Livets Conſervation, men kand være mange beſværlige Tilfælde underkaſtet, ja i Nødsfald aldeeles borttages, det og ſtadfæſtes ved adſkillige Obſervationer, iblant hvilke jeg holder for ſærdeeles merkværdig den Hiſtorie, ſom vores Medicorum Coryphæus Th. Bartholin fortæller udi ſin Tractat de inſolitis partus viis førſte Capitel, hvor hand fortæller om en Lollandſk Koene, der blev frugtſommelig An. 1643., og da hendes Forløsnings-Tiid kom, havde hun ondt i 2. Dage uden at blive forløſt, gik ſaaledes halv ſyg udi 5. Aar, da der gik Hul paa hendes Navle, hvor Materie og løſe Been brod igiennem, fik ſaa Tiid efter Tiid ved Siiden og under Navlen fleere Huller, hvor igiennem mange løſe Been efter Haanden kom, indtil An. 1662., da ſamme Koene blev af med det ſidſte Been, og derefter gandſke friſk. En gammel Italiener Jacobus Berengarius Carpus fortæller udi ſin Iſagoge anatom. at ey alleeneſte hand udi Aaret 1507. har udſkaaren en gangreneret Uterum, og derved frelſt en Koenes Liv, men hans Fader for ham og hans Broders Sønne-Søn efter ham har giort ligeledes. Detsuden lever her endnu en gammel Jorde-Moder fra Møen, ſom har reſolveret at afbinde hos en Barſel-Koene en ſphaceleret Uterum, og derved frelſt Koenen, hvilket er Beviis nok paa hvad Uterus kand taale uden at ſkade Livet, at jeg ikke ſkal tale om det almindelig bekiendte Udbødning hos Søerne. Milten ſom efter Membr. 2. fandtes ligeſom beſtenkt med fiint hvid Sand, er ligeledes et Beviis paa, at det ſkarpe Væſen griber allerførſt de fiineſte nervôſe Parter an; Thi det er bekiendt, at Milten beſidder en anſeelig Deel Nervos frem for noget andet Viſcus efter ſin Størrelſe, og tillige har anſeelige plexus, ſom den Engelſke Alex. Stuart i ſin herrlige Tractat de motu muſculari holder for ſmaae Cerebra, hvor de findes i Legemet, hvorfore

fore de Nyere ogsaa med største Føye tilskrive Milten den samme Nytte i Henseende til Leveren, som Lungen viiser mod Hiertet, det er at sige, triturerer og derved formindsker hver en Blods-Draabe, saa at Blodet derved mægtig vorder fortyndet og giort meere flydende; og saasom Nervi ere de første oprindende og fiineste Parter, hvoraf Legemet bestaaer, samt har sin Følelse og Bevægelse af, hvorom jeg har givet min Meening tilkiende udi en Differtation de monstro gemello, saa er det og rimeligt, at samme indeholder de fiineste og med Æthere elastico volatili sive materia primi elementi vel actuosa meest opfyldte Vædsker, hvilket tillige giør Blodet flygtigere, og paa saadan Maade merkelig forbedrer det tykke og fra sine fiineste Parter berøvede Blod, som fra ramis venæ portæ inferioribus gaaer til Leveren, hvilket alt det høyrøde flygtige Blod, som findes udi Milt-Aaren (vena splenica) alleeneste, og ey udi nogen anden Vena, klarligen nok beviiser; naar nu eftertænkes, at Blodet in vena splenica har været sortagtig hos det Qvæg, som begyndte først at blive sygt, saa sees deraf strax at Milten maatte have mistet sin virkende Kraft, som den har i sær af Nervis efter anførte Omstændigheder, følgelig har Nervi været angreben og deraf Milten bleven svækket, samt Vædskerne derudi berøvede deres subtile Flygtighed, hvilket da har givet Anledning til den begyndte Forstoppelse udi de fiine Aarer, samt Forraadnelse, der viiste sig ved de smaa hvide Prikker. Det samme beviiser og Lage-Læppen, som fandtes udi det af Sygdommen døde Qvæg meget udsviilet og opfyldt med en Deel smaat og ligesom halv forbrendt Foeder; Thi man veed at Nervi ved Ind- og Udgangen af Maven, Orificia kaldet, ere meest anseelige, efterdi de løber sammen der, som paa et meget mindre Stæd end den heele Mavens Capacitet, hvor de har meere Rum til at udbreede sig, hvorfore, naar Nervi irriteres her, Orificia stærkest bliver sammentrakt, og Udgangen i sær forhindret, ved hvilken Sammentrekning foraarsages Smerte og Inflammation med stærk Heede og Brending, som fortærer all Fugtighed, hvori ventriculus ey kommer overeens med den saa kaldede Machina Papiniana, som nogle dog ligner den ved, saasom denne Machine ey tillader Vandet eller Luften at komme ud, og des Aarsag kand giøre Beenene møre eller bløde, ligesom de ere gamle eller unge til; da dog her in ventriculô

ingen

ingen Fugtighed kiendes, endskiønt det som Qvæget drikker meesten-deels immediate kommer udi denne omskrevne Ventriculo fra Oesophago igiennem en particulair liden Canal. Viider-Beviis paa denne Skarphed samt deraf flydende Irritation, Inflammation og omsider Forraadnelse, ere de rødbrune Striiver, som fandtes nesten over aldt i Underlivet, og kommer af Blodet eller Serum, der penetrerer, udspiiler og forstopper de fiinere Aarer imod Naturens sædvanlige Love, hvoraf da saa vel Tarmene som Vandblæren kand forstoppes, naar disse Vædsker standser ved bemeldte Parters Sphincteres, men derimod indfinder sig Durchløb med Blod blandet, naar samme stillestaaende Vædsker bryder ud med en slags Forraadnelse ind i Tarmene og gnaver Huller paa de fine Aarer. Den steenagtige Materie i Galdegangene foraarsages af den ommeldte Inflammation og dens medfølgende Heede, der fordriver alle de tynde fine Vædsker og udtørrer det Jordagtige, saa det faaer en steenagtig Haardhed, der henger sig ved Siderne af de Gange, hvor Vædskerne, som holder Serum i sig, passerer, saa at slig Materie kand genereres over alt i Legemet, hvor Inflammation forefalder, der udtørrer Serum, ligesom vi seer at ved Urinens (som er nesten ey andet end et Serum) Evaporation paa en maadelig Ild almindelig faaes en steenagtig Materie paa Bunden, og da Serum findes meget hyppig i Galden, saavel som over alt i Legemet, saa er det heraf læt at begribe, hvorledes en steenagtig Materie som en Kalk kand genereres over alt i Legemet, uden at statuere med de Gamle en vim lapidificam inplantatam, hvilken er ligesaa unødvendig som vis ossifica, den nogle endnu admitterer; thi som vis lapidifica er ey andet end en overnaturlig Varme, der udtørrer Serum, og giver Leylighed til, at det Jordagtige hastig præcipiteres, fæster sig i den Mucum, som da findes indvendig paa Siderne af Gangene, og dermed fast groer og bliver haard, saa er vis ossifica ey heller andet end en Pressio eller Trykning, der giør Fibras nerveas meere compact, og ved tiltagende Vædskernes Overflødighed og Tykhed stivere, hvilket de hos en Deel gamle til Been forandrede Arterier (Puls-Aarer) beviser og ere hos mig at see. Noget anderledes forholder det sig med de Steene, som findes løse hos somme i Galde-

Blæren

Blæren saa og Vand-Blæren; thi de kand vel iblant have deres Oprindelse af ovenmeldte steenagtige Materie, naar deraf aldrig saa lidet kommer ned i een af disse Blærer, men de komme oftest af Contentis i disse Vædsker selv, i sær naar de ere opfyldte med mange Cruditatibus, hvoraf nogle ved den Ophold de maa lide udi disse Cavitæter læt synker til Bunds, og naar da dette Coagulum bliver liggende første gang efter at det meere Fluidum er excerneret, opnaaer det hastig ved Legemets Varme, som ved slige Omstændigheder gemeenligen er meere end naturell, en slags Haardhed, som en Calculus, hvilken da, i hvor liden samme end maatte være, idelig trækker meere af det slags Sediment til sig, hvoraf hun i Førstningen er genereret, og saaledes voxer med stratum super stratum hastigere eller langsommer, ligesom Føden og anden Diæt med Bevægelse &c. er til, saa det er troeligt at den beste Føde ved Legemets alt for megen Hviile og Stilhed kand give Anledning til slige Steenes Oprindelse og Væxt, som ingenlunde kand ansees for Aarsagen til nogen smitsom Syge, men nok forvolde mange smertefulde bekiendte Symptomata, hvilke de allerstærkeste Lithontriptica eller Steen-knusende Midler ey ere mægtige til at hæve, men snarere diluentia, sedativa, mucilaginosa & oleosa cocta vel expressa. Ormene i Galdegangen maa ufeylbarlig være kommen af Ovulis, der ere passerede igiennem Mavens forhen omnieldte Venas bibulas til Venam splenicam og saa til Leveren, hvor de har funden deres Hviile i disse med Steen og slimagtig Materie opfyldte Gange, saa at de smaa Orme der best kunde bryde ud og naae deres Væxt; Men det er ey troeligt, at det skulle være det slags Orme, som forvolder denne giftige Qvæg-Syge, saasom de maae være baade mindre og skarpere end disse her findes. De øvrige Omstændigheder ere samtlige Følger af det skarpe Causticum, som irriterer Nervos, og derved giver Leylighed til Aarernes Sammentrekning, Blodets Forstoppelse i de finere Aarer, som derved udvides, inflammeres, ja paa adskillige Stæder forraadnes, saa jeg derved ey længere vil opholde mig, men alleeneste melde noget om Saltet, hvilket ey kunde bide paa det Kiød, som var af det meget syge, ja vel iblant af det ved Sygdommen døde

Qvæg, saavidt det kand vedkomme denne Syges Beskaffenhed: Det er da vitterligt ved Analysi Chymica, at det i Huusholdninger brugelige Salt bestaaer af en stærk Spiritu acido, noget Phlegma og Terra alcalina, saa og at dette Salt jo kraftigere det er, jo kraftigere Spiritum acidum giver det fra sig; Man veed og af Erfarenhed, at ved denne Saltets Spiritu acido conserveres det slagtede Kiød fra Forraadnelsen, eftersom nu Saltet ey kunde bide paa det Kiød, som var af det ved Sygdommen døde Qvæg, det er at sige ey kunde forekomme Forraadnelsen, saa er det et kiendelig Beviis paa, at Acidum salis har funden sig overvunden af sin Antagonist, som er et Alcali causticum, der destruerer og forraadner nesten alle Ting, med mindre det af et Acidum bliver overvunden eller i det mindste til et Sal medium forandret. Hvilket da er et stort Beviis paa, at det forhen ommeldte skarpe Væsen, som foraarsager denne Syge, er et Alcali causticum, som brænder de solide Parter, og præcipiterer Humores, saa deres accurate Miscela og Motus intestinus cesserer, og putrefactio hastig indfinder sig. Naar nu alt dette fornuftig overveyes, saa meener jeg, man læt kand skionne, hvor viit det kand være farligt at æde Kiødet af det Qvæg, som har været meget sygt; thi naar dette Alcali angriber alleeneste de innere Parter, som absolut behøves til Livets Conservation, saa kand det snarere dræbe Legemet, end udbrede sig over alt til Musculos eller Kiødet, følgelig kand det nydes uden Farlighed, men derimod naar dette skarpe Væsen har udbredt sig over alt, saa baade lugter og smager det Kiød efter en slags Forraadnelse, seer mørke-rødt eller sortagtig ud, og Tælgen eller Fittet er meere gulagtig og flydende, da er det ey saa sikkert at nyde saadant, dog maa jeg tilstaae, at de magre der ey ere opfyldte med for mange overflødige Vædsker, og ere beqvemme til Bevægelse, bedre og med mindre Farlighed kand nyde saadant, end de feede, som have overflødige Vædsker, og ere meere ubeqvemme; Thi hos de første har Aarene saavel som alle andre Parter meere Kraft eller Vigueur til at drive den maadelige qvantitæt af Vædsker omkring, hvorved da deres Motus intestinus samt indbyrdes Trituration og Blanding saaledes forfremmes, at de ey lættelig lade sig overvinde eller

præcipitere af sligt et skarp alcalinisk Væsen, men snarere driver det fra sig igien. Denne stærke Miscela eller Blanding er og Aarsagen hvorfore de subtile Vædsker (hvoriblant Saliva billigen regnes) ere aldeeles uden nogen Smag i de sunde Legemer. Derimod har de feede meere overflødige Vædsker, der opfylder Aarer og alle Parter, saa de ey kand naae den tilstrækkelige Trituration og Blanding, og des Aarsag hastigere lader sig overvinde, præcipitere og til en deraf flydende Forraadnelse disponere. Heraf kand man og slutte Aarsagen, hvorfore det feedeste Qvæg snarest vorder angreben og dræbt af denne Syge.

Membr. 7.

Hvad slags Medicamenter jeg agter og til Deels har funden tienlige mod denne Syge, præservative saavel som curative.

Efter disse forberørte Omstændigheder saavel udvortes som indvortes hos det syge og døde Qvæg, samt den forklarede Oprindelse og Aarsag til Sygdommen sluttes da fornufteligen, at Præservationen, saavel som Cuuren selv, bestaaer særdeeles udi efterfølgende Poster: For det 1ste bør man søge at dræbe disse Insecter med deres Ovulis. For det 2det skal det skarpe alcaliniske Væsen destrueres, eller i det mindste forandres. For det 3die den begyndte Irritation samt deraf flydende Obstruction, Inflammation og Putrefaction dempes. For det 4de bør man stræbe efter Naturens egen Drift, som sees paa det restituerede Qvæg, at drive dette skarpe Væsen ud ad til Huden eller peripheriam Corporis. Hvad nu den 1ste Post angaaer, da viides intet kraftigere Middel til at dræbe Insecter end Mercurius, hvilket Erfarenheden stadfæster, endskiønt man ey tydeligen kand de-

monstrere Maaden, paa hvilken den forrætter sligt; thi vi seer for Exempel at Vand eller Øl som har kaagt med Mercurio Vivo dræber Ormene i Tarmene, endskiønt Mercurius ey har tabt noget af sin Vægt efter Kaagningen, i hvor tidt den end bliver kaagt, hvilket jeg for 25. Aar in Praxi har observeret. Mercurius kand og dræbe og forjage alle de slags Insecter som fæster sig i Huden paa Creaturerne om Sommeren, naar den alleeneste smøres for i Panden og under Halsen, hvor Creaturet ey kand slikke det af, saa man seer deraf at det er Dunsten alleene af Mercurio, der er tilstrækkelig nok, uden at tale om Mercurii Flygtighed og penetrante Kraft; hvilket første beviises af Chymien, da den ved Ildens Kraft lader sig drive i Luften uden at sees eller kiendes, det andet veed man af Erfarenhed; thi naar man alleeneste smører Foden med Mercurio, saa kiendes inden kort Tiid dens Virkning i Munden ved en Salivation, og at det virkelig er Mercurius, som penetrerer saa vidt, kand man erfare ved at legge et stykke Guld i slig en saliverende Mund, da Guldet bliver hvidt ligesom naar det legges i Qvægsølv. Sliige og andre fleere Virkninger af Mercurio vil de fleeste Auctores explicere af dens Tyngsel, hvormed den overgaaer alle Metaller undtagen Guld, men jeg tilstaaer gierne at jeg ikke kand begribe saadant, i sær hvorleedes Mercurius ved sine blotte Exhalationer kand dræbe Insecter formedelst Tyngselen, da man dog kand give et frisk Menniske et Pund ind af gangen, hvilken gaaer igiennem alle Tarmene ud igien uden at giøre ringeste Skade, jeg vil derfor snarere troe med den lærde G. V. Switen (som derudi viiger fra sin Læremesters den store Boerhaawes Principiis) at der er noget andet end Tyngselen i Mercurio, det vi endnu ey til nøye kiender, og mueligen maa overlade vore Efterkommere til nærmere Undersøgning. Vi maa derfore nøyes med hvad Observationer og Experimenter forsikrer os om Mercurii Virkning, at den nemlig dræber og forjager, saa vidt man veed, alle slags Insecter, og derfore har jeg brugt den som en Salve med Terpentin, Campher og Asa fœtida blandet, for at befordre Mercurii exhalationes desbedre, hvormed jeg har smurt Qvæget imellem begge Hornene, saa vel præservative som curative hver 3die eller 4de Dag,

jeg

jeg troer og at Mercurius med Svovel blandet til et Pulver og Enebær dertil kunde være en kraftig Præservativ-Røgelse i Staldene hvor Qvæget staaer, da man burde lade Qvæget gaae ud, medens Røgningen varede i den saa vidt mueligt tillukte Stall, og reiterere saadant eengang eller 2. om Ugen, særdeles udi klart Veyerligt for Qvægets skyld, som da best kand taale at røre sig; Men naar det var taaget og tyk Luft, kunde samme Røgelse bruges uden for, dog saa at Vinden førte Røgen til og i Stalden. Mercurium Antimonium og Svovel blandet med nogle Alexipharmaca og Balsamica, som for Exempel Lovstilke, Baldrian og Enebær, samt noget Campher, i sær om Sygdommen har begyndt, indgivet præservative hver 3die eller 4de Morgen og curative 5. Morgener i Rad udi varmt Ølle-Brød, med 4. gange saa meget Vand blandet, er befunden af god Virkning; Thi de Alexipharmaca jager Mercurium hastig omkring til peripheriam Corporis tillige med det Acidum Vitriolicum, som er in Antimonio & Sulphure, og Campher resisterer efter de Nyeres Observationer Spasmis, Inflammationi & Putredini, saa at ved disse Species tilsammen ovula insectorum tillige med det skarpe alcaliniske Væsen liigesom qvæles og undertrykkes, Inflammationen tillige med de andre berørte Tilfælde hæves, hvorfore man ey kand vente andet end stoer Nytte heraf, naar Motionen, varm Drikke, samt andre fornødene Omstændigheder rigtig vorder i agttaget. Den anden Post naaes best ved adskillige Acidis, som Edike, Salt, Svovel &c. hvormed man bestænker Foederet, saa og bestrygger Qvæget omkring Muulen og paa Tungen, præservative een eller 2. gange om Ugen, curative Morgen og Aften udi 3. Daae, man kand og bestrygge Baasen foran med Tiære og derpaa igien saa meget Salt, som Tiæren vil tage imod, hvorpaa Qvæget gierne slikker. Vitriolum album indeholder vel og et stærk Acidum, men formedelst det participerer af Saturno og adstringerer overmaade, understaaer jeg mig ikke at recommendere det, med mindre det blev brugt udi meget ringe Dosi med Salibus mediis og Camphora forsatt, da det udi visse Omstændigheder af Sygdommen kunde have sin Nytte. Den 3die Post vorder nok fyldestgiort med Nitro, Camphora og

 Cinna-

Cinnabari factitia, hvoraf dog til dato alleeneste af mig er brugt de 2de første Species, nemlig et halvt Lod Nitrum og et halvt Qvintin Campher hver Aften, og dets uden udi 10. a 12. Potter lunket Vand et til 2. Lod Nitrum, dog ved paakommende Durchløb noget mindre, men udi Forstoppelse eller Bindsel meere, og naar Urinen har været hindret i sin Excretion har jeg sat til det Pulver om Aftenen halv anden Lod Rhabarber og liigesaa meget Eenebær smaae stødte, som har viist meget god Effect. Den 4de Post angaaende, da har jeg funden goed Virkning af den ved den første Post anførte Species, som jeg har ladet bruge udi følgende Proportion, hver Morgen udi 5. Dage af Mercurio, Antimonio og Sulphure hver Slags et Qvintin, Campher et halv Qvintin, af Rødderne og Eenebær hver Slags en Haandfuld, hvilket alt kand blandes med Brød, Meel og Vand, saa at der bliver een eller 2. langagtige Boller af, som puttes Qvæget i Halsen med nogenlunde varmt Olle-Brød og Vand, som før er meldt, bag efter, hvoraf jeg har seet det syge Qvæg med største Begierlighed at drikke, hvilket er da et vist Tegn paa Tørsten, som giver en indvortes Inflammation og Hitzighed tilkiende, med disse Medicamenter og Omstændigheder samt Nitrum og Camphora om Aftenen er Herr Rôbels Koe i Hollænder-Byen cureret, hvortil da ey liidet har hiulpen den goede Tilsiun og Forpflegning, da hun paa 3[die] Uge efter at hun havde ophørt med disse Medicamenter først kastede Kalv. Ja jeg veed een Mand uden for Øster Port, hvis Fætter, som er Provisor ved det Kongl. Hoff-Apoteck, consulerede mig, og ved samme Medicamenters Brug og goed Opvartning conserverede alle hans Køer, som vare 7. og tilsammen har været meeget syge. Jeg har og paa en anden Maade søgt at drive dette skarpe Væsen fra de indvortes Parter til de udvortes, nemlig ved at sætte Setacea øverst ved Siiden af Halsen nær ved Hovedet, og dertil hveranden Dag givet det syge Qvæg af ovenskrevne Pulver med Rødder og Eenebær, hvilket og tegnede meget got, saa at i 12. Dage ingen døde, og een Tyr i Særdeleshed blev efter 36. Tiimers Forløb gandske frisk, men derefter blev noget af dette Qvæg med Setaceis solgt og slagtet; Tyren,

som

som i 4de Uge derefter havde holdt sig frisk, ført i den Stald, hvor Koer vare døde af Sygdommen, Medicamenterne saa vel som Opvartningen blev skiødesløs tracteret, saasom Bønderne ere i den Tanke at overflødig Føde skal best conservere deres Qvæg, hvorimod alle mine Raisonnements ey maatte gielde, hvorfore jeg ey noget Tilforladeligt derom kand determinere, endskiønt jeg giør mig stoer Haab heraf, i sær da troeværdige Observationer viiser at sliige artificielle excretioner med Fonteneller, Setaceis og Spandske Fluer har været meget nyttige i Menniske-Pest. Heraf sees da hvor uriimeligt det er med et slags Medicament mueligen efter Alchimisternes Chimere om een Universal-Medicin imod alle Tilfælde baade først og sidst i Sygdommen at ville curere denne Qvæg-Syge, samt hvor ringe et Begreb de har havt om denne Syge, der har tænkt ved Aareladen, Terpentin og andre hitzige Olieteter, stinkende Tran, og deslige fleere at curere den, ja hvor aldeeles forkeert de har handlet, der haver givet Qvæget af sit eget inficerede Blod ind efter Aareladen, uden at tale om adskillige andre Curer, som ere bleven høyt rosede, men omsider forgiæves brugte. Man erfarer og heraf, at de beste Medicamenter ey kand udrette noget med mindre Ordenen og Foerpflegningen behørig i agt tages, i sær det varme Øl og Brød med Vand iblant 3. a 4. gange daglig, samt at Sygen i Førstningen hastigere lader sig curere, end naar den har taget overhaand. Det bliver og heraf let at demonstrere hvor fornøden det vil være at forbrænde det døde Qvæg, som i sær mod Foraaret findes ey at være vedbørlig dybt nedgravet, for at forekomme disse Insecters Formeering af de udi det døde Qvæg formodentlig i største Mængde værende Ovula, hvilket ufeylbarlig maa have været den store Medicorum Læresaders Hippocratis Øyemeed, da han udi een blant Mennisker heftig grasserende Pest lod afbrænde en stor Skov, og derved lykkeligen forebygte Pestens videre Udbreedelse. Til Slutning tilstaaer jeg gierne med en Deel, at denne Syge kommer fra en høyere Haand, som adskillige taler, ja jeg erkiender og kysser med allerstørste Ærbødighed og Veneration dette den store Guds Riis, hvormed han hiemsøger os alle som en

naade-

naaderiig Fader, den vi alle i Aand og Sandhed bør at paakalde og tilbede, men jeg troer og at den ſamme ſtore Gud, ſom er Ordens og Naturens Stiftere ingenlunde mishager, at vi Menniſker ſøge efter den Oplysning vi beſidde at udfinde nogle naturlige og ordentlige Midler derfore, allerhelſt naar ſamme bliver brugt med alvorlig Bøn og Paakaldelſe om den naaderige Guds Velſignelſe dertil, ſom Gud os af Naade forunde!

Register.

Det Romerske Tal bemerker Første eller Anden Part, de smaae Zifrer bemærke Siderne, det paa nogle Steder tilføyede Bogstav, betegner Anmerkningen.

A.

B.

C.

 --- naar

Claus-

D.

E.

Engler-

F.

Friis:

Q.

U.

V.

W.

Z.